بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 5

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları Tarafından Yayınlanmaktadır.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ
Tashih:
Ahmet Büyükkaymaz

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi
Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık Kol.Şti.

Montaj - Baskı:
Renkler Matbaacılık

Film:
Mustafa Dinsever

Cilt:
Sezgin Neşriyat ve Ciltçilik

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: 2/1

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

© Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنْۢ بَيْنِنَا ۗ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِيْنَ ﴿٥٣﴾
وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِنَا فَقُلْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۙ اَنَّهٗ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوْٓءًا بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ تَابَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهٗ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٥٥﴾ قُلْ اِنِّيْ
نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ ۭ قُلْ لَّآ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ
﴿٥٦﴾ قُلْ اِنِّيْ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ۭ مَا عِنْدِيْ مَا
تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ۭ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۭ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفٰصِلِيْنَ
﴿٥٧﴾ قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِيَ
الْاَمْرُ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهٗ
مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ ۭ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۭ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِيْ ظُلُمٰتِ
الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَّلَا يَابِسٍ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٥٩﴾

(53) «Böylece onların bir kısmını diğer bir kısım ile imtihan ettik ki, «Allah, aramızdan sadece bunlara mı minnet etti» desinler. Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?»

(54) «Âyetlerimize iman edenler, sana geldiklerinde şunları söyle: Selâm üzerinize olsun. Rabbınız nefsinin üzerine rahmeti yazdı ki, sizden bir kimse bilmeyerek bir kötülük yaptıktan sonra, tevbe edip düzeltirse, şüphesiz ki, Rabbiniz çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir.»

(55) «Böylece âyetleri açıklıyoruz ki, mücrimlerin yolu apaçık ortaya çıksın.»

(56) «De ki: Şüphesiz ben sizin Allah'dan başka çağırdıklarınıza tapmaktan nehyedildim. De ki: Ben sizin heva ve heveslerinize uymam. Uyduğum takdirde sapmış ve hidayette olanlardan olmamış olurum.»

(57) «De ki: Şüphesiz ben Rabbimden olan bir beyyine (mucize) üzerindeyim. Siz ise Rabbınızı yalanladınız. Acelece istediğiniz benim katımda yoktur. Hüküm ancak Allah'ındır. Allah hakkı haber verir. Allah ayırdedenlerin en hayırlısıdır.»

(58) «De ki: Eğer acelece istediğiniz benim yanımda, [elimde] olsaydı benimle aranızda o emir elbette hükme bağlanmıştı. Allah zalimleri daha iyi bilendir.»

(59) «Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. O anahtarları ancak o bilir. O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Daldan düşen her yaprağı o bilir. Yerin karanlıklarında bulunan hiç bir dane, hiçbir kuru ve hiçbir yaş yoktur ki, o apaçık bir kitapta bulunmasın.»

(53) «Böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile imtihan ettik...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani zengini fakir, fakiri zengin, soyluyu soyu sopu belli olmayan, soyu sopu belli olmayanı soylu ile denedik. Zira, herkes zıddıyla denenmektedir. Zenginlerin, soyluların denenmeleri, Ashab-ı Kiramın fakirlerinden hased etmeleri ve kıskanmalarıyla idi. Onlar *«Bizden önce İslâma girdiler,»* diye kıskanırlar ve *«Böylece öncülüğü aldılar,»* diye hased ederlerdi. Bu hasedleri, onları İslâma girmekten alıkoyuyordu. İşte böylece, bu onlara deneme ve fitne oldu.

Fakirlerin zenginlerden ötürü fitneye düşmelerine gelince: Onlar da, zenginlerin büyük servetlerini ve o servetleri diledikleri gibi harcamalarını kıskanır ve hased ederlerse, bu da, onlar için bir deneme ve fitne olur.

Yani, insanların dünya işlerinde durumları değişik olduğu gibi, din işlerinde de durumları değişiktir. Allah bir kısmını diğeriyle dener ve fitnelendirir. Cenâb-ı Hak, zayıf ve kölelikten gelen kimsesizleri, imana yöneltmek suretiyle, Kureyşlilerin senadidine, [eşraflarına] üstün kıldı. Zenginler, soylular ve Kureyş'in şereflileri, *«Allah aramızdan bu kimselere mi minnet etti?» yani İslâm ve Resûlullah'a tâbi olmakla bu fakirlere mi bu nimeti verdi?* dediler ve Allah'ı bu hükmünde yanılmış saydılar... Allah'ın bu hükmüne itiraz ettiler... Cenâb-ı Hak onlara cevap olarak bu-

yurdu: «*Allah, şükredenleri herkesten daha iyi bilmez mi?*» Yani Allah yarattıklarını daha iyi bilir. Ahvallerini (hallerini) daha iyi tanır. Şükredenleri de kâfirlerden daha iyi ayırır. Allah, kimden iman ve şükür vaki olacaksa, bilir. Bu iman sahipleri mesud olacaktır. Kimden de iman vâki olmayacaksa bunu da, herkesten daha iyi bilir. Bunlar da Allah'ın nimetlerinden mahrum kalacaklardır.

«Ennuhas» adlı âlim «Bu Âyet-i Celîle'de işkal (güçleştirme) vardır. Çünkü onlar denendiler. Denenenler nasıl bu sözü söylerler. Eğer bu sözü inkâr cihetiyle söylemişlerse, bu küfürdür.» dedi. Cevap olarak deriz ki: Evvela zenginler fakirlerden ötürü denendiler. Resûlullah'ın katında mertebelerinin bir olması hususunda ve inkâr gayesiyle değil de, öğrenmek için Cenâb-ı Peygamberden sordular Allah, «*bizim aramızdan şu kimselere mi minnet etmiştir?*»

İkinci cevab, «*Onlar* bununla denendiklerinde, denemenin sonucu onları, inkâr yoluyla bu sözü söylemeye sevketti. Âyet; o vakit, «*Âl-i Firavn o beşiği tuttular, ta ki neticede onlara düşman ve üzüntü olsun*» [Kasas: 8] âyeti gibi oluyor. Yani LÂM harfi akibet için oluyor.

(54) «*Âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde şunları söyle: Selam üzerinize olsun. Rabbiniz nefsinin üzerinde rahmet yazdı...*»

Bu ayetin tefsiri:

Selâm ve Selâmetin, lûgat manaları birdir. «*Selâm sizin üzerinize olsun*»un manâsı, Allah sizi dininizde ve nefislerinizde sağlam bıraksın demektir.

Bu âyet-i celîle, Cenab-ı Peygamberin huzurundan çıkartılmaları yasaklanmış kimseler hakkında inmiştir. Cenab-ı Peygamber bu âyetten sonra onları her gördüğü zaman, onlardan önce onlara selam verir ve derdi:

«Hamd, o Allah'a mahsustur ki, benim ümmetimin içinde bazı kimseleri mümtaz (seçilmiş) kılmıştır ve onlarla ilk selamlaşmada selamı önce verenin ben olmamı emretmiştir.»

Bu Hadis'e binaen, bu Selâm Resulullah tarafından gelmiştir. Bazı tefsirciler, *«Bu Selâm, Allah tarafından gelmiştir.»* derler. Yani Allah, Peygamberine, *«Onlara benden Selâm tebliğ et!»* buyurmuştur. Her iki yönde de, bu âyette onların faziletine, onların Allah katındaki derecelerinin yüksekliğine delil vardır..

RİVAYET TEFSİRİ

Sahih-i Müslim, Âiz bin Âmr'dan rivayet ediyor:

«Ebu Süfyan, iman ettikten sonra Selman, Suheyb, Bilal ve ashabdan bazı kimselerin yanına geldi. Onlar, *«Yemin ederiz, Allah'ın kılıçları Allah düşmanının boynunda yerini almadı.»* diyerek Ebu Süfyan'a ta'n ettiler. Hz. Ebu Bekr buna karşılık şunları söyledi:

— *Ey Selman, ey Suheyb, ey Bilal ve arkadaşları! Kureyş'in bir ihtiyarı ve lideri için bunu nasıl söylüyorsunuz?*

Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr, Resûlullah'a geldi ve meseleyi açtı. Ebu Bekri dinleyen Cenab-ı Peygamber:

— *Ey Eba Bekr! Belki de onları kızdırdın. Eğer onları kızdırmış isen kesinlikle Allah'ı kızdırmış olursun.*

Bunun üzerine Ebu Bekr Sıddık onların yanına geldi ve buyurdu:

— *Ey kardeşlerim! Sizi kızdırdım mı?*

Onlar:

— *Hayır, ey kardeşimiz, Allah seni affetsin. Bizi kızdırmadın*, dediler.»

İşte bu Hadis, onların mertebelerinin yüksekliğine ve hürmetlerinin yüceliğine delalet eden açık bir delildir. Ve bundan sâlih Müslümanlara hürmet edilmesinin gerekli olduğu dersi çıkar. metlerinin yüceliğine işaret eden açık bir delildir. Ve bundan sâkınılmalıdır. Çünkü salih Müslümanların kızdırılmasında Allah'ın kızması, onlara eziyyet veren bir kimsenin başına belânın inmesi vardır. Böyle bir durumdan Allah'a sığınıyoruz.

İbni Abbas, «Bu âyeti celîle Ebu Bekr Sıddık, Ömer, Osman ve Ali hakkında nazil olmuştur.» diyor.

Fudayl bin İyad, «Müslümanlardan bir kavm Resûl-i Ekrem'e gelip,

«Biz, birtakım günahlar işledik. Bizim için af talebinde bulun.» dediler.

Resûl-i Ekrem onlardan yüz çevirdi. Bunun üzerine bu âyet-i celîle indi. Yani, Cenab-ı Peygamber'in yüz çevirmesini Allah kınadı.» denmektedir.

Enes bin Malik'ten bunun benzeri rivayet edilmiştir (1).

Ata, «Bu âyet Ebu Bekr, Osman, Ali, Ömer, Bilâl, Sâlim bin ebi Ubeyde, Mus'ab bin Umeyr, Hamza, Cafer, Osman bin Mez'un, Ammar bin Yasir, El Erkan bin Ebil Erkan, ve Ebu Seleme bin Abdulesed (R.A.) hakkında nazil olmuştur.» diyor.

Bazıları, «Bu âyet bütün müminler hakkında nazil olmuştur.» Bazıları da, «Hattab'ın oğlu Ömer (R.A.) gelip daha önce bahsedilen sözünden dolayı özür dilediğinde âyet nazil oldu.» Bazıları da «Hz. Ömer gelip daha önce İkrîme'nin rivayetinde geçen sözünden dolayı özür dilediğinde ve ben bu sözümle hayr-

(1) Bkz. el-Kurtubi, c. 6, s. 435, Darûl-Kâtib, 1378 - Kahire.

dan başkasını irade etmedim, dediğinde âyet nazil oldu,» demişlerdir (1).

Beyzavi, bu âyetin tefsirinde şunları söylüyor:

«İman eden o kimselerdir ki, Rablerini çağırırlar. Allah (C.C.) onları Kur'an-a iman etmek, delillere tabi' tutmakla vasıflandırdı. Daha önce ise ibadete devam etmekle vasıflandırmıştı. Resûl-u Ekrem'e, onlara önce selâm vermeyi emretti veya Allah'dan gelen Selâmı onlara tebliğ etmekle Resûlullah'ı görevlendirdi. Ve onlara Allah'ın rahmetinin genişliğini, faziletinin bolluğunu müjdelemeyi emretti. Daha önce de onları huzurundan çıkarmaktan nehyettiği halde bunu onların ilim, âmel ve faziletlerinin yüceliğine işaret etmek için yaptı. Ve böyle olan bir kimsenin yaklaştırılması, kovulmaması, aziz edilmesi, zelil edilmemesi gerekli olduğunu Resûlullah'a haber vermek için yaptı. Dünya'da selametle, ahirette rahmetle onlara müjde vermeyi emretti.»

Bazı tefsirciler, «Bir kâvim, Resûlullah'a geldiler. 'Biz büyük günahlar işledik,' dediler. Cenab-ı Peygamber onlara hiçbir cevab vermedi ve onlar gittikten sonra bu âyet nazil oldu.» diyorlar. (2)

(54) «Sizden bir kimse bilmeyerek bir kötülük yapmış ise...»

Bu âyetin açıklaması:

Mücahid, kim ki bir günahı veya bir hatayı işlerse, o, o hata ve günahın cahilidir, diyor. Bu cehaletin sebebinde ihtilâf vardır. Bazıları, «kendisine hak olunan azabın ve elden kaçırdığı sevabın miktarının cahilidir,» bazıları da, «hernekadar o, bu kötülüğün neticesini, ve bu çirkin fiilin akibetini biliyor ve ayıplanmış olduğunu idrak ediyorsa da ancak o âcil lezzeti, gelecekte verilecek bol hayra tercih etmiştir, kim ki, azı çoğa tercih ederse,

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 415, Amire, 1317 - İstanbul
(2) Bkz. El- Beyzavi, c. 2, s. 415, Amire, 1317 İstanbul.

o cahildir,» diğer bir kısmı da, «o, yaptığını yaparken cahillerin yaptığını yapmış oluyor, bundan dolayı da, cehalete nisbet edilmiş oluyor. Velev ki cahil olmasa dahi.» demişlerdir.

(54) «O kötülüğü irtikâb ettikten (işledikten) sonra tövbe ederse ve ondan sonraki amelini [veya tevbesini halis bir şekilde edip yaptığından pişman olursa] şüphesiz ki, Cenab-ı Hak (günahlarından tevbe eden kulları için) çokça affedicidir. Ve kulları için merhamet edicidir.»

RİVAYET TEFSİRİ

Halit bin Dinar'dan:

«Biz Ebul-Âliye'nin huzuruna girdiğimizde, «*Sana âyetlerimize iman edenler geldiklerinde de ki: Selâm sizin üzerinize olsun. Rabbiniz nefsinin üzerine rahmeti* yazdı.» âyetini okudu...»

Said el-Hudri şöyle diyor:

«Muhacirlerin fakirlerinden bir gurubun içinde oturdum. Çıplaklıklarından ötürü bazıları diğeriyle örtünmeye çalışıyordu. Birisi de bize okuyordu. O esnada Resûlullah geliverdi ve yanımızda durdu. Cenab-ı Peygamber yanımızda durunca okuyan sustu. Peygamber selâm verdikten sonra sordu:

— *Siz ne yapıyordunuz?*

Biz cevap olarak:

— *Ey Allah'ın Resûlu! «Okuyucu bize Kur'an okuyor ve biz de Allah'ın kitabını dinliyoruz.»* dedik.

Cenab-ı Peygamber (S.A.) :

«— Hamd o Allah'a olsun ki, benim ümmetimden öylelerini mümtaz (üstün) kılmıştır ki ben nefsimi onlarla beraber hapsetmekle emrolundum.» dedikten sonra Resûlüllah aramıza oturdu

ki, bizim içimizde nefsine adalet etmiş olsun. Sonra eliyle halka yapmamızı işaret etti. Böylece sahabeler halka oldular. Yüzleri güldü. Zannederim ki benden başka, Resûlüllah onlardan hiçbirisini tanımazdı. Sonra Cenab-ı Peygamber (S.A.V.) buyurdu:

— *Ey muhacirlerden olan fakirler! Kıyamet gününde tam nur ile müjdeleniniz. Halkın zenginlerinden yarım gün önce cennete gireceksiniz. O yarım gün beşyüz senelik bir zamandır..*

Hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir (1).

(55) «Böylece âyetleri açıklıyoruz ki, mücrimlerin yolu apaçık ortaya çıksın...»

Bu âyetin açıklaması:

Ey Muhammed! Nasıl sana bu Sure-i Celîlede tevhidimizin doğruluğuna ve müşriklerin şirkinin bâtıl olduğuna dair âyetleri açıkladıysak, onun gibi, sana delil ve belgelerimizi de açıklıyoruz ki, bâtıl ehlinin inkâr ettiği her hakkı bulasın. Nasıl ki, bu Sûrede müşriklerle olan bizim delilleşmemiz sana açık bir şekilde (uzun uzadıya bildirilmiş) ise, din emrinde, her hususta size muhtaç olduğunuz konularda, âyetler açıklanıp gelmektedir.

El-Kûtebi, *«âyetleri tafsil ediyoruz»* demek, onları defaten indirmiyoruz, peyderpey getiriyoruz demektir.

«Bir de, ey Muhammed, Hak sana belirsin ve mücrimlerin yolu sana apaçık görünsün diye âyetleri tafsil ediyoruz.»

Bir kıraatta —YESTEBİNE— gaib olarak okunmuştur. Bu takdirde âyetin manası, *«Kıyamet gününde ateşe gittiklerinde*

(1) Bkz. Lubab-ı Tevil, s. 415-416 Amire, 1317 - İstanbul

mücrimlerin yolu sana görünsün, diye tafsil ediyoruz.» şeklinde olur. Bu tefsir el-Hazin'de yer almaktadır (1).

(56) «De ki: Şüphesiz ben sizin Allah'tan başka çağırdıklarınıza tapmaktan nehyedildim...»

Bu âyetin izahı:

Nehyedildim, yani menedildim ve çevrildim. Bana indirilen deliller ve tevhid hakkında gelen âyetler beni bu durumdan çevirdiler, nehyettiler. Yani Allah'dan başka tapmakta olduğunuz putlara tapmaktan bu delil ve hüccetler (belgeler) beni nehyediyor. Veya Allah'dan başka, şiddetli devreler ve sıkıntılarınızda çağırmakta olduğunuz nesneleri (putları) çağırmaktan ben menedildim. Çünkü taptığınız cansız şeyler tapılmaya veya çağrılmaya layık ve uygun değildirler. Müşrikler ise, bunlara heva ve hevese kapılarak ibadet ederlerdi. Eğer azıcık göz açıp Kâinata baksaydılar tevhidin delillerini görüp bunları bırakacaklardı.

(56) «De ki: Ben sizin heva ve heveslerinize uymam...»

Âyetin manası:

Putlara tapmak hususunda, cemadatı [taşları] çağırmak hususunda aklınızı zerre kadar kullanmayıp da hevai nefse uyarak gittiğiniz yolda ben size uymam. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bu sözüyle, onların üzerinde bulundukları yolun heva ve hevesten ibaret olduğunu, ibadet olmadığını ortaya koyuyor.

Bir de, bu âyet-i celîle, aynı zamanda hakikatı arayan bir insanın hüccetlere (vesikalara) tâbi olması, delillere katılması, başkasını taklid etmemesinin gerekliliğini emretmiş oluyor (2).

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 416, Amire 1317 - İstanbul
(2) Bkz. El-Beyzavi, c. 2, s. 416, Amire 1317 - İstanbul

El-Alûsi «Ruhu'l-Meâni»de bu âyet üzerinde şunları söylüyor:

«Bu sözde, onların cehaletleri sergileniyor. Allah'dan başkalarına ibadet etmeleri hususunda bâtıl hevalarına tâbi olduklarına kesinlik getiriliyor. Din denilecek hiçbir şeyin üzerinde olmadıkları ortaya çıkıyor. Ve böyle bir şeyin yasaklanması ve bundan vaz geçilmesinin gerekliliğinin işareti âyette vardır. Bir de, bu âyette, böyle durumlarda katıksız taklidin yeterli olmadığına işaret vardır.

Bazı tefsirciler, «Âyetten maksad, ey müşrikler, müminleri kovmak hususunda sizin isteklerinize tâbi olmam demektir» diyorlar. Fakat bu tefsir gayet uzak bir tefsirdir (1).

(56) «Uyduğum takdirde sapmış ve hidayette olanlardan olmamış olurum...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani sizin hevanıza (isteklerinize, arzularınıza) tâbi olduğum takdirde, Haktan sapmış, irşad ve hidayet yolu üzerinde bulunanlardan da sayılmamış olurum.

(57). «De ki: Şüphesiz ben Rabbim'den olan bir beyyine (mûcize) üzerindeyim...»

Bu âyetteki «Beyyine»den maksad, delil, yakîn, hüccet ve bürhândır. Hangi manâya gelirse gelsin, beyyineden maksat Kur'an' dir. Nitekim El-Cübbai' de böyle söylemiştir.

RİVAYET TEFSİRİ

İbn-i Abbas'tan rivayet edilen şudur: Beyyineden maksat yakîndir. «Ben beyyine üzerindeyim» demek, yakîn üzerindeyim demektir.

(1) Bkz. El- Alûsi, Ruhu'l-Meâni, c. 7, s. 168, Dar'ul-İhya-it-Turasil, Arabi Beyrut, Bilatarih

Hasan Basri, «Beyyineden maksat peygamberlik ve nübüvvettir.» der.

Bazıları, Beyyineyi, aklî, veya aklî ile naklii delilleri kapsayan kelâmla tefsir etmişlerdir. Fakat bu tefsir uzaktır. Beyyinedeki tenvin ta'zim (saygı) içindir. Yani, «Büyük ve Rabbimin katından gelen bir beyyine üzerindeyim,» demektir.

(57) «Siz ise onu yalanladınız...»

Bu âyetin açıklaması:

Onu zamirinden maksat, Beyyinedir. Hernekadar Beyyine kelimesi müennes ise de, beyan manâsını taşıdığından dolayı müzekkerdir. Nitekim, *«Yakın akrabalar, yetimler ve miskinler mirasın taksiminde hazır bulundukları zaman onlara ondan yedir.»*(Nisa: 8) Âyetinde *ondan* zamiri *kısmet* kelimesine râci' olmuştur. Oysa *kısmet* kelimesi müennesdir. Fakat *kısmet*, taksim manâsında olduğundan dolayı müzekker zamir ona râci' olmuştur.

Bazıları, «Onu, zamiri, Rabb'e râcidir. Yani siz Rabbınızı yalanladınız,» demektir. Bazıları da, «Kur'an-a râcidir, yani siz Kur'an-ı yalanladınız.» manâsınadır, demişlerdir.

(57) «Acelece istediğiniz benim katımda yoktur...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani benim katımda azab yoktur ki, hemen size tatbik edeyim. Kureyş kâfirleri Resûl-i Ekrem'i çokça tekzib ettiklerinden (yalanladıklarından) dolayı azabın hemen inmesini istiyorlardı. Tabii ki, bunu da tıpkı *«Yahud iddia ettiğin gibi göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe veya karşımıza Allah'ı ve melekleri getirmedikçe sana iman etmeyiz.»* (El-İsra : 92) sözleriyle veya *«Şunu da hatırla ki, onlar: Yarabbi! Bunlar hak ise, bize gökten taş yağdır veyahut da elemli bir azap gönder dediler.»* (El-Enfal: 32) sözleriyle alay ettikleri gibi.

Bazı kimseler, âyetin manâsı, benim katımda sizin istemekte olduğunuz muc'izeler yoktur, demektir demişlerdir.

(57) «Hüküm ancak Allah'ındır.»

Bu âyetin manâsı:

Azabı tehir etmekte veya acelece vermekte hüküm benim değildir, Allah'ındır demek oluyor.

«Allah hakkı haber verir.» Yani hakkı sayıp söyler. Bu Ayet-i Celîle ile, Kur'an da mecaz'ın olmadığını savunanlar delil getirmişlerdir.

Bazı müfessirler, *«Allah hakkı hükmeder,»* demektir demişlerdir. Yani *Yakussu* kelimesini *Yakdî* (hükmeder) olarak okumuşlardır.

Hz. Ali de böyle okumuştur. Ebu Abdurrahman Sülemi, Said bin Müseyyib de böyle okudu, demiştir. Mushaf-ı Şerif'de *Yakussu* kelimesi *«ya»* sız yazılıdır. Onun üzerine vakfetmek de uygun değildir.

«Allah, ayırd edenlerin en hayırlısıdır.»

Bu cümle, kelimenin *«yakussu» değil de «yakdî»* olduğunu takviye etmektedir. Çünkü fasl ancak hükümde olur. Kıssada [haber vermekte] olmaz. Daha önceki, *«Hüküm ancak Allah'ındır.»* cümlesi ve İbn-i Mes'ud'un *«Hüküm ancak Allah'ındır. Allah hak ile hükmeder.»* kıraatı da bunu takviye etmektedir.

Mekki, *«yakussu»yu* «sad» ile okumak, benim katımda daha sevimlidir, çünkü Ehli-Harameyn (yani Mekke ve Medine halkı) bunun üzerine ittifak ettikleri gibi kurralardan Asım da bu görüştedir, demiştir. Bir de eğer fiil [yakdî] *«kada»* kökünden gelsey-

di, o vakit «*be*» harfi lâzım gelirdi. «*Yakdıbilhak*» demesi gerekirdi. Fakat bu delil zayıftır. Çünkü «*be*» harfi çoğu zaman hazfedilir (aradan çıkarılır.)

«*De ki: Eğer acelece istediğiniz benim yanımda, [elimde] olsaydı benimle aranızda o emir elbette hükme bağlanmıştı. Allah zalimleri daha iyi bilendir...*»

Bu âyetin manâsı:

«Ey müşrikler! Sizin istediğiniz benim kudretim ve imkânım dahilinde olsaydı, aceleciliğinizin eseri sizin başınıza çok çabuk dönüp gelecekti. Fakat bu, Cenab-ı Hakkın Yed-i Kudretindedir. Dilediği zaman indirir.

Zemahşeri, «Eğer bu benim imkânımda olsaydı Rabbimin rızası için öfkelenerek sizi âcilen helâk ederdim. Yalanlamanızdan tiksinerek ve süratle sizden kurtulmak için sizi helâk ederdim,» demektir demiştir (1). Fakat Alûsi, makam buna müsaid değildir, diyor.

«*Allah zalimleri daha iyi bilir.*» cümlesinin manâsı, Allah zalimlerin halini, azapları daha teşdid edilsin (şiddetlensin) diye ve istidraç için onlara mühlet verebilir. İstidraç, dinsizlerin isteğine uygun Allah'ın verdiği ihsandır. Onun için Cenab-ı Hak emri Hz. Muhammed'e teslim ve onlara azabı acelece tatbik etmedi. Bu cümle daha önceki cümlenin manâsını takrir ve te'kîd (sağlamlaştırmak ve tekrar) etmektedir. Yani azapları Hz. Muhammed'e havale edilmiş değildir.

Bazı tefsirciler, «İkinci cümle, istidradî bir cümledir. Sanki Eğer benim gücüm yetseydi sizi helâk ederdim. Fakat Cenab-ı Hak kimi helâk edeceğini daha iyi bilir. Ve helâk edilmesi gereken ba-

(1) Bkz. Keşşaf, c. 2-70, Darûl-Mushaf, Kahire, Bilatarih

zı kimseleri helâk etmek hususunda bize imkân vermesinin bir hikmeti vardır,» diyorlar. Bazı tefsirciler de, «Cenab-ı Hâk acelece azap isteyenlerden bazılarının iman edeceğini bildiği için azabı tehir etti; zira *Allah zalimler* [*ve hallerin*]i *daha iyi bilir.* Bunun için azabı tehir eder.» demişlerdir.

GAYBI ALLAH'DAN BAŞKA KİMSE BİLEMEZ

(59) «Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır...»

Bu âyetin izahı :

Anahtarlar diye tefsir ettiğimiz «*Mefatih*» kelimesi «hazineler manâsına da gelebilir. Buna göre, gaybın hazineleri Allah'ın katındadır, o hazineleri Allah'dan başkası bilemez, demek oluyor. Bu âyetten maksat, Allah'ın Kudret-i Kâmilesi vardır, her mümkünü halletmeye kadirdir (gücü yeter) demektir.

Bazı alimler, «Gaybın anahtarları beştir. Bu da, Abdullah ibni Ömer'den rivayet edilen hâdisin muhteviyatındandır, diyerek Allah Resûlü'nün şu Hâdisini rivayet etmişlerdir:

«Gaybın anahtarları beştir. Allah'dan başkası onları bilmez:

1 — Allah'dan başka hiçbir kimse yarın ne olacağını bilmez.
2 — Allah'dan başka hiçbir kimse, ana rahminde olanın ne olduğunu bilmez.
3 — Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez.
4 — Hiçbir nefis hangi toprakta öleceğini bilmez.
5 — Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilmez.»

Başka bir rivayette:

«1 — Allah'dan başka hiçbir kimse, rahimlerin dökeceğinin ne olduğunu bilmez.
2 — Allah'dan başka hiçbir kimse, yarın ne olacağını bilmez.
3 — Allah'dan başka hiçbir kimse, yağmurun ne zaman yağacağını (kesin olarak) bilmez.

4 — Hiçbir nefis, nerede öleceğini bilmez. Ancak bunu Allah bilir.

5 — Allah'dan başka hiçbir kimse, kıyametin ne zaman kopacağını bilmez.» denilmiştir.

RİVAYET TEFSİRİ

Şu hadisi Buhari rivayet eder:

Ed-Dahhak ve Mûkatil, *«Gaybın anahtarları, ya yer yüzünün hazineleridir veya azabın iniş ilmidir,»* demişlerdir.

Ata, *«O senin bilmediğin sevabla ikabın (cezanın) bilgisidir,»* diyor.

Başka bir müfessir, *«Ecellerin bitmesidir. Kulların saadet ve şekavetinin (bedbahtlığının), âmellerinin sonuçlarının bilinmesidir,»* demiştir.

Diğer bir müfessir, *«Daha olmayan bir şeyin olacağı zamandaki bilgisidir.» Yani olduğu zaman nasıl olacaktır? Olmayan bir şey eğer olsaydı nasıl olacaktı? Onun bilgisidir.»* diyor.

İbn-i Mesud, *«Resûllüllah'a her şey gelmiştir ve verilmiştir. Ancak gaybın anahtarları verilmemiştir.»* demiştir.

İbn-i Abbas ise, *«Gaybın anahtarları yerde ve gökte kaderler ve rızıklardan olan hazinelerin anahtarlarıdır.»* demiştir (1).

El-Alûsi, *«Ayeti istiğrak üzerine hamletmek (yani bütün gaybların anahtarları Allah katındadır, ondan başkası onu bilmez) demek daha iyi ve daha uygun olur.»* diyor. Bu takdirde, gaybın anahtarlarını beşten daha fazla veya daha eksik sayan Hadisler

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 418-419, Amire, 1317 - İstanbul

ve haberler, birtakım mühim gaybî meselelerin beyanına yorumlanmalıdırlar. Yani bunlar mühim birtakım meseleleri getirmişlerdir. Yoksa gayb illa da beş şeydir veya daha fazladır veya daha eksiktir denilemez. Çünkü şüphe yoktur ki, mugayyebatı hamse [beş gaybî emir]den başka diğer gaybları da Allah'dan başkası bilemez (1).

(59) O, karada, denizde ne varsa hepsini bilir...»

Bu Âyetin manâsı:

Yeryüzünde olacak ve olmuş her şeyi bilir. Küçük ve büyük hepsini bilir. Burada, «Büyükleri bilir de küçükleri bilmez.» diyenlerin sözlerine iltifat edilmez.

Bütün tefsir alimleri, karadan maksat, denizin haricinde kalan yeryüzü demektir. Denizden maksat, yeryüzündeki bütün sular demektir. Çünkü yeryüzü genellikle iki kısma ayrılır: Ya kara, ya da deniz. Karada, denizde de Cenab-ı Hakkın yarattıklarında çok acaiblikler ve gariblikler vardır. Bütün bunlar Cenab-ı Hakkın sonsuz kudretine ve sonsuz ilmine birer delildirler.

Cenab-ı Hak, —ister karada, ister denizde yaşasın— bütün varlıkların cinslerini, çeşitlerini, fertlerini, cinsiyetlerini, mahiyetlerini, keyfiyetlerini, rızıklarını, her şeylerini bilmektedir.

(59) «Daldan düşen her yaprağı o bilir...»

Bu Âyetin izahı:

Yani daldan düşeni de dalda kalanı da bilir. Yapraklardan kaç tanesi düşmüş, kaç tanesi ağacın üzerindedir bunu bilir. Kaç tanesi yön değiştirmiştir, kaç tanesi yere düşmek üzere hazırlanmaktadır, bilir.

(59) *«Yerin karanlıklarındaki daneyi bilir...»*

(1) Bkz. El-Alûsî c. 7, s. 171 Dar'ul-İhya-it-Turasil Arâbi, Beyrut, bilatarih.

Bazıları, bu «daneden» maksat, yer içinde bulunan ve bitmek üzere olan herhangi bir danedir, diyorlar.

Bazıları da; daneden taşın içindeki ve yerlerin altındaki dane kastedilmiştir, yani belli bir dane kastedilmiştir, demişlerdir. Yerin karanlıklarından maksat, yeryüzünün iç âlemleri ve iç kısımları demektir. İç kısmına karanlık denilmiş çünkü karanlıkta nasıl eşya görülmezse, orada olanlar da görülmez.

RİVAYET TEFSİRİ

İbn-i Abbas (RA), «Yerin karanlıklarından maksat, yedi tabaka yerin altındaki taşın altındaki nesnedir. Veya herhangi bir taşın veya herhangi bir şeyin altındaki yer demektir,» demiştir.

(59) «Kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta [yazılı] *bulunmasın...»*

Bu Âyetin tefsirinde İbn-i Abbas, «Yaştan maksat, sudur, kurudan maksat su haricinde bulunan yer tabakalarıdır,» demiştir.

Ata, «Yaştan maksat bitenlerdir, kurudan maksat, bitmeyenlerdir,» demektedir.

Başkası, «Yaştan maksat, diri ve hayat sahibi nesneler, kurudan maksat, ölü ve cansız varlıklar demektir,» demiştir.

Bir başkası da, «Bu, her şeyden ibarettir. Çünkü herşey ya kurudur, ya yaştır, Binaenaleyh Allah her şeyi biliyor demek oluyor,» diyor.

Eğer desen ki, bütün EŞYA *«Onun katında gaybın (bilinmeyenin anahtarları vardır,»* cümlesine dahil oluyor. O cümle zikredildikten sonra bunlar niçin ikinci kez zikredildiler? Bunun faydası nedir?

Cevab olarak derim ki, Cenab-ı Hak, «Allah'ın katındadır gaybın anahtarları»nı mücmel (kısa ve öz) olarak zikretti. Ondan sonra bu Âyetlerle birtakım açıklamalar, ve tafsilât getirdi. Bu

gözle görülen, hissedilen şeyleri zikretti ki, insanoğlu daha iyice anlasın. Evvelâ karanın, sonra denizin bahsini etti. Çünkü onlarda acaiplik ve gariplikler vardır. Şehirler, köyler ve köylüler vardır. Dağlar, madenler, hayvanlar, çeşitli mahlûklar vardır ki, insanoğlu bunları detaylarıyla idrak etmekten acizdir. Sonra daha az olanları zikretti ki, herkes onları görür. Çünkü daldan düşen yaprakla dalda kalan yaprağı herkesin görebilmesi mümkündür. Fakat herkes onların adedini ve Allah'ın onları nasıl yarattığını bilmez. Sonra yapraktan daha küçük olan daneyi zikretti. Ondan sonra hepsini derleyen yaş ve kuru misalini verdi. İşte bu eşyanın zikredilmesi ve bunların hiçbirisi Allah'ın ilminin dışında değildir demesi, Cenab-ı Hak'ın sonsuz güç ve kâmil kudretine delâlet etmek için oldu. Bu misaller Allah'ın azamet ve kudretinin yüceliği ve ilminin genişliği hususunda insanları uyarıcı misallerdir.

«Apaçık kitap,» tabirinden neler kasdedildi? Bazıları, «bu apaçık kitap, Cenab-ı Hakk'ın o bozulmaz, ve değişmez ilmidir.» demişlerdir.

LEVHU'L - MAHFUZ

Bazıları da, «Apaçık kitaptan» maksat, Levhu'l-Mahfuz'dur. Çünkü Cenab-ı Hakk orada olacak ve olmuşun ilmini yazmıştır. Gökleri ve yerleri yaratmazdan önce bunu orada kaydetmiştir.» demişlerdir. Bütün bunların kitapta sayılmasının nedeni, Cenab-ı Hakk'ın ilmine Melekler vakıf olsun, ve o ilmi emri yerine getirsinler diyedir. Bununla hesabın büyüklüğüne Cenab-ı Hakk dikkatleri çekti ve kullarına bildirdi ki, onların yaptıklarından hiçbir şey Allah'ın kudretinden ve ilminden kurtulmaz. Çünkü içinde sevab ve ceza olmayan şeyleri kitapta tesbit eden bir ilâh, sevab ve ikâbı (azabı) gerektiren şeyleri tesbit etmeyi daha süratle yapar demektir.

«El-İmamiyye» şiileri Ebu Abdullah'dan rivayet ediyorlar:

«Yapraktan maksat, düşük çocuktur. Daneden maksat, çocuktur. Yerin karanlıklarından maksat, annelerin rahimleridir.

Yaştan maksat, yaşayanlardır. Kurudan maksat, çekilenlerdir.» Fakat, Ebu Abdullah'ın böyle bir şey söyleyeceğinden onu tenzih ediyoruz. Çünkü bu, cidden âyetin zahirine muhalefettir. Şiîlerin bu rivayetine güvenilmediği gibi, Ebu Şeyh'in Muhammed bin Cehhade'den şu rivayeti yaptığına da güvenilmez:

«Cenab-ı Hakk'ın arşın altında bir ağacı vardır. Hiçbir mahlûk (yaratılmış) yoktur ki, o ağaçta onun için bir yaprak bulunmasın. Herhangi bir mahlûkun yaprağı düştüğünde onun ruhu da cesedinden çıkar.»

RİVAYET TEFSİRİ

Kitabı, Levhu'l-Mahfuz'la tefsir etmeyi bir grup müfessir tercih etmiştir. Zeccac'da onların arasındadır. Nitekim Zeccac diyor ki: «Cenab-ı Hak, bütün malûmatları halkı yaratmazdan evvel bir kitapta tesbit etmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak, *«yeryüzünde olan ve sizin nefislerinizde meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmazdan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Hiç şüphesiz ki, bu Allah'a göre pek kolaydır.»* (El-Hadid : 22) buyurmuştur.

Müslim'in bir rivayetinde, *«Şüphesiz ki, Allah halkın kaderini gök ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yazmıştır.»* buyrulmaktadır.

Bunun faydası hakkında birçok emir ileri sürülmüştür:

1 — Meleklerin, olayların Allah'ın malûmatına uygun olarak tıpatıp oluşlarını görerek ibret almaları içindir.

2 — Mükellefleri, sevap ve ıkabı (azabı) kapsayan durumlarının ihmal edilmeyeceğine dair uyarmak içindir. Hasan Basri, sadece neden olarak bu ikincisini ileri sürmüştür. Çünkü Âyet'ten anlaşılıyor ki, daldan düşen yaprağı ve yerdeki daneyi de Allah kitapta yazmıştır.

3 — Allah'ın kitapta yazmış olduğu mevcudatın geçmiş ter-

tip üzerinde kalıp bozulmamasıdır. Çünkü kıyamete kadar olan her şey hakkında yazan *«kalem artık kurumuştur,»* diye rivayet gelmiştir.

Bu kitaba *«Levhü'l-Mâhfuz»* [Korunan Yaprak] denilir, zira o, tahriften ve şeytanların ona ulaşmasından veya yaz-bozdan korunmuştur. Tabii yaz bozdan korunması da *«Yaz boz ancak Meleklerin elindeki sahifelerde olur »* diyen görüşe göredir.

El Belhi, *«Levhü'l-Mâhfuza, bu ismin verilmesinin sebebi, onun unutulmamış ve ondan gaflet edilmemiş olmasıdır.»* demektedir.

El-Alûsi, Ruhu'l-Meânî'de bu âyetlerin neticesinde şunu söylüyor:

«Bu Âyette delil vardır ki, Cenab-ı Hak cüz'iyâtın da Alimidir. Yani küllî (umumî, bütün) hadiseler gibi cüz'î (az) hadiseleri de bilir. Binaenaleyh ne Abdülkerim Ceylî'nin, ne Şeyhî Yemâni'nin *«Cenab-ı Hakk cüz'iyyatın alimi değildir.»* demelerine iltifat edilmez.» (1)

(1) Bkz. İmâm-ı Rabbânî c. 1, Mektubyüz..

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ
يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ
يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ
عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۜ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا
وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوٓا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ ۭ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ
وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُّنَجِّيْكُمْ مِّنْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ تَدْعُوْنَهٗ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ۚ لَئِنْ اَنْجٰىنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ
مِنَ الشّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ
ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِّنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيقَ
بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ ۭ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ
﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۭ قُلْ لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ
﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ ۡ وَّسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ
اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ ۭ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٦٨﴾

(60) «Allah o zattır ki, sizi geceleyin öldürür [uyutur]. Gündüzleyin yaptığınızı bilir. Sonra adlandırılmış bir ecel tamamlansın diye sizi gündüzleyin diriltiyor. Sonra O'nadır dönüşünüz. Sonra yaptığınızı size haber verecektir.

(61) «Kullarının üzerinde Kâhir [gâlip] olan odur. Sizin üzerinize hafeze [Melekleri] gönderir. Sonra herhangi birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun canını alırlar. Elçilerimiz ihmal etmezler.»

(62) «Sonra onlar gerçek mevlaları olan Allah'ın yanına döndürüldüler. Dikkat ediniz! Hüküm ancak Allah'ındır. O hesab görenlerin en süratlisidir.»

(63) «De ki: Sizi, karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarır? Ki, siz açıkta ve gizlide yalvararak onu çağırıyorsunuz: Yemin olsun eğer biz bundan kurtulursak kuşkusuz ki şükredenlerden oluruz.»

(64) «De ki, Allah sizi hem karanlıklardan, hem de üzüntüden kurtarır. Sonra da sizler şirk koşarsınız.»

(65) «De ki, sizin üzerinize üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azabı göndermeye veya sizi değişik guruplar halinde birbirinize katıp, bazınıza diğerinin şiddetli azabını tattırmaya sadece O'nun gücü yetiyor. Bak, onlar anlasınlar diye ayetleri nasıl evirip çeviriyoruz.»

(66) «Kavmin onu [Kur'an-ı] yalanladılar. Oysa o, haktır. De ki «Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim.» »

(67) «Her haberin bir mustakarrı [belli bir zamanı], vardır. [Bunu] gelecekte bileceksiniz.»

(68) «Bizim ayetlerimize dalanları gördüğünde, ondan başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir. Şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra sakın, zalim kavimle beraber oturma.»

(60) «Allah o zattır ki, sizi geceleyin öldürür...»

Bu Âyetin izahı:

Buradaki ölümden maksat uyutmaktır veya onları kontrol etmektir. Uyku yerine ölüm tabirini kullanmak, uyku ile ölüm arasındaki benzerlikten ve ortaklıktan ileri geliyor. İkisiyle de insanoğlunun hisleri iptal olunur ve ayırd edici kuvveti ortadan kalkar.

(60) «Cenab-ı Hakk, sizin gündüzleyin işlediğinizi de bilir.»

Görüldüğü gibi bu Âyette gece uykuya, gündüz de işlemeye (iş yapmaya) tahsis vardır. Çünkü mutad (alışılan hayat) budur. % 99 insanlar bu yaşantı üzere giderler. İstisnalar da kaideyi bozmazlar.

(60) «Sonra adlandırılmış ecel tamamlansın, diye sizi gündüzleyin diriltiyor.»

Bu âyetteki adlandırılmış ecelden maksat her ferd için tayin edilen yaşamdır. Dünyada ne kadar kalacağının süresidir. Yani herkes ecelini tüketip bitirsin diye, Cenab-ı Hak, bizi uykudan uyandırıyor ve ölümden diriltiyor.

(60) «Sonra O'nadır dönüşünüz...»

Bu cümlenin manâsı şudur:

Yani ölümle sizin dönüşünüz ve varacağınız nokta Allah'ın katıdır. Oraya varacaksınız.

(60) «Sonra yaptığınızı size haber verecektir.»

Dünyada devamlı yapmakta olduğunuz âmellerden ötürü sizi cezalandıracak veya mükâfatlandıracaktır. Bazı tefsircilere göre, bu hitab kâfirleredir. Âyetin manâsı, «Ey kâfirler! Siz cîyfeler (leşler) gibi geceleyin yataklara dalıyorsunuz. Gündüzleyin de günâhları işliyor ve kesbediyorsunuz. Halbuki Cenab-ı Hakk, sizin âmellerinizi görmektedir. Sizi kabirlerinizden haşre gönderecektir. Hayatlarınızı bitirip tükettiğiniz o hareketlerinizden sizi sorumlu tutacaktır. Sonra bütün yaptıklarınızı, size ceza tatbik etmek suretiyle haber verecektir.» demektir.

(61) «Kullarının üstünde kâhir (galib) odur...»

Bu Âyetin tefsiri:

Hiç kimse, O'nu âciz bırakamaz. Hiç kimse, O'nun tatbik etmek istediğiyle O'nun arasına giremez. *«FEVKA»* kelimesi daha önce geçtiği gibi; selefe göre keyfiyeti belli olmayan bir fevkiyat [üstünlük] manâsını ifade eder. Halef alimleri ise; kâhir ve galib manâsınadır, demişlerdir.

«Kâhir» demek, başkasını mağlûp edip, zelil eden demektir. Allah halkın üzerinde kâhirdir. Yani her şey tersiyle kâhredilir. Hayatın kahredilmesi ölümledir. İcadın kahredilmesi, yok etmekledir. Zenginliğin kahredilmesi fakirlikledir. Işığın kahredilmesi zulmet ve karanlıkladır.

MELEKLER İNSANIN AMELİNİ TAKİP EDERLER

(61) «O sizin üzerinize hafeze (Melekleri) gönderir...»

Bu Âyetin izahı:

Amellerinizi tesbit edecek Melekler gönderir. Onlar KİRÂMEN

KÂTİBÎN melekleridir. Başka bir âyette *«Şüphesiz sizin üzerinizde hafezeler vardır. Kirâmen Katibînler vardır.»* [En-Necm: 20] denmektedir. Veya bu meleklerden maksat, takip edici meleklerdir. Nitekim başka bir âyette, *«Onun için önünde ve arkasında takib edenler vardır. Onu Allah'ın emrinden korurlar,»* denilmektedir.

Bazıları, «Bu ikisini kapsayan Melekler demektir» demişlerdir. Hafaza adını almaları amelleri ve nefisleri koruduklarından dolayıdır. Kat'ade, «Bunlar, ameli, rızkı ve eceli korurlar.» demiştir.

Bu Melekler bazılarına göre; taât, günâh ve bütün mübahları yazarlar. Nitekim bir Ayet-î Celîlede, *«Bu kitaba ne oluyor ki, hiçbir küçük ve hiçbir büyük bırakmaz ki saymasın?»* [Kehf : 49] denilmiştir.

RİVAYET TEFSİRİ

Eserlerde, «Âyette 'küçük' diye bahsi geçen günâhtan maksat, tebessümdür, 'büyük'ten maksat, kahkaha ile gülmektir.» şeklinde geçmektedir. Başka bir âyette de, *«O herhangi bir sözü ağzından atarsa, mutlaka onun yanında rakib ve atîd (hazır) vardır.»* [Kâf : 18] denilmiştir.

Başkaları da, *«Hafaza Melekleri, mübahları yazmazlar. Çünkü mübahlara ne günâh ne de ikab (ceza) bağlıdır.»* demektedirler.

İbn-i Abbas'dan gelen bir rivayette, *«Her insanın beraberinde iki Melek vardır. Birisi sağında, birisi solundadır. İnsan bir hayrı konuşursa, sağındaki Melek yazar. Kötülük konuşursa, sağdaki Melek soldakine: Bekle! Belki bundan tevbe eder, der.* Eğer *tevbe etmezse onu yazar.»* denmektedir.

Meşhuru şudur ki, bunlar omuzlar üzerindedirler. Bazıları, *«Çene kemiklerinin üzerindedirler,»* bazıları da *«Ağzın sağ ve solundadırlar,»* diyorlar. Hûlâsa, onların varlığına iman etmek ge-

rekir; nerede olurlarsa olsunlar. Onların ne şekil yazdıklarından bahsedilemez Çünkü biz bunu bilemiyoruz. Âyetlerin zahirleri delâlet ederler ki, bu Hafaze Melekleri insanoğlunun sözlerine ve fiillerine muttalidirler, (bilgi sahibidirler.) Nitekim Cenab-ı Hakk «*Sizin işlediğinizi onlar bilirler.*» [İnfitar: 12] buyurmuştur. İman ve küfür gibi kalblerin sıfatlarını, bilmelerine gelince; zahirde (görünürde) onların bu şeylere muttali (vâkıf) olduklarına dair herhangi bir delil yoktur. Bazı haberlerde «*Muttali (bilgi sahibi) olurlar,*» diye varid olmuştur. Meselâ, «*Kul, bir haseneyi (hayırlı işi) yapmayı kasteder ve onu işlemezse, ona bir hasene olarak yazılır,*» diye hadis vardır. Malûmdur ki, kasdetmek, iman ve küfür gibi, kalbin (iç alemin) amellerindendir. Demek ki buna göre Melek içaleminde arzulananı biliyor.

Bazıları da, şu Hadis, muttali (bilgi sahibi) olmamalarına delalet eder, diyor.

Kıyamet günü geldiğinde, ameller kuvvetli sahifelerde getirilip arzediliyorlar. Cenab-ı Hakk, «Onu ya kabul ediniz, ya reddediniz.» buyuruyor.

Melekler, «Senin izzetine yemin ederiz, biz ancak onun işlediğini yazdık.» derler.

Cenab-ı Hakk, «*Onun işlediği benden başkası içindi. Ben bugün ancak benim vechim* [*zatım*] *için işleneni kabul ederim.*» diyor.

Bu Hadisden anlaşılıyor ki, Melekler iç alemde olanları bilmezler. Hadisi dikkatle inceleyen, bu hususu derhal farkeder.

İbn-i Mübarek'ten gelen mürsel bir rivayette şunlar vardır:

«Melekler, Allah'ın kullarından birisinin amellerini Allah'ın huzuruna yükseltiyorlar. Onu çok sayar ve tertemiz sanırlar. Tâ

ki, Allah'ın dilediği saltanat noktasına vardırıncaya kadar. Cenab-ı Hakk, o noktada onlara vahy göndererek,

— *Siz benim kulumun ameli üzerinde koruyucu Meleklerdiniz. Ben onun iç alemindekini murakabe ediyordum. Benim bu kulum amelinde halis davranmadı. Onu SİCN'E (zindan) sokunuz!»* der.

Bu Hadis de, Meleklerin insanın iç âlemlerine vâkıf olmadığına delalet eder.

«Melekler ancak zahir (görünen) amelleri yazarlar.» diyen kişi, *«Kasd edilen haseneyi (iyiliği) de Melekler yazarlar.»* Hadisine şu cevabı verir: «Bu Hadisin manâsı; bu bizce sabit olmuş ve tahakkuk etmiş amel demektir. Meleklerin sahifelerinde yazılmıştır,» demek değildir.

«Melekler kalbin amellerini yazarlar,» diyenler ise riyayı (ikiyüzlülüğü) istisna ederler. Yani ameli yazarlar, riyayı yazamazlar. Cenab-ı Hakk, Meleklerden riyayı gizliyor. Ta ki, riyakârın yazılan amelini, riyasıyla iptal etsin, ya ahirette veya dünyada onu şiddetli azaba daldırsın, halini daha hazin bir şekle soksun diye riyayı Meleklerden gizliyor. Umulur ki, bu ahirette Cehennemlik bir insanın Cennete yaklaştırıldıktan sonra geri çevrilip Cehenneme atılması kabilinden olsun.

Ebu Naim, Beyhaki, İbni-Âsakir ve İbni Neccar rivayet ettiler:

«Kıyamet gününde bazı kimseler için Cennete götürülsünler diye emir verilir. Onlar Cennetin kokusunu alacak ve Cennetin köşklerine ve Allah'ın Cennet ehline hazırladıklarına bakabilecek derecede Cennete yaklaştırılırlar. O zaman Allah şöyle emreder:

— *Onları Cennetten geri çevirin, onların Cennette payları yok!*

Onlar öyle bir hasret ve üzüntüyle dönerler ki, o üzüntü ne Daha önce geçmişlere ne de daha sonra geleceklere verilmiştir. Onlar bu dönüşlerinde şöyle haykırıyorlar:

— Ey Rabbimiz! Ne olurdu, dost kullarına hazırladığını ve sevabını bize göstermeden önce bizi Cehenneme soksaydın. Bu bize daha kolay gelirdi.»

Cenab-ı Hakk, onlara cevab olarak:

— Ey asiler! Onu size göstermekle ben şunu kasdettim: Siz dünyada iken tek başınıza kaldığınızda benimle uğraşıyor ve mücadele ediyordunuz. Büyük günâhlar işlemek suretiyle karşı geliyordunuz. Halk ile kaldığınızda ibadete başlayarak onlarla bir araya geliyordunuz. Amellerinizi halka gösteriyor, riyakârlık (ikiyüzlülük) yapıyordunuz. Bana karşı kalblerinizde taşıdığınız isyankârlığın tam tersini halka gösteriyordunuz. Halktan korktunuz, halkı ta'zîm ettiniz (yücelttiniz). benden korkmadınız, beni ta'zîm etmediniz.

Kötülüğü halka şirin gözükmek için terkettiniz. Benim için terketmediniz. İşte bugün size mahrum kaldığınız sevabla beraber azabı tattıracağım.

Bütün bu ihtimaller katımızda geçerlidir. Kesin olarak bir şey demiyoruz (1).

HAFAZA MELEKLERİ

Hafaza Meleklerinin (yaptığımız işleri yazan Melekler) değiştirilmeleri hususunda ihtilaf vardır. Bazıları, «Her gün yeni Hafaza Melekleri gelirler. Gecenin Melekleri ile Gündüzün Melekleri ayrıdır. Bu, ölüme kadar böylece devam eder.» demişlerdir. Bazıları da, «Gündüz gece Melekleri giderler, gündüz Melekleri gelirler. Ge-

(1) Bkz. Ruhû'l-Meânî, c. 7, s. 175-176, Dar'ül İhya'it-Turasîl Arabi, Beyrut bilatarih

ce geldi mi gündüz Melekleri giderler, gece Melekleri gelirler. Aynı Meleklerdir, değişmezler.» demiştir. Diğer bazıları ise, «Haseneleri (iyilikleri, sevapları) yazan Melekler değişirler. Fakat seyyiâtları (günâhları) yazan Melekler değişmez. Hüsn-i zann da bunu gerektirir.» diyorlar.

Alûsi, «Mükellef öldükten sonra Hafaza Melekleri nerede dururlar? Bazıları, mutlak olarak göklerdeki ibadethanelerine dönerler, diyorlar. Bazıları, müminin kabrinin karşısında durup kıyamette kabrinden kalkıncaya kadar ona af talebinde bulunurlar, bazıları da, hasenatı (sevapları) yazan bir tek Melek değildir, çünkü bir hadisde, *«Şu kadar, şu kadar Meleklerin onu yazmak için süratle yarıştıklarını gördüm. Hangisi daha önce onu yazar diye koşarlar»* demişlerdir.

Bu Hafaza'lardaki hikmet şudur: Mükellef bir insan, yaptıklarının şahitler tarafından Allah'ın hâkim olduğu bir günde arzolunacağı, hakikatini bilirse, günâhları ve çirkinlikleri yapmaktan daha sakınır bir duruma gelir. Kul efendisinin lûtfuna (iyi muamelesine) güvendiği zaman, onu haberdar eden hizmetkârlarından sakındığı kadar efendisinden sakınmaz.

Sahifeler tartılır mı, tartılmaz mı? Bu ihtilaflı bir konudur. Bazıları, «Sahifeler tartılır.» demişlerdir. Fakat bu görüş pek revâc (geçerlilik) bulmamaktadır(1).

(61) «Sonra herhangi birinize ölüm geldiğinde elçilerimiz onun canını alırlar. Elçilerimiz ihmal etmezler...»

Bu Âyetin izahı:

ÖLÜM MELEĞİ (MELEKU'L-MEVT)

Elçilerden maksat, ölüm Meleğinin yardımcılarıdır. Nitekim

(1) Bkz. Ruhû'l-Meâni, c. 7, s. 176, Dar'ül İhya'it-Turasil Arabî,, Beyrut, bilatarih.

bu durumu İbn-i Cerir ve Ebu Şeyh, İbn-i Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bunun benzeri Katade'den de rivayet edilmiştir. Katade, «Meleku'l-Mevt'in (Ölüm Meleği) elçileri vardır. Ruhları bilfiil onlar alırlar, sonra Ölüm Meleğine teslim ederler.» diyor.

RİVAYET TEFSİRİ

Abdürrezzak ve İbn-i Munzir, el-Kelbi'den rivayet ediyorlar:

«Meleku'l-Mevt (Ölüm Meleği) bilfiil ruhu aldıktan sonra eğer ruh mü'min ise, Rahmet Meleklerine, eğer kâfir ise, Azap Meleklerine teslim eder.»

Ekseri ulemâ'nın görüşüne göre, bilfiil ruhu alan, Meleku'l-Mevt'tir. Fakat onun meleklerden yardımcıları vardır. Fiili, o yardımcılara isnad etmek meselesine gelince, o isnad mecâzîdir. Meselâ *«Filan kabile filan adamı öldürdü.»* diyorlar. Oysa öldüren, kabilenin bütün fertleri değil, onlardan birisidir. Bazen de fiil, Ölüm Meleğine isnad edilir. Çünkü bilfiil ruhu alan odur. Bazan da, Allah'a isnad edilir. Çünkü hakiki âmir (emreden) Allah' dır (C.C.).

Bazı kimseler, *«Bazan Allah vasıtasız olarak ruhu kabzeder* (alır.) *Bazan Meleku'l-Mevt kabzeder. Bazen de elçiler.»* Yani ölenin ahvaline (durumuna) göredir, demişlerdir.

Zeccac, «Elçilerden maksat, Hafaza Melekleridir. Yani Allah, onları Kulunu hayatta korumak için gönderir. Ölüm çağı geldi mi ruhu alırlar.»demiştir. Fakat bu görüş garibdir.

MELEKLER EMRİ GECİKTİRMEZLER

(61) «Onlar ihmal etmezler.»

Cümlesinin manâsı:

Gevşeklik göstermezler ve bir saniye dahi geciktirmezler. Ya-

ni kendilerine çizilen hududu ne eksik, ne de fazla geçmezler. Verileni harfiyyen tatbik ederler.

(62) «Sonra onlar Mevlâları olan Allah'a döndürülürler...»

Bu Âyetin izahı:

Yani insanlar haşre gönderildikten ve hesaplarını verdikten sonra Mevlâ'larının yanına döndürülürler. Veya Berzah Âlemi'nden (ölülerin ruhlarının kıyamete kadar bulunacağı yer) Allah'a (O'nun hükmüne ve cezasına) döndürülürler.

Bazı tefsirciler; «-RUDDU-» fiilindeki zamir, elçiler ve meleklere râci'dir. Yani melekler, insanoğullarının öldüğü gibi ölür. Onlar da Allah'ın hükmüne dönüş yaparlar.» demişlerdir.

El-Hazin, «Kullar, ölümle ahirette Allah'a döndürülürler. Allah'a, Hakolan Mevlâ denilmiş, çünkü onlar dünyada bâtıl Mevlâ'ların (efendilerin) elinde idiler. Allah ise insanların gerçek Mevlâsı [efendisi] ve sahibidir.» diyor.

HÜKÜM ANCAK ALLAHINDIR

(62) «Dikkat edilsin, hüküm Allah'ındır.»

Cümlesinin manâsı:

Allah'dan başkasının hükmü geçersizdir. Herkesin hükmü geçici olduğuna göre hakikat noktasında yoktur. *«Hesap görenlerin en süratlisidir.»* Bu cümledeki, hükmün nedeni şudur: Cenab-ı Hakk, düşünceye muhtaç değildir. Hesap yapmak için kâğıda kaleme ihtiyacı yoktur. Bir kimsenin hesabı, aynı anda Allah'ı başkasının hesabını yapmaktan alıkoymaz. Hiçbir Hesap O'nu, diğer bir hesabı, aynı anda yapmaktan alıkoyamaz. O, bir koyunun sağım zamanı kadar kısa bir zamanda, veya ondan daha az bir zamanda, hattâ zaman mefhumunu ortadan kaldıracak kadar kısa bir devrede bütün mahlûkatın (yaratılmışların) hesabını görür.

Hüccetü'l-İslâm Gazzâli, «Hak, batılın karşıtıdır. Kendisinden haber verilen her şey ya Bâtıl-ı Mutlak'tır veya Hakk-ı Mutlaktır. Ya da bir yönden hak, bir yönden bâtıldır. Mümten'i bizzat, (hakikatı olmayan) Bâtıl-ı Mutlâktır. Vâcibi bizzat, (hakikat olan) Hakkı-Mutlâktır. Mümkin-î bizzat ve Vacibi-Bilgayr, bir yönden hak, bir yönden de bâtıldır. Zatî yönünden vücudu yoktur ve bâtıldır. Gayrisi yönünden vücudu istifade etmiştir, o yönden hak'tır. Hakk-ı Mutlâkın manâsı, zatıyla Mevcudu-Hakiki demektir. O Mevcudu-Hakiki ki, her hakikat ondan alınır, bu da ancak Cenab-ı Hakk'tır. İşte «*Hak, bâkidir, sabittir ve fâni olmaz.*» diyenin maksadı da budur, demektedir.

Tefsir-i Kebir'e göre, MEVLÂ ve VELÎ kelimeleri yakınlık manâsına gelen, VELYİ kökünden müştak'tırlar (türemişler). Cenab-ı Hakk, yâkîndir. Mevlâ kelimesi aynı zamanda «*Köleyi âzad edene*» de denilir. Bu da iş'ar eder ki (haber verir ki), Cenab-ı Hakk, onları azaptan âzad etmiştir. Ve Rabbimizin bir Hadisi Kûdsi'de «*Rahmetim, gazabımı geçmiştir.*» sözünden maksadı, budur. Yine Allah, burada kulları nefsine değil, nefsini onlara izâfe etmiştir. Bu da, rahmetin son mertebesidir. Yine Cenab-ı Hakk, «*Onların hak mevlâsıdır.*» demiştir. Yani onlar dünyada bâtıl mevlâların yönetimi altındaydılar. Bu bâtıl mevlâlar nefis, şehvet ve öfkedir. Şimdi ise Hak Mevlâ'nın tasarrufuna geçtiler. Nitekim Cenab-ı Hakk, «*Bana hevâsını (arzu ve isteğini) mâ'bûd edinenden haber ver.*» [Fûrkân: 43] buyurmuştur. Evet, insan öldüğünde bâtıl mevlâların tasarrufundan kurtulur, Hak Mevlâ'nın tasarrufuna intikal eder.

İddia edilmiştir ki, bu Âyet-i Celîle insanoğlunun mücerred (soyulmuş, yalın) bünyeden ibaret olmadığına dair en belirgin bir delildir. Çünkü Âyet açıkça delâlet eder ki, ölüm kula ulaşacaktır ve ölümden sonra kul Allah'a döndürülecektir. Kişinin ölü olarak Allah'a döndürülmesi mümkün değildir. Çünkü bu mekân ve cihete bağlı döndürme değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk, hem mekândan, hem de cihetten uzaktır. Belki onun, Allah'ın hükmüne baş

eğmek, kaza ve kaderine itaât etmek manâsına olduğunu kabul etmek lâzımdır. Diri olmayan bir kimseye de böyle bir manâ elverişli olamaz. Böylece sabit oluyor ki, burada hem ölüm, hem de hayat vardır. Ölüm, bedene isabet eder. Hayat ise ruhun payı olarak kalır. Cenab-ı Hakk'ın *«Döndürüleceklerdir,»* hitabından anlaşılıyor ki, Allah'a döndürülen ruhdur ve sabit oldu ki insan ancak ruhdur. Ve matlûb olan (istenilen) de budur. Ruhun, bedene taalluk etmezden (girmeden) önce, mevcud olması da buna işaret eder. Çünkü döndürülmek, bu âlemden Allah'ın huzurunadır ve ancak var olanlar için bahis konusudur. Bu Âyetin benzeri, *«Rabbine dönüş yap!»* [el-Fecr : 28] Âyeti ile *«Bizedir onların dönüşleri.»* [Yunus :46] diyen Âyetlerdir.

Bu iddia görüldüğü gibi bir yorumdur; üzerinde düşünmek gerekir.

ALLAH KULUNU NASIL HESABA ÇEKER?

Bazı hadislerde, *«Cenab-ı Hakk, bir koyun sağımı kadar bir zamanda bütün varlıkların hesabını görür.»* diye varid olmuştur. Bazılarında ise *«Yarım gün,»* diye varid olmuştur.

Bazıları, *«Cenab-ı Hakk, bilfiil kulların hesabını görmez. Meleklerine emreder ,onlar teker teker onların hesabına bakarlar.»* demişler, bazıları da, *«Cenab-ı Hakk, mü'minlerin hesabını bizzat görür. Kâfirlere gelince, onların hesabını melekler görür.»* Zira eğer Allah onların hesabını görürse onlarla konuşmuş olur. Allah'ın onlarla konuştuğunu iddia etmek yanlıştır. Çünkü Cenab-ı Hakk, kâfirlerin sıfatında *«Allah onlarla konuşmaz.»* [Âli-İmran : 77] buyurmuştur, demişlerdir. Daha öncekiler; *«Bunun manâsı, Allah onlara yararlı olan bir şeyle onlara hitap etmez.»* demektir, dediler. Çünkü Âyetlerin zahirleri Cenab-ı Hakk'ın o gün onlarla konuşacağına delalet eder,» demişlerdir. Sonra o hesabın keyfiyeti (niteliği) ve tafsilatı, insan aklının alacağı bir şey değildir ki, düşünerek onu çözelim. Bize düşen onlara olduğu gibi iman etmektir.

Keyfiyet ve açıklamasını bilinmeyenin ve şehadetin âlimi olan Cenab-ı Hakk'a havale ediyoruz.

(63) «De ki: Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarır?»

Bu Âyet şunu ifade eder:

Cenab-ı Hakk onların Allah'a ortak koştukları putları aşağılamak ve uluhiyet mertebesinden düşürmek için bunu söylüyor. İbn-i Abbas'ın rivâyet ettiğine göre, karanın ve denizin karanlıklarından maksat, şiddetleri ve dehşetleridir. O dehşetler ki, insanın duyularını çatlatır ve akılları hayrete düşürür...

Bazı tefsirciler, «Bu karanlıklardan maksat, gecenin, bulutların ve denizlerin karanlığıdır.» demişlerdir. Bazıları «Karanın karanlığı, yerin batmasıyla, denizin karanlığı boğulmakla oluyor» Bazıları ise, «Bu karanlıklar yerin batmasından, ve suyun çekilmesinden kinâyedir.» [Kinâye; maksadı ve gayeyi kapalı bir şekilde dolaylı anlatan söz, demektir.] Bazıları da, «Gecenin karanlığı, bulutun karanlığı, denizin karanlığı, çöl ve korkunun karanlığıdır,» şeklinde tefsir etmişlerdir. Bütün bu manâlar, Âyetin kapsamına giriyor.

(63) «Halbuki siz açıkta ve gizlide onu çağırıyorsunuz...»

Bu Âyetteki açık ve gizli çağırmaktan maksat, ya dille, ya da birisi dille (açık), öbürü kalble (gizli) yapılan çağırmadır.

(63) «Yemin olsun, eğer biz bundan kurtulursak kuşkusuz ki şükredenlerden oluruz...»

Âyetin bu bölümünü, alimler şöyle yorumlamışlardır:

Ey Rabbımız! and olsun, eğer sen bizi kurtarırsan veya biz kurtulursak, (çünkü Âyet, hem «ENCEYTENA» hem de «ENCA-

Na» şeklinde okunmuştur, şükredenlerden oluruz. Yani şükürde derinleşmiş ve daimi bir şekilde şükredenlerden oluruz der ve «eğer bizi bu karanlıklardan kurtarırsan, eğer bizi helak olmaktan uzaklaştırırsan şüphesiz ki biz şükredenlerden oluruz,» diye yalvarmaktır.

(64) «De ki: Allah sizi hem karanlıklardan hem de üzüntüden kurtarır. Sonra da sizler şirk koşarsınız...»

Bu Âyet-i Celîle'den anlaşılıyor ki onlar, kendilerini bu şiddetlerden kurtaranın Allah olduğunu ikrar ederler. Sonra da bu ikrarlarından cayıp, Allah'a şirk (ortak) koşuyorlar. Fayda ve zarar getirmeyen putları Allah'a ortak sayıyorlar.

Âyet-i Celîle'de yer alan «KERB» kelimesi üzüntü manâsınadır. Cevap vermek muhatapların hakkı olduğu halde, Allah Peygamberine cevap verme emrini vermekle ilân ediyor ki, Allah'ın tek kurtarıcı olduğu güneş gibi apaçık ortadadır. Veya onları kâle almadığından (önemsemediğinden) ve insan saymadığından dolayı Cenab-ı Peygamber'e *«Sen cevap ver,»* diye emrediyor. Yani kaldırılmasını istediğiniz üzüntüyü ve felâketi sizden tek başına Cenab-ı Hakk kaldırır. Siz, bu büyük nimetleri görmenize rağmen yine de ibadette şirk (ortak) koşmaya dönüş yapıyorsunuz. Vermiş olduğunuz sözü yerine getirmiyorsunuz.

Cenab-ı Hakk: *«Sonra siz şükretmiyorsunuz»* yerine *«Sonra siz şirk koşuyorsunuz»* tabirini kullanmak suretiyle işaret ediyor ki, ibadette Allah'a şirk koşan bir insan, sanki ona ibadet etmemiştir. Çünkü tevhîd, (Allah'ın birliğine inanma) emrin esası ve ibadetin temelidir. Tevhîd olmadıktan sonra o ibadet yok sayılır. Veya Cenab-ı Hakk, onları kınıyor. Yani siz «Allah'tan başka sizi kurtaracak olmadığını bildiğiniz halde yine de bu işi yapıyorsunuz,» diyor.

(65) «De ki: Sizin üzerinize, üstünüzden veya ayaklarınızın

altından bir azabı göndermeye, veya sizi değişik gruplar halinde birbirinize katıp bazınıza diğerinin şiddetli azâbını tattırmaya sadece onun gücü yeter...»

Bu Âyet şunları ifade ediyor:

Ey Muhammed! Kâvmine [Kureyş'lilere, Mekke'lilere] ve dolayısıyla bütün dünyaya söyle! Şüphesiz tek kudret ve kuvvet sahibi Allah'dır. O'nun gücü sizin üstünüzden bir azabı, yani bir gök gürültüsünü veya gökten düşen taşları veya hızlı esip de her şeyi kökünden söküp atan bir rüzgârı, veya sağanak halinde uzun zaman devam edip tufana dönüşen yağmuru göndermeye yeter. Nitekim Cenab-ı Hakk, Nuh kâvmine, Ad, Semûd, Lût kâvmine bu azabları vermiştir. Veya ayaklarınızın altından azap göndermeye kudreti vardır. Ayaklarınızın altından gönderilen azap, yer sarsıntısı, yerin çöküp deniz haline gelmesi gibi azaplardır. Nitekim Cenab-ı Hakk, Şuayb (AS)'in kâvmi ve Karûn hakkında bunu tatbik etmiştir.

RİVAYET TEFSİRİ

İbn-i Abbas ve Mücahid, «Üstünüzden gelen azaptan maksat, zalim ve diktatör idarecilerdir. Ayaklarınızın altından gelen azaptan maksat kötü köleler, kötü aile efradıdır.» demişlerdir.

Dahhak, «Üstünüzden gelen azaptan maksat, büyükleriniz tarafından gelen azap, ahlâksızlık, sıkıntı ve zahmetlerdir. Ayaklarınızın altından gelen azaptan maksat, sefillerden yani düşük ve bozuk insanlarınızdan gelen sıkıntılardır.» diyor.

Âyette yer alan ilk «BA'Z» kelimesi kâfirlerden kinâyedir. Yani kâfirlere müminlerden gelen şiddeti tattırmaktır. İkinci «BA'Z» tabiri müminlerden kinâyedir.

Bazı tefsir âlimleri; «İki BA'Z kelimesi de kâfirlerden kinâyedir. Yani kâfirlerin bir gurubuna diğer gurubun şiddetini tattı-

racağız demektir.» diyorlar. Bazıları da, «İki gurup da müminlerdendir. Müminlerin bir gurubunu diğerlerine musallat kılacağız demektir.» şeklinde tefsir etmişlerdir.

İbn-i Cerir, İbn-i Ebi Hâtim ve Ebu Şeyh, Hasan'dan rivâyet ediyorlar:

Bu Âyetin «Sizin üstünüzden ve ayaklarınızın altından azap göndermeye Allah kâdirdir.» diyen kısmı, müşrikler içindir. «*Sizi ayrı ayrı inançlardaki guruplara dönüştürüp birbirinizle kapıştırmak ve bir gurubun azâbını diğerine tattırmak*,» diyen kısım da, müslümanlar içindir.

Fakat bu tefsir, Âyet-i Celile'nin nazmını (tertibini parçalayıcı gibi olduğundan pek makbul (geçerli) bir tefsir sayılmamıştır. Belki Hasan'ın maksadı, bu ikinci ceza müslümanlar içindir ve onlarda vuku' bulur, fakat birinci ceza vuku' bulmaz şeklindedir(1).

PEYGAMBERİN HANGİ DUASI ÜMMETİ İÇİN KABUL EDİLDİ?

İbn-i Cerir, Hasan'dan rivâyet ediyor:

«Bu Âyet-i Celîle nazil olduğu zaman, Cenab-ı Peygamber kalkıp abdest aldı ve Allah'a, Ümmetinin üzerine üstlerinden veya ayaklarının altında bir azap göndermesin, ümmetini değişik inançlarda olan guruplara ayırıp birbirine katmasın, bir gurubun şiddetini diğerine tattırmasın, İsrailoğullarına tattırdığı gibi onların başına getirmesin,» diye yalvardı.

Bunun üzerine Cebrail (AS), Resûlüllah'ın yanına gelip;

«Ey Muhammed! Sen Rabbinden dört şey istedin. O sana ikisini verdi.

(1) Bkz. Alûsi, c. 7, s. 180, Dâr-ül-ihya-it-Turasîl Arabî, Beyrut, bilâtarih

1 — Onların üstünden onlara azap asla gelmeyecektir.

2 — Onların ayaklarının altından gelip temelini kazıyacak bir azap gelmeyecektir. Zirâ bu iki azap, peygamberlerini yalanlayan, Rablerinin kitabını reddeden her ümmete tatbik edilmiştir. Fakat Cenab-ı Hakk, ümmetini değişik fikir ve görüşlerde olan guruplara ayırıp, birinin şiddetini diğerine tattıracak azaplardan korumayı söz vermez. Zira bu iki azap, Allah'ın kitaplarını tasdik edip, peygamberlerini doğrulayan (fakat vazifesinde kusur eden) kimselere tatbik ediliyor.»

İmam Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn-i Mâce ve Hâkim Sevban'dan rivâyet ediyorlar:

Resûlullah'tan dinledim:

«Rabbim yeryüzünü benim için düzenledi. Öyle ki, yerin hem doğu mıntıkalarını, hem de batı mıntakalarını gördüm. Rabbim bana iki hazineyi, kırmızıyı ve beyazı verdi. Benim ümmetim benim için hazırlanmış ve gösterilmiş noktalara kadar hâkimiyet kuracaktır. Rabbim'den ümmetim için istedim ki bana gösterilen yer yüzünün noktalarına kadar ümmetimin hâkimiyeti kurulup, tesis edilsin. Rabbimden ümmetimi genel bir kıtlıkla helâk (yok) etmemesini istedim. Bana bu isteğimi verdi. Rabbimden istedim ki, ümmetime başkalarından hiçbir kâvmi musallat etmesin, bunu da bana verdi. Rabbim'den ümmetimin bir kısmının azabını diğerine tattırmamasını istedim, bunu bana vermedi. Ve buyurdu:

Ey Muhammed! Ben bir hüküm verirsem, artık onu geri almam. Sana ümmetin için onları genel bir kıtlıkla helak etmemeye söz verdim. (Binaenaleyh kıtlık olursa genel olmaz, ancak bazı bölgelerde olabilir. Bütün İslâm memleketlerini kapsamaz.) Ve söz verdim ki, onların nefislerinden olmayan bir düşmanı onlara musallat kılmayayım. O düşman onların izzetini yıkmayacaktır, mülklerini almayacaktır. Yer yüzünün bütün mıntıkalarındaki in-

sanlar bir araya gelip birleşseler bile (ümmetine) galip gelemeyecektir. Bu durum, onların bir kısmının diğerini helâk edeceği, bir kısmının diğerini esir edeceği zamana kadar devam edecektir.» (1)

Hadîs-i Şerif'te *«kırmızı ve beyaz»* diye geçen hazinelerden maksat, altın ve gümüştür. Veya Kisra ve Kayser'in hazineleridir. Yani hem Irak ve Acem mülkünü, hem de Şam ve Rum diyarını ümmetine vereceğim demek oluyor.

İmam Ahmed, Tabarani ve başka hadîs alimleri Ebu-Basr el-Gifarî'den, o da Resûlü Ekrem'den rivâyet ediyorlar:

«Rabbimden dört şey istedim. Bana üç tanesini verdi, birini vermedi.

1) Rabbimden istedim ki; ümmetim dalâlet (doğru yoldan sapma) üzerinde bir araya gelmesinler, bunu bana verdi.

2) Rabbim'den istedim ki, ümmetimden olmayan bir düşmanı ümmetime musallat kılmasın, bunu da bana verdi.

3) Rabbim'den istedim ki, ümmetimi kıtlıklarla diğer ümmetleri helâk ettiği gibi helâk etmesin, bunu da bana verdi.

4) Rabbim'den istedim ki; ümmetimi değişik dinî inanışlara sahip kılmasın, birbirine düşürmesin, birinin azâbını diğerine tattırmasın, işte bana bu (sonuncu)yu vermedi.»

Bu manâda hadîsler çoktur. O hadîslerin bazılarında «Ümmetin bir kısmını diğerine katması» ile «Birinin azâbını diğerine tattırması» bir emir [bir durum] sayılmıştır. Bazılarında da ayrı

(1) Bkz. Hadis, Müslim'in c. 4, s. 2215, Dâr-ûl-ihya-it-Turasil Arabî, Beyrut, bilâtarih nüshasında yer alıyor.

ayrı sayılmışlardır. İşte *«dört şey» istedim veya üç şey istedim»* şeklindeki ihtilâflar da, bu noktadan ileri geliyor.

Hasan Basri'nin *«İlk ikisi bu ümmette vâki olmamıştır»* şeklindeki rivâyeti ile İmam Ahmed ve Tirmizi'nin, Saad bin Eb-i Vakkas'tan rivâyet ettikleri hadîs çelişmemektedir. Zira Saâd'ın hadîsinde Resûl-i Ekrem, *«Dikkat edilsin, bu âyette bahsi geçen azab olacaktır. Fakat daha te'vili gelmemiştir.»* denmektedir. Yine Hasan Basri'den gelen rivayet ile İmam Ahmed'in Müsnedinde Ebu'l-Âliye vasıtasıyla İbn-i Kâab'tan rivayet ettiği hadis de çelişmemektedir. İbn-i Kâab ayet hakkında, *«Bunlar dört tanedir, hepsi şüphesiz vâki' olacaktır»* diyor. Çünkü bu vuku'dan, (oluşdan) ümmetin kökünü kesecek şekilde olmayan bir oluşun kastedilmesi mümkündür. Vâki' olmamaktan da hiç olmayacağı kastedilmiştir. Hasan Basri'nin sözü bu hususda sarih (açık) gibidir. Düşün (1).

İbn-i Abbas, «Âyetteki 'ŞİYA' kelimesi, değişik heva ve hevesler demektir» diyor.

Mücahid, «Değişik hevalar» şeklinde Şiya' kelimesini tefsir ederek bu, ümmetin içindeki fitne ve ihtilâflardan ibarettir» dedi.

İbn-i Zeyd, «İnsanoğlunun bugün içinde bulunduğu ihtilâf ve hevalardır kanların akıtılmasından maksat, birinin diğerinin kanını akıtmasıdır» diyor.

Ebu'l-Âliye bu Âyetin tefsirinde, *«Bunlar dört tanedir, hepsi de azaptır. İkisi Resûlüllah'ın vefatından (25) yirmi beş sene sonra gelmiş, ve ümmet değişik hevalara bürünerek, birbirine karışmış, bir kısmı diğerini öldürmüştür. İkisi de kalmış, onlar da elbette vâki' olacaklardır. Onlar da, yerin batmasıyla insanların*

(1) Bkz. Ruhu'l-Meâni, Alûsi, c. 7, s. 181, Dâr-ül-İhya-it-Turasil Arabi Beyrut, bilâtarih

mesih olunup maymun ve sair hayvanlar[ın karakterlerine] girmesidir.» diyor.

Ubeyy bin Kâab'dan bunun benzeri şöyle rivayet edilmiştir: «Onlar dört haslettir. Hepsi kıyametten önce vâki' olacaktır. İki tanesi Resûlüllah'ın vefatından (25) yirmi beş sene sonra geçti. Bu tarihte ümmet değişik hevalara büründü. Bir kısmının şiddeti, (öldürmesi), diğerini yendi. İki tanesi de şüphesiz vâki' olacaktır. Birisi yerin batması, ikincisi de recmdir. Yani göklerden taşların yağarak insanları taşlamasıdır.»

Mücahid, *«Sizin üstünüzden veya ayaklarınızın altından...»* Âyeti, ümmeti Muhammed içindir, fakat Allah onları bundan affetmiştir. «Sizi değişik hevalara büründürüp birbirinize katacaktır,» kısmından maksat, ümmeti Muhammed'in arasındaki fitne ve ihtilâftır.» demiştir.

Başkaları da, «Bazılarınızın şiddetini diğerine tattırmak» Resûlüllah'ın vefatından sonra bu ümmette meydana gelen savaş ve öldürme olaylarıdır,» demişlerdir.

Buhari, Cabir'den rivayet ediyor:

«Deki: Sizin üzerinize üstünüzden bir azab göndermeye Allah kadirdir.» meâlindeki Âyet cümlesi nazil olduğunda, Resûl-i Ekrem, *«Senin vechine sığınıyorum,»* dedi. *«Veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadirdir.»* cümlesi geldiğinde, *«Senin vechine sığınıyorum.»* dedi. *«Veya sizi değişik guruplar halinde birbirinize katıp, bazılarınıza diğerinizin şiddetli azabını tattırmaya kadirdir.»* Âyeti nazil olduğunda, Cenab-ı Peygamber, *«Bu daha kolaydır.»* veya *«Bu daha ehvendir.»* buyurdu, diyor.

Müslim, Saad bin Ebi-Vakkas'dan rivayet ediyor:

«Bir gün Resûlüllah ile beraber Medine'nin El-Âliye mahalle-

sinden geliyorduk. Cenab-ı Peygamber, *«Ben-i Muaviye»* mescidinin yanından geçerken içeri girdi. İki rekât namaz kıldı. Biz de onunla beraber namaz kıldık. Elini kaldırdı, uzun uzadıya Allah'a yalvardı. Sonra yüzünü bize çevirerek buyurdu:

— *Ben Rabbim'den üç şey istedim. Bana ikisini verdi, birisini menetti (vermedi). Rabbim'den, ümmetimin kıtlıkla helâk (yok) olmamasını istedim, bana verdi. Rabbim'den, ümmetimi suyla boğmak suretiyle helâk etmemesini istedim, onu da bana verdi. Rabbim'den, ümmetimin şiddetini aralarında kılmamasını (yani birisinin diğerini öldürmemesini) istedim, bunu bana vermedi.»*

Habbab bin el-Art diyor ki:

«Resûlüllah oldukça uzun bir namaz kıldı. Eshab-ı Kiram:

— Ey Allah'ın Resûlu. Senin daha önce böyle bir namaz kıldığını görmedik? diye sordular. Resûlüllah:

— Evet, doğru söylüyorsunuz. Bu, rağbet [istek] ve rehbet [korku] namazıdır. Rabbim'den bu namaz içinde üç şey istedim, bana iki tanesini verdi, bir tanesini vermedi: «Rabbim'den istedim ki, ümmetimi kıtlıkla helâk etmesin, bunu bana verdi. Rabbimden istedim ki ümmetime başka düşmanları galib getirmesin, bunu bana verdi. Rabbim'den istedim ki ümmetimin bir kısmının azabını diğerine tattırmasın. Bunu bana vermedi.»

Hadisi Tirmizi rivayet etmiştir (1).

(65) «Bak (Onlar anlasınlar diye) ayetleri nasıl evirip çe viriyoruz...»

Bu âyetin ifade ettiği:

(1) Bkz. Lülab-i Tenzil, c. 2, s. 423-424, Amire, 1317 - İstanbul

«Ey Muhammed! Bak! Delillerimizi nasıl açıklıyoruz? Seni ve Kur'an-ı yalanlayanlara hüccetlerimizi nasıl berrak bir şekilde getiriyoruz. Bunu da onlar anlasın ve ibret alsınlar diye yapıyoruz. Sakınsın, dönüş yapsınlar, küfür ve yalanlamaktan vaz geçsinler diye yapıyoruz.»

(66) «Kavmin onu (Kur'an-ı) yalanladılar. Oysa O haktır...»

Bu Âyetin izahı:

-ONU- zamiri Kur'an-a râci'dir. Kur'an-ın hak oluşu, Allah katından inen bir kitap oluşundandır.

Bazı tefsircilere göre «ONU» zamiri, azaba râci'dir: Senin kavmin azabı yalanladılar, azap yoktur, dediler. Oysa azap gerçektir ve olacaktır, demektir. Eğer onlar küfürlerinde, seni ve Kur'an-ı yalanlamakta devam ederlerse azap onların başına inecektir.

Bazı tefsircilere göre, -ONU- zamiri, âyetlerin tafsil edilmesine (açıklamasına) râci'dir. Bu takdirde âyet'in manâsı şudur: O ayetlerin, çeşitli şekil ve yollarla indirilmesi haktır. Buna rağmen kavmin onun Allah'ın katından geldiğini yalanladılar. Oysa bu, gerçek bir durumdur.

PEYGAMBERİMİZİN KAVMİ

Resûl-i Ekrem'in kavminden maksat, Kureyşlilerdir. Bazı tefsircilere göre, o kavimden maksat, bütün araplardır. Cenab-ı Hakk, burada inatçı bir kavmi, onların içinde inad edenleri kastediyor.

Bazı tefsirciler «Onların Resûlüllah'a izafe edilip *'senin kavmin'* denmesinin nedeni, onların halinin kötü olduğunu ilân etmek içindir. Resûlüllah'ın kavminden olmalarına rağmen Hakkı veya azabı veya âyetlerin açıklamalarını istememeleri veya Kur'an-ı

yalanlamaları onların ne derece mukabele ettiklerini(dine karşı geldiklerini) ve ne denli inad gösterdiklerini ortaya seriyor.

(66) «De ki: Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim...»

Bu Âyetin manâsı:

Bu, Kur'an-ı veya azabı veya ayetlerin evirip çevrilmesini yalanlayanlara söyle ki, ben sizi koruyucu değilim ki, yalanlamanızdan ötürü size ceza tatbik edeyim, Hakkı kabul etmeyişinizden dolayı sizi cezalandırayım. Ben ancak Allah'ın azabından korkutan bir Peygamberim. Cezayı tatbik eden ancak Allah'dır. Amelleriniz-den ötürü sizi cezalandıracak O'ndan başkası yoktur.

Bazı tefsircilere göre, ayetin manâsı şöyledir:

«Şüphesiz ki, ben ancak sizi Allah'a iman etmeye çağırıyorum. Ben sizinle harbetmekle emrolunmadım.»

İşte bu manâya göre, bu ayet kılıç [savaş iznini getiren] ayetiyle neshedilmiş oluyor.

Bazı müfessirler, Âyetin manâsı, «Onlara de ki, ben sizin üzerinizde bir koruyucu değilim. Ben zahire (görünüşe) göre sizi muaheze (tenkid) ediyorum. Zahirde siz ikrar (kabul) edip amelde bulunursanız benim için tamamdır. İç âlemlerinizdekine gelince, o Allah'ın işidir.» demişlerdir. Bu manâya binaen bu Âyet muhkemdir, (kuvvetli ve manâsı açık) neshedilmemiştir.

(67) «Her haberin bir mustakârrı vardır...»

Bu Âyetin tefsiri:

Kur'an-ın her haberinin bir hakikatı, bir varış noktası vardır. O noktaya varması, ya dünyada veya ahirettedir. Bazı tefsirciler, «Cenab-ı Hakk'ın verdiği her haber için bir vakit ve bir

mekân var. O mekânda ve o vakitte yanlışlık olmaksızın o haber vaki, olacaktır. Tehir edilmeksizin o oluşacaktır. Öyleyse size vaad edilen azap da olacaktır. Nitekim BEDİR gününde dünyada o azap onlara tatbik edildi.»(1) demişlerdir.

Beyzâvi, -MUSTAKARR- istikrar vakti ve vuku (oluş) manâsınadır.» diyor. El-Âlusi, «Mustakarr, istikrar zamanı demektir, Mimli mastar değildir.» diyor.

Medarik, «Mustakarr, istikrar vakti demektir ve bu elbette olacaktır,» diyor.

Tenvirü'l-Mikyas, «Cenab-ı Hakk'ın her kavlinin (sözünün) ve Resûl-i Ekrem'in her emrinin veya nehyinin, her va'dinin, (söz verme), ve her vaidinin (iyiliğe sevketmek için korkutma), her müjdesinin, azabının bir mustakarrı vardır. Bir kısmı o mustakarrında (yani o zamanında veya mekânında) dünyada olacaktır. Bir kısmı da, ahirette olacaktır.» şeklinde ayeti tefsir ediyor.

MÜSLÜMAN ALLAH'IN ÂYETLERİYLE ALAY EDENLERİN MECLİSİNDE OTURMAZ

(68) «Bizim ayetlerimize dalanları gördüğünde onlardan yüz çevir...»

Bu ayette ki, hitab Resûl-i Ekrem'edir. Dolayısıyla bütün müslümanlaradır. Ayetin manâsı, «Ey Muhammed! Bu müşriklerin, bizim ayetlerimize (sana indirmiş olduğumuz Kur'an-a) onu yalanlamak, onunla istihza (alay) etmek, ona tâ'n etmek (sövmek) suretiyle daldıklarını görürsen sakın onlarla beraber oturma. Onlardan yüz çevir!» demektir.

«HAVD» kelimesi başlamak demektir. Fakat mecazen *«dalmak»* manâsında kullanılır. Fakat çoğu kez oynaşmak, alay etmek,

(1) Bkz. Hazin, c. 2, s. 424, Amire, 1317 - İstanbul

suretiyle konuşmaya dalmak demektir. Nitekim başka bir ayette, «*Biz dalanlarla beraber dalıyorduk.*» [Müddessir: 45] yani oynaşanlarla, hakikatla istihza (alay) edenlerle, istihza ediyorduk, demektedir.

Bazı tefsirciler, «Bu hitap her ferd içindir. Ayetin manâsı, «Ey İnsanoğlu! Bizim ayetlerimizle eğlenmek suretiyle dalanları gördüğünde onlardan yüz çevir!» demektir.

Bu ayetin sebeb-i nûzûlü (iniş sebebi) şudur:

Müşrikler müminlerle bir arada oturdukları zaman, Kur'an'la istihza etmek suretiyle müminlere tâ'n ediyorlardı. Kur'an-ı indiren Allah ile, üzerine Kur'an inen Peygamberle istihza ederlerdi. Cenab-ı Hakk, bundan sonra onlarla oturmayı müminlere yasakladı. Evet, onlar Kur'ana yapılan istihzalardan vazgeçip başka bir konuşmaya dalmadıkça beraberlerinde oturma!.

Bu ayetten anlaşılıyor ki, günahkârlar günâh ve haramı irtikâb ettiklerinde (işlediklerinde) onların yanında oturulmaz. O günâhı bıraktıktan sonra hakikati onlara duyurmak, şüphelerini yok etmeye çalışmak için onların yanında oturma ruhsatlıdır.

El-Haşeviye'lerden bazıları «Cenab-ı Hakk'ın zat ve sıfatları hakkında delil getirmek ve münazara etmek bu ayetle yasaklanmıştır. Çünkü bu, Allah'ın âyetlerine dalmak demektir.» Fakat onların bu görünüşüne iltifat etmek bile uygun değildir. Zira âyet, sadece istihza, inkâr ve hafife alma yönündeki dalışı yasaklar..

(68) «Şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra sakın zalim kavimle beraber oturma...»

Bu Ayetteki, «Şeytanın unutturması,» yani seni meşgul edip onlardan yüz çevirmenin farz olduğunu unutarak onlarla beraber başlangıçta otururşan, veya oturmana devam edersen hatırladığın anda kalk, Onların meclisini terk et anlamınadır.

Bazı muhakkikler, «Buradaki hitap, daha önce dediğimiz gibi, muhatabların efendisi olan Hz. Muhammed'edir. Fakat maksat, başkasıdır» diyorlar.

Bazı tefsirciler de «Hitab Resûl-i Ekrem'e değil, başkasınadir. «Ey dinleyen! Sen gördüğün zaman...» veya «Ey dinleyen! Eğer şeytan sana unutturursa...» şeklinde yorumlamışlardır.

Rafizilerden meşhur olan rivayet şudur ki, Resûl-i Ekrem unutmaktan münezzehtir. Çünkü Cenab-ı Hakk, başka bir ayette, *«Sana okutacağız. Sen unutmayacaksın»* [el-Âlak: 6] buyuruyor. Rafizilerden başka müminler «Resûl-i Ekrem unutabilir» demişlerdir.

RESÛLÜLLAHIN UNUTMASI

Başkası, «Bu Âyeti Celîle Rafizilerin görüşünün bâtıl bir görüş olduğuna delildir,» demişlerdir. Fakat, onların mu'teber kitablarından anladığım şudur ki, onlar Resûlüllah'ın hakkında «unutmayı» ve *«Sehvetmeyi»* mümkün görmüyorlar. Diğer peygamberler hakkında da inançları böyledir. Resûlüllah'ın Cenab-ı Hakk tarafından insanlara tebliğ etmekle görevlendirildiği VAHYİN hususunda kanaatları budur. Vahyin dışında olan hususlarda ise, *«unutabilir.»* Çünkü bu, dini ihlâl etmek değildir, derler...

Ben şu kanaatteyim ki, ihtilâf noktasının, kaynağı, içâlemin vesveseler ve şeytanî hataratlarla (tehlikelerle) meşgul olmaktan ibaret olan unutma değildir. Çünkü hiçbir mümin böyle bir unutmanın Resûl-i Ekrem için mümkün olmadığından şüphe etmez. Bizim, ehli sünnetin muteber kaynaklarından anladığımıza göre cumhûr-i ûlema, (alimler sınıfı), şer'î ahkâm da (dinî hükümlerde) Resûl-i Ekrem'in unutması olabilir görüşünü taşıyorlar. Kur'an'ın ve hadislerin zahirinden de bu anlaşılıyor. Fakat cumhûr-i ulema ittifak etmişler ki Resul-i Ekrem bu unutmayla başbaşa bırakılmıyor. Cenab-ı Hakk, O'nun unutmasını O'na hatırlatarak

O'nu uyarıyor. Sonra ulemanın çoğu, hadisenin hemen bitişiğinde Cenab-ı Hakk'ın Resûlüllah'ı uyarması şartını getiriyorlar. Burada tehir yok.

Başka bir gurup ta «Resulullah hayatta oldukça bu, tehir edilebilir» görüşünü getirmişler. Bu görüş, Gazâli'nin hocası İmâmu'l-Haremeyn'in ihtiyar ettiği (seçtiği) bir görüştür.

Bazı âlimler de «Tebliğ vazifesinde ve ibadetlerinde Resûlüllah'ın unutması memnudur (menedilmiştir). demişlerdir. Nitekim tebliğ sözlerini unutmasının memnu ve muhal olduğu gibi.. Bu husûsun tersini takviye eden ayet ve hadislerin zahirine cevap vermişlerdi. Ebu İshak el-Esferayi'ni, bu görüştedir. İmam Nevevi birinci görüşü benimsemiştir. Çünkü «Birinci görüş, peygamberliğe ters düşmez» demiştir. Mâdem ki Resûl-i Ekrem unutkanlık hali üzerinde bırakılmıyor, Allah onu uyarıyor, o halde ondan herhangi bir mefsedet (fesatlık) meydana gelmez. Ve bu, Resûlüllah'a ittibâ' etmek (uymak) hususundaki emre de, ters düşmez. Belki ondan fayda hâsıl olur. Yani unutkanın ahkâmı açıklanmış olur. Böylece ahkâmlar takrir edilmiş olur.

Kadi el-Beyzavî «Tebliğle ilgisi olmayan, dinin hükümlerini açıklayıcı fiil ve âdetlerinden olmayan şeylerde Resûl-i Ekrem'in unutmasının câiz olup olmamasında ihtilâf vardır. Onun kalbî zikirlerinde ise, cumhur unutmayı caiz görüyor. Tebliğle ilgili sözlerindeki, unutmada ise; bu unutmanın memnû' (menedilmiş) olduğunda cumhur ittifak etmişlerdir. Nitekim bu unutmanın bilerek olmasının da menedilmiş olduğunda ittifak ettikleri gibi.. Tebliğ ve ahkâm ile ilgisi bulunmayan, kıyametin haberlerinden olmadığı gibi, o konuyla ilgili de olmayan dünyevî sözlerde unutması ise — herhangi bir vahye izafe olunmadığı için ve içinde herhangi bir mefsedet (fesatlık - bozgunculuk) olmadığından dolayı — bir kavim caiz görmüştür.

Sonra el-Beyzavî şöyle devam etti: İçinde şüphe olmayan ha-

kikat şudur ki, peygamberler için haberlerin hepsinde unutmak menedilmiştir, diyenin sözünü tercih ederim. Nitekim tebliğ ve ahkâm ile ilgili herhangi bir haberde, ne bilerek, ne unutarak, ne sıhhat halinde, ne hastalık halinde, ne normal durumda, ne öfke durumunda herhangi bir unutmanın memnû (menedilmiş) olması gibi... Bu hususta Resûlüllah'ın sîyreti, konuşması, fiilleri birer delildir. Zaman ne kadar ilerlerse ilerlesin bu delillere itina gösteriliyor. Kabul eden de, etmeyen de, mümin de, şüpheli de bunu tutar. Bu haberlerin hiçbirisinde olan bir galat (yanılmayı) sonradan düzeltmek diye bir şey yoktur. Bir sözde olmuş bir yanlışı tashih, bir kelimede bir vehmi tesbit etmek yoktur. Eğer bu olsaydı mutlaka nakledilecekti. Nitekim Resûlüllah'ın namazdaki sehvî yapması ve uykuda kalıp namazı kaçırdığı keyfiyeti nakledilmiştir. Nitekim hurmayı aşılamak hususundaki reyinin tashih edildiği nakledilmiştir. Nitekim Bedr Savaşı'ndan önce, Bedrin kâfirlere en yakın suyunun üzerinde konaklaması ve sonra sahabelerin müracaatına binaen yer değiştirmesi hususu nakledilmiştir. Dünya emirleri hakkındaki inançlar hususundaki unutması ise, memnu' değildir, mümkündür (1).

(1) Bkz. Alûsi, Ruhu'l-Meâni, c. 7, s. 182-183, Dar-ûl-İhya-it-Turasil Arabî, Beyrut, bilâtarih.

وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ
ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ
لَعِبًا وَّلَهْوًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ
اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ ۚ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۭ
اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا بِمَا كَسَبُوْا ۚ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيْمٌۢ
بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ﴿٧٠﴾ قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ
كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ
اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۭ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ
هُوَ الْهُدٰى ۭ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ ﴿٧١﴾ وَاَنْ اَقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ۭ وَهُوَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ
الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ
فَيَكُوْنُ ۙ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۭ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ ۭ
عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿٧٣﴾

(69) «İttika edenler üzerinde onların hesabından birşey yoktur. Fakat hatırlatmak, [nasihat etmek] vardır. Umulur ki, sakınırlar. »

(70) «[Ey Habibim!] Dinlerini oyuncak ve eğlence edinen ve dünya hayatı kendilerini aldatan kimseleri bırak. Onunla hatırlat ki, bir nefis kazandığıyla helâk olmayıversin. Böyle bir nefis için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçı vardır. Eğer o nefis, ne kadar fidye varsa hepsini verse, yine de ondan alınmaz [Kabul olunmaz.] Onlar, kazandıklarının yüzünden [Kâfirliklerinden ötürü] helâk olanlardır. Onlar için kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azab vardır.»

(71) «De ki: Allah'tan başka bize yarar ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeyleri mi çağıralım? Allah, bizi hidayet ettikten sonra, topuklarımızın üzerinde geriye döndürülüp şeytanların yeryüzünde şaşırttıkları halde çölde bıraktıkları arkadaşları hidayete çağırıp «Bize gel» diye hidayete çağırdıkları kimse gibi mi dönelim? De ki: Kuşkusuz hidayet ancak Allah'ın hidayetidir. Biz alemlerin Rabbine teslim olmakla (emrolunduk).

(72) «Namazı kılınız ve ondan (Allah'dan) sakınınız, diye emrolunduk. Allah o zattır ki, onun katında haşrolursunuz.»

(73) «Allah, o zattır ki gökleri ve yeri hak ile yarattı. [Hatırla] o günü ki O «OL» diyor, [herşey] oluyor. Hak, ancak onun sözüdür. Sura üfürüldüğü günde, mülk, sadece onundur. Gaybın, [görünmeyenin] de, görünenin de bileni O'dur. O'dur hakim [hikmet sahibi] O'dur Habir, [herşeyden haberdar].»

(69) «İttika edenlerin üzerinde onların hesabından bir şey yoktur...»

Rivayet Tefsiri

Bu Âyetin izahı :

İbni Abbas, *«Bizim âyetlerimize dalanları gördüğünde onlardan yüz çevir»* ayeti nazil olduğu zaman, müslümanlar «Biz mescidi haramda nasıl oturacağız? Biz Kâbe'yi nasıl tavaf edeceğiz? Halbuki oradaki müşrikler daima Allah'ın ayetlerine dalmaktadırlar,» diye yakındıklarında bu âyet nazil oldu, diyor.

Başka bir rivayette müslümanlar, «Biz günâhtan korkuyoruz. Onları, başıboş terkettiğimiz, onları, günâhdan nehyetmediğimiz takdirde, azabtan korkarız,» dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, bu âyeti indirdi. *«Allah'dan korkanların»* yani şirkten ve Allah'ın ayetleriyle alay etmekten sakınanların *«üzerinde müşriklerin hesabından hiçbir şey yoktur.»* Müşriklerin günâhlarından onlar sorumlu tutulmazlar. Veya kâfirler âyetlere daldıkları zaman, onların meclislerinden sakınanların üzerinde dalan kâfirlerin hiçbir hesabı yoktur. Yani Allah, onları o kâfirlerden ötürü muahaze etmez (azarlamaz, tenkid etmez).

Bu tefsire binaen ayet, mecbur oldukları takdirde muttakiler için kâfirlerle oturma ruhsatını getirdi. Denildi ki, bu ruhsat İslâmın başlangıcında idi. Şu zaman ise, korunma zamanıdır. Sonra

Cenab-ı Hakk bunun üzerine kitabta *«Allah'ın âyetlerini inkâr etmeyi Allah'ın ayetleriyle istihza (alay) etmeyi dinlediğiniz zaman onlarla beraber oturmayınız. Ta ki onlar başka bir konuşmaya dalıncaya kadar»* ayetini indirdi ve bunu neshetti. Fakat hakikata bakılırsa bu ayet muhkemdir, mensuh değildir. Sadece «el-Kelbi» bu ayetin mensuh olduğunu iddia etmiştir.

Ömer bin Abdulaziz'den rivayet edildi: Halifeye bir kavim getirildi. Şarap içmeye oturmuşlardı. Beraberlerinde oruçlu bir kişi vardı. Halife o oruçluyu dövdü. Ve neden olarak *«Sakın onlarla beraber oturma, tâ ki onlar başka bir hadise dalıncaya kadar,»* âyetini okudu...

Bazı müfessirler, «Onlarla oturmak, vaz-u nasihat etmek ve yaptıklarının yasak olduğunu hatırlatmak şartıyla mübahtır,» demişlerdir.

«Fakat hatırlatmak vardır.»

Bu ayetin tefsirinde El-Kissai, «Ayetin manâsı; «Fakat bu ancak hatırlatmaktır» diyor. Yani muttakilerin boynunda kâfirlere vazetmek, yaptıklarının haram olduğunu açıklamak vazifesi vardır. Yani Allah'ın ayetlerine —istihza suretiyle— dalanların yanında oturmanın yasaklanışı, *«Emr-i bilma'rûf»* ve *«Nehy-i anil münkeri» ortadan kaldırmaz.* Siz, onlara hatırlatırsanız umulur ki, onlar Allah'ın âyetlerine istihza yoluyla dalmazlar.

(70) «[Ey Habibim!] *Dinlerini oyuncak ve eğlence edinen ve dünya hayatı kendilerini aldatan kimseleri bırak...»*

Bu Âyetin tefsiri:

«Dinlerinden» maksat, İslâm dinidir. Çünkü onlar İslâm dinine girmeye çağrıldılar. Yani hernekadar sen onlara tebliğ et-

mekle memur isen, senin kalbin onlara bağlı kalmasın. Çünkü onlar inad ederek dine gelmiyorlar.

Bazı müfessirler, «Bu Âyeti Celîle kîtal (öldürme) âyetiyle neshedilmiştir dediler.»

Diğer bir müfessir; Âyetin manâsı; onlar üzerinde bulundukları dinlerini oyuncak ve eğlence yaptılar, demektir dedi. Nitekim «BAHİRE,» «SAİBE,» «VESİLE» ve «HAM» diye birtakım cehalet ve delaletleri ileri sürdüler.

Bazı tefsircilere göre, DİN burada bayram demektir. Yani onlar bayramlarını oyuncak ve eğlence yaptılar demek oluyor.

RİVAYET TEFSİRİ

Katade, «Oyuncaktan maksat, yemek, eğlenceden maksat içmektir. Onlar yollarını içki, şarkıcı kadınları oynatmak ve şarkılarını dinlemek şeklinde kılmışlardı,» dedi

El-Beyzâvi; «Dinlerini istedikleri temele oturttular. Ne ahirette, ne dünyada kendilerine hiçbir faide getirmeyen putperestlik gibi şeyleri getirip din edindiler. Bahire, Saibe, Vesile ve Ham gibi şeyleri manâsız olarak haram kıldılar.

«Onlardan yüz çevir.» Onların yaptıklarına da, dediklerine de perva etme demektir» dedi.

Mücahid; bu Âyeti Celîle *«Beni ve yaratmış olduğumu başbaşa bırak.»* [Muddesir: 11] âyeti gibi tehdid dolu bir âyettir diyor. Ve âyet, Mücahid'in bu tefsirine binaen muhkemdir.

Âyet-i Celîledeki *«ONUNLA hatırlat»* zamiri, Kur'an'a racidir. Başka bir âyette *«Kur'an ile hatırlat, vâidden korkanı»* [İbrahim: 14] diye buyurulmuştur. Vaîd; iyiliğe sevk, kötülükten uzaklaştırmak için korkutma anlamındadır. Kur'an'ın bir âyeti, öbür âyetini tefsir etmektedir.

Bazıları *«ONUNLA»* zamiri hesaba, bazıları «dine» racidir demişlerdir.

(70) «Onunla hatırlat ki bir nefis kazandığıyla helâk olmayıversin...»

Bu âyetteki *«TÜBSELE»* kelimesi, *«İBSAL»* veya *«BESEL»* kökünden gelir. Lûgat manâsı, menetmektir. Fakat burada *«sevabtan mahrum kalmak»* demektir. Bazıları *«rezil olmak demektir»* diyor. Bu son manâ İbn-i Cerir'den gelen bir rivayettir. Bazıları da *«salim kalmak demektir»* diyor. Yani Kur'an'la hatırla ki, bir nefis yaptığından ötürü hapsedilmeyiversin veya rehin tutulmayıversin veya buna teslim olunmayıversin veya rezil olunmayıversin veya sevabtan mahrum olmayıversin şeklinde âyet tefsir edilmiştir. O yaptıklarından dolayı helâk olan nefs için Allah'tan başka bir yakın yoktur. Ve ahirette o nefis için şefaat edecek bir kimse de yoktur.

HELÂK OLMAKTA GÜNÂHIN ROLÜ

O helâk (yokolmaya) teslim edilen nefis, eğer bütün fidyeleri verir, kurtulmaya çalışırsa, yine de onun fidyeleri kabul olunmaz ve o da kurtulamaz. İşte dinlerini oyuncak ve eğlence yapanlar o kimselerdir ki nefislerini, kazandıklarından ötürü helâka teslim etmişlerdir. Yani bir nefis helâk olursa, mutlaka onun kötü seçeneği, kazandığı günâhlar orada rol oynamaktadır. Ve ruh bedeni terk ettikten sonra da imansız gitmiş ise, bütün dünya onun niyetiyle verilirse, zerre kadar, bir fayda vermez. İmanlı gittikten sonra yapılan sevab, hayır niyetiyle verilen sadakalar, yapılan dualardan istifade ettiği de ehli sünnetin katında su götürmez bir gerçektir.

«Onlar için kaynar sudan içki vardır, [içecek vardır]». Fıkır fıkır kaynayan sudan içecekleri vardır. Nitekim Cenab-ı Hakk, başka bir âyette *«Onların başlarının üstünden fıkır fıkır kaynayan su dökülür»* [Hacc : 19] buyurmaktadır. Bu kaynar suyu içtik-

lerinde barsakları paramparça olup dübürlerinden akar. Elem verici azap da vardır. Fakat bu kaynar suyun içilmesi ve elem verici azabın tatbik edilmesi küfürlerinden dolayıdır. Yani durup dururken Cenab-ı Hakk, zulmetmez. Onlar, kâfirliklerinden ötürü bu cezayı görürler. Âyet-i Celîlede *«kaynar su»* olarak tefsir ettiğimiz *«HAMIM»* kelimesi aynı zamanda *«soğuk su»* manâsına da kullanılır. Ezdad kelimelerdendir. Yani ters ve çelişkili manâlarda kullanılan kelimelerden birisidir.

(71) «De ki: Allah'dan başka...» Bu âyetin açıklaması:

İbn-i Cerir, İbn-i Ebi Hâtim ve Ebu Şeyh, Süddi'den rivayet ettiler: Müşrikler müminlere «Bizim yolumuza tâbi olunuz, Muhammed'in dinini bırakınız» dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, bu âyeti indirdi.

Bazılarına göre; bu âyet, Hz. Ebu Bekr-Sıddık hakkında nazil olmuştur. Hz. Ebu Bekr'i, oğlu Abdurrahman (daha müslüman olmadan önce) putlara tapmaya dâvet etti. Fakat âyet Resûlüllah'a hitab ediyor. Bu da müminlerin veya Ebu Bekr'in şânının büyüklüğüne işarettir. Yani «Biz ulûhiyet sıfatlarını derleyen, o sıfatlardan birisi de yarar ve zarar vermeye gücü yeten Allah'ın ibadetini terkedip de bize ne yarar sağlayabilen, ne de ibadetini terkettiğimiz takdirde zarar verebilen putlara mı tapalım? Çünkü mabudun en küçük mertebesi kendisine tapanlara yarar, ibadetini terkedenlere de zarar vermektir.

(71) «Allah bizi hidayet ettikten sonra topuklarımızın üzerinde geriye mi döndürelim.»

Bu Âyetin izahı:

Gerek bu cümle, gerekse daha önce geçen *«çağıralım»* cümlesi bu hitabın hem Resûl-i Ekrem'e, hem de bütün ehli imanə olduğuna delâlet ederler. Sadece Ebu Bekr Sıddık'a mahsus olmadı-

ğını belirtir. Zira âyetin iniş sebebinin Hz. Ebu Bekir olması, sadece onun muhatap olduğu anlamına gelmez.

Bu topuklar üzerinde döndürülmekten maksat, şirke döndürülmektir. Fakat Resûl-i Ekrem hakkında böyle bir şey düşünülemez. Çünkü O, şirkte değildi ki, şirkten çıksın da tekrar şirke dönüş ondan istenilsin. Ama diğer müminler şirkte olduklarından dolayı TÂĞLİB kâidesi burada kullanılmıştır (1).

Âyette «*A'KÂB*» kelimesi «*AKB*»ın cem'i (çoğulu)dur. Akb, topuk demektir. Topuğun üzerine döndü demek, delilsiz ve körü körüne dönüş yapmak demektir. Bir şeye ilimsiz yönelmek demektir.

Bazı müfessirler; «*Topuklar üzerinde dönüş yapmak*» demek, delâlet, cehâlet ve küfre dönüş yapmak demektir, diyor.

Şirk çok çirkin olduğundan dolayı, Cenab-ı Hakk, şirke dönüş tabirini topuklar üzerinde dönüş yapmakla ifade ederek işaret etti ki, şirk, kulak ardı edilmiş ve önemsenmemiş bir haldir. Ona dönen ilimsiz, irfansız olarak ona dönmüş oluyor.

(71) «O kimse gibi ki şeytanlar onu ayartmışlar. Yeryüzünde şaşkınca gezip durmaktadır. Arkadaşları onu hidayete çağırıp 'bize gel' derler...»

İMANDAN SONRA TEKRAR ŞİRKE GİRENİN HALİ

Bu Âyet-i Celîle, bir darbımeseldir. Cenab-ı Hakk, zarar ve yarar vermeye gücü olmayan tapınaklara misal olarak bunu verdi. «Allah'tan başka tapılan putlar, arkadaşları arasında bulunup cinler ve şeytanlar tarafından şaşırtılıp, yolunu kaybeden bir kim-

(1) Tâğlip; gâlibi gözetip sanki mağlûp hiç yokmuş gibi davranmak demektir. Meselâ: —ÂLEMİN— tâbirinde âkıllı ve erkeklerin durumu itibara alındığı için onlara mahsus olan CEM [çoğul] kullanılmıştır.

se gibidir. Arkadaşları onu yanlarına *«Yol buradadır, doğru yola gel»* diye çağırıyorlar. Ecinniler ve şeytanlar da, onu yanlarına çağırıyorlar. O da şaşkınca ortada durmuştur. Nereye gideceğini bilmiyor. Kâh o tarafa, kâh bu tarafa yalpa vuruyor. Eğer şeytanlara uyarsa, dalâlete gider, helâk olur. Arkadaşlarına uyarsa, doğru yolu bulur, kurtulur. Bu kişi belli bir kişi değildir. Yani bu tarihî bir hadise değil. Sadece misal ve örnek olarak zikredilmiştir. Burada şirk ve küfürden kurtulduktan sonra tekrar topukları üzerinde dönüş yapıp şirke ve küfre girenin hali, şeytanlar tarafından uçsuz bucaksız bir çölde kandırılmış ve şaşırtılmış bir insanın haline benzetiliyor.

Bazıları; buradaki *«-İSTAHVA-»* fiili, düşüş manâsını ifade eden heva kökünden geliyor. Ve maksat, sapık bir insanın halini yüksek bir yerden alçak bir yere düşen bir insanın haline benzetmektir, diyorlar. Çünkü böyle bir insan, sarsıntı, zafiyet ve dehşetin son noktasında bulunuyor. Izdıraplı, zaif ve dehşete kapılmıştır. Bunun benzeri şu Âyet-i Celîledir: *«Kim ki Allah'a şirk koşarsa, sanki o gökten düşmüştür.»* [Hacc: 31] Hernekadar İmam Fahreddin Razi *«Bu, birinci manâdan daha uygundur.»* demiş ise de.. bu tefsirde biraz uzaklık vardır. zira, «İstif'al» maddesinin «Faale» maddesi manâsında vârid olduğundan (geldiğinden) şüphe edilmiştir (1).

Ebul Bekâ; *«Ellezi»* kelimesi müfred olabilir: O kişi gibi, o gurup gibi. Cins olup «O kimseler gibi» bir manâya da gelebilir, demiştir.

(71) «De ki: «Kuşkusuz hidayet ancak Allah'ın hidayetidir...»

Bu Âyetin manâsı :

Kâfirlere de ki Allah'ın bizi hidayet etmiş olduğu din ancak

(1) Bkz. Ruhu'l-Meâni c. 7, s. 189, Dar-ûl-İhya-it-Turasil Arabî, Beyrut, bilâtarih.

hidayettir. Ondan başka hidayet ve doğruluk yoktur. Zira hak birdir. Haktan sonra kalan her şey dalâlettir. «Haktan sonra dalâletten (sapıklıktan) başka ne olabilir? [Yunus: 32] âyeti de buna işaret eder.

(71) «Biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk...»

Yani teslim olmak ve ibadeti halisen Âlemlerin Rabbine yapmakla emrolunduk. Çünkü ibadete o müstahak (lâyık)tır, başkası değildir.

(72) «Bir de, emrolunduk ki namazı kılınız ve ondan sakınınız.» Yani namazı kılmak ve takvaya bürünmekle emrolunduk. Çünkü namazı kılmak ve takvaya bürünmekle Allah'a yaklaşmak vardır. *—EN EKİYMÛ—* kelimesi, ya *«LİNUSLİME»* kelimesi üzerine atıftır. Bu takdirde âyetin manâsı *«Biz Âlemlerin Rabbine teslim olmakla, biz namaz kılmakla, takvaya bürünmekle emrolunduk»* demek oluyor. Bazı tefsirciler *«ENEKİYMU», «İNNEHUDALLAHİ»* üzerine atıftır derler. Yani *«Onlara söyle, hidayet ancak, Allah'ın hidayetidir ve onlara söyle, namaz kılınız.»* demek oluyor. Bazıları *«i'tina»* üzerine atıftır *«Yani onun arkadaşları 'Bize gel; Namaz kılınız ve Allah'tan sakınınız' derler»* demek oluyor. Fakat bu tefsirler konudan uzaktır.

Tefsir alimlerinin imamı olan Fahreddin Razi, «Biz Âlemlerin Rabbine teslim olmakla ve namaz kılmakla emrolunduk.» tarzındaki tefsir en belirgin tefsirdir, dedi. Ancak Cenab-ı Hakk, bu tabirden udûl edip (vazgeçip) şu anda Kur'an'da mevcud olan tabiri kullanmıştır ki, kâfir, küfürde kaldıkça, gaib (hazır olmayan) ve ecnebi bir kimse gibidir. Gaibe (hazır olmayana, görünmeyene) hitap edildiği şekilde kâfire seslenilir. Müslüman olup, müminler zümresine girerse, hazır ve yakın bir kimse gibi olur. O zaman hazır bulunanlara yapılan hitabla ona seslenilir.

(72) «Allah o zattır ki, onun katında haşrolunursunuz...»

Âyetin bu cümlesi başlıbaşına ve Cenab-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirmeyi gerektiren bir cümledir. Çünkü, mademki haşr Allah'ın katındadır, o halde Allah'ın emirlerine muhalefet etmek büyük bir zarardır. Yarar, ona itaat etmeyi gerektirir. Bu âyette Mefulun takdimi, HAŞRI (ancak) ifade etmek içindir: Yani «Ancak onun katında haşrolunacaksınız. Başkasının katında değil. Zira kıyamet gününde Allah'tan başka hiçbir yetkili kalmaz. Nitekim *«Din gününün sahibidir»* [Fatiha : 3] âyeti de bunu ispatlamaktadır.

(73) «Allah, o zattır ki, gökleri ve yeri hak ile yarattı...»

Bu Âyetin tefsiri:

Gökler ve yerin yaratılmasından maksat, onlar ve onlardaki varlıkların yaratılmasıdır. Fakat âyet bunu açık ifade etmemiştir. Çünkü yer ve gök bunları kapsamaktadır. Ulvi (en yüce) ve süflî (en aşağı) bütün varlıklar yerler ve göklerin kapsamındadır. Cenab-ı Allah'ın *«Hak ile kâim olduğu halde yaratmıştır.»* Ayetinin manâsı, tıpkı *«Biz gökler ve yeri ve aralarındakilerini bâtıl yönden yaratmadık.»* [Sa'd: 27] âyeti gibi oluyor. *«Bilhakkı» tabiri terkip* bakımından mefulun hali de olabilir: Yani *«Allah o zattır ki gökler ve yerler hak ile mütelebbis (hakkı giyinmiş) oldukları halde onları yarattı»* demek oluyor. Mukadder bir mefulun sıfatı da olabilir: Bu takdirde âyetin manâsı: Yani hakla donatılmış bir yaratmayla onları yarattı demek oluyor.

(73) «O'nun ol deyiverdiği gün her şey oluverir...»

Âyetteki, bu cümle, daha önceki cümlenin zeyli (devamı, eki) dir. Burada «YAVM» kelimesi [zaman] manâsınadır. Bir mahzufa taallûk eder. [Mukadder bir şeye bağlıdır.] Ve haberdir, müptedadan önce gelmiştir. *«KAVLUHUL-HAKK»* tabiri ise, müptedadır. «Elhak» kelimesi *«kavluhu»*nun sıfatıdır. Kavl (söz)den maksad, masdarî manâdır. Hükm ve hikmet kanunlarının üzerin-

de câri olmuş, doğru hükmetmek demektir. Ve bunun için de zarf-ı zaman ona haber düşmüştür. Allah'ın hak olarak bilinen kaza ve hükmü, Cenab-ı Hakk, şeylerin herhangi birisine *«ol»* dediği ve o da oluverdiği zaman olacaktır. Bütün vakte özen gösterilsin diye Cenab-ı Hakk burada haberi müptedadan önce getirmiştir. Kavlden, [söz]den maksat, «ol» kelimesidir. Bu ya tahkikî veya temsilidir. Âyetin manâsı şudur:

Allah'ın emri ki, yaradılması istenilen her şeye bağlanır. Ve yaratılmak da onun bağlandığı anda istenilir, ne ondan evvel, ne ondan sonra istenir. O emir haktır. Yani ona hak olmaklığıyla her şey şehadet eder.»

Bazıları; *«YAME»* kelimesi; ya daha önceki *«SEMAVAT»* kelimesi üzerine âtıftır. Semavatın -HALAKA- fiiline meful olduğu gibi, o da mefuldur. Yevme'den (günden) maksat, haşr günüdür. Âyetin manâsı: *«Allah o zattır ki, gökleri ve yeri, yerlerde ve göklerde olanları varettiği gibi, haşr gününü de varetmiştir.»* Veya; *«YEVME»* kelimesi, *«İttekuhu»* daki zamirin üzerine yani mefula âtıftır. Bu takdirde âyetin manâsı *«Allah'dan sakınınız ve o günün dehşet, azab ve şiddetinden de sakınınız»* dır. Veya *«yevme»*, *«elhakk»* kelimesinin dalâlet ettiği bir mukaddere taallûk eder. Bazıları *«Bi-hakk»* kelimesi üzerine *«yevme»* atıftır *diyorlar.* O vakit *«Halaka»* fiilinin zarfı olur: Yani o zamanda ki «OL» deyince her şey oluveriyor «Gökleri ve yeri büyüklüğüyle yaratmış.» demek oluyor.

*«Yevm»*den maksat, eşyayı varettiği gün veya kıyamet günü demektir. Çünkü orada da ölüleri, haşretmek için diriltecektir, varedecektir. Hakikatı Allah daha iyi bilir. Düşün...

MÜLK ALLAHINDIR

(73) «Sûr'a üfürüldüğü günde mülk (sadece) O'nundur...»

Bu âyetin açıklaması: «O günde hem suretinde, [görünür tarafında] hem de manâsında mülk tamamen Allah'ın olur. Dünyadaki mecazî bağlantılar mülkten tamamen kesilir. Hiçbir yönden, hiçbir kimse mülk sahibiyim diye bir iddiada bulunumaz.

Hadislerde varid olduğu ve daha önce de bahsettiğimiz gibi, «sûr», kalk ve yat borusu gibi bir borudur. Ona üfürülür. Onun hakikatini Cenab-ı Hakk daha iyi bilir. Sûr'un durumu hadis kitablarında izah edilmiştir.

RİVAYET TEFSİRİ

Sûr'u idare eden Melek İsrafil (AS) dir. Bezzar ve Hâkim, Ebu Said el-Hudri'den rivayet ettiler, (hadisi merfudur): *İki melek sûr'u idare ederler ve kendilerine sûr'a üfürünüz emrinin verileceği anı beklerler.»*

Katade, *«Sûr»* yerine *«Sûvar»* okunmuştur, diyor. «Sûvar» kelimesi *«Sûret»*in çoğuludur. Sûretlerden maksat, bedenlerdir. O bedenler ki, onlara ruh üfürüldükten sonra âlemlerin Rabbına hesap vermek üzere diriltilirler. Bu durumda âyetin manâsı «Bedenlere üfürüldüğü günde mülk, sadece ve sadece Allah'ındır.» demektir.

GAYBI YALNIZ ALLAH BİLİR

(73) «O, gayb ve şehâdet alimidir.» Âyetin manâsı: Cenab-ı Hakk, her gaib (bilinmeyen, görünmeyen)i ve her huzurda bulunanı bilendir. *«Her yaptığında hikmet sahibidir.»* Hiçbir yaptığı, tesadüf eseri ve bilinçsizce yapılmış değildir. Zaten kâinatta tesadüf (rastgele olma) diye bir şey yoktur. Her şeyde tevâfuk (uygunluk) vardır. Bir tek yaprak dahi dalından Allah'ın emri haricinde düşmez. Ama beşer aklı bunu idrak etmekten (anlamaktan) âcizdir. Allah, gizli ve açık her emri bilen, *«Habirdir.»*

Alûsi, burada *«Tefsir-i Bi'l-İş'are»* konusunda şunları naklediyor:

«Gaybın anahtarları onun katındadır, ondan başkası onu bilmez.» Bilmiş ol ki sofu efendilerimizden bazıları (Allah ruhlarını takdis eylesin); gaybın birçok mertebelerini zikretmişlerdir. O mertebelerin birincisi *«GAYBIL-GUYUB»* (gaiblerin gaybı)tur. Bu, Cenab-ı Hakk'ın ilm-i ilâhisidir. Buna «El-İNÂYÂTU'L-ÛLA» (ihsan ve iyiliklerin yücesi) adı veriliyor. İkinci mertebe*«GAYBU-ÂLEMU'L-ERVAH»* [Ruhlar âleminin gaybı] tır. Bu da ezelden ebede kadar olan ve olacak birinci ve aklî âlemde her şeyin sûretini nakşetmektir. O da genel tarzda *«ümmül kitab»* adı verilmiş âlemin ruhudur. Bu da, sâbık kazadır.

Üçüncüsü *«GAYBU-ALEMU'L-KÛLUB»* (kalbler âleminin gaybları) tır. Bu, o nakşedilmenin tâ kendisidir. Fakat ilmî, küllî ve cüzî olarak nefsi küllî âleminde izah ve tafsil edilmiştir. O nefsi küllî ki levhulmahfuz adı verilen âlemin kalbidir. Dördüncü mertebe, *«GAYBU-ÂLEMI'L-HAYÂL»* (Hayal âleminin gaybı) dır. Bu bütün kâinatı, felekî ve cüzî nefislerde muayyen ve müşahhas olarak, vakitlarıyla beraber oluşu şeklinde onların cürümlerinde nakşetmektedir. İşte bu, o âlemdir ki, *«ESSEMAUD-DÜNYA»* (yeryüzüne en yakın gök) tâbirini almaktadır. Çünkü o, şehâdet âleminin gayb mertebelerine en yakınıdır. Cenab-ı Hakk'ın kazâ-î ilâhisinin tafsili olan kaderi ilâhi levhine en yakındır.

Onlar «Cenab-ı Hakk'ın «El-inayetu'l-ûla» adlı ilmi, Cenab-ı Hakk'ın hepsini, huzuren kapsamasından ibarettir, binaenaleyh bütün gaybları kapsayan hazineler, zât-ı ulûhiyeti için hazırdır. Orada fazla bir şey yoktur. O'ndan başkası da onu bilmez. Ve böylece o hazine kapılarının kilitleridir. Onların anahtarları Allah'ın elindedir. Olanlara Allah'dan başkası muttali (haberdar) olmaz. Bazen Cenab-ı Hakk onlardan dilediğini dilediği kuluna açar.

Bununla beraber deniliyor ki, ilimde rüsûh kesbeden-

lerden (ilmin inceliğine varanlardan) çok kimse «Eşyanın hakikatları ve mahiyetleri ezelde sabittir, fakat onlar bu sûbûtlarında (sabit olma) yaratılmışlardır. Kılınan ancak vücûd-î sûretlerdir. O hakikatlar tebdil olunmaz, bozulmaz ve asla helâk olmakla sıfatlanmaz. Nitekim *«Herşey, O'nun vechi hariç, helâk olucudur.»* [Kasas: 88] âyeti, eğer vecihteki zamir şeye raci olursa buna işaret ediyor. *«Vechi»* hakikatla tefsir eder, oradaki zamiri de şey'e raci edersek, o vakit *«Her şey helâk olucudur, ancak o şey'in hakikati helâk olmaz»* manâsı ortaya çıkar. Cenab-ı Hakk'ın onları bilmesi, huzûr-î bir ilimdir. O hakikatlar hadis olan sûretlerine aynalar gibidirler. Böylece o sûretler Cenab-ı Hakk'ın meşhudu yani görüneni olur. Cenab-ı Hakk onları ezelde görür. Halbuki nefislerinde zihnen ve haricen onlar yoktur.

Bu minval üzere Alûsi; iş'arı manâya devam eder. Fakat bu iş' ari manâların bilinmesiyle biz mükellef (sorumlu) değiliz. Ulu orta itiraz etmek de bize uygun değildir. Hakikati Allah'ın ilmine havale ederiz. Bunu, sadece bir örnek olsun diye naklettim. Menfî veya müsbet neticelerine katılmamaktayım. Çünkü bu ilmi bilmiyorum. Hakikati Allah daha iyi bilir.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ اِنِّيْٓ اَرٰىكَ
وَقَوْمَكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُرِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ
مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ
﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا ۚ قَالَ هٰذَا رَبِّيْ ۚ
فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ
بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَّمْ يَهْدِنِيْ رَبِّيْ
لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ
بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَتْ قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ
بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿٧٨﴾ اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۚ ﴿٧٩﴾ وَحَآجَّهٗ
قَوْمُهٗ ۚ قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّيْ فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ۚ وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ
بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ رَبِّيْ شَيْـًٔا ۚ وَسِعَ رَبِّيْ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ اَفَلَا
تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ
اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا ۚ
فَاَيُّ الْفَرِيْقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ ۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨١﴾

(74) «[Hatırla o] zamanı ki, İbrahim, pederi Azere:
— Putları mı mabudlar ediniyorsun? Kuşkusuz ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklıkta görüyorum' demişti.»

(75) «Böylece İbrahim'e gökler ve yerin melekutunu gösterdik ki kesinlikle bilenlerden olsun.»

(76) «Gece, İbrahim'in üstünü örtünce, bir yıldız gördü:
— Bu benim Rabbimdir, dedi. Yıldız kaybolunca:
— Ben kaybolanları sevmem, dedi.»

(77) «Ayı doğarken görünce «Bu benim Rabbimdir» dedi. Ay kaybolunca, İbrahim: «Eğer Rabbim beni hidayet etmezse kuşkusuz sapık kavimden olurum» dedi.»

(78) «Güneşi doğarken görünce: «Bu benim Rabbimdir. Bu daha büyüktür,» dedi. Güneş battığında, İbrahim: «Ey kavm! Sizin şirk koştuklarınızdan katiyen uzağım,» dedi.»

(79) «Kuşkusuz hakka yönelerek, yer ve gökleri yaratan zata yüzümü çevirdim. Ben ortak koşanlardan değilim,» dedi.»

(80) «İbrahim'in kavmi O'nunla cedelleşti (tartıştı). İbrahim; Allah'ın hakkında mı benimle cedelleşirsiniz? Oysa Allah beni hidayet etti. Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden asla korkmam. Ancak Rabbim bir şeyi dilerse, o olur. İlim yönünden Rabbim herşeyi kapsamıştır. Acaba hatırlamayacak mısınız?»

(81) «Acaba siz ki, Allah'a kendileri hakkında hiçbir sultan indirmediğini, ortak koştuğunuzdan korkmaz iken ben nasıl sizin Allah'a ortak ettiklerinizden korkarım? Öyleyse, eğer biliyorsanız söyleyiniz: Korkudan emin olmağa iki guruptan hangisi daha layıktır?»

(74) Hatırla o zaman ki...»

Bu âyetin izahı:

Müşrikler Hz. İbrahim'in getirdiği dinin üzerinde olduklarını iddia ederlerdi. Buna binaen Cenab-ı Hakk, Resûl-i Ekrem'e :

«Ey Muhammed! Bu kâfirlerin zarar ve yarar vermeye gücü yetmiyen putlara taptıklarını inkâr ettikten, «Hidayet ancak Allah'ın hidayetidir» dedikten sonra şunu da hatırlat (74) İbrahim, babası Azer'e:

«— Putları mabudlar mı ediniyorsunuz? Kuşkusuz ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklıkta görüyorum» demişti.

Bu Âyetin açıklaması :

Rivayet Tefsiri

«AZER», Adem gibi, Arapca olmayan bir isimdir. İbrahim (AS)in babasının adıdır. Zeccac; neseb alimlerinin arasında İbrahim (AS)in babasının adı «TARİH» olduğunda ihtilâf yoktur diyor. İbn-i Münzir sahih bir senedle İbn-i Cureyc'ten rivayet etti: İbrahim'in babasının adı Tayreh veya Tarih'tir.

AZER, HZ. İBRAHİM'İN BABASI MIDIR?

İbn-i Ebi Hâtim, İbn-i Abbas'tan rivayet etti:

İbrahim'in babasının adı Yazer'dir. Annesinin adı Musla veya Musli'dir.

Mücahid ve Said bin Museyyib ve başkaları: Azer, İbrahim'in babasının adı değildir dedikten sonra bazıları babasının lakabıdır dedi.

Bazıları da, amcasının ismidir dedi. Zira amca ile dedeye mecâzen baba denilir.

Bazıları da, Azer, bir putun ismidir dedi. Bu, İbn-i Abbas'tan, Es-Süddi ve Mücahid'den rivayet edildi.

Bazıları da «Azer, süryanilerin lûgatinde bir vasıftır, manâsı «yanılmış insan» demektir dedi.

Selman et-Teymi, »Benim kulağıma geldiğine göre Azer «topal» demektir dedi.»

Bazıları Havarzim lûgatinde Azer, çok ihtiyar olan insan demektir, diyorlar. Eğer Azer sıfat ise, o vakit galebe ile âlem (özel isim) olmuştur.

Bazıları, Azer, *«Ezir»* kökünden geliyor, kuvvet manâsınadır. Bazıları da; *«Vizir»* kökünden geliyor, günâh manâsınadır, dediler. *«Azer»* kelimesi vasfiyet ve veznul fiilden ötürü sarf'tan menedilmiştir diyorlar. Eğer, Azer bir putun adıdır diye kabul edersek, âyetin takdiri «Hatırla o zamanı ki İbrahim, Azer adlı puta tapan babasına dedi,» demek oluyor.

Ehlisünnetten büyük bir cemaatın güvendiği şudur: Azer, Hz. İbrahim'in babası değildir. Ve Hz. Peygamber (AS)in ecdadında kâfir yoktur. Çünkü Cenab-ı Peygamber, *«Ben tahirlerin sulbünden, temiz kadınların rahimlerine nakledile geldim. Müşrikler ise pistir.»* buyurdu. Bu hadisten anlaşılıyor ki, Peygamberimizin atalarında kâfir yoktur. Hz. İbrahim O'nun atası olduğuna göre, babası Azer olamaz. Çünkü Azer kâfirdir.

«Bu hadisdeki temiz (tahir) likten maksat, zinadan temiz-

liktir» diyenlerin elinde herhangi bir delil yoktur. Bu hususta birçok alim birçok risale ve kitab yazmışlardır.

Fahreddin Razi «Azer'in Hz. İbrahim'in babası olmadığını iddia eden görüş şiaların fikridir» diyor.

Alusi, Fahreddin Razi'nin bu sözünü çerhediyor (çürütüyor.)

«Bu görüş «Tefsir alimlerinin imamının az araştırmasından ileri gelmiştir,» diye ekliyor.

Ehli sünnetin en çoğu *«Azer, İbrahim (AS)in amcasının adıdır,»* görüşünde birleşiyor. Kur'an'da *«EB»* [baba] kelimesi amca için de kullanılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hakk, *«Yoksa siz Yakub (AS) ölüme hazırlandığı zaman orada mıydınız? O, çocuklarına: Benden sonra neye kulluk yapacaksınız? diye sorduğu zaman, oradamıydınız? Çocukları: Senin ma'bûduna. Babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ma'bûduna tapacağız, dediler.»* [el-Bakara· 133] İşte burada görüldüğü gibi İbrahim'e baba denilmiştir. Oysa İbrahim Yakub'un dedesidir. İsmail'e baba denilmiş, oysa İsmail Yakub'un amcasıdır.

Muhammed bin Kâb el-Kurezi der ki, *«Dayıya da amcaya da baba denir.»* Bunu söyledikten sonra bahsi geçen âyetle istidlâl etti.

Haberde varid olmuştur: *«Benim babam Abbas'ı bana geri getiriniz.»* Oysa Abbas, Resûlüllah'ın amcasıdır.

«Azer İbrahim'in babası değil, ancak kâfir amcasının ismidir» diyenler, İbn-i Münzir'in tefsirinde sahih bir senedle Süleyman bin Sûrred'ten rivayet ettiği hadisle istidlâl etmişlerdir: Süleyman der ki, «İbrahim'i ateşe atmak istediklerinde odun topladılar. Hatta ihtiyar bir kadın dahi odun topluyordu. Odun toplaması bittikten ve ateş yakıldıktan sonra İbrahim:

— *Allah bana kâfidir ve ne güzel vekildir»* dedi.

İbrahim'i ateşe attıklarında Cenab-ı Hakk:

— *Ey ateş! Serinlik ve selamet ol, İbrahim'in üzerinde, dedi.»* [Enbiya: 69] Ateş de öyle oluverdi. İbrahim'in amcası, *«Bu benim için böyle oldu»* diye iddia etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk ateşten bir parça gönderip onun ayağının üzerine düşürdü ve onu yaktı.

Bir de Muhammed bin Kâb'ın Katade, Mücahid ve Hasan-ı Basrî'nin rivayetleriyle istidlâl (o rivayetlere dayanarak netice çıkarma) etmişlerdir: İbrahim (AS), babası ölünceye kadar onun için af talebinde bulunuyordu. Babası iman etmeden öldüğünde İbrahim'e göründü ki, bu Allah'ın düşmanıdır. Artık ona af talebinde bulunmadı. Ateşe atılmasının akabinde babası ölünce memleketi olan Urfa'dan Şam'a doğru hicret etti. Sonra Mısır'a gitti. Onunla Mısır diktatörünün arasında meydana gelen hâdise cereyan etti. Sonra tekrar Şam'a döndü. Eşi Hacer beraberindeydi. Sonra Cenab-ı Hakk, İbrahim'e emretti ki, Hacer ile Hacer'in çocuğu İsmail'i Mekke'ye götürsün. Böylece İbrahim onları Mekke'ye götürdü ve orada dua etti:

«— Ey Rabbimiz! Zürriyetimden (birini) ziraatsız bir vadide iskân ettim. Haram beytinin yanında...» Böylece duası:

«Ey Rabbim! Beni, annemi babamı ve müminleri hesabın kâim olduğu günde affeyle» [İbrahim: 41] âyetine kadar devam etti.

Bunlardan çıkan netice şudur ki, Kur'an'da küfür ile vasıflandırılan, İbrahim'in amcasıdır. Nitekim birinci eserde açıkça söylenildi ki, İbrahim'in Şam'a hicretinden önce ölen amcasıydı. İkinci eser de, dalâlet etti ki, İbrahim'in annesi ve babası için istiğfar (günâhlarının bağışlanmasını) taleb etmesi babasının ölümünden uzun bir müddet sonraya kadar devam etti. Eğer hicretten önce ölen gerçek babası olsaydı asla İbrahim (AS)in böyle bir af talebinde bulunması doğru olmazdı. Görünen şudur ki, hicretten önce

ölen kâfir amcasıydı. O amca ki, Kur'an-ı Kerim mecaz yoluyla ona *«BABA»* tabirini kullanmıştır. Ve İbrahim de onun ölümünden sonra artık ona af talebinde bulunmamıştır. İbrahim'in, affedilmesi için yalvardığı gerçek babasıdır, *«Azer»* değildir. İstiğfar âyetinde «VALİD'i [babamı] tabirinin kullanılması, başka âyetlerde «EB» tabirinin kullanılması, ikisinin aynı olmadığına işaret olsa gerektir (1).

Mühim bir nokta.

El-Kurtûbî, tefsirinde «TARİH» okuduğumuz kelimeyi «TAREH» olarak kaydetmektedir. Selman et-Teymi'nin yerinde Süleyman et-Teymi'mi diye geçmektedir. «Topal» manâsına gelen «A'reç» kelimesi yerine «eğri büğrü» manâsına gelen -MUAVVAÇ- tabiri geçmektedir. Ve aynı tefsirde Dehhak, «Azer» kelimesi farsça «çok ihtiyar insan demektir» dedi. şeklinde geçiyor. Herhalde *«Havarzimce»* tâbiri farsça olsa gerek.

Ebu Bekr Muhammed, bin Muhammed, bin Hasan, El-Cüveyni, Eş-Şafii, el-Eş'arı, tefsiri «ENNUKET»inde şunu ifade ediyor:

Halkın arasında ihtilâf yoktur ki, İbrahim'in babasının adı «Tareh»tir. Kur'an'da ise «Azer» olduğuna âyet delâlet eder».

Yani Azer'in İbrahim'in babası olduğu kanaatındadır bu zat. El-Kurtubî, devamla, «Bu zatın ittifak dediğinin üzerinde vifak (uyum) yoktur. Çünkü Muhammed bin İshak, El-Kelbi ve Dehhak, İbrahim'in babası Azer Tareh'tir demişlerdir. Mukatil «Azer» lakabtır «Tareh» ise, İbrahim'in babasının ismidir demiş. Sa'lebi, bunu, İbn-i İshak el-Kuşeyrî'den de hikâye etmiştir. Kurtûbî; aksi de caizdir diyor.»

Es-Salebi, *«Kitab-u'l-Arais»*inde «İbrahim'in babasının esas is-

(1) Bkz. Ruhu'l-Meani c. 7, s. 194-195 Dar'ul-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilatarih.

mi Tareh'tir Nemrud'un puthanesine müdür tayin edildikten sonra Nemrud ona Azer ismini verdi» diyor. Mücahid, «Azer,» İbrahim'in babası değildir. O, bir putun ismidir. Zira İbrahim, Tareh' in, O Nahur'un, o Saruh'un, o Ergon'in, o Faliğ'in, o Abir'in, o Şalih'in, o el-Fahşed'in, o Sam'in, o da Nuh'un oğludur» diyor (1).

El-Kurtûb'înin dipnotunda şu ilâve bulunmaktadır: Azer isminin Nemrud tarafından Tareh'e verilmesi, belki de daha doğrudur. Çünkü Finike'lilerin lûgatında «izruba'al» yani «*Ba'al*» adlı «*putun bakıcısı*» diye geçmektedir.

İbn-i İshak ve Kuşeyri diyor ki: Cenab-ı Hakk, müşriklerle mücadelede İbrahim'in kıssasını zikretti. İbrahim'in, putlara tapan babasıyla nasıl mücadele ettiğini zikretti. Çünkü İbrahim'e tâbi' olmaya herkesten daha fazla müstahak (layık) olanlar Araplardı. Çünkü Araplar onun soyundandı.

(75) «Böylece biz İbrahim'e gökler ve yerin melekûtunu gösterdik ki kesinlikle bilenlerden olsun...»

Bu âyetteki «Melekût»tan maksat, rübûbiyyet (ilahlık) ve malikiyyet (sahip olma)tir. *Melekût; Reğabut, Rehamut, Ceberut* kelimeleri gibi masdardır. «TA»sı mübâlağa içindir. Bundan dolayı «Büyük bir padişah,» «kahir bir sultan» ile tefsir edilmiştir.

Mücahid «Melekûttan maksat, âyetlerdir. Göklerin ve yerin alametlerini ona gösterdik» diyor.

Bazıları «Melekûttan maksat, acaibliklerdir. Yer ve gökteki acaiblikleri ona gösterdik demektir» diyor. Çünkü gökler yedi göğe kadar açıldılar. İbrahim onlarda olanlara baktı. Bakışı Allah' ın arşına varıncaya kadar gitti. Yerler yedi kat yere kadar açıldı. İbrahim onların içindeki nesnelerin hepsine baktı.

(1) Bkz. El-Kurtûbi, c. 7, s. 22-23.

İbni Merduveyh, Hz. Ali'den rivayet ediyor: Allah'ın Resûlü buyurdu: «İbrahim göklerin ve yerin melekûtunu gördüğü zaman, Allah'ın günâh dediklerinden birisini işleyen bir kişiyi müşahede etti. Ona beddua etti. O helâk oldu. Sonra Cenab-ı Hakk'ın isyan saydıklarından birisini işleyen ikinci bir kişiyi gördü. Onun aleyhinde bedduada bulundu. O da yok oldu. Üçüncü bir kişiyi gördü. Onun aleyhinde beddua yapmak isteyince, Cenab-ı Hakk. O'na vahy gönderdi:

«Ey İbrahim! Sen duası makbûl olan bir kişisin. Sakın benim kullarımın aleyhinde bedduada bulunma. Çünkü onlar benden ötürü üç şey üzerindedirler: Ya âsidirler, tevbe edeceklerdir. Ben tevbelerini kabul edeceğim. Veya onun neslinden bir soy çıkaracağım ki, yeryüzünü tesbihle dolduracaktır. Veya onu katıma kabzedeceğim. Dilersem affedeceğim, dilersem azab edeceğim.»

Bu hadîsin benzeri, mevkuf ve merfu olarak çeşitli yollarla rivayet edilmiştir.

Bazıları, «Göklerin melekûtu, güneş, ay ve yıldızlardır. Yerin melekûtu, dağlar, ağaçlar ve denizlerdir» dedi. Bu tefsirler, denildiği gibi, bu gösterme bas'arî, yani sadece gözle görmek demek değildir. Zira bu göstermekten maksat, Hz. İbrahim'i bunlara bakmaya ve bunları müşahede etmeye muvaffak etmek demek değildir. Belki İbrahim'i onların hakikatlarına ve tariflerine muttali kılmaktır ki, onların Cenab-ı Hakk'ın şânına dalâlet ettiği noktadan onları kapsasın. Şüphe yoktur ki bu, hissen (duyguyla) görülen şeylerden değildir. Nitekim daha önceki teşbih (benzetme) de, bunu bize haber vermektedir (1).

DİKTATÖR NEMRUD İLE HZ. İBRAHİM'İN MÜCADELESİ

Tefsir ehli, haberler ve siyer alimleri, İbrahim (AS)in Ken'an

(1) Bkz. Alûsi, Ruhu'l-Meani, c. 7, s. 197-198

oğlu Nemrud devrinde doğduğunu kaydetmektedirler. Nemrud, başına taçı ilk koyan, halkı kendisine tapmaya dâvet eden diktatördür, diyorlar. Nemrud'un, KAHİN ve MÜNECCİMLERİ vardı. Onlar Nemrud'a, «*Bu sene senin memleketinde bir çocuk doğacak. Yeryüzünde tapılmakta olan dinini değiştirecektir. Senin veya kraliyetinin yok olması da onun eliyle olacaktır,*» dediler.

Deniliyor ki, kâhinler ve müneccimler bu malûmatı peygamberlerin kitablarında bulmuşlardır.

Süddi, «Nemrud rüyasında bir yıldız doğduğunu, hem güneşin, hem ayın ışığını perdelediğini gördü. Sanki onların ışıkları yokmuş gibi bir hale onları soktu. Nemrud bu rüyasından dehşetli bir şekilde ürktü. [Sihirbazlar] ve kâhinleri çağırdı. Rüyasının yorumunu onlardan sordu. Dediler ki; memleketinde, bu sene bir çocuğun doğacağına işarettir. Senin ve mülkünün o çocuğun eliyle yıkılacağına, dininin bütün mensuplarının onun eliyle helâk olacağına işarettir, dediler. Bunun üzerine Nemrud, memleketinde o senede doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini emretti. Kadınlar ile erkeklerin o senede bir araya gelmemelerini, ve birleşmemelerini emretti. Her on kadına bir kişiyi nöbetçi bıraktı. Kadın ancak hayız halinde iken kocasıyla bir araya gelebilirdi. Çünkü onlar hayızda iken kadınlarla birleşemiyorlardı. Kadın hayızdan temizlendiği zaman, yine kocasından ayırırlardı. Siyer alimleri derler ki, Azer bir ara döndü. Hanımının hayızdan temizlendiğini gördü. Onunla birleşti ve hanımı Hz. İbrahim'e gebe kaldı.

Muhammed bin İshak der ki: Herhangi bir köyde gebe kalan bir kadın bulunursa, onun hapsedilmesini emreder ve onun hapsedilmesi için kolluk kuvvetlerini gönderirdi. Ancak İbrahim'in annesine bu metodu uygulayamadılar. Çünkü onun gebe olduğunu bilmiyorlardı. Çünkü o, yaşı küçük bir kadındı. Onun karnında çocuk olacağı tahmin edilmiyordu.

Süddi der ki: Nemrud bütün erkekleri ordugâha topladı. Kadınlardan uzaklaştırdı. O sene doğacak çocuğun korkusundan bunu yapıyordu. Allah'ın dilediği zamana kadar böylece devam etti. Sonra şehirde bir ihtiyacı başgösterdi. Kavminden herhangi bir kimseyi göndermeye güveni yoktu. Ancak Azer'e emniyet ediyordu. Azer'i huzuruna çağırdı.

— Ey Azer! Sana bir işim düşmüştür. Onu yapmak için ancak sana güveniyorum, seni şehire göndereceğim. Sana yemin verdiriyorum ki, ailenle birleşmeyeceksin.

Azer: Ben dinimi bu yolda feda edemeyecek kadar kuvvetliyim, dedikten sonra, Nemrud ihtiyacını Azer'e söyledi. Azer o ihtiyacı yerine getirmek için şehre girdi. Onun ihtiyacını yerine getirdikten sonra *«Ben aile efradıma bir bakayım» dedi.* Onlara bakmak üzere gitti. İbrahim'in annesiyle bir araya geldiğinde nefsine hâkim olamadı, cinsi ilişkide bulundu. Böylece annesi Hz. İbrahim'e gebe kaldı.

İbni Abbas derki: İbrahim'in annesi gebe kaldığında kahinler Nemrud'a:

«— Sana haber verdiğimiz çocuk bu gece annesinin rahmine düştü.» dediler.

Bunun üzerine Nemrud, erkek çocukların kesilmesini emretti. İbrahim'in annesinin doğumu yaklaştığında, doğum sancıları başgösterdi, çocuğunun doğumunu duymalarından korktuğu için evden çıkıp, çöle gitti. Kurumuş bir su yatağında çocuğunu doğurup, dünyaya getirdi. Sonra onu bir beze sardı. Ve su yatağındaki tümseklerin içerisine koydu. Sonra eve gelip durumu kocasına haber vererek *«Çocuk filan yerdedir»* dedi. Kocası gitti, çocuğu oradan aldı. Su yatağında bir tünel kazdı. Hz. İbrahim'i orada gizledi. Tünelin kapısını, başka hayvanlar girmesin diye, taşla kapattı. Annesi zaman zaman giderek onu tünelde emziriyordu.»

Muhammed bin İshak der: İbrahim'in annesi doğum sancılarına tutulduğunda geceleyin (yakın) bir mağaraya sığındı. O mağarada İbrahim (AS)i doğurdu. Onun üst-başını temizledi. Sonra mağaranın kapısını muhkemce kapattı ve evine geldi. Zaman zaman İbrahim'e, ne yapıyor diye bakmak üzere oraya gidiyordu. Onu diri görüyordu. İbrahim baş parmağını emiyordu.»

Ebu Revk: İbrahim'in annesi bir ara parmaklarında ne vardır diye baktı. Gördü ki, bir parmağından su, bir parmağından yağ, bir parmağından bal ve diğer parmağından hurmaya benzer bir madde akıyordu. Cenab-ı Hakk mucize olarak İbrahim'in dört parmağında, bu dört hüneri yaratmıştı.

Muhammed bin İshak der: Azer, İbrahim'in annesinden hamlini sordu. Ne oldu? Annesi: Ben bir çocuk doğurdum ve öldü, dedi. Azer de hanımını doğruladığından sustu. İbrahim bir günde bir ay kadar, bir ayda da bir sene kadar büyüyordu. Mağarada ancak on beş ay durdu. On beş ay sonra annesine «*Beni buradan çıkar*» dedi. Geceleyin annesi onu çıkardı. İbrahim kâinata baktı. Göklerin ve yerin yaradılışını düşündü ve:

«— *Beni yaratan, bana rızık veren, bana yediren ve içiren öyle bir rabbimdir ki ondan başka tapınacak yoktur. Ve benim için ondan başka ilâh yoktur.*» dedi.

Göklere baktı. Bir yıldız gördüğünde:

«— *İşte bu benim Rabbimdir,*» dedi. Sonra durmadan o yıldıza bakmaya devam etti. Tâki yıldız kayboluncaya kadar. Yıldız kaybolduğunda:

«— *Ben kaybolanları sevmem,*» dedi. Ayın çıkışını görünce:

«— *Bu benim Rabbimdir,*» dedi. Aya durmadan tâ kaybolunca kadar baktıktan sonra, «Rabbim bana doğru yolu göstermez-

se, sapanlardan olurum.» dedi. Güneş doğdu. Onun hakkında da böyle söyledi. Sonra annesi onu babası Azer'e getirdi. Artık İbrahim'in her şeyi gelişmişti. Ve İbrahim Rabbini tanıyordu ve kavminin dininden tamemen uzaklaşmıştı. Ancak Hz. İbrahim onlara böyle olduğunu söylemiyordu. Annesi, oğlunu babasına getirdiğinde «*Bu senin oğlundur*» dedi. Ve İbrahim ile macerasını Azer'e anlattı. Azer bununla sevindi.

Deniliyor ki; İbrahim (AS) yer altındaki tünelde yedi sene kalmıştır. Bazı siyer alimlerine göre, on üç sene kalmıştır. Bazıları on yedi sene kaldı diyorlar. İbrahim gençlik çağına geldiğinde tüneldeydi. Annesine:

— *Benim Rabbim kimdir?* dedi. Annesi:

— *Ben senin Allah'ınım,* dedi.

— *Peki, senin Allah'ın kimdir?* diye sordu. Annesi:

— *Benim Allah'ım da senin babandır,* dedi.

— *Benim babamın Rabbi kimdir?* Annesi, İbrahim'e:

— *Sus, oğlum,* dedi. Sonra kocasına geldi ve dedi ki:

— *İşte o, yeryüzündeki dini bozacak diye bahsettiğimiz çocuk var ya, o senin oğlundur.*» Sonra İbrahim'in dediklerini babasına nakletti. Babası İbrahim'e geldi. İbrahim:

— *Ey babam! Benim Rabbim kimdir?* dedi. Azer:

— *Senin Rabbin annendir,* dedi. İbrahim:

— *Benim annemin Rabbi kimdir?* Azer:

— *Benim,* dedi.

— *Peki senin Rabbin kimdir?* Azer:

— *Nemrud'dur,* dedi. İbrahim:

— *Peki, Nemrud'un Rabbi kimdir?* Azer, hem sustu hem de İbrahim'e bir yumruk vurarak susmasını emretti. Gece İbrahim'i örttüğü zaman, İbrahim tünelin tam kapısına yaklaştı. Taş deliklerinden göklere baktı. Pırıl pırıl parlayan bir yıldız gördü: *«İşte benim Rabbim budur,»* dedi.

Deniliyor ki, İbrahim, annesine ve babasına *«Beni bu tünelden çıkarınız»* diye teklif etti. Onlar da O'nu güneş battıktan sonra, geceleyin tünelden çıkardılar. İbrahim develere, at ve koyunlara baktı. Babasından *«Bunlar nedir?»* diye sordu. Babası: Develer, koyunlar ve atlardır diye, cevap verdi. İbrahim:

«— Bunlar elbette ilâhsız, olamazlar. Bunları yaratan bir Rableri vardır.» dedi.

Sonra baktı, *«El-Müşteri»* yıldızının doğduğunu gördü.

HZ. İBRAHİM'İN YILDIZLAR HAKKINDA «BU RABBİMDİR» SÖZÜNDE ALİMLERİN İHTİLAFI

Bazı siyer alimleri «ilk gördüğü yıldız 'Zühre' yıldızıydı» diyorlar. O gece ayın son gecesiydi. Ay biraz geç doğuyordu. Aydan önce yıldızı gördü ve bu da Cenab-ı Hakk'ın *«gece onu örttüğü zaman, bir yıldız gördü. Bu Rabbim'dir, dedi»* âyetinin manâsıdır.

Alimler, bu görüşün vaktinde ihtilaf etmişlerdir. İbrahim (AS)in bu sözü, baliğ olmazdan önce mi yoksa sonra mı söylediği hususunda ihtilâf etmişlerdir:

1 — Bu söz baliğ olmazdan önce İbrahim'den sadır olmuş (çıkmış), çocukluk devresinde bunu söylemiştir. Bu da mükellef olmazdan önce idi. Bu takdirde Ibrahim (AS)den sadır olan (çıkan), bu sözden dolayı herhangi bir muaheze yoktur ve onun üzerine herhangi bir hüküm gerekmez. Çünkü hükümler, balig olduktan sonra sabit olurlar.

Denildi ki, İbrahim (AS) tünelden çıktığı zaman küçüktü. Göğe ve gökteki acaibliklere, yere ve yerdeki acaibliklere baktı. Cenab-ı Hakk onu kâmil (noksansız) akıl ve sağlam fıtrat ile nitelendirmiş idi. Nefsinde tefekküre (düşünceye daldı. *«Bu mahlûkların (yaratılmışların) elbette bir haliki, (yaradanı) tedbir edicisi lâzımdır,»* dedi. O, mahlûkların ma'budu'dur. Sonra tefekkür halindeyken bir yıldız gördü. Pırıl pırıl parlıyordu. Aklından *«Bu benim Rabbimdir»* diye geçti. Bu da çocukluk halindeydi. Cenab-ı Hakk'ın marifeti hakkında düşüncesinin kuvvetli olmayışından önceydi.»

Bu fikri yürütenlerin bu fikrin doğru olduğuna dair *«Eğer Rabbim beni hidayet etmezse, kuşkusuz ben dalâlete (sapıklığa) gitmiş bir kavimden olurum»* âyetiyle istidlâl ederek dediler. «Bu âyet Hz. İbrahim'in bir çeşit hayrette olduğuna işaret eder. Bu muhayyerlik (hayrete düşmek), ancak çocukluk halinde olur. Baliğ olmazdan önce oluşur. Hüccet kâim olmazdan önce sadır olur.

Fakat bu görüş, pek doğru bir görüş değildir. Çünkü peygamberler her halükârda masumdurlar. Çünkü Cenab-ı Hakkın peygamberlerinden hiçbirisi yoktur ki, onların üzerinde herhangi bir vakit gelsin de, O Allah'ı tanımasın. Allah'ı birlemesin. Her eksiklikten Allah'ı tenzih etmesin. Allah'tan başka her ma'bud'dan uzaklaşmasın. İbrahim (AS) hakkında böyle bir görüşe nasıl varılabilir. Oysa Allah onu ma'sum kılmıştır. Onu tertemiz yapmıştır. Daha önce ona akı-ı kâmil vermiştir. Göklerin ve yerin melekûtunu ona göstermiştir. Acaba böyle bir İbrahim, yıldızın görünmesiyle, inanarak *«İşte bu benim Rabbimdir»* nasıl der? Biz İbrahim'i böyle bir şey söylemekten tenzih ediyoruz. Çünkü onun mertebesi böyle bir şey söylemekten pek yüce ve manevi derecesi pek şereflidir.

2 — Cumhur-u Muhakkiki'nin (gerçeği meydana çıkaran alimler sınıfı) üzerinde bulundukları görüş şudur:

İbrahim (AS)in bu rüyeti ve ondan sadır olan (çıkan) bu söz

İbrahim'in bülûğundan (erginlik çağından) sonradır. Cenab-ı Hakk, İbrahim'i peygamberlikle şereflendirdiği zamandadır. Bu görüşün sahibleri âyetin tevilinde ve manâsında değişik fikirler belirtirler. Onun hakkında birçok yön ve vecih (en uygun şekli) söylediler:

1) *Birinci vecih:* İbrahim (AS) bu sözü söylemekle kavmini peyderpey hakikatlara götürmek istedi. Onlara cehaletlerini ve yıldızları büyütmekte ve yıldızlara tapmaktaki hatalarını göstermek istedi. Çünkü onlar her şeyin yıldızlardan geldiğine ve yıldızların ma'bud olduğuna inanıyorlardı. İbrahim onların ta'zim ettikleri (yücelttikleri) yıldızı ta'zim ediyormuş gibi göründü. Onlara kendisini öyle gösterdi. Yıldız battığı, güneş ve ay kaybolduğu zaman, onlara kaybolmak ve batmaktan ötürü yıldızların üzerine gelen eksikliği gösterdi. Böylece, onların yıldızlarla ilgili inançlarının yanlış olduğunu ortaya koydu. Hz. İbrahim'in meselesi, tıpkı havarinin meselesine benzer: Havari, puta tapan bir milletin yanına vardı. Görünürde o putu ta'zim etti. O millet de o havariye sımsıkı sarıldılar. Öyle ki, birçok durumlarında onun fikrine başvurdular. Bir gün bir düşman ansızın onları kuşattı. Ona karşı koyacak güçleri yoktu. Havari ile istişare ettiler: Düşmanı nasıl defedelim? Havari: *«Benim görüşüme göre, şu putunuzu çağıralım. Bu felâketi bizden uzaklaştırsın,»* dedi. Hepsi putun etrafında toplaşıp, ona yalvarıp yakardılar. Fakat put onlara hiçbir fayda vermedi. Ve böylece görüldü ki, put onlara ne fayda verebilir, ne de zarar. Onların müdafaasını da yapamaz. O zaman havari onlara Allah'ı çağırmalarını emretti. *«Allah'tan bu felâketin kaldırılmasını isteyiniz,» dedi.* Onlar ihlâs ile Allah'ı çağırdılar. Cenab-ı Hakk, onların korktuğunu onlardan uzaklaştırdı ve böylece hepsi müslüman oldular.

2) *İkinci vecih:* İbrahim (AS), bu sözü istifham (soru sorma) kabilinden söyledi. İnkâr ve kınama istifhamıdır. Kavmini onunla kınıyordu. Âyetin takdiri: *Bu mudur sizin iddia ettiğiniz Rabbınız?»* Fakat Âyet-i Celîle'den (soru sorma) harfı sakıt olup

düşmüştür. Ve istifham harfinin sakıt olması da Arap kelâmında pek çoktur. Ve istifham harfinin sakıt olduğu yerlerden birisi de şu âyettir: «*Acaba eğer sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar?* [Enbiya: 34] Yani acaba onlar ebedî kalacaklar mıdır demek oluyor.

Âyetin manâsı «*Bu yıldız, nasıl Rab olur? Oysa eksiklik delilleri bu yıldızda apaçık görülmektedir?*»

3) *Üçüncü vecih:* İbrahim (AS), bu sözü ihticac (delil gösterme) yönünden söyledi. Yani kavmini susturmak için bunu delil göstererek şöyle dedi:

— Sizin iddianıza göre bu benim Rabbimdir. Oysa, kaybolmaktadır. Eğer iddia ettiğiniz gibi ma'bud olsaydı, kaybolmazdı.»

Bu takdirde âyet, şu âyet gibi olurdu: «*Tat, kuşkusuz sen galib ve kerimin tâ kendisisin.*» [Duhan :49] Yani kendi nefsinin katında, ve kendi iddiana göre böylesin. Ve nitekim Musa (AS) hakkında Cenab-ı Hakk: «*Durmadan tapmakta olduğun ma'buduna bak.*» [Taha : 97] Yani iddianla senin ma'budun olana bak, buyurmuştur.

4) *Dördüncü vecih:* Bu Âyet-i Celîlede mudmer (gizli ve mukadder) vardır. *Takdiri şu: Onlar «Bu benim Rabbimdir» diyorlar.* Evet -KAVL- [Söz] maddesinin takdiri, arap kelamında çoktur. Nitekim şu âyette olduğu gibi: «*Hatırla o zamanı ki İbrahim beytin temellerini yükseltiyordu.* [El-Bakara : 173] İsmail de: «*Ey Rabbimiz bizden kabul eyle.*» Yani ikisi: *Ey Rabbimiz bizden kabul eyle derlerdi.*»

5) *Beşinci vecih:* Cenab-ı Hakk, İbrahim hakkında buyurdu:

«İşte böylece İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz. Tâ ki kesinkes bilgiye sahib olanlardan olsun.» Bu âyetten sonra *«Gece İbrahim'i örttüğü zaman,» «FE»* ile başladı. «FE» harfi, takibi [hemen, arkada gelmeyi] gerektirir. Ve bu işaret eder ki, bu hadise Cenab-ı Hakk'ın İbrahim'e gökler ve yerin melekûtunu gösterdiğinin hemen arkasında olmuştur. İbrahim kesinkes ilme sahib olduktan sonra olmuştur. Bir kimse ki, Allah katında bu yüce ve şerefli mertebeye sahibtir, onun haline yıldızlara tapmak uygun düşmez. Yıldızları rabb (ilah) edinmek hiç onun haline uygun düşer mi?

(77) *«Eğer Rabbim beni hidayet etmezse kuşkusuz ben dalâlette (sapıklıkta) olan kavimden olurum,»* âyetinin cevabı da, peygamberler daima Cenab-ı Hakk'tan tesbit istiyorlar. Yani hak üzerinde sabit kılmasını istiyorlar. İbrahim burada sapıktır da (hâşa) bunu söyledi demek değildir. Yani daha fazlasını istiyor demektir.

«Beni ve benim çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut, koru.» [El-Bakara : 173] Âyet-i Celîlesi de bu kabildendir.

Bunu söyleyen zat, acaba putlara mı tapıyordu? (Hâşa) (1).

NEMRUD'UN AZABA ÇARPTIRILMASI

El-Kurtûbi, El- Bakara suresinin 258. âyetinin tefsirinde şunları söylüyor: İbrahim ile cedelleşen Nemruz Bin Kuş Bin Ken'an bin Sam bin Nuh'tur. «Nemruz,» tarzında okunması şehabtan geliyor. Fakat meşhur kıraat Nemrud'dur. Zamanının diktatörü idi. Ateş ve sivrisineklerin belâsına maruz kalan kişi idi. Bu görüş İbni Abbas, Mücahid, Katade, Rebi,' Süddi, İbni İshak ve Zeyd bin Eslem'in görüşüdür.

(1) Bkz. Lübab-i Tenzil, Hazin, c. 2, s. 433-435, Amire: 1317 - İstanbûl.

Nemrud, Allah ile savaşmak istediği zaman, helâk edildi. Cenab-ı Hakk, sivrisineklerinin önünde bir kapı açtı. Bütün gökyüzünü kapattılar. Güneş ışığı görünmüyordu. Nemrud'un askerlerini yediler, kanlarını emdiler. Kuru kemikleri bıraktılar. Onlardan birisi Nemrud'un dimağına girdi, onu yedi. Nemrud bir fare kadar kalıncaya dek o sivrisinek orada kaldı. O devrede Nemrud'un yanında en aziz insan ,eski bir çomakla Nemrud'un başına vuran insandı. Bu belânın içinde Nemrud kırk gün kaldıktan sonra öldü.

İbni Cüreyc, «Nemrud yeryüzünü ilk idare eden diktatördür. diyor.

İbni Atiyye, İbni Cüreyc'in sözünü reddediyor.

Katade «ilk tecebbür ve diktatörlük yapan idarecidir, der. Babil'de meşhur köşkün sahibi odur. Bütün dünyaya hâkim olmuştur. Dünyayı tamamen hükmünün altına alan iki kâfirden birisidir. İkincisi de Buhtunasardır.»

Bazı rivayetlerde *«Dünyayı baştan başa iki kâfir, iki de müslüman elde etmişlerdir. Kâfirler Nemrud ile Buhtunnasar, müslümanlar Hz. Süleyman ile İskender'dir.»* denildi.

İbrahim (AS) ile cedelleşen Nemrud bin Fâlıh bin Abr, bin Şalih bin Erfahşat bin Sam'dır. Bu görüşlerin hepsini İbni Atiyye hikâye etmiştir.

Es- Süheyli «İbrahim'le cedelleşen Nemruz bin Kuş bin Ken' an bin Ham bin Nuh'tur, Irak kralı idi. Izdıhak diye bilinen Dehhak onu kral tayin etmiş idi. Dehhakın adı, Biyorasip bin Endrast'idi. Bütün iklimlerin padişahı idi. Dehhak'ı, «Efridun» öldürmüştür. Dehhak diktatör ve cebbar idi. Bin sene krallık yaptığı kaydedilmektedir. İlk insan asan, ilk el ve ayak kesen odur.

Nemrud'un sulbünden bir oğlu vardı, ona Kuşa deniliyordu. Başka bir oğlu vardı, ona da küçük Nemrud deniliyordu. Küçük Nemrud bin sene hükümdarlık yapmıştır. Büyük Nemrud'un hükümdarlığı rivayetlere göre (400) dört yüz sene imiş. İbrahim ile Nemrud'un cedelleşmesi hakkında iki rivayet vardır. Birisine göre, Nemrud'un milleti bayram yerine çıktılar. İbrahim onların çıkışını fırsat bilerek puthaneye girdi, putları hurdahaş etti. Onlar dönüp putları kırık olarak görünce İbrahim onlara: *Sizin taştan yontup yaptıklarınıza mı tapıyorsunuz?* dedi.

Onlar: *Acaba sen kime tapıyorsun?* dediler. İbrahim:

— *Ben dirilten ve öldüren Rabbime tapıyorum,* dedi.

Bazıları, Nemrud ihtikârcılık (karaborsacılık) yapıyordu. Millet gıda maddelerine muhtaç oldukları zaman, ondan satınalmak mecburiyetinde kalıyordu. Onun huzuruna girdiklerinde ona secde ederlerdi. İbrahim gıda maddelerini almak için Nemrud'un huzuruna girdi, fakat secde etmedi. Nemrud:

— *Niçin bana secde etmiyorsun?* diye sordu. İbrahim:

— *Ben ancak Rabbime secde ederim,* cevabını verdi. Nemrud:

— *Senin Rabbin kimdir?* İbrahim:

— *Benim Rabbim dirilten ve öldüren zattır,* dedi.

Zeyd bin Eslem, «İbrahim (AS)in kıssasındaki Nemrud oturdu, halka yiyecek maddeleri verilmesini emretti. Her kavim geldikçe onlardan soruyordu:

— *Sizin Rabbiniz ve ma'budunuz kimdir?* Onlar da:

— *Sensin,* diyor, o da:

— *Bunlara yiyecek maddesi veriniz,* diye emir veriyordu. İbrahim (AS) bir şeyler almak için geldi. Nemrud:

— *Senin Rabbin ve ilâhın kimdir?*

İbrahim:

— *Benim Rabbim dirilten ve öldürendir,* dedi. Nemrud bunu dinlediği zaman:

— *Ben de diriltir ve öldürürüm,* dedi. Bu sefer İbrahim (AS) güneşin meselesiyle ona karşılık verdi. Kâfir olan susup kalakaldı. Ve İbrahim'e gıda maddeleri verilmemesini emretti. İbrahim hiçbir şey almadan ailesinin yanına döndü. Bir kum tepesinin yanından geçti. Un gibi idi. Kendi kendine *«Eğer ben iki torbamı bundan doldurursam hiç olmazsa dolu torbalarla gideyim de çocuklar bir an için sevinirler. Onları sevinç halinde bir göreyim,»* dedi ve torbaları kum doldurarak götürdü. Evine geldiğinde çocuklar sevindiler. Torbalar üzerinde çocuklar oynaşmaya başladılar. İbrahim (AS) yorgun ve argın bir vaziyette uykuya daldı. Hanımı *«ben ona yemek hazırlayayım da gözünü açtığında yemeğini hazır bulsun»* dedi. Torbaların birisini açtı. Baktı ki en güzel undan dolu. Onu pişirdi. İbrahim kalkınca onun huzuruna ekmek getirdi. İbrahim:

— *Bu ekmeği nerden getirdiniz?* diye sordu. Hanımı:

— *Senin getirdiğin undan yaptım,* dedi. İbrahim anladı ki, Cenab-ı Hakk onlar için bunu kolaylaştırmıştır.

Ravî der ki: *Nemrud, ben de diriltir ve öldürürüm dediği zaman iki kişiyi meclise istedi. Birisini öldürdü, birisini bıraktı.* «İşte ben bunu dirilttim, öbürünü öldürdüm,» dedi. İbrahim (AS):

«— Rabbim güneşi doğudan batıya getirir, haydi sen de batıdan doğuya getir» deyince o sustu.

Bir haberde rivayet edilmektedir. Cenab-ı Hakk;

«İzzet ve Celâlime yemin ederim ki, ben güneşi batıdan getirmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Onu getireceğim ki bilinsin, ancak benim buna gücü yeten.»

İbrahim (AS), Nemrud'u susturduktan sonra Nemrud O'nun ateşe atılmasını emretti. Zaten diktatörlerin âdeti böyledir. İlmen mağlûb oldukları zaman, ceza vermekle insanları korkutmaya kalkışırlar. Allah İbrahim'i ateşten de kurtardı.

Süddi, «İbrahim ateşten çıktığı zaman onu kralın huzuruna götürdüler. Daha önce de İbrahim huzura girmişti. Kral, İbrahim' le konuştu ve *«Senin Rabbin kimdir?»* diye sordu. İbrahim, *«Benim Rabbim dirilten ve öldüren zattır»* dedi. Nemrud, *«Ben de diriltir ve öldürürüm. Ben dört kişi alıyorum. Onları bir eve kapatıyorum. Onlara hiçbir şey vermiyorum, içirmiyorum, acıktıkları zaman, onları çıkarıyorum. İkisine yediriyorum, diriliyorlar. İkisini bırakıyorum, ölüyorlar.»* İbrahim (AS) güneş hadisesini ileri sürünce Nemrud susuverdi.

Üsul alimleri, bu âyette şunu zikrettiler: İbrahim, Rabbinin gerçek sıfatı olan diriltmek ve öldürmek vasıflarını zikredince, bu vasıfların hem hakiki hem de mecazi manâsı olduğundan dolayı İbrahim bu sefer hakikata gidiverdi ve Nemrud mecaza sığındı. Böylece kavminin gözünü boyadı. İbrahim (AS) bu meselede ona teslim olmuş göründükten sonra bu misali naklederek, içinde mecaz olmayan bir emri getirdi. Bu sefer kâfir olan kişinin (Nemru'dun) dili kesildi. *«Ben güneşi doğudan getiririm»* demeğe gücü yetmedi. Çünkü akıl sahibleri onu yalanlayacaklardı(1).

Denildi ki, Nemrud'un milleti yıldızlara tapıyorlardı. Her yıl-

(1) Bkz. El-Kurtubi, c. 3, s. 182-186, Darül Kâtib, 1378, Kahire.

dız için o yıldızı simgeleyen madenden bir put yapmışlardı. Mesela güneş için altından bir put, ay için gümüşten bir put yapmışlardı. Gayeleri bu putlara tapmakla yıldızlara yaklaşmak idi. İbrahim (AS) önce onların putlara tapmasını inkâr etti. Sonra bu inancın kaynağını kurutmaya çalıştı. Yıldızlara nisbet edileni iptal etmeye çalıştı. Yıldızların böyle bir şeye layık olmadığını ortaya koydu. Umulur ki, Nemrud'un milleti, putların tesirinden başka yıldızların mustakil birer tesirleri olduğu inancıydaydılar. Onun için Hz. İbrahim putlarda uluhiyetin iptaline, yıldızlarda da rububiyetin iptaline çalıştı. Âyetteki -EFELE-, [gaib oldu] manâsınadır. Yani battı ve ışıkları kayboldu -BAZIĞAN- ışıkları yayıldı doğdu. «Baziğan» esasen «Baziğ» kökünden geliyor. Yarmak manâsınadır. Sanki ay nuruyla zulmeti yarıyor.

(77) *«Eğer Rabbim beni hidayet etmezse, kuşkusuz sapık* kavimden olurum dedi...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani Rabbim beni hidayet üzerinde sabit bırakmazsa demektir. Çünkü İbrahim (AS) bu sözü söylemezden önce de hidayet üzerinde idi. Zira peygamberler yaratılışın ilk noktasından sonuna kadar hidayet üzerindedirler. Bu Âyet-i Celîlede hidayetin Allah'tan olduğuna dair açık delil vardır. Çünkü İbrahim (AS) hidayeti Allah'a izafe etti.

Aynı zamanda, Âyet-i Celîlede, İbrahim (AS), kavminin dikkatini ayın da bir yıldız olduğuna ve doğup batmasından dolayı mabud olmaya elverişli olmadığına çekti. Ta'rizen (işaret vermekle) bunu onlara arzetti ve dolayısıyla sapık bir yolda olduklarını ifade buyurdu. İbrahim (AS), onların sapıklığını üç kademede ortaya serdi. Birincisinde yıldıza tapıyor ve onu Rab kabul ediyor gibi göründü. O battıktan sonra *«Batanları sevmem»* dedi. Çünkü batanlar hadistirler (sonradan yaratılmışlardır.) Bir halden diğer bir hale geçerler. İkinci kademede, daha parlak gö-

rünen ayı görünce, «*İşte budur Rabbim*» demek suretiyle onlara «*Ben de sizin gibi inanıyorum*» diye bir hava verdirdi. Ayın batışından sonra «*Eğer Rabbim beni hidayet etmezse şüphesiz ki, dalâlette olan kavimden olurum*» dedi. Böylece ayın da, bâtıl bir ma'bud olduğunu ve ona tapanların sapık olduklarını sergiledi. Üçüncü kademede, daha büyük olan güneşi görünce, «*İşte budur,*» dedi ve güneş battıktan sonra, «*Ey Kavim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuzdan beriyim.*» deyip gerçek dinini ve Rabbinin kimliğini ortaya koydu.

Hz. İbrahim'in bu mücadelesi Tarihçilerin, Esercilerin, ve Siyercilerin işaret ettikleri gibi, Babil etrafında olmuştur. Veya Haleb'e yakın mıntakada olmuştur. Hadise bir gecede ve o gecenin sabahında cereyan etmiş değildir. Belki uzun zaman almıştır. Ayetteki takib harfi olan «*FE*», takibi örfi içindir Nitekim «*TEZEVVECE-FEVELEDE*» [evlendi ve doğurdu] cümlesindeki«*FE*» takibi örfi için olduğu gibi. Bu hususu Ruhu'l-Meâni derin bir şekilde tahlil etmektedir(1).

HZ. İBRAHİM'İN DEVRİNDE YILDIZLARLA İLGİLİ İLİM YAYGINDI

Âyet-i Celîledeki yıldızın, ayın, güneşin batış ve doğuş tabirleri, gözün görmesine [yani zahire] göredir. Burada bir ince nokta vardır. Ona dikkat etmek gerekir: İbrahim (AS)in muhatabları, «Müneccim» yani yıldız ilmini bilen kimseler idi. Veya bu bilgi o devirde pek yaygın ve ileriydi. Müneccimlerin görüşüne göre, yıldız doğu tarafında bulunup göğün ortasına doğru yükselmekte olduğunda kuvvetli olur ve tesiri çok büyüktür. Batı tarafında bulunup batışa yakın ise, tesiri zayıf, kuvveti az olur. İbrahim (AS) bu noktaya dikkatlerini çekerek gerçek mabudun kudreti acze düşmez, kemali, noksana doğru gitmez. Oysa siz Müneccimlere göre, yıldızın seyri batı tarafında olursa, kuvveti za-

(1) Bkz. Ruhu'l-Meani, c. 7, s. 201, Daru'l-İhyai-t Turasil Arabi, Beyrut Bilatarih.

yıf, tesiri eksik, tedbirden acizdir. Bu da onun ulûhiyet ve ma'budiyetine zarar getirir. Ve böylece onların dilleriyle onları mağlûb etmek bahis konusu oldu. Onun için onların ıstılahlarından olan batış, doğuş tabirleri kullanıldı.

Güneşin aydan ve yıldızdan daha büyük olduğu âçık bir hakikattır. Güneşin cisminin büyüklüğü hakkındaki eserler muhteliftir. Astronomi bilginlerinin tesbitine göre; güneşin hacmi 1.300.000 dünya hacmine denktir. Güneşin hacmi 63.700.000 ay hacmine denktir. Dünya aydan 49 defa daha büyüktür.

Eski bilginler; «Güneş 166 küsür defa yerden daha büyüktür. Altıbinaltıyüz kırkdört küsür defa aydan daha büyüktür. Yer aydan 39 küsür defa daha büyüktür» demişlerdir. Fakat son tesbit daha doğrudur.

Bu konu ile ilgili olarak bazı hadisleri nakledelim. Buhari, Peygamberlerin Hadiseleri ve Tefsir Kitabı konusunda, Sahihinde Ebu Hüreyde'den naklediyor: İbrahim, babası Azer'e kıyamet gününde rastlar. Azer'in yüzü üzerinde toz ve toprak vardır. İbrahim:

— *Ben sana, Allah'a isyan etme demedim mi?* der. Babası:

— *İşte bugün sana isyan etmeyeceğim,* diyor. İbrahim:

— *Ey Rabbim! Sen bana vahyettin ki, insanları haşrettiğin günde beni mahcub etmeyeceksin. En uzak bulunan babamın mahcubiyetinden daha büyük ne mahcubiyet olabilir?*

Cenab-ı Hakk cevap olarak: *Kuşkusuz ki, ben Cenneti kâfirlere haram kılmışımdır,»* buyurdu.

Sonra Hz. İbrahim'e:

— *Ey İbrahim! Ayaklarının altına bak,* deniliyor. İbrahim (AS) baktığında kirlenmiş bir erkek sırtlanı görür. Sonra o sırtlanın ayaklarından tutulur ve ateşe atılır.»

Buharinin şarihi İbni Hacer Askalani; İbrahim bin Ta'man'ın rivayetinde o İbrahim'den alınır ve Cenab-ı Hakk:

— *Ey İbrahim! Senin baban neredadir?* diye sorar. İbrahim:

—*Sen onu benden aldın,* diye cevap verir. Cenab-ı Hakk:

— Aşağıya bak, deyince İbrahim baktığında kokusu içerisinde kıvranan bir erkek sırtlanı görür,» diyor.

Eyyub'un rivayetinde, «Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim'in babası Azer'i bir sırtlan mesheder (sırtlan şekline çevirir), İbrahim onun kötü kokusundan ötürü burnunu kapatır. Cenab-ı Hakk sorar :

— *Ey kulum! O babandır.* Hz. İbrahim:

— *Hayır, senin izzetine yemin ederim, o babam değildir,* diyor.

Said'in hadisinde: «*Azer çirkin bir surete sokulur. Pis kokular etrafa yayılır. Erkek bir sırtlanın suretine* sokulur,» denmektedir.

İbni Münzir bu vecihten ekleyerek diyor ki: Hz. Ibrahim onu bu şekilde görünce ondan teberri (yüz çevirerek) ederek «*Sen benim babam değilsin*» der.

Hafız İbni Hacer Askalani «Azer'in meshedilmesindeki (çirkin şekle sokulmasındaki) hikmet, İbrahim (AS) ondan nefsen nefret etsin diyedir. Bir de ateşte dünyadaki suretinde kalmasın ki, İbrahim (AS) in Cennet hayatına gölge düşürmesin,» diyor.

Bazıları; Azer'in sırtlan şekline sokulmasının hikmeti; sırtlanın hayvanların en akılsızı oluşundandır. Azer de, beşerin en akılsızı idi. Çünkü ona evladından görünen apaçık mucizelere rağmen o ölünceye kadar küfründe israr etti» diyor.

Tabii bu yorum ve görüşler, Azer'in İbrahim (AS)in gerçek babası olduğunu ve bir peygamberin babası da küfür üzerinde ölebilir diye iddia edenlerin yorum ve görüşleridir. Ancak hadiste Azer'in başından bunların geçtiği belirtilmektedir. Fakat Azer, kesinkes Hz. İbrahim'in öz babası mıdır, amcası mıdır keyfiyeti belirtilmemektedir.

El-Hafız İsmail'in hadisinin metninde işkal vardır. Çünkü İbrahim, Cenab-ı Hakk'ın vaadına muhalefet etmeyeceğini biliyor. Küfür üzerine ölen Azer'in cehennemliğinden mahcub olacağını bu ilmine rağmen nasıl duyar?

Yine Hafız'a göre: Başkaları da İsmail'den gelen bu hadis, şu âyetin metnine muhaliftir: *«İbrahim'in babası için bağışlanma dilemesi, ona yalnızca verdiği bir söz dolayısıyla idi. Kendisine onun gerçekten Allah'a düşman olduğu açıklanınca ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim oldukça duyarlı idi, yumuşak huylu idi.»* (Et-Tevbe : 114)

Ebu Naim, «Ed-Delail»inde İbni Abbas'ın hadisinden naklediyor: *«Benim ebeveynim zinada bir araya gelmediler.* [*Yani benim soyuma karışmadı*] *Cenab-ı Hakk beni güzel bellerden tertemiz rahimlere nakletti Saf ve karışıksız iki şube açılırsa mutlaka en hayırlısından olurdum.»*

Müslim sahihinde Enes ibni Sabit'ten rivayet ediyor:

Bir kişi Resulullah'a gelip *«Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam nerededir?* diye sordu. Cenab-ı Peygamber: *Ateştedir,* dedi. Kişi, Resûlüllah'ın huzurundan dönüp gidince Cenab-ı Peygamber onu çağırdı:

«Kuşkusuz senin baban da, benim babam da ateştedir,» buyurdu.

İmam Nevevi, Müslim'in şerhinde şunu söylüyor:

Bu hadiste «küfür üzerinde ölen ateştedir. Ona en yakınların yakınlığı hiçbir faide vermez» gerçeği vardır. Bu hadiste; fetret zamanında [peygambersiz dönemde] Arapların puta tapanlarının cehennem ehlinden olduklarının hakikati vardır. Bu, peygamberlik tebliğ edilmezden evvel cezalandırma değildir. Çünkü Araplara, Hz. İbrahim'in ve diğer peygamberlerin daveti tebliğ edilmişti. Cenab-ı Peygamberin *«kuşkusuz senin de benim de babam ateştedir,»* sözü musibete katılmak suretiyle teselliyi en güzel şekilde veren örneklerden birisidir.

Müslim, Mervan bin Muaviye'den, o da Zeyd bin Kisan'dan, o da Ebi Hazım'dan, o da Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor. Allah'ın Resûlü:

«Rabbim'den anneme af talebinde bulunmak için izin istedim. Bana bu hususta izin vermedi. Rabbimden onun kabrini ziyaret etmek için izin istedim. Bana izin verildi.»

Müslim, Muhammed bin Ubeyd'in tarikiyle rivayet ediyor:

Resûl-i Ekrem annesinin kabrini ziyaret etti. Ağladı ve etrafındakileri de ağlattı. Ve buyurdu:

«Rabbimden annem için af talebinde bulunmaya izin istedim. Bana izin vermedi. Onun kabrini ziyaret etmek hususunda izin istedim. Bana izin verdi. Siz kabirleri ziyaret ediniz. Kuşkusuz ki, kabirler size ölümü hatırlatır.»

En-Nevevi, bu rivayet Müslim'in Batı'daki nüshalarındadır, Doğu'daki nüshalarında yoktur diyor. Fakat bu rivayet ûsul kitablarının çoğunda, cenazeler kitabının sonunda mevcuttur.

MÜŞRİKLERİ HAYATTA İKEN ZİYARET CAİZDİR

Nevevi hadisin şerhinde şunları söylüyor:

Bu hadis, müşriklerin hal-i hayatta ziyaret edilmeleri ve ölümden sonra kabirlerinin ziyaret edilmesinin caiz olduğunun delilini getiriyor. Çünkü ölümden sonra onları ziyaret etmek caiz olduğuna göre hayatta iken ziyaret etmenin caiz olması, daha evlâdır. Zira Cenab-ı Hakk, *«Onların ikisiyle dünyada iyilikle arkadaşlık yap»* [Lukman: 31] buyurmuştur. Aynı zamanda hadiste; kâfirler için af talebinde bulunmanın yasaklanışı da vardır.

Kâdı İyâd, Resûl-i Ekrem'in, Amine validesinin kabrini ziyaret etmesinin sebebi mev'izedir (öğüttür). Onun kabrini görmekle ölümü hatırlamayı kastetmek idi diyor. Resûlüllah'ın *«kabirleri ziyaret ediniz, kuşkusuz kabirler size ölümü hatırlatır»* cümlesi bunu teyid ediyor.

PEYGAMBERLER MÜŞRİK OLAN YAKINLARI İÇİN AF TALEP EDEBİLİR Mİ?

İbni Mesud, İbni Abbas ve başka sahabelerden çeşitli yollardan gelen rivayetlere göre *«kendilerine onların gerçekten çılgın ateşin arkadaşları oldukları açıklandıktan sonra, yakınları dahi olsa müşrikler için bağışlanma dilemeleri, peygambere de, iman edenlere de yaraşmaz.»* (Et-Tevbe: 113) âyeti celilesi Azer hadisesi hakkında nazil olmuştur diyorlar. Fakat Müslim ve Buhari ve başka hadis alimleri «Bu âyeti celile Resûl-i Ekrem'in, ölüm anında Ebu Talib'e:

— Lâilaheillallah de, onunla seni müdafaa edeyim veya ondan ötürü sana şefaat edeyim,

dediğinde Ebu Talib'in yanında oturan Ebu Cehil:

— Ey Ebu Talib! Sen Abdulmuttalib'in dininden kaymak mı istiyorsun? diye telkinde bulundu. Ebu Talib, en son konuşmasında «Abdulmuttalib'in dini üzerinde olduğunu» ikrar etti. Lâilaheillallah demeden ağzını kapattı. Resûl-i Ekrem o anda *«Allah'a yemin ederim, ben senin için af talebinde bulunacağım. Tâ ki, bun-*

dan menedilinceye kadar» dedi. Ve Cenab-ı Hakk bu âyeti o zaman indirdi. Yine Resûlüllah'a hitab ederek Ebu Talib hakkında: *«Gerçek şu ki sen sevdiğini hidayete eriştiremezsin. Ancak Allah dilediğini hidayete eriştirir. O, hidayete erecek olanları daha iyi bilendir.» (Kasas : 57)* âyetini de indirdi.

El-Hafız, Buhari'nin Tefsir kitabını şerheder ve, Kasas suresinin tefsirini yaparken *«Bu âyetin Ebu Talib hakkında nazil olduğunda şüphe vardır»* diyor. «Çünkü Ebu Talib, Mekke'de hicretten önce vefat etti. Ve sabit olmuştur ki, Resûl-i Ekrem umreye giderken annesinin kabrine vardı. Rabbinden annesine af talebinde bulunmak için izin istedi. Fakat bu âyet o zaman nazil oldu. Âyetin nüzülünde [inişinde] asıl tekrar etmemektir diye ilave ediyor. Sonra Hafiz, bu hususta Hâtim'dan, Et-Taberi'den ve Et-Tabarani'den gelen rivayetleri zikretti ve sonra şöyle dedi:

«Muhtemeldir ki, sebebi daha önce geçmesine rağmen âyetin nüzülü gecikmiştir. Ve muhtemeldir ki, âyetin nüzülünün iki sebebi vardır: Birisi daha önce geçmiş, Ebu Talib meselesidir. İkincisi de daha sonraki Amine Hatun meselesidir.»

İmam Suyûti, *«Kuşkusuz senin baban da benim babam da ateştedir» hadisindeki, babadan maksad, amcası Ebu Talib idi. Çünkü Resûl-i Ekrem ona baba diyordu»* şeklinde tevil etmiştir. İmam Suyûti, hadisin neshedildiğini (hükmünün kaldırıldığını) de söylüyor. Fakat usul ilminde takarrur (yerleşmiş) eden bir kaide vardır: *Haberler neshedilmezler. Nesh ancak hükümlerde olur.»* bu tevili zayıf düşürüyor.

İmam Suyuti, «Resûl-i Ekrem'in ebeveyni, ehli fetrettendir. Eş'arilerin cumhuru 'ehli fetret kurtulmuştur' kanaatindedir. Ancak ehli fetretten, hakkında özel nas varid olanlar istisna edilmiştir» diyor.

Bu konuda İmam Suyuti'nin ve ebeveyni şerifeyni «kurtulmuş» zümresinde gösteren diğer alimlerin en kuvvetli delilleri.

«Cenab-ı Hakk, ehli fetreti kıyamet gününde imtihan edecektir ve onların bir kısmı bu imtihandan kurtulacak» şeklinde varid olan hadislerdir. Fakat İmam Nevevi'den daha önce «Arap müşriklerine, İbrahim'in daveti ve başka peygamberlerin daveti tebliğ edilmişti» diye naklettiğimiz delil sıhhatli değilse, bu böyle olabilir.

Azer'in küfrünü açıkça söyleyen, Nuh (AS)un oğlunun küfür üzerinde ısrar etmesini ayan-beyan sergileyen Kur'an ve buna benzer hadiseleri getiren sıhhatli hadisler, beliğ bir hikmete ve apaçık bir faydaya işaret ederler: O da; TEVHİD esasını yerleştirmektir. O TEVHİD esası ki, putperestliği tamamen yıkıyor. Allah için olan ile peygamber için olanın arasındaki farkı getiriyor. Peygamberler ancak müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderilmişlerdir. Onların tek vazifeleri, Allah'ın dinini tebliğ ve tatbik etmek için çaba sarfetmektir. Onlar kendiliklerinden hiçbir şey getiremezler. Allah'ın izni olmadan hiçbir kimseye ne yarar, ne zarar sağlayamazlar. Hiçbir kimsenin hidayeti ve zorla imana getirilmesi onların ödevi değildir. Onların ödevi, ta'lil (sebep gösterme) yoluyla, hüccet (delil) ve burhan (ispat) lar getirmek suretiyle hidayet etmektir. Dilediklerini hidayet edemezler. Dilediklerı yanlış giderse, Cenab-ı Hakk'ın hükmüne engel olamazlar. Velev ki, Allah'ın hükmüne mahkûm edilen onların en yakını ve en sevdikleri olsa dahi.

Arapların putperestlik kaidesi ve başka putperestlerin kaideleri birtakım iyi insanları dost edinmek idi. İddialarına göre, o iyi insanlar, onlar ile Allah arasında vasıta olacaktı. Saadet ve şekavet (bedbahtlık) lerinde, alış verişlerinde onlara yardımcı olacaklardı. Sadece iyi insanların tebliğ ve irşadı kâfi gelmez. Tıpkı dünyadaki kuvvetlilere onları kıyas ederler. Onun için Arap müşrikleri Allah'la beraber başkalarını çağırıyorlardı. İşte âyet...

«Onlar Allah'ı bırakarak kendilerine fayda da zarar da ver-

meyen putlara taparlar. 'bunlar Allah katında bizim şefaatçılarımızdır' derler.» (Yunus : 18)

«Dikkat edin! Halis din Allah'ındır. Onu bırakıp ta putlardan dostlar edinenler, 'onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz' derler.» (Ez-Zumer: 3)

Arap müşrikleri tavaflarında *«Senin hizmetindeyim, senin hizmetindeyim, senin ortağın yok. Ancak bir ortağın var, o da senindir. Onu da onun mülkiyetini de sen mülk edinmişsindir»* diyorlardı. Onların putlarına ibadetleri salih insanları ta'zim (büyük sayma) etmedeki ifratlarından ileri geliyor. Nuh [Aleyhisselam]ın kavminden alınmıştı. Onların içinde salih insanlar vardı. Helâk oldular. Şeytan, onlara meclislerinde o salih insanların putlarını dikmeyi vesvese yoluyla empoze etti. O dikilen putlara salih insanların isimleri verildi. Onlar aynı şeyleri yaptılar. Onların zamanında o putlara tapılmıyordu. Fakat onlar öldükten ve o putlar hakkındaki bilgi silindikten sonra bu sefer putlara tapıldı. Bu durum, Sahihi Buhari'nin Nuh suresinin tefsiri konusunda vardır.

Kur'an-ı Hâkim, şirkin bütün temellerini yıktı. Gerek Arapların putlarını, gerekse dünyada tapılmakta olan bütün putları yerle bir etti. İbadeti bırakıp Allah'ın tevhidine gölge düşürdükleri halde *«peygamberlerimiz ve azizlerimiz bize şefaat edip bizi kurtaracaktır»* diyen ehli kitabın inançlarını da yıktı. İbrahim (AS), Arapların katında beşeriyetin en yücesi olduğu gibi, Ehli kitabın katında peygamberler arasında en büyük makama sahip idi. Bundan dolayı Cenab-ı Hakk kitabında ,İbrahim'in pederi olan Azer' in küfrünü birkaç âyette tekrar etti. İbrahim'in (AS) onu hidayet etmek hususunda harcadığı çabayı, ve ona af talebinde bulunmak hususunda gösterdiği gayreti tekrar ededurdu. Bütün bunların, tevhid temeli Azer'in kalbinde olmadığından veya yerleşmediğinden dolayı fayda vermediğini de kaydetti.

Tâ ki, Halk bilmiş olsun ki, ahirette kurtuluşun temel noktası, sıhhatlı iman ve tam teslimiyettir. Tam teslimiyet de, peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in getirdiği ilâhi sistemde bulunan emirlerle amel etmektir. Peygamberlerin şahıslarıyla ve şahsi tesirleriyle değildir. Çünkü bir mücrimin (suçlunun) hakkındaki şahsi tesir, hâkimler katında ancak mecazi bir tarzda geçerlidir. Putperestlerin şefaat anlayışları böyle idi. Kur'an bunu sildi. Tüm şefaatın Allah'ın yed-i kudretinde olduğunu ispat etti. *«Allah'ın katında ancak bir insan Allah'ın izninden sonra şefaat eder.»* gerçeğini getirdi.

«De ki: Onun dışında ilâh olarak öne sürdüklerinizi çağırın. Onlar sizden ne zararı uzaklaştırabilirler ne de onu yararınıza dönüştürebilirler. Onların taptıkları da hangisi daha yakındır diye Rablerine yaklaşmak için bir vesile arıyorlar. Onun rahmetini umuyorlar ve azabından korkuyorlar. Şüphesiz senin rabbinin azabı korkunçtur.» (İsra : 56 - 57)

Müslim ve Buhari'de, Abbas bin Abdulmuttalib'in hadisinden naklediliyor. Hz. Abbas, Resûl-i Ekrem'e:

«— Sen amcanı kurtaramadın. Allah'a yemin ederim, o seni korur, senin için öfkelenirdi,» dedi. Resûlüllah (S.A.V.)

«— O, ateşin sığ olan kısmındadır. Eğer ben olmasaydım ateşin en alt tabakasında olacaktı.» dedi.

Müslim ve Buhari, Ebu Said el-Hudri'den rivayet ettiler. Resûlüllah'ın katında amcası Ebu Talib'ten bahsedildiğinde buyurdu:

«— Umulur ki, kıyamet günündeki şefaatım ona fayda sağlasın. Onu ateşin bir yerine koydursun ki, ateş onun ayak bileklerine kadar gelir ve o ateş onun beynini fıkır fıkır kaynatır.»

Hafız İbni Hacer el-Askalâni bu hadisin şerhinde diyor ki :

«Bu, Resûlüllah'ın bir özelliğidir. Bu hadiste ters düştüğü iddia edilen ve şefaatın yokluğunu belirten âyetler de, müşriklerin inandığı tipteki bir şefaatı kabul etmemektedir. Yani şefaatçıların Cenab-ı Hakk'ın iradesinde tesir edeceklerini ortadan kaldırır. Kâfirlerin ateşten kurtulma ihtimalini yok eder. Fakat azabın hafiflemesindeki tesirini kaldırmaz. Resûl-i Ekrem'e çok yardımları dokunmuş, Peygamberi büyütmüş, korumuş ve himayesine almıştı. Ebu Talib'in Peygamberin her dediğini tasdik ettiği de rivâyet edilmektedir. Fakat gururundan, babasının ve kavminin bulunduğu inançtan ayrılmanın kendisine ağır gelmesinden dolayı imana gelmemiştir. Ebu-Cehil son deminde onun gururunu okşadı. Abdullah bin Ubey bin Ebi-Ümeyye de buna katıldı. Resûlüllah'ın şefaatıyla Ebu Talib'in azabının tahfif edilmesi daha evlâdır.»

Daima Resûlüllah'a eziyet veren, güçleriyle bütün müminlere yüklenen, çeşitli azabları müslümanlara tattıran, müminleri memleketlerinden ve mallarından uzaklaştırmaya sebeb olan, memleketlerini terkeden Resûlüllaha ve ashaba hicret yerinde bile huzur vermemeye gayret sarfeden kâfirlerle Peygambere yardım eden Ebu Talib'in durumu nasıl bir olabilir? Fakat azabın en hafifine müstahak olan ve en hafif azabla cezalandırılan bir kimseye şefaatın nasıl faydalı olduğu hususu müşküldür. Azaba müstahak olduktan sonra şefaat yapılırsa *«cehennem azabından onlardan hiçbir şey tahrif edilmez»* [El-Bakara . 86] âyetiyle muareze etme ve ters düşme meselesi vardır. Binaenaleyh Ebu Talib'e şefaat edilmesinin manâsı; bütün şefaatlar, haklarında şefaat edilenlere surî (görünürde) bir ikramdır. Şefaatçıların şefaatından sonra bunu Cenab-ı Hakk icra eder. Şefaattan ötürü değil. Nitekim İmamı Eş'ari, bütün sebeblerde böyle söylemiştir.

El-Hafız (Kitab'ul Rikak) da, hadisi şerhederken, *«Bu Resûl-i Ekrem'in özelliğidir. Genel manâ burada tahsis edilmiştir. Bu tahrif günâhların azabında olur, küfrün azabında olmaz.»* diyor.

Bir de, «Şerh u Sahihi Müslim» adlı kitabta, Kurtubi, *«Ebu*

Talib, Peygambere çok ikram ettiğinden ötürü ve onu çok koruduğundan dolayı bu tahfif ile Cenab-ı Hak onu mükâfatlandırdı. Ve buna şefaat denildi. Çünkü bu şefaat bundan ötürüdür.» der.

MÜHİM BİR NOKTA

Resûlüllah'ı veya eshab-ı kiramı veya diğer peygamberleri küfür üzerinde ölmüş yakınlarına hakaret etmek suretiyle üzmenin haram olduğunda şüphe yoktur. Zira Resûl-i Ekrem'e, Hassan bin Sabit geldi. Müşriklere küfretmek hususunda izin istedi. Cenab-ı Peygamber:

— *Onların içinde benim de soyum vardır. Onu ne yapacaksın?* buyurdu. Hassan:

— *Sen hamurdan nasıl kılı çekersen seni öylece onların içinden çekip çıkaracağım.* —Yani senin soyunu onların soylarından ayırd edeceğim—.*«Benim hicvimden onlara hiçbir şey dokunmayacaktır,»* dedi.

Bir rivayette Hassan, Ebu Süfyan'ı hicvetmek hususunda izin istedi. Cenab-ı Peygamber:

— *Peki; ona yakınlığımı nasıl edeceksin?* diye sordu. Hassan:

— *O yakınlığını senin hamurdan kıl çekmen gibi çeker çıkarırım,»* dedi. Hasan bu izni istediği zaman, Ebu Süfyan iman etmemişti ve Peygamberin en büyük düşmanıydı. Selef alimleri, bu hususta pek dikkatli giderlerdi. İmam Şafii:

— Resûl-i Ekrem, şerefli ve soylu bir kadının elini, hırsızlık yaptığından dolayı kesti. Onun elinin kesilmemesi için Cenab-ı Peygambere ricada bulunuldu. Cenab-ı Peygamber:

«— Eğer filan da hırsızlık yapsaydı elini keserdim,» dedi. diyor. Görüldüğü gibi İmam Şafii burada edeben Hz. Fatma'nın ismini vermekten kaçınıyor. Halbuki hadiste farazî olarak hırsızlık

fiili Hz. Fatıma'ya isnad edilmiştir. Ebu Davud'un süneninde de bu kabilden bir şeye rastlıyoruz: Hz. Fatıma bir taziyeye gitmişti. Resûl-i Ekrem ona:

— *Umulur ki, sen onlarla beraber kabristana gittin,* dedi.

Fatıma:

— *Maazallah. Senin kabristan hakkında söylediklerini işittikten sonra ben gider miyim?* Cevabını verince,

Resûl-i Ekrem, süneni Nese-i'de olduğu gibi, Fatima'ya:

— *Eğer sen kabristana onlarla beraber gitseydin ancak babanın dedesi cenneti gördüğünde sen cenneti görebilirdin,* buyurdu.

Görüldüğü gibi, Ebu Davud, Abdulmuttalibin ismini edeben vermemektedir. *«Babanın dedesi»* şeklinde rivayet ediyor. Resûl-i Ekrem bunu teşdid için söylemiştir. Yani kadının kabristana gitmesinin pek şiddetli bir yasak olduğunu ifade ediyor.

Hadis rivayet edenler, edebe bürünerek hadisin birtakım metinlerini bu tarzda rivayet etmeleri mi iyidir, yoksa açıkça rivayet etmeleri mi? En kuvvetlisi, hadisi açıkça, Resûlüllah'tan geldiği şekilde rivayet etmek daha uygundur. Çünkü onlar, —yani hadis alimleri— sünnetin taşıyıcıları ve tebliğ edicileridir. Nassı lafzıyla hıfzettikleri gibi veya manâsıyla onu edâ etmek için bütün kuvvetini sarfederek nakletmesi lâzımdır. Allah bu şekilde zahmete katlanıp Resûl-i Ekrem'den bize sünneti tebliğ edenlerden razı olsun. Onların bizim beynimizde pek büyük emekleri vardır. Zira onlar hadisleri rivayet ettiler, metinlerini zaptedip senetlerini tarttılar. Cerh ve tadilin terazisinde her şeyi kılı kırk yararcasına tetkik ettiler. Allah onların ruhlarını şad eylesin.

PEYGAMBERLERİN ATALARI KURTULUŞA ERMİŞLERMİDİR?

Bütün bu nakillerden sonra deriz ki, gönül istiyor ki, peygamberlerin aba ve ecdadı, Abdullahtan Adem (Aleyhisselama) kadar ehl-i necattan olsunlar. Kurtuluşlarını müdafaa edenler hernekadar delil bakımından zayıf düşüyorlarsa da, gönül ve vicdanın sesini duymak bakımından daha yararlı veya daha merhametli davranmaktadırlar. Meselenin hakikatini Allah (CC) bilir. Mesele hakkında Alûsi'den, El Menar'dan, Beyzavi'nin haşiyelerinden iktibaslar yaptık. Kanaatımız; peygamberlerin atalarının tahir ve temiz olması yönündedir. Allah bizi, başta Resûl-i Ekrem olmak üzere bütün peygamberani i'zamın feyzinden faydalandırsın. Amin.

(79) *«Kuşkusuz hakka yönelerek yer ve gökleri yaratan zata yüzümü çevirdim. Ben ortak koşanlardan değilim,»* dedi

Bu âyetin tefsiri :

Hazret-i İbrahim, kavminin putlarından ve tapmakta olduklarından teberri ettikten sonra bu mesnûa'tı meydana getiren yaratıcıya yönelerek bu sözlerini söyledi. Âyet-i Celîlede -YÜZ- diye geçen, mümkün ki gerçek yüz olsun. Mümkün ki «ibadet ve taat» manâsında olsun. «Ben ibadet ve taatımı gökler ve yerleri yaratana yönelttim, onun için yapıyorum» demek oluyor.

(80) *«İbrahim'in kavmi onunla cedelleşti...»*

Yani İbrahim'e düşmanlık ettiler. İbrahim (AS), onların batıl mabudlarının ayıplarını ortaya koyduğunda ve Allah'ın tevhidini belirttiğinde onunla mücadeleye tutuştular. İbrahim, onlardan sordu:

(80) *«Allah'ın hakkında mı benimle çekişiyorsunuz? Oysa Allah beni hidayet etti. Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden asla korkmam. Ancak Rabbim bir şeyi dilerse olur...»*

Bu ayetin izahı:

Yani benim Allah'ı birlemem hususunda mı benimle mücadele ediyorsunuz? Allah beni hidayet etmiş, hidayetin yolu bana apaçık görünmüştür.

El Beğavi, «İbrahim babasına döndüğünde delikanlılık çağına gelmişti. Artık onu kesemeyecek ümidi vardı. Azer (AS), İbrahim'i yanına aldı. Azer putları yapar, İbrahim'e satmak için verirdi. İbrahim çarşıya çıkar:

— *Kim kendisine zarar veren, fayda getirmeyeni satın alır?*» diye çağırırdı. Bunun için putları kimse almazdı. Bir zaman sonra onları nehire getiriyor, başlarını suya daldırıyor, onlara tapanlara ve onlarla istihza ederek «*iç*» diye söylüyordu. İbrahim'in bu istihzaları, hareketleri kavminin arasında yayıldı. Köylüsü, onunla mücadeleye tutuştu. İşte o «*siz Allah'ın tevhidi hakkında mı benimle cidal ediyorsunuz? Oysa Allah beni tevhide ve marifetine hidayet etmiştir. Sizin Allah'a şirk koştuklarınızdan korkmuyorum,*» diyordu. Çünkü onlar İbrahim'e «*Putlardan sakın. Onların aleyhinde konuşuyor, onlarla istihza ediyorsun. Korkarız ki, sana bir zarar dokundururlar veya sen cinlere çarpılmış olursun.*» «*Ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan korkmuyorum,*» dedi. Hz. İbrahim. «*Ancak Rabbim bir şeyi dilerse o olur. Çünkü Allah zarar vermeye de yarar vermeğe de kadirdir.*»

İbrahim (AS) bu sözünü, insanoğlunun başına gelmesi muhtemel olan hadiseleri düşünerek söyledi. Eğer bana hoşa gitmeyen bir şey isabet ederse, putlarınıza nisbet etmeyiniz, bu, Allah'tan gelmiştir. Rabbim ilim yönünden her şeyi kapsamaktadır. Onun ilminin dışında hiçbir şey yoktur. Acaba hâlâ ibret almayacak mısınız? Acaba bu putların camid (cansız) olduklarını, zarar ve yarar sağlamadıklarını, yarar verenin de zarar verenin de gökler ve yerleri ve gök ile yerlerde olanları yaratan Allah olduğunu hâlâ da görmeyecek misiniz?

(81) *«Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan siz korkmaz iken ben sizin Allah'a ortak ettiklerinizden nasıl korkarım...»*

Bu âyetin izahı :

Ben hiçbir zaman korkulması gerekmeyen bir şeyden nasıl korkarım ki, sizler korkutanların en büyüğünün gaile ve dehşetinden korkmuyorsunuz. O da sizin mahlûkatın cümlesinden olan şeyleri getirip yerleri ve gökleri yaratan Allah'a ortak koşmanızdır. Oysa bunların ortak olduklarına dair sizin elinizde hiçbir delil de yoktur.

Âyet-i Celîlede *«sultan»* olarak geçen kelime hüccet, burhan ve delil demektir.

(81) *«Öyle ise eğer biliyorsanız söyleyiniz: Korkudan emin olmaya iki guruptan hangisi daha müstahaktır... »*

Bu ayetteki; iki guruptan maksat, emniyet yerinde emin olan gurup ile korku yerinde emin olan guruptur. Yani Hz. İbrahim'in nefsi birinci gurubu, kavmi ise, ikinci gurubu teşkil eder. Yani ben mi, siz mi hanginiz emniyete sarılmak bakımından daha müstahaktır?

Hz. İbrahim, burada insaf kâideleri üzerinde konuşmasını sürdürdü. Direkt *«siz korkmaya daha müstahaksınız, ben de emniyete daha müstahakım,»* demiyor. Meseleyi onlara cevap vermek tarzında yürüttü. Ve böylece hükmün illetine, (nedenine) dikkati çekmiş oluyor.

Bu nazmı celilde işaret vardır ki, emniyete müstahak olan sadece Hz. İbrahim değil, belki her ehli tevhid emin olmaya müstahaktır. Bu da, ehli tevhidi teşvik ve terğib etmek içindir.

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ
وَهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى
قَوْمِهٖ ۭ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَاۗءُ ۭ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ
﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوْحًا هَدَيْنَا
مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوْبَ وَيُوْسُفَ
وَمُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا
وَيَحْيٰى وَعِيْسٰى وَاِلْيَاسَ ۭ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَاِسْمٰعِيْلَ
وَالْيَسَعَ وَيُوْنُسَ وَلُوْطًا ۭ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٦﴾
وَمِنْ اٰبَاۗىِٕهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ
اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٨٧﴾ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ
مِنْ عِبَادِهٖ ۭ وَلَوْ اَشْرَكُوْا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٨٨﴾ اُولٰۗىِٕكَ
الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ
فَاِنْ يَّكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَاۗءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوْا بِهَا
بِكٰفِرِيْنَ ﴿٨٩﴾ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ ۭ
قُلْ لَّآ اَسْـَٔـلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٠﴾

(82) «İşte o kimseler ki, iman edip imanlarına zulüm giydirmemişler, onlar için emniyet vardır. Onlar doğru yoldadırlar.»

(83) «Bu, İbrahim'e milletine karşı verdiğimiz hüccetimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Kuşkusuz Rabbin hakimdir, alimdir.»

(84) «Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık. Bu ikisinin herbirisini de hidayet ettik. Daha önce Nuh'u ve Nuh'un soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da hidayet ettik. İşte iyilik yapanlara böylece karşılık veririz.»

(85) «Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı hidayet ettik. Onların herbirisi salihlerdendir.»

(86) «İsmail'i, Elyesa'i, Yunus'u, Lut'u da hidayet ettik. Her birini alemlerden üstün kıldık.»

(87) «Babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir kısmını da hidayet ettik. Onları da seçtik ve doğru yola hidayet ettik.»

(88) «İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Kullarından dilediğini hidayet eder. Eğer onlar da Allah'a ortak koşsaydılar elbette onların işledikleri boşa çıkmış olurdu.»

(89) «İşte bunlar kendilerine kitab, hikmet, hüküm ve peygamberlik verdiklerimizdir. Eğer onlar, bunları inkâr ederlerse, yemin olsun ki, biz buna karşı küfre sapmayan bir kavmi vekil kılmışızdır.»

(90) «İşte bunlar Allah'ça hidayet edilenlerdir. Binaenaleyh sen de onların bu hidayetlerine uy. De ki: Ben onun karşılığında sizden herhangi bir ücret istemiyorum. O, ancak Alemlere bir öğüt, bir hatırlatmadır.»

(82) *«O kimseler ki iman etmiş, imanlarına zulüm giydirmemişlerdir. İşte onlar var ya, onlara emniyet vardır. Onlar hidayet olunmuşlardır...»*

Bu âyetin bu cümlesi mustenife (yeni baştan başlamış bir) cümledir. Muhtemel ki, Allah tarafından kaçınılmaz hakikata bir cevap olarak ileri sürülmüştür. Bu durum, Muhammed bin İshak, İbnu Zeyd ve Cübbai'den rivayet edilmiştir. Muhtemeldir ki, bu cevab İbrahim (AS) tarafından verilmiş olsun. Bu da, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Yani iman edilmesi farz olan şeylere iman eden, imanlarına zulüm (şirk) karıştırmayan ve müşrik gurubun yaptığı gibi yapmayan gurup, emniyete daha müstahaktır. Müşrikler de, Allah'a iman ederler ve bununla beraber imanlarını şirkle karıştırırlar. Derler ki, Allah'ın gayrisine ibadet etmemiz, imanın tamamlayıcılarındandır. İmanın ahkâmındandır. Çünkü bu, bizi Allah'a yaklaştırır ve bu heykellerin sahibleri bize şefaat ederler. Nitekim Cenab-ı Hakk başka bir âyette *«Biz bu ortaklara ancak bizi yakınlık bakımından Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ederiz.»* [Zumer : 3] buyuruyor.

ALLAH'A ŞİRK KOŞMAK ZULÜMDÜR

Zulmün «şirk» manâsında olduğunu İbni Abbas, İbni Müseyyib, Kattade Mücahid ve tefsir alimlerinin çoğu söylüyorlar. Âyetin iki gurubun haline cevap vermek sadedinde olduğundan da anlaşılıyor ki zulm burada şirk manâsınadır.

Müslim ve Buhari'nin rivayet ettikleri, İmam Muhammed ve Tirmizi'nin İbni Mesud'dan rivayet ettikleri de, zulmün şirk manâsına olduğuna işaret eder.

Bu âyet indiği zaman, eshab-ı kiram'a gayet ağır geldi ve: *Hangimiz vardır ki nefsine zulmetmemiştir?* dediler. Allah'ın Resûlü:

— *Bu zulüm sizin sandığınız zulüm değildir. Bu zulüm Lokman'ın oğluna söylediği zulümdür:*

«— *Ey oğul! Sakın Allah'a şirk koşma. Kuşkusuz şirk büyük bir zulümdür.*» [Lokman : 13]

İtiraz edilip; «*Kuşkusuz şirk büyük bir zulümdür*» âyetinden anlaşılıyor ki, şirkin gayrisi zulüm olmaz denilmemelidir. Çünkü alimler, «Zulüm» kelimesindeki tenvin tazim içindir. Sanki Cenab-ı Hakk, onlar, imanlarına büyük bir zulüm karıştırmazlar demiştir. Şirkin büyük zulüm olduğu açığa çıktıktan sonra bilindi ki, âyetten maksat, «Onlar imanlarına şirki karıştırmamışlardır,» demektir. Veya zulüm mutlâk yani kayıtsız olarak zikredilmiştir. Kayıtsız olarak zikredilen bir şeyden en kâmil (gelişmiş) ferdi ne ise, o, kastedilir. «Zulmün en gelişmiş çeşidi de şirk'tir,» dediler.

Bazı alimler «*Zulümden maksat masiyet ve günâhtır.*» Bu tefsir, Cübbai ve El Bilhiden rivayet edilmiştir. Zemahşeri de, diğer mutezililere uyarak bu tefsiri seçmiştir.

Mutezililer bu âyetten «*Büyük günâh işleyen bir insanın emniyet içerisinde olmadığını ve azabtan kurtulmasının bahis konusu bulunmadığını*» hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü Cenab-ı Hakk «*Ancak onlar içindir emniyet*» demek suretiyle onlara raci olan zamiri takdim etmiştir. Bu da, emniyetin sadece onların özelliği olduğuna delalet eder. Yani imanına zulüm karıştırmayanın özelliği olduğuna dalâlet eder. Mutezililer, zulmü şirk ile tevil etmek, karıştırmak manâsına gelen -*LEBS*- tabiri de, manidir demişler. Zira -LEBS- iman ile bir arada olmaz. Ancak masiyetlerle bir arada olur. «Hadise gelince, o haberi vahiddir kesin delil karşılığında onunla âmel edilmez» demişlerdir.

Mutezilelere cevab olarak denilmiştir ki; imandan maksat,

kalbin tasdikidir. Kalbin tasdiki, bazan şirk ile bir arada olur. Müşrik, Cenab-ı Hakk'ın varlığını tasdik eder, ama vahdaniyetini tasdik etmez. Nitekim daha önce buna işaret edilmiştir. Ve nitekim şu âyet te buna işarettir: «*Onların çoğu Allah'a iman etmez, ancak müşrik oldukları halde...*» [Yusuf: 106]

Söylenenlerin hepsini teslim ettikten sonra deriz ki, «*İşte onlar var ya, onlar içindir emniyet*» cümlesi, ancak emniyetin âsi olmayanlara mahsus olduğuna işaret eder. Bu da, âsi olanların ebediyyen azab çekecekleri manasına gelmez. Belki onlar bundan korkarlar ve bu azaba düşebilirler.

Bazı alimler, «emniyetten maksat, ebediyen azabta kalmak emniyetidir, mutlâk manâda azabtan emin olmak demek değildir» dediler.

(83) «*İşte bu, İbrahim'e Milletine karşı verdiğimiz hüccetimizdir...*»

Bu âyetteki -TİLKE- işareti, İbrahim (AS)in gece karanlığında yıldızı görüp «*Bu, benim Rabbim'dir,*» yıldız battıktan sonra «*Bu, benim Rabbim değildir. Batanları ben sevmiyorum,*» dediklerine işarettir. Cenab-ı Hakk «*Biz, İbrahim'i bu hüccet getirmeye irşad ettik*» veya «*Bu hüccet ona biz öğrettik*» diyor.

(83) «*Biz dilediğimizi dereceler yönünden yükseltiriz. Kuşkusuz senin Rabbin, her yaptığında,*» yükseltmesinde, akçaltmasında, vermesinde, almasında «*hikmet sahibidir.*» Kimi yükseltirse, kimi alçaltırsa, kimi vareder, kimi yokederse, onların halini «*bilendir.*»

İmam Fahreddin Razi, «Bu İbrahim'i [Hz İbrahim'den bahseden] âyetlerde, birçok ahkâmı zikretmiştir:

1) «*Ben düşenleri, batanları sevmem,*» âyeti delâlet eder ki

Allah cisim değildir. Zira eğer Allah cisim olsaydı, o da gaib olacaktı. O da batanlardan olurdu. Oysa batmak, ilahlığa tersdir.

«İsra hadisinde Cenab-ı Hakk'ın perdeli oluşu zikredilmiştir. Perdelenmek, (gaib olmak) Rububiyete zıttır nasıl böyle denilir?» diye itiraz edilmez. Çünkü cevab olarak deriz ki; Kâdı İyad'ın dediği gibi, İsra hadisindeki PERDE kul hakkındadır, Cenab-ı Hakk'ın hakkında değildir. Yani kullar perdelidirler. Allah'ın cemalini görmezler. Cenab-ı Hakk ise, perdeli olmaktan münezzehtir. Çünkü perde ancak hududlu ve duyular kapsamına giren şeyler üzerine gerilir. Birçok alim, kesin bir şekilde Allah için perdenin zikredilmesi halkı rüyetinden menetmesine bir temsildir demişlerdir.

Esseyyid ün Nakib, «Ed-Durer veL-Gurer» adlı kitabında «Araplar perdeyi gizleme ve açığa çıkmama manâsında kullanıyorlar diyor. Birisi anlayışta uzak saydığı başkasına *«Benimle senin aranda perdeler vardır,»* diyor. Yolu zor olan bir şey *«Benimle onun arasında şu şu perdeler vardır,»* derler.

2) Bu Âyet-i Celîle, dalâlet eder ki, Cenab-ı Hakk'ın Arştan semaya inmesi, tekraren semadan Arşa yükselmesi memnudur. Aksi takdirde gaib olmak, batmak ve düşüş manâsı oluşur. Senin malûmundur ki, Cenab-ı Hakk'ı iniş sıfatıyla sıfatlandıranlar, bu hususlaki hadisi-sahihi, Resûlüllah'tan işittiklerinden dolayı bu sıfatı Allah'a verirler. Fakat, bu inmenin hareket ve intikal olduğunu söylemiyorlar. Nitekim nüzül, iniş halindeki cisimlerde hareket ve intikalden ibaret olduğu gibi... Onlar, nüzülden maksat, nedir? Bunu Allah'a havale ederler. Cenab-ı Hakkı mahlûkatın benzerliğinden uzak tutarlar. İşte bu takdirde: Nüzül burada uful (batma) manâsınadır. Uful da, Allah hakkında mümtenidir» diye itiraz edilmez.

3) Bu âyetler, işaret ederler ki «Kerrami»lerin dediği gibi Cenab-ı Hakk hadis [sonradan peyda olmuş], sıfatların yeri değildir. Eğer Allah hadis sıfatların yeri olsaydı, bozulacaktı. O vakit

Allah ta gaib olmak ve düşüş manâsı meydana gelirdi. [Haşa ve Kella]

4) Bu âyetlerde zikredilen, işaret eder ki din, [inanç] taklid üzerine değil, delil üzerine bina edilmelidir. Aksi takdirde burada İbrahim (AS)in delil araştırmasının hiçbir faydası olmaz.

5) Bu durum delâlet eder ki, peygamberlerin Nablerini tanımaları zarurî değildir, istidlalidir. Aksi takdirde İbrahim (AS) istidlâl [yani delil getirmeğ]e muhtaç olmazdı.

6) Bu âyetler, işaret ederler ki, Allah'ın marifeti ancak düşünce, mahlûkatın ahvalini tefekkür etme, ve onlarla delil getirmek yoluyla mümkün olur. Başka bir yolla mümkün olsaydı İbrahim (AS) bu yola başvurmazdı.

7) Cenab-ı Hakk'ın *«İşte bu bizim delilimizdir»* âyeti, işaret eder ki, bu hüccet, Allah'ın vergisiyle —belirtmesiyle— İbrahim'in aklında oluşmuştur. Ve bu da, işaret eder ki, iman ile küfür ancak Allah'ın yaratmasıyla oluşurlar. Bu durum, şu âyetle takviye edilmektedir: *«Biz, dilediğimizi dereceler yönünden yükseltiyoruz.»*

8) *«Yükseltiyoruz»* tabiri, *«El-Haşeviyye»* gurubunun düşünceye ve delil takririne hücum ettiklerinin, yanlış bir hücum olduğuna işaret eder. Onlar *«Düşünce, Hücceti takrir etme ve delil zikretme yoktur»* diyorlar. Bu âyet onları tekzib ediyor. «Bu, İbrahim'i âyetlerde, düşünen insanlar için gizli olmayan daha nice hikmetler vardır diyor,» Fahreddin Razi'nin sözü bitti. Yalnız Alûsi, Ruhul Meani'de, beşinci ve altıncı deliller hakkında «Bu iki delilin içindeki sana gizli değildir» demek suretiyle insanı düşünceye dâvet ediyor.

(84) *«Ona İshak'ı, Yakub'u bağışladık...»*

Bu âyetin yorumu :

İbrahim'e Sare'den İshak'ı verdik. İshak (180) yüz seksen sene yaşadı. «Medin ul Ferid»de «İshak'ın manâsı, dehhak [çok gülen] dir» demektedir. Yakub'u da İshak'a verdik. O da (147) yüz kırk yedi sene yaşadı.

«Hem İshak'ı, hem Yakub'u hidayet ettik.» [Veya hem İbrahim'i, Hem İshak'ı, hem Yakub'u hidayet ettik.] «Daha önce de Nuh'u da hidayet ettik.»

Âyetin bu cümlelerinin izahı:

El Cevaliki'nin dediğine göre Nuh, Acemce bir kelimedir, ta' rib edilmiştir [yani arapçalaştırılmıştır.]

Termani, «Nuh'un Süryanice manâsı sakin demektir» diyor.

El Hâkim [El Mustedrek'in] de «Nuh (AS)a «Nuh» denilmiş. Çünkü kendi nefsi için çok ağlıyordu. Esas ismi Abdulgaffardır» diyor.

Alûsi, «Birinci manâ benim katımda daha sabittir,» diyor. El Hâkim «Eshabın çoğu diyorlar ki, Nuh (AS), İdris (AS) ten önceydi.» diye rivayet etti.

Neseb alimleri; Nuh, Lemkin, o da Metto Şelah'in, o da Ahnuh'un oğludur demişler. Ahnuh, İdris (AS) dir.

Tabarani Ebu Zer'den rivayet etti: Ben sordum:

— *Ey Allah'ın Resûlü! Enbiyanın ilki kimdir?*

Cevab:

— *Adem (AS) dir.*

— *Sonra kimdir?*

Cevab:

— *Nuh (AS) dur. Adem ile Nuh arasında on kuşak vardır.»*

İşte bu hadisi şerif açıkça belirtiyor ki, «İdris» (AS), Nuhtan önce değildir.

İbni Cerir, «Nuh'un doğumu Adem'in vefatından sonra olmuş, aralarından (126) yüz yirmi altı sene geçmiştir» dedi.

Cenab-ı Hak, burada Nuh'u zikretti. Çünkü evvelâ «Halil»ine nimetlerini zikretti. İkinci kez «Halil»in esası ve kökü olduğundan dolayı Nuh'a verdiği nimetlerin zikrine geçti. Çünkü babanın şerefi evlada da sirayet eder.

Bazı tefsirciler; Nuh kavmi de, İbrahim'in kavmi gibi putlara taptıklarından dolayı Cenab-ı Hakk, onun bahsini getirdi ki, İbrahim'e bir teselli ve bir üsve [uyulacak nokta] olsun. İbrahim'in zürriyetinden Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa ve Harunu da hidayet ettik.

Zürriyet kelimesindeki zamir, İbrahim'e racidir. Çünkü bahis, İbrahim'in bahsidir.

Bazıları; zürriyet kelimesindeki zamir Nuh (AS)a racidir diyorlar. Çünkü o, zamire daha yakındır ve kâide vardır: «Bir zamir uzak ile yakın arasında olursa, yakına döndürülmesi daha geçerli dir.» «Bir de, zürriyetin cümlesinde Lut (AS) zikredilmektedir. Oysa Lut, İbrahim'in zürriyetinden değil, İbrahim'in yeğeni, [kardeşinin oğlu] idi. İbrahim'e iman etti. İbrahim'le beraber Şam'a hicret etti. Cenab-ı Hakk onu «Sedûm» ahalisine peygamber olarak gönderdi.

Yunus (AS) de, İbrahim'in zürriyetinden değildi. Eğer zamir İbrahim'e raci olursa, âyette sayılanların hepsi ve ondan sonra gelenlerin onun zürriyetinden olmaları lâzım gelirdi.

Üçüncü âyette bahsi geçenler ise, Nuh (AS)un üzerine atfolunurlar. İsmail'in üçüncü âyette zikredilmesi zarar vermez. Hernekadar o; İbrahim'in oğlu ise de... Çünkü onu İbrahim'in zürri-

yetine dercetmekten sukût etmek, onlardan değildir, hükmünü gerektirmez. İshak, İbrahim'e hibe edilmekte sayıldığı gibi İsmail sayılmadı. Çünkü Cenab-ı Hak İshak'ı, İbrahim'in de hanımının da yaşlılık devresinde vermiştir. Bu da gayet garib bir olaydı. Bir de, Yakub zikredildi. Çünkü peygamberliğin onun soyundan soy be soy kalması büyük bir nimettir. Bazıları; Yunus (AS) da, İbrahim (AS)in zürriyetindendir diye iddia etmiştir. Camii'l - Usul' de «açıkça müellif, o şayia zamanında Esbabtan [Hz. Yakub'un çocuklar ve torunlarından] idi» denmektedir. O zaman Lut (AS) sadece zürriyetten hariç kalıyordur. Lut (vardır, diye zamirin İbrahim'e raci olması terkedilmez. Çünkü Lut, İbrahim'in kardeşinin oğlu olduğundan, ona iman ettiğinden ve onunla beraber hicret ettiğinden Tağlib yoluyla onun zürriyetinden sayılması mümkün oldu.

İbni Abbas «Bu peygamberler (Allah'ın selamı hepsinin üzerinde olsun), İbrahim'in zürriyetine izafe olundular. Halbuki anababa yönünden bazıları ondan doğmuş değildiler. Çünkü Lut, İbrahim'in kardeşinin oğluydu. Ama, Araplar amcayı baba yerinde kullanır ve kılarlar. Nitekim Cenab-ı Hak, Yakub'un çocuklarından haber vererek *«Onlar senin ilahının, abaların, ataların İbrahim'in, İsmail'in ve İshak'ın ilahına kulluk edeceğiz dediler.»* [El-Bakara : 133] Halbuki İsmail, Yakub'un amcasıydı, atası değildi.

Celâleddini Suyuti'nin dediği gibi, Hz. Davud İşa'nın, Avber' in, Habir'in, Sennur'un, Yerisun'un, Ammi'nin Yervi'nin, Ra'nın, Hadramut'un, Faris'in, Nuhmelet'in, Yahuza'nın ve Yakub'un oğludur.

HZ. DAVUD VE HZ. SÜLEYMAN SALTANAT VERİLMİŞ PEYGAMBERLERDİR

Kâab, *«Davud'un mübarek yüzü kırmızı ve başı kıvırcık saçlıydı. Cismi beyazdı. Sakalı uzun ve kıvrımlı idi. Güzel sesli ve gü-*

zel huyluydu. Peygamberlik ve krallık sıfatlarını bir arada taşıyordu.» dedi.

Nevavi tarihçilerden naklediyor: «Hz. Davud (AS), yüz sene yaşadı. Kırk sene krallık yaptı. On iki oğlu vardı. Süleyman da oğlu idi.»

Süleyman için Kaab, «Cismi bembeyaz idi. Pırıl pırıl parlıyordu. Nurluydu. Güzeldi. Allahtan korkardı ve mutevazi idi. İlminin ve aklının çokluğundan ötürü ta küçüklüğünden beri babası birçok emrinde onunla istişare ederdi,» diyor.

İbni Abbas'tan gelen bir rivayet: «Yeryüzünü Süleyman (AS) mülk edindi. Yani bütün dünyanın kralı oldu.»

Tarihçilerden gelen bir rivayete göre, bütün dünyaya hâkim olduğu zaman (13) on üç yaşındaydı. Beytulmakdis'in binasına kral olduktan dört sene sonra başladı. (53) elli üç yaşında vefat etti.

KUR'ANDA İSMİ GEÇEN PEYGAMBERLERİN SOYU

Eyyub (AS).

İbni Cerir, «Eyyub Mus'un, o Runun, o İsin, o İshak'ın oğludur» dedi. Bazıları; nesebini başka şekilde saymışlardır.

İbni-Âsakir «Eyyub'un annesi Lut (AS)un kızıydı. Babası da İbrahim'e iman edenlerden bir zat idi. Eyyub, Musa (AS)dan öncedir.» diyor.

İbni Cerir, «Eyyub, Şuayb (AS)dan sonradır» der. İbni Ebi Heyseme, «Eyyub, Süleyman (AS)dan sonradır» diyor.

Tabarani, «Eyyub'un ömrü (93) doksan üç sene idi.

Yusuf (AS).

Sahih ve meşhura göre, Yakub'un, İshak'ın, İbrahim'in oğluy-

du. İbni Hibban'ın sahihinde Ebu Hüreyre'nin hadisinden merfu olarak rivayet ettiği de buna delil olur. *«Kuşkusuz Kerim oğlu, Kerim oğlu, Kerim oğlu, Yusuf, Yakub'un oğlu, İshak'ın oğlu, İbrahim'in oğlu»* diye varid olmuştur. Hz. Yusuf (120) yüz yirmi sene yaşadı.

Musa (AS).

İmran'ın, Yesher'in, Mahis'in, Lavi'nin, Yakub'un oğludur. Onun nesebinde hilaf yoktur. «Musa» süryanice bir kelimedir.

Ebu Şeyh, İkrime'den, o da İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

— Musa'ya «Musa» denilmesinin sebebi, ağaç ile su arasına atılmasındandır. Su, kıptice *«Mu»*dur. Ağaç ise *«Şa»*dır.

Es Sahih'de, «Musa (AS)nın rengi esmer, uzun boylu, kıvırcık saçlı, sanki *«ŞENVE»* erkeklerinden idi» şeklinde vasıflandırılıyor. Es Sa'lebinin dediğine göre (120) yüz yirmi sene yaşamıştır.

Harun (AS)

Musa'nın ağabeyidir. Bazıları *«Anneleri birdir.»* Bazıları *«Babaları birdir»* demiştir. El Kirmanî; bu iki rivayeti de *«Acaib»*inde zikretmiştir. Hz. Musa'dan önce Hz. Harun vefat etti. Musa' dan bir sene önce de doğmuştu. İsra hadislerinin bazılarında *«Ben beşinci semaya yükseldim. Orada Harun'u gördüm. Sakalının yarısı beyaz, yarısı siyah idi. Sakalı tam göbeğine değecek kadar uzundu. Cebraile «Bu kimdir?» diye sordum. «Kavmi içinde sevilen, İmran'ın oğlu Harun'dur,»* dedi.

Bazıları, «Harun'un manâsı, İbranice 'sevilen insan' demektir» dediler.

(84) *«İşte böylece ihsan edenleri mükâfatlandırırız...»*

Bu âyetin izahı:

Yani İbrahim'i, derecelerini yükseltmek çocuklarını çoğaltmak ve onlara peygamberlik vermek suretiyle mükâfatlandırdığımız gibi, ihsan edenlerin hepsini mükâfatlandırırız demektir. -İHSAN- demek, âmelleri en uygun şekilde onların vasfî ve zatî güzellikleriyle beraber yapmak suretiyle yerine getirmekten ibarettir. Resûl-i Ekrem, *«İhsan, Allah'ı görür gibi Allah'a tapmandır. Eğer sen onu görmezsen o seni görür»* şeklinde *«İhsan»*ı tefsir etmiştir.

Zekeriya (AS)

Ezen'in, Berkiya'nın oğludur. Süleyman'ın soyundandır. Önce oğlu Yahya (AS), sonra kendisi öldürüldü. Kendisine Yahya'nın müjdesi verildiği gün Zekeriya (AS) (92) doksan iki yaşındaydı. Bazıları (99) doksan dokuz yaşında, bazıları da (120) yüz yirmi yaşında idi diyorlar.

«Zekeriya» Arapça olmayan bir isimdir. Yahya, Zekeriya'nın oğludur. O da Acemce bir isimdir, Arapça değildir. Bazıları Arapça olduğunu söylemiştir. Eğer Arapça ise, ona yaşar manâsına olan Yahya ismi verilmiştir. Çünkü ihtiyar annesinin rahmi onunla dirilmiştir.

İsa, (AS)« Meryem'in oğludur. İbranice veya Süryanice bir isimdir.

Sahih bir hadiste, Hz. İsa orta boylu, dolgun, kırmızı renkli, sanki hamamdan yeni çıkmış gibi bir tavırda idi. Hz. İsa'nın zürriyet arasında zikredilmesi, işaret eder ki, -ZÜRRİYET- kelimesi kız çocuklarının evlatlarını da kapsamaktadır. Çünkü İsa'nın İbrahim'in zürriyetinden olması ancak annesi tarafındandır.

Bazıları «Bu, İsa (AS)nın özelliğindendir. Çünkü onun babası yoktur ki, ona izafe edilsin. Onun üzerine kıyas yapılamaz. Mesele ihtilaflıdır. *«Kızın oğlu zürriyete dahildir,»* diyenler bu âyetle

istidlâl ediyorlar. Nitekim Musa el-Kâzım, Harun'u Reşid'in huzurunda bu âyetle delil getirmiştir.

Tefsir-i Kebir'de «Ebu Cafer, Haccac bin Yusuf'un yanında bu âyetle istidlâl etmiştir» deniyor. Bir de *«Gelin, oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım.»* (Al-i İmran : 61) *«Mübahele» âyetiyle istidlal etti. Zira* mubahele ayeti, nazil olduğu zaman Cenab-ı Peygamber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i çağırdı.

Bu hususta değişik fetvalar vardır. Fıkıh kitablarına müracaat edilsin.

İlyas (AS)

İbni İshak «El Müpteda» adlı eserinde, Yasin'in, Fenhas, İzar Harun'un oğludur dedi.

El Kutbi, «Yuşaın torunlarındandır» dedi.

Bazıları «İsmail (AS)in yavrularındandır» dedi.

İbni Mesud, «İlyas, İdristir. Yerd'in, Mahlayil'in, Enuş'un, Kayna'nın, Şit'in, Adem'in oğlu ve Nuh (AS)un dedesidir. Bu durum Vehb bin Münebbih'ten de rivayet edilmiştir.

El-Müstedrek te, İbni Abbas'tan rivayet edildi:

«Nuh ile İdris arasında bin senelik bir zaman vardır.» İlyas Nuh'tan öncedir dersek o vakit bu beyan birinci âyettekilere tahsis edilir.

Eş Şehab, «Zekeriya ve ondan sonra gelen geçmiş kelamın tamamının üzerine âtıf olunur» dedi.

(85) *«Bütün bunların her birisi salihlerdendir.»*

Bu âyet'in izahı:

Salah sıfatında kâmil olanlardandır. *«SALAH»*, uygun olanı yapmak, uygun olmayandan sakınmak demektir.

(86) *«İsmail, El-Yesa' Yunus ve Luta da [yol gösterdik] onları bütün âlemlere üstün kıldık...»*

Bu âyetin izahı:

«İsmail» (AS), en-Nevavi'nin dediği gibi, İbrahim'in en büyük oğludur.

El Cevalıkı'den nakledildiğine göre, onun manâsı *«Allah'a itaat eden»*dir.

İbni Cerir, «El-Yesa'ın, Ahtu'dun, Acuz'un oğludur» diyor Hamza ve Kisai *'elleysa'* okumuşlar. Bir kıraata göre Arapça olmayan bir kelimedir. Bazıları «Yuşa'ın ta'ribi (Arapçalaştırması) dir» demiştir. Yani Yuşa kelimesi Arapçalaştırılarak *«El-Yesa»* şeklinde okunmuştur. Bazıları, *«Vesıa', yeseu»* maddelerinden gelen Arapça bir kelimedir.» dediler.

Yunus (AS)

Matta'nın oğludur. İbni Cerir ve başka hadis hafızlarına göre «Matta, Yunus'un babasıdır.» Abdurrezzak'ın tefsirinde «Matta, Yunus'un annesidir» diye geçmiştir. Fakat bu tefsir reddolunmuştur. Matta'dan sonra Hz. Yunus'un nesebi kesin olarak tespit edilmemiştir. Bazı tefsircilere göre, Yunus (AS) Fars'taki *«Tavaıf»* kuralları zamanında (yani Site devletleri devrinde) yaşamıştır.

Lut (AS)

İbni İshak der ki: Haran'ın, Azer'in oğludur.

El Müstedrek, İbni Abbas'tan rivayet ediyor ki Lut, İbrahim (AS)in yeğenidir. Fakat babasının ismini sarahaten vermemiştir.

(86) *«Bu âyetlerde zikredilenlerin herbirisini peygamberlikle âlemlere üstün kıldık»* diyor, Cenab-ı Hak. Yani asırlarındaki alimlere üstün kılmıştır. Bu Âyet-i Celîlede Peygamberlerin meleklerden üstün olduklarına dair delil vardır.

(87) *«Babalarından, zürriyetlerinden, kardeşlerinden bir kısmını seçtik ve doğru yola eriştirdik...»*

Bu âyetin tefsiri:

«Bir kısmını» dedi, çünkü diğer bir kısmına peygamber olmayan hattâ aralarında hidayete gelmeyenler de vardı. Ama bu, hidayetsizlik, *«Babaları»* hususunda değildir. Çünkü peygamberlerin babaları tamamen hidayet ehlidirler. En sıhhatlı görüşe göre, tevhid ehlidirler. Bu ihtilâf; Resûl-i Ekrem'in atalarında olduğuna göre, diğer peygamberlerin atalarında da var demektir. Fakat âlimlerin çoğu *«Peygamberlerin atalarının hak üzerinde olduklarına»*na meyyaldirler.

(88) *«Bu, Allah'ın kullarından dilediğini eriştirdiği yoludur.* Puta taparlarsa, amelleri boşa çıkar.»

Bu âyetin açıklaması:

Yani dosdoğru yola hidayet etmek, Allah'ın hidayetidir. Dilediği ve Müstaid olan kullarını onunla hidayet eder. Bu Âyet-i Celîleden anlaşılıyor ki, hidayet Cenab-ı Hakkın fazlıdır. Eğer bahsi geçen peygamberler -haşa- şirk koşsaydılar, onların amelleri batıl olup düşerdi. Faziletlerine, yüce makamlarına rağmen her şey giderdi. Peygamberlerden başkaları bunu yaparlarsa, acaba onların durumları daha da korkunç olmaz mı?

(89) *«Kendilerine kitab, hüküm ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır...»*

Bu âyetin izahı:

*«Bunlardır»*dan maksat, bu âyetlerde bahsi geçen on sekiz peygamberdir.

İbni Beşir diyor, «Bir kişiyi dinledim. Hasan Basri'den *«Ulâike»* nin (bunlar) kimler olduğunu sordu. Cevab olarak: *Âyetin*

başından buraya kadar belirtilen peygamberlerdir» dedi. «Onlara, kitap vermenin manâsı kitabların cinsini vermek demektir. Vermekten maksat, kitabtaki hakikatları tam manasıyla anladılar. Kitaplardaki büyük ve küçük hakikatları kapsadılar demektir. İster başlangıçta kitab onlara indirilmiş olsun, ister daha önceki peygamberlere indirilmiş olsun da onlara miras kalsın. Çünkü bu peygamberler içerisinde belli bir kitab kendisine gönderilmeyenler de vardır.»

«Onlara hüküm verdik.» Yani halk arasında hakikatla, hikmetle hâkimlik yapacak nitelik verdik. Hakikat-i eşyayı bilmeyi verdik. *«Nübüvveti verdik.»* Bazıları; bu âyetteki 'nübüvvet'i, risaletle tefsir etmişlerdir. Delil olarak bu âyette bahsi geçen zatların hepsinin resûl olduğu ileri sürülmüştür. Fakat Mevlânâ Ahmed bin Haydar es-Safevî'nin «El Muhakemat» adlı kitabında, «Davud (AS)un, hernekadar kitabı varsa da, o, peygamber değildi.» denilmektedir. Fakat Ahmed bin Haydar es-Safevi'nin delili nedir? Onu göstermemektedir. [Allah daha iyisini bilir. Es-Safevi'nin bu görüşü Cumhur'un görüşüne ters düşer. Düşün.]

Bazıları «Yakub'un oğlu Yusuf (AS) da, peygamber değildir. Ancak âyette *«Daha önce Yusuf'a Beyyinatlar verdik»* şeklinde bahsedilen Yusuf, Yakub'un oğlu Yusuf değildir. O, Efraim'in, Yusuf'un, Yakub'un oğlu Yusuftur. Fakat bu tefsir gariptir. Bundan daha garibi, *«Yusuf cinlerden idi. Onlara gönderildi»* diyenin tefsiridir(1).

(89) *«Kâfirler onları inkâr ederlerse...»*

Bu âyetin açıklaması:

Bu âyetteki *«Onları»* zamiri ya kitab, hüküm ve nübüvvete gi-

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l Meani, c. 7, s. 215. Darul İhyau Turasil Arabi Beyrut, Bilatarih.

der veya sadece nübüvvete gider. Nübüvvet de kitab ve hükmü derler.

İbni Abbas ve Katade'nin tefsirine göre kâfirlerden maksat, Mekkelilerdir. Fakat tefsirciler «Resûlüllah'ın peygamberliğini ve inen Kur'an'ı inkâr eden bütün kâfirler kastedilmiştir» diyor.

ALLAH İNKÂRCI KAVMİN YERİNE İNKÂR ETMEYECEK KAVMİ GETİRİR

(89) *«Eğer onlar, bunları inkâr edip kâfir olurlarsa, yerlerine inkâr etmeyecek bir kavmi getirip vekil kılarız...»*

Bu âyetin manâsı:

Kitab, hüküm ve nübüvveti gözeten bir kavmi getireceğiz. Bunlara iman etmeye onlara muvaffak kılacağız. Bunların hak ve hukukunu ayakta tutmaya ve daima bunları müdafaa etmeye onları muvaffak kılacağız

İbni Cerir ve Başkası İbni Abbas'tan, Abd bin Hümeyd de Said bin Müseyyib'ten: *«Bu getirilen Kavimden maksat, Medineli ensardır»* dediler.

Bazıları, «Resûlüllah'ın bütün ashabıdır» dediler.

Bazıları, *«Adem soyundan gelen her ehli imandır»* dediler.

Bazıları, *«Farslardır dediler.»* Çünkü bütün bu guruplar peygamberlere ve üzerlerine inen kitablara iman etmeye muvaffak oldular. O kitablarda bulunan ilâhi sistemin esaslarına, âmel etmeye, onun dallarını muhafaza etmeye muvaffak oldular.

Katade, *«Bunlardan maksat, Peygamberlerdir»* diyor. Bu takdirde emri onlara tevkil (vekil edilme) etmenin manâsı, ahkâmı-

nı icra etmekten daha genel olur. «Hak olduklarına inanmak, ahkâmlarını icra etmek» demek oluyor. «*Zeccac,*» bunu tercih etmiştir. «*Zemahşeri*» de bunu tercih ederek «İki yönden bu tercih edilir.» demiştir.

1 — Daha önceki âyet peygamberlere işarettir. Eğer vekil kılınanlar onlar olmazsa, ecnebi bir fasıl araya girmiş oluyor.

2 — Faile âtıf yapılmıştır. Bu da, «İster ki, peygamberler burada kastedilmiş olsun,» dedi.

İbni Hümeyd ve başka alimler, Ebu-Reca el-Attarî'den rivayet ediyorlar ki, «Vekil edilenler, meleklerdir.»

Fahreddin Razi, bu tefsiri uzak saymıştır. Çünkü -KAVİM- tabirinin insanoğlundan başkasına ıtlâk olunması pek azdır.

(90) «*İşte o zikredilen peygamberler veya vekil kılınan müminler o kimselerdir ki, Allah onları hakka ve dosdoğru yola hidayet etmiştir. Sen onların hidayetine uy.*»

Bu âyetin izahı:

Onların hidayetinden maksat, Allah'a iman etmekte ve Allah'ın tevhidinde ve din esaslarında birleşen yolları demektir. Nesholunmaya elverişli olan hükümleri demek değildir. Zira onlar nesholunduktan sonra artık hidayet sayılmazlar.

Resûl-i Ekrem'e «*Onlara uy*» emrinin verilmesinin mânası: Onların yolu olmak hasebiyle değil, aklın ve şer'in yolu olmak hasebiyle onu tut demektir. Burada «*onların*» tazimi vardır. Ve Cenab-ı Hak, onların yolunun hak olduğuna dikkatleri çeker. Aklî ve sem'î delile uygundur, diye ilân eder...

Denildi ki, «İnançlarda, dinin esas meselelerinde farz delile

(aklî ve sem'î delile) tabi ol» demektir. Bu hususda Resûl-i Ekrem'in başkasını taklid etmesi nasıl caiz olabilir? Acaba bu âyette Resûlüllah'a tevcih edilen «*onlara uy*» emri ne demektir? sualine karşı Allamei-Sani yukarıda bahsi geçen cevabı vermiştir. Fakat bu suale şu itiraz vaki olmuştur: Resûl-i Ekrem'in onların yoluna uyması, onların inancı olduğundan dolayı değildir. Delilden ötürüdür. Yine itiraz edildi ki, geçmiş şeriatlardan dinin esaslarını almak, âyet gelmezden önce de Resûlüllah için vardı. O halde daha önce olan bir şey için yeniden «*AL*» demenin manâsı nedir? O halde buradaki emir, ancak «*Sende olanın üzerinde sebat kıl*» manâsına hamledilirse caiz olur.

PEYGAMBERİMİZ BÜTÜN PEYGAMBERLERDEN ÜSTÜNDÜR

El Kutb-ur-Razi, Keşşaf üzerindeki haşiyelerinde diyor ki:

Bu emredilen iktida [uymak], ancak Hilm, Sabır, Zühd, Çok şükretmek, Allah'a yalvarmak gibi faziletli ahlâklarda, kâmil sıfatlarda, olur. Binaenaleyh bu Âyet-i Celîlede delil vardır ki Resûl-i Ekrem bütün peygamberlerden kesinlikle üstündür. Çünkü bu âyette şu hakikata işaret edilmektedir: Cenab-ı Hak, o peygamberleri, ahlakların faziletlilerine, kemal sıfatlarına hidayet etti. Madem ki, masûm olan peygamberine «*Onların hidayetine uy*» dedi, o halde peygamber buna uymuştur. Öyleyse şu hakikat ortaya çıktı: «Cenab-ı Peygamber bu emre uydu. Bütün o ahlâkları nefsinde oluşturdu. Böylece peygamberler arasında tevzi edilmiş —kemal hasletlerinin tamamı— onda bir araya geldi. Bu sayede, peygamber hepsinden daha üstün oldu. Nitekim her birisinden de üstün olduğu gibi» İnanmak gerekli oldu. Razi'nin bu istinbatı güzeldir (1).

Bazıları, Bu âyetle istidlâl etmiştir ki, Hz. Peygamber, daha

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l Meani, c. 7, s. 216-217.

önceki peygamberlerin şeriatıyla ibadet etmek zorundadır. Fakat bu istidlâl hiçbir ilmî değer taşımamaktadır.

Cenab-ı Peygambere *«onlara uy»* değil, *«onların Hidayetine uy»* dendi ki, makamının yüksekliğine işaret etsin. Nitekim zevki selim sahiblerine bu hakikat hiç de gizli değildir.

(90) *«Sizden buna karşılık bir ücret istemem. Bu sadece herkes için bir hatırlatmaktır de...»*

Bu âyetin manâsı:

Kur'an'ın tebliği için sizden bir ücret istemem demektir.

KUR'AN ÖĞRETME KARŞILIĞI ÜCRET ALINABİLİR Mİ?

Bu Âyet-i Celîleden, anlaşıldı ki Kur'an'ın ve ahkâmın tebliğine karşı ücret alınabilir. Çünkü Peygamberin istemem, demesi isteyebilirim demek oluyor.

«Kur'an ancak âlemler için bir hatırlamadır.» Bu Âyet-i Celîlede Resûl-i Ekrem'in peygamberliğinin bütün kâinata şâmil olduğunun delili vardır. Yani peygamberliği umumidir..

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى
لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ
مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ۭ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُوْنَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ بَيْنَ
يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ۭ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰي صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَي اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ
وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ۭ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ
فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰۗىِٕكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَي اللّٰهِ
غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى
كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَاۗءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ
وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَاۗءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰۗؤُا ۭ
لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٩٤﴾

(91) «Onlar, Allah'ın kadrini gereği gibi takdir etmediler. Çünkü «Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedi» dediler. De ki: Musa'nın bir nur ve hidayet olarak insanlara getirdiği, sizin de kâğıtlar [parçalar] kılarak açıkladığınız ve çoğunu da gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin de, atalarınızın da bilmediği size öğretildi. [Ey Habibim!] Allah, de. Sonra onları bırak. Dalışlarında oynaya dursunlar.»

(92) «Şu, bir kitabtır. Onu indirdik. Mübarektir, önündekini doğrulayıcıdır. Bir de onunla Ümmül Kura [şehirler anası Mekke] ve çevresinde bulunanları korkutasın diye indirdik. Ahirete iman edenler namazları üzerinde devam ettikleri halde ona da iman ederler.»

(93) «Acaba Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine birşey vahyolunmamışken 'bana vahyolundu' diyenden ve 'Allah'ın indirdiğinin bir benzerini indireceğim' diyenden daha zalim kim olabilir? Keşke zalimler ölüm baygınlıklarında bulundukları, meleklerin ellerini uzatıp onlara:

— «Haydi, canınızı çıkarınız. Bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğiniz ve böbürlenerek Allah'ın ayetlerinden yüz çevirdiğiniz için hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız», dedikleri zaman, onları bir görsen.»

(94) «And olsun ki sizi nasıl çıplak olarak yaratmışsak onun gibi (yapayalnız ve) teker teker huzurumuza gelirsiniz. Size verdiğimizi (serveti) arkanızda bırakırsınız. Artık Allah'a ortak koştuğunuz şefaatçılarınızı sizinle görmeyiz. [Gördünüz ya], aranızdaki bağlar paramparça olup koptu. Ve faydalarını umduklarınız [hepsi] sizden kaybolup gittiler.»

(91) *«Onlar Allah'ın kadrini gereği gibi takdir etmediler...»*

El Ahfaş, «Bu âyetin manâsı; onlar, şanına yakışır tarzda Allahı tanımadılar demektir,» dedi.

İbni Abbas'tan gelen tefsir: «Hakkıyla Allah'ı ta'zim etmediler.»

Ebul-Âliye: «Cenab-ı Hakkın sıfatını hakkıyla tanımadılar demektir» diyor.

Bütün bu manâlar, bu âyette muhtemeldir. Fakat bazı muhakkıklar «Ahfaş'ın tefsiri makama daha uygundur,» dediler. Yani Cenab-ı Hakkı marifetinin hakkıyla tanımadılar. Kulları hakkındaki lütfu ve onlara yapılan merhameti konusunda ki, hukukunu gözetmediler Onu büyük çapta ihlâl ettiler.

Cenab-ı Hak daha önce İbrahim (AS)den hikâye ederek. Tevhidin delilini, şirkin iptalini zikretti ve o delili en açık bir şekilde takrir etti diye hikâye ettikten sonra peygamberliğin takririne başladı. Çünkü Kur'an'ın emrinin dönüştüğü nokta Tevhid, Nübüvvet ve Haşrin ispatı üzerindedir. İşte bu sayede, bu âyet, daha önceki âyete bağlanmış oluyor.

(91) *«Çünkü Allah, hiçbir insanın üzerine hiçbir şey indirmedi dediler...»*

Bu âyetin ifadesi:

Yani Cenab-ı Hakkın peygamberler göndermesini inkâr etti-

ler. Kitabları indirmesini inkâr ettiler. Bu iki hususdaki büyük nimetini inkâra kalkıştılar. Veya Cenab-ı Hakkın kâfirler üzerinde gazabını gerçek manâsıyla tanımadılar. Kâfirlerin başına getireceği şiddetli azabı, hakkıyla takdir etmediler. Zira bunu «Allah hiçbir beşerin üzerine hiçbir şey indirmedi» demek suretiyle ihlâl ettiler.

Bu çirkin sözü kim söylemiştir? Bu hususta ihtilâf vardır. Ebu Şeyh, Mücahid'den rivayet etti: «Bu sözü, Kureyşin müşrikleri *söyledi,*» dedi.

Cumhur bu sözün Yahudilere ait olduğunu söylüyor ve Yahudilerin bu sözlerindeki maksatları Resûl-i Ekrem'in risaletini mübalağalı bir şekilde tân ve reddetmektir. Bunun üzerine onları susturmak bakımından şu sual onlardan soruldu:

(91) *«De ki: Musa'nın bir nur ve hidayet olarak insanlara getirdiği, sizin de kâğıtlar (parçalar) kılarak açıkladığınız ve çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin de, atalarınızın da bilemediğiniz size öğretildi...»*

Bu âyetten maksat, Cenab-ı Hak, Tevrat'ı Musa üzerine indirdi demektir ve bunu inkâr etmeye sizin imkânınız yoktur. Binaenaleyh mademki Tevrat'ın Musa'ya indirilmesini kabul ediyorsunuz, niçin Kur'an'ın Muhammed'e indirilmesini kabul etmiyorsunuz?

Bu tevil ile cumhurun tefsiri açıklık kazanmış oluyor. Zira Cumhur *«Yahudiler bu sözü söyledi»* dediler. Sanki Cumhur şunu söylüyor: Yahudiler *«Tevrat Allah'ın kitabıdır. Onu Musa'ya Allah göndermiştir»* diyorlar Binaenaleyh nasıl olur da böyle diyen Yahudiler *«Cenab-ı Hak hiçbir beşerin üzerine hiçbir şey indirmemiştir»* diyebilirler? Bu âyetin hülâsası şudur: Yahudiler, Kur'an'ın Allah tarafından gelmesini, mümkün olmayacak bir tarz-

da beşeriyete aksettirmek ve göstermek istediler. Öyle ki, bu meyanda bütün peygamberlere gelen semavî kitabları da inkâr ettiler.

Bazıları, «*Bu sözün çıkışı öfkeden ve sözün hakikatinden gâfil olmaktan ileri gelmektedir,*» dedi. Zira İbni Cerir ve Tabarani, Said bin Cübeyr'den rivayet ederler ki, Yahudi alimlerinden olan Malik bin Seyf'ten Resûl-i Ekrem sordu:

«*Ey Malik! Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah ile sana yemin verdiriyorum, sen Tevrat'ta 'Cenab-ı Hak şişman âlimden buğzeder' âyetini görüyor musun? Eğer görüyorsan, binaenaleyh sana Yahudiler tarafından yedirilen maldan yiye yiye şişen âlimsin.*»

Bunun üzerine orada bulunanlar güldüler. Malik, Resûlûllah'a öfkelendi. Ömer'e yüzünü çevirip baktı ve şöyle dedi: «*Asla ve kat'a Allah hiçbir beşerin üzerine hiçbir şey indirmemiştir!*»

Bu hâdiseden sonra Yahudiler Malik'ten sordular:

— Bizim kulağımıza gelen bu sözünün manâsı nedir? Malik:

— Muhammed beni öfkelendirdi. Ben ondan dolayı bu sözü söyledim dediyse de, Yahudiler onu azlettiler. Onun yerine Kaab bin Eşref'i getirdiler ve Cenab-ı Hak da bu Âyet-i Celîleyi inzal buyurdu.

Bu sure, Mekke döneminde nazil olmuştur. Oysa Resulullah ile Yahudiler arasındaki bütün münazaralar Medine döneminde olmuştur. Öyleyse «Bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur» demek uygun düşmez! diye itiraz edilemez. Çünkü Ebu Şeyh, Süfyan'dan ve «el-Kelbi»den rivayet eder ki: Bu, Âyet-i Celîle Medine döneminde nazil olmuştur.»

Mücahidin «Kureyşin müşrikleri Resûlüllah'ın peygamberliğini inkâr ettikleri gibi diğer peygamberlerin de peygamberliklerini

inkâr ederlerdi. Binaenaleyh Musa'nın üzerine inen Tevrat'la onları susturmaya çalışmak nasıl güzel olur? Bu itiraz şu şekilde defedilir: Tevrat'ın Musa'ya Allah tarafından gönderilmesi, artık yaygın ve şöhret bulmuş mesele ve hadiselerdendir. Bunun için onlar, *«Eğer bizler, bizim üzerimize bir kitab indirilmiş olsaydı onlardan daha hidayetli olurduk»* dediler. Böylece onları Tevrat'ın Musa'ya indirilmesiyle susturmak güzel olmuş oluyor. Bununla beraber cumhurun tefsiri daha uygundur

(91) *«Sizin de kâğıtlar (parçalar) kılarak açıkladığınız ve çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi?..»*

Bu âyetteki Kâğıtlar (parçalar) kılarak» tabirinden maksad, onu parça parça kâğıtlara yazıyorsunuz demektir.

Ebul Ali el Farisi, «Onu kâğıt sahibi kılıyorsunuz demektir» diyor.

Bazıları, «Onu sanki yazısız kâğıtlar imiş gibi kılıyorsunuz demektir» dedi. Bu son tefsire göre, Cenab-ı Hak onları kötü işleriyle son derece kınıyor. Sanki onlar Tevrat'ı kitab cinsinden çıkarmışlar, yazıdan boş kâğıtlar mesabesine koymuşlardır.

*«Gizlediklerinizi daha çok»*tan maksat, Resûlüllah'ın Tevrat'taki sıfatları ve bir de evli bir insanın zina ettiği takdirde recmedilmesi gibi hükümlerdir. Bu hitab, kesinkes Yahudileredir. Onlar halk tabakasına karşı böyle yaparlardı. Eğer âyette daha önce geçmiş cevab Yahudilere ise, bu hitabın onlara olmasında şüphe yoktur. Çünkü onlarla konuşmak onlara hitab etmeyi gerektiriyor. Eğer daha önceki cevab, müşriklere ise, âyette iltifat [Yani bir guruptan başka bir guruba geçiş veya gaipten hazıra geçiş] vardır. Yani evvelâ müşriklerden bahseder, onlara cevab verir. Sonra Yahudilerin bahsi de geçmiş olduğu için onlara hitab ediliyor.

(91) *«Ey Habibim! Allah de. Sonra onları bırak. Dalışlarında oynaya dursunlar...»*

Bu âyetin tefsiri:

Yani de ki, kitabı Allah indirmiştir Onlardan Musâ'nın getirdiği kitabı kim indirmiştir? diye sor. Eğer sana cevab verirlerse ne âlâ. Aksi takdirde sen de ki, işte o kitabı indiren Allah'tır. Sonra onların dalmakta oldukları batıllarında ve küfürlerinde onları bırak.

Bazı tefsir alimleri, «Âyetin manâsı: Ey Muhammed! Kuşkusuz sen onların aleyhinde hücceti, [delili] getirdikten sonra ve delil getirmek hususunda bu mertebeye geldikten sonra onların emrinden senin üzerinde herhangi bir şey kalmamıştır. Onları, içinde bulundukları dalış ve oynayış ile artık başbaşa bırak, demektir.

Bu Âyet-i Celîlede müşrikler için tehdid vardır.

Bazı tefsir alimleri «Bu âyet, kılıç âyetiyle (yani savaş ilân eden âyetle) neshedilmiştir» demişlerse de, onların bu görüşlerinde uzaklık vardır. Çünkü burada savaşmak terkedilsin diye bir şey yok. Ancak bu, tehdid ve vai'd için onları bırak demek oluyor.

Âyetteki -ALLAHU- kelimesi, ya mukadder bir fiilin failidir, veya müptedadır. Haberi mukadder bir cümledir. Takdir *«o kitabı Allah indirmiştir»* veya *«Allah'tır o kitabı indiren»* şeklindedir.

(92) *«Şu, bir kitabtır. Onu indirdik, mübarektir. Önündekini doğrulayıcıdır. Bir de onunla Ümmül Kura ve çevresinde bulunanları korkutasın diye indirdik...»*

Bu âyetin tefsiri:

Ey Muhammed, bu Kur'an bir kitabtır.Katımızdan onu sana, indirmiş bulunuyoruz Onun hayri ve bereketi çoktur. Menfaati

dalmidir. İman edenlere sevab ve affetme müjdesini verir. Çirkinlik ve günâhlardan insanları alıkoymaya çalışır. Önündekini, yani Allah tarafından daha önceki peygamberlere gönderilen kitabları tastik edicidir.

Bazı tefsir âlimleri; «Önündekinden maksad, Tevrat'tır. Çünkü derece yönünden Kur'andan sonra Allah katından gelen en büyük kitab Tevrat'tır. Ve bir de hitab Yahudilere olduğundan dolayı Tevrat kastediliyor» dediler. Bazıları da «Hem Tevrat, hem diğer semavi kitablar kastedilmektedir» dediler. Bu ikinci tefsir, Hasan Basri'den rivayet edilmiştir. Tevrat veya diğer semavî kitabların Kur'an'ın önünde olmasının manâsı, Kur'an'dan önce gelmiş olmaları demektir. Çünkü daha önce gelen şey daha sonra gelenin önündedir demek olur. Kur'an'ın hepsini tasdik etmesi, tevhidi isbat etmek ve tevhidi emretmek hususunda, Şirki yoketmek ve şirkten insanları neyhetmek mevzuunda bir de, neshedilmemiş şer'i esaslar hakkındadır.

ŞEHİRLERİN ANASI MEKKE

Âyette bahsi geçen —ÜMMÜL-KURA— *(Köyler - Beldeler an*nesi)dan maksat, Mekke'dir. Mekke'ye «ümmül kura» denilmesinin nedeni, bazı rivayetlerde varid olduğuna göre kürrei arzın Mekke'nin bulunduğu noktadan yayılmış olmasından ileri geliyor denilmektedir. Fakat İbni Abbas'ın rivayetine göre, köylerin en önce kurulmuşu ve bereket yönünden en büyüğü olduğundan dolayı veya yeryüzünde yaşayanların çoğunun kıblesi bulunduğundan dolayı Mekke bu ismi almıştır.

Beyzavi, «Mekke'ye ümmül kura denilmesinin nedeni, kura ahalisinin kıblesi ve onların haccettikleri yer ve onların senede bir defa toplandıkları panayır ve manevî durumda memleketlerin en yücesi oluşundan ileri geliyor» diyor.

Bazıları, «yeryüzünde ilk kurulan mabed orda olduğundan dolayı bu adı almıştır» dediler

Mekke'nin etrafından maksat, doğu ve batısında bulunan dünya ahalisinin tamamıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem'in peygamberliği geneldir.

El-Hazin, Mekke'nin doğusuna ve batısına düşen şehirler ve köylerin hepsi demektir» diyor.

El Medarik'e göre, «Mekke'nin etrafından maksad, doğu ve batı insanlarıdır.»

Tenvirul Mikyas, «Diğer memleketlerin ahalisi demektir» şeklinde tefsir etmektedir.

El Alusi, «Yahudilerden bir gurup bu Âyet-i Celîleyi delil ittihaz ederek Hz. Muhammed sadece Araplar için gönderilmiş bir peygamberdir demişlerse de, onların bu sözleri doğru değildir. Çünkü —VEMEN-HAVLEHA— tâbirinden Mekke-î Mükerremeden dünyanın dört tarafına yayılan insanlar kastedilmektedir. Zira Kur'an'ın birçok âyetleri Resûl-i Ekrem'in genel bir peygamber olduğunu ifade etmektedirler. Fakat *«En yakın aşiretini korkut»* [Şu'ara: 214] Âyet-i Celîlesinde olduğu gibi, bu âyette de Mekke'liler veya Mekke'ye yakın olanlar korkutma ile tahsis edilmişlerdir. Çünkü onlar herkesten daha fazla Resûl-i Ekrem'in korkutmasına mustahaktılar. Çünkü Resûl-i Ekrem'in yakınlarıdırlar. Yani âyetin manâsı, sadece onları korkut demek değildir. Belki âyetin mânası «Bütün insanlığı korkut ve onlara müjde ver. Hele bunları» demektir. Ve bu tefsir edilmiştir.

(92) *«Ahirete iman edenler, namazlarına devam ettikleri halde buna iman ederler...»*

Bu âyetteki *«Buna»* zamiri, kitaba racidir, yani Kur'an'a iman ederler. Veya Hz Muhammed'e racidir, yani Hz. Muhammed'e onun peygamberliğine iman ederler. Çünkü ahirete iman edenler azabtan korkarlar, sevabı elde etmeye çalışırlar .Bu düşünceleri,

onları Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman edecek şekilde bakmaya, teemmül etmeye sevketmektedir.

*«Namaz»*dan maksat, mutlak tâat da olabilir. Yani mutlak tâatlarını yaptıkları halde Kur'an'a, Hz. Muhammed'e ve âhirete iman ederler. Veya namaz, bizim bildiğimiz gibi namazdır. Tâat'ın bir kısmıdır. Ama dinin direği ve imanın bayrağı olduğundan dolayı özel olarak zikredilmiştir. Nitekim bazı âyetlerde mecazen namaza *«iman»* denilmiştir. Meselâ: Cenab-ı Hak, *«Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir»* [El-Bakara : 143] buyuruyor. Buradaki *«iman»*dan maksat, namazdır.

(93) *«Acaba Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine bir şey vahyolunmamışken 'bana vahyolundu' diyenden ve 'Allah'ın indirdiğinin benzerini indireceğim' diyenden daha zalim kim olabilir?..»*

YALANCI PEYGAMBER MÜSEYLEMETÜ'L-KEZZAP

Bu Âyet-i Celîlenin bir kısmı yalancı peygamber *«Müseylemet-ül-Kezzab bin Semame»*nin hakkında, bir kısmı da vâhyin kâtibi iken irtidad eden Abdullah bin Saad bin Ebi Serh'in hakkında nazîl olmuştur. Museylemetül Kezzab, Beni Hanif kabilesindendir. Bazıları «babasının adı Habib'tir» demişler. Kâhindi. Seci'li şiir söyleyen ve selis bir şekilde konuşan birisiydi. Yemen'de peygamberlik iddia edip Cenab-ı Hakkın kendisine vahy göndermiş olduğunu söyledi. Resûl-ü Ekrem'e iki elçi gönderdi. Cenab-ı Peygamber, *Müseylemet ül Kezzab'ın* elçilerine sordu:

— *Siz de Müseylemenin peygamber olduğuna şahitlik eder misiniz?* Elçiler:

— *Evet, ederiz,* dediler. Cenab-ı Peygamber iki elçiye:

— *Eğer elçiler öldürülmüş olsaydılar, kesinlikle sizin boynunuzu vururdum,*» buyurdu.

Müslim ve Buhari ittifakla Ebu Hüreyre'den rivayet ettiler:

Allah'ın Resûlü: *Ben uyku halinde iken bana yeryüzünün hazineleri getirildi. Ellerime altından iki bilezik geçirildi. Bunlar bana ağır geldiler ve beni meşgul ettiler. Bana vahyedildi ki, ben onlara üfleyeyim. Onlara üfledim, onlar uçtular. O iki bileziği iki tane yalancı ile tevil ettim. O iki yalancı ki ben onların arasındayım: Birisi Sen'an'ın arkadaşı, öbürü Yemame'nin arkadaşıdır.*»

Tirmizinin lafzında Allah'ın Resûlü: «*Uyku halinde gördüm. Ellerimde iki bilezik vardı. O iki bileziği iki yalancı ile tevil ettim. O yalancılar benden sonra çıkacaklar. Birisine Yemame sahibi 'Müseyleme' denilmektedir. İkincisi San'a sahibi 'el Anesi'*dir.»

Müseylemetûl Kezzab, Yemame'de, Yemen bölgesinde çıktı. Peygamberlik iddia etti. «Beni Hanif» kabilesinden bir kavim ona iman ettiler. Dilbaz bir kişi olduğundan kavmini kandırdı. Müseyleme müslüman olmazdan önce Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi tarafından Hz. Ebu Bekr'in zamanında öldürüldü.

Vahşi, «Ben insanların en hayırlısını —yani Hamza'yı— ve insanların en şerlisini yani — Müseylemetül Kezzabı— öldürdüm» diyordu.

YALANCI PEYGAMBER ESVED EL-ANESİ

Esved el Anesi'ye gelince, onun ismi Abcela bin Kaab'dır. Ona aynı zamanda «*zulhimar*» denilirdi. Yemen'de, Resûlüllah'ın son günlerinde ortaya çıktı ve peygamberlik iddia etti. Ve Resûl-i Ekrem daha vefat etmeden önce öldürüldü. Yani Cenab-ı Peygamberin vefatından iki gün önce öldürüldü. Cenab-ı Peygamber vahye istinad ederek «El-Esved el-Anesi»nin öldürüldüğünü eshabına müjdeledi. Onu öldüren Firuz ed Deylemi idi. Cenab-ı Peygam-

ber, «*Firuz kurtuldu.*» *Yani Esvet el Anesi'yi öldürmek suretiyle muvaffak* oldu.» diye buyurdu.

Bazı müfessirler, «Bu âyet Müseylemet ül Kezzab ile Esved el Anesi hakkında nazil olmuştur» dediler. Bunların maksatları şudur:

Bu âyet, hicretten sonra Medine'de inmiştir. Bu da, tefsir alimlerinden bazılarının görüşüdür. Bu âyetin mekki olduğunu söyleyen ise der ki: Bu âyet'in onların hakkında nazîl olması gaibten haber vermektir. Verdiği haber de sonradan ortaya çıkmıştır.

RESÛLÜLLAHIN KÂTİBİ İKEN DİNDEN ÇIKAN KİMDİR?

«*Ben Allah'ın indirdiğinin benzerini indireceğim*» diyen, Abdullah bin Saad bin Ebi Serh el Kureyşi'dir. Abdullah daha önce müslüman oldu. Resûl-i Ekrem'e kâtiblik yapıyordu. Cenab-ı Peygamber ona —SEMİA'N - BASİRAN— kelimelerini imlâ ve dikte ettiği zaman, Abdullah onun yerine —ALİMEN - HÂKİMEN— yazardı. Ona «*alimen,*» «*hakimen*» dikte ettiği zaman onun yerine «*gafuren*» «*rahiymen*» yazardı. Ne zaman ki, şu âyet, «*And olsun ki insanı süzme çamurdan yarattık*» (El Mü'minin 12) nazîl oldu. Cenab-ı Peygamber bu âyeti ona dikte ettirdi. Abdullah, insanoğlunun yaradılışının tafsilâtından hayrete düşüp «*Tebarekellahu ahsenulhalikin*» —yaratanların en güzeli olan Allah ortaktan münezzehtir— cümlesini, hayretini belirtmek kabilinden söyledi. Cenab-ı Peygamber ona «*Bu cümleyi yaz. Âyet bu şekilde inmiştir*» dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Saad bin Ebi Serh şüpheye düştü. Yani şüphe etti ki, peygamber kendi katından âyetleri yazdırıyor. Ve dedi ki,«*Eğer Muhammed doğru ise, ona vahyedilenin benzeri bana da vahyedildi.*» Bunun üzerine İslâmdan irtidad etti, müşriklere katıldı. Bu hâdiseden sonra Abdullah tekraren İslâm dinine döndü. Mekke fethinden önce müslüman oldu. Resûl-i Ekrem, Abdullah müslüman olduğu zaman «*Merruzzehran*» denilen yerde idi.

İbni Abbas, *«Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim»* âyeti Kur'an ile istihza edenler hakkında nazîl olmuştur. Bu aynı zamanda *«Dileseydik bunun benzerini söylerdik»* şeklindeki sözlerine de cevaptır, dedi.

Alimler, *«Bu âyetin hükmüne o zamanda ve o zamandan sonra kıyamete kadar gelip Allah'ın kesesinden yalan uyduran herkes girmektedir»* dediler. Çünkü sebebin özelliği hükmün umumiliğine mani değildir.

(93) *«Keşke zalimler ölümün baygınlıklarında bulundukları ve meleklerin ellerini uzatıp onlara 'Hayd'ı, canlarınızı çıkarınız, bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğiniz ve böbürlenerek Allah'ın âyetlerinden yüz çevirdiğiniz için hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız' dediklerini bir görseydin...»*

Bu âyetin izahı:

«Ey Muhammed! Eğer bu zalimlerin halini, ölüm onlara gelip çattığı zaman, görseydin veya görsen büyük ve dehşet verici bir emir görmüş olacaktın.

*«Ölümün baygınlıkları»*ndan maksat, şiddetleri ve gelip geçici baygınlıklarıdır. Melekler azab ile ellerini uzatıp onların yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar.

Bazı alimler de, Melekler ruhlarını kabzetmek üzere ellerini uzatıyorlar» diyor. Onlara «nefislerinizi, yani ruhlarınızı çıkarınız» derler.

Eğer denilirse: İnsan ruhunu çıkarmaya muktedir değildir. O halde meleklerin böyle bir teklif yapmasının faydası nedir?

Cevab olarak deriz ki, bunun manâsı; melekler onlara; istememenize rağmen ruhlarınız alınacaktır diyorlar demektir. Çün-

kü mümin, Cenab-ı Hakk ile mülâki olmayı o an sever. Kâfir ise sevmez.

Bazı tefsir alimlerine göre bu âyetin manâsı; «Melekler onlara eğer gücünüz var ise nefislerinizi bu azabtan kurtarınız, diyorlar» demektir. Bu tefsire binaen bu söz onları kınamak içindir. Çünkü onlar nefislerini o anda, o azabtan kurtarmaya muktedir değildirler.

«Siz bugün Kur'an'a iman etmek, Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı tasdik etmekten böbürlendiğinizden ve yalandan Allah'a birtakım şeyler isnad ettiğinizden ötürü rezalet azabını tadacaksınız.»

KIYAMET GÜNÜNDE İNSANLARIN DURUMU

(94) *«And olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi, size verdiklerimizi ardınıza bırakarak bize birer birer geldiniz. İçinizde Allah'ın ortakları olduğunu sandığınız şefaatçılarınızı beraber görmüyoruz. Andolsun ki, aranızdaki bağlar kopmuş, ortak sandıklarınız sizden ayrılmışlardır...»*

Bu Âyet-i Celîlenin sebebi nüzülünü İbni Cerir ve İbnul Münzir İkrîme'den şöyle rivayet ederler: En Nadr bin Hars, *Gelecekte «Lat» ve «Uzza» denilen putlar bana şefaat edeceklerdir»* dedi. Cenab-ı Hak onun üzerine bu âyeti indirdi. Yani siz tek başınıza, beraberinizde mal, hanım, çocuk, ve hizmetkâr olmadığı halde bize geleceksiniz.

Cenab-ı Hak bu âyette kıyamet gününde kâfirlerin halini belirtip kâfirler nasıl haşrolunacaklar ve o gün onlara ne denilecektir, beyan ediyor. *«Andolsun, siz bize tek başınıza geldiniz»* cümlesinde kâfirleri kınamak vardır. Çünkü onlar dünyada bütün himmetlerini mal, çocuk ve mertebeye sarfettiler. Hayatlarının tamamını putlara tapmakla tükettiler. Bu da, kıyamet gününde onlara hiçbir fayda temin etmedi. Onlar dünyada edinmiş olduklarının

hepsinden uzak, tek başına haşrolundular. Yani insanlar nasıl çıplak, sünnetsiz, annelerinden doğmuş ise, kıyamette de o şekilde haşrolunacaklardır. Müslim ve Buhari ittifakla İbni Abbas'tan rivayet ettiler: Allah'ın Resûlü bize engin ve derin bir vaaz etti. Ve o esnada buyurdu:

«— Ey Nas'. Kuşkusuz siz Allah'ın huzuruna yalınayak, çıplak, sünnetsiz olduğunuz halde haşrolunacaksınız. Ve Sizi ilk yaradılışta nasıl yaratmış isek öyle iade edeceğiz. Bu, bizim üzerimizde bir vaaddır. Kuşkusuz biz bunu yaparız,» âyetini okudu.» [el-Enbiya : 104]

Müslim ve Buharî ittifakla Âişe validemizden rivayet ettiler. Resûlüllah'tan dinledim, buyurdu:

«Halk yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaktır.»

Bu cümleyi dinledikten sonra Resûlüllah'tan sordum:

«— Erkekler ve kadınlar hep böyle mi hoşrolunacaktır? O zaman birisi diğerine bakmaz mı?» Cenab-ı Peygamber:

«—Onların birisini diğerine bakacak fırsatını vermeyecek kadar emir şiddetlidir,» buyurdular.

Tabarani, senediyle Hz. Âişe'den rivayet etti:

«— Andolsun, sizi ilk yarattığımız gibi tek olarak bizim huzurumuza gelirsiniz» âyetini okuduğunda sordu:

«— Ey Allah'ın Resûlü! Vay bizim çirkinliğimize. Kuşkusuz erkekler ve kadınların hepsi haşrolunacaklar. Birisi diğerinin çirkin yerlerine bakacaklardır.»

Cenab-ı Peygamber:

«— O gün onların her birisi için bir durum vardır ki onu meşgûl eder. Kadınlar erkeklere, erkekler kadınlara bakamazlar. Onların durumları onları kendi haliyle meşgûl eder durur.»

Cenab-ı Hak dünyada insanoğluna verdiği mülkünü, evladını ve hizmetlerini insanoğlu bırakır, tek başına, anadan doğma bir biçimde haşrolunur. Müşrikler, *«Bizim, bu putlara ibadet etmemizin sebebi, bunlar Allah katında kıyamet gününde bize şefaat edeceklerdir. Çünkü bunlar Allah'ın ortaklarıdır»* diyorlardı. Oysa, Cenab-ı Hak ortaktan münezzehtir. Kıyamet günü olduğunda Cenab-ı Hak müşrikleri kınamak maksadıyla *«Sizin şefaatçılarınız sizinle beraber görünmüyor, onlar nerededir»* diye onların kulaklarını —tabir caiz ise— çekiyor. Cenab-ı Hak yemin ediyor ki, müşriklerle şefaatçılarının arası bozulacaktır. Birbirlerinden kopacaklardır. Ve dünyada müşriklerin iddia ettikleri kaybolacaktır ve ortada görünmeyecektir. Zira âyetin manâsı; sizinle, Allah'ın ortakları olduğunu iddia edip te tapmakta olduklarınızın arasında herhangi bir bağlantı kalmamıştır, aranızdaki bağlar paramparça olmuştur demektir.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ
الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ
وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ
تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا
بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾
وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ
فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ
فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ
مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا ۖ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ
مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انْظُرُوا
إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ
بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾
بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ
صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

(95) «Kuşkusuz ki Allah dane ve çekirdeği yaran (çatlatan) dır. Diriyi ölüden çıkarır. Ölüyü diriden çıkarıcıdır. İşte size [söylüyorum]: Allah budur. Öyle ise nasıl çevriliyorsunuz?»

(96) «Sabahı yarıp ortaya çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı da birer hesab ölçüsü yaptı. İşte bu galib ve bilen Allah'ın takdiridir.»

(97) «Allah odur ki karanın ve denizin karanlıklarında yön bulmakta kullanmanız için size yıldızları yarattı. Biz bilen bir kavm için ayetleri geniş bir tarzda açıkladık.»

(98) «Allah odur ki sizi bir tek nefisten inşa etti. [Sizin için] bir karargâh ve bir emanetgâh [vardır]. Anlayan bir kavm için ayetleri geniş bir tarzda açıkladık.»

(99) «Allah odur ki, gökten bir su indirdi. O su ile herşeyin bitkisini çıkardı. Ondan bir yeşillik yarattı. Ondan da biribirinin üstü üstüne binmiş bir dane (başak) türettik. Hurma ağacının tomurcuğundan da birbirine yakın salkımlar ve üzümlerden bağlar, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar ağaçları bitirdik. Meyvesine ürün verdiğinde ve olgunlaştığında bakınız. Kuşkusuz ki iman etmek isteyen bir kavim için onlarda bir dizi alametler vardır.»

(100) «Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları Allah yarattı. Bir de bilgileri olmadan (yalandan), Allah'a oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah onların vasıflandırmalarından yüce ve uzaktır.»

(101) «Gökleri ve yeri bir örnek olmaksızın yaratandır Allah. Onun bir eşi olmadığı halde çocuğu nasıl olabilir? Herşeyi o yarattı. Odur herşeyi hakkıyla bilen.»

(95) *«Kuşkusuz Allah dane ve çekirdeği yaran (çatlatan) dır...»*

Bu âyetle Cenab-ı Hak, daha önceki âyetlerle «Tevhid» ve Nübüvvet takdir edildikten sonra kudretinin, ilminin ve hikmetinin kemaline delâlet eden delilleri zikretti. Bununla dikkatleri şu noktaya çekti: En büyük hedef, Allah'ı bütün sıfatlarıyla ve fiilleriyle tanımaktır. Ve bilinmelidir ki, eşyayı örneksiz yaratan odur. Bu kuvvet ve kudrete sahib olan elbette ibadetlere müstahak olacaktır. Şu hiçbir şeye gücü yetmeyen putlar da ibadete layık olmayacaktır. Bir de Cenab-ı Hak bu âyetle müşriklerin üzerinde bulundukları şirkin yanlış olduğunu tarif etmektedir. Âyetin manâsı «Kuşkusuz ibadete tek başına müstahak olan, ancak daneyi yarıp bitkiden çıkaran, çekirdeği yarıp hurmadan çıkarandır.»

«Felaka» maddesinde iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, *«Halaka»* (yaratmak) manâsınadır. Bu görüşe göre, âyetin manâsı; kuşkusuz Allah daneyi ve çekirdeği yaratıcıdır demektir. Bu tefsir, İbni Abbas'tan El Ufi tarikiyle rivayet edilmiştir. Dahhak ve Mukatil de buna katılmışlardır.

El-Vahidi der ki: Tefsir alimleri *«Felaka»nın «Fetare»* manâsında olduğunu söylemişlerdir.

Taberi, *«Felaka»nın «Halaka»* manâsında olduğunu inkâr ederek demiştir ki: Arap kelamında *«Felaka»*nın *«Halaka»* manâsına geldiğinin caiz olduğunu naklederek diyor ki; *«Felaka» «Halaka»*

demektir, denildi. Zaten yaratmayı derin düşünürsen sana çoğunun *«infilak»*, [yarmak; parçalamak]tan geldiğini görürsün. Yani, bütün eşya varolmazdan önce adem [yokluk] de idi. Cenab-ı Hak onları varedip vücüda çıkardığında sanki yokluktan onları yarmış çıkarmıştır.

«Felaka» maddesi hakkındaki ikinci görüş, tefsir alimlerinin çoğunun görüşüdür. Fâlk yarmak demektir. Bunu böyle kaydettikten sonra manâsında iki yorum getirmişlerdir. Birisi, İbni Abbas'tan gelen yorumdur: Allah daneyi yarıp başaktan, çekirdeği yarıp hurmadan çıkardı. Hasan Basri'nin, Süddi ve İbni Zeyd'in de görüşü budur.

Ez Zeccac «Cenab-ı Hak kuru daneyi yarıyor, kuru çekirdeği yarıyor. Ondan yeşil bir yaprak çıkarıyor» dedi. İkinci yorum Mücahid'den gelmiştir: Bu yarma dane ile çekirdekte meydana gelen yarılmalardır. Daneden maksat, buğday, arpa ve pirinç danesi gibi çekirdeği olmayan haptır. Çekirdekten maksat, tam danenin tersi olandır. Yaş hurma, ayva ve kayısılar gibi.

*«Dane ve çekirdeği yarıcıdır»*ın manâsı dane ve çekirdek yaş bir toprağa girdiğinde onun üzerinden bir miktar zaman geçtikten sonra Cenab-ı Hakk o daneden yeşil bir yaprak çıkartıyor, sonra o yapraktan bir başak çıkıyor. Bu başağın içinde daneler vardır. Ve Cenab-ı Hak çekirdekten bir ağaç çıkarıyor göklere doğru ağaç yükseliyor. Damarları da yere daldıkça dalıyor. Bu eşyayı kuvvet ve kudretiyle, örnek olmaksızın vücuda getiren ve yaratan Allah ortaktan münezzehtir.

«Diriyi ölüden çıkarıyor.» Yani gelişen canlılar ve bitkiler ve ağacı gelişmeyen meni damlalarından ve daneden çıkarıyor.

(95) *«Diriyi ölüden çıkarıyor»* cümlesi, daha önceki cümlenin açıklaması ve bir çeşit tefsiridir. Bunun için bu cümlede harf-i atif terkedilmiştir.

Bazıları, *«Bu cümle, inne'nin ikinci haberidir Cenab-ı Hakk'ın azametine başlı başına işaret ettiğini ilân etmek için harf-i atıf getirilmemiştir»* demişlerdir.

(95) *«Ve ölüyü de diriden çıkarıcıdır...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «ölü»den maksat, meni damlası, dane ve çekirdek gibi cansız nesnelerdir. «Diri»den maksat, hayvan, bitki ve ağaç gibi gelişen canlı nesnelerdir.

Müfessirlerin imamı, Fahreddin Razi Hazretleri bu âyetle ilgili olarak şunları söylüyor:

«Bu âyetle ilgili birkaç mesele vardır:

Birinci mesele; Cenab-ı Hakk daha önce tevhid hakkında konuştu. Sonra peygamberlik emrini takrir etti. Sonra bu aslın [tevhidin] birkaç dalından konuştu. Burada yaratanın varlığına işaret eden delilleri söylemeye O'nun ilminin genişliğini, hikmetini; kudretinin üstünlüğünü belirtmeye dönüş yaptı. Ta ki, aklî ve naklî bahislerin (konuların) ve istenilen hikmetlerin tamamından asıl maksad Allah'ın zatını sıfatlarını ve fiillerini bilmek suretiyle tanımak olduğu bilinmiş olsun...

İkinci mesele; HAY (dirilik)tir. Hayat sıfatıyla vasıflanmış olan şeylerin ismidir. Meyyit [ölü], hayat sıfatından uzak olan şeyin ismidir. Bu takdire binaen bitki, diri olamaz, ancak bu bilindiği takdirde olur. Halkın «Hay» ve «Meyyit»in tefsirinde iki görüşü vardır:

Birinci görüş, bu iki lâfzı hakiki manâlarına hamletmektir. İbni Abbas *«Nutfe (meni)den diri bir beşeri çıkardı. Sonra diri beşerden ölü nutfe (meni)yi çıkardı demektir»* diyor. böylece yumurtadan diri bir civciv çıkarıyor. Sonra tavuktan ölü bir yumurtayı çıkarıyor. Bundan gaye, «HAYAT» ile «ÖLÜMÜN» münafi

(zıt) olduklarını beyan etmektir. Benzerin benzerden oluşması belki tabiat ve özellik sebebiyle olduğu düşünülebilir. Ama zıddı zıddan yapmak, tabiat ve özellik sebebiyle değildir. Belki bir Mukaddir'in (takdir edenin), hâkim ve bilen bir Mudebbir'in (tedbircinin) istemesi iledir

İkinci görüş, âyetteki «EL-HAYY» ve «EL-MEYYİT», zikredilen manâ üzerine bina edilir. Bir de mecazi vecihler üzerine bina edilir.

Zeccac *«Âyetin anlamı yaş ve sulu [yeşil] bitkiyi kuru daneden çıkarır, kuru daneyi yaş ve gelişen bitkiden çıkarır demektir»* dedi. İbni Abbas, İbrahim'i Azer'den çıkardığı gibi *«Mü'mini kâfirden çıkarır.»* Ken'an'ı Nuh'tan çıkardığı gibi *«Kâfiri de mü'minden çıkarır.»* Asi'yi (isyankâr) muti'den (itaat edenden), muti olanı asiden çıkarır» şeklinde tefsir etmiştir.

«Bu değişik haller ve birbirleriyle çelişen fiillerin hepsi işaret eder ki, bu âlemin hikmet sahibi bir düzenleyicisi vardır. O düzenleyen, halkın maslahatlarını ihmal etmemiş ve halkı başıboş bırakmamıştır,» diyen Fahreddini Razi şöyle devam ediyor:

Eğer Cenab-ı Hakk, *«Diriyi ölüden çıkarır»* cümlesinde niçin fiil kullandı? Sonra *«Ölüyü diriden çıkarıcıdır»* cümlesinde de ism-i fail kullandığı sorulur ve ism-i failin, fiil üzerine atfı da hoş değildir diye itiraz edilirse, cevab olarak deriz ki:

«Ölüyü diriden çıkarıcıdır» cümlesi, *«Dane ve çekirdeği patlatıcıdır»* cümlesi üzerine atıftır. *«Diriyi ölüden çıkarıyor»* cümlesi ise, onun açıklamasıdır. Çünkü danenin ve çekirdeğin patlatılması, bitki ve gelişen ağaçlarla olur. Bu, diriyi ölüden çıkarmak gibidir. Çünkü gelişen, hayat sahibinin hükmündedir. Görmez misin, Cenab-ı Hakk şu âyette: *«Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir.»* [Er-Rum: 19] buyuruyor?

Burada ikinci bir nokta vardır: Fiilin lafzı işaret eder ki, fail bu fiile her anda itina göstermektedir. İsmin lafzı ise o zaman zaman itina göstermeyi ifade etmiyor.

El-Cürcani, «Delailü'l-İcaz» adlı kitabında şu misali veriyor :

Cenab-ı Hakk *«Allah'tan başka bir yaratıcı var mıdır, size gökten ve yerden rızık versin?»* [Fatır: 3] *buyururken fiil lafzını zikretmiştir.* Ve fiilin sigası ifade ediyor ki, Cenab-ı Hakk, bir halden sonra öbür halde, bir saatten sonra öbür saatte ve zaman zaman bu rızkı insanlara verir. İsme misal ise *«Onların köpeği [kollarını], eşiğe yayıcıdır.»* [Kahf: 18] âyetidir. Buradaki *«yaymak»* kelimesi, bu halin üzerinde devam edilmesini gerektirir. Yani tek hal üzerinde devam edilmesini ifade eder. Bu, sabit olduktan sonra deriz ki; diri ölüden üstündür. O halde dirinin ölüden çıkarılmasına, ölüyü diriden çıkarmaktan daha fazla itina göstermek gerekiyor. Bunun için birinci kısımda fiil sigası, ikinci kısımda ise, isim sigası kullanıldı. Tâ ki, dirinin ölüden çıkarılmasına gösterilen itina ölünün diriden çıkarılmasına gösterilen itinadan daha fazla, daha mükemmel olduğuna delâlet etsin. Allah, maksadını herkesten daha iyi bilir.

(95) *«Öyle ise nasıl olur da çevriliyorsunuz?..»*

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde, Sâhip bin Ubbad şunları dedi: «Bu âyet, kulun fiilinin, Allah'ın mahlûku olmadığına işaret eder» demiştir. Çünkü, eğer Cenab-ı Hakk döndürülmeyi yaratmış olsaydı onlara bu şekilde nasıl sorardı?

Cevap olarak deriz ki, zıdlara nisbetle Allah'ın kudreti eşittir. Eğer taraflardan birisi diğerine tercih edilirse, bu üstünlük kuldan değildir. Aksine katıksız bir ittifak [tevaffuk]tur. O halde nasıl olur ki Cenab-ı Hakk kuldan *«Öyleyse nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?»* diye sorsun. Eğer bu tercih, fiili gerektiren ve çağıran bir müreccihin (tercih edicinin) oluşuna bağlı ise o zaman o, fiili

gerektirenin oluşu Cenab-ı Hakk'tan olur. O oldu mu fiil de gerekli olur. Böyle olunca bize mal etmek istediğiniz her şey size de aynen lâzım gelir. Allah hakikatini daha iyi bilir(1).

(96) *«O, sabahı da yarıp çıkarandır...»*

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde denilmiştir ki; gündüzün direğini gecenin zulmetinden yarıp çıkarmıştır. Veya gündüzün beyazlığından yarıp çıkarmıştır. Veya sabahın zulmetinden yarıp çıkarmıştır.

Bu Âyet-i Celîledeki «EL-İSBAH» kelimesi, mastardır. sabaha isim olmuştur.

Zeccac *«El-İsbah ile es-Subh* kelimeleri birdirler. İkisi de gündüzün evveline, [ilk anlarına] denilir.» dedi

Âyetin zahiri Cenab-ı Hakk'ın gündüzü ve sabahı yardığına delâlet eder. Oysa yarılan zulmettir. O, yarılıyor, sabah ondan fışkırıyor. O halde âyetin manâsı nedir dersen?

Cevap olarak derim ki; âlimler bu hususta birçok görüş belirtmişlerdir:

Birinci görüş: Bu âyetten maksat sabahın karanlığını yarmaktır. Bunun nedeni de şudur: Fecir ikidir: Birincisi tıpkı kurdun kuyruğu gibi ufukta direk bir şekilde uzanıp giden beyazlıktır. Bunun arkasından bir karanlık gelir. İşte bu sabaha «Fecr-i kâzib» [yalancı aydınlık] denilir. Çünkü bu, önce doğu ufkunda görünür, sonra yok olup gider. Ondan sonra ikinci sabah [fecr] çıkar. O da doğu ufkunun tamamında yayılan aydınlıktır. Buna «Fecr-i sadık» (doğru fecir) denilir. Çünkü bunun arkasında ar-

(1) Bkz. Fahreddin Razi, Tefsirü'l-Kebir, c. 4, s. 145, Amire, İstanbul, Bilâtarih.

tık karanlık yoktur. Bu izahtan oluşan nokta şudur: «*Birinci fecrin karanlığını, ikinci fecrin nuruyla yarmıştır.*»

İkinci görüş :

Cenab-ı Hakk, gecenin karanlığını sabahın nuruyla yardığı gibi, sabahın nurunu da sabahın ziyasıyla (ışığıyla) yarıyor. Bu takdirde âyetin manâsı «*O'nun nuruyla sabahı yarmıştır,*» oluyor.

Üçüncü görüş:

Bu âyetten, sabah karanlığının yarılması kastediliyor. Bu da, gecenin sonundaki karışık olan karanlıktır. Bu karanlığın arkasından gerçek sabah doğuyor.

Dördüncü görüş:

Âyetin manâsı, «Fecrin direği olan «İSBAHI» yarmıştır» demektir. Bu da fecr yarıldığı zaman oluyor. Bunun için Fecre «yarılmış» denilmiştir.

Beşinci görüş:

Bu âyetteki «FALK» yaratmak manâsınadır. Yani sabahın yaradanıdır. Bu söze binaen kapalılık ortadan kalkar. Sabah gündüzün ilk noktasında beliren ışıktır. Manâ: «Cenab-ı Hakk, sabahın ışığını; yapan, yaratan ve aydınlatandır.» demek oluyor.

(96) «*Geceyi bir sükûn (dinlenme); güneş ve ayı da bir hesab (ölçü) vasıtası kılan O'dur.*»

Bu âyetin tefsirinde şunlar söylenilmiştir: Yani gündüzleyin yorulan bir insan, gecede sükûnet bulur ve geceyle arkadaş olur. Çünkü gecede istirahat bulur. Kişi neyle sükûnet bulur, neyle ünsiyyet (arkadaşlık) eder, neyle istirahate kavuşursa —ister hanımı, ister dostu olsun— ona «SEKEN» denir. Bunun için geceye

de, gündüze de «SEKEN» denilmiştir. Çünkü insan onunla da ünsiyyet (arkadaşlık) kurabilir. Bundan ötürü bazı kimseler gündüze de «Mu'nise» [can yoldaşı] ismini vermişlerdir.

İbni Ebi Hatım, Katade'den rivayet ediyor:

«Âyetin manası: gecede, her kuş ve her yürüyen, sükûnete kavuşur demektir.»

Bu tefsirin benzeri, İbni Abbas'tan da, Mücahid'den de gelmiştir. Âyetten maksat, gece sükûnet yeri olmuştur. Bu takdirde *«Sekenen»* kelimesi durgunlaşma ve istikrar manâsına gelen «SÜKÛN» kökünden alınmış oluyor.

Güneş ile ay değişik devirler üzerinde kılınmışlardır. Oralarda vakitler hesablanır. İbadetler ve muameleler, o vakitlere bağlanmıştır. Yani Cenab-ı Hakk, güneşin ve ayın yörüngedeki hareketini muayyen bir hesaba bağlamıştır.

İbn Abbas, *«Güneş ve ay, onlar için kılınmış, (takdir edilmiş) bir ecele (zamana) doğru giderler. Yani günlerin adedinden ,senelerin adedine doğru giderler»* diyor.

El-Kelbi, *«Ay ve güneşin menzilleri, konakları hesapladır. Onlar o, konakları geçemezler. Konaklarının en sonuncusuna varıncaya kadar belirlenmiş bir hesapla devam ederler»* diyor.

(96) *«Bu; üstün, güçlü ve bilen Allah'ın takdiridir...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «BU» tabiri Tibrîsi'ye göre daha önce bahsi geçen sabahın yarılmasına, gecenin sükûnet vermesine, güneş ve ayın hesapla yürüdüğüne işarettir. Cumhur; *«Bu zamiri güneş ve ayın hesap vasıtası olmasına işarettir»* dedi.

Ayetteki «el-aziz» kelimesi; galip, kâhir ve ona hiçbir şey başkaldıramaz, demektir. Ay ve Güneş, başkaldıramayan o şeyler-

dendir. Onları böyle yürütmesine onlar karşı gelemezler, demektir. «El âlim» kelimesi ilimin son noktasına varan ve bütün malûmatı bilen zat demektir. Güneş ile Ayın insanların maişet ve ibadetleri için hesabla cereyan etmeleri bilinen meselelerdir.

(97) *«O, karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulmanız için size yıldızları varedendir...»*

Bu Âyeti Celîlenin izahı şöyledir: Allah, sizin için pırıl pırıl parlayan yıldızları yarattı. Onlarla şaşırmış olduğunuz yolları bulmanızı temin etti. Evet karada olsun denizde olsun yıldızlar yolları gösterici ve insanlara kıbleyi tayin etmek hususunda delil olarak yaratılmıştır. Gündüzün insanlar istedikleri istikameti güneşin hareketiyle tesbit ederler. Geceleyin de yıldızların hareketiyle tesbit ederler. Yıldızların göğe süs olması da ayrı bir yarardır. Şeytanlar için recm araçları olması başka bir faydadır. Nitekim Cenab-ı Hakk, başka bir âyette: *«Andolsun biz en yakın semayı çıralarla süsledik ve onları şeytanlara recmler (taşlama birimi) yaptık.»* [Mülk: 5] buyurmuştur.

Bu Âyet-i Celîledeki «yıldızlar,» güneş ve aydan başka olan yıldızlardır. Çünkü halkın geleneğinde yıldız denildi mi güneş ve ayın haricinde olan yıldızlar kastedilmektedir. Mümkündür ki güneş ve ay, yıldızlar topluluğuna dahil olsun. Ayrıyeten Cenab-ı Hakk onları zikretmek suretiyle onların daha büyük yararlarına işaret etmiş olsun.

Tencim ehli [Kozmoğrafyacılar Astronomi alimleri] yıldızları iki kısma ayırırlar:

1 — Sabit yıldızlar,

2 — Seyyar yıldızlar.

Sabit yıldızların adedini Allah'tan başkası bilmez. Seyyar yıl-

dızlar eski astronatlara göre yedi tanedir. Sonra HERŞEL (1) yıldızı da bunlara eklenmiş, sekiz olmuşlardır.

Bu Âyet-i Celîle, yıldızlar ilmini, Burçları, Menziller ve durumlarını öğrenmekte bir mahzur olmadığına delâlet eder. Böylece, bu konularla ilgili dinî bahisleri öğrenmekte de herhangi bir sakınca yoktur. Yıldızların yol göstermeye delil olmaları ise pek çok sebeblerden sadece birisidir. Haddi zatında onların herhangi bir tesirleri yoktur.

Allame İbn Hacer «Yıldız ilminde öğrenilmesi yasak olan; müneccimlerin geleceği bilmede yıldızların etkisi olduğunu iddia etmeleridir. Mesela: Yağmur yüzde yüz ne zaman yağacaktır? Kar ne zaman düşecek, rüzgâr ne zaman esecek? Ve bolluk ile kıtlık ne zaman olacaktır? gibi... Bunlar, yıldızların bilgisi veya yıldızların seyri ya da beraber olmaları veya ayrılmalarıyla yağmurun yağma saatini, karın düşme zamanını, rüzgârın esme vaktini, senenin kıtlık veya bolluk içinde olacağını biliyoruz, diye iddia ederler. Oysa bu gaye ilmini Cenab-ı Hakk'ın kendisinden başkası bilmez. Öyle ise bu ilmi iddia eden fasıktır, belki bu iddia insanı bazan küfre kadar götürür. Ama birisi *«Filan yıldızların birleşmeleri veya ayrılmaları Allah tarafından ve ilahî adete binaen filan şeyin olmasına (Meselâ karın düşmesine) işarettir. Fakat bu da yüzde yüz değildir, böyle tahmin ediliyor»* dese, bunda herhangi bir sakınca yoktur. Yıldızlara bakarak zevalin bilgisine sahip olmak, kıble yönünü tayin etmek, vaktin ne kadarı geçmiştir, ne kadarı kalmıştır bunu söylemekte henhangi bir günah yoktur. Hatta bunu öğrenmek «farz-ı kifaye»dir.

Sahihayn'ın Zeyd ibn Halid el-Cehemi'den rivayet edilen: «Allah'ın Resûlü önümüzde sabah namazını kıldı. Bundan önce yağmur yağmıştı.

(1) Herschel Sir William [Herşel] (1738 - 1822) Almanya'da doğdu. Sonra İngiltere'ye gitti. Meşhur bir Astronot'dır. «URANİUS»u keşfetti.

Namazı bitirdikten sonra bize yönelerek buyurdu:

«Rabbimizin ne dediğini biliyor musunuz?»

Sahabe:

«Allah ve Resûlü daha iyi bilir,» dediler. Resûlüllah:

Rabbimiz buyurdu ki, «Kullarımdan kimisi mü'min, kimisi de kâfir olarak sabahladı. Kim ki, Allah'ın faziletiyle yağmur yağdı dese, o bana iman, yıldızları inkâr etmiştir. Kim ki, falan yıldızın sayesinde yağmur yağdı dese, o beni inkâr, yıldızlara iman etmiştir,» dedi. hadisin hükmüne gelince;

Alimler bunun tefsirinde şunu söylemişlerdir:

Eğer kişi *«Filan yıldız yağmuru icad etmiş ve yaratmıştır»* diye söylerse hüküm böyledir. Eğer kişi *«Filan yıldız yağmurun düşmesine sebeptir»* diye bunu kullanır veya *«o, yağmuru Allah indirir, indiricisi sadece Allah'tır»* manâsına kullanırsa kâfir olmaz. Ama bu sözü söylemek mekruhtur. Çünkü bu küfür sözlerdendir.

Ben derim ki, yıldızlar ilminden insanı alıkoyan birçok hadisler varid olmuştur. İbni Ebi Şeybe, Ebi Davud, İbn Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

Allah'ın Resûlü *«yıldızlardan bir ilim iktibas eden, sihirden bir şubeyi iktibas etmiştir. Bu ilmi arttıkça öbürüsü de artar,»* buyurmuştur.

El-Hatib, Meymun bin Merhan'dan rivayet etti. İbni Abbas'tan *«Bana vasiyet et,»* diye dilekte bulundum. İbni Abbas:

«Allah'ın takvasını ve Yıldız ilminden sakınmayı, sana tavsiye ediyorum. Çünkü o, insanı kehanete çağırır,» buyurdu.

Hz. Ali'den gelen bir hadis:

«Allah'ın Resûlü yıldızlara bakmaktan beni nehyetti.»

Ebu Hureyre ve Hz. Aişe'den benzeri hadisler rivayet edilmiştir.

İbn Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet etti:

Allah'ın Resûlü *«Ebi-Ca'dûrâ'nın yıldızlar hakkındaki harflerinden bir harfi öğrenen kimse, şüphesiz ki Allah katında ve kıyamet gününde herhangi bir nasibe sahib değildir»* buyurdu.

İbn Merduveyh ve Hatib, İbn Ömer'den rivayet ettiler:

Allah'ın Resûlü, *«Sadece karanın ve denizin karanlıklarında hidayet rehberi olarak kullanacağınız ilmi yıldızlardan öğreniniz. Ondan sonrasından sakınınız,»* diye buyurdu.

Umulur ki bu gibi yasaklar zararın kapısını kapatmak kabilindendir. Çünkü bu bilgi çoğu zaman insanı şer'an mahzurlu olan noktalara çeker. Nitekim İbn Mihran'ın rivayet ettiği hadis de buna işaret ediyor.

Yıldızlara bakmanın yasaklanışına gelince, *«yıldızların bizzat tesirleri vardır»* diye iddia etmek, yıldızlara kahinler gibi bakmaktır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın her yıldızda yaratmış olduğu bütün özellikleri bilmek Allah'tan başkası için mümkün olamaz. Bir kısmını bilmek veya bazılarında bulunan özelliklerin hepsini bilmek herhangi bir fayda temin etmediği gibi, insanı herhangi bir zandan öteye de götüremez. Böyle bir zanna yapışanın hali; Ay'ın ışıltısına yapışan, Güneş'in parıltılarına tutunan bir kimsenin yapışmasına benzer. Evet, kevn ü fesat (olma ve bozulma) âleminde Allah'ın emri neticesi bir takım hadiseler bir yıldızın doğuşu veya batışı veya başka bir yıldızla beraber oluşu anında olsun. Meselâ: Süreyya'nın batması veya doğuşu anında ya da Süheyl'in batması sırasında meydana gelen olayda bizim söylediğimizin delili vardır. Bunların adi sebeblerden oluşu ve bazen müsebbiblerin

kendilerinden tahalluf edip (geride kalıp) meydana gelmemesi uzak bir ihtimal değildir. İster Eş'ari'lerin dediği gibi tesir onların katında olur diyelim, ister Matûridi'lerin dedikleri gibi, onlar Allah'ın izniyle tesir edicidir» diyelim, ister Selef'in dediği gibi diyelim dava değişmez. Bu kabilden tecrübeli bir insan, herhangi bir şeyi bir yıldıza bakarak söylerse, bir sakınca yoktur.

Hatib'in İkrime'den rivayet ettiği hadise gelince, bir kişi, diğerinden yıldızların hesabını sordu. Kişi bu soruya cevap vermekten kaçındı.

İkrime ona «İbni Abbas'tan: Bu bir ilimdir. Halk ondan âciz oldu. Onu öğrenmek istiyordu» dediğini dinledim dedi.

Zubeyr bin Bekar'ın Abdullah bin Hafs'dan rivayet ettiği hadis: *«Araplar birkaç haslet (huy) ile başka milletlerden ayrıldılar: 1 — Kâhinlikle (Bilinmeyen hakkında konuşmak), 2 — Kıyafe (İzcilik) ile, 3 — İyafe (Kuş uçurtmak ile kahinlik yapmak) ile, 4 — Yıldızla, 5 — Hesapla. İslâm kâhinliği yıktı. İslâmdan sonra diğerleri kaldı.»*

Hasan bin Salih, İbn Abbas'tan rivayet ederek dedi:

«—Yıldızlar ilmi (Astronomi) halkın zayi ettiği bir ilimdir.»

Hasan bin Salih'in bu sözü —eğer sahih ise— bizim daha önce söylediğimiz manâya hamledilir. Bütün bunları naklettikten sonra derim ki, yıldızlar ilmi (avama) fayda getirmeyen bir ilimdir. Onu öğrenmek zarar vermez. Cenab-ı Hakk neyi dilerse, o olur. Neyi dilemezse, o olmaz (1).

(98) *«O sizi tek bir nefisten yarattı...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «Tek nefis»ten maksad, Hz. Adem'dir.

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l-Meâni, c. 7, s. 234-235, Dar'ûl-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

Cenab-ı Hakk bu âyetle başka bir nimeti hatırlatıyor. Çünkü çoğalmış toplumun tek kişiden çıktıklarını bilmeleri, birbirlerine merhamet etmeye, sevişmeye, birbirlerini sevmeye sebeptir. Bu âyette Cenab-ı Hakk'ın kudretinin, büyüklüğünün delili de vardır. Bir nefisten milyarlarca insan meydana getirmek buna delâlet eder.

(98) *«Sizin için —babaların sulbünde [belinde] veya yeryüzünde— istikrar yeri vardır. Anaların rahminde veya kabirde emanetgâhlar vardır.»* Bu Âyet-i Celîlede kişinin sulbü, meninin istikrar yeri kılındı. Ananın rahmi de emanetgâh kılındı. Çünkü o meni sulbde herhangi bir kimsenin te'siri olmaksızın oluşur. Ana rahmine ise baba tarafından konur. Böylece ana rahmi emanetgâha benzetildi. Böylece kişi emanetini oraya bırakıyor. Yeryüzü istirahat yeri, içi de emanetgâh kılındı. Çünkü insanlar yeryüzünde yurtlar, konaklar, evler edinirler. Fakat yerin altında bunlar yoktur.

Hakim, birçok yoldan İbn Abbas'tan rivayet ediyor:

Âyetteki *«Müstakar»* anaların rahmidir. Âyetteki *«Müstevda'»*, babaların sulbüdür. Başka bir rivayette, Teyman'ın Hahamı İbni Abbas'a yazıp, «Müstakar» ve «Müstevda'»ı sordu. İbni Abbas «Müstekar anaların rahmidir, Müstevda' babaların sulbüdür» diye cevab verdi.

«Müstekarr'ı rahim ile tefsir etmeyi şu âyet de doğrulamaktadır:

«Biz dilediğimizi rahimlerde durdururuz, takrir ettiririz.» [El-Hacc: 5]

«Müstevda'»ı «babaların sulbü» ile tefsir etmeye gelince, Şeyhül-İslâm, *«Bu tefsir açık değildir»* demiştir. Fakat Şeyhü'l-İslâm'ın dediği gibi değildir. Çünkü İmam Fâhreddin Razi, *«Müstekar, se-*

bata Müstevda'dan daha yakındır» diye Müstakar ile Müstevda' arasında farkı belirttikten sonra bunu zikretmiştir. Bu tefsirin kuvvetli oluşuna delalet eden delillerden birisi de şudur: Bir tek nutfe (dölsuyu) babanın sulbünde uzun bir zaman durmaz. Fakat cenin uzun bir zaman ana rahminde durur. Madem ki rahimdeki duruş, sulbteki duruştan daha uzundur. Müstakarr'ı rahimdeki duruşta açıklamak daha uygundur. Ve Müstevda'ı da baba sulbündeki duruşa isnad etmek daha evladır. Muhtemel ki, baba sulbünün emanetgâh olmasının manâsı Cenab-ı Hakk, Adem (AS)in zürriyetini belinden çıkardıktan sonra, onları kendi nefislerinin aleyhinde şahit kıldı. Olan olduktan sonra da onları yeniden çıkardığı noktaya geri gönderdi demek olsun. Sanki onlar orada emanettirler. Cenab-ı Hakk dilediği zaman çıkaracaktır. Bundan dolayı baba sulbüne Müstakârr denilebilir.

İbn Abbas, Müstevda'ı baba sulbüyle açıkça tefsir etmiştir.

Abdurrezzak, Said bin Cubeyr'den rivayet ediyor:

İbni Abbas bana: *«Evlendin mi?»* diye sordu.

«Hayır, bugüne kadar böyle bir isteğim olmadı,» dedim. İbni Abbas, *«Eğer senin sulbünde bir emanet varsa, o çıkacaktır,»* dedi.

Bazıları Müstevda'ı dünya ile, Müstakârr'ı kabir ile tefsir etmişlerdir. Hasan Basri'den gelen bir rivayet:

«Ey Adem oğlu! Sen ehlinin içinde emanetsin. Sahibine geri gidip yetişmen yakındır.»

Bunu söyleyen Hasan, Lebid'in şu şiirini okudu:

«Mal ve aile efradı ancak birer emanettirler.

Elbette emanetler bir gün geri verilecekler.»

Ebi Müslim el-İsfehani «Müstekarr 'erkek' demektir. Çünkü meni damlaları onun sulbünden çıkar. Müstevda'da 'kadın' demektir. Çünkü onun rahmi meni için emanetgâhtır. Sanki Cenab-ı Hakk *«Allah, sizi bir tek nefisten yarattı. Sizden bir kısmı erkek bir kısmı kadın oldu.»* buyurdu.

Yıldızlardan bahseden âyetin sonunda Cenab-ı Allah «YÂ'LEMÛN» cümlesini kullandı. Bu âyetin sonunda da «YEFKÂHUN» cümlesini kullandı. İşaret etti ki, bir tek nefisten insanları yaratmak, değişik durumlar arasında onları evirip çevirmek, sanat bakımından daha ince, tedbir bakımından daha lâtiftir. «YEFKÂHÛN» «FIKIH» kökünden geliyor. Fıkıh ise, zekâyı kullanmak ve dikkatli olmak demektir. O, bu makama daha uygundur. Bu Âyet-i Celîle, FIKH'IN, İLİM'DEN daha beliğ olduğuna işarettir. Bazıları *«ikisi de aynı manâya gelir»* demişlerdir.

(99) *«O, gökten su indirendir. Bununla her türlü bitkiyi çıkardık. Ondan yeşillikler çıkardık .Ondan da birbiri üstüne bindi*rilmiş daneler türetiyoruz...»

Bu Âyet-i Celîle, Allah'ın o büyük nimetlerinden diğer birini hatırlatmaktadır. O'nun kudretinin kemalinden, rahmetinin genişliğinden meydana gelen nimetlerden diğer birisini gözler önüne sermektedir. Bu âyetteki «SU»dan maksad yağmurdur. «GÖK»ten maksad buluttur. Veya âyette, *«gök tarafından indirdik»* diye takdir yapılır. Bazılarına göre, bu âyet zahiri gibidir. Suyun indirilişi hakikaten göklerdendir, birinci etabda bulutlara gelir; ikinci etapta yere iner. Bu görüşü seçerek savunan Cübbaî: *«Birçok buharlar, yer altında birleşirler. Sonra yükselip havaya giderler. Orada bulutları oluştururlar. O bulutlardan yağmur yağar,»* diyenlerin görüşü, birçok yönden çürütülmüştür, dedikten sonra şöyle devam etti :

1 — «Soğukluk bazen hararet vaktinde olur. Bazen yazın or-

tasında olur. Bazen en soğuk bir zamanda yağmuru görürüz ki hiç donmadan iniyor. İşte bu hadise, onların bu dediklerini iptal ediyor.»

2 — «Buharlar yükseldiklerinde ayrılırlar. Ayrıldıklarında da onlardan yağmur taneleri doğup gelmez. Belki buharlar hamamların bazılarının tavanında olduğu gibi kaygan bir tavanda bir araya gelebilirler. Böyle bir tavan olmadığı takdirde bundan herhangi bir şey akmaz. Buharlar havada yükseldikçe onların üstünde birleşmeleri için kaygan bir yüzeyde olmadığı için onlardan herhangi bir suyun oluşmaması gerekiyor.»

3 — «Eğer yağmurun doğuşu buharların yükselişinden olsaydı, buharlar daima denizlerden yükselmektedirler. Yağmurun daima oraya yağması gerekirdi. Denize devamlı yağmadığına göre bu görüş yanlıştır, diyoruz.»

Bunları söyledikten sonra Cübbai şöyle devam etti:

«Bu kavim, bu sözleri söylemeye şu noktadan dolayı mecbur olmuşlardır: Onlar inanırlar ki, cisimler kadimdir (öncesi bilinmiyor). O halde cisimlere ne eksiklik ne de fazlalık giremez. Böyle olunca hâdis (peyda edilen)lerin oluşmasının bir manâsı yok. Ancak o zerreler başka bir şekilde oluşmalarına rağmen, onlar bu şekilde oluşuyor diye tanımladılar. İşte bu sebebten dolayı her şeyin oluşumu için muayyen bir maddeden oluştu demeye mecbur oldular. Müslümanlar ise; cisimlerin hâdis (sonradan) olduğuna inandılar. Yaradan âlim (Allah), cisimleri dilediği zaman yaratmaya gücü yeter. Dilediği şekilde evirip çevirmeye kudreti olan bir yapıcıdır. Müslümanlar buna inandıklarından dolayı böyle zorluklara kaçmaya ihtiyaçları yoktur. Madem ki Kur'an'ın zahiri, suyun ancak gökten indiğine delâlet eder. Ve böyle olması için herhangi bir mani de yoktur. Onu bu manâya yorumlamak vacib oluyor.»

Fakat (tabiatçıların) kitablarına müracaat edenlere gizli değildir ki, onlar Cübbai'nin bütün bu itirazlarına cevap vermişlerdir. Onlar «Bizi bu sözü söylemeye sadece Cübbai'nin sözleri değil de, göklerde 'Hark-u-İltiyam' (yırtıp-bitişme), ın memnu olduğu da bizi bu sözü söylemeye zorlamıştır. Göklerin altında bir ateş küresi vardır. Ve Anasur [Element] âlemi (atmosfer) orada kesilir. Büyük bir dağın üzerinde bulunan bir kimse yağmur yağdıran bir bulutu görür. Halbuki o bulutun üzerine gökten herhangi bir suyun inişini de görmez» demişlerdir (1).

(99) *«O su ile her şeyin bitkisini çıkardık.»* Yani o suyu bitkilerin yetişmesi için sebeb kıldık. Yani kemmiyet (nicelik) te ve keyfiyet (nitelik) özelliklerinde değişiklik arzeden bitki sınıflarının hepsini suyun sebebiyle çıkardık. Nitekim Cenab-ı Hakk başka bir âyette *«Bir tek su ile sulanmaktalar ve bazılarını yemekte diğerine üstün kılarız.»* [Rad: 4] buyurmuştur. Âyetteki «NEBAT» «NEBT» gibi yerden çıkan bitkiler demektir. İster ağaçlar gibi kökü olsun ister yosunlar gibi olmasın, hepsine «NEBAT» denir.

(99) *«Ondan bir yeşillik çıkardık...»*

Bu Âyet-i Celîle, bitkilerin köksüz kısımlarının açıklanmasına başlamaktadır. O yeşillikten de Cenab-ı Hakk, *«Birbirinin üstünde olan başaklarda olduğu gibi daneler çıkardık»* diyor. Ve sonra köklü olan bitkilere geçiyor ve buyuruyor:

(99) *«Ve hurma ağacının tomurcuğundan da yere sarkmış salkımlar, birbirine benzeyen ve benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler kılıyoruz...»*

Bu âyetde, köklü olan bitkilerin anlatımına geçilmektedir.

(1) Bkz. Alusi Ruhu'l-Meâni c. 7, s. 237.

Bilmiş ol ki, Cenab-ı Hakk, bu âyette bitkileri zikrettikten sonra, ağacın da dört çeşidini zikretti. Ağaçlardan önce bitkinin sözünü etmesinin nedeni, bitki gıdadır. Ağacın mahsülü ise meyvedir. Gıda meyveden önce gelir. Hurma, diğer ağaçlardan önce zikredildi. Çünkü hurmanın meyvesi gıda yerini tutar. Bir de, onda bir takım yarar ve özellikler vardır ki başka ağaçlarda yoktur. Hurmanın arkasından üzümün ismini zikretti. Çünkü üzüm, meyvelerin en şereflilerindendir. Ondan sonra zeytini zikretti. Çünkü onda bereket ve büyük menfaat vardır. Kullanılışıyla ilgili diğer yönlerde de fayda vardır. Bundan sonra narın ismini açıkça belirterek zikretti. Çünkü narda da fayda vardır. Nar hem meyvedir, hem de devadır (ilaçtır).

Sonra Cenab-ı Hakk şöyle devam etti:

(99) *«Ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakıveriniz...»*

Yani o anlarına delil getirmek için bakınız ve ibret alınız. Acaba, Cenab-ı Hakk bu lâtif ve sulu meyveyi bu kuru ve katı olan ağaçtan nasıl çıkarmıştır?

(99) *«Allah'a iman eden bir topluluk için bunda gerçekten ibretler vardır...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «BUNDA» zamiri [ismi işaret] daha önce bahsi geçen «DİKKAT EDİŞE» racidir. Yani bu dikkatle bakmakta, bu ibret gözüyle seyretmekte iman etmek isteyen bir kavm için birçok deliller vardır. Allah'ın kadiri mutlak olduğuna ve onun birliğine işaret eden birçok deliller vardır. *«İman eden bir kavm için onda ibretler vardır,»* dedi. Çünkü ondan yarar sağlayan bu kavimdir. İman etmeyenler ibretle bakmadıkları için yarar sağlayamazlar. Bu olayın, hikmet sahibi kâdirin (kudret sahibinin) varlığına ve birliğine delâlet etmesi, şu yönden geliyor: Bu değişik cinsleri ve çeşitli meyveleri bir tek kökten yaratmak, onu acaip

bir tarzda halden hale sokmak elbette onun inceliğini bilen bir ustanın işidir. Onu ondan başkası yapamaz...

(100) *«Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları o yaratmıştır...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «CİN»lerden maksat meleklerdir. Çünkü onlar meleklere ibadet ederlerdi. Ve *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* diyorlardı. Onlara «CİN» denmesi mecaz yoluyladır. Çünkü onlar da cinler gibi insan gözüne görünmezler. Onlara burada «CİN» demenin ikinci bir nedeni vardır. Yani onların durumu ilâhlık makamına nispet edilirse, düşük olurlar, onlar ilâh olamazlar demektir.

Bu tefsir, Katade'den ve Süddî'den rivayet edilmiştir. Bazılarının sözünden anlaşılıyor ki, «CİN» tabiri, hem cinleri hem de melekleri kapsamaktadır. Bazılarına göre âyetteki «CİN»den maksad şeytanlardır. Bu tefsir de, Hasan Basri'den rivayet edilmiştir. Cinleri Allah'a şerik (ortak), koşmalarının manası, Allah'a itaat ettikleri gibi, onlara itaat etmeleridir. Veya cinlerin vesvese ve tahrikleriyle putlara tapmalarıdır.

İbni Abbas'tan rivayet edildi:

Bu âyet, *«Allah, insanların yabanî ve evcil hayvanların ve diğer canlıların yaratanıdır. İblis ise yırtıcı hayvanların, yılanların, akreplerin ve şerlerin yaratanıdır»* diyen zındîklar hakkında nazîl olmuştur. Bu takdirde «CİN»den maksad; şerlere sebeb olan ve pis vesveseleri beşerin ruhuna sokan İblis ve ona uyanlardır. Nur ve karanlık ile hükmeden ateşperestlerin bu hususta birçok sözleri vardır ki, kulaklar onları dinlemek istemiyor, nefisler onlardan tiksiniyor.

İbn Abbas'ın hadisinde Mecusilere *«Zındîklar»* denilmiştir.

Çünkü «ZİNDİKLIK» onların vasfıdır. Çünkü Zerdüşt'ün (1) Allah katından geldiğini iddia ettiği —ZEND— adlı kitaba mensub olan bir kimseye «zendî» deniliyor. Sonra bu Arapçalaştırılmıştır: «*Zindîk*» olmuştur. Çoğuluna «Zenadîk» deniliyor. Mecûsi'ler, «*kâinatta olan her şeyin hayrı Yezdan'dan (yani nurdan)dır. Şerri İblistendir*» diyorlar. Sonra İblisin muhdis (icadeden) olup olmaması hususunda da çeşitli görüşleri vardır. Daha önce dediğimiz gibi onları kulaklar dinlemek istemiyor.

Eğer denilirse: Zindîklar sadece İblisi Allah'a ortak koşuyorlar, O halde niçin Cenab-ı Hakk, âyette «*Cinleri Allah'a ortaklar koştular*» diye çoğul tabiri getirmiştir?

Cevab olarak deriz ki, İblisin cinsinden ve gurubundan yardımcıları vardır. Onlar da cinlerin şeytanlarıdır. İblisin yaptıklarının aynısını yaparlar. Cenab-ı Hakk bunun için onlardan hikâye ederek «*Onlar bu cin ortaklarını Allah'a ortak koşuyorlar*» buyurdu.

Bu âyetin iniş sebebinde ihtilaf vardır. Yani cinlerin onlarla «ortaklık» konusunda ihtilaf vardır. Muhtelif görüşler vardır. Bazıları «Ayet, Arap kâfirleri hakkında inmiştir; çünkü onlar cinlerin kendilerine emrettiğine itaât edip putlara taptıklarından sanki cinleri Allah'a ortak koşmuşlardır,» diyorlar. Bazıları da «*Bu âyet Mecusi'ler hakkında gelmiştir*» dediler. Bunun açıklaması daha önce geçti.

(100) «*Bir de hiçbir bilgiye dayanmaksızın ona oğullar ve*

(1) Zerdüşt b. Pürşeb Azerbeycanlıdır. Annesi Rey'dendi. Acemistan'da Zerdüşlük dinini tesis etmiştir. Allah'ın Resûlü olduğu, dininde Allah'a ibadet etmek şeytanı inkâr etmek, iyiliği emir ve kötülüklerden yasaklama vardı. Rivayete göre «NUR» ve karanlığı ters iki asıl kabul etti. Evrendeki tüm eşyanın kökeni onlardır dedi. Bkz. Kenzûl-Ulumı Vel-Lûgat. Ferid Vecdi Matbaat-ül vaiz. Kahire. 1323-1905.

kızlar yakıştırıp uydurdular. O, ise, nitelendire geldikleri şeylerden yücedir,uzaktır...»

Bu âyetin tefsiri: Cenab-ı Hakk'a «oğul» nisbet eden Hıristiyanların tamamı ve Yahudilerden de sadece bir guruptur. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ederler veya sözlerinden bu anlaşılır. Yahudilerden bir gurup da Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu savunurlar. Arap kâfirleri de *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* derler. Ve hepsi de ilimsiz olarak Allah'a iftira ederler. *«İlimsiz olarak»* tabiri bu sözün fâsid (yanlış) olduğuna dair kesin bir delildir. Çünkü çocuk babanın bir parçasıdır. Allah ise parçalanmayı, [*tecezziyi*] kabul etmez. Cenab-ı Hakk, bunları söyledikten sonra nefsini bu bâtıl sözler ve bozuk fikirlerden arındırarak *«O, ortaktan münezzehtir ve onların vasfettiklerinden de yücedir. Onların isnad ettikleri Allah'ın celaline yakışmaz»* buyuruyor.

(101) *«Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır. Onun nasıl bir çocuğu olabilir? Onun bir eşi yoktur. O her şeyi yaratmıştır. O her şeyi bilendir...»*

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde şunlar söylenmiştir:

Yerleri ve gökleri aletsiz, maddesiz, zamansız ve mekânsız yaratıp meydana getiren O'dur. Rağip el-İsfehanî, âyetin tefsirinde şunları söyledi: «BEDİ'» kelimesi yaratana da, yaratılana da atfedilir. Yani «FEÎL» sigası «—İsm-i-Fail—» manâsına geldiği gibi, «İsm-i Mef'ul» manâsına da gelir. Yerler ve gökleri acaib bir tarzda, üstün bir şekilde, üstünlüğüne erişilmez bir güzellikte yaratmıştır. Yaratırken bir örnekten faydalanmakta, kendisi için söz konusu değildir.

Âyet-i Celîledeki «BEDİ» kelimesi, Bedia, Bedii, Bediu şeklinde üç hareket ile okunmuştur. *«Onun çocuğu nerde olabilir?»* cümlesi «Müste'nife» [daha öncekinden alakasız yeni başlamış] bir

cümledir. Allah'a nisbet ettiklerinin muhal (mümkün olmayan) olduğunu açıklamaktadır. Allah'ın onların sözlerinden uzak olduğunu beyan buyurmaktadır. *«Oysa Allah'ın eşi yoktur.»* Cümlesi kuvvetlendirici bir durumdur. Çünkü çocuk annesiz olmaz. Yani nerden ve nasıl O'nun bir çocuğu olacaktır? Halbuki O'nun çocuğu dünyaya getiren bir eşi yoktur.» demektir. *«Her şeyi O yarattı»* cümlesi, daha önce bahsedilen muhal (mümkün olmayan) ların araştırılması için zikredilen bir cümledir. Yani onların «çocuk» dediğini de o yaratmıştır. Yaratılmış nasıl Halik'in [Yaradan]ın çocuğu olur?» diyebilir?

Fahreddin Razi «Tefsir-i Kebir»inde şunları söylüyor:

Bir kimse *«Cenab-ı Hakk'ın çocuğu vardır»* demekle; «Cenab-ı Hakk, herhangi bir, meni damlası anne rahmine girmeksizin onu orada yaratmıştır» manâsını kastederse, onun bu kastı reddedildiği gibi, ona denilir ki; *«O, gökleri ve yeri de herhangi bir projeye dayanmaksızın yaratmıştır.»* Eğer her yarattığına bu şekilde «EVLAD» denilirse göklere ve yere de, *«Allah'ın çocuğudur»* demek gerekir. Bu ise ittifakla bâtıldır. Eğer «çocuk»tan maksat, canlılar arasından meydana gelen çocuk ise, yine reddedilir. Çünkü Allah'ın eşi yoktur ki çocuk doğursun. Bir de, bir eş vasıtasıyla çocuk edinmek ancak yaratmaya ve icad etmeye kudreti olmayan hakkında geçerlidir. Halik (yaradan) olan ve bütün mümkinatı yoktan vareden için, buna ne hacet vardır? O bir şeyi irade ettiğinde «OL» diyor, o şey de oluveriyor. Böylece doğurmak suretiyle ondan bir şahsın meydana gelmesi mümkün değildir. Eğer üçüncü bir mefhumu kastederlerse, bu da düşünülemez.

(101) *«O her şeyi bilendir.»* Yani ne olursa olsun onu bilmek Allah'ın şânındandır. İsterse mahlûk (yaratılmış), isterse gayri mahlûk olsun. O'nun ezelî ve ebedî ilmi her şeyi kapsamaktadır. Durum bu olduktan sonra nisbet edilen çocuk ya kadim (önceden varolan) veya hâdis (sonradan varedilmiş) olacaktır. Kadim ol-

ması caiz değildir. Çünkü kadimin «Vacib-ul-Vücud» [zatından ötürü vacib-ul-vücud] olması vacibtir. Böyle olan zat da başkasına muhtaç değildir. Çocuğun başkasının evladı olması memnu' olur. Öyleyse başkasına evlad olması hâdis (sonradan yaratılmış) olmasını vacib kılar. *Cenab-ı Hakk'ın her şeyi bilmesi* muhakkaktır. Öyle ise çocuğun oluşunda kendisi için bir menfaat var mıdır yok mudur O, biliyor. Eğer birinci ihtimal olursa, hiçbir zaman düşünülemez ki, ondan önce bu çocuğun yaratılması istenilmesin. Bu da, çocuğun ezelî olmasını gerektirir. Ezelî olması da düşünülemez. Eğer ikincisi olursa, o zaman da bu çocuğun hiç olmaması gerekir.

Netice olarak, bu âyetten anlaşılan, kesin delillerdir. O, iftiracıların uydurmuş oldukları iddiaları iptal etmektedirler. İlimsiz piyasaya sürdüklerini temelinden yıkmaktadırlar. Fahreddin Razı' bunları söyledikten sonra *«Eğer, geçmiş ve gelecekler hepsi bir araya gelseler, bu meselede bu âyete denk düşecek bir konuşmaya kalkışsalar, âyetin işaret ettiği deliller kuvvetinde, üstün bir söz söyleyemezler ve bundan kesinlikle aciz kalacaklardır.»*

Beyzavî haşiyesi Şihab «Bundan anlaşılan ikna edici delillerdir» diyor. Umulur ki, en uygunu *«bazıları kesin, bazıları ikna edici delillerdir»* demektir. Düşün (1)

(1) Bkz. El-Alusi, c. 7, s. 243, Dar'u-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ
وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَآءَكُمْ
بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَآ
اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اِتَّبِعْ مَآ اُوحِيَ
اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾
وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۚ وَمَآ
اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ
عَمَلَهُمْ ۖ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾
وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۗ
قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَا يُشْعِرُكُمْ ۙ اَنَّهَآ اِذَا جَآءَتْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ
يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

(102) «İşte bu niteliklere sahib olan Allah, Rabbınızdır. Ondan başka ilâh yoktur. Her şeyin yaratanıdır. (Öyleyse) ona kulluk ediniz. O herşeyin üzerinde vekildir.»

(103) «Gözler onu idrak edemezler. Halbuki o gözleri idrak eder. O'dur incelikleri bilen ve herşeyden haberdar olan.»

(104) «Size Rabbınızdan basair (hüccetler) geldi. Artık kim görürse nefsi içindir. Kim de körleşirse kendi aleyhindedir. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim.»

(105) «İşte böylece ayetleri evirip çevirirız. Ta ki «sen ders okumuşsun» desinler ve biz O'nu (Kur'an'ı) bilen bir kavm için açıklayalım diye.»

(106) «Rabbinden sana vahyolunana uy. Ondan başka herhangi bir ilâh yoktur. Müşriklerden yüz çevir.»

(107) «Eğer Allah dileseydi, onlar şirk koşmazdılar. Seni onların üzerinde gözetleyici kılmadık. Sen onlar üzerinde vekil değilsin.»

(108) «Allah'tan başka çağırdıklarına (batıl mabudlarına) sövmeyiniz ki, onlar da haddi aşarak ilimsiz olarak Allah'a sövemesinler. Böylece her ümmet için amellerini süsledik. Sonra Rabblarınadır dönüşleri. O zaman onlara yaptıklarını haber verir.»

(109) «Onlar, eğer kendilerine bir ayet (alamet, mucize) gelirse, şüphesiz ona iman edeceklerine Allah'a yemin ettiler. De ki: Ayetler ancak Allah'ın katındadır. Onlara ayetler gelirse de, iman etmeyeceklerinin siz farkında değil misiniz?»

(110) «Biz onların kalblerini ve gözlerini ilkin iman etmedikleri gibi tersine çevirirız. Onları isyankârlıkları içinde şaşkın şaşkın dolaştıkları halde bırakırız.»

(102) *«İşte bu niteliklere sahib olan Allah, rabbınızdır...»*

Bu âyetin izahı :

Yani gökleri ve yerleri yaratmak sıfatıyla vasıflanan, her şeyi bilen sizin Rabbınızdır. İbadete layık olan O'dur. O'ndan başkası —çağırmakta olduğunuz putlar— ibadete layık değildirler. Çünkü onlar yaratmaz, zarar vermez, fayda sağlamaz cansızlardır. Ve onlar bilmezler. Allah ise yaratandır. Zarar verir, fayda verir ve bilendir.

(102) *«Ondan başka ilah yoktur. Her şeyin yaratanıdır.»* Yani ibadete layık olan O'dur. Ona kulluk ediniz, itaat ediniz.

(102) *«O, her şeyin üzerinde vekildir.»* Yani yaratmış olduğu her şeyin koruyucusu, rızıklarını yaratan ve veren O'dur. Hepinizin gidişatını sevk-ü-idare eden odur. O halde ona ibadet etmek, kulluk yapmak suretiyle ihtiyaçlarınızı ondan isteyiniz. Amellerinizi, ihtiyaçlarınızı istemek hususunda aracı kılınız. Çünkü «VESİLE» (sebep, araç) âmellerden başkası değildir.

MÜ'MİNLER CENNETTE ALLAH'I GÖRECEKLERDİR

(103) *«Gözler, O'nu idrak edemezler. Halbuki O, gözleri idrak eder...»*

Bu tefsirin izahı :

«Tefsir alimlerinin cumhuru «İDRAKIN» manâsı; bir şeyin hakikatını tam anlamaktır» diyorlar. Nitekim kalblerin O'nu tanıyıp, fakat aslını anlayamadıkları gibi, gözler de Cenab-ı Hakk'ı görürler fakat O'nun hakikatini kavrayamazlar.

Said bin Müseyyib bu âyetin tefsirinde *«Gözler onu ihata edemez (kavrayamaz)»* demiştir. İbn Abbas'ta *«Yaratıkların gözleri onu ihata etmekten yoruldu»* diyor.

Bid'at ehlinden Harici'ler, Mutezile'ler, ve Mürcie'nin (1) bir kısmı bu âyete yapışarak dediler ki: Allah'ın yarattığından hiç kimse Allah'ı göremez. Onu görmek aklen mümkün değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk *«gözler onu idrak edemez»* buyurdu. Gözün idraki ise, görmekten ibarettir. Çünkü *«ben gözümle idrak ettim»* ve *«ben gözümle gördüm»* sözleri arasında bir fark yoktur. Böylece sabit oldu ki *«gözler onu idrak etmez»*in manâsı, gözler onu görmez demektir. Bu ise, umumu ifade eder.

Ehli sünnetin mezhebi şudur: Mü'minler, kıyamet gününde ve cennette Rablerini görürler. Allah'ın görülmesi aklen mümkündür. Ehli sünnet, mezheblerinin doğruluğuna kitab ve sünnetin sırt sırta vermiş delillerini getirmişlerdir. Sahabenin ve sahabeden sonra gelen ümmet selefinin birleşmesini delil getirmişlerdir. Zira selef Cenab-ı Hakk'ın ahirette görülmesi mü'minler için sabittir fikrinde birleşmişlerdir. Cenab-ı Hakk *«birtakım yüzler o günde parıl parıl parlıyorlar, Rablerine bakıcıdırlar»* [Kıyame: 23] buyu-

(1) Ümmetin ittifakıyle tayin edilen İmama karşı gelenlere «HARİCİLER» denir. İlk Harici hareketi Hz. Ali'ye karşı olmuştur. Nehrevan'da (12.000) kişi Hz. Ali'ye karşı çıktılar. Altı kişi hariç hepsini kılıçtan geçirdi.

Mu'tezile Allah'ın kadim sıfatlarını inkâr edip zatiyle bilir. Zatiyla kâdirdir derler. Tâ ki birçok kadim olmasın. Kul fiilinin yaradanıdır derler. Büyük günâhdan tevbe etmeden ölen mü'min ebedî cehennemde kalır. Ashab devrinde türediler. Murcie'ler İslâmda bir gurubtur. İmanla beraber günâh zarar vermez dedikleri için bu adı almışlardır. Bazıları, günâhların hakkında hükmü ahirete bıraktıkları için bu ismi aldılar dedi. Murcie'ler dört sınıfdır...

ruyor. Bu ayet, mü'minlerin kıyamette Rablerini göreceklerine delâlet eder. Cenab-ı Hakk başka bir âyette *«Hayır! Kuşkusuz onlar Rablerinden o gün de mahcubturlar.»* [El-Mutaffifin: 15] Perdelidirler, görmezler buyurmuştur.

İmam Şafii, *«Bir kavm, ma'siyetten dolayı Allah'ın cemalinden mahcub oldular. [Ma'siyetten maksat küfürdür.] Böylece sabit oldu ki bir kavim de, taattan ötürü O'nu göreceklerdir»* dedi. O taat ta imandır.

İmam Malik *«Eğer mü'minler kıyamette Rablerini görmeseydiler kâfirleri mahcub olmakla kınamazlardı»* diyor.

Cenab-ı Hakk *«O kimseler ki iyilik yapmışlardır. Onlar için en güzeli vardır ve daha da fazlası vardır»* [Yunus: 26] buyurmuştur. Bu ayetteki *«ve fazlası da vardır»* tabiri «Allah'ın cemaline bakmak»la tefsir edilmiştir.

Hadisin delillerine gelince: Celil bin Abdullah el-Bûceli der ki: Biz Resûlüllah'ın yanındaydık. Dolunaya baktı. Ve buyurdu:

— *Kuşkusuz sizler Rabbinizi şu dolunayı gördüğünüz gibi gözlerinizle göreceksiniz. Onun görülmesinde size zulmedilmeyecektir. Eğer gücünüz yetiyorsa, güneşin doğuşundan önce ve güneşin batışından önce herhangi bir namazdan geri kalmayınız. Yani güneş doğmazdan ve batmazdan önce sabah ve ikindi namazlarını terketmeyiniz.»* Bunları söyledikten sonra Resûl-i Ekrem:

«Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbını tesbih et.» [Kaf: 39] âyetini okudu. Hâdisi, Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir.

KIYAMET GÜNÜNDE ALLAH'IN GÖZLE GÖRÜLECEĞİNİ BİLDİREN HADİS-İ ŞERİF

Ebu-Hüreyre: Bazı kimseler; *«Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet gününde biz Rabbimizi görür müyüz?»* diye sordular.

Allah'ın Resûlü :

«— *Siz dolunayın görülmesinde zulme uğrar mısınız?* [Yani görmeme ihtimaliniz var mı?]»

Sahabe :

«— *Hayır! Ey Allah'ın Resûlü.*»

Cenab-ı Peygamber:

Önünde bulutlar yoksa güneşi görmekte herhangi bir zarara uğrar mısınız [mani var mı?]

Sahabe:

«— *Hayır, ey Allah'ın Resûlü!*» dediler.

Resûlüllah :

«— *Kuşkusuz sizler böylece de Rabbınızı göreceksiniz.*» buyurdular.

Hadisi, Ebu Davud ve Tirmizi rivayet ettiler. Fakat Tirmizi'nin rivayetinde «*Bir gurup insanlar Resûlüllah'tan sordular*» ibaresi ve «*Onun önünde herhangi bir bulut olmadığı halde*» ibaresi de yoktur.

Ebu-Hüzeyl el-Ukayli der ki :

«— *Ey Allah'ın Resûlü! Her birimiz kıyamet gününde Rabbını arada hiçbir perde olmaksızın görecek midir?*» diye sordum.

Resûlüllah :

«— *Evet*» dedi.

Ben :

«— *Bunun yarattıklarından âyeti,* [*alameti*] *nedir?*»

Resûlüllah :

«— Ey Eba-Hüzeyl! Hepiniz dolunayı on dördüncü gecesinde önü çıplak ve arada bir perde olmaksızın görmez misiniz?»

Ben :

«— Evet ya Resûlüllah» görürüz dedim.

Resûlüllah :

«İşte Allah daha yücedir. Ay ancak Allah'ın yarattıklarından bir cisimdir. Cenab-ı Hakk en ulu ve en büyüktür» buyurdu.

Hâdisi Ebu Davud rivayet etmiştir.

Aklî delillere gelince: Ehli sünnet, tefsir konusu olan bu âyetle mü'minlerin kıyamet gününde Rablerini göreceklerine dair delil getirmişlerdir. Bu delilin oluş şekli şöyledir: Cenab-ı Hakk, *«Gözler O'nu idrak etmez»* diye kendisini övdü. Eğer onun rü'yeti (görülmesi) mümkün olmasaydı bu temeddüh (yani bu övme) oluşmazdı. Çünkü «yok» olanla temeddüh (övünme) olamaz. Böylece sabit oldu ki *«gözler onu idrak etmez»* âyeti övülmeyi ifade ediyor. Bu da, işaret eder ki, Cenab-ı Hakk'ın rü'yeti (görünmesi) mümkündür. Bunun tahkik-i (doğruluğunun araştırılması) şöyledir:

Bir şey, nefsinde (kendisinde, esasında) görünmesi mümkün değil ise, onun görünmemesinde herhangi bir övgü ve medih lâzım gelmez. Herhangi bir ta'zim gerekmez. Ama kendi zatında görünmesi mümkün ise, buna rağmen kendisini göstermezse, bu kudret, onun övülmeye layık olmasına ve azametine delalet eder. Böylece sabit oldu ki, bu âyet Cenab-ı Hakk'ın görünmesinin mümkün olduğuna işaret ediyor. Bu sabit olunca, mü'minlerin kıyamette kesinlikle onu göreceklerine kanaat getirmek lâzımdır. Çünkü Musa (AS) O'nu görmeyi istedi. *«Göster bana, sana bakayım»* [el-Araf: 143] dedi. Bu istek, Allah'ın görülmesinin mümkün olduğuna delalet eder. Çünkü Hz. Musa gibi bir peygamberi zişân

mümkün olmayan bir şeyi istemez. Cenab-ı Hakk (celle ve alâ) görülmesini dağın istikrar bulmasına bağlamıştır. *«Eğer o yerinde istikrar ederse bundan sonra beni göreceksin.»* [el-Araf : 144] Dağın istikrar etmesi ise, mümkündür. Mümküne bağlı olan şey ise, zaten mümkündür.

Mutezile'nin bu âyetin zahirine yapışmasına gelince: Bilmiş ol ki, idrak görünmenin aynısı değildir. Çünkü idrak eşyanın hakikatini kavramaktır. Görünmek ise, şeyi gözle görmektir. Rü'yet (görünmek) bazan idraksiz olur. Nitekim Cenab-ı Hakk, Musa'nın kıssasında *«Musa'nın arkadaşları: Kuşkusuz biz idrak olunduk»* [Şuarâ : 11] dediler. *«Musa, hayır»* dedi. Firan'in kavmi ise, Musa'nın kavmini görmüşlerdi. Fakat onları tam idrak etmemişlerdi. Onları idrak eder gibi olmuşlardı. Musa, rü'yetin olmasıyla beraber idraki terkederek *«Hayır»* dedi. Cenab-ı Hakk ahirette idrak olunmaksızın, ve ihata edilmeksizin görülebilir. Çünkü idrak görüneni tam kavramaktır. Hakkında geniş bilgi sahibi olunan da, belirli hududlar kapsamına giren ve cihetleri olandır. Cenab-ı Hakk ise, hudud ve cepheyle sıfatlandırılmaktan uzaktır. Çünkü kadimdir (başlangıcı yoktur), O'nun sonu da yoktur. Buna binaen Cenab-ı Hakk görünür, fakat idrak olunmaz.

Bir kavim *«Bu Âyet-i Celile dünyaya mahsustur»* demiştir.

İbn Abbas âyetin manasında *«dünyada gözler onu idrak etmezler, fakat ahirette görünür»* demiştir. Bu görüşe göre idrak ile rü'yet (görülme) arasında fark yoktur.

Alimler bu tahsise Cenab-ı Hakk'ın *«birtakım yüzler o gün parıl parıl parlar, Rablerine bakarlar»* [Kıyame: 23] ayeti işaret eder diyorlar. Cenab-ı Hakk'ın *«o gün parıl parıl parlarlar»* sözü kıyamet günü ile kayıtlıdır. Buna binaen iki âyet arasında cem' mümkün olur. Süddi, *«Basar (görme) iki basardır. Muayene basarı ile ilim basarıdır«* diyor. Cenab-ı Hakk'ın *«basarlar onu idrak*

etmez» sözü, O âlimlerin ilmiyle idrak olunmaz demektir. Bunun benzeri *«ilim yönünden onu ihata etmezler»* [Taha: 111] âyetidir. Süddi'nin bu yorumu güzel bir yorumdur. Allah daha iyisini bilir.

«O, gözleri idrak eder.» Yani bütün görünenleri görür, bütün müşahede edilenleri müşahede eder. Onların hakikatlarını bilir, özelliklerine vakıftır. O, görenlerin gözleriyle idrak olunmaz, fakat O, gözleri idrak eder.

ALLAH'IN SIFATLARINDAN «LÂTİF» VE «HÂBİR»İN MANASI

(103) *«O, lâtif ve Habir (bilen)* dir». İbni Abbas bu cümleyi, *«Velileri hususunda lâtifdir. Onların hakkında habir (bilgili) dir»* dedi.

Zühri, *«latifin manâsı; kullarına şefkat gösterendir»* dedi.

Bazıları, *«Latif bir şeyi sana şefkatle, yumuşaklıkla vardıran demektir»* dedi.

Bazıları, *«Latifin manâsı, kullarına günâhları unutturur, tâ ki mahcub olmasınlar demektir»* dedi. Lütûf kelimesinin kökeni dikkatle eşyaya bakmaktır. Ebu Süleyman el-Hitabî, *«lâtif, kullarına yumuşaklık gösteren, onlar bilmedikleri halde onlara lûtfeden, onların beklemedikleri halde yaptıklarını onlara kavuşturan, Allah demektir»* dedi.

El-Ezherî, «Cenab-ı Hakk'ın isimleri arasında «EL-LÂTİF»in manâsı kullarına merhamet ve yumuşaklık gösteren Allah demektir» diyor.

Bazıları *«kullarına güçlerinin yetmediğini yüklemediğinden dolayı, lâtiftir. Haketmediklerinden fazlasını onlara vermek yönün-*

den lâtiftir» dedi .Bazıları da «O lâtiftir yani tâat (ibadet iman) anında kullarını över, ma'siyet (günâh, isyan) anında onlardan iyiliğini, ihsanını kesmez» diyor Bazılarına göre «LÂTİF» o, gözlerle görülmekten incedir, fakat O gözleri görür demektir.»

(104) *Size Rabbinizden besair (hüccetler) geldi...»*

Bu âyetin izahı:

«BESÂİR», BESİRE'nin çoğuludur. O, bir şeyi görmeyi gerektiren manâ demektir. Bir şeyi bilmeyi gerektiren işaret demektir. Âyetin manâsı «size içinde beyan ve hidayeti, sapıklıktan ayırdedebilecek «HÜCCET»ler, hakkı bâtıldan ayırdedecek «DELİLLER» bulunan Kur'an geldi» demektir.

Bazılarına göre «BESÂİR âyetler ve ispatlardır.»

Bazıları «Ayetler ve deliller, haddi zatında gösterici değildirler.» Ancak onlar kuvvetleriyle görmeyi, onları bilen ve tanıyan, onların hakikatına vakıf olan için gerektiriyor demektir, diyor. Bu âyetler ve hüccetler basiretlerin oluşmasına sebeb olduklarından dolayı onlara «BESÂİR» denilmiştir.

(104) *«Artık kim görürse nefsi içindir, kim de körleşirse kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim...»*

Bu âyetin izahı :

Kim âyetleri tanıyıp onların vasıtasıyla hakka hidayet olursa, nefsi için onları tanımıştır ve nefsinin lehinde amel etmiştir. Çünkü menfaati nefsine aittir. Kim ki, körleşip (yani cahil olup) âyetleri tanımazsa, onlarla doğru yolu bulmazsa, onun zararı nefsine aittir. Onun vebali kendisinedir. Çünkü Cenab-ı Hakk, halkından zengindir.

(104) *«Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim»* sözü, Hz. Muhammed'in dilinden söylenmiştir. Yani Cenab-ı Hakk, Peygamberine, böyle söyle. Yani ben sizin gözeticiniz değilim ki, sizin amellerinizi teker teker sayayım ve yaptıklarınızı teker teker tesbit edeyim. Ben, ancak Rabbınızdan size gönderilen bir peygamberim. Neyle gönderilmişsem onu size tebliğ ederim. Esasen sizi gözetleyici ve koruyucu olan ancak Allah'tır. Allah'a amellerinizden, hallerinizden hiçbir şey gizli değildir.

Bazıları, *«Ayetin manası, Allah'ın sizin hakkınızda istediğini, benim defetmeye gücüm yetmez demektir»* kanaatındadır.

Bazıları da, «Sizi koruyucu ve vekil olan bir kimsenin yakalamasıyla imandan ötürü yakalayamam» demek olduğunu söylüyor. Bu yorum, müşriklerle savaşmayı emreden hüküm gelmezden öncedir. Bu yoruma binaen kılıç âyetleriyle bu âyet mensuh oluyor. Birinci yoruma göre, ayet mensuh değildir. Allah hakikatı daha iyi bilir.

(105) *«İşte böylece ayetleri evirip çevirириz...»* Bu âyetin yorumu:

Biz, bu şekilde âyetleri açıklıyoruz. Her yönden tafsilatını yapıyoruz. Nitekim daha önce açıklamasını yaptığımız gibi...

MÜŞRİKLERİN PEYGAMBERİMİZE «SEN DERS OKUMUŞSUN» DEMELERİ

(105) *«Tâ ki, 'sen ders okumuşsun' desinler...»* Bu âyetin izahı :

Yani biz âyetleri evirip çeviriyoruz ki, delilleri onları susturSun ve onlar sana *«Sen ders okumuşsun» desinler.* Bazı tefsirciler *«Tâ ki, onlar sana, sen ders okumuşsun demesinler demektir»* diyor. Bazıları da, buradaki «LAM' âkıbet lam'ıdır. Bu takdirde âye-

tin manâsı «*Sonuç olarak onların emirleri; Sen başkasının yanında ders okumuşsun, diyeceklerdir*» şeklinde oluyor. Yani başkasının yanında bunu çokça tekrar etmişsin, onun için bunu böyle hıfzetmişsin, ezbere söylüyorsun, diyeceklerdir.

İbni Abbas «Mekkelilere Kur'an-ı okuduğun zaman «Sen bu Kur'an-ı Rum esirlerinden olan Yaser ve Hayrın yanında ders aldıktan sonra bize okuyor ve bu kitab Allah katından gelmiştir, diye iddia ediyorsun desinler diye böyle âyetleri türlü türlü çevirip açıklıyoruz» dedi.

El-Ferra «Âyetin manası; sen bu Kur'an-ı Yahudilerden öğrenmişsin desinler diye âyetleri evirip çeviriyoruz...» tarzında tefsir etmiştir. Bazı kıraatlarda —DERESTE— yerine «DARESTE» okunmuştur. Dareste'nin manâsı başkasıyla müzakere etmek demektir. Yani «onlar, sen bunu kitab ehliyle müzakere etmişsin. Sen onlara okumuşsun onlar sana okumuşlar desinler diye böyle yaptık.» Bazı kıraatlarda şeddesiz «DERESTE» diye okunmuştur. Bu kıraata göre âyetin manası: Bize okuduğun bu haberler eski haberlerdir. Çürümüşler, eserleri silinip gitmiştir, demek oluyor.

(105) «*Ve biz onu bilen bir kavm için açıklayalım diye böyle evirip çevirdik...*»

Bu âyetteki «ONU» zamiri, Kuran'a racidir. Âyetin manâsı: «Âyetleri, bilen bir kavme açıklamak için evirip çevirdik» demektir.

İbni Abbas, «bu bilen kavimden Allah, dostlarını kastediyor. Doğru yola hidayet ettiği dostlarını...

Bazılarına göre; âyetin manâsı «böylece biz âyetleri evirip çeviriyoruz ki, o âyetler sayesinde bir kavim saîd, (mutlu) başkaları da onun vasıtasıyla şâkî (bahtsız) olsun. Binaenaleyh ondan

yüz çeviren ve peygambere *«Sen bunu çokça başkasının yanında ders olarak okumuşsun»* diyen o şakîdir. Kime hak belirirse, kim onların manâlarını anlarsa ve onlarla amel ederse o da saiddir.»

Ebu İshak; onları *«Sen bunu ders olarak okumuşsun»* demeye sevkeden sebeb, âyetleri onlara okumasıdır. Buradaki «LAM»a, lugat ehli «Seyrurat lâmı» diyorlar. Yani emirlerinin sonucu *«Sen bunu ders olarak okumuşsun»* demeye varsın diye âyetleri evirip çeviriyorsun. İşte bu, onların şekavetine sebeb oldu. Bu Âyet-i Celîlede, Cenab-ı Hakk'ın âyetleri evirip çevirmesi bir kavmin dalâlet ve şekavetine (bedbahtlığına) bir kavmin de saâdet ve hidayetine sebeb kılmasının delili vardır.

ALLAH'TAN VAHYOLUNANA UY

(106) *«Rabbinden sana vahyolunana uy...*

Âyetteki bu hitap Resûl-i Ekreme'dir. Yani «Ey Muhammed! Rabbinin sana vahyinde emrettiğine tâbi ol. O da Kur'an'dır. Kur'an'la amel et. Onu kullarıma tebliğ eyle. *«Sen bu Kur'an-ı başkasıyla müzakere etmişsin»* veya *«başkasından ders okumuşsun»* diyenlerin sözüne bakma.

«Rabbinden sana vahyolunana uy» âyeti, Resûl-i Ekrem'in kalbine bir teselli veriyor. Üzüntüsünü yok ediyor. O üzüntü *«Sen bunu başkasının yanında ders okumuşsun»* sözlerinden peydah olmuştu.

Cenab-ı Hakk *«Ondan başka ma'bud yoktur»* âyetiyle, zatının «BİRR» «FERD» ve «SAMED» olduğuna, ortağı olmadığına temas ediyor. Böylece O'na tâat (ibadet, iman) vacib oluyor, taatinin terki caiz olmaz. Cahillerin cehaletinden, yoldan kayanların bâtıl kayışlarından ötürü O'nun taatinden vazgeçilmez.

MÜŞRİKLERDEN YÜZ ÇEVİR..

(106) *«Müşriklerden yüz çevir...»* Bu âyetin izahı:

Yani hali hazırda yüz çevir. Daimi değil. Eğer manâ bu ise nesh yok. Bazıları da *«Onlardan yüz çevirmekten maksat, onlarla savaşmayı bırak»* demektir. Bu tefsire binaen savaş âyetiyle bu âyet neshedilmiş oluyor.

(107) *«Eğer Allah dileseydi onlar şirk koşmazdılar...»*

Zeccac «Bu âyetin manâsı şudur: «Eğer Allah dileseydi onları mü'min yapacaktı ve onlar şirk koşmayacaklardı.» Bu Âyet-i Celîle onların şirkinin Allah'ın istemesiyle olduğunun açık bir delilidir. Onlar irade etmiş, Allah da dilemiştir. Mutezile bu manaya muhalefet etti, *«Allah hiç kimseden küfür ve şirki irade etmedi»* dediler. Fakat âyet onların görüşlerini reddediyor.

HZ. PEYGAMBER (S.A.) GÖZETLEYİCİ DEĞİL TEBLİĞ EDİCİDİR

(107) *«Seni onların üzerinde gözetleyici kılmadık...»* Bu âyetin izahı:

Yani «Ey Muhammed! Seni bu müşriklerin üzerine gözetleyici, koruyucu kılmadık ki, sen onların amellerini hıfzedip koruyasın.»

İbni Abbas ve Ata'dan gelen rivayette *«Onları bizden (azabımızdan), menedecek bir koruyucu olarak onlar üzerinde seni kılmadık»* deniyor. Âyetin manâsı «Sen müşrikleri azabtan korumak için gönderilmemişsin, ancak tebliğ edici olarak gönderilmişsin. Binaenaleyh onlar niçin şirk koşuyorlar diye üzülme, kederlenme. Çünkü o, Allah'ın istemesiyledir.»

(107) *«Sen onların üzerinde vekil de değilsin...»*

Bu âyetin manâsı :

Onların rızıklarını verecek olan sen değilsin. Onlara galebe çalacak bir diktatör değilsin. Birinci tefsire binaen bu âyet kital ve cihad âyetiyle neshedilmiştir. Fakat İbni Abbas'ın tefsirine göre mensuh değildir.

Sonra Cenab-ı Hakk bunu uluhiyetin birlemesi, rububiyetin tevhidi inancıyla denkleştirdi. İndirdiği rızıkla bedenleri terbiye eden Allah, indirdiği vahiyle de ruhları terbiye eder. Biricik mabud odur. O'nun ortağı yoktur. Amellerin karşılığını ancak o verir. Ameller hususunda şefaat ve herhangi bir fedakârlık kabul edilmez. Cenab-ı Hakk bunları peygamberine emrettikten sonra müşriklerden yüz çevirmesini emretti. Yani onların şirk üzerindeki ısrarlarına aldırma. Onların *«sen bunu ders okumuşsun, öğrenmişsin»* demelerine kulak asma. Çünkü hak daima yükselir. Söz ve amelle, ihlâsla ortaya çıktı mı bâtıl ona hiçbir zaman zarar veremez. Bâtılın muzahrafatı, hurafeleri, yalanları O'na hiçbir eksiklik getirmez. Sonra Cenab-ı Hakk, peygamberinin müşriklerden yüz çevirmesini ona kolaylaştırmak için buyurdu: *«Eğer Allah isteseydi ortak koşmazdı. Biz seni onların üzerinde bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin...»*

Yani Cenab-ı Hakk onların şirk koşmalarını dilemeseydi onlar şirk koşamazlardı. Yani onlar şirk koşmaya niyet etmiş olsalar, böyle bir ihtiyar ve seçeneğe sahib bulunsalar dahi Cenab-ı Hakk dilerse onları ondan vazgeçirir. Fakat Allah'ın kanunu ilâhisi, insanlara fikir ve irade hürriyeti vermek suretiyle cari olmuştur. Yani Cenab-ı Hak dileseydi melekler gibi mü'minleri de fıtraten itaatkâr yaratabilirdi. Fakat onları hem imana, hem küfre meyyal, hem tevhide hem şirke kabiliyetli, hem tâata hem fasıklığa elverişli bir şekilde yaratmıştır. O'nun sünneti ilâhisi, kanunî Rabbanisi onların kendiliklerinden amellerinde seçenek yapsınlar, ilim ve amellerini kesbetmekte seçenekleriyle yürüsünler

diye cari olmuştur. Onların bir kısmını hayr, bir kısmını şer kılmıştır. Her ne kadar onların fıtratlarının tamamı hayr olarak yaratılmış ise de.

HZ. PEYGAMBER (S.A.) MÜŞRİKLERİN PUTLARINA SÖVMEKTEN MENEDİLMİŞTİR

(108) *«Sakın ha, Allah'tan başka taptıkları mabudlarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek Allah'a sövmesinler...»*

Bu Âyet-i Celîlenin yorumu: Cenab-ı Hakk, peygamberine daha önceki âyetlerde hem özüyle, hem sözüyle vahyinin tebliğini emrettikten sonra, müşriklerin inkârlarına karşılık olarak onlardan yüz çevirmekle, onların vahye tanetmelerini (sövmelerini) sabırla göğüslemekle ve hilimle karşılık vermekle emrettikten sonra bu âyette Allah'ın beşerdeki kanununun şunu iktiza ettiğini açıkladı: Beşer herhangi bir din üzerinde ittifak etmezler. Çünkü istidatları ayrı, anlayış ve fikirdeki dereceleri değişiktir. Ve yine Cenab-ı Hakk, peygamberin vazifesinin tebliğ olduğunu, başkasını hükümlerinin altına almak olmadığını açıkladı. Peygamberler diktatör değil hidayet edicidirler. Binaenaleyh peygamberlere gördükleri vazifeden ötürü, aleyhlerinde yapılan alaylı hareketlerden dolayı daralmamaları uygun düşer. Dinlerine yapılan taandan ötürü munfail olmamaları (gücenmemeleri) gerekir. Çünkü Cenab-ı Hakk bu hürriyeti insanlara vermiştir. Onları cebren imana getirmeyi irade etmemiştir. Bununla beraber Cenab-ı Hak, mü'minlere müşriklerin bâtıl mabudlarına küfretmeyi yasakladı. Çünkü onlar bâtıl mabudlarına küfredildiği zaman, öfkelenirler. Allah'ın hakkında uygun olmayan sözler sarfederler. Sonra Âyet-i Celîle açıkça müşriklerin bâtıl mabudlarına sebbetmeyi (küfretmeyi) yasaklıyor. Çünkü o mabudlar içinde melekler, Hz. Mesih, Hz. Uzeyr gibi zatlar da vardı. Mabudlarına küfretmek, dolayısıyla müşriklere küfretmektir. Nitekim darbımeselde *«bineği dövmek, süvarisini dövmek demektir»* denilmiştir. Onların Allah'a küfretmeleri ise, konuşmalarının buna sirayet edeceği demektir. Yani Resûlül-

lah'a küfredecekler ve «*Sana emredene de şöyle olsun*» diyecekler. Böylece küfretmeleri bilmedikleri halde, Allah'a gitmiş olacaktır. Oysa onlar bunu bilerek yapmazlar. Çünkü onlar, Cenab-ı Hakk'ın varlığını ikrar ve azametini kabul ediyorlar. Onların kanaatlarına göre putları ancak Allah katında onlara şefaatçı olacaklardır. Bunun için o putlara tapıyorlardı. Böyle olduktan sonra onlar Allah'a nasıl küfrederler? Muhtemel ki Allah'a küfretmeleri dolaylı değil de açık ve direkt bir şekilde olsun. Yani onların mabudlarına küfretmeniz onları —bazan— Allah'a küfretmeye kadar götürebilir. Müslüman bir kimse dahi bazen şiddetli öfkesinden ötürü küfrü gerektiren konuşmalar yapar.

Rağib el İsfehani, «*Onların Allah'a küfretmeleri demek, onlar açıkça Allah'a küfrediyorlar demek değildir. Fakat onlar Allah'ın bahsine dalıyorlar. Bu hususlaki mücadelede de gittikçe ileri gidiyorlar. Cenab-ı Hakk'ın münezzeh olduğu bir takım sıfatları Allah'a yakıştırmaya kalkışıyorlar. Böylece küfretmiş oluyorlar. Zira Bazan küfür ve inad üzerinde ısrar etmek, küfretmek kabul ediliyor. Bu fiili, bir küfretmekdir.*» diyor.

Bazı müfessirler, «Allah'a küfretmekten maksad, Resûlüllaha küfretmektir» diyorlar. Tıpkı şu gelecek âyette olduğu gibi «*Kuşkusuz o kimseler ki sana biat ederler. Onlar ancak Allah'a biat ederler.*» [Feth : 10]

KUREYŞLİ MÜŞRİKLERİN EBU TALİB'E MÜRACAATLARI

İbni Ebi Hâtim, Süddi'den rivayet ediyor: Ebu Talib sekerata girdiği zaman Kureyşliler: «Haydi Ebu Talibe gidelim, Onun yanına girelim. O, yeğenini bizimle mücadele etmekten yasaklasın. Biz onun ölümünden sonra yeğenini öldürmekten utanıyor ve haya ediyoruz. Zira Araplar, Ebu Talib onu muhafaza ediyordu. Öldükten sonra kavmi onu öldürdüler.» diyecektir.

Bunun üzerine Ebu Sufyan, Ebu Cehil, Nadr bin Hars, Halefin oğulları, Umeyye ve Ubey, Akabe bin Ebi Mu'yet, Âmr bin Âs ve Esved bin Buhteri, Ebu Talib'e gittiler:

— *Ey Eba Talib! Sen bizim büyüğümüz ve önderimizsin. Muhammed bize ve bizim mabudlarımıza eziyyet etti. Biz isteriz ki, onu çağırasın, bizim mabudlarımızı ağzına almaktan onu menedesin. Biz de onu mabuduyla başbaşa bırakalım dediler.»*

Bunun üzerine Ebu Talib, Resûlüllah'ı çağırdı. Cenab-ı Peygamber geldi. Ebu Talib, Cenab-ı Peygambere:

— *İşte bunlar senin kavmin ve amca oğullarındır.*

Resûl-i Ekrem, Ebu Talib'e:

— *Ne istiyorlar?* diye sorunca, onlar:

— *Biz istiyoruz ki, sen bizi mabudlarımızla, biz de seni mabudunla başbaşa bırakalım.*

Ebu Talib:

— *Ey Muhammed! Senin kavmin senden insaflı bir şey istediler. Onların bu dileklerini kabul et deyince* Resûl-i Ekrem şunu söyledi:

PEYGAMBERİMİZİN KUREYŞ MÜŞRİKLERİNE CEVABI

— *Bana haber veriniz! Eğer ben size bu sözü verirsem siz de bana bir kelimeyi söylemeyi söz verirmisiniz? O kelimeyi söylediğiniz takdirde bütün Arapları mülklerinizin,* (hükümlerinizin) *altına almış olursunuz. Ve acemler de, o kelimeden ötürü sizin hükmünüze başeğmiş olacaktır.»*

Ebu Cehil:

— *Evet, söz veriyoruz. O kelimeyi söyleyeceğiz. Onun on mislini de söyleyeceğiz. O nedir?*

Resul'i Ekrem:

«O, Lâilahe illallah! [ALLAH'DAN BAŞKA MÂBUD YOKTUR] kelimesidir» deyince Kureyşliler bunu demekten çekinip, yüzlerini ekşittiler. Manzarayı gören Ebu Talib:

— *Ey Muhammed! Bunun gayrisini onlara teklif et, çünkü senin kavmin bu kelimeden ürkmüştür,* dedi.

Cenab-ı Peygamber:

— *Ey amcam! Ben bu kelimeden başkasını söyleyici değilim. Velevki bana güneşi getirip bir elime bıraksalar bu kelimeden başkasını söylemem.*

Kureyşliler :

— *Yemin ederiz, sen bizim mabudlarımızın şerrinden emin olacaksın. Yahut Biz de hem sana, hem de sana emredene küfredeceğiz,* dediler ve bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celileyi indirdi.

İbni Cerir, İbni Munzir ve İbni Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet ettiler. Kureyşliler:

— *Ey Muhammed! Ya sen bizim mabudlarımıza küfretmekten sakınacaksın yahut da biz senin Rabbine küfredeceğiz,* dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, müslümanlara âlenen putlara küfretmeyi yasakladı.

İbni Abbas'tan gelen diğer bir rivayette, Kureyşliler:

«—Siz ve Allah'tan başka tapmakta olduğunuz nesneler cehennem odunlarısınız.» [Enbiya : 98] âyeti nazil olduğu zaman, bu sözü söylediler ve bu sözü söyledikten sonra da *«Sakın, Allah'*

tan başkasına tapanların mabudlarına küfretmeyiniz» âyeti geldi.

Bazı tefsir alimleri buradaki yasaklama, gerçekten dâvetten (İslâma çağırmaktan) küfretmeye geçmek içindir. Yani İslâma çağırmayı bırakıp küfretmeye geçmeyiniz. Sanki Cenab-ı Hakk şöyle diyor:

Kâfirleri dine dâvet etmeyi, onların dine gelmesi için deliller getirmeyi bırakıp onların tapmakta oldukları mabudlarına küfretmeyiniz. Çünkü küfür etmek delil değildir. Üstelik onları Allah'a küfretmeye sevkeder.

Tefsir alimleri, *«Eğer taat, daha fazla bir ma'siyete sirayet etmeye sebeb olursa onu terketmek vacib olur,»* diye bu âyetle istidlâl etmişlerdir. Çünkü *«Şerre sirayet eden şerdir»* kaidesi vardır. Fakat bu kaide, kaldırılması mümkün olmayan bir ma'siyetin bulunduğu bir yerde geçerliliğini koruyamaz ve taat etmeyi kapsayamaz. Bu hususa dikkat etmek gerekir. Bunun için İbni Sirin, içinde erkek ve kadınların bulunduğu bir cenazenin teşyiine katılmamıştır. Hasan Basri, İbni Sirin'e muhalefet ederek buyurmuştur:

— *Eğer ma'siyet için taatı terketmiş olursak, bu, bizim dinimizde çok süratli gidecektir. Çünkü aralarında fark vardır.*

Şihab, Er Remiz adlı kitabında El-Makdisi'den naklediyor :

Bizim fâkıh'lerin katında sahih şudur ki, *«Bir bidatla mukarindir (beraberdir) diye taleb edilen (istenilen) şey terkedilemez. Meselâ: içinde melahi (eğlence) olan bir davete icabet etmek terkedilemez. Sesli ağlayan bir kadın vardır diye cenaze namazına katılmak terkedilemez. Eğer kişi onu menetmeye kadirse menedecektir. Aksi takdirde sabredecektir. Fakat bu da, kişi uyulacak bir zat olmadığı takdirde böyledir. Aksi takdirde kişi icabet etmeye-*

cektir. Çünkü önder olan bir kişinin böyle yapması dinde bir ayıp oluşturur. İmam Azam'ın *böyle bir hadise ile karşılaştığı, fakat bu durum, onun başından geçtiğinde o, daha önder bir kişi olmadığı»* rivayet edilir.

Ebu Mansur'dan naklediliyor: Cenab-ı Hakk bizi küfredilmeye müstahak olana küfretmekten, nehyetmiştir. Acaba, küfredilmeye müstahak olmayana nasıl küfredilir? Halbuki onlarla savaşmayı bize emretmiştir. Tabii ki, onlarla savaştığımız zaman, onlar da bizimle savaşacaktır. Mü'mini haksız olarak öldürmek de münkerdir. Böylece Resûl-i Ekrem onlara tebliğ yapmak Kur'an-ı okumakla emrolundu. Oysa onlar Kur'an-ı yalanlıyorlardı. Ebu Mensur bunları söyledikten sonra cevab vererek dedi ki:

— Bâtıl mabudlara küfretmek farz değildir, mubahtır. Ama onlarla savaşmak ve İslâmı onlara tebliğ etmek farzdır. Mubah olan, doğurup meydana getireceği neticeden dolayı nehyedilebilir. Ama farz olan —neyi doğurursa doğursun— nehyedilemez. İşte Ebu Hanife bu noktadan ötürü «El kesen bir kimsenin elini kısas olarak bir insanın kesişi, onun ölümüne sebebiyet verirse diyetine zamin olur. Çünkü hakkını ondan alması farz değil mubahtır. Mubahtan doğup, meydana gelen netice ile kişi cezalandırılır. Ama devlet bunu yaparsa zamin olmaz. Çünkü cezaları tatbik etmek devlete farzdır. Farzdan doğup meydana gelenle o muaheze edilemez (1).

Bu Âyet-i Celîle aynı zamanda işaret ediyor ki, kâfirleri İslâmdan ürkütüp uzaklaştıran muameleyi onlara karşı yapmamak gerekiyor. Nitekim Cenab-ı Hakk başka bir âyette Musa ve Harun kullarına *«Ona (Firavuna yumuşak bir söz söyleyiniz. Umulur ki, o hatırlar veya korkar.»* [Taha : 44] buyurmuştur.

---

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l-Meâni, c. 7, s. 251-252, Daru-İhyau-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

ÜMMETLERE AMELLERİ SÜSLÜ GÖSTERİLMİŞTİR

(108) *«Her ümmete böylece amellerini süslemişizdir...»* Bu âyetin tefsiri:

Müşrikleri, Allah'tan başka tapmakta oldukları putları için icabında canlarını feda etmeye kadar götüren, ve onlara güzel görünen inançlar ister küfürden, ister imandan, ister şerden, isterse hayırdan olsun her ümmetin amellerini süslü göstermişizdir. Çünkü, beşerin tabiatında, yaptığının herkesce güzel görülmesi ve süslü-püslü müşahede edilmesi arzusunu yaratmak Allah'ın âdetidir. İster, o üzerinde olduğu haslet atalarından gelsin, ister kendiliklerinden onu icad etmiş olsunlar, onlara nisbet edildi mi, onlara süslü görünüyor. İster taklitten ister cehaletten, ister ilim ve delilden ileri gelsin fark yoktur. Allah'ın âdeti bu şekilde cereyan etmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, bu süslü görünmek, onların ihtiyari amellerinin bir eseridir. Cebir ve zorla yaptırmak yoktur.

Manâsı: *Cenab-ı Hakk ümmetlerden bazılarının kalblerinde kâfirliği ve şerri tezyin etmeyi, bazılarının kalbinde imanı ve hayrı süslü görmeyi yaratmıştır. Onların ihtiyarlarından ve amellerinden hiçbirisi yoktur ki küfür veya imanlarına kaynak olsun»* demek değildir. Eğer böyle olsaydı iman ile küfür, hayr ile şer, yaradılışın icablarından olurlardı. Böyle bir yaradılıştan dönmeye insanları çağırmak da, o vakit, manâsız olurdu. O vakit Cenab-ı Hakk, Peygamberleri göndermek, kitabları indirmek suretiyle manasız bir iş —haşa— yapmış olurdu. Peygamberlerin didinmeleri, akıllı insanların çabaları ve edib insanların çağrıları o vakit faydasız olurdu.

Hülâsa: ümmetlere, amellerinin süslü gösterilmesi, Cenab-ı Hakkın âdetlerinden biridir. Bu hususa ameller, adetler, aba ve ecdaddan gelen ve sonradan icad edilen ahlâkların hepsi dahildir.

Tabii amelleri ihtiyar ve seçenekleriyle oluşmuştur. Onların amelleridir...

(108) *«Sonunda dönüşleri Rablerinedir. O vakit kendilerine ne yapıyor olduklarını haber verecektir...»*

Bu Âyet-i Celîle haşri ispat eden âyetlerdendir. Yani sonunda insanlar ömürlerinin sahibi olan Rablerine dönüş yapacaklardır. Ölümden sonra Mahşer'de varacakları nokta Allah'ın katıdır. Zira ondan başka Rab yoktur. İşte o zaman, Allah onlara dünyada —ister hayr, ister şer olsun— yaptıklarını teker teker haber verecek ve ondan ötürü de onlara mükâfat veya cezayı tatbik edecektir. Onlar neye müstahak iseler onu, onlara verecektir. Ve onları bilicidir.

MÜŞRİKLERİN İMAN ETMEK İÇİN MÜCİZE İSTEMELERİ

(109) *«Müşrikler kuvvetli olarak Allah'a yemin ettiler ki eğer kendilerine istedikleri tarzda bir âyet gelirse, kesinlikle ona iman edeceklerdir...»*

Bu Âyet-i Celîle, şunu ifade ediyor: O inatçı müşrikler, en kuvvetli ve en şiddetli yeminlerle, mübalağalı bir tarzda «Eğer kevni olan âyetlerden onlara bir âyet gelirse (yani bir mucizeyi görürlerse) o mucizenin Allah katından geldiğine ve onu izhar etmeye sebeb olan Resûlüllah'ın da Allah'ın Resûlü olduğuna iman edeceklerine yemin ediyorlar!..» Bu Âyet-i Celîle müşriklerin inatta son merhaleye, son noktaya vardıklarına işaret ediyorlar. Çünkü onlar âyetlerin çeşidinden olan mucizeleri âdeta görmüyorlar gibi olmuşlardı. Ve bundan ötürü de başka bir mucize isteyip dururlardı. Onların mucize istemekteki gayeleri, iman etmek değil tahakküm ve mübalağa etmekti. Açıklayıcı âyetlere itibar etmediklerini izhar ediyorlardı.

«Ey Resûlüm! Sen onlara de ki: «Ayetler ancak Allah'ın katındadırlar. O âyetleri göndermeye ancak Allah kadirdir. O âyetlerde tasarruf etmek ancak Allah'ın yetkisindedir. Dilediğine on-

ları verir. Dilediğinden, hikmet ve kazasıyla onları meneder.» Başka bir Âyet-i Celîlede Cenab-ı Hakk:

«Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmadan herhangi bir âyeti getirmeye yetkili değildir.» [Rad : 38] buyuruyor. O halde, Hz. Muhammed'e de hasımların istek ve talebleri üzerine Allah'ın izni olmadan bir âyet getirme yetkisi verilmemiştir.

Bu âyete göre Kureyşliler, Resûl-i Ekrem'den bir takım mucizeler istediler. Cenab-ı Peygamber (SA) onlara dedi ki:

— *Eğer sizin söylediklerinizin bir kısmını yaparsam, beni tasdik edecek misiniz?*

Onlar:

— *Evet, seni tasdik edeceğiz. Ve de onu yaparsan hepimiz birden sana iman edeceğiz»* diye yemin ettiler. Bunun üzerine müslümanlardan bazıları Resûl-i Ekrem'e onları imana getirmek maksadıyla bu istediklerini indirtip, onlara getir dediler. Cenab-ı Peygamber onların isteklerinin verilmesi için dua etmek üzereyken bu Âyet-i Celîle nazil oldu.

İbni Cerir, Muhammed bin Kâab el Kurazi'den rivayet ediyor:

Resûl-i Ekrem Kureyşlilerle konuştu. Onlar:

— *Ey Muhammed! Sen bize; Mûsâ'nın beraberinde bir asa vardı. Onunla taşa vuruyor, taştan pınarlar fışkırıyordu. İsâ ölüleri diriltiyordu. Semud kavminin bir devesi vardı diyorsun. O halde sen de bu mucizelerin bir kısmını getir, tâ ki seni tasdik edelim* diye teklifte bulununca, Cenab-ı Peygamber (SA):

— *Size neyi getirmemi istiyorsunuz?* diye sordu.

Kureyşliler:

— *Bizim için Sefa tepesini altına çevireceksin.*

Cenab-ı Peygamber:

— *Eğer bunu yaparsam beni tasdik edecek misiniz?*

Kureyşliler:

— *Evet! Allah'a yemin ederiz, eğer onu yaparsan kesinlikle sana tâbi oluruz* dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem kalktı, duaya başladı. Bu esnada Cebrail (AS) Resûlüllah'a gelip dedi:

— *Kuşkusuz eğer dilersen Safa tepesi altın olacaktır. Eğer buna rağmen onlar iman etmezse Cenab-ı Hakk, şiddetle onları azaba duçar edecektir. Ve köklerini kesecek ve zürriyetlerinin yaşamayacağı şekilde onları cezalandıracaktır. Eğer dilersen tevbe edenleri (etmeye kabiliyetli olanları) tevbe edip dönüş yapıncaya kadar onları kendi hallerine bırak.*

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— *Onların, tevbe etmeye müsait olanlarını tevbe edinceye kadar bırakıyorum* dedi ve Cenab-ı Hak da şu âyeti indirdi:

MÜŞRİKLERE AÇIK MÜCİZE GELSE DE İMAN ETMEZLER

(109) *«Siz farkında değilsiniz. O âyet geldiği vakitte de iman etmeyecekler. .»*

Bu Âyet-i Celîle, Kureyşliler imana gelsin diye Resûl-i Ekrem'in bir mucize getirmesi için temennide bulunan mü'minlere hitaptır. Resûl-i Ekrem de bu mü'minlere dahildi. Çünkü duaya yönelmesi bu işe istekli olduğunu belirtiyordu.

Ayetin manâsı, «Bu emri bilmeye sizi götürecek hiçbir güç yoktur. Bu gaybi bir emirdir. Bunu ancak gayiblerin alimi olan Allah bilir. O gayb da şudur ki, onlar o mucize gelse de iman etmeyeceklerdir.»

(110) *«Biz onların kalblerini ve gözlerini gerçeği anlayıp görmekten çevririz...»*

Kalbler ve gözlerin çevrilmesinden maksat, onlara mânevî mühür vurmak, onları kapatmaktır. Âyetin manâsı, onların hakkı idrak etmekten, kalblerini görmekten gözlerini çevirdiğimizi, dolayısıyla görmediklerini size bildiren nedir? Bu takdirde onların halleri, ilk durumları gibi olur. Yani iman etmemek hususunda ısrar edeceklerdir. İlk etapta onlara gelen âyetlere karşı nasıl davranmışsalar, o istedikleri mucize gelse de aynı davranış içerisinde olacaklardır. Bu âyetin benzeri şu âyettir :

«Eğer onların üzerinde gökten bir kapı açsaydık, onlar da oradan göğe çıkmış olsaydılar kesinlikle diyecekleri: Ancak bizim gözlerimiz karardı. Belki biz, sihir edilmiş (sihre uğramış bir kavimiz.» [El-Hicr : 14]

Yani Kur'an'ın getirmiş olduğu aklî deliller ve ilmî burhanlarla ikna olmayıp, iman etmeyen kimseler, hissî mucizeleri gözleriyle görseler de yine iman etmeyecekler ve *«gözlerimiz bizi kandırıyor.»* Veya *«gözlerimize bir şey isabet etti. Gözlerimiz ancak hayali suretler görüyor.»* Veya *«yapılmış bir sihir var ortada»* diyeceklerdir. Peygamberlere karşılık verip mukabele eden ilk milletlerin âdeti budur ve Kureyşliler de aynı âdeti takib edeceklerdir.

İMAN ETMEMEKTE DİRENENLER AZGINLIKLARIYLA BAŞBAŞA BIRAKILACAKLARDIR

(110) *«Onları, azgınlıkları içinde dalıp gider halde bırakırız...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «YA'MEHUN» «A'MEH» kökünden gelir. A'meh, bir emir hakkında şaşkın bir şekilde tereddüt etmektir. Tuğyan kelimesi hududu aşmak demektir.

Yani Cenab-ı Hakk buyuruyor ki: «Biz onları küfür ve isyanda hududu aştıkları halde bırakırız. Onlar şaşkın şaşkın dinlediklerinin ve gördüklerinin arasında bocalayıp duracaklardır. Nefislerine *«Acaba bu açık bir hakikat mıdır? Yoksa bakanların gözünü aldatan bir sihir midir? Acaba hakka tabi olmak mı daha kuvvetlidir veya mukabele ve cedel etmek mi, ona tâbi olmaktan yüz çevirmek mi daha kuvvetlidir»* diyeceklerdir. Cenab-ı Hakk, *«Biz onları tuğyanlarında şaşkın şaşkın dolaştıkları halde bırakıyoruz»* dedi. Yani fiili kendi nefsine isnad etti. Bu, musebbebleri sebeblere bağlamaktaki adetullahın hikmetinin açıklaması içindir. Kâfirliğin son noktası olan tuğyan içinde onların yerleşmeleri ve bu tür isyana dalmaları kalblerinin evirilip çevirilmesine ve gözlerinin görmemesine sebebtir. Bu sebebten ötürü kalbler artık idrak etmez, gözler görmez (1).

Yedinci cüzün tefsiri Allah'ın izniyle burada bitti..

(1) Bkz.El-Merağı, c. 7, s. 216-217, El-Babi el-Halebi, Kahire, Bilâtarih.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْٓا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ
اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُوْنَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا
شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِيْ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ
غُرُوْرًا ۭ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ
﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٕدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُوْنَ ﴿١١٣﴾ اَفَغَيْرَ
اللّٰهِ اَبْتَغِيْ حَكَمًا وَّهُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتٰبَ مُفَصَّلًا ۭ
وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْلَمُوْنَ اَنَّهٗ مُنَزَّلٌ مِّنْ
رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ
رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ۭ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهٖ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١١٥﴾
وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوْكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ
اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿١١٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ
هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَّضِلُّ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۚ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿١١٧﴾
فَكُلُوْا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيٰتِهٖ مُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٨﴾

(111) «Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölüler de kendileriyle konuşsaydı, bütün varlıkları karşılarında toplayarak senin doğruluğuna şahid ve kefil gösterseydik Allah dilemedikçe yine şüphe yok ki iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.»

(112) «Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarından bir düşman yaptık. O şeytanlar aldatmak için, birbirlerine lafın yaldızlısını telkin ederler. Eğer Rabbin dileseydi onlar bunu yapamazlardı. Öyle ise onları iftiralarıyla başbaşa bırak.»

(113) «Bir de, ahirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin de ondan hoşlansınlar ve yüklenmekte olduklarını yüklene dursunlar diye [bunu yaparlar].

(114) «Allah'tan başka bir hakem mi arayayım? Oysa o size kitabı açıklanmış olarak indirmiştir. Kendilerine kitab verdiklerimiz bunun tartışmasız, hak olarak Rabbinden indirilmiş olduğunu bilmektedirler. O halde, sakın kuşkuya kapılanlardan olma.»

(115) «Rabbinin kelimesi [sözü] doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun kelime [söz]lerini değiştirebilecek yoktur. O, işiten ve bilendir.»

(116) «Yeryüzünde olanların çoğunluğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan şaşırtıp saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Ve onlar ancak yalan söylerler.»

(117) «Doğrusu Rabbin, yolundan kimin saptığını daha iyi bilir. Doğru yolda olanları da en iyi O bilir.»

(118) «Eğer onun ayetlerine inanıyorsanız artık üzerinde yalnızca Allah'ın ismi anılanlardan yiyin.»

(111) *«Gerçek şudur ki, eğer onlara melekler indirseydik, onlarla ölüler konuşsaydı ve her şeyi de karşılarına toplasaydık Allah dilemedikçe yine onlar inanmayacaklardı...»*

Bu Âyet-i Celîle, (8.) sekizinci cüz'ün birinci âyetidir. Cenab-ı Hakk, «onların istedikleri şekilde dilediklerini verseydik yine de, onlar iman etmezlerdi» buyuruyor. Âyette geçen —KÜBÜLEN— kelimesi *«kabil»*in çoğuludur. Onlara müjde olarak verilene ve onlara korku olarak belirtilene kefil olarak her şeyi toplasaydık, demektir.

Bazı tefsir alimlerine göre, —KÜBÜLEN— kabile manâsındadır ve kabil'in çoğuludur. Yani her şeyi kabile kabile, (cemaat, cemaat) toplasaydık onlar yine de iman etmezlerdi. Ancak Allah onların iman etmelerini isteseydi o zaman iman ederlerdi.

İMAN İLE KÜFÜR ALLAH'IN DİLEMESİYLEDİR

Bu Âyet-i Celîle, bütün şeylerin —hatta iman ile küfrün dahi— Allah'ın isteğiyle olduğuna işaret eder. Yani Cenab-ı Hakk istemezse, küfrü israrla isteyen bir kimse kâfir olamaz. Allah istemezse, imanı kendi ihtiyarıyla isteyen bir kimse iman edemez. Ancak Cenab-ı Hakk, insanları serbest, muhayyer ve seçenek sahibi olarak yaratmıştır. Neyi dilerse, Cenab-ı Hakk ona engel olabilir. Fakat engel olmaz. Onların dileklerini kendilerine verir.

Müşriklerin Resûl-i Ekrem'den istedikleri şeylerin bir kısmı

konuşucuydu, bir kısmı da cemadattandı. Eğer Cenab-ı Hak onların bütün isteklerini dile getirip senin hak peygamber olduğuna dair onlara şahitlik ettirirse yine de Allah'ın dilediğinin ötesinde kimse iman etmez. Böylece Cenab-ı Hakk imanın onların zannettikleri gibi değil de, Allah'ın isteğiyle olduğunu haber veriyor.

İbni Abbas, *«Onlar şekavet (şer) ehli olduklarından ötürü iman etmezler. Ancak Allah'ın iman etmelerini dilediği saadet ehli müstesnadır. Bunların da Allah'ın ilminde imana girecekleri geçmiştir.»* dedi.

Ayetteki istisna, durumların en genelinden olan bir istisnadır. Yani onlar hiçbir halde iman etmezler. Ancak Allah'ın istemesiyle iman ederler. Bazı müfessirler *«Buradaki istisna, istisnai munkat'ıdır»* (1). diyorlar (2).

Bu âyet, Mutezile'nin aleyhinde açık bir delildir. Âyetin izahı: Fakat onların çoğu cehalet içerisinde kıvranıyorlar. *«onlara bütün âyetleri getirirsen yine iman etmezler. Bilgisizliklerinden dolayı varkuvvetleriyle yemin ederler.»* demektir. Âyetin manâsı; «Müslümanların çoğu, onların iman etmeyeceklerini bilmezler. Onların iman etmeleri için, bir mucizenin inmesini temenni ederler,» demektir.

Yani imanın Allah'ın isteğine bağlı olduğunu bilmezler. Sanırlar ki, iman onların elindedir. İstedikleri zaman iman ederler, istedikleri zaman küfre kayarlar. Oysa durum hiç de böyle değildir. İman ve küfür, Allah'ın istemesiyledir. Allah, imanı kimin için isterse, o iman eder. Kimin için küfrü isterse, o kâfir olur.

Bu âyet, ehli sünnetin *«bütün eşya Allah'ın istemesiyledir»* dediklerinin delilidir.

---

(1) Gramer ilminde istisna; münka'ti ve muttasıl olarak ikiye ayrılır.

(2) İstisnanın lûgat manâsı ayırmak demektir. İstilahî manâsı: Bir şeyi cinsinden olan bir çoğuldan «İlla» ve benzeri edatlarla çıkarmak demektir. Örnek: Ali'den başka bütün kabilesi geldi.

Kaderiyye ve Mutezile guruplarının aleyhinde, daha önce belirttiğimiz gibi bu ayet açık bir delildir. Onlar, *«Cenab-ı Hakk, bütün kâfirlerden iman etmelerini istemiştir»* diyorlar.

Eğer *«onların çoğu»*ndaki zamir, müşriklere raci ise —ki en kuvvetli ihtimal de budur— o vakit bütün müşrikler kastedilmiştir. Fakat Velid bin Muğire, El Mahzumi, Âs bin Vail es Sehmi, Esved bin Abdi Yağus ez Zuhri, Esved bin Mutallib, Haris bin Hanzele gibi özellikle Resûlüllah ile istihza eden bazı kimseler de imâ edilmiştir. Bunlar Kureyş'in en cahili, Resûlüllah'ın hidayet tavsiyesine en katı bir şekilde karşı koyanlar idi.

HER PEYGAMBERİN İNSAN VE CİN ŞEYTANLARINDAN DÜŞMANLARI VARDIR

(112) *«Böylece her peygambere insan ve cin şeytanlarından bir düşman yaptık...»*

Bu Âyet-i Celile Resûlüllah'a bir tesellidir. Yani sadece müşrik ve kâfirler sana düşmanlık yapıyor değildir. Senden önceki peygamberlere de karşı çıkanlar olmuştur. Nasıl ki, bu müşrikler ve izleyenleri sana düşman kıldık ise, senden önce gelen her peygambere de insan ve cinlerin şeytanlarından düşmanlar yaptık.

Bu Âyet-i Celile, şeytanların iki kısım olduğunu, birinin insanlardan, öbürünün cinlerden bulunduğunu açıkça belirtmektedir. İnsan ve cin şeytanlarından maksat, peygamberin düşmanı olan kimselerdir.

İkrime ve Süddi *«İnsan şeytanlarından maksad, vesveselerle insanları saptıran kimselerdir. Cin şeytanlarından maksad, cinleri vesveseye kaptırıp hak yoldan ayırmaya, sebeb olan kimselerdir. Halbuki bütün cinler İblisin evlatlarıdır. İnsanlar içinde gerçek manâda şeytan yoktur. Ama şeytan vazifesini görenlere şeytan denilmiştir»* dediler. Fakat bu tefsir batıldır. Bâtıl oluşunun delili,

de «*onlar şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında biz sizinle beraberiz derler.*» [Bakara : 14] âyetidir. Doğrusu, Mücahid, Katade ve Hasan Basri'den gelen rivayet şöyledir:

— *İnsanlardan da cinlerden de şeytanlar vardır.*

İbni Cerir bu tefsiri tercih etmiştir. Ebu Zer'in merfu olan hadisini delil getirmiştir. O hadis şudur: Resûl-i Ekrem namazdan sonra yüzünü Ebu Zer'e çevirdi ve :

— *Ey Ebu Zer! Sen cin ve insan şeytanlarının şerrinden Allah'a sığındın mı?*

Ebu Zer :

— *Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların da şeytanları var mıdır?*

Resûl-i Ekrem:

— «*Evet*» cevabını verdi.

İbni Abbas:

«*Her sapığa ve haktan yüz çeviren cin ve insana şeytan denilir*» diyor. En güzel tefsir de budur. Allah tarafından her peygamber için insan ve cinlerden düşman kılınmasının manâsı; Cenab-ı Hakkın yaratıklar hususundaki âdeti ilâhisi böyle cari olmuştur demektir. Fasık, haktan uzaklaşan, hakkı kabul etmeyen, iyilikten yüz çeviren, kibir, inad ve ahmaklıklarından vazgeçmeyen kimseler daima; insanları, hakka ve iyiliğe çağıran peygamberlere düşman olmuşlardır. Peygamberlerin varisleri olan alimlere karşı çıkmışlardır. Peygamberlerin yolunda yürüyenlere, onun tebliğini yaymaya çalışanlara şiddetli düşman kesilmişlerdir. Zıtların durumu zaten böyledir. Menfî ve müsbet daima birbirine terstir. Birisi öbürünün aksini iddia eder, aksine çağırır. Eğer birisi hayra ve haklı olana yönelirse, diğeri düşmanlığa bâtıla ve şerli olana yönelir. Çünkü

şerli insan muhalifinin hayır üzerinde olduğunu bilse dahi her vesile ile ona eziyet vermek ister. Fakat bu âyetten *«her bâtıl sahibi, ille de hak sahibine düşman olacaktır»* şeklinde bir kaide çıkmaz. Ancak bâtıl sahiblerinden serkeş mütekebbir, şehvetli, önderliğe meraklı ve israf içerisinde kıvranmayı isteyen kimseler haklıların karşısına çıkıyorlar. Peygamberlere iman etmeyen her kâfir, onlara düşmanlık yapmaya, onlara eziyet vermeye, insanları onlardan uzaklaştırmaya çalışmamıştır. Belki peygamberlere düşmanlık yapanlar âsi, inatçı, içtimai (sosyal) mevkiin zedelenmesinden korkan ve dünya hayatının lüksünden, israfından kendisini kurtaramayan kimselerdir. İşte ister şeytanların cinsinden olsun, ister kâfir olan cinlerin cinsinden olsun yeryüzünü ifsad eden şeytanlar onlardır. Kötü insanların iyi insanlara veya kötülerin iyilere muhalefet etmesinin hikmetini, içtimaiyat alimleri (sosyoloğlar) şu şekilde belirtmişlerdir: Karşılıklı şeylerin arasındaki yaşam kavgası, cihad ve tabiat seçeneği diye tabir ettikleri tasfiye ve arıtmaya götürür. Sonunda hakkın bâtıla galib gelmesini, en uygunun kalmasını diğerinin silinmesini gerektirir. Cenab-ı Hakk bu durumu Raad sûresinde şöyle ifade buyuruyor:

«Allah gökten bir su indirdi de vadiler kendi miktarlarınca sel oldu. Sel de yüze vuran bir köpük yüklendi. Bir süs ya da bir meta sağlamak için ateşte üzerine yakıp erittikleri şeyler (madenler)den de bunun gibi bir köpük (posa) vardı. İşte Allah hak ile bâtıla böyle bir örnek verir. Köpüğe gelince, o atılır, gider. İnsanlara yarar sağlayacak şey ise yeryüzünde kalır. İşte Allah böylece örnekler vermektedir.» [Er-Ra'd : 17]

DÜNYA HAYATI CİHADDIR

Öyle ise dünya hayatı cihadtır. Onda ancak sabreden mücahidler olgunluğa erer ve sevab alırlar. Dünyada ahiret için yapılan amel de böyledir. İşte Âyet-i Celîle:

«Sizden öncekilerin başına gelenlerin sizin başınıza gelmeden

cennete gireceğinizi mi zannettiniz? Peygamberler ve onunla beraber iman edenler, Allah'ın yardımı ne zaman diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı şüphesiz yakındır.» [El-Bakara : 214]

Fakat ehli hakikattan dahi birçok kimse bu yüce hikmet karşısında bazan gaflete düşüyorlar. Onlara bunu hatırlattığın zaman, onu nefislerine tatbik etmekte şüpheye giriyorlar. Nitekim daha önce de birçok Müslümanlar bu hususta şüphe edip dünyada mağlûb olmalarının sebebine bir çıkar yol bulamadılar. Zannedilir ki, Allah'ın yardımı için Müslüman ismini almak kâfidir. Bu ismi aldıktan sonra ister Allah'ın dinine muhalefet edilsin, ister zülm, fısk ve inkâra kapılsın bir sakınca yoktur zannına kapılırlar. Oysa bu zann Allah'ın var olma hakkındaki kanunlarına muhalefettir. Bu var olma kanunları, ancak tam istidada (yeteneğe) bağlıdır. Nitekim Cenab-ı Hakk *«Gücünüz yettiği kadar kuvvetten onlar için hazırlayınız»* [Enfal : 60] buyurmuştur. Başka bir âyette: *«Sakın ha birbirinizle çekişmeyin. Dağılırsınız, kuvvetiniz gider.»* [Enfal : 46] buyurulmuştur. Müslümanlar bu emir ve yasaklardan hiçbirisini yapmamışlardır. Tam tersini yapmışlar, bir de niçin mağlûb olduklarını araştırıp durmaktadırlar.

(112) *Aldatmak için o şeytanlar birbirlerine cazip sözler fısıldarlar. Bu şeytanlar, ahirete inanmayanların kalbleri o sözlere yönelsin, ondan hoşnud olsun ve kendilerinin işledikleri suçların işlenmeleri sağlansın diye böyle yaparlar.»*

Bu âyetin izahı : Yani bazıları diğerlerine süslü, üstü güzel içi çirkinliklerle dolu sözler söylerler. Zannederler ki bu, onların çirkinliklerini kapatacak, bâtıllarını düzeltecektir.

Bu Âyet-i Celîledeki vahyi terimi, işaret terimi gibi şeyleri gizli yoldan haber vermek demektir. *«Zuhruf»* kelimesi yeryüzündeki çiçekler gibi süs, ziynet ve kelamda (konuşmada) hayal gücü vermek demektir. Dinleyeni hakikatlardan hayallere doğru kay-

dırıp götürmek demektir. —GURUR— ise, aldanmanın bir çeşididir. «Gurre» veya «Garare» kelimesinden alınmıştır. İkisi de gaflet, ahmaklık ve tecrübesizlik anlamına gelir. Bu aldatmanın ilk misali, ilk şeytanın ilk insan olan babamız Âdem ve onun zevcesi Havva'ya yapmış olduğu aldatmacadır. Allah tarafından denenmek maksadıyla yasak edilen ağaçtan yemeleri için onlara süslüpüslü kelimeler sarfetti. *«Bu ebediyet ağacıdır. Çürümez bir mülktür. Yani bundan yiyen ölmez. Ve ben size nasihat ediciyim»* diye onlara yemin etti. Onları gurur ile anlattı ve Hz. Adem'le Havva'yı böylece aldattı.

Bu gururun diğer bir misali de, insan veya cin şeytanları, kötülükleri geçici lezzetlerinden ötürü, âsi kimselere süslü-püslü olarak gösterirler. Sözde hürriyetlerine engel olan kayıtlardan onları kurtarmak istiyormuş gibi çabalayıp dururlar. Allah'ın rahmet ve mağfiretinin sınırsız oluşunu onlara telkin ederler. *«Kefaretler vardır, kıyamette şefaat vardır»* şeklinde âsileri aldatarak isyana sevkederler. Nitekim insan şeytanlarından birisi şu şiirleri söylüyor:

«Gücün yettiği kadar hatalardan fazlasını yap.
Kuşkusuz sen çok affedici bir Rabb'ı bulacaksın.
Yapmadığın hatalardan ötürü o zaman iki elinin
parmaklarını ısıracaksın.
Ateş korkusundan, bırakmış olduğun sevinçlerden dolayı
eyvah diyeceksin.»

YİRMİNCİ ASRIN ŞEYTANLARI

İşte bu söz zuhruf (bâtıl) dur. Yaşadığımız on beşinci asra tekâbül eden yirminci asrın şeytanları katında bu söz daha büyük ve daha çok yüksek oranda vardır. Nice kitleler, nice milletler bu asırda bu kabil kuruntularla aldatılmaktadırlar. İnsanlar nice yerlerde Allah'tan uzaklaştırılmak suretiyle *«Hürriyete kavuştunuz»* hayaline kaptırılır felâketi saadet olarak görür. İsim değiştirerek

en çirkin şeyleri şirin göstermek suretiyle nice insanlar kurban olup gitmektedirler. Gerçek mü'minlere gelince, onlar sadece bir defa böyle aldatılabilirler. Çünkü hadisi şerifte *«Mü'min bir delikten iki defa sokulmaz»* buyurulmuştur. Bu şekilde iki defa aldanan bir insan kalbini yoklamalıdır. Amellerine bakmalıdır.

(112) *«[Ey Habibim!] Rabbın dileseydi bunu yapmazlardı...»* Bu cümlenin izahı: Yani Rabbin onların bu aldatmalarını önlemek isteseydi, onlar bunu yapamazlardı. Fakat Cenab-ı Hakk yaratılışı ve yaratılıştaki kanununu bozmak ve halkı nefislerinin kendilerine süslü olarak göstermekte olduğunun aksine zorla götürmek istemiyor. İnsan ve cinin her birisini hakkı ve bâtılı, hayrı ve şerri kabul etmeye uygun olarak yarattı. İki yola da gitmek hususunda onları seçenek sahibi kıldı. Nitekim Cenab-ı Hakk insanlar hakkında:

«Ona iki yol gösterdik» [Beled : 10] buyurmaktadır. Şeytanların insanları aldatmalarından birisi de, bu hâkim ve yüce âyeti tahrif ederek cebr manasına almalarıdır. Derler ki: *«Kuşkusuz her âsî, mazurdur. Çünkü ancak Allah'ın istemesiyle isyan etmiştir. O istekten hiç kimse dışarı çıkamaz.»*

Fakat onlara verilen cevab bu sure-i celilenin şu âyetinde gelmektedir:

«Şirke girenler, diyecekler ki, eğer Allah dileseydi biz şirk koşmazdık. Bizim ecdadımız da şirk koşmazdı ve herhangi bir şeyden mahrum kalmazdı. İşte böylece onlardan öncekiler de yalan söylediler. Tâ ki bizim şiddetimizi (azabımızı) tadıncaya kadar. Ey Habibim! De ki: Sizin katınızda bu hususta bir bilgi var mıdır? Bu bilgiyi bize çıkarıp gösteriniz. Siz ancak zanna tabii olursunuz. Siz ancak yalan söylemiş olursunuz.» [el-En'am : 148].

Binaenaleyh Cenab-ı Hakkın dilemesinden ötürü hiçbir kimse için mazeret yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk onların yaptıklarının

mecburî olmasını dilemedi. Allah iyiyi ve kötüyü yarattı. Fakat onlar kendi seçenekleriyle istediklerini yaparlar. Onlar çoğu kez başkasına karşı hak üzerinde olduklarını iddia edip dururlar. Hata üzerinde olduklarını ikrar ettikleri zaman, *«Allah bu hatayı istemiş ki biz işliyoruz (!)* diye işin içerisinden sıyrılmaya çalışırlar.

(112) *«Onları yalanlarıyla başbaşa bırak...»* Bu cümlenin tefsiri:

Yani onların kendiliklerinden icad ettikleri ve halkı haktan çevirmek için uydurdukları yalanlarıyla başbaşa bırak. Zorla onları imana getirmek senin vazifen değildir. Senin vazifen ancak tebliğdir. Hesap görme ve cezayı tatbik etme bizim vazifemizdir. Sonuç (zafer), Allah'tan korkanlarındır. Böyle düşünen kimseler hakkında gelecek bir zamanda sana âdetimizi göstereceğiz.

Cenab-ı Hakk, bunu, Kur'an'la istihza edenlerin hakkında tatbik etti. Ebu Cehil ve benzerlerini Bedir, Uhud, Huneyn ve Mekke fethi gibi çeşitli gazalarda imha etti. Kulu ve elçisi Hz. Muhammed'e yardım ederek, O'nun ordusunu şerefli kıldı. Cenab-ı Hakk kime yardım etmeyi dilerse, böylece yardım eder. Bâtıl uğruna kavga edenlere, dünyanın geçici böbürlenmelerine talib olanlara gelince, Allah'ın sünnetleri (kanunları) hesabıyla onlar cezalara çarptırılacaktır.

Bu Âyet-i Celîlenin özeti şöyledir: İnsan ve cinlerden olan şeytanların manâsında tefsir alimleri ihtilaf ederek iki guruba ayrılmışlardır. Bir guruba göre; insan ve cin şeytanlarından maksad, cinler ve insanlardan hakkı aşıp bâtıla dalan kimselerdir. Bu, İbni Abbas'ın tefsiridir. Ata rivayet etmiştir. Mücahid'in, Katade'nin de tefsiridir. Onlar, «insan şeytanları isyan etmek hususunda cin şeytanlarından daha şiddetlidirler» dedi. Çünkü cin şeytanı âciz kalıp salih bir müslümanı yoldan çıkarmakta çaresiz olduğu za-

man, insan şeytanını onu yoldan çıkarmaya yardım etmeye çağırıyor. Bu tefsir, daha önce de belirttiğimiz gibi Ebu Zer Gifari'den gelen hadisle teyid edilmektedir. Beğâvi senetsiz olarak bunu zikretmektedir. Fakat Taberi senedini de belirtmektedir.

Malik bin Dinar, «*İnsan şeytanı, cin şeytanından daha şiddetlidir. Çünkü sen Allah'a sığındığın zaman, cin şeytanı gider, insan şeytanı gelir ve seni günaha teşvik eder.*» diyor.

İkinci görüş; bütün şeytanların İblis soyundan olduğunu belirtiyor. Fakat insanlara şeytanların izafe edilmesi, insanları yoldan çıkarmaları ve azıtmaları manasına geliyor. Bu görüş, İkrime'nin, Dehhak'ın, Kelbi'nin, Süddi'nin tefsiridir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi zayıftır. Bir rivayete göre İbni Abbas'tan da gelmiştir.

Onlar «insan şeytanlarından maksat, insanla beraber olan şeytanlardır. Cin şeytanlarından maksat, cinle beraber olan şeytanlardır» diyor. Çünkü, «İblis ordusunu ikiye ayırdı : Bir gurubunu cinlere, diğer gurubunu da insanlara gönderdi. İkisi de şeytandırlar. Birisi cinlerle, ikincisi insanlarladır. Yani insanları azıtır ve sapıtırlar. İki gurup ta, Resûlüllah'ın ve yolundan giden mü'minlerin düşmanıdırlar.»

Bu tefsiri savunanlar, âyetin metni «ŞEYATİN» kelimesini cin kelimesine izafet etmek ile bunu doğrular diyorlar. Çünkü kaide gereğince muzaf'ın, muzafun ileyhin aynısı olmaması lâzımdır. Öyleyse şeytanlar, hem insanlara, hem cinlere muhaliftirler ve İblis'in evlatlarındandırlar (1).

(113) «*Bir de ahirete inanmayanların kalbleri ona meyletsin de ondan hoşlansınlar ve yüklenmekte olduklarını yüklene dursunlar...*»

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 469-470- Amire, 1317, İstanbul.

Bu cümle, gramer kaidesince *«ğururen»* kelimesi üzerine âtıftır. Eğer illet veya mahzufe, (görünürde olmayan) bir fiile taalluk ederse: Manâsı *«Biz onlara bu imkânları verdik ki Ahirete iman etmeyenlerin kalbleri bâtıla kulak verip ona kaysın»* olur.

Bazıları: Bu âyetin başındaki harfi *cer* —*YUHİ*— fiiline taalluk eder diyor. Âyetin takdiri *«Onların bir kısmı diğer bir kısmına aldatıcı söz fısıldıyorlar ki, onunla aldatsınlar ve tâ ki onunla âhirete iman etmeyenlerin kalblerini celbetsinler»* demek oluyor. Bu takdire göre —İLEYHİ— deki zamir —ZUHRUFUL-KAVLİ— ye racidir. Bu takdirde âyetin manâsı, *«kâfirlerin kalbi süslü söze ve bâtıla meyleder, onu sever, ondan razı olur»* demek oluyor.

Mütezileler *«Bu lâm, akıbet veya kasem lamıdır»* demişler. Fakat onların bu te'villerinin bâtıl olduğu açıktır. Âyet-i Celiledeki —SAĞ— kökünden gelen —TASĞÂ— meyletmek demektir. «GURUR» kelimesinde lam getirilmedi. Ama bu cümlelerin hepsinde lâm getirildi. Çünkü gurur, vahyedip (işaret edip) fısıldayan kimselerin fiilidir. Bu fiiller ise, ondan çıkmış fiiller değildir. Ancak onun fiiline terettüp eden neticelerdir. Ona aldananların fiilleridir. Onlar da ahirete iman etmeyen kimselerdir. Çünkü ahirete iman etmeyenlerin nefislerine tabi' olmak ve şehvetlerine razı olmaktan başka hedefleri yoktur.

(114) *«Allah'tan başka bir hakem mi arayayım?..»*

Bu Âyet-i Celîlede bahsi geçen —HAKEM— insanların rızası ve seçenekleriyle ihtilaflı meselelerinde aralarında hüküm veren kimse demektir. Yani gerek bu durumda gerekse başka durumlarda Allah'ı bırakıp benimle sizin aranızda hakemlik yapan başkasını mı arayayım? Oysa mufassal olarak size kitabı indiren Allah'tır. Yani kitabında hükmün vasıtası olacak her şey tam açıklanmıştır. Akidelerin, ve başka kaidelerin tafsilatını getiren kitab, sizden olan bir kişinin diliyle size tebliğ edilmiştir. Sizin gibi üm-

mî, [mekteb ve medrese görmemiş] bir kişinin diliyle size tebliğ edilmesi onun Allah'tan geldiğinin en büyük delil, en açık mucizesidir. O, Allah katından gelmiş, kendiliğinden uydurulmamışlığın belgesidir. Nitekim Cenab-ı Hakk, başka bir âyette *«Muhakkak ki ben sizin içinizde daha önce bir hayat boyu kaldım»* [Yunus : 16] demektedir. Çünkü Resûl-i Ekrem onların içinde (40) kırk sene kadar bir zaman kaldı. İlimler hakkında Cenab-ı Peygamberden o kırk sene zarfında hiçbir şey sadır olmadı. Gaybtan hiçbir haber vermedi. Bu kelamın uslubunda, fesahat ve belagatında hiçbir şey ondan sadır olmadı. Acaba siz bunun ancak A'lîm ve Hakîm olan Allah'tan gelen bir vahy olduğunu hâlâ kavramayacak mısınız? Müşrikler durmadan Resûl-i Ekrem'e *«bizimle aranızda bir hakem kıl»* deyip duruyorlardı. Cenab-ı Hakk, onlara, *«Allah'tan başka bir hakem mi arayayım de»* diye emretti.

KİTAP EHLİ KUR'AN'IN ALLAH'TAN GELDİĞİNİ BİLİRLER

(114) *«Kendilerine kitab verdiklerimiz, bunun tartışmasız, hak olarak Rabb'inden indirilmiş olduğunu bilmektedirler...»*

Bu âyetin tefsiri:

Cenab-ı Hakk, bu ve bundan önceki âyetle Kur'an'ın mu'cize olmasıyla başka mu'cizelere ihtiyaç kalmadığına insanların dikkatini çeker. Yani Kur'an Allahın kelamı olmak hasebiyle mucize olarak kâfidir. Bu Âyet-i Celîle, Kur'an'ın Allah katından indirilmiş olduğunu ve Kitab ehlinin de bunu bildiğini haber veriyor. Çünkü Kur'an onların katında bulunan kitabı tasdik etmektedir... Oysa Hz. Muhammed (SAV) kitablarını okumamış ve alimleriyle de bir araya gelmemişti. Cenab-ı Hakk bu âyette *«Bütün ehli kitab biliyor»* dedi. Çünkü onların çoğu bilmektedirler. Bilmeyenler de bilenlerden öğrenebilirler veya az bir düşünce ile kavrayabilirler demektir.

Bazı müfessirler; «ehli kitabtan maksad, ehli kitabın iman edenleridir» diye âyeti tefsir etti.

Ehli kitabın bilmesi; iki vecihle tefsir edilmiştir:

1 — Bir şeyi bilen insan, o şeyden olan ile ondan olmayanı ayırd edebilir. Meselâ: Tıp ilminde, bir kitab telif eden kimsenin, doktor olup olmadığını doktorlar herkesten daha iyi bilirler. Nahiv ilminde kitab yazan bir kimsenin nahivcilerden olup olmadığını nahivciler daha iyi bilirler. Vahye iman eden, Allah katından peygamberlerine inen vahyi bilen alimler bu Kur'an'ın vahiy cinsinden olup olmadığını herkesten daha iyi bilirler. Takdir ederler ki, Kur'an vahiy cinsinden ve en büyük mertebesindendir. Yine takdir ederler ki, beşerin ilim yönünden en üstünü dahi onun benzerini getiremez. O halde onu, mekteb ve medrese görmemiş, okumamış ve yazmamış bir insan nasıl getirebilir? Nitekim Cenab-ı Hakk başka bir âyette:

«Sen daha önce bir kitabtan okumuş ve sağ elinle de onu yazmış değildin. Öyle olsaydı bâtıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.» [Ankebut : 48] buyuruyor.

Başka bir âyette de:

«İsrailoğulları bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir delil değil mi?» [Eş-Şuara : 197] buyurulmaktadır.

2 — Tevrat ve İncil gibi son gelen kitablarda peygamber hakkında birçok müjdeler vardır. Bu müjdeleri onun zamanındaki alimler bilirlerdi. Nitekim Cenab-ı Hakk, El-Bakara sûresi âyet 146 da şunları söylüyor :

«Kendilerine kitab verdiklerimiz Muhammed'i oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlardan bir kısmı doğrusunu bildikleri halde hakkı gizlerler.»

Nitekim ehli kitabın insaflı olan birçok alimleri Resûl-i Ekrem'e iman ettiler. Bazıları da hakkı inkâr ederek, hased ve kıskançlık gösterdiler.

(114) *«Şu halde sakın kuşkuya kapılanlardan olma...»*

Yani ey Muhammed, sakın ha, ehli kitabın alimleri bu işi biliyorlar mı gibi bir şüphen olmasın. Zira ehli kitab bu Kur'an'ın hak ve Allah katından indirilmiş olduğunu bilirler demektir.

Bazı tefsircilere göre, âyetin manâsı, «sana kıssa (beyan) ettiğimiz şeylerin hak ve doğru olduğundan şüphen olmasın demektir» dediler. Fakat bu, tehyiç (heyecana getirme), teşvik kabilindendir. Çünkü Resûl-i Ekrem hiçbir zaman vahyin hak ve doğru olduğundan şüphe etmemiştir. Bazı tefsirler, buradaki hitab, zahirde her ne kadar peygambere ise de, maksad, peygamberden başkalarıdır diyorlar. Bu tefsire göre âyetin manâsı : Ey insanoğlu! Ey bu Kur'an-ı dinleyenler! Sakın bu Kur'an'ın Allah katından indirildiğinden şüphen olmasın. Çünkü bu Kur'an'ın içindeki i'cazı hiç kimse inkâr edemez. Ve o i'cazı Allah'tan başkası meydana getiremez.

Yani bu Âyet-i Celîlede, *«Seni kastediyorum, fakat ey komşum sen dinle»* şeklindeki darb-ı mesel kabilindendir.

Bazı müfessirler *«her muhataba hitabtır»* dediler.

(115) *«Rabbının kelimesi (sözü) doğruluk ve adaletle tamamlandı...»*

Âyet-i Celîledeki «KELİME» tabiri, cümleye ve Kur'an'ın —bir manâ hususunda gelen— bir gurup sözlerine denilmektedir. Her hangi bir hutbeyi okuyan veya her hangi bir makaleyi yazan kimse için «bu filanın kelimesidir» denilir.

Rivayet ediliyor ki, Araplar şiirin KASİDESİNE kelime ismi-

ni verirlerdi. Her ne kadar kasidenin içinde birçok manâlar varsa da bir tek gaye için söyleniliyor. *«Lailaheillallah»a* tevhid kelimesi deniliyor. Oysa tevhid bir cümledir. Bu noktadan hareket ederek bazı tefsirciler, *«kelimeden maksad Kur'an'dır»* dediler. Bu görüş, lûgat yönünden caizdir. Fakat manâ yönünden açık değildir. İnsanın zihnine ilk bakışta gelen şudur ki, buradaki kelime şu Âyet-i Celîledeki kelime gibidir:

«Böylece Rabbinin kelimesi (sözü) tamamlanıp gerçekleşmiştir. Andolsun, cehennemi cinler ve insanların tümünden dolduracağım.» [Hud : 119]

Kelimenin doğruluk yönünden tamamlanması demek, onun içeriğinin oluşması demektir. Adalet yönünden tamamlanması demek; hakkı, inadla inkâr eden kâfirlerin müstahak olduklarıyla cezalandırılmalarının tamamlanması demektir. Hidayet bulan müminleri de, müstahak oldukları mükâfata kavuşturulmalarının tamamlanması demektir. Eğer bu Âyet-i Celîle peygamberlerin tağî (saldırgan) olan kavmine galib gelmesinden önce Mekke'de nazil olmuş ise, buradaki MAZİ fiili müstakbel manâsındadır. Gelecekte muhakkak olacağından ve olması kesin olduğundan olmuştur şeklinde ifade edilmiştir. Bu, belâgat çeşitlerinden birisidir.

(115) *«Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O işitendir, bilendir.»*

Bu Âyet-i Celîle tıpkı şu âyet gibidir :

«Bu, Allah'ın daha önceden gelip geçenler hakkında uygulanan sünnetidir. Allah'ın sünnetinde kesin olarak bir değişiklik bulamazsın.» [Ahzab : 62]

Âyetteki «TEBDİL» kelimesi tağyir manâsınadır. Yani bir şeyi götürüp bedelini getirmek manâsınadır. Bu cümle, daha önceki cümlelerin illeti (nedeni)dir. Âyetin manâsı «Ey peygamber! senin yar-

dımın, düşmanlarının da mahrûmiyeti hakkında geçen ilâhî kelime tamam olmuştur. Onun infazı kesinleşmiştir. Onu çevirecek hiçbir güç yoktur. Bu cümlelerin ferd (birey)lerini meydana getiren ilâhî kelimeler değiştirilemez Allah'ın mahlûklarından hiçbir kimse, ona güç yetiremez. Onun bir kelimesini götürüp başka bir kelimesini getirmek hiç kimsenin gücünün dahilinde değildir.»

Yani Cenab-ı Hakk'ın vaadini, vaid (tehdid) veya vaid (tehdid) ini vaad yapma imkânı hiç kimseye verilmemiştir.

Eğer denilirse: Kelamcıların bazıları *«Cenab-ı Hakk'ın vaidi (tehdidi) değiştirilebilir. Vaadı ise değiştirilmez. Çünkü Allah'ın vaadı fazilet ve ihsandır. Allah fazilet ve ihsanından caymaz»* demişlerdir.

Cevab olarak deriz ki: «Gerçek araştırmacılardan hiç kimse vaidin tehallufunu, (geri kalmasını) mümkün görmemişlerdir. Açıkça ifade etmişlerdir ki, kâfirler hakkındaki vaid tatbik edilecektir. Mü'minlerin âsilerinin bir gurubu hakkındaki vaid haktır. Ancak vaidin bütün âsileri kapsaması geri kalabilir. Buna da bazı nass'ların mutlak gelmesi delâlet eder.»

Şöyle de cevab verilebilir: «Bu geri kalma, esasında Allah'ın kelimelerini değiştirme veya yalanlama demek değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk, bu mutlak hükümleriyle bütün fertleri kapsamayı kastetmemiştir. Çünkü Cenab-ı Hak başka nass'larında, bazı günâhları affetmekte olduğunu ve dilediğini affeder diye beyan ediyor. Dilediğine azabı tatbik eder. O kimin mağfiretini irade etmiştir, kimi azablandırmayı irade etmiştir, bilir. Onların hakkındaki kelamı değiştirilmez. Fakat onları bile kapalı kılmıştır. Tâ ki daima onun rahmetini ümid edelim. Ve bu ümid de bizi salih amelleri yapmaktan alıkoymasın. Azabından emin olmaktan bizi sakındırsın. Daima ondan korkalım. Günâhların yapılması bizi yes'e sokmasın. Ebu-Hasan Şazeli bu makamda şöyle demiştir:

«Emir, bizim için kapalı kalmıştır. Tâ ki, hem ümid edelim hem de korkalım. Ey Rabbimiz! Korkumuzu emin kıl, ümidimizi mahrum bırakma!»

ŞEFAATÇILAR ALLAH'IN İRADESİNİ ETKİLER Mİ?

Eğer denilirse: Şefaatçılar, Allah'ın iradesinde etki yapabilirler mi? Allah'ı şefaat edileni affetmeye götürebilirler mi? Cevab olarak deriz ki, hiçbir mahlûk, HALİKİN ezeli ve kâmil sıfatlarında etki yapmaya muktedir değildir. Âyetler açıkça bütün şefaatın Allah'a ait olduğunu belirtiyorlar. Hiçbir kimse için Allah'tan başka dost ve şefaatçı yoktur. Hiçbir kimse, Allah'ın izni olmadan Allah'ın katında başkasına şefaat edemez. Cenab-ı Hakkın dilemesi ancak ilmî ezelde kimler için şefaat izni verilmişse ona taallûk etmiştir. Bu âyeti dikkatle incele: *«O, onların önlerindekini de arkalarındakini de bilmektedir. Onlar, Allah'ın razı olduğundan başka hiç kimseye şefaat edemezler. O'nun korkusundan onların içleri titremektedir.»* [Enbiya : 28]

Binaenaleyh şefaatçıların, şefaatlarının kabul edilmesi, onların Allah katında keramet ve mertebelerinin izharı içindir. Yoksa herhangi bir şey peydah olmuş Allah'ın kadim sıfatlarında etki yapmıştır, ezelî saltanatında tesir icrâ etmiş demek değildir. Allah bu etkilerden yücedir.

Eğer denilirse: *«Allah'ın kelimelerini değiştiren yoktur»* cümlesi, Cenab-ı Hakk'ın kitablarında tahrif ve tebdilin muhal olmasına dalâlet etmez mi? Yani doğruluk ve nüfuzunda muhal olduğu gibi lafız ve ibarelerinde de tahrifin muhal olmasına delâlet etmez mi?

Cevab olarak deriz ki: Âyetin sevki, lafızları hususunda değildir. Kelimelerin doğruluk ve adaleti hususunda gelmiştir. Cenab-ı Hakk kitabında ehli kitabın bizden önce kelamını tahrif ettiklerini

ve ondan olan nasiblerini unuttuklarını ispat etmiştir. Cenab-ı Hakk, nass'ıyla, Kur'an hariç hiçbir kitabı koruyacağını kefalet göstermemiştir. Dilerseniz şu âyeti inceleyelim :

KUR'AN'IN KORUYUCUSU ALLAH'TIR

«Hiç şüphesiz zikri (Kur'an-ı), biz indirdik. onun koruyucuları da gerçekten biziz.» [Hicr : 9]

Cenab-ı Hakk'ın buradaki kefaletinin doğruluğu binlerce kişinin her asırda Kur'an-ı (ezberlemek) hususunda göstermiş olduğu gayretiyle ortaya çıkmıştır. Sahabelerin zamanından bugüne kadar sayılmayacak kadar nüshalarının yazılmasıyla ortaya konulmuştur. Milyonlarca hatta milyarlarca basılan Kur'an nüshaları bu kefaleti doğrulamaktadır. Kur'an hakkındaki bu durum, hiçbir ilâhi kitab hakkında bahis konusu değildir. Diğer kitabların ehli, bizdeki hafızlık müessesesi gibi bir müesseseye sahib değiller. Ezberlememiş, yazmamış ve kitablarını o devirde çoğaltmamışlardır.

(116) *«Yeryüzünde olanların çoğunluğuna uyacak olursan seni Allah'ın yolundan saptırırlar...»*

Bu âyetteki *«yeryüzünde olanların en çoğundan* «kâfirler, cahiller veya nefsinin isteğine kapılanlar kastedilmiştir. «YER» tabirinden yer küresinin tamamı kastedilmektedir. Bazı tefsircilere göre; sadece Mekke arazisi kastedilmiştir.

Müşrikler, hem Resûl-i Ekrem'le hem de mü'minlerle murdar olan hayvanın etinin yenmesi hususunda tartıştılar. Müslümanlara *«Siz kendi kestiğinizi yiyorsunuz, Rabbinizin öldürmüş olduğunu yemiyorsunuz. Bu nasıl olur?»* diye itiraz eden kâfirlere cevap olarak Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celîleyi indirip peygamberine *«Eğer yeryüzünde bulunanların isteklerine uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar.»* buyurdu.

Bu Âyet-i Kerîme, nazil olduğu zaman, yeryüzünde yaşayanların ekserisi kâfirlerdi. *«Allah'ın yolundan»* maksad, Allah'ın Hz. Muhammed'i gönderdiği İSLÂM dinidir...

Bazıları; âyetin manâsı, *«Onların bâtıl inançlarında onlara itaat etme. Çünkü sen onlara itaat edersen seni hak yoldan saptırırlar. Doğruluk yolundan kaydırırlar»* demektir dedi. Cenab-ı Hak bunları söyledikten sonra kâfirlerin halini haber vermek üzere buyurdu ki:

(116) *«Onlar ancak zan ve tahmine dayanarak yalan söylerler.»*

Yani seninle tartışan kâfirler, üzerinde bulundukları dinleri hususunda zanna kapılmaktan başka bir şeyin arkasından gitmezler. Basiret üzerinde, hak üzerinde de değildirler. Kesinlikle hak üzerinde olduklarına da inanmıyorlar. Çünkü isteklerine tâbi olmuş, sevabı aramaktan vazgeçmiş, Hakkı arayıp bulmayı terketmişler. Zan ve cehaletin isteklerinden başkasını yapmamaktadırlar. Onlar ancak yalan söylerler.

«YEHRİSUN» fiili, HARS kökünden gelir. HARS tahmin etmek demektir. Nitekim hurmalıkları ve tarladaki ziraatı tahmin edene HÂRİS deniliyor. Yalana, hars denilmiş. Çünkü yalanda zanlar ve tahminler vardır. Bazı tefsirciler; zan ve tahminden kaynaklanan ve söylenen her söze HARS denilir diyorlar. Çünkü onu söyleyen, ilim ve yâkinden hareket ederek söylememiştir.

Milletlerin tarihcileri ittifakla derler ki: Kitab ehli, peygamberin getirmiş olduğu hidayeti terkettiler, sapık ve bâtıllara dalıp gittiler. Putperestler de peygamberlerinin hidayetinden en uzak bir durumda bulundular. Bu âyet, bu haberleri vermek suretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilân etmiştir. Çünkü Hz. Muhammed (SAV) ümmiydi. Geçmiş milletlerin hallerinden ancak az şeyler biliyordu. Yani Arap memleketinin yakınında bulunan ümmetler hakkında az şeyler biliniyordu. Uzaktakiler hakkında hiçbir şey bilinmiyordu. Oysa bu Âyet-i Celîle onların hakkında gerçeği getirdi. Ve bu gerçeği getirmesi de vahiy olduğuna delâlet etti.

(117) *«Kuşku yok ki Rabbin kendi yolundan sapanları daha iyi bilir...»*

Bu Âyet-i Celile Ey Muhammed! Kuşkusuz Rabbin senden de, bütün insanlardan da, hangi insanların yolundan sapmış olduğunu daha iyi biliyor. Ve hangi insanların hidayette olduğunu daha iyi kestiriyor. Yani delâlette ve hidayette olan gurupları Allah herkesten daha iyi bilmektedir.

(118) *«Eğer O'nun âyetlerine inanıyorsanız artık üzerinde yalnızca Allah'ın ismi anılanlardan yeyin...»*

Bu Âyet-i Kerîme, müşriklerin daha önceki sözlerine bir cevabtır. Onlar *«Siz, öldürdüğünüzden yer, Allah'ın öldürdüğünden nasıl yemezsiniz?»* diye itiraz ediyorlardı. Cenab-ı Hakk, müslümanlara «Eğer Allah'ın âyetlerine iman etmiş iseniz, Allah'ın ismini anarak kestiğinizden yeyiniz» dedi. Bazı tefsirciler; o devirdeki insanlar, bir takım hayvanların etinin yenmesini haram, bir takımını da helâl kılmışlardı. Murdarı helâl kılmışlardı. Bazıları da: Bu âyetin manası, Allah'ın helâlini helâl, haramını haram biliniz demektir. Böylece bu âyet müşriklere hitab etmiş oldu, dedi. Fakat birinci tefsire göre âyetin muhatabları müslümanlardır. Müslümanların muhatab olması daha sıhhatlidir. Çünkü âyetin sonunda *«Eğer Allah'ın âyetlerine iman etmişseniz»* tâbiri vardır. Bu tâbir ancak müslümanlar için kullanılır.

İSLAM HAYVANLARIN KESİM ŞEKLİNE EHEMMİYET VERMİŞTİR

Bu meseleye ehemmiyet vermenin ve inanç meseleleriyle beraber getirilmesinin hikmeti, şu olabilir :

Arap müşrikleri ve başka müşrikler de, kesilen hayvanları ibadet sınıfına (kategorisine) dahil etmişlerdir. Hatta din ve itikadların sınıfına sokmuşlardı. Hayvanları kesmek suretiyle mabudlarına ibadet etmiş olduklarını sanırlardı. Din eh-

linden mukaddes saydıklarına hayvan keserlerdi. O hayvanları keserken onların isimlerini anarlardı. Bu ise, Allah'a şirk koşmaktır. Çünkü ibadet Allah'tan başkasına yapılmaz. İster ismi zikredilen bâtıl mabudlardan birisi olsun, ister başka bir varlık olsun. Bu mesele, bazı tefsir alimlerine müşkil geldiğinden veya bu incelikten habersiz kaldıklarından ötürü «Müşrikler, Allah'ın ismi üzerine anılan hayvanı haram saymıyorlardı. Dolayısıyla onu yemekten çekinmiyorlardı. Ancak bununla beraber murdarı da yerlerdi. O halde onların üzerinde ittifak ettikleri bir meselede nasıl onlarla tartışılır? Hakkında ihtilâf ettikleri meselede de nasıl sükut edilir?» dediler. Cevab olarak denildi ki, «Onların kesilmiş hayvanı haram görmeleri muhtemeldir. Bir de belki burada sadece Allah'ın ismi üzerine anılmış, başkasının ismi anılmayan hayvan kastedilmektedir. Çünkü Allah'ın ismiyle beraber başka isim getirilirse şirk olur. Hayvan da mundar kabul edilir.

El Menar sahibi, bu iki cevabın bâtıl olduğunu ve burada yeri olmadığını ifade ettikten sonra «müfessirlerin bu noktayı gözden kaçırmalarının nedeni, bu gibi meselelerde Rivayet Tefsiri'ne dayanmalarından ileri geliyor. Lafızları medlûl olarak lugattan veya fâkih, usul ve kelamcıların örfünden almalarına dayanmaktadır. Oysa lugat usul, kelam kitabları Kur'an'ın nüzülünden uzun bir zaman sonra meydana gelmişlerdir. Bütün bunların varlığı, beşeriyet hakkında nazil olan âyetlerin anlaşılmasını milletler, diğer dinler ve gidişatlara bakarak ve tarihlerden yardım alarak anlamaya çalışmaya mani değildir. Kur'an indiği devirlerde milletlerin ne üzerinde olduklarına bakıp Kur'an-ı anlamaya engel teşkil etmemektedirler.»

Özetle deriz ki, kesilen hayvanların meselesi, Allah'a yaklaşmak için yapılan ibadet meselelerinden sayılıyordu. Sonra putperestlik zamanında Allah'tan başkası için de kesiyorlardı. Onların bu yaptıkları açık bir şirkti. İşte bu âyetin bu sûrede küfür, iman, şirk ve tevhid âyetleri arasında zikredilmesinin nedeni budur. Allah hakikati daha iyi bilir.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوْا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ
فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ؕ وَاِنَّ كَثِيْرًا
لَّيُضِلُّوْنَ بِاَهْوَآئِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُعْتَدِيْنَ ﴿۱۱۹﴾ وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْسِبُوْنَ الْاِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوْا يَقْتَرِفُوْنَ ﴿۱۲۰﴾ وَلَا تَاْكُلُوْا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ
عَلَيْهِ وَاِنَّهٗ لَفِسْقٌ ؕ وَاِنَّ الشَّيٰطِيْنَ لَيُوْحُوْنَ اِلٰٓى
اَوْلِيٰٓئِهِمْ لِيُجَادِلُوْكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوْهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُوْنَ ﴿۱۲۱﴾
اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ
فِى النَّاسِ كَمَنْ مَّثَلُهٗ فِى الظُّلُمٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ
زُيِّنَ لِلْكٰفِرِيْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَا فِىْ كُلِّ قَرْيَةٍ اَكٰبِرَ مُجْرِمِيْهَا لِيَمْكُرُوْا فِيْهَا ؕ
وَمَا يَمْكُرُوْنَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ وَاِذَا
جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِىَ رُسُلُ اللّٰهِ ؔ
اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ ؕ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا صَغَارٌ عِنْدَ
اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۲۴﴾

(119) «Size ne oluyor ki, üzerine Allah'ın ismi anılmış olandan yemiyorsunuz? Oysa çaresiz, bulunduklarınız hariç, o size neleri haram kıldığını genişçe belirtmiştir. Kuşkusuz birçokları bildiğinden değil sadece nefsi arzularıyla sapıtıyorlar. Şüphesiz ki senin Rabbin o hududu aşanları daha iyi bilendir.»

(120) «Günâhın açığını da gizlisini de bırakınız. Kuşkusuz günah kazananlar gelecekte kazandıklarından ötürü cezaya çarptırılacaklardır.»

(121) «Sakın, üzerine Allah'ın ismi anılmamıştan yemeyiniz. Kuşkusuz onu yemek gerçek bir sapıklıktır. Şüphesiz şeytanlar, sizinle mücadele etsinler diye dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer siz onlara itaat ederseniz muhakkak siz de Allah'a ortak koşanlardan olursunuz.»

(122) «Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimsenin durumu karanlıklarda kalmış da ordan bir çıkış bulamayanın durumu gibi midir? İşte böylece kâfirlere yapmakta oldukları süslü görünmüştür.»

(123) «İşte bunun gibi, her kasabanın en büyük günahkârlarını orada hilekârlık etsinler diye büyük adamlar yaptık. Oysa onlar hileyi ancak nefislerine yaparlar da bunun şuuruna varmazlar.»

(124) «Onlara bir ayet geldiğinde, Allah'ın peygamberlerine verilenler gibisi bize de verilmedikçe katiyen iman etmeyiz dediler. Allah, peygamberliğini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katında horluk ve yaptıkları hileye karşı pek şiddetli bir azab isabet edecektir.»

(119) *«Size ne oluyor ki üzerine Allah'ın ismi anılmış olandan yemiyorsunuz?..»*

Bu Âyet-i Celîle, ancak üzerinde Allah'ın ismi anılmış olan hayvanın eti yenir. Başka bir şekilde ölmüş olan hayvanın eti yenilmez hükmünü pekiştiriyor ve tekidini getiriyor. Yani Allah'ın ismi üzerine anılmıştan yemekten sizi menedecek hiçbir kuvvet yoktur. Yememeniz için hiçbir neden yoktur. Zira Cenab-ı Hakk, haram kılınanı size genişçe açıklamıştır. Yiyecek maddelerinde helâlini haramından ayırd etmiştir.

Müfessirlerin cumhuru, bu tafsilat *«leş, kan ,domuz eti, Allahtan başkası adına kesilenler ile henüz canı üzerinde iken yetişip kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanları, dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ile fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar fasıklıktır.»* [El Maide : 3] âyetine işarettir demişlerdir.

Fahreddin Razi: Cumhuru müfessirinin bu tefsirinde işkal (zor anlaşılma) vardır: Zira En'am sûresi Mekkidir. Yani hicretten önce indirilmiştir. Maide sûresi ise Medenî'dir. Hicretten sonra en son nazil olan sûredir. *«Genişçe tafsil etti»* ibaresi ister ki tafsil edilmiş olan bu âyetten önce olsun. Halbuki Medine döneminde nazil olan bir sûre Mekke döneminde nazil olan sûreden daha sonradır. O halde, bu *«tafsil edilmiş,»* el Maide sûresindeki üçüncü âyet değildir. Belki bu sûre-i celîledeki şu âyettir.

«Ey Muhammed! De ki: Bana vahyolunanda, yiyen kimse için leş, veya akıtılan kan, veya yüzde yüz pis olan domuz eti veya günâh işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasının yenmesinin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak, ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder.» [El En'am, : 145] Bu Âyet-i Celîle her ne kadar şu anda üzerinde çalışmakta olduğumuz âyetten sonra gelmiş ise de, ancak bu kadar tehir, bu âyetin burada kastedildiğine mani olamaz.» dedi.

Hazin, bunları naklettikten sonra şunu ekliyor: Cumhuru müfessirinin tefsirinin de güzel bir yönü vardır o da şudur: Cenab-ı Hakk, mushaf'ın tertibinde el Maide sûresinin el En'am sûresinden önce olacağını bilmiştir. Onun için buradaki zamiri El Maide sûresindeki âyete raci kılmıştır. Her ne kadar el Maide nüzul bakımından sonradan inmişse de, tertip bakımından öndedir. Bunu Allah bilmiştir.» Bu görüş güzel bir yorumdur. Bütün varlığımla katılıyorum.

ZARURET HALİNDE HARAMDAN ÖLMEYECEK MİKTARDA YENİR

Zaruret anında, mecburiyet karşısında kalan bir insan «saddiramak (yani ölmeyecek) kadar haramdan yiyebilir. Tıkabasa yiyemez. Başka imkânlar olursa, yiyemez. Fakat zaruret (mecburiyet), halinde «saddı-ramak» kadar yiyebilir. Şu kaide İslâmda genel bir kaidedir: *«Zaruretler mahzurluları mübah kılar.»* Tabii zaruret ne derece ise, o şekilde takdir edilir.

Umulur ki, bazı müslümanlar müşriklerin putlara ve dikili taşlar üzerinde kesmekte olduklarından yiyorlardı. Bu âyet, nazil olmazdan önce bu durum belki de vardı. Bu âyet nazil olduktan son-

ra bu durum kalktı. Âdet edinilmiş emirlerden olduğu için insanların çoğu, açıkça haram edildiğini işittikten sonra bıraktılar. Basiret ehli ise, onun çirkinliğini daha önce sezerler. Onlara haram olmazdan önce de ondan sakınırlar. Amr bin Luhayy ve benzerleri gibi kâfirlerin çoğu haramı helâl, helâlı haram göstermek suretiyle halkı dalâlet ve fesada düşürmekte idiler, Bunlar Bahire ve Saibeyi icad ettiler. Mundar olan etin yenmesini âdet kıldılar!

Zeccac buradaki «*çok*»lardan maksad, mundar et hakkında müslümanlarla münazara eden müşriklerdir, dedi. Bunlar haktan kaymış heva ve hevesleriyle bâtıl şehvetleriyle halkı ifsad ederler. Kur'andan iktibas edilmiş, vahye istinad eden herhangi bir ilimleri yok. Veya hiçbir ilimleri yoktur. Bu Âyet-i Celîle işaret eder ki, müşriklerin üzerinde bulundukları sözde din ve inanç sadece hevai nefisten ve şehvetten gelmiştir. Hiçbir şey değildir.

(119) «*Kuşkusuz senin Rabbin o saldırganları daha iyi bilendir...*»

Bu âyetteki saldırganlardan maksad, halkı bırakıp bâtıla dalanlar, helâlı bırakıp harama girenlerdir. Allah bunları bilir ve yaptıklarından ötürü onlara cezayı tatbik edecektir. Belki bu saldırganlardan maksad, daha önce «*çok kimseler halkı ifsad ederler*» *diye tabir edilen o* «*çok*»lardır.

AÇIK VE GİZLİ GÜNAH

(120) «*Günâhın açığını da gizlisini de bırakınız...*»

Yani açık ve gizli yapılan günâhların hepsini bırakınız. Açıkça yapılan günâhlar vücud azâlarıyla yapılan günâhlardır. Gizlice yapılan günâhlar kalble yapılan günâhlardır. Bu tefsir, Cübbai'nin tefsiridir. Muhtemel ki «*açık günahlar*»dan maksat, aba ve ecdadınızın nikâh ettiği kadınları nikâh etmeyi bırakınız, gizlice yapılandan maksad da zina etmekten kaçınınız, zinayı bırakınız demek olsun. Bu tefsirde, İbni Cübeyr'den rivayet edilmiştir. Veya bu açık

ve gizli günahlardan maksad, evlerdeki zina ve dost edinmelerdir. Bu da Dahhak ve Süddi'den rivayet edilmiştir. Rivayete göre; cahiliyet ehli, zina açıkça yapılırsa günâhtır, gizlice yapılırsa günâh değildir kanaatinde idiler. Cenab-ı Hakk bu âyetle bu kanaatı yıktı. Yani *«Ey insanlar! günâhı gerektiren isyanların tamamını bırakınız. Azını da çoğunu da...»* Cenab-ı Hakk bu âyetle gizlide de açıkta da günah işlemeyi yasaklıyor.

Kelbi; «Açık günahtan maksad, erkeklerin gündüzleyin çıplak olarak Kâbe'yi tavaf etmeleri, gizli günâhtan maksad da geceleyin çıplak olarak Kâbe'yi tavaf etmeleridir. Zira cahiliyet döneminde böyle yapmaktaydılar. İslâm gelince bunu kaldırdı.» diyor.

Fakat bütün bu tefsirlere rağmen buradaki hüküm geneldir. Cenab-ı Hakk'ın yasakladığı bütün haramları kapsamaktadır ve en doğru görüşte budur diyor, el-Hazin. Çünkü genel olarak gelen bir hükmü delilsiz olarak muayyen bir surete dönüştürmek caiz değildir. Binaenaleyh âyetin manâsı, açıkça yapmakta olduğunuz günahları da, gizlice yapmakta olduğunuz günahları da —yani bütün günahları— terkediniz demektir.

İbnü'l-Enbari, «Açık ve gizli tabirlerinden günâhın her türlüsü kastedilmiştir. Yani günâhın bütün çeşitlerini terkediniz, hiçbir yönde günâh işlemeyiniz demektir» diyor.

Bazı tefsirciler, «günahın açığından maksad, çekinmeksizin günâha yönelmektir. Günâhın gizlisi ise, Allah korkusundan günâhı terketmektir, halk korkusundan değil.» diyor. Bazıları da. *«günâhın açığından maksad, azaların yaptıkları ,gizlisinden maksad, kalblerin yaptıklarıdır. Böylece hased, kibir, ucub, (yaptığını beğenme) müslümanlara kötü niyet beslemek buna dahil olmuş oluyor»* diyorlar.

(120) *«Kuşkusuz günâh kazananlar gelecekte kazandıklarından ötürü cezaya çarptırılacaklar...»*

Bu Âyet-i Celîle, hiçbir günâhın cezasız kalmayacağını ifade ediyor ve cehennem azabının sebebinin günahlar olduğunu ortaya koyuyor. Yani, dünyada kazandığınız günahlardan dolayı ahirette azab göreceksiniz. Âyetin zahirine bakılırsa, günahkârın mutlak şekilde azab görmesini gerektiriyor. Ancak bu azap, tevbe etmeden ölen kimseler için tahsis edilmiştir. Çünkü müslümanlar ittifakla *«kul günahtan tevbe ederse ve tevbesinde ciddi ise, ceza görmez»* dediler. Ehli sünnet bu hükme şunu da ekledi: *Günahkâr bir insan tevbe etmeden ölürse Allah'ın dilemesi altındadır. Allah, dilerse onu cezalandırır, dilerse affeder. Affederse fazilet ve kereminden affetmiş olur.»*

(121) *«Sakın ha, üzerlerine Allah'ın ismi anılmamıştan yemeyiniz...»*

İbni Abbas, bu Âyet-i Celîle murdar olan hayvanların haram olduğu konusunda gelmiştir diyor. Murdarın manâsına; boğulmuş, dövülerek öldürülmüş, yüksek bir yerden düşerek ölmüş, canavarlar tarafından parçalanmış hayvanlar da dahildir.

Ata, *«bu âyet, müşriklerin putlar önünde kesmiş oldukları hayvanların etinin haram olduğunu ifade etmek için nazil olmuştur»* diyor.

Bir müslüman hayvanı keserken besmele çekmezse, onun kestiğinden yenilip yenilmeyeceği hususunda ihtilaf vardır:

Bir kavim, «müslüman dahi keserse besmelesiz kestiği haramdır. İsterse besmeleyi kasten terketsin, isterse unutsun» dedi. Bu, İbni Sirin'in ve Şa'bi'nin görüşüdür. İmam Fahreddin Razi, İmam Malik'ten de bunu naklediyor.

Ata'dan «Allah'ın ismi üzerinde anılmayan yemekler veya helâl içkiler de haram olur» dediği naklediliyor. Ata, bu hususta âyetin zahiri ile delil getirmektedir.

Sevri ve Ebu Hanife; *«Besmeleyi bilerek terkederse, kestiği yenilmez. Eğer unutarak terkederse, müslümanın kestiği yenir»* diyorlar.

İmam Şafii, *«Besmeleyi inkâr etmedikten ve Kur'an'a inandıktan sonra, ister kasten terketsin, ister unutsun müslümanın kestiği yenir»* dedi. Beğavi, İmam Şafii'nin bu görüşünü İbni Abbas'tan rivayet etti. Ayrıca Malik'ten de aynısı rivayet edilmiştir.

İbnu'l-Cevzi, İmam Ahmed'den iki rivayet naklediyor: Besmeleyi terkeden, kasten terkederse, İmam Ahmed'in bir görüşüne göre kestiği yenilmez.

İkinci görüşe göre yenilir. Eğer besmeleyi unutarak terkederse kestiği yenir. Binaenaleyh Allah'ın ismi, üzerine zikredilmediği halde müslüman tarafından kesilen hayvanın eti yenir diyen kimseler; bu âyet, ölüler (murdarlar) veya putların önünde putların adıyle kesilen hayvanlar hakkında nazil olmuştur derler. Ve Cenab-ı Hakk'ın *«Şüphesiz ki, o fısktır»* cümlesiyle de bu tefsirlerini takviye ederler. Alimler, *«müslüman bir kimsenin besmeleyi terkederek kestiği fısk değildir»* ittifakiyle bir de müslüman tarafından besmelesiz kesilenin eti helâldır hakkında, Buhari'nin sahihinde Aişe valimizden rivayet ettiği hadisle delil getirmişlerdir

«Ben Allah'ın Resûlünden sordum:

— Ey Allah'ın Resûlü! Şurada bazı kavimler vardır. Yeni müslüman olmuşlar. Putperestlikten pek yakında ayrılmışlardır. Bize etler getiriyorlar. Onlar o etleri keserken Allah'ın (C.C.) ismini anmışlar mı anmamışlar mı bilinmemektedir. Ne yapmalıyız? Yemeli miyiz, terketmeli miyiz?

Cenab-ı Peygamber :

— Siz, Allah'ın ismini anınız ve yiyiniz» buyurdu.

Alimler dediler ki, hayvanın mubah olması için besmele şart

olsaydı, besmele çekildiği şüpheli olan yerlerde hayvan eti yenilmemeliydi. Oysa Resûl-i Ekrem *«yiyiniz»* diyor.

İmam Şafii «âyetin evvelinde söylediği her ne kadar genel ise de, ancak âyetin *«şüphesiz ki o fısktır, şüphesiz ki şeytanlar dostlarına telkinde bulunurlar. Ta ki sizinle mücadele etsinler. Eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz siz müşrik olursunuz»* cümleleri bize bu umumdan maksadın özel olduğunu bildirir» dedi.

Fısk Allah'tan başkasını zikretmek ve anmaktır. Nitekim sûrenin sonunda, 145. âyette :

«De ki : Bana vahyolunanlar içinde yiyen bir kimsenin yiyeceği şeyler için ölü eti, dökülen kan gerçekten murdar olan domuz eti, ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir fısk dışında haram kılınmış bir şeyi bilmiyorum. Kim kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya gelirse, saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla bu sayılanlardan ölmeyecek kadar yiyebilir. Kuşkusuz senin Rabbin bağışlayandır. Esirgeyendir» deniliyor. Buradaki fıskın tefsiri, bu Âyet-i celiledeki *«o fısktır»* cümlesinin tefsiridir. Böyle oldukça Cenab-ı Hakk'ın, *«Allah'ın ismi üzerine anılmayandan yemeyiniz»* cümlesi ancak Allah'tan başkasının ismi anılarak kesilen hayvanlara tahsis edilmiş oluyor (1).

(121) *«Şüphesiz şeytanlar, sizinle mücadele etsinler diye dostlarından telkinde bulunurlar...»*

Bu âyetin iniş sebebi şudur

Müşrikler :

— *Ey Muhammed! Bize haber ver. Koyun öldüğü zaman onu kim öldürür?*

Cenab-ı Peygamber

— *Onu Allah (C.C.) öldürür*, dedi.

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 475-476, Amire 1317, İstanbul.

Müşrikler :

— *«Sen benim ve arkadaşlarımın kestiği, köpeğin ve bâz'ının (şahin kuşu) öldürdüğü helâldir, Allah'ın öldürdüğü haramdır. diyorsun...»* diye sorup itiraz ettiler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu soruya cevab olarak bu Âyet-i Celîleyi indirdi.

İkrime «Bu âyet, murdarın haram olması hakkında nazil olduğunda, ateşe tapan Farslı'lar, Kureyşin müşriklerine şunu yazdılar :

— Muhammed'le bu hususta tartışınız. Ona «Senin kestiğin helâl Allah'ın öldürdüğü haram mı olur. Bu nasıl şeydir?» diye sorunuz dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu âyeti indirdi dedi. Bu takdirde âyetin manası, şeytanlar (yani insanlardan hududunu aşan ve ateşe tapanlar) dostlarına (yani Kureyş müşriklerine) telkinde bulunurlar demektir. Çünkü o dönemde Fars ehli ile Araplar arasında dostluk ve Rumlara (Bizanslılara) karşı ittifak vardı. Bu görüşe göre, vahiy etmekten maksad, gizlice yazmak demektir.

(121) *«Eğer onlara itaat ederseniz kuşkusuz siz, müşriklerden olursunuz...»* Yani murdarı ve Allah'ın (C.C.) haram kıldıklarını yemekte müşriklere itaat ederseniz, siz de onlar gibi şirke girmiş olursunuz.

Zeccac, «bu Âyet-i Celîlede, şu delil vardır: Allah'ın haram ettiklerinden bir şeyi helâl etmek veya helâl ettiklerinden bir şeyi haram etmek şirktir. Bunu yapan müşrik olur. Buna müşrik denmesinin sebebi, Allah'tan (C.C.) başka hüküm vereni ortaya koymuş olmasıdır. Böyle yapan bir kimse şirk koşmuş oluyor.

İMAN «HAYAT» KÜFÜR «ÖLÜMDÜR»

(122) *«Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürümesi*

için kendisine bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalmış da oradan bir çıkış bulamayanın durumu gibi midir?..»

Burada «ölü»den maksad kâfirdir. Çünkü kâfir küfürle ölmüştür. «Diri»den maksad, imanla diriltilmiş müslümandır. Cenab-ı Hakk, küfrü «ölüm» imanı «hayat» olarak takdim etmiştir. Zira diri insan, basiret sahibidir. İyiliğe doğru götüreni görür. Bir de iman, insanı büyük bir zafere ve ebedî hayata götürdüğünden dolayı Cenab-ı Hakk onu hayata benzetmiştir. Böylece onun karşısındaki küfür de «ölüm» olmuş oluyor. Bu Âyet-i Celîledeki —NUR—dan maksad, İslâmdır. Yani biz ona İslâm dinini vermişiz. Onun sayesinde ayaklarının önünü görüyor, en doğru yolu buluyor. İslâma «nur» denilmiş. Çünkü İslâm, insanları küfrün karanlıklarından kurtarır. Çünkü Cenab-ı Hakk *«Allah (C.C.) onları karanlıklardan çıkarır ,nura götürür»* [Bakara : 257] buyurmuştur.

Katade, «nurdan maksat, Allah'ın (C.C.) kitabı olan Kur'an' dır. Çünkü Kur'an, mü'minin beraberinde, ona ne yapacağını göstermek hususunda Allah'dan gelen bir nur ve delildir. Yani Cenab-ı Hakk, «küfür ve cehalet körlüğünün karanlığında ve basiretsizlik körlüğünün zulmetinde olan ve bir türlü karanlıklardan çıkış yolu bulamayan bir kimsenin durumu ile müslümanın durumu bir olamazdı buyurur.» Bu Âyet-i Celîle, mü'min ile kâfirin halini belirtmek için verilen bir misaldir. Hidayet olunmuş bir mü'minin ölümden diriltilmiş bir kimse gibi olduğunu beyan eder. Allah ona bir nur vermiştir. Onunla dünya ve ahiret maslahatlarını seçer, yapar. Kâfir ise, karanlıklara dalmış, bataklıklara gömülmüş, onlardan çıkış yolu bulamayan, daimi bir şekilde şaşkın şaşkın gezen bir kimseye benzetilmiştir.

Tefsirciler, bu misaller iki insan hakkında mıdır, yoksa bütün mü'min ve kâfirler hakkında mıdır, diye ihtilaf etmişlerdir :

Bazılarına göre, iki belli kişi hakkındadır. İbni Abbas'a göre,

iki belli kişi hakkındadır. İbni Abbas'a göre, kendisine nur verilen Abdulmuttalib oğlu Hamza'dır. Karanlıklar içerisinde kalan da Ebu Cehil bin Hişam'dır. Sebebi de şudur: Ebu Cehil, Secdede olan Resûl-i Ekrem'in sırtına pislik dolu bir işkembeyi attı. Bu hakaret, henüz iman etmeyen Hamza'ya haber verildiğinde, avdan yeni dönmüştü. Yayı elindeydi. Öfkeli bir şekilde Kâbe'ye doğru gitti. Ebu Cehil'in yanına vardı ve yayı ile Ebu Cehil'in başına vurdu. Ebu Cehil, vurmaması için yalvararak :

«— Ey Eba Ya'la (Hz. Hamza'nın künyesidir)! Beni dövme! Muhammed'in getirdiklerini görmüyor musun? Bizim aklımızı hiçe sayıyor. Ma'budlarımıza küfrediyor. Aba ve ecdadımıza muhalefet ediyor» dedi.

Hamza, Ebu Cehil'in bu sözleri karşısında :

«— Akıl yönünden sizden daha ahmak kim olabilir? Allah'ı (C.C.) bırakıp taşlara tapıyorsunuz. Ben şehadet ederim ki Allahtan başka ma'bud yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki, Muhammed (S.A.V.) Allah'ın peygamberidir» dedi ve böylece müslüman oldu. İşte o gün Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celîleyi indirdi.

Dahhak, «bu âyet, Ömer bin Hattab ile Ebu Cehil Âmr bin Hişam hakkında nazil olmuştur» dedi.

İkrime ve Kelbi, «bu âyet, Ammar bin Yaser ile Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur» dedi.

Muka'til, «bu âyet Peygamber (S.A.) ile Ebu Cehil'in hakkında nazil olmuştur. Sebebi de şudur :

Ebu Cehil :

— Abdimenaf kabilesi şerefte bizimle boy ölçüştü. Öyle bir duruma geldi ki, onlarla biz iki yorgun at binicisi gibiyiz. Onlar dediler : *«Bizden bir peygamber vardır, ona vahyediliyor.»* Allah'a (C.C.) yemin ederim, biz onların peygamberine, geldiği gibi

bize de bir vahy gelmedikçe iman etmeyeceğiz» dedi. Bunun üzerine bu Âyet-i Celîle nazil oldu.

Hasan Basri'nin ikinci görüşü, «bu âyet her mü'min ve her kâfir hakkındadır.» Bu görüş, daha doğrudur. Çünkü mana bütün mü'min ve bütün kâfirleri içine aldıktan sonra herkesin bu âyetin kapsamına girmesi daha uygundur (1).

İmam Fahreddin Razi burada Kâbi'den şunu rivayet ediyor. Bu Âyet-i Celîle gösteriyor ki iman, bütün tâatların ismidir. TASDİK ancak imanın lûgat manâsıdır. Nitekim burada şirk, Allah'a muhalefet olan her şeyin adıdır. Fakat lûgatta şirkin manası Allah'a ortak koşmak demektir. İmanın bütün tâatların adı olduğunun nedeni şudur: Cenab-ı Hakk murdarı helâl bilmek konusunda mü'minlerin müşriklere itaat etmesini şirk diye adlandırmıştır.

Zahir şudur: Bu itaata şirk demek, tağliz (şiddetlendirme) kabilindendir. Nitekim Ebu Hayyan da, başkası da bunu söylemektedir. Kasem burada mukadderdir. Yani eğer onlara itâat ederseniz, Allah'a yemin ederim ki siz muhakkak müşriklerden olursunuz (2).

Bu konu ile ilgili birkaç mesele :

Fâkihlerden bazıları *«Allahtan başkası için kesilen»* hükmün geneline, herhangi birinin ismini besmeleden sonra zikrederek kesilen hayvan da girer, dediler. Mesela: Allah'ın ve Muhammed'in ismiyle demek gibi.. Fakat bu makamdaki tahkik şudur: Dinî bir durumdan ötürü her kesilen hayvan ibadettir. İbadet ancak Allah için olur. Allah'tan başkasının ismi onun üzerine zikredilemez. Misafirperverlikte mübalağa göstermek için kesilen de, bu konuya giremez. Müslüman hayvanı keserken sultanın veya kıy-

(1) Bkz. Hazin, c. 2, s. 477, Amire 1317, İstanbul.
(2) Bkz. Fahrî-Razı, Tefsir-i Kebir cild: 4 - 203 Amir'e, İstanbul.

metli misafirlerin ismini Allah'ın ismiyle beraber anamaz. Putlara kesenler gibi, onların isimlerini zikretmezler. Eğer peygamberlerin, salih insanların, isimleri kesiş anında anılarak hayvan kesilirse, o hayvan mundar olur. Sultanın veya büyük bir misafirin gelmesi anında kesilen hayvan ise, bu kabilden değildir. Onun ziyafeti için kesilmiştir manâsını ifade ediyor. Bu meseleyi «Er-Ravdatü'n-Nediyye fi şerhi ed-Durer'il-Behiyye» adlı kitabın sahibi zikretmektedir. Mezkûr eser, bu meseledeki ihtilafları tamamen ortaya koymaktadır. Bu konuşmasıyla, makam ile ilgili birçok faydaları da dile getirmektedir. Ve şöyle demektedir : Sultan için kesilen acaba Allah'ın gayrisi için kesilenin umumuna dahil olur mu olmaz mı?

İmamı Şevkâni : «Ed-Durer el-Behiyye» sahibi bu konuda yapmış olduğu bir açıklamada şunu söylüyor: Bil ki, Kur'an'ın ve hadisin genelinden de anlaşıldığı gibi eşyada asıl mubah olmasıdır. Herhangi bir ferdin veya herhangi bir çeşidin haram olmasına ancak bir delil ile hükmedilebilir. Ki o delil, o malûm, asıl, tertemiz olan İslâm'dan nakledilir. Meselâ: Dikili taşlar üzerinde kesilen hayvanın, mundarın, düşen, boğulan, vurularak öldürülenin, Allah'tan başkasının ismini anarak kesilen hayvanların ve domuzun haram olması gibi.

Ehli ilimden bir cemaat şöyle demiştir : Yasağın veya emrin ölümle vâki olması, habis sayılması, veya nesholunmamışsa geçmiş ümmetlere haram edilmesinin aslı kitab, sünnet, icma' ve kıyastır. Binaenaleyh fertlerden veya nevilerden birisinin haram olmasını ileri süren bir kimseye lazımdır ki, o haramlığı bu asıllardan birisiyle delillendirsin. Eğer böyle bir imkânı yok ise, Allah'ın (C.C.) demediğini Allah'ın kesesinden uydurmaya hakkı yoktur. Çünkü Allah'ın helâl kıldığını haram kılan, tıpkı Allah'ın (C.C.) haram kıldığını helâl kılan gibidir. Aralarında fark yoktur. Buradaki günâhı, her arif bilmektedir. Şüphe yoktur ki, asıl beraet tek başına hak olanın üzerinde kâfidir. Hele o asli beraete Cenab-ı

Hakk'ın genel manayı ihtiva eden âyetleri inzimam edilirse... Mesela: *«De ki, Allah tarafından bana vahyedilenden...»* [En'am: 145] *«Size tayyibeler helal kılındı.»* (Maide: 4) *«Size rızık olarak verdiklerimizin tayyibinden yiyiniz.»* [Bakara: 57] *«Allah O'dur ki size yeryüzündeki her şeyi yaratmıştır.»* [Bakara: 29] *«Onlar için tayyibeler helal kılındı.»* [Araf: 155] âyetleri gibi...

Hülasa: Haram olmayı ,sadece nassen haram olarak ilân edilenin üzerinde durdurmak gerekiyor. Onun ötesi helâldir. Selman'ın Tirmizi tarafından rivayet edilen hadisi bunu açıkça belirtmektedir. O hadis şöyledir:

HELÂL VE HARAMIN BELİRLENMESİ

«Helâl, Allah'ın kitabında helâl kıldığıdır. Haram, Allah'ın kitabında haram kıldığıdır.» Cenab-ı Hakk herhangi bir şeyden sükût etmiş ise, o Cenab-ı Hakk'ın bizim için affetmiş olduğu eşyadandır.» (1)

Ebu Davud, İbni Abbas'tan mevkuf olarak rivayet eder:

«Cahiliyet ehli, bir takım şeyleri yerlerdi. Bir takım şeyleri de pis sayarak bırakırlardı. Cenab-ı Hakk, Peygamberini gönderdi. Kitabını indirdi. Helalilini helal, haramını da haram kıldı. Cenab-ı Hakk, neyi helal kılmışsa o helaldir, neyi haram kılmışsa o haramdır. Neyi sükûtla geçirtmişse o affolunmuştur.» İbn-Abbas bunu rivayet ettikten sonra hemen bu âyeti okudu.

Tirmizi, Ebu Davud, Kubeyse bin Haleb'in hadisinden rivayet ediyorlar: Bir kişi Resûlüllah'tan sordu:

— *Yemeklerden bir çeşit vardır, onu yemekten kaçınıyoruz.*

Resûl-i Ekrem ona cevab olarak:

(1) el-Camius-Sağir'de sıhhatlı diye belirtilmiştir. Fakat El-Menar'ın dip notunda «sıhhatlı değildir» denilmiştir.

«— Sen Hıristiyanlara benzemiş oldun. Sakın (helâla karşı) senin nefsinde her hangi bir şey kıpırdamasın?» buyurdu.

Bu kaide böylece açıklandıktan sonra deriz ki: Sultanın gelmesi anında kesileni, haram kabul edip *«Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen haramdır.»* genel kaidesine dahil etmek yanlıştır. Çünkü âyetteki *«ÜHİLLE»*, i'lâl kökünden geliyor. İ'lâl, sesini yükselterek cahiliyet ehlinin «LAT» ve «UZZA» ismiyle dedikleri gibi putun ismini anmaktır. Zemahşeri, Keşşaf'ında bunu böyle söylüyor. Oysa sultanın geldiği anda hayvanı kesen *«Sultanın ismiyle kesiyorum»* demiyor. Eğer böyle dese, o vakit şüphesiz o hayvanın eti haram oluyor. Halbuki o hayvanı kesen bismillah der. Bunun üzerine İmam Ahmet'in, Müslim ve Nesei'nin, Emir'ül Mü'minin Hz. Ali'nin hadisinden rivayet ettikleriyle delil getirildi. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'den dinledi:

HAYVANI ALLAHTAN BAŞKASI İÇİN KESMEK

— Allah'tan başkası için kesene Allah lânet etmiştir.

Fakat bu istidlal (delil getirme) doğru bir istidlal değildir. Çünkü Allah'tan başkası için kesmek, bu hadisin şarihlerinin açıkladıkları gibi, Allah'ın ismini değil de başkasının ismini anarak kesmektir. Mesela: putun, sa'libin, veya Hz. Musa'nın, veya Hz. İsa'nın veya Kâ'be'nin veya benzeri bir şeyin ismini anarak kesmektir. Bütün bunlar dinen haramdır. Böyle kesilen hayvanın eti yenilmez. İster kesen Müslüman, ister Yahudi, ister Hıristiyan olsun. Nitekim İmam Şafii ve arkadaşları bunun üzerinde açıkça israr etmişlerdir. En-Nevevi, Müslim'in şerhinde :

— Eğer hayvanı kesen, Bismillah demekle beraber kimin için kesiliyorsa onun yüceltilmesini de kastederse o, Allah'tan gayrisi için olur. Oysa ibadet sadece Allah'adır. Allahdan başkasına ibadet küfürdür: Eğer bu tarzda kesen müslüman ise, bu kesmeden ötürü dinden çıkmış oluyor.

Malûmdur ki, o eşyadan birisinin ismini anmak suretiyle kes-

tiği zaman da hüküm böyledir. Lâkin Allah için olup, Allah'ın ismiyle fakat gelene bir ikram olsun diye kesilirse, o vakit bu hayvanın haram olduğuna dair hiçbir delil yoktur.

İmam Şafii'nin talebelerinden olan Şeyh İbrahim Maruzi :

«Sultanın gelmesi anında, sultana yaklaşmak için kesilen hayvanın eti için Buhara ehli haramdır diye fetva vermişlerdir. Çünkü o, Allah'tan gayrisinin adıyla kesilmiş oluyor» diyor.

İmamı Rafii : *«Onlar sultanın gelmesini müjdelemek için bunu kesiyorlar. Bu tıpkı çocuğun doğması için kesilen Akika gibidir. Böyle bir müjdeleme hayvanın haram olmasını gerektirmez»* dedi. Rafii'nin görüşü doğru olanın tâ kendisidir.

İMAM Nevevi'nin «Rağbe» adlı kitabında şu hüküm yer almaktadır :

«Kâ'be'yi tazim etmek ve Allah'ın (C.C.) evi olduğundan dolayı Kâ'be'ye kurban kesen veya Allah'ın (C.C.) Resûlü olduğu için Hz. Peygambere kurban kesen, bu hareketinden menedilemez. Onun kestiği helâldir. Sultanın istikbali anında, onun geldiğini müjdelemek için kesilen hayvan da bu kabildendir. Bu tıpkı çocuğun Akikesi için kesilen hayvanın mertebesindedir» dedi.

Nevevi'nin konuşmasının başından anlaşıldı ki, sultanın müslümanların sultanı olduğundan dolayı onu ta'zim ederek kesilen bir hayvanın eti yenir. Çünkü bununla «Kâ'be Allah'ın (C.C.) beytidir» diye ta'zim edilerek Kâbe için kesilen hayvan arasında fark yoktur.

Ed-Devvari: *«Allah (C.C.) yaklaşsın ve dolayısıyla Allah, cinlerin şerrini kendisinden uzaklaştırsın umuduyla kesilen kurbanın eti helâldir .Eğer cinlere mahsus olarak keserse haramdır.»*

Ed-Devvari'nin bu sözünden şu anlaşılıyor : «Sultana ikram için kesilen helâl oluyor. Doğru olan da budur. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi eşyada asıl helâlliktir. Genel deliller de bunun üzerine işaret ettiler. Bu asıldan nakledenin varlığı da ma'dum (yok) dur. Bu genelleri tahsis eden de yoktur. Allah hakikati daha iyi bilir.» Şevkâni'nin sözü burada sona erdi (1).

Bu sözde Allah'tan başkasına yaklaşmak için kesilen ile Allahdan başkasının gelişini müjdelemek için kesilen hayvan arasındaki fark ortaya çıktı. İkincisi tıpkı doğan çocuğun Akikası, evlenenlerin velimesi, ziyafet ve benzerleri gibi helâldir. Birincisi ise haramdır. İbni Hacer el-Mekki «Zevacir»inde şunları söylüyor :

«Bizim arkadaşlar (Şafii'leri kastediyor) Bunu da kesilen hayvanın etini haram eden şeylerden saymışlardır. Çünkü *«Allah'ın ismiyle, Muhammed'in ismiyle, Allah'ın ve Resûlü Muhammed'in ismiyle kesiyorum* dese, nahiv ilmini bilen bir kimse Muhammed dese, bir ehli kitab, kilise veya haç için, Hz. Musa, Hz. İsa için keserse, bir müslüman Kâ'be için, Hz. Muhammed (S.A.) için keserse, sultana, veya başkasına yaklaşmak için, cinler için keserse bütün bunlar kesilen hayvanın etini haram kılarlar ve büyük günâhlardandırlar.»

İbni Hacer, bunları söyledikten sonra şöyle devam ediyor:

«Bir guruba göre Allah'tan başkası için kesilen tağutlar ve putlar için kesilendir. Başka bir gurup da, Allah'tan başkasının ismi üzerine anılan demektir» dediler.

Fahreddin Razi : *«Bu ikinci söz, daha evlâ ve uygundur. Çünkü âyetin lafzına daha mutabıktır»* diyor. Alimler, «Eğer bir müslüman bir hayvanı keserken Allah'tan başkasına yaklaşmayı kas-

(1) Bkz. El-Menar c. 8, s. 26-27 Hicazi Mat. Kahire, 1379.

tederse, irtidad etmiş (dinden dönmüş) olur. Kestiği de mürted (dinden dönen) in kestiği gibi olur.» dediler.

«Ravde» sahibi «Bir müslüman, peygamber için bir hayvanı keserse kâfir olur» diyor.

Şevkâni, «Ed-Durru'n-Nediyye» adlı kitabında «Bunu söyleyen Şafii imamlardan birisidir. Eğer peygamberler efendisi Hz. Muhammed (S.A.V.) için kesmek küfür ise, acaba diğer ölüler için kesilen nasıl olur?» diyor.

Necid memleketinin müftüsü Abdurrahman bin Hasan bin Muhammed bin Abdulvahap bin Süleyman bin Ali «Fethu'l-Mecid Şerh-u Kitabit-Tevhid» adlı eserinde, Allah'tan gayrisi için kesmek konusunda şunu söylüyor:

Şeyhu'l-İslâm Takiyuddin Ahmed bin Teymiye (Allah ruhunu takdis eylesin), «İktidau's-Sirati'l-Mustakim» adlı kitabında :

«*Allah'tan başkası adına kesilen*» [el-Maide: 3] âyeti üzerinde şunları söylüyor: Zahir şudur ki; «Bu kesilen hayvan şu iş içindir» denilmesi gibiden maksad, Allah'tan başkası için kesilen ise, ister kesen bunu diliyle söylesin, ister söylemesin mesele değişmez. Ve bunun haram olması, «*Mesihin ismiyle veya başka bir isimle kesiyorum*» deyip de et için kesilen hayvanın haram olmasından daha açık ve belirgindir. Nitekim bizim Allah'a yaklaşmak için kestiğimiz, üzerine Allah'ın ismini anarak et için kestiğimizden daha temiz ve ecir yönünden daha büyük olduğu gibi... Madem ki, «*Mesih'in veya Zühre'nin ismiyle kesiyorum*» deyip de kesilen hayvanın eti haram olur o halde, «*Mesih için veya Zühre için kesiyorum*» diye kesilen veya bu kastedilerek kesilen hayvanın etinin haram olması daha belirgin ve açıktır. Çünkü Allah'tan başkasına ibadet etmek -küfür yönünden- Allah'tan başkasından yardım istemekten daha korkunçtur. Bu kaideye binaen; eğer Allah'tan başkası için kurban kesilir ve kesilen hayvanla ona yaklaşmak istenilirse,

eti haram olur. Eğer o hayvan kesilirken bu ümmetin münafıklarından bir gurubun yaptığı gibi *«Allah'ın ismiyle»* dese dahi haramdır. Bu münafık gurup kurbanlar, yakılan buhurlar ve benzerleriyle yıldızlara yaklaşmak istiyorlar. Bunlar mürteddiler. Kestikleri hiçbir halde, hiçbir durumda helâl değildir, çünkü kestiklerinde iki mani' vardır: Birincisi Allah'tan gayrisinin ismi anılmış, ikincisi mürtedin kestiğidir. Mekke'de cahillerin cinler için kestiği kurban da bu kabildendir. Bunun için Resûlüllah (S.A.) dan rivayet edildi ki, «Resûl-i Ekrem cinler için kurban kesmeyi nehyetti (1)».

(123) *«İşte bunun gibi, her kasabanın en büyük günahkârlarını orada hilekârlık etsinler diye büyük adamlar yaptık...»*

Bu Âyet-i Celîlede *«işte bunun gibi»* tâbirindeki zamir Mekke durumuna racidir. Yani Mekke'de, mücrimlerin en büyüklerini hileler yapsınlar diye lider kıldığımız gibi, diğer kasabalar ve memleketlerde de durum budur. Yani Mekke'de büyüklükleriyle böbürlenenler kıldığımız gibi, her memlekette de büyüklükleriyle böbürlenenler kıldık.

Bazı müfessirler; âyetin manâsı «kâfirlere yaptıklarını süslü gösterdiğimiz gibi, her kasabada Mücrimlerden (günahkârlardan) büyükler kıldık» demektir dediler. Âyet-i Kerîme'deki *—EKÂBİRE—* kelimesinin *«Mücrimi»* kelimesine izafe edilmesi caiz değildir. Çünkü manâ tamamlanmaz. Belki âyette takdim ve tehir vardır. Ayet'in takdiri *«Böylece her kasabanın mücrimlerini (dünyada) en büyükler kıldık»* demektir. Cenab-ı Hakk'ın *«Mücrimleri en büyük»* kılmasının nedeni şu olsa gerek : Mücrimler hilede daha güçlüdürler. Bâtılı insanlar arasında daha fazla desteklerler. Bunu da, başkanlıklarından yararlanarak yaparlar. Bu, Allah'ın değiş-

(1) Bkz. El-Menar, c. 8, s. 27-28, Matbaayı Hicazi, Kahire 1379, 1959.

mez bir kanunî ilâhisidir. Her kasabada Peygamberlere tâbi olanlar zayıflardır. O kasabaların büyükleri de fasıklardır. Âyet-i Celîledeki —YEMKURU— kelimesi «Mekr» kökünden geliyor. Mekr, hile ve aldatma demektir.

Bazıları, «*Mekr, giybet, nemime (kovuculuk) yalan yere yeminler ve bâtılı desteklemek demektir*» diyorlar.

İbni Abbas, «*Ayetin manâsı; ta ki onlar, o kasabalarda yalanı söylesinler*» demektir diyor.

Mücahid, «Mekke'ye varan her yol üzerinde dört kişi oturmuştu.Halkı, Resûl-i Ekrem'e iman etmekten çevirmek vazifesini üstlenmişlerdi. Onlar herkese «*Muhammed; yalancıdır, sihirbazdır, kâhindir*» diyorlardı. Onların mekri budur. Onlar, esasında bu hileyi, kendilerine yapıyorlardı. Çünkü mekrin, (hilenin) vebali (günâhı) onlara dönüşecektir. Fakat bunun vebalinin kendilerine dönüşeceğini sezmezler. Onlar bundan ötürü zarara gireceklerini bir türlü anlamazlardı.

Bu Âyet-i Celîle, Hz. Peygamber için bir tesellidir. Yani Cenab-ı Hakk «*Bu, sadece senin için böyle değildir. Senden önceki peygamberler de, bu durumu geçirmişlerdi.*» diye peygamberine teselli veriyor.

Beyzavi, «Eğer «CEALNA» kelimesi «MEKKENA» manâsına gelirse, Ekâbire kelimesi «Mücrimi» kelimesine izafe edilmiş oluyor. Bu takdirde âyetin manâsı «*İşte bunun gibi, her kasabanın en büyük mücrimlerini hile yapsınlar diye orada yerleştirdik*» oluyor diyor.

MÜŞRİKLERİN PEYGAMBERLİK İSTEMESİ

(124) «*Onlar bir âyet geldiğinde Allah'ın peygamberine verilen gibisi bize de verilmedikçe katiyyen iman etmeyiz derler.*»

Bu Âyet-i Celîlenin sebebi nüzûlünde şunlar söylenilmektedir:

Muğire oğlu Velid, Resûl-i Ekrem'e :

«— *Eğer peygamberlik hak ise, ben senden daha çok ona müstahak idim. Çünkü yaşça senden daha büyüğüm. Mal bakımından daha zenginim*» dedi.

Mukatil, «Bu âyet Ebu-Cehil hakkında nazil olmuştur» dedi. Sebebi de şudur :

Ebu Cehil, «*Abdimenaf'ın çocukları şerefte bizimle mücadele ettiler. Biz iki rahvan at gibi olduk. Onlar : Bizden bir peygamber vardır. Ona vahiy geliyor*» dediler. «*Allah'a yemin-u-kâsem ederiz, biz o peygambere iman etmeyiz, ona tâbi olmayız. Ancak ona geldiği gibi bize de bir vahiy gelirse ona tabi olmamızı emrederse tabi oluruz*» dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, bu âyeti indirdi.

Bu Âyet-i Celîlede bahsi geçen «ÂYET» kelimesi «hüccet, beyyine ve peygamberin doğruluğuna işaret eden apaçık delil» demektir.

Muğire oğlu Velid, veya Hişam oğlu Ebu Cehil (Âmr) veya kâfirlerin başlarından, (Kureyş'in eşrafından) herhangi birisi bu sözü söylediler.

Kureyş kâfirlerinin «Allah'ın Resûllerine gelen bize gelmedikçe O'na iman etmeyiz demeleri hilelerindendi. Onlar peygamberliği kastediyorlardı. Yani «*Biz de peygamber olmadıkça sana iman etmeyiz, seni tasdik etmeyiz*» demek istediler. Onlar, bu çirkin sözleri Resûl-i Ekrem'i kıskandıkları için söylediler :

«*Peygamberlere gelenin benzeri bize gelmedikçe iman etmeyiz*» sözlerinde iki yorum vardır:

1 — Kureyşliler kendilerine de peygamberlik ve risalet gelmesini istediler. Tıpki Resûlüllah'a geldiği gibi. Metbu (önder) olmayı istediler, tâbi olmayı arzulamadılar.

2 — Hasan Basri ve İbni Abbas'tan gelen nakle göre, âyetin manâsı şudur : Onlara Kur'an'ın herhangi bir âyeti gelip Hz. Muhammed'e tâbi olmalarını emrettiğinde; *«Allah'ın peygamberlerine gelen vahiy bize gelmedikçe, Cebrail senin doğru ve peygamber olduğunu gelip bize söylemedikçe, biz sana iman etmeyiz.»*

Bu ikinci yoruma göre onlar peygamberlik istemediler. Ancak meleklerin onlara Hz. Muhammed'in doğruluğunu haber vermelerini istediler. Birinci yoruma göre ise, onlar peygamber olmak istediler. Ayetin *«Allah peygamberliğini nereye (kime vereceğini) daha iyi bilir»* kısmı birinci yorumun sıhhatlı oluşuna delalet eder. Yani Cenab-ı Hak peygamberliğe kimin müstahak olduğunu bilir ve onu peygamberlikle şereflendirir. Peygamberliğe kim müstahak değildir? Onu da bilir. «Siz peygamberliğe müstahak değilsiniz. O halde Allah size peygamberlik vermeyecektir.» Bir de peygamberlik hasedçi, mağrur, kindar kimseye değil, Allah'ın (C.C.) istediğine verilir.

Cenab-ı Hakk'ın kelamından olan «Allah peygamberliğini nerede kılacağını bilir.» cümlesi ile Allah (C.C.) onları reddeder ve cehaletlerini ortaya koyar.

«Onlar: Neden bu Kur'an iki köyden (şehirden) olan büyük bir insanın üzerine inmedi dediler. Acaba onlar mı senin Rabbının rahmetini taksim ediyorlar.» [Zuhruf : 31]

Hafız İbni Kesir: «Âyetin manâsı; Allah peygamberliğini nereye koyacaktır? Ve peygamberlik için yarattıklarından kim elverişlidir, daha iyi bilir demektir» diyor.

Yani onlar «Niçin Kur'an, birer büyük şehir olan Mekke ve Taif ahalisinin gözünde yüce olan bir insan üzerine inmedi?» dediler. Bu sözlerini Resûl-i Ekrem'e hased ettiklerinden, inad, kibir ve zulümlerinden ötürü söylediler. Halbuki onlar bunu söylemelerine rağmen peygamberin faziletini kabul ederler, şerefini, soyunu,

ailesinin temizliğini, yetişme merkezini, menşeini ikrar ederlerdi. Hz. Peygambere «EL-EMİN» diyorlardı. Onların bunu ikrar ettiklerine, böyle dediklerine, Ebu Süfyan'ın İmparator Herakliyus'a söyledikleri de işaret etmektedir. Ebu Süfyan bunları söylediği gün, peygamberin en büyük düşmanıydı.

Bu âyet delalet eder ki, Peygamberlik, Cenab-ı Hakk'ın faziletidir. Dilediğini ona mazhar kılar, hiç kimse çalışmakla veya herhangi bir çabalama ve didinmeye girişmekle peygamberlik makamını elde edemez. Cenab-ı Hakk bu büyük rahmeti ve büyük kerameti ancak bu keramete ehil olan kimseye verir. Fıtratı sağlam, himmeti yüce, zekâsı, nefsi, kalbi tertemiz, hayır sever, hak sever kimseye verir. Arap zekileri, cahiliyet döneminde şirkte olmalarına rağmen bilirlerdi ki, hakkı seven, hayrı yapan kimseler Allah'ın keramet ve inayetine mazhar olurlar. Nitekim bu durum, vahyin başlangıcı hakkında Hatice validemizden rivayet edilen hâdisten de anlaşılır. Cenab-ı Peygamber o zaman Hz. Hatice'ye :

— *Ben nefsimden korktum,* dedi. Hatice ona :

«— *Hayır! Allah'a yemin ederim, Allah, hiçbir zaman seni rezil etmez. Kuşkusuz sen sılayı rahm yaparsın, kuşkusuz sen doğru konuşursun. Kuşkusuz sen fakir-fukaranın yükünü yükleniyorsun. Kuşkusuz yoksul kimselere mal veriyorsun. Misafirperverlik yapıyorsun. Hakkın elde edilmesine yardımcı oluyorsun»* dedi.

Fahreddin Razi, «*Allah peygamberliğini nereye (kime vereceğini) daha iyi biliyor*» âyetinde şunları söylüyor :

Bu âyette ince bir hakikate dikkatler çekilmektedir. O da şudur ·

Peygamberliğin ve risaletin oluşmasında, en az hile, hainlik, zulüm ve hasedden uzak olmak şartı vardır. Onların «*Ve Allah'ın peygamberlerine verilenin benzeri, bize verilmedikçe, biz iman etmeyeceğiz*» sözleri hilenin, hainliğin ve hasedin tâ kendisiydi. Öy-

leyse bu sıfatlarına rağmen peygamberliğin onlar için oluşması nasıl düşünülebilir?

(124) *«Suç işleyenlere Allah katında horluk ve yaptıkları hileye karşı pek şiddetli bir azab isabet edecektir...»* Bu âyetin izahı:

Horluk diye tefsir ettiğimiz «SIĞAR» kelimesi lûgatta; zillet, horluk ve rezalet demektir. Bazı müfessirler «Âyetteki Sığâr o zillettir ki, kişinin gözünde kendi nefsini küçültür» demektir dediler..

«Allah'ın katında» tâbirinden maksad, Allah katında onlara bu sabittir demektir. Bu tefsire binaen bu horluk ancak ahirette onlar için oluşur.

Bazı müfessirler de *«Allah'ın hükmü ile onlara bu horluk isabet edecektir. Allah bu hükmü onlar üzerinde dünyada icra etmiştir»* diyorlar.

Beyzavi «Mücrim olanlara Allah (C.C.) katından gelen bir horluk isabet edecektir» şeklinde âyeti tefsir etmiştir.

El-Menar, «Allah (C.C.) katında onlara horluğun isabet etmesinin manâsı; ahirette onlar için aşağılanma vardır. demektir. Çünkü ahirette olan her şey «Allah'ın katındadır» diye yorumlanır. Çünkü ahirette Allah'tan başka hiç kimse her hangi bir tasarruf ve her hangi bir etkiye sahib değildir. Ama dünyada insanlar için bir takım tasarruflar vardır. Veya âyetin manâsı *«Allah'ın hikmeti ve adaleti, bir horluğun onlara isabet etmesini istemiştir. Allah'ın takdiri böylece tecelli etmiştir»* demektir. Çünkü Allah'ın kaderi ve tekvini hükmünde —ki, o hükümle Cenab-ı Hakk, halkın nizamını tedvir etmektedir— olan Allah katında sabittir. Onun Şer'i ve teklifi hükmünde sabit olan adalet ve halkı ikame etmekte kullanılan O'nun katındadır denilebilir. İkinci tefsire göre; bu zillet

cezası haktan kibirlenerek döndüklerinden dolayı ahiretten önce dünyada onlar için hâsıl olabilir. Birinci yoruma göre; bu ceza mutlaka ahirette olacaktır. O zaman şiddetli azabtan maksat, dünyada onlara isabet eden azabtır. Veya hem dünyada hem ahirette isabet eden azab demektir. Milletlerin günâhlarından ötürü dünyadaki azabları kesin ve şaşmazdır. Fakat fertler böyle değildir. Bazı fertler mücrim ve hakir olduğu halde dünyada azab çekmez, sadece ahirette azap çeker. Fakat Reşûl-i Ekrem'e eziyet vermeye kalkışan Mekke senadidi (ileri gelenleri) dünyada azab gördüler. Nitekim Resûlüllah ile alay eden ve bahsi geçen o beş kişi Bedir' de azabı en zelîl bir şekilde çektiler.

فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ
وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۭ
كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ
مُسْتَقِيْمًا ۭ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ
دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ
يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ ۚ وَقَالَ
اَوْلِيٰٓـؤُهُمْ مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَّبَلَغْنَآ اَجَلَنَا
الَّذِيْٓ اَجَّلْتَ لَنَا ۭ قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ
اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۭ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذٰلِكَ نُوَلِّيْ
بَعْضَ الظّٰلِمِيْنَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿١٢٩﴾ يٰمَعْشَرَ
الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ
اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۭ قَالُوْا شَهِدْنَا
عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا
عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ
مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿١٣١﴾

(125) «Allah kimi doğru yola hidayet etmek isterse, onun göğsünü İslâmiyete açar. Kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece inanmayanların üzerine pisliği (azabı) bırakır...»

(126) «Bu, Rabbinin dosdoğru olan yoludur. Öğüt alıp düşünmesini bilen bir topluluk için ayetleri böylece birer birer açıkladık.»

(127) «Rablerinin katında selamet evi onlarındır. O, işlediklerinden ötürü onların dostudur.»

(128) «Onların bütününü toplayacağı gün:

— Ey cin topluluğu! İnsanlardan çoğunu elde ettiniz (diyecektir). İnsanlardan onların dostları olanlar derler ki:

— Ey Rabbimiz! Birbirimizden yararlandık ve bizim için tesbit ettiğin süreye ulaştık.» (Allah) diyecektir ki «Allah'ın dilediği dışta olmak üzere ateş sizin içinde ebedi kalacağınız konaklama yerinizdir. Kuşkusuz Rabbiniz hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir.»

(129) «Kazandıkları günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böylece musallat ederiz.»

(130) «Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimizi aktarıp okuyan bu karşı karşıya geldiğiniz gününüzle sizi uyarıp korkutan peygamberler gelmedi mi? Onlar, nefislerimize aleyhinde, şehadet ederiz derler. Dünya hayatı onları aldattı. Gerçekten kafir olduklarına dair kendi nefislerine karşı şehadet ettiler.»

(131) «Rabbin haberleri yokken kasabalar halkını haksız yere yok etmeyeceğinden dolayı bu böyledir.»

(125) *«Allah kimi doğru yola hidayet etmek isterse onun kalbini İslâmiyete açar...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «HİDAYET»ten maksad, hak yoludur. İmanda muvaffak olmakdır. Mutezile'ler âyetin manâsı: «Sevaba, cennete hidayet etmek veya hidayetten ötürü sevabdar etmek demektir» dediler. Kimisi de İslâm'a açmak, nefsini hakkın misafirliğine muheyya (hazırlanmış) hale getirmek ve hakkı menetmekten nefsi arındırmak demektir dedi. Nitekim Resûl-i Ekrem' den :

— *Ey Allah'ın Resûlü! Göğsün şerhi (nefsin arındırması) nasıl olur?* diye sorulduğunda Cenab-ı Peygamber (S.A.V.) :

— *O bir nurdur. Göğse atılır. Göğüs onun için açılır, genişler.* Cevabını verdi. Soruldu :

«Ey Allah'ın Resûlü! *Acaba bunun bilinmesine dair herhangi bir alamet var mıdır?*

Buyurdular :

— *Onun alameti ebediyyet yurduna dönüş, aldanma evinden uzak olmak ve gelmezden önce ölüme hazırlıklı bir hale gelmektir»* buyurdu.

(125) *«Allah kimi de saptırmak isterse —göğe yükseliyormuş gibi— kalbini dar ve sıkıntılı kılar...»*

Bu Âyet-i Celîle, şunları ifade eder: Kişinin kötü istek ve seçeneğinden ötürü Cenab-ı Hakk onun içinde sapıklığı yaratır.

Bazı müfessirler, «Allah kimi sevabtan, cennet veya imanın ziyadesinden saptırırsa onun kalbini darlaştırır, demektir» dedi. Kimi mahrum eder veya kişiyi istekleriyle başbaşa bırakırsa, onun göğsünü bu şekil kılar.

Abd bin Humeyd, İbni Cerir ve başka müfessirler Ebu Selt es-Sakafi'den rivayet ettiler :

Hz. Ömer (R.A.) bu âyetteki «HARECEN» kelimesini okudu. Onun yanında bulunan sahabelerden birisi de «Haricen» şeklinde okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.) :

«Bana Kinane kabilesinden bir kişi getiriniz. Yalnız o, getireceğiniz Kinane'nin çobanlarından ve Müdleç boyundan olsun» dedi.

Hz. Ömer'e böyle bir kişi getirildi. Hz. Ömer sordu:

— *Ey delikanlı! Sizin lûgatinizde. «HAREÇ» neye denir?*

Kişi :

— *Bizim lûgatimizde «Hareç», diğer ağaçlar arasında sıkışıp kalmış ağaca denir. Ne otlamak isteyen bir hayvan, ne bir vahşi, ne de herhangi bir şey ona yetişir.»*

Hz. Ömer (R.A.) :

— *İşte münafıkın kalbi de böyledir. Ona hayırdan hiçbir şey varamaz* buyurdu.

İbni Abbas, bu Âyet-i Celîleyi okuduğu zaman sordu :

— *Beni Bekir kabilesinden kimse var mıdır?*

Bir kişi:

— *Ben varım,* dedi. İbni Abbas:

— *Sizin lûgatinizde «Hareç» ne demektir?*

Kişi:

— *Bizim lûgatimizde «hareç» o vadiye denilir ki; ağaçları çok ve birbirine girmiştir .Orada geçit imkânı yoktur.*

İbni Abbas:

— *İşte kâfirin kalbi de böyledir,* dedi.

MEA'Nİ alimleri; «KALB,» ilimler, itikadlar merkezi ve yeri olduğundan dolayı Cenab-ı Hakk hidayetini dilediği kimsenin kalbini açmakla vasıflandırdı. Onu nurlandırdı. Bu da Allah (C.C.) tarafından Allah'a ve Resûlüne olan imanın kılıfı oldu. Kötü seçeneğinden ötürü sapıklığını dilediği bir kimsenin kalbini de genişliğin tersi olan darlıkla vasıflandırdı. Bu nitelendirme, kötü seçeneği ile küfrü seçip ihtiyar eden bir kimsenin kalbini Cenab-ı Hakk'ın; artık herhangi bir ilim kabul etmez, Allah'ın birliğine dair herhangi bir delil getirmeye gücü yetmez, Allah'a iman etmeye kabiliyetli bulunmaz bir şekilde yarattığına delalet eder.

HER ŞEY ALLAH'IN İRADESİYLE OLUŞUR

Bu Âyet-i Celîlede bütün eşyanın, Allah'ın iradesiyle oluştuğunun delili vardır. Hatta mü'minin isteği ile seçtiği imanı da Allah'ın istemesi ve iradesiyle oluşur. Kâfirin kötü seçeneği ile seçmiş olduğu küfrü de Allah'ın isteğiyle oluşur. Fakat cebîr ve zorlama yoktur.

Kâfir bir kimse, İslâma çağrıldığında sanki ona göklere çıkma teklifi yapılmıştır. Göklere çıkma imkânı beşer için mümkün olmadığına göre kâfirin İslâma gelmesi de böyle olur.

Bazı müfessirler «Mümkündür ki, âyetin manâsı şöyle olsun: *«Kâfirin kalbi, sanki göklere çıkmaya zorlanıyor gibi kaçıyor.»*

Bazı tefsirciler de *«İslâma çağrılan kâfirin önündeki yollar daralır. Ancak göklere çıkacak yol kalır. Buna da kudreti yoktur»* derler.

Bazı müfessirler de *«Sanki o göklere çıkıyormuş gibi İslâm, ona o kadar zor, o kadar sıkıntılı bir emir olur» derler.* Yani kâfir İslâma davet edildiği zaman *«göğe çık»* gibi bir teklif ve zorlukla karşı karşıya gelir.

RİCS NEDİR?

(125) *«Böylece inanmayanların (üstüne pislik kılar, onları) küfür bataklığında bırakırız...»*

Yani kâfirin imandan kalbi daraldığı, haktan uzak olduğu gibi azabı, iman etmeyenlerin üzerinde kılarız. Bu Âyet-i Celîledeki «RİCİS» kelimesi «azab veya mahrum olmak» demektir.

İbni Munzir ve başka müfessirler Mücahid'den «Ric's; kendisinde hayır olmayan şeydir» diye rivayet ettiler.

Rağib, «Ricis, pis şey demektir» dedi.

Zeccac, «Ricis, düyada lanet, ahirette azab demektir» dedi.

İbni Abbas, «Rıcis, şeytan demektir. Yani Allah şeytanı iman etmeyenlere musallat kılar» dedi.

Bu Âyet-i Celîlede «Ricis, iman etmeyenlerin üzerine bırakılmıştır» deniliyor. Yunus Sûresi'nde Cenab-ı Hakk şöyle buyuruyor:

«Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir. Allah ricsi akıllarını başlarına almayanlara gönderir.»

[Yunus : 100] Aklı kullanmamak da, iman etmemek (ikisi) de ricsin gelmesine sebebtir.

HİDAYETE ERME VE KÜFRE KAYMA KONUSUNDA KELAMCILARIN TARTIŞMASI

Değerli okuyucu! Bu Âyet-i Celîle ve benzeri âyetler, KADERİ, CEBRÎ, MU'TEZİLE ve EŞA'Rİ kelamcıları arasında tartışma konusu olmuştur:

Mahlûkatın yaratılışı Cenab-ı Hakk'ın ezelde geçen takdiriyle, hikmetli sünnetlerinin birisiyle sabit olan nizamla olduğunu inkâr eden KADERÎLER derler ki, «Bu âyetin zahiri şudur: Allah bir kişinin hidayetini dilediğinde onun göğsünü genişletir İslâma karşı göğsünde genişlik yaratır. Onun imanı kabul etmesi Allah'ın yaratmasıyla olur. Bu yaradılış geçmiş bir takdir üzerine terettüb edilmiş değildir, yeni bir şey değildir,» derler.

Kaderîlerden olan Cebrîlerle, başka mezheblerden olan Cebriler derler ki; «Madem ki, durum böyledir, kişinin müslüman olması onun ihtiyarıyla olmadığı gibi çalışmasıyla da değildir. Ancak Allah'ın fiiliyledir.»

Eş'ariler'den bir gurup, «Onda kişinin çalışması vardır. Kişiye nisbet edilir. Fakat o Allah'ın mahlûkudur. O'nun nefsinde kişinin bir tesiri yoktur» der. Fakat bu iki sözün özü hemen hemen birdir. Allah tarafından sapıklığa düşürülmek istenenin hakkında da böyle derler. Cenab-ı Hakk, göğüs darlığını (Hareci) onun için yaratır. Onu, küfr üzerinde durduracak şeyleri ve imanın kabulünü menedecek engelleri yaratır.

Mutezile'ler âyete çeşitli teviller getirmişler, o tevillerle âyeti kendi mezheblerine tatbik etmek istemişler. Onların mezhebine göre, kişinin imanı veya küfrü kişinin müstakil fiilidir. Yani kişi fiilinin yaratanıdır. Fakat Mutezile'ler aralarında çeşitli guruplara ayrılmıştır:

Bazıları, bu sadece mü'minin ahiretteki hidayetine mahsustur. Cennete gidecek yola hidayet edilmesine mahsustur. Kâfirin de cennetten sapan yola sapmasına mahsustur, demişler.

Bazıları da, «lütûflar, kişiyi hidayete kolayca götürmeye yardım eden tevfikin verilmesi kabilindendir» demiştir. Yani Cenab-ı Hakk, bazı kimselere lütfeder, onları imana getirecek yolları onlara kolaylaştırır, o da kendi isteğiyle ona gider. İstemeyen bir kimseye de bunu vermez. O da küfrünün üzerinde kendi irade ve isteğiyle kalır. «Menar sahibi ehl-i sünnetin mezhebine en yakın olan tevil de budur» diyor (1).

Menar'ın iddiasına göre; hazık (kıvrak zekalı) alimlerin bu ihtilâfa girmeleri mezheblerini ön planda tutup da, âyetleri mezheblerine hamletmeye çalışmaları ve hadisleri mezheblerine göre tevil etmeye didinmelerinden ileri geliyor. Onlar, sadece mezheblerinin kaideleriyle ilgili olan âyet ve hadislere bakarlar. Diğer âyetlere bakma lüzumu hissetmemektedirler. Fakat her akidenin incelenmesi anında bakış arzeden veya o akide hususunda gelen bütün hakkında aklını kullanan için hak tecelli edecektir. Ve o zaman Allah'ın kitabında ihtilaf yeri de olmayacaktır. Çünkü Cenab-ı Hakk :

«Onlar Kur'an-ı gereği gibi düşünmezler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı onda birçok ihtilah (yani birbirini nakzeden şeyler) bulurlardı.» [Nisa : 82] buyurmaktadır. Binaenaleyh Kur'an'da *«Allah'ın her şeyi kaderle yaratmış olduğu»* vardır. Yani ezelde geçen bir kaderde halketmiştir. Kalıcı ve sabit bir nizamla ilgisi olmayacak bir şekilde değil. İşte bu, Kadercilerin mezhebini reddediyor.

Yine Kur'an'da *«Her şey Allah'ın irade ve istemesiyledir.»* [El-Kamer : 45] O'nun istemesiyle nizam ve takdirin gerektirdi-

(1) Bkz. El-Menar, c. 8, s. 44, Darû'l-Mushaf, Matbaatu'l-Hicazî, Kahire, 1379.

ği hikmetine bağlıdır. O, manâsız iş yapmak, ayırıcılık yapmak ve sağlam olmayan bir sanatı icra etmekten münezzehtir.

Kitabta, sorumlu kulun imanı, kendi fiil ve seçeneğiyle gerçekleşir, keyfiyeti de vardır. Cenab-ı Hakk, onu yaratmış, kişi kendi irade ve seçeneğiyle onu işlemektedir. Bu durumda kişinin fiili, Allah'ın yaratmasına ve istemesine ters düşmemektedir. Ve onu müstakil (orada Allah'ın hiçbir etkisi olmaksızın) de kılmamaktadır. Allah'ın tevfik ve imdadından uzaklaştırmamaktadır ki, onu fiiline (ameline) yaratıcı olarak kılmış olalım. Binaenaleyh iki fiilin arasındaki fark büyüktür. Biz vahyin nass'larını bu şekilde toplarsak Cenab-ı Hakk'ın kullar üzerindeki açık delili ortaya çıkar.

TEVFİK VE HİZLÂN

Tevfik, Allah'tan gelen özel bir inayettir. Cenab-ı Hakk bazı kullarına bunu ihsan eder. Peygamberliğini nereye ve kime vereceğini daha iyi bildiği gibi Tevfikini nereye ve kime vereceğini de daha iyi bilir. Muvaffak kıldığı kulun kudreti vekazancıyla kudret ve kazancının dahilinde olmayan hay'r ve maslahatı (işi) kul için bir araya getirmiştir. O kul için iki emir de hâsıl olur.

Allah'ın hizlânı ise, Tevfikın tam zıddıdır. Olumsuz bir emirdir. Cenab-ı Hakk mahrum olan kuluna hiçbir şekilde hiçbir şeyde zulmetmez. Bazen bir şey olumsuz olarak tefsir edilir. Fakat onun hakikati olumludur. Bazen olumlu olarak tefsir edilir, hakikati olumsuzdur. İbni Kayyim, «Tevfik» ve «Hizlân» konusunda «Medaricü's-Salikin» adlı kitabında diyor ki:

«Allah'ı (C.C.) bilenler ittifak etmişlerdir ki tevfik ,Allah'ın seni kendi nefsine bırakmamasıdır. Hizlân ise, Allah'ın seninle senin nefsin arasından çekilmesidir.»

İbni Kayyim'in bu tarifi *«Tarifi birreşim»*dir (1). Manâsı bi-

(1) Bu terim mantık ilmine özgü'dür. Bir nesneyi özellikleriyle tanıtmak demektir.

zim söylediğimiz hususunda açıktır. Allah'ın seni senin nefsinle başbaşa bırakmaması yani senin kudretinde olanın üstünde bir şeyi sana vermemesi, isteğinin yöneldiği konudan fazla hayrı senin nefsine vermesidir. O da öyle bir noktadır ki, kurtuluş ve hayrın isabeti ona bağlanır ki, bu da senin kudretinde olmayandandır. Senin var kuvvetinle çalışman buna tek başına yetişemez. Bunun bir kısmı nefsî, bir kısmı da nefsin haricindendir. Onun manası olumlu ve icabîdir.

«Hizlân» hususunda Allah'ın (C.C.) seninle nefsinin arasından çekilmesinin manâsı; Cenab-ı Hakk, kazancının varacağı hususta özel lütfundan sana bir şey vermiyor. Kazancının varmayacağını da sana musallat kılmıyor. Binaenaleyh sen ancak kendi kudretinin oranında hayrı elde edebilirsin. Bu da senin bildiğin ve sebeblerden dilediğin miktarcadır. Senin kudretin, içinde hayr vardır diye bildiğine varamaz. İçinde hayr olan her şeyi senin ilmin kapsayamaz. Binaenaleyh sen çoğunu bilmemektesin. Sana az ilim verilmiş. Çoğu zaman cehaleti ilim, şerri hayır sanıyorsun.

İbni Kayyım bundan sonra icabi (olumlu) bir tefsir getirerek dedi ki:

Tevfik, Allah'ın, kuluna yararlı olanı, kulu hakkında yapmasıdır. Yani Cenab-ı Hakk'ın, zatını razı eden işe kulunu muktedir kılmasıdır. Allah'ın hoşuna gitmeyen, buğzunu gerektirenden de onu uzaklaştırmasıdır. Bu sadece Allah'ın fiilidir. Kul bunun merkezidir. Nitekim Cenab-ı Hakk:

«Lâkin Allah size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve baş kaldırmayı size iğrenç göstermiştir. İşte böyle olanlar Allah katında bir lütûf ve nimet sayesinde doğru yolda bulunanlardır. Allah bilendir, (hikmet sahibidir.» [El-Hücûrat : 7-8]

Görüldüğü gibi, Cenab-ı Hakk bu rezilete elverişli olan kullarını da, olmayanları da biliyor. Onu dilediğineverir, dilemediğine vermez (1).

Tefsir imamı Fahreddin Razi şunları söylüyor:

«Biz bu âyetin tefsirini Muhammed bin Kâ'b el-Kurezî'den rivayet edilen eserle sonuçlandıralım. Muhammed bin Kâ'b diyor ki :

Biz İbni Ömer'in yanında «KADERÎYE» gurubunun durumunu müzakere ediyorduk. İbni Ömer :

— Kaderiye gurubu yetmiş peygamberin diliyle lânetlendiler. O yetmiş peygamberin arasında bizim Peygamberimiz de vardır. Kıyamet günü geldiğinde bir tellâl *«Allah'ın hasımları nerededir?»* diye çağıracak, bir araya gelmiş olan halkın hepsi de onun sözünü işitecektir. Böylece «Kaderîye» gurubu kalkıp (dehşetli) hesaba hazır olacaklardır.»

«KADERİ» VE «MUTEZİLE»LERİN ALLAH'IN HASMI OLDUKLARININ DELİLLERİ

Kadî Abdulcebbar, bu hadisin tefsirinde «Bu, Kaderî'lerin, kulların fiillerini kaza, kader ve yaratılış olarak Allah'a nisbet eden gurub olduklarının en kuvvetli delillerindendir» demiştir. Çünkü bu sözü söyleyenler Allah'ın hasımlarıdırlar. Çünkü onlar Allah'a (C.C.) :

— *Bizim hangi günâhımız vardır ki, sen bize ceza veriyorsun? Sensin bizde onu yaratan. Sensin bizden onu isteyen. Sensin onu hakkımızda hüküm olarak veren. Sen, bizi, onu yapmak için yarattın. Ondan başkasını bizden kolaylaştırmadın,»* şeklinde tartıştılar. İşte bunlar, bu delillerinden ötürü elbette Allah'ın (C.C.) hasımları olacaklardır.

---

(1) El-Menar, c. 8, s. 45-46, Matbaatü'l-Hicazi, Kahire, 1379.

O kimseler ki «Cenab-ı Hakk» nedeni yerleştirmiş veya söküp atmıştır. Kul yaptığını ancak kendiliğinden yapıyor. Onun konuşması, ona muamele edilen ve ona gönderilen cezaya uygundur» diyenler Allah'ın hasımları olmaz, belki Allah'a itaat edenler olurlar. Bu kelam, Kadı Abdulcebbar'ındır. Bu acaib bir konuşmadır. Çünkü Kadı Abdülcabbar'a denilebilir ki, «Sen, hasımlarının mezhebini biliyorsun. Onların mezhebi şudur: Kulun Allah üzerinde hiçbir delili yok. Hiçbir sebeble Cenab-ı Hakk'a karşı bir hakkı yoktur. Rabbının, kulda yaratmış olduğu her şey hikmet ve sevabtır. Kul için Rabb üzerinde itiraz ve münazara etmek yoktur. Acaba dini ve inancı bu olan insanoğlu, nasıl Allah'ın hasmı olur. Allah'ın hasımlarına gelince, onlar Mutezileler'dir. Mutezile'nin Allah'a hasım olduklarının izahı birkaç yönden yapılabilir.

1 — Mutezileye göre tâatların karşılığını vermek Allah'a (C.C.) vacibtir. Mutezile der ki; «Ey Allah! Eğer sen onu bana vermezsen (hâşâ) Allah'lıktan çıkmış, Rablikten azledilmiş ve sefihlerin kategorisine girmiş olursun.» İşte mezhebi ve inancı bu olan bir kimse ancak Allah'ın hasmıdır.

2 — Yirmi sene küfre devam eden bir insan hayatının son zamanında *«Lailaheillallah Muhammed Resûlüllah»*ı kalbinden geçirerek söylese, sonra ölse, Cenab-ı Hakk, ona üstün nimetleri ve dereceleri milyonlarca sene verip, sonra o nimetleri bir an keserse o kul :

— *Ey ilâh! Sakın sakın! Bunu bir an dahi terketme. Çünkü onu bir an bile terkedersen ilâhlıktan azledilmiş olursun* derse, inancı bu olan kişi Allah'ın hasmıdır..

Hülâsa, o kulun bir an bile olsa iman etmesi, o nimetleri sonsuza dek ona vermeyi Allah'a vacib kılmıştır. Ve Allah (C.C.) hiçbir şekilde bunu vermekten kurtulamaz, derler Mu'tezileler.. İşte inancı bu olan kimse Allah'ın (C.C.) hasmıdır.

O kimse, «Melekler, peygamberler dahil, hiçbir kimsenin Allah üzerinde herhangi bir hakkı vardır demez, Allah tarafından onlara verilen sevab, Allah'ın fazl ve ihsanıdır» der ve bu inancı taşırsa, o, Allah'a hasım olmaz.

Mutezileler'in Allah'ın düşmanları olmaları şu kıssadan da anlaşılıyor. Rivayet ediliyor ki Şeyh Ebul Hasan el-Eş'ari, hocası Ebu Ali el-Cübbai'nin meclisinden ayrılıp, onun mezhebini terkettikten sonra onun görüşlerine çok itiraz etti. Aralarında nefret ve soğukluk oldukça kabardı. Günün birinde Cübbai bir ders meclisi kurdu. Halktan büyük bir kitle onun dersine katıldı. Şeyh Ebul Hasan da o meclise gitti. Bir köşede, Cübbai'nin gözüne görünmeyecek şekilde oturdu. O derste bulunan bir ihtiyar kadına dedi ki:

— *Ben sana bir mesele öğreteceğim. Onu bu Şeyhten sor.* Şeyhe de ki: Benim üç oğlum vardı. Birisi gayet dindar ve zahitti. İkincisi gayet kâfir ve fasıktı. Üçüncüsü daha sa'bi (ergenliğe ermemiş) Hepsi de bu sıfatlar üzerinde öldüler. Ey Şeyh! Bunların halinden bana haber verir misin?

Cübbai :

— Zahide gelince, o cennetin en yüksek derecelerindedir. Kâfire gelince, o cehennemin en aşağı tabakasındadır. Sa'biye gelince, o selamet ehlindendir.

Eş'ari :

— Kadına sor dedi. Eğer sa'bi, zahit kardeşinin o yüksek derecelerine gitmek isterse acaba gidebilir mi?

Cübbai : Hayır gidemez. Çünkü Cenab-ı Hakk sa'biye diyecektir :

Bu yüce derecelere varan, ancak nefsini yorduğundan, ilim ve âmelde hummalı çalışma yaptığından ötürü varmıştır. Sen ise böyle bir şey yapmamışsın.

Ebul Hasan :

— Kadına, sor dedi. Eğer çocuk dese ki: Ey Âlemlerin Rabbi! Bu hususta benim bir günahım yoktur. Ben baliğ olmazdan önce beni öldürdün. Eğer bana mühlet verseydin belki zahid kardeşimden daha fazla çalışırdım. Acaba Allah ne diyecektir?

Cübbai :

— Allah, çocuğa; biliyordum ki, sen yaşarsan tuğyan eder, küfre girerdin. Böylece ateşe müstahak olurdun. Onun için bu hale gelmezden önce senin canını aldım. Azabtan kurtulasın diye senin durumunu gözettim.

Ebul Hasan, kadına sor dedi :

— Eğer kâfir ve fasık olarak ölen oğlum başını ateşin en alt tabakasından çıkarıp :

— Ey Âlemlerin Rabbi: Ey Hâkimlerin Hâkimi! Ey Rahmet edenlerin en merhametlisi! Küçük kardeşimin baliğ olunca kâfir olacağını biliyor, onun durumunu gözetiyordun. Benim de kâfir olacağımı biliyordun. Öyleyse benim durumumu neden gözetmedin derse Allah'ın cevabı ne olacaktır?

Konuşma buraya geldiğinde Cübbai cevab vermekten âciz kaldı. Meclisi dikkatli bir şekilde süzdü ve Ebul Hasan Eş'ari'yi orada gördü. Bu sorunun ihtiyar kadından değil Ebul Hasan'dan geldiğini anladı.

El-Cübbai'den dört veya daha fazla asır sonra gelen Ebul Hüseyin el-Basri bu sualin cevabını vermeye kalkışmış ve :

— Biz el-Cübbai'nin bu üç kardeş hakkında verdiği cevabı doğru görmüyoruz. Bizim bu hususta iki tane cevabımız daha vardır, dedikten sonra şöyle devam etti :

a) Bu, biz Mutezileler'in (hocalarımızın) ihtilâfa düştükleri bir kaideye binaendir. O kaide şudur: Acaba kulu mükellef kılmak Allah'a vacib midir değil midir?

Basralı Mutezileler: «Teklif Cenab-ı Hakk'ın katıksız bir fazilet ve ihsanıdır. Allah'a vacib değildir» dediler.

Bağdat'lı Mutezile'ler : «Teklif Allah'a vacibtir» dediler. Binaenaleyh eğer biz meselelerimizi Basralıların görüşü üzerinde bina edersek Cenab-ı Hakk o sa'biye diyebilir ki:

«— Ben zahid kardeşinin ömrünü uzattım. Fazilet yoluyla onu mükellef kıldım. Senin kardeşine yapmış olduğum ihsanı senin için yapmaya mecbur değilim».

Eğer biz, Bağdatlıların görüşüne bağlı olarak yürürsek cevab şudur :

— Senin kardeşinin ömrünü uzatmak, teklifi ona yöneltmek, onun hakkında bir ihsandı. Bundan, başkası için herhangi bir fesatlık yoktu. Onun için bunu yaptım. Senin ömrünün uzatılmasına ve sana teklifi yöneltmeye gelince, bunda başkasına bir fesatlık vardı. İşte bu sebepten ötürü senin hakkında bunu yapmadım. Böylece fark ortaya konmuş olur.

Bu, Ebul Hüseyin Basri'nin konuşmasının hülâsasıdır. O, şeyhi Ebu Ali el-Cübbai'yi Eş'ari'nin veya ma'budunu kulun sualinden kurtarmak için bu çabaları harcamıştır. Ben Ebul Hüseyin'in bu itirazına cevap vermeden önce şunları söylüyorum :

Allah ile kulu arasında bu ince münazaranın sıhhatı ancak Mutezileler'in mezhebine göre lâzımgelir. Bizim arkadaşlarımızın mezhebine göreyse asla Allah ile kul arasında münazara olamaz. Kulun Rabbine *«Niçin şunu şunu yaptın, şunu şunu yapmadın»* demeye asla hakkı yoktur. Böylece sabit oldu ki, Allah'ın hasımları

Ehl-i Sünnet değil, Mutezileler'dir. Bu da bizim hedefimizi takviye etmekte, maksudumuzu oluşturmaktadır. Sonra deriz ki:

Ebul Hüseyin'in birinci cevabına karşılık deriz ki, bu söz defedilmiş bir sözdür. Çünkü Cenab-ı Hakk, birisine yetiştirdiği fazileti, ikincisine yetiştirmekten menolunması Allah'tan sadır olan —haşa— çirkinlik olur. Ki, o fazileti bu ikincisine vermek, Allah için zor bir iş olmadığı gibi, hiçbir yönden onun mülkünde bir eksiklik de gerektirmezdi. Üstelik bu ikincisi de birincisi gibi o fazilete muhtaçtır. Böyle bir imtina görünürde çirkindir. Birisi başkaları bakıp kendilerini görsünler diye duvara bir ayna asıyor. Sonra kendisine her hangi bir zarar veya yararı ulaşmayacağını bildiği halde başkasını o aynaya bakmaktan menediyor. Bu çirkin olmaz mı? Eğer güzellik ve çirkinlik hükmü akıldan gelir makbuldur denirse, bu da burada makbul olsun. Eğer makbul değil ise, hiçbir şeyde makbul değildir demektir. Ey mutezileler! Sizin mezhebiniz temelinden yıkılmış olur. Zira, sabit oldu ki, Ebul Hüseyin'in bu cevabı fasittir.

b) İkinci cevabına gelince, o da fasittir. Çünkü ikincisinin teklifi bir fesatlığı içerir dememizin manâsı, bu teklif haddi zatında o fesatlığın oluşmasını gerektirir demek değildir. Aksi takdirde o fesatlığın daima ve hepsinin hakkında oluşması lâzım gelir. Bu da, bâtıldır. Belki o sözün manâsı şudur: Cenab-ı Hakk bildi ki, bu kulunu mükellef kıldığı zaman, şüphesiz o, kendiliğinden çirkin bir fiili seçecektir. Eğer Cenab-ı Hakk'ın bu kadarı bilmesi, onun mükellef kılınmasını terketmeyi gerektiriyorsa Cenab-ı Hakk, o kâfir kardeşini mükelief kıldığı zaman küfrü seçeceğini de bilmiştir. Öyleyse onun teklifini de terketmek (hâşâ) Allah'a (CC) vacib oluyor. Bu ise, Cenab-ı Hakk'ın, halinden kâfir olduğunu bildiği bir kulu için çirkinlik istemesini (hâşâ) gerektiriyor. Eğer burada gerektirmez dersek, orada da gerektirmez. Cenab-ı Hakkın kulu mükellef kıldığı anda çirkin bir fiili ihtiyar edecektir, bunu bilmesi, teklifi terketmeyi vacib kılıyorsa, o şahıs mükellef oldu-

ğu zaman çirkini seçeceğini bilmesi teklifinin terkini vacib kılmıyor dersek bu, katıksız bir zulüm olur.

Böylece sabit oldu ki, Ebul Hüseyin'in ince fikriyle, ince görüşüyle dört asır sonra çıkartmış olduğu cevab zayıftır. Ve belirdi ki Allah'ın hasımları Mutezileler'dir, bizim arkadaşlarımız değildir. Allah daha iyisini bilir. Burada Fahreddini Razi'nin kelamı bitti...

«MU'TEZİLE» «KADERİYE» «CEBRİYE» «EŞ'ARİ» KELAMCILARININ GÖRÜŞLERİNE REDDİYE

El-Menar sahibi bu nakilleri yaptıktan sonra *«Bu tartışmadaki ibret ve bu tartışanları red»* başlıklı bir konu açıyor, özetle şunları söylüyor:

1) Mutezile, Cehmiye ve Eş'ari kelamcılarının bu gibi meselelerdeki görüşleri ve onlardan önce kelam bid'atını ortaya çıkaranların görüşleri; eshabı kiram, tabiin ve tabiine tabi olan dört fıkıh imamı gibi alimlerin görüşüne muhaliftir. Ancak bu alimlerin yolunda olduğunu iddia eden birçok kimse de, bu belâya müptelâ olmuştur. Selefi salihin ne Cebriye Mezhebinden idiler, ne Kaderiye idiler, ne Cenab-ı Hakk'ın nefsine sıfat olarak getirdiğinden veya kendisine isnad ettiği sıfat ve fiillerden hiçbirisini inkâr ederler, ne de bir takım te'viller getirirlerdi. Onlardan hiç kimse akidesini silsilevî ve başlangıcı olmayan hadiseler üzerinde bina etmemiştir. Eşyanın nefsindeki güzelliği ve çirkinliği inkâr etmeye, haddi zatında güzel veya güzel olmayan, akıl katında güzel olmayanlarla teklifin memnu' olmasını inkâr etmeye yanaşmadılar. Onlar (CEBRİYE gibi) lakablarla birbirlerinin aleyhinde bulunmadılar. Mezheb ve görüşleri ispat etmek için tartışmaya girişmediler. Kendilerine muhalif olan kimseleri sözlerindeki yanlışlığı yakalayıp küçük düşürmeye çalışmadılar. Edebe aykırı olan ibarelerle ibare sahiplerinin reylerini çirkin göstermeye kalkışmadılar. O

alimler ki, Muhalifin nakline sadece *«İtibar edilmez»* demişlerdir. Bu ne güzel sözdür. Acaba tartışmaya dalarak başkasını Halika (yaradana) hasım olarak gösterenin naklindeki fikir ne olabilir?

2) Allah'a (C.C.) vacib olma meselesi, Eş'ari'lerin bundan kaçması ve Mutezile'nin bunu söylemesi hususunda şunu belirtiyoruz: Selefi salihinin mezhebi bu hususta hakikattır. Zira selef mutlak olarak vücûbu inkâr etmedikleri gibi vücûbla hüküm de etmezlerdi. Onların mezhebi, *«Cenab-ı Hakk'ın (C.C.) kendi zatına vacib kıldığından başkası Allah'a vacib değildir.» Cenab-ı Hakk'ın kendi nefsine yazmış olduğundan başka bir şey Allah'a (C.C.) vacib değildir. Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının gereği ve sıfatlarıyla ilgili olandan başkası Allah'a (C.C.) vacib değildir.»* şeklindedir.

Cenab-ı Hakk, akıl hükmünde kemal sıfatlarıyla muttasıl olmasını vacib kıldığı gibi, o sıfatların gereği olan Adalet, Hikmet ve Rahmetin onlara terettüp etmesini de vacib kılmıştır. İşte âyet:

«Ey Muhammed! Âyetlerimize inananlar sana gelince «size selam olsun» de. Rabbınız sizden kim, bilmeyerek fenalık işlerse, arkasından tevbe eder ve nefsini düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine vacib kılmıştır. O bağışlar ve merhamet eder.» [El-En'am : 54]

Başkasının hükmüyle Allah'a (C.C.) hiçbir şey vacib olmaz. Çünkü Allah'ın saltanatından daha üstün bir saltanat yoktur. Ki Allah'a (C.C.) bir şeyi vacib kılsın ve Allah'ı zorlasın. Allah'ın bir dengi de, yoktur ki, onu mes'ul kılsın. Belki gökte ve yerde hiçbir şey yoktur ki, Allah'a secde etmesin, O'nun saltanatına baş eğmesin. İşte âyet :

«Ey insan ve cin topluluğu! Sizin de hesabınızı ele alacağız. Öyle iken Rabbınızın nimetlerinden hangiseini yalanlarsınız? Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Amma Allah'ın verdiği bir güç olmaksızın geçemezsiniz ki.» [Er-Rahman : 33]

Fakat Eş'ariler, Mutezileler'in Allah'a şunlar şunlar vacibtir dediklerini nakleder ve Mutezeliler'in aleyhinde *«Allah, (C.C.) yaptığından sorumlu değildir .Ancak insanlar sorumludur»* [Enbiya : 23] âyetiyle delil getirirler. Onların bu delili gerektirir ki, Cenab-ı Hakk'ın mükellefi mesul tutması kendisine vacibtir. Halbuki onlar bunu söylemiyorlar. (Amma mezheblerinin gereği budur) Sonra onlar bu âyetle Mutezileler'in aleyhinde delil getirerek derler ki, «Cenab-ı Hakk, salih mü'minleri, hatta melekler ve peygamberleri bile azaba düçar edebilir. Şeytana, suçlulara dahi nimet verebilir.» Oysa bu Âyet-i Celîle bunu değil, ancak *«Herhangi bir mahlûkun Allah üzerinde saltanatı yoktur ki, onunla Allah'ı hesaba çeksin, onunla Allah'tan bir şey sorsun.»* hükmünü getiriyor ve her faili muhtar üzerinde en yüce saltanatı Allah (C.C.) için tesbit ediyor. Allah (C.C.) o sultanlığıyla onları hesaba çeker, onlardan verdiği nimetlerin hesabını sorar, onlardan sorumlu tutulduklarının hesabını sorar. Ama bu demek değildir ki, Cenab-ı Hakk, müslümanları günahkârlar ve facirler gibi sorgulayacaktır. Belki böyle yapmak Allah hakkında muhaldir. Muhal oluşuna da hem akıl, hem nakil delâlet eder. İşte nakil :

«Kendilerini Allah'a vermiş olanları hiç suçlular gibi tutar mıyız? Ne oluyorsunuz? Ne biçim hükmediyorsunuz? Yoksa okuduğunuz bir kitabınız mı var?» [En-Nur : 35-37]

3) Ebu Ali el-Cübbai ile Eş'ari'nin arasındaki hikâye, bir hevestir. Mutezileler'in başı olan Cübbai değil, mertebece en küçük Mutezili dahi, Allah'ın o, küçüğe cevabı, «Benim faziletimdir, onu dilediğim kuluma veririm» tarzındadır demez. Bu cevab, Mutezileler'in aslı üzerinde bina edilmiştir. Çünkü teklif, Ebu Ali Cübbai'nin de içinde bulunduğu Basralı Mütezile'nin katında Allah'ın fazlıdır. Teklif vacibtir diyen Bağdat'lı Mutezileler'e gelince, bu vücub cömertlik vücubudur. Onu terkedene itiraz edilemez. Hülâsa Allah'a (C.C.) itiraz, bütün Mutezileler'in ittifakıyla sakıttır. Bu sözleri nakletmekteki gayemiz, selefi salihinin yolunun ta-

assubtan uzak tek yol olduğunu ispat etmektir. Çünkü bizim inancımıza göre, selefin üzerinde bulunduğu ilim ve din hususundaki ameli İslâmın tâ kendisidir. Resûlüllah'ın getirdiği İslâm odur. Gurubların müteassıbane destekleyip peşine takıldıkları ve onu dinde asıl olarak kabul ettikleri tek kişi mezhebine gelince, eğer kitab ve sünnetin nasslarına muvafık ise, kabul edilir, muhalif ise veya tevil veya ihtimallerle kitab ve sünnete uydurulursa reddedilir.

4 — KELAM diye adlandırılan, cedel ilmi ortaya çıkınca Şafii ve Ahmed gibi selefin alimleri onu kötü, bid'at olarak saydılar ve halkı ona dalmaktan nehyettiler. Sonra Şafii'nin de, Ahmed'in de mezhebi üzerinde olan birçok alim, kelamcılara dahil oldular. Mutezileler'in, Murcieler'in çoğu Hanefi veya Zeydi mezhebindendirler. Eş'ariler'in çoğu Şafii ve Malikiler'dendirler. Fakat onların ihlaslıları hayatlarının sonlarında selefin mezhebine dönüş yaptılar. Nitekim bunu birçok defa zikretmişizdir. Orta asırlarda Selefin mezhebini destekleyenlerin en kuvvetlisi olan «Şeyhû'l-İslâm Ahmed Takiyuddin Bin Teymiyye ve Şemseddin Muhammed ibni-Kayyım el-Cevziye» gibi alimlerdir. Onların bu hususdaki en geniş kitabları «Miftahu Darussaâde, Şifau'l-Alil-i Fi-Mesaili'l-Kadai vel Kaderi ve Talil» gibi kitablardır.

5 — Bilmiş ol ki, Kaderiyye ile Cebriye arasında en adil hüküm şudur : Cenab-ı Hakk faildir, munfail değildir. Kul hem faildir, hem munfaildir. Kul bir yönde faillik sıfatında munfail olmayan bir failin munfailidir. Cebriyeliler kulun munfail olduğunu, aletler ve mazruflar gibi hükümler üzerine cari olduğunu söylüyorlar. Kulun hareketlerini, ağaçların hareketleri gibi kılıyorlar. Onların katında ona ancak mecaz yoluyla fail deniyor. Mesela : Kul kalktı, oturdu, yedi, içti, namaz kıldı, oruç tuttu, hasta oldu, elem duydu, öldü ve benzeri gibi sözler onlarca mecazidir. Yani katıksız munfail olduğu meseleler gibidir.

Kaderiyye kulun fiilinde munfail olmadığını failimahz (ka-

tıksız fail) olduğunu söylüyorlar. İki gurupta olaya dikkatsizce bakarlar. İlim ve i'tidal ehli ise iki makamın hakkını vermişler. İki emirden birini diğeriyle iptal etmemişler. Böylece ehl'i ilim ve i'tidâlin (ölçülü hareket edenlerin) dikkati ve münazarası dosdoğru olmuştur. Onların nezdinde İslâm sonuna kadar yerine ve noktasına oturmuştur. Sevab ve azabın kime daha uygun ise onun üzerine vâki olmasına şehadet etmişler.

HULASA : Kaderiyye gurubu Halk (yaradılış) ve tekvin (oluşturma) Emir ve Teşri' meselesinde, Cebriye gurubu ise istek ve irade meselesinde aşırı hareket etmişler. Bunlar yani Kaderciler isteğin hikmetsiz ve sırsız olduğunu mümkün görmüşler. Öbür gurub ise, Allah'ın (C.C.) isteğini anlayışlarına uygun gelen hikmete bağlamaya kalkışmışlar. İkisi de ifrat (aşırı hareket) tır. Oysa iki gurub da bu iki sıfata inanırlar. HÜSN-KUBH-TAHSİN-TAKBİH meselesindeki uzun mücadeleleri de bunun üzerine bina edilmiştir.

«HÜSN» VE «KUBH»

Bu meselenin isbatına taraftar olanlar ifrat ederek dediler ki, Allah tarafından insanların mükellef oldukları her emir veya her yasakta Hüsn ve Kubh zatidir. Akıl ile bilinir. İSLAM, emredilenin Hüsn'ünü açıklamak için onu emreder veya yasaklar. Onun çirkinliğini açığa vurmak için gelir. Yani bir şey sadece emirle güzel, sadece yasakla çirkin olmaz dediler.

Bu belirtilen görüşü inkâr eden ifratçılar ise, *«Hiçbir şeyde zati olarak ne Hüsn, ne de Kubh vardır. O şeyin üzerine terettüp eden sevab veya azab ancak İslâmladır. Adalet, doğruluk, namaz, oruç (gibi ibadetlere gelince) zati olarak bunlarda Husn yoktur. Belki bunların emredilmesi bunları güzel kılmıştır. Böylece zulüm, yalan, sarhoşluğun da zatında kubh (çirkinlik) yoktur. Belki onun çirkinliği İslâm ile bilinmiştir ve caizdir ki, Allah yasak*

olarak ilân edileni emretsin, emrettiğini de yasaklasın. Eğer bunu yapsaydı o zaman zulüm, yalan güzel olurdu. Adalet, doğruluk çirkin olurdu. Bütün ibadetler de böyledir. Çünkü Cenab-ı Hakk dilediğini yapar ve irade ettiğiyle hükmeder» dediler.

Birinci görüş, makûl (akla uygun) ve menkule (nakledilene) daha yakındır. Fakat bu görüşe sahib olan birçok kimse ifrat ve gurura kaçmışlardır. Nasslar arasında derleyici olan itidal ehli, yani ortanca gurub şöyle derler :

«Allah'ın sıfatları arasında herhangi bir tearuz (zıdlık) ve çarpışma yoktur.»

Cenab-ı Hakk'ın isteği, hikmetine zıd, adalet ve rahmetine ters düşen bir şeye bağlanamaz. O'nun hikmeti, isteğini bizim anlayışımıza, O'na bir takım şeyleri emretmeyi vacib telakki etmemize, bir takım şeylerden O'nu sakındırmamızı gerektirmez. Biz ancak inanırız ki, Allah'ın her emrettiği Hüsn (güzellik) tir. İnanırız ki, Allah ancak güzeli emreder, ancak çirkini yasaklar. Nitekim Cenab-ı Hakk şu âyette buyurmuştur :

«Şüphe yok ki, Allah adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder. Çirkinden, utanmazlıklardan, kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır. Size öğüt vermektedir. Umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.» [En-Nahl : 90]

«Onlar, çirkin bir işi (hayasızlığı) işlediklerinde

— Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah tâ, bunu bize emretti, derler. De ki: Kuşkusuz Allah kötülük (hayasızlık) leri emretmez. Bilmediğiniz bir şeyi mi Allah'a karşı söylüyorsunuz?» [Araf : 28]

Âyetler —esasında— müşriklerin aleyhinde delillerdir. Buradaki «FEHŞA» dan maksad, lûgat manasındaki fahişeliktir. Yani çirkinliği büyük olan şeydir. Bunun için de yasaklanmıştır. Adaletin, İhsanın, akrabalara vermenin güzelliği ise, akıl sahîbleri

arasında ittifakla kabul görmüştür. Bunun için Cenab-ı Hakk, onları emretmiştir. Fakat Cenab-ı Hakk'ın bir şeyi emretmesi bazen o şeyin içindeki güzellik ve menfaattan ileri geliyor, bazen de sadece kulun Allah'ın emrini yerine getirip getirmeyeceğini denemek için geliyor. İşte bu, maslahat ve güzel bir menfaattır. Fakat bunun güzelliği zatından değil, zattan hariç olan bir şeyden geliyor. Hz. İbrahim'in çocuğunu kurban etmekle emredilmesi bu kabildendir. Fâkihler tarafından *«Taabbüdiye»* (kulluk ve tapınma) diye isimlendirilen bütün fiiller bu türdendir.

Mesela : Namaz, fahişelikler ve kötü işlerden insanı alıkoyar. Binaenaleyh namazın güzelliği zatidir. Çünkü namaz bu çirkinliklerin işlenmemesine sebebtir. Çünkü Allah'a yalvarmaktır. Çünkü zikirdir, Allah'ı gözetlemektir. Fakat namazın içinde akılca güzelliği kavranamayan haraketler vardır. Mesela; dört veya üç, veya iki rekât oluşu gibi... Niçin bir rekât değil, niçin beş değil, yedi değil, sekiz değil, on değil, Mesela : namazın içindeki rükû ve secdenin Allah (C.C.) katında hikmeti vardır denirse de, bu mücerret bir taabbud (kulluk)dur. İmam Gazali bu hikmeti, doktorun birçok parçadan meydana gelen bir ilacın içine konulan parçaların kimisinden az kimisinden çok koymasına benzer. Hastaya, o parçaların nedenini bilmese dahi, doktora teslim olmak mecburiyeti vardır, şeklinde açıklıyor.

Şarap ve kumarda büyük günâh vardır. O günâhın en büyüğü, sarhoş ve kumarbazların arasına düşmanlık atmada şeytanın işini kolaylaştırmasıdır. Onları Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymasıdır. İşte bunlar, içki ile kumarda zati çirkinlikler ve pisliklerdir.

Hülasa : Cenab-ı Hakk, her şeyin yaratıcısıdır. Her şeyi bir ölçü bir mizan, bir hikmet ve bir çeşit kanunlarla yarattı. Yarattıkları boşu boşuna, abes ve manâsız değildir. Yaratmakta hikmet sahibidir. Kullarına herhangi bir şeyi lüzumsuz olarak emretmemiştir. Nitekim onları da lüzumsuz olarak yaratmamıştır. İnsanla-

rı kudret ve irade sahibi, fâili muhtar (istediğini serbestçe yapabilen insan) olarak yaratmıştır. İnsan, düşüncesi ve şuuruyla bazı amelleri diğerine tercih eder. Nefsinin üzerine hükmeder. Ona elem vereceği bir şeyi teklif edebilir. Nefsin isteğine, lezzetine uygun olmayan bir şeyi nefse yaptırtabilir. İnsanın fiilleri insana nisbet edilir, insan onlarla vasıflanır. Çünkü o fiiller onunla kâimdirler, ondan çıkarlar. Kendi istek ve seçimiyledir. İnsanlar, o fiillerin merkezidir. Allah'ın istemesi de bu sıfatları yarattığından bu tasarruf ve seçeneği insana verdiğinden, insanı birtakım kanunlara ve sebeblere hidayet ettiğinden ileri geliyor. İnsanın yapmış olduğu eşyanın da yaratıcısıdır. Fakat Cenab-ı Hakk, kulun bu ihtiyari amelleriyle vasıflanmaz. Bu ameller Allah'a isnad edilemez. Amel leri kendisiyle kaim olan kimseye isnat edildiği gibi, o ameller Allah'a isnad edilemez. *«Ali yedi ve Zeyd yiyicidir. Amr namaz kıldı ve Amr namaz kılıcıdır. Bekir hırsızlık yaptı ve Bekir hırsızdır.»* deniliyor. Fakat Cenab-ı Hakk, yedi, namaz kıldı —haşa— hırsızlık yaptı, denilmez. Cenab-ı Hakk çirkin bir şeyi, şerri yapmaz. Belki Cenab-ı Hakk, şu âyette olduğu gibidir :

«O, yarattığı her şeyi en güzel yapan ve insanı yaratmaya da bir çamurdan başlayandır.» [Secde 7]

«Dağları görürsün de onları donmuş sanırsın. Oysa onlar bulutların sürüklediği gibi sürüklenirler. Her şeyi sapasağlam ve yerli yerinde yapan Allah'ın (C.C.) sanatıdır.» [Neml : 88]

Bütün hayır Cenab-ı Hakk'ın kudretindedir. Şer ise, Allah'a nisbet edilmez. Şer ve çirkinlik ancak mükelleflerden sadır olan bir takım amellere denilir. Mükellefler, bunlarla vasıflanırlar. Mükelleflere zarar veren veya kötü neticeler getiren bir takım şeyler çirkinlikle sıfatlandırılmıştır. Üzerinde herhangi bir elem veya mükellefler için herhangi bir zarar terettüp eden amellerinin veya zarar verdiklerine nisbeten şer denilen bir takım kâinat hâdiselerinin başkasına hayrı da olsa, ona şer denilmektedir. Mesela : yağmur veya sellerin sayısız insanlara faydası vardır. Birisinin evi-

ni yıkarsa ona göre şerdir. Çoğu zaman insan, dar görüşlü olduğundan veya başka sebebten ötürü, bir şeyi şer sayar. Halbuki o şey neticede hayır olabilir. Âyeti kerimeler buna açık bir örnektir :

«Doğrusu uydurulmuş bir yalanla gelenler, sizin içinizde birlikte davranan bir topluluktur. Siz onu kendiniz için bir şer sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her bir kişiye kazandığı günâhtan bir ceza vardır...» [Nur · 11]

«Sizin üzerinize savaş yazılmıştır. O sizin hoşunuza gitmez. Hoşunuza gitmeyen nice şeyler vardır ki, sizin için daha hayırlıdır. Size hoş gelen nice şeyler vardır ki, sizin için şerdir. Allah (C.C.) bilir, siz bilmezsiniz.» [El-Bakara : 216]

Cenab-ı Hakk, hanımlarından hoşlanmayanlar hakkında şunu söylüyor : Eğer siz, o hanımlardan hoşlanmıyorsanız, umulur ki, siz, bir şeyden hoşlanmazsınız, Cenab-ı Hakk o şeyde büyük bir hayır, kılmış olsun. Hayırların en büyüğü güzel çocukları doğurmalarıdır. Fakat insanların, gerek amellerinden, gerekse kâinat hadiselerinden olan ve ŞER diye isim verilen her şey Cenab-ı Hakk'ın kudretiyle, kainat sistemindeki sünnetlerine uygun şekilde sebepler, müsebbiblerine bağlanmak suretiyle yaratılmıştır. Bu meseleyi daha güzel anlamak için İbni Kayyım'ın «eşyada Hüsn ve Kubh yoktur» diyen Cebriyeler aleyhinde yazmış olduğu «Miftahu'd-Dar'üs-saâde» kitabına müracaat edilsin. Orada 63 şekilde Cebriyelerin görüşleri reddedilmiştir. Tevfik Allah'tandır...

6 — Kulların Allah'dan fiil ve ahkâmını sormaları, meselesine gelince, Cenab-ı Hakk kitabında Peygamberinin diliyle bize isbat etmiştir ki, kullar kıyamet gününde Cenab-ı Hakk'dan cezayı sorarlar. Hikmetini sorarlar. Cenab-ı Hakk'da onlara cevab verir. Nitekim dünyada da peygamberlerden Allah'ın fiil ve hükümlerinden birçok şeyleri sordular ve cevab aldılar. Yine kâfirler, ahirette Cenab-ı Hakk'a karşı delil getirmeye kalkışırlar. Allah

onların aleyhinde delili ikame ediyor. Bir de dünyadaki müslümanların hakkında hikâye edilen şu âyete bakalım :

«Kendilerine elinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin denilenleri görmedin mi? Oysa savaş üzerlerine yazıldığında onlardan bir gurup, Allah'tan korkar gibi hatta daha da şiddetli bir korku ile insanlardan korkmaya kapılıyorlar. 'Ey Rabbimiz! Ne diye savaşı üzerimize yazdın? Bizi yakın bir zamana ertelemeli değil miydin?' dediler. De ki «dünyanın metaı' azdır. Ahiret ise, korkup sakınanlar için daha hayırlıdır. Ve siz bir hurma çekirdeğindeki iplik kadar bile bir haksızlığa uğratılmayacaksınız.» [Nisa : 77]

Sahih bir hadiste varid olmuştur :

«Cenab-ı Hakk, Tevrat ve İncil ehli olan mü'minlere kitabıyla amel ettiklerinden dolayı ecirlerini birer kırat olarak verir. Kur'an ehline Kur'an'la amel ettiklerinden dolayı ikişer kırat ecir verir.»

Cenab-ı Peygamber bunları söyledikten sonra şu misali getirdi :

«Bir kişi, muayyen bir ücretle birçok işi yaptırmak için birisini kiralıyor. Başka amelleri de büyük bir ücretle az bir işe karşılık tutuyor.»

Bunu söyledikten sonra Cenab-ı Peygamber şöyle devam etti:

Kuşkusuz Tevrat ve İncil ehlinden olan mü'min kişilerin ecir alanları Rablerinden ahirette bunu sorarlar :

— Ey Rabbımız! Sen bunlara (Kur'an ehline) ikişer kırat verdin. Bize birer kırat verdin. Oysa bizim amelimiz, bunların amelinden daha fazlaydı?

Cenab-ı Hakk buyurur :

— Sizin ücretinizden bir şey vermemek suretiyle size zulmetmiş miyim?

Onlar:

— *Hayır!* derler. Cenab-ı Hakk:

— *O halde bu, benim faziletimdir. Dilediğim kuluma veririm.*» dedi.

Bu, hadisi, Buhari, hem namaz vakitleri konusunda Tevhid Kitabı'nda, hem de başka yerlerde nakletmektedir.

Bu hadis, işaret eder ki, Cenab-ı Hakk, Hz. Muhammed'i Tevrat ve İncil mü'minleriyle Allah arasında olan sual ve cevaba muttali etmiştir. Cenab-ı Hakk'ın, iki kitab ehline vermiş olduğu cevabı ise, Allah'ın adalet ve faziletle sıfatlanması, ve zulümden münezzeh olmasından ileri geliyor. Çünkü hakkı hak sahibine vermek adalettendir. Sadece Allah'a kulluk yapan, Allah'a şirk koşmayan bir kimseyi cennetle sevablandırmak onların haklarıdır. Şirk koşanın ateşte azab gördüğü gibi, onlara azab vermemek haklarıdır.

ALLAH'IN KULLAR, KULLARIN ALLAH ÜZERİNDEKİ HAKKI

Müslim, Buhari ve Nesei'nin Süneninde sabit olmuştur ki,

Muaz:

— Ben Resûlüllah'ın terkisinde idim. Benimle Resûlüllah arasında ancak eğerin son başı vardı. Cenab-ı Peygamber bana:

— *Ey Muaz!*

Ben:

— *Buyurun, Ey Allah'ın Resûlü!* dedim. Bunun üzerine Re-

sûl-i Ekrem bir miktar gittikten sonra *«Ey Muaz»* diye yeniden beni çağırdı. Ben :

—*«Ey Allah'ın Resûlü! Buyurun»* dedim. Yine bir miktar gittikten sonra *«Ey Muaz»* dedi. Ben yine :

— *«Ey Allah'ın Resûlü! Buyurun»* dedim. Cenab-ı Peygamber:

— *Sen Allah'ın kullar üzerindeki hakkı nedir? biliyor musun?*

— Ben*«Allah ve Resûlü daha iyi bilirler»* cevabını verince, Ceneb-ı Peygamber buyurdu :

— Allah'ın kullar üzerindeki hakkı O'na tapmaları ve O'na *herhangi bir şeyi ortak koşmamalarıdır»* dedi ve bir miktar yoluna devam ettikten sonra :

— *«Ey Cebel'in oğlu Muaz!»* diye çağırdı. Ben de :

— *«Ey Allah'ın Resûlü! Buyurun»* dedim. Resûlüllah :

Allah'a kulluk yaptıktan sonra kulların Allah (C.C.) üzerinde, haklarının ne olduğunu biliyor musun?

Ben *«Allah(C.C.) ve Resûlü daha iyi bilirler»* dedim. Cenab-ı Peygamber buyurdu :

Kulların, Allah (C.C.) üzerindeki hakları, Allah'ın onları azaba çarptırmamasıdır.

Bu hadisi, Buhari, «Sahih»inin birçok yerinde, Müslim de «Kitabü'l-İman»da rivayet ediyorlar.

İşte hadis ve âyetlerden getirdiğimiz bu nass'lar, «Kullar Rablerinden hiçbir şey soramazlar. Cenab-ı Hakkın katında kulları için hiçbir hak yoktur» şeklinde konuşanların aleyhinde delildirler. Aynı zamanda Allah(C.C.) için; Allah'ın ve Resûlüllah'ın isbat

ettiğini isbat etmek, isbat etmediklerinde susmak selefin delilleridir.

7 — Cezanın, iman ve küfür üzerine bina olunması hususundaki nasslar cidden çoktur. Misal olarak şu âyetleri verebiliriz :

«Onlar, namazı dosdoğru kılar ve kendilerine rızk olarak verdiklerimizden infak ederler. İşte gerçek mü'minler bunlardır. Rableri katında onlar için derecelenme, bağışlanma ve üstün bir rızık vardır.» [Enfal : 3-4]

«Gerçek şu ki, kim Rabbine suçlu, (günahkâr) olarak gelirse, hiç şüphe yok ki, onun için cehennem vardır. Onun içinde ne ölebilir, ne de dirilebilir. Kim de, iman edip salih amellerde bulunmuş olarak O'na gelirse, işte onlara, en yüksek dereceler vardır.» [Taha : 74-75]

Mu'tezileler'in hocası Cübbai'nin çocuğun sorgusuna verdiği ilk cevab doğrudur. O da amel işleyen mü'minin amellerinden dolayı elde ettiği derecelere o çocuk işlemediği için varamaz. Fakat mü'minlerin çocukları asıllarına ilhak olunur. İkinci cevabı ise, yanlıştır. Haddi zatında sual fasit olduğundan gaflet ettiği için o yanlışa kaymıştır. Onun açıklaması şöyledir :

Çocuğun baliğ olup âmel edecek mertebeye kadar gelmemesi, ademî bir meseledir. Bunu Allah'tan sormanın hiçbir yönü yoktur.

Mu'tezile'lerin mezhebindeki «ASLAH» meselesi de, burada geçerli değildir. Çünkü Mu'tezile'ler Cenab-ı Hakk'ın fiil ve hükümleri hikmetin gereğiyledir. Maslahattan boş değildir. Ondan sadır olduğu açıdan bakılırsa, güzel ve hayırdır. Fakat Mu'tezileler'in kaideleri selbî ve ademî emirlerde de bu şeyi iktiza etmezler. Mesela : Filan adamın sülbünden niçin yüz kişi yaratılmadı? Şu sebebten, şu hikmet ve maslahatlar için niçin getiril-

medi? Şu sebebten şu şeyler için falanın ömrü niçin bin sene olmadı? denilemez.

Meseleye kader ve ilahî kanunlar açısından bakmaya gelince; özet olarak şunlar denilebilir. Cenab-ı Hakk'ın, mahlûkların emirlerini tanzim etmekle bir çok kanunları zikredilmiştir. Bu kanunlar ömrün uzaması için birtakım sebebler getirmiştir. Küçük iken kimin hakkında onlara riayet edilirse, kimin terbiyeciler ve besleyicileri o sebeblere dikkat ederse Allah'ın (C.C.) takdiriyle onun ömrü uzar. Nitekim küfrü imana veya imanı küfre, tâati isyana veya isyanı tâata tercih etmek için de bir takım sebebler vardır ve bu sebebler de kanunlar ve kaderler hasebiyledir. İşte o, kaderler ve ilahî sünnetlerin her birisi hikmet, hak ve adaletin son noktası ve doruğu üzerinde bina edilmiştir. Bunun üstünde öyle cömertlik ve fazilet vardır ki, Kadercilerin ifratçılarının basiretleri oraya varamaz.

Eğer bir çocuk kıyamet gününde Rabbından *«Niçin ömrümü uzatmadın. Umulur ki, ben yüksek derecelere ulaştıran amellerde bulunurdum»* diye sorarsa, gerçek şudur ki, Cenab-ı Hakk, o çocuğun idrak edemediği, kaide ve sünnetlerinin beyanıyla ona cevap verecektir. Ölüme ve diriltmeye takdir buyurmuş olduğu sebeblerle ona cevab verecektir. Sünnetinin bozulmaz ve değişmez olduğunu ona açıklayacaktır. Filanın ömrünün uzaması, falanın uzamaması yeni bir şey değildir ki, böyle bir soru o hususta varid olsun.

Bununla bilindi ki, bazı insanların ömürlerinin uzatılması, bazılarının uzatılmaması Cenab-ı Hakk'ın özelliği olan cömertlik sınıfına girmez. Allah onunla bazı kullarına verir, bazılarına vermez. Nitekim bazı peygamberleri diğerlerinden üstün kıldığı gibi bu ümmeti de diğer ümmetlerden üstün kılar. Ömürlerin uzatılması, ve kısaltılması, hastalıklar —bunlar— genel kaideler ve değişmez takdirler üzerinde caridirler. Bunun için de, bu mü'min-kâfir, doğ-

ru ve facir insanların hepsinin hakkında geneldir. Rızık meselesi gibidir. Cenab-ı Hakk, şu âyette :

«Hepsine, (onlara da bunlara) da, Rabbinin vergisinden (ihsanından) artırarak veririz. Rabbinin ihsanı kesilmiş değildir. Onlardan bir kısmını bir kısmına nasıl üstün tuttuğumuzu gör. Muhakkak ahiret, dereceler ve üstünlükler bakımından daha büyüktür.» buyurmuştur. [İsra : 20-21]

AHİRETTEKİ FAZİLETİN DERECELERİ

Ahiret, dünyadan derece yönünden daha büyüktür. Çünkü din, ahirette olan nimet dereceleri ve kerametin, dünyadakilerden daha üstün olduğunu söylüyor. Ahiretin fazilet bakımından büyüklüğüne gelince, oradaki fazilet dünyadaki faziletten oran ve nispet kabul etmeyecek derecede üstündür. Bir de oradaki fazilet iki kısımdır : Birisi amellerin karşılığında insanlara verilendir. Salih mü'minler için bu, kat be kat olur. En azından on kat olur. İkincisi, bir fazilettir ki hududu yoktur. Herhangi bir amel karşılığında değildir.

8 — Eş'ariler ile Mu'tezileler arasında birbirlerinin aleyhinde kullanmakta oldukları HADİS, muhaddislere göre, bu guruplardan mutaassıb olan bazı kimseler tarafından uydurulmuştur. Hadisin ibaresi gerçek ve fasih bir Arapça değildir. Hadisin ilk başlangıcını Darekutni «El-İ'lel» adlı kitabında, Ali'nin hadisinden rivayet etmiş, *«Kader ile, yetmiş peygamberin diliyle lânetlenmişlerdir.»*

Şeyh Muhammed Hud el -Kebir «Camiu's Sağir»in zayıf hadislerini tahriç ettiği kitabında şunları söylüyor :

İbnu'l-Cevzi, *«Bu hadis sıhhatlı değildir. Bunun senedinde El-Haris vardır. O yalancıdır»* diyor.

İbnu'l-Medini. «Bunda Muhammed bin Osman vardır» dedi.

Tabarani bu hadisi rivayet ederek *«Bunda Muhammed Bin Fadl vardır. Bunun hadisi ise, terkedilmiştir»* dedi.

Zehebi birçok yolla bunu rivayet etmiş «Bunlar sabit olmamış hadislerdir.» demiştir.

El-Haristen maksad, El-Haris bin Abdullah el-Ağver el-Hemedani'dir. Hz. Ali'nin arkadaşıdır. Eş-Şabi ondan rivayet etmiş ve *«yalancıdır»* demiştir. Başka hadisçiler de onu yalanla itham etmişlerdir. Fakat bazı hadisçiler de mevsuk (güvenilir) olduğunu söylemişlerdir. Fakat onun hakkındaki ortanca hüküm zayıf olduğu şeklindedir. Bu kelamcıların çoğu, hadis ehlinden değildirler. Belki avam gibi, kitablarda gördükleri her hadisi not edenlerdendirler (1).

(126) *«Rabbinin dosdoğru yolu işte budur...»*

Bu Âyet-i Celîlede bahsi geçen «Dosdoğru»dan maksad, İslâm dinidir. Ve ism-u işaret, İslâm dinine işarettir. İslâm dinine, Allah (C.C.) hidayeti kimin için dilerse, onun göğsü açılır. Yani Cenab-ı Hakk :

«Ey Peygamber! Seni hak peygamberi olarak gönderen Rabbinin yoludur bu yol,» demek istiyor. Cenab-ı Hakk, bu âyette ve bu sûrede o yolun aslını ve inançlarını apaçık ve parlak delillerle sana beyan etmiştir. Açık âyetler doğru düşünen, aklı ifrat ve tefritin hesabından arındırır. Bu âyetlerin gösterdiği yolda herhangi bir eğrilik ve dolambaçlık yoktur. O ancak dosdoğru yoldur. Onu tanıyan bir kimse için ondan başka yolların eğrilik ve dolambaçlılıkları ortaya çıkar. Diğer milletlerin ve mezheblerin üzerinde bulunduğu yolların sağlam yol olmadıkları görülür.

İbni Hazin :

(1) Bkz. El-Menar c. 8, s. 44-62, Matbaatü'l-Hicazi, Kahire, 1379.

«Ey Muhammed! Sana açıkladığımız âyetler, gerek bu sûrede gerekse Kur'an'ın diğer sûrelerinde olsun senin Rabbinin kulları için gönderdiği dinidir. Onu Rabbin dosdoğru kılmıştır. Onda herhangi bir eğrilik yoktur.»

İbni Abbas bu âyetin tefsirinde, «Rabbinin yolundan maksad, İslâmdır» demiştir.

İbni Mes'ud «Bu yoldan maksad, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an kendisine uyan ve kendisiyle amel eden bir kimseyi doğru yola götürür» dedi.

(126) *«İbret alan kimselere âyetleri uzun uzadıya açıkladık...»*

Bu Âyet-i Celîlede bahsi geçen 'âyetlerden' maksad, Kur'an âyetleridir. Yani mükâfatı ve cezayı, sevabı ve günâhı, helâli ve haramı, emri ve yasağı bu âyetlerle uzun uzadıya açıkladık. Kur'andaki diğer hükümleri bu âyetlerle geniş olarak açıkladık. Tabii bu da, bu âyetlerle uyanıp hatırlayan ve bu âyetlerdekinden ibret alan kimseler için böyledir.

Atâ, «Bu kimselerden maksad, Resûlüllah'ın eshabı ve onlara samimiyetle bağlı olanlardır» dedi.

SELAMET YURDU NEDİR?

(127) *«Rablerinin katında selamet yurdu onlarındır. Allah (C.C.), işlediklerinden ötürü onların dostudur...»*

Bu Âyet-i Celîledeki *«Selamet yurdu»*ndan maksad, cennettir. Bütün tefsir alimleri *«Dar'us-selam»*ı cennet diye tefsir etmişlerdir.

Hasan Basri ve Süddi, *«Bu âyetteki Esselam 'Allah'* demektir» dediler. O'nun yurdu ise, cennet demektir. Allah'ın isimlerinden olan Esselam'ın manâsı, selam sahibi demektir. Selam, selame-

tin çoğuludur. Çünkü Cenab-ı Hakk, bütün âfetler ve eksikliklerden uzaktır. Bu görüşe binaen «DÂR» kelimesi «ESSELAM» kelimesine izafe edildi. Esselam da, Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Bu izafe şereflendirme ve ta'zim (yüceltmek) içindir. Nitekim tazim için Kâ'be'ye *«Allah'ın evi,»* teşrif (şereflendirme) için, Peygambere *«Allah'ın kulu»* denildiği gibi.

Bu görüşün sıhhatlı olduğuna dair şöyle delil getirilmiştir: *«Dâr»* kelimesinin Allah'a izafe edilmesi (ilgilendirilmesi) ise, teşrif (şereflendirme) içindir. Yoksa (hâşâ) Allah (C.C.) orada ikamet eder demek değildir. Demek ki izafe, ta'zimde mübalağa içindir. İzafe, katma, bağ, ilgi manâlarınadır. Arapçada Türkçedeki isim tamlaması manâsına kullanılır.

Bazıları *«Esselam»* Dar'ın sıfatıdır. Çünkü cennet daimi bir selamet yurdudur. Cennetteki selamet daimidir, sonsuzdur, derler.

Bu tefsire binaen *«Selam»*, selamet manâsınadır. Sanki Cenab-ı Hakk onlara şöyle dedi: Onlar için selamet yurdu vardır. O yurd ki orada hoşlarına gitmeyen hiçbir şey ile karşılaşmazlar.

Bazıları, «Cennete, Dar'us-selam denilmesi, cennetin bütün durumlarının selametle beraber olmasındandır» derler. Nitekim Cenab-ı Hakk, cenneti tanımlayan başka bir âyette *«Ona emin olarak selamla giriniz.»* [Hıcır: 46] *«Melekler onların üzerine, her kapıdan girerek, 'selam' sizlere olsun»* derler. [Rad: 23] Başka bir âyette *«Onların tahiyyesi orada selamdır»* [Yunus : 10] buyurulmuştur.

Ve başka bir âyette, *«Merhametli olan Rab katından onlara selam vardır.»* [Yâsin : 58] buyuruluyor. Başka bir ayette «Onlar orada selamdan başka herhangi bir lüzumsuz konuşmayı dinlemezler» [Meryem : 62] buyurulmuştur.

Bu Âyet-i Celîlede *«Rablerinin katındaki»* tabirinden maksad, Allah (C.C.) katında onlar için cennet hazırlanmıştır ve Allah onları getirip orada yerleştirecektir, demektir. Yoksa Allah mekândan münezzehtir (uzaktır). *«Allah onların dostudur»* cümlesinden maksad, Cenab-ı Hakk, onların menfaatlarını onlara yetiştirir, zararları onlardan uzaklaştırır demektir.

Bazı tefsir alimleri, «Dünyada onları muvaffak kılmak ve hidayet etmek, ahirette de cennet ve mükâfat vermek suretiyle onların dostlarıdır» demişlerdir.

Tefsircilerden diğer bir gurup «Veli kelimesi yardımcı demektir, yakın demektir. Yani Allah onlara dünyada yardım eder, ahirette de onları rahmetine ve nimetlerine yaklaştırır. Bu da, onların salih amellerinden ötürüdür. O amellerle, dünyada Allah'a (C.C.) yaklaşmak istiyorlardı.»

(128) *«Onların tümünü toplayacağı gün: Ey cin topluluğu! İnsanlardan çoğunu ayartıp kendinize kullar edindiniz, diyecek...»*

Bu âyetin manâsı:

«Ey Muhammed! Hatırla o günü ki, putları Allah'a eş tutanları cinlerden olan dostlarıyla beraber bir araya getiriyoruz. Yani müşrikler ile cinleri kıyamet gününde bir araya topluyoruz...» demektir.

Buradaki cinlerden maksad, şeytanlardır. Cenab-ı Hakk onlardan soruyor:

Ey cinler topluluğu! İnsanlardan çoğunu dalâlete götürdünüz, (doğru yoldan) saptırdınız.

Yani dalâlete (kötülüğe) çağırmak hususunda çok gayret sarfettiniz demektir. Çünkü cinler direkt olarak hiç kimseyi dalâlete

götüremezler. Ancak Allah (C.C.) dilerse bu iş olur. Allah (C.C.) yarattığında dilediği şekilde tasarruf eder (dilediği gibi kullanır.) İfsad (fesada uğratma), idlâl etmenin (doğru yoldan çıkarmanın) manâsı; ifsad ve idlal yollarına onları çokça çağırmaları demektir. O yolları onlara sevimli göstermek için çaba sarfetmeleri demektir.

«Onların insanlardan olan dostları derler ki.

Ey Rabbimiz! Birbirimizden yararlandık. Ve bizim için tesbit ettiğin süreye ulaştık.

Allah da, onlara cevap olarak

(125) *Allah'ın dilediği dışta olmak üzere, ateş sizin, içinde ebedî kalacağınız konaklama yerinizdir. Şüphesiz Rabbin hüküm ve hikmet sahibi olandır, bilendir.»*

İNSANLARIN CİNLERDEN YARARLANMASI

Âyetin tefsiri :

İnsanların cinlerden yararlanması : Cinlerin onlara, şehvetlere götüren yolları göstermeleridir. Cinlerin insanlardan yararlanması ise, insanların onlara itaat etmesidir. Böylece onların maksadları gerçekleşir.

Bazı tefsirciler, bu âyetteki «insanların cinlerden, cinlerin insanlardan yararlanması» cümlesini şöyle açıklamışlardır: İnsanlar çöllerde seyahat ettiklerinde, korkulu yerlere vardıklarında; *«Bu yörenin kötülerinin şerrinden idarecisine sığınıyoruz»* derlerdi. Böylece güyâ cinlerden emin olarak yatarlardı. Cinlerin insan lardan istifade etmeleri ise; cinler *«Biz cinlerle beraber insanlara da baş olduk. Bunun için bize sığınıyorlar»* derlerdi. Bununla da diğer cinler arasında şerefleri daha da artar ve daha da böbürlenirlerdi.

Bazı tefsirciler; «İnsanların cinlerden istifadesi cinlerin insanlara söyledikleri hayaller, sihirler, kâhinliklerdir. Emirleri onların gözünde süslü püslü göstermeleridir. O yolda gitmeyi onlara kolaylaştırmalarıdır. Cinlerin insanlardan istifade etmesi ise, insanların onlara itaat etmesi, süslü gösterdiklerinde onlara uymasıdır. Onların süslü gösterdikleri sapıklık ve günâhlara kaymalarıdır» derler.

Diğer bir gurubda, «İnsanların cinlerden istifadesi, cinler tarafından onlara gösterilen şehvetin çeşitli şekillerine dalmalarıdır. Cinlerin insanlardan istifadesi ise; insanların cinlere, cinlerin emrettiği hususlarda uymaları ve cinlerin hükmüne itaatkâr olmalarıdır. Böylece cinler insanların reisleri, insanlar da onların etbaı' gibi oldu» dediler.

Bazı tefsirciler; «*Birbirimizden istifade ettik*» cümlesi, sadece insanlar için kullanılan bir kelamdır. Çünkü cinlerin insanlardan veya insanların cinlerden istifade etmesi pek nadir bir durumdur. Nerde ise, görünmez bir haldir. Ama insanların birbirlerinden istifade etmeleri, apaçık bir gerçektir. Öyleyse kelamı buna hamletmek vacibtir» dediler.

«Allah'ın onlar için tesbit ettiği sürenin kıyamet günü olduğu, Hasan Basri ve Süddi'den rivayet edilmiştir.

İbni Cüreyc, «Bu süre, ölüm zamanıdır» dedi.

Bunların kıyamette böyle demeleri, şeytanlara itaat ettiklerini, nefislerinin isteklerine tabi olduklarını, haşrı yalanladıklarını itiraf etmek ve pişmanlıklarını belirtmek içindir. Bir de durumlarına üzülüyorlar ve Rablerine teslim oluyorlar. Aksi takdirde haberin faydası ve haberden lâzım gelen artık oluşamaz.

Bazı tefsirciler; «Allah'ın bu âyetle sadece *'Dalâlete gidenlerin'* sözlerini nakletmesi işaret eder ki, dalâlete götürenler tamamen susturulmuşlar, konuşmaya güçleri dahi yoktur.» dediler.

Bu Âyeti Celîledeki, «MESVÂ» menzil, konak demektir. Yani ateş sizin konağınız ve ikamet yerinizdir.

Bu Âyet-i Celîledeki, *«Orada ebedî kalacaksınız»* cümlesindeki zamiri ateşe racidir.

ALLAH'IN İSTİSNASI NEDİR?

«Allah'ın dilediği dışta olmak üzere» cümlesindeki istisna hakkında İbni Abbas'tan şunlar nakledîliyor. «Allah'ın ilminde müslüman olacakları, peygamberi tasdik edecekleri geçmiş bir kavmi Allah istisna etti.»

Bu tefsir, istisna nakledilen sözlerden olmadığı takdirde bahis konusudur. Buradaki «MA» kelimesi de «MEN» manâsınadır. Çünkü «MA» kelimesinin akıllılar için kullanılması pek azdır. Bazıları; «MA» kelimesi mastariye ve tevkifiye (vakit bildiren) harfidir, derler. Buna göre âyetin manâsı *«Ancak ateşten zemherire veya zemherirden ateşe naklolundukları vakit müstesnadır»* demek oluyor. Çünkü rivayete göre; onlar «ZEMHERİR» adlı bir vadiye naklolunurlar. Orada soğuktan onların mafsalları birbirlerini bırakacak şekilde azaba uğruyorlar ve havlayarak yalvarıp cehenneme döndürülmelerini istiyorlar.

El-Hazin, «Bu istisnada alimler ihtilaf etmişlerdir: Bazıları, onlar orada ebedîdirler, ancak haşrolunup hesaba çekildikleri zaman ile ateşe getirildikleri zaman arası müstesnadır. Çünkü bu sûrede, cehennemde değillerdir.» dedi.

Bazıları da «Bu istisnadan maksad, onların bir azabtan diğer bir azaba nakledilme vakitleridir. Çünkü onlar ateşten feryad ettiklerinde, Zemherire nakledîliyorlar. Oradan feryad ettiklerinde ateşe nakledîliyorlar. Onların nakledildikleri vakitler müstesna, diğer vakitlerinin hepsi cehennemde geçer» dedi.

Taberi, İbni Abbas'tan naklediyor: İbni Abbas bu istisnayı şu şekilde tevil ederek: «Cenab-ı Hakk, bu kavmin azabının yetecek

noktada durdurmasını isteğine bağlamıştır. Mahluklardan hiç kimse, niçin onları cennete veya cehenneme göndermiyor diye Allah (C.C.) üzerinde hükmetme yetkisine sahib değildir» demiştir.

Cenab-ı Hakk, mahlûklarının durumlarını tedvir etmekte, isteğiyle onlarda tasarruf etmekte, onları bir halden diğer bir hale sokmakta ve diğer fiillerinde HİKMET sahibidir.

Bazı müfessirler; Allah (C.C.) itaat edene sevab vermekte, isyan edene ceza tatbik etmekte HİKMET sahibidir diyorlar. Yarattıklarının emirlerinin neticelerini ve onların nereye gideceklerini bilmektedir.

Sanki Cenab-ı Hakk : *«Bu kâfirleri ateşte ebedî bırakmak suretiyle mahkûm etmem, onların buna müstahak olduklarını bilmemden ileri geliyor»* diyor.

(129) *«Böylece biz, kazanageldiklerinden dolayı zalimlerin bir kısmını bir kısmının başına geçiririz...»*

Bu Âyet-i Celîledeki *«Böylece»* şeklinde tâbir ettiğimiz «KEZALİKE» kelimesindeki «KÂF» teşbih (benzetme) harfidir. Daha önce bahsi geçen bir şeyi bir şeye benzetmeyi gerektirir. Âyetin takdiri şöyle olur :

«Cinler ve insanlara azabı nasıl tatbik ettiysem, böylece zalimlerin bir kısmını diğerine musallat kılarım. Başkası tarafından zulmettirmek suretiyle zalimden intikam alırım.»

Nitekim bir eserde varid olmuştur :

«Kim ki, bir zalime, zülmünde yardım ederse, Allah o zalimi ona musallat kılar.»

Kat'ade ,bu âyetin manâsı :

«Zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına dost yaparız. Nerde olursa durum budur. Tıbkı mü'minin mü'mine, kâfirin kâfire dost olduğu gibi» demektir dedi...

Kat'ade'den gelmiş başka bir rivayette :

«Onlar ateşte birbirlerine tâbi olurlar.»

Bazı tefsircilere göre; âyetin manâsı, «İnsan zalimlerini, cin zalimlerine, cin zalimlerini de, insan zalimlerine veli kılacağız. Yani onların bir kısmını diğerine havale edeceğiz demektir» dedi.

İbni Abbas bu âyetin tefsirinde şunu söylemiştir :

«Cenab-ı Hakk, bir kavme hayrı dilerse, onların başına hayırlılarını getirir. Bir kavme şerri dilerse, onların başına şerlilerini getirir.» Bu tefsire binaen yönetilenler zalim oldukları zaman, Cenab-ı Hakk onların üzerine kendilerine benzeyen zalimleri musallat kılar. O zalimin zulmünden kurtulmak isteyen bir kimse zulmü terketsin.

(130) *«Ey cin ve insan topluluğu! Size âyetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşmanızdan sizi sakındıran ve sizden olan peygamberler gelmedi mi?..»*

Bu Âyet-i Celîle, kıyamette insan ve cin topluluğunun başına geleni tasvir eden âyetlerdendir. Cenab-ı Hakk, onları nasıl kınayacaktır? İfrat ve tefritlerini nasıl onların yüzüne çarpacaktır? Bu durumları belirten bir Âyet-i Celîledir.

Şunları ifade eder: Dünyada, size ve sizden olduğu halde Allah katından peygamberler gelmedi mi? Geldiklerine göre niçin sapıttınız?..

Bu Âyet-i Celîledeki, *«Sizden»* tabirinden maksad, *«sizin cüm-*

lenizden» demektir. Yoksa her ferde bir peygamber gelmiş, veya her millete bir peygamber gelmiş veya o peygamber hem cinlerden hem insanlardan idi demek değildir. Âyet, her ümmete bir peygamber geldiğine ve o peygamberin de insanlardan olduğuna işaret eder. Çünkü meşhur olan şudur ki; cinlerden peygamber gelmemiştir. O halde bu âyetle gelen «SİZDEN» tâbiri tıbkı *«Onların ikisinden lü'lü' ve mercan çıkıyor»* [Er-Rahman : 20] âyetindeki onların ikisinden tâbiri gibidir. Oysa sabittir ki, Lü'lü' ve mercan sadece tuzdan çıkıyor. Nitekim bunun tahkiki, Rahman sûresinde gelecektir. Yani buradaki «Sizden» tâbiri peygamberlerin cinlerden gelmesini gerektirmez...

Zira «MİNKUM» kelimesindeki MİN ile KÜM arasında «AHAD» kelimesi mukadderdir. Takdiri *«Min ahadikûm (sizin birinizden)* olur. *Böylece âyetin mânası : «İnsanlardan peygamberler size gelmedi mi?»* olur.

Başka müfessirler : «Peygamberler tâbiri hem peygamberlerin elçilerini hem de peygamberleri kapsar. Zira, sabit olmuştur ki, cinler Kur'an'ı dinlediler ve gidip kavimlerine tebliğ edip korkuttular. Çünkü Cenab-ı Hakk :

«Hatırla o zamanı ki, cinlerden bir gurubu sana çevirdik, Kur'an'ı dinliyorlardı... [Cin : 25] buyurmaktadır.» dedi.

Dehhak ve tefsir alimlerinden diğer bir gurup: *Cenab-ı Hakk cinlerden olan peygamberleri, cinlere göndermiştir»* dediler.

Bazıları, *«Onlardan olan bir peygamberin ismi Yusuf idi»* demiştir.

Âyetin zahiri de iki gurubun peygamberlerinin kendi cinsinden olmasını gerektirir.

Bazıları, *«Cinlere, —cinlerden olarak— herhangi bir peygam-*

ber gelmediğine ancak onlara insanlardan peygamber geldiğine dair icma vardır» iddiasında bulunmuştur. Acaba peygamberimizden önce bu var mıydı, yok muydu? Bilinmez. Fakat büyük tefsir alimi Kelbî ikincisine kâildir. Zira «Hz. Muhammed (S.A.V.) hem insanlara, hem cinlere peygamber olarak gönderilinceye kadar Peygamberler sadece insanlara gönderilirlerdi» dedi.

Bu Âyet-i Celîledeki *«Âyetlerini»* tabirinden maksad, her peygambere gönderilen, Allah'ın birliğine ve peygamberlerin doğruluğuna işaret eden âyetlerdir. Kur'an'ın bütünü Hz. Muhammed'e bu maksad için gönderilmiştir. Ve her peygamber ümmetini kıyametin kopması ve hesab günüyle korkutmuştur. Çünkü Cenab-ı Hakk kıyamet gününde cin ve insan kâfirlerine kınamak maksadıyla bu hitabı yapmaktadır.

(130) *«Onlar, biz kendi hakkımızda şahidiz, derler. Dünya hayatı onları aldattı da inkârcı olduklarına kendi aleyhlerinde şahitlik ettiler...»*

Yani insan ve cin kâfirleri nefislerinin aleyhinde şehadet ederler. Kendilerine peygamberlerin geldiğini ve Rablerinden aldıkları peygamberliklerini tebliğ ettiklerini ve kıyamet gününden onları korkuttuklarını itiraf ederler. Ve kendilerinin de peygamberlerini yalanladıklarını, onlara iman etmediklerini ikrar ederler. Bu da, el ve ayakları gibi kendi azaları onların aleyhinde şirk ve küfürleri hususunda şahitlik ettikleri anda olur.

«Dünya hayatı onları aldattı.» Yani onların böyle yapmaları dünya hayatının onları aldatmasından ileri geliyordu. Dünyada kâfir olduklarına dair nefislerinin aleyhinde şahitlik ettiler.

Eğer, «onlar, bu âyette nefislerinin aleyhinde kâfir olduğu hususda ikrarda bulundular.» Fakat şu âyette ise *«yemin ederiz, ey*

Rabbimiz ,biz müşrik değildik» demek suretiyle şirk ve küfürlerini inkâr ettiler. Bu nedendir diye sorsan? Cevab olarak deriz ki :

Kıyamet günü uzun bir gündür. O gündeki durumlar değişik olur. Mü'minlere hasıl olan hayır, fazilet ve kerameti gördüklerinde belki bu inkâr bize fayda sağlar diye şirki inkâra kalkışıyorlar. Ve *«Yemin ederiz, ey Rabbimiz! Biz sana şirk koşmadık, ortak koşmadık»* derler. İşte o zaman, onların ağızlarına mühür vurulur, azaları onların şirk koştuklarını kâfirlik yaptıklarını haykırır basbas bağırır. İşte bizim şu anda tefsir ve açıklamasına çalıştığımız âyette bu durum haber verilir :

(130) *«Onlar nefisleri aleyhine kâfir olduklarına dair şahitlik ettiler.»* Bu cümlenin yorumu :

Eğer «Nefisleri aleyhindeki şahitlikleri niçin tekrar edildi» diye sorarsan, cevab olarak deriz ki, birinci şahitlikleri dünyada üzerinde bulundukları şirk, küfür ve peygamberleri yalanlamaktan meydana gelen bir ikrarlarıdır. İkinci şahitliklerinde ise, nefislerini zemmettiklerini, reylerini yanlış kullandıklarını ve görüşlerinin kısa olduğunu belirtiyorlar. Dünya hayatı ile aldanmış, dünya lezzetleriyle baştan çıkmış bir kavim olduklarını ikrar ediyorlar. Böylece neticeleri bu aleyhlerindeki şahitliğe kadar kendilerini sürükleyip gelmiştir.

(131) *«Bu haberleri yokken kasabalar halkını Allah'ın haksız yere yok etmeyeceğinden dolayıdır .»*

Bu Âyet-i Celîledeki, «BU» zamiri ile daha önce bahsi geçen peygamberlerin gönderilmesi, insanları, neticesi kötü olan gerçeklerden korkutmaları gibi bahislere işarettir.

Zeccac, «Bu âyetin manâsı; ey Muhammed (S.A.V.)! Sana peygamberlerin emrinden, peygamberleri yalanlayanların azabından

bahsetmemiz şunun içindir · Bilinsin ki, Rabbin zulümle memleketleri, yurtları ve kasabaları helâk etmez. Yani onlara peygamber göndermeden önce onlara tebliğ yapmazdan önce, onların günâhlarından ötürü onları helâk etmez. Peygamberler geldikten sonra, eğer dönüş yaparlarsa ne güzel. Aksi takdirde azab onlara gelir, demektir dedi..

Ferra «Âyetin manâsı : Allah onları yokyere ve zulümden ötürü helak etmez, demektir» dedi. Yani Allah zulüm yapmaz. Onları helak etmekle --hâşa— zalimlik yapmış sayılmaz. Onlar gafil oldukları, hiçbir şeyden haberleri olmadığı halde, Allah onları helâk etmez.

Cumhurun tefsirine göre; zulüm, kâfirlerin fiilidir. Onların şirk koştukları ve işlemiş oldukları günâhlardır.

Ferraya göre, eğer peygamberler gelmezden önce, Allah onları helâk etseydi, zalimlik olurdu. Yani onlar gafil oldukları, peygamberler tarafından uyarılmadıkları ve onlara herhangi bir kitab gelmediği halde, Allah onları helâk etseydi zulüm olurdu, demektir.

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ
كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ
مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۙ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ
اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا
فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ
فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ
فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا
يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ
الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

(132) «Herkes için yaptıklarına karşılık olarak dereceler vardır. Rabbin de onların yaptıklarından habersiz değildir.»

(133) «Rabbin zengin ve rahmet sahibidir. Dilerse sizi yokeder, sizden sonra yerinize dilediğini getirebilir. Tıpkı sizi başka bir kavmin soyundan getirmiş olduğu gibi.»

(134) «Size vaadedilen mutlaka yerine gelecektir. Siz onu aciz kılamazsınız.»

(135) «De ki: «Ey kavim! Yapabileceğinizin tamamını yapınız. Şüphesiz ki, ben de, yapacağımı yapıyorum. Bu yurdun yakında kimin olduğunu bilip öğreneceksiniz. Gerçek şudur ki, zalimler kurtuluşa ermeyeceklerdir.»

(136) «Müşrikler, Allah'ın yarattığı ekinden ve davardan bir hisse ayırdılar. Ve kendi zanlarında «Bu Allah'ın, bu da Allah'a ortak koştuklarımızın» dediler. Ortakları için olan hisseden Allah [yoluna] geçmez. Fakat Allah'ın hissesinden ortaklarına harcarlar. Ne kötü hüküm vermektedirler?»

(137) «Böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler. Hem onları helâke düşürmek, hem de kendi aleyhinde dinlerini karmakarışık kılmak için bunu yaptılar. Allah dileseydi, bunu yapamazlardı. O halde onları iftiralarıyle başbaşa bırak.»

(132) *«Herkese işlediklerinden ötürü dereceler vardır...»*

AMELLERDEN ÖTÜRÜ «DERECELER» VE «DEREKELER» VARDIR

Bu Âyet-i Celîledeki, *«Herkes»*ten maksad, mükelleflerdir. İster insanlardan, ister cinlerden olsun. Allah'ın tâatını yapan veya Allah'a isyan eden herkes için dereceler ve derekeler vardır. Amelinden ötürü varacağı dereceler vardır. Eğer ameli hayır ise, dereceleri hayır olur, eğer ameli şerr ise, dereceleri de şerr olur. Şerrlere «DERECELER» denilmiş. Çünkü yükseklik ve alçaklıkta şerlilerin aralarında tefavüt (farklılık) vardır. Tıpkı merdivenin dereceleri arasında olduğu gibi. Bu dereceler dünyadaki amelleri nisbetinde olacaktır. Onlardan kimi sevab yönünden en büyük, kimi azab yönünden en şiddetlidir.

Bazıları *«Her birisi için dereceler vardır»* tabirinden, sadece Allah'a itaat edenler kastedilmiştir» diyor. Çünkü derece, ancak itaat edenlere verilir. İsyan edenlere ise dereke (düşüş, alçaklık) verilir.

Bu Âyet-i Celîle, insanlar gibi, Allah'a itaat eden cinlerin, cennette olacaklarına, isyan eden cinlerin cehennemde olacaklarına delâlet eder (1).

---

(1) Bkz. El-Kurtûbi c. 7. s. 85-86, Darü'l-Kâtip, Kahire, 1387.

(132) *«Senin Rabbin onların yaptıklarından gafil ve habersiz değildir...»* Bu cümlenin tefsirinde

Bazı tefsir alimleri *«Her birisi için amellerinden ötürü dereceler vardır»* âyeti, tâat ehline mahsustur. Çünkü «DERECE» tâbiri ancak onlara verilen makama denir ve ona uygundur. Âyet'in bu son cümlesi ise, kâfir ve asilere mahsustur. Çünkü bu âyette tehdid vardır. Oysa Cenab-ı Hakk, ancak kâfir ve âsileri tehdid ediyor» dediler.

Fakat birinci tefsir daha sıhhatlıdır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın ilmi her malûmatı (bilineni) kapsamaktadır. Mü'min de, kâfir de, itaatkâr da, isyankâr da ilminin kapsamına dahil olur. Cenab-ı Hakk hepsinin âmellerini tam manâsıyla bilir. Her amel edeni amellerinin nispetinde ya mükâfatlandırır veya cezalandırır.

(133) *«Senin zengin olan Rabbin, rahmet sahibidir...»*

Bu Âyet-i Celîlede, bahsi geçen «EL-GANÎ», Rab kelimesinin sıfatıdır. «Zürrahme» kelimesi de onun haberidir. Her şeyden zengin olmak, ancak Allah'ın sıfatıdır. Cenab-ı Hakk'ın hiçbir şeya ihtiyacı yok. Fakat Allah'tan başka —peygamberler dahil— herkes mutlaka bir noktada, bir yere muhtaçtır. Çünkü Peygamberler de Allah'a muhtaçtır.

Muhtemel ki, âyetin manâsı, *«Senin Rabbin zengindir ve merhamet sahibidir.»* Yani «El-Ğani» kelimesi de, «Zu» kelimesi de Rabbin haberi olur.

(133) *«Eğer dilerse sizi götürür. Sizden sonra dilediğini sizin yerinize ikame eder...»*

Bu Âyet-i Celîle, şunu bildiriyor : Ey asi insanlar! Allah'ın size asla ihtiyacı yoktur. Allah dilerse, sizi helâk eder. Hepinizi si-

lip süpürür, götürebilir. Sizi götürdükten sonra mahlûkundan dilediğini getirip, yerinize ikame eder.

Bu Âyet-i Celîle, Cenab-ı Hakk'ın, âzamet ve kibriyâsını belirten âyetlerdendir. Cenab-ı Hakk, bu âyette «MEN» yerine «MA» kelimesini kullanıyor. Böylece muhatabları akıllılar rütbesinden düşürüp, kibriyâsının üstünlüğünü açıklamak istiyor. Yani *Siz benim âzametime nisbetle taşlar veya cemadat (cansızlar) mesabesindesiniz. Size benim hiçbir ihtiyacım yoktur.*

(133) *«Tıbkı sizi başka bir kavmin zürriyetinden inşa ettiği gibi...»*

Âyetin bu cümlesinde, bahsedilen*«diğer kavim»* hakkında tefsir alimleri birçok ihtimal ileri sürmüşlerdir :

El-Beğavi'ye göre, daha önce geçmiş aba ve ecdadları kastedilmektedir.

El-Vahidi ve Zemahşeri «Sizin sıfatınız üzerinde olmayan başka bir kavmin evlatlarından sizi getirdi. Bu kavimden maksad, Hz. Nuh'un gemisine binip tufandan kurtulanlardır» dedi.

Et-Taberi, «Bu âyetin manası; daha önceki halkların yaradılışından sonra sizi yarattığı gibi demektir» dedi.

Bu tefsire binaen buradaki «MİN» kelimesi takib içindir. Nitekim *«Sana dinarından bir elbise verdim»* misalinde olduğu gibi. Zira bunun manâsı: *«Dinarımın yerinde sana bir elbise verdim»* demektir. Çünkü elbise dinar cinsinden değildir. İşte bu muhatablar da diğer kavimlerin bir parçası değildir. Yani onları yarattığı gibi, Allah sizi de yarattı.

Onlara «siz başka kavmin sulbünden inşa edilmişsiniz» diye Cenab-ı Hakk, ihbar etmeyi irade etmiyor. Ancak Cenab-ı Hakk, onlara «sizi başka kavimlerin yerine yarattım. Dilersem sizi götü-

rür, sizin yerinize de başka kavimler yaratırım» demek istiyor (1).

(134) *«Şüphesiz ki, size, vaadedilen kesinlikle gelecektir .Siz, onu aciz bırakacak değilsiniz...»*

Bu Âyet-i Celîlede, bahsi geçen *«Vaadedilen»den maksad,* kıyametin gelmesi, haşr, ölümden sonra dirilmek, kıyamet gününde hesab için toplanmaktır. Yani bu kesinlikle olacaktır. Nerde olursanız olun kurtulamazsınız. Ölüm sizin yakanıza yapışacaktır. Sizi takib etmekte olan zatın pençe-i kudretinden kurtulamazsınız, onu aciz bırakamazsınız.

Ebu Şeyh, İbni Abbas'tan rivayet ediyor :

Âyetin manâsı: «Siz, sizi takib etmeyi geçemezsiniz, demektir.

Fiili Muzari' yerinde ismi-failin kullanılması, o vaadedilenin yakında geleceğine işaret etmek içindir. Bir de Cenab-ı Hakk, bu âyette fiilî cümleyi bırakıp «ismî cümleyi» kullandı. Bu da devamlılığına işaret eder. Yani «Siz hiçbir zaman talibinizi âciz bırakacak değilsiniz, o daima size yetişecektir.»

(135) *«De ki : Ey kavim! Yapabileceğinizin tamamını yapınız. Şüphesiz ki ben de yapacağımı yaparım. Bu yurdun sonu kimindir? Bilip öğreneceksiniz...»*

Bu Âyet-i Celîlenin manâsı; siz neyin üzerinde bulunuyorsanız onun üzerinde durunuz. Ben de neyin üzerinde isem onun üzerinde duracağım demektir. Eğer *«Burada kâfirlere küfür üzerinde durunuz»* emri nasıl verilebilir? diye itiraz edilirse cevab olarak deriz ki, bu bir tehdittir. Yani Cenab-ı Hakk onlara «küfre devam ediniz» demek istemiyor. Onları tehdit ediyor. Nitekim Cenab-ı Hakk «Onlar, az gülsünler, çok ağlasınlar» [Tevbe : 82] demiştir.

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 488, Amire, 1317, İstanbul.

«Bu yurdun neticesinin kimin olacağını gelecekte bileceksiniz» cümlesi de buna delâlet eder.

Bu Âyet-i Celîledeki «YURT»tan maksat, İslâm diyarıdır. Yani yakın bir zamanda yeryüzünün verasetini Cenab-ı Hakk kimlere verecektir, güzel netice kimin lehine tecelli edecektir, göreceksiniz. Nitekim kâfirler, bunun müslümanların lehinde tecelli ettiğini gördüler. Bu Âyet-i Celîledeki, «yurt»tan maksad, dünyadır. Ahiretteki Cennet değildir. Gerçi bazı tefsirciler «cennet» olduğunu söylemişlerdir. «Netice»den maksad, en güzel neticedir. Yani hayırlı neticedir. Çünkü her şeyde asıl odur. Cenab-ı Hakk, dünyayı ahiret tarlası kılmış ve cennete geçiş köprüsü olarak yaratmıştır. Kullarından hayırlı ameller istemiş ki, sonucun güzelliğine varsınlar. Şerrin neticesine gelince, ona iltifat etmemektir. Çünkü o facirlerin bozuntularının neticelerindendir.

Hülâsa : siz hangimizin lehine dünya ehli için yaratılmış olan en güzel neticenin tecelli edeceğini bileceksiniz.

(135) *«Gerçek şudur ki, zalimler kurtuluşa ermeyeceklerdir...»*

Bu âyette bahsedilen *«Zalimler»*den maksad, kâfirlerdir. Onlar, istediklerini elde edemeyeceklerdir. Kâfir yerine zalim tâbirinin kullanılması, zalimin daha geniş manâlı olması nedeniyledir. Madem ki, zalim kurtuluşa ermeyecektir, o halde zulmün en şiddetlisiyle sıfatlanmış bulunan bedbaht kâfir nasıl maksuduna erebilir?

(136) *«Müşrikler tuttular, Allah'ın yarattığı ekinden, deve ve davardan Allah'a bir hisse ayırdılar...»*

Bu Âyet-i Celîle, tefsir alimlerinin dediklerine binaen şöyle bir durumu tasvir etmektedir: Allah'a ortak koşan ve cahilliyyet döneminde bulunan müşrikler, hayvanlar, meyveler, ekinler ve di-

ğer mallarından Allah'a bir pay ayırıyorlardı. İkinci bir pay da putlara ayırıyorlardı. Allah (C.C.) için ayırmış oldukları paydan misafirlere ve fakirlere yediriyorlardı. Putlar için ayırmış oldukları payı ancak putlar için harcarlar, putlara hizmet edenlerin maaşlarını ondan verirlerdi. Eğer Allah'a ayırmış olduklarından bir şey, putlara ayrılmış olanın içerisine düşerse, onu orada bırakırlardı. *«Allah bundan zengindir» derlerdi.* Eğer putların payından bir şey Cenab-ı Hakk için ayırmış olduklarının içine düşerse bunu alıp putların payına geri çevirirlerdi. *«Onlar buna muhtaçtır»* derlerdi. Allah'ın payına ayırmış oldukları bir şey, helâk olursa, onu önemsemezlerdi. Putlar için ayırmış olduklarından bir şey eksilirse, derhal onun yerine başkasını koyarlardı. Bu başkasını da Allah'a ayırmış oldukları paydan alıyorlardı.

Bu Âyet-i Celîledeki «ELHARS» kelimesi, ekinler demektir. «EL-EN'AM» kelimesi, deve, sığır ve koyun demektir.

Âyetin tefsiri : Onlar, Cenab-ı Hakk tarafından yaratılmış olan ekinden, deve, koyun ve sığırlardan Allah'a bir pay ayırıyorlardı. İkinci bir pay da putlarına ayırıyorlardı şeklindedir. Yani âyette ikinci şık mukadderdir.

Cenab-ı Hakk, böyle yapan müşriklerin akıllarıyla alay edercesine *«Onların hükümleri ne kötü bir hükümdür»* buyurdu. Bu pay ayırmaları da onların zann, kanaat ve inançlarına göredir. Bu inançlarında hiçbir hakikat payı da yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk, burada «ZA'M» kelimesini kullanıyor. Bu kelime yalanın tahmin edildiği yerde kullanılan bir terimdir... Ancak yalan söyleyenler, zann edildikleri yerde bu terim kullanılır. Onlar *«Bu, Allah'ındır»* sözlerinde yalancı kabul edildiler. Çünkü onun akabinde *«Bu da, bizim putlarımızındır»* cümlesini ekliyorlardı. Yoksa her şey Allah'ındır, herhangi bir şeyi Allah'a izafe etmek yalan olmaz. Onların şirk kokan bir atıfları olduğundan dolayı Cenab-ı Hakk, onları bu sözle de yalana nispet etti.

«ZA'M» tâ'biri işaret eder ki, Onlar bu yaptıklarını uydurmuşlar. Bu hususda herhangi bir emir hiçbir zaman onlara verilmemiştir.

MÜŞRİKLERİN ÇOCUKLARINI ÖLDÜRMELERİ

(137) *«Böylece, ortakları müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler...»*

Bu âyet şunu ifade ediyor : Müşrikler, cehaletlerinden ötürü Cenab-ı Hakk'ın yaratmış olduğu ekin ve hayvanlardan Allah için bir pay ayırdıkları gibi, Allah'a ortak koştukları putlar, cinler, şeytanlar veya puta hizmet edenler onların çoğuna çocuklarını öldürmeyi de süslü püslü gösterdiler. Nasıl ki Allah'ın yarattıklarından Allah'a pay ayırmaları cehaletlerinin en son derecesine işaret ediyorsa, puta hizmet edenlere, cinler ve şeytanlara uyup çocuklarını öldürmeleri de böylece cehaletlerinin çok kabarık olduğuna işaret eder.

Müşrikler, *«Başkasıyla evlenir, benim yüzümün lekesi olur»* diye kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. *«Büyüyünceye kadar benimle beraber yer, beni fakir düşürür, besleyemem!»* korkusundan ötürü bazan kız ve erkek çocuklarını öldürürlerdi.

Onların ortaklarından maksad, cinlerden olan şeytanlardır. Veya «SA'DANA» (putların bakıcıları ve hizmetkâr)larıdır. Putlara hizmet edenler bazan bunu onlara süslü gösterirlerdi ki, onlar bunu yapsınlar. Güzelce sapıtmış olsunlar ve putlara bağlılıkları devam etsin. Cinler, şeytanlar ve put hizmetçileri onlara *«Fakirlik korkusundan çocuklarınızı öldürünüz»* diye emir verirlerdi.

Şeytanlara, ortaklar denilmiş, çünkü bunlar şeytanların emrettiklerine itaat ediyorlardı. Böylece onları Allah'a ortak koşuyorlardı. *«Taatları vacib olduğu cihetle onlar, Allah'ın ortaklarıdır»* derler.

«Müşriklerin ortakları» diye Cenab-ı Hakk ifade etti. Çünkü müşrikler onlara itaat ederler. Müşrikler onları «Rabb» edinirler.

El-Kelbi, «Buradaki, 'ortaklarından' maksat, bâtıl ma'budlarına hizmet eden kimselerdir. O «SA'DANA» (bakıcı)lar, saltanatlarını devam ettirmek için onlara çocuklarının öldürülmesini süslü püslü göstermeye çalışırlardı, diyor.

Cahiliyyet döneminde bir kişi kalkıp yemin ederdi *«Eğer bana, şu kadar çocuk verilirse, en sonuncusunu kurban keseceğim»*

Nitekim Resûlüllah'ın dedesi Abdulmuttalib de böyle bir yeminde bulunmuş ve Cenab-ı Peygamberin pederi Abdullah'a sıra gelmişti. Vaadına göre onu kesmesi gerekiyordu. Bu tefsire binaen, bâtıl ma'budların bakıcılarına «ORTAKLAR» denilmiştir. Çünkü onlar bu «SA'DANALARI» tâat hususunda Allah'a ortak koşuyorlardı. Kanaatlarına göre Allah'a itaat etmek gerektiği gibi, bunlara da gerekirdi.

Evet, cahil insanlara çocuklarının öldürülmesini süslü gösterenlerin tek hedefleri, müşrikleri helak etmektir. Onları ateşe çevirmek, dinlerini karmakarışık bir hale, içinden çıkılmaz bir duruma getirmektir.

İbni Abbas, «Onları dinlerinde şüpheye düşürmek için bunu yaptılar. Çünkü onlar daha önce Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dinleri üzerinde idiler. Şeytanın iğvasıyla bâtıl ma'budlara hizmet eden kapris sahibi insanların sapıklık ve fesadıyla onların dini karmakarışık bir hale geldi» dedi.

Şeytan, onları hak dinden uzaklaştırmak istiyordu. Çünkü onların gerçek dini İsmail ve İbrahim peygamberlerin dini idi. İşte bu putları, çocukları öldürmeyi, kurban kesmeyi onlara süslü püslü göstermekten maksad, buydu. Eğer Allah dileseydi onla-

rı bu çirkin fiilden korurdu, muhafaza edebilirdi. Fakat Cenab-ı Hakk'ın kanun-i ilâhisi, insanlara irade verdiğinden dolayı, Cenab-ı Hakk onları bu sahada serbest bıraktı. Yani bütün eşya Allah'ın iradesi ve istemesiyledir. Eğer o dilemeseydi bunlar isteseler dahi bunu yapamazlardı. Fakat onun kanunu böyle cereyan etmiştir. Kim neyi isterse, öyle gider.

Arap müşrikleri, kız çocuklarını diri diri gömmekte iki kısma ayrılırlar:

Bir gurup, *«Melekler Allah'ın kızlarıdır. Biz kızları Allah'a gönderelim. O onlara daha müstahaktır»* diyorlardı.

Diğer bir gurup ta «Bizimle beraber yiyecekler, içecekler» endişesiyle gömerlerdi.

Hasanı Basri ve tefsir alimlerinin bir gurubundan geldiği gibi bazı müşrikler: *«Kız büyüyecektir, evlenecektir, benim için ar olacaktır»* diye kız evladını öldürüyordu.

Bazılarına göre, kızların öldürülmesine sebeb şuydu: Nu'man bin Munzir bir kavme hücum etti. Karılarını esir aldı. Onların içinde Asim oğlu Kays'ın kızı vardı. Sonra sulh yaptılar. Her kadın kendi aşiretine gitmeyi istedi. Kays'ın kızı istemedi. O, kendisini tutsak yapanın yanında durmak istedi. Bunun üzerine KAYS yemin etti ki, *«Bundan sonra doğup dünyaya gelen kızımı diri diri gömeceğim.»* İşte bu kötü âdet bundan ötürü Araplar arasında yayıldı.

Abdulmuttalib'in yaptığı gibi, bazıları da *«On oğlum olursa, onuncusunu kurban keseceğim»* diyordu. Ve Abdulmuttalib'in onuncu oğlu, Cenab-ı Peygamberin pederi Abdullah idi. Abdullah'ı kesmek istemediler. Onu bir tarafa on deveyi bir tarafa koydular. Putların yanındaki oklardan birisini çektiler. Ok yine Abdullah'a düştü. Develeri yirmi yaptılar, oku çektiler. Ok yine Abdullah'a

düştü. Tâ develer yüz oluncaya kadar ok hep Abdullah'ın kesilmesini emredecek şekilde çıkıyordu. Develer yüz olduktan sonra ok develerin üzerine çıktı. Ve yüz deve kesildi.

Cenab-ı Peygamberin :

«Ben iki kurbanın oğluyum» hadisi ile buna işaret edilmektedir. Yani kurban edilmek istenen İsmail Peygamber ile öz babam Abdullah'ın oğluyum. Böylece Resûl-i Ekrem soyunun sıhhatlılığına da işaret etmiş oldu...

(137) *«Sen, onları iftiralarıyla baş başa bırak...»*

Bu âyetin tefsiri : Madem ki, olan Allah'ın istemesiyle olmuştur, onları da iftiralarını da bırak, yalandan uydurduklarıyla onları başbaşa bırak. Onlardan korkma. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın dilediğinde beliğ bir hikmet vardır. Bu Âyet-i Celile, şiddetli bir tehdidi ilâhidir ve aynı zamanda Kaderci gurubunun aleyhinde delildir.

وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ
نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ
لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ ۭ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا
كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ
خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَّكُنْ
مَّيْتَةً فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ ۭ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ ۭ
اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا
اَوْلَادَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّحَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ
اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ۭ قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٤٠﴾
وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ
وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ
مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۭ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا
حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۡ وَلَا تُسْرِفُوْا ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ۙ ﴿١٤١﴾
وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ۭ كُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۙ ﴿١٤٢﴾

(138) «Onlar, batıl kanaatlarıyla «Bu davarlar ve ekinler haramdır. Onları ancak bizim dilediğimiz kimseler yerler. Bazı hayvanların (binmek veya yüklenmek hususunda) sırtları haram kılındı» dediler. Ve bazılarını (boğazlarken) üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler. (Bununla da) Allah'a iftira (ederler) Allah, onları, yaptıkları iftiraları sebebiyle cezalandıracaktır.»

(139) «Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup eşlerimize haramdır. Eğer yavru ölü doğacak olursa, kadın ve erkek onu yemede ortaktırlar.» dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını onlara verecektir. Şüphesiz ki, o Hakim (hikmet sahibi) ve Alim (ilim sahibi)dir.

(140) «Cehalet ve ilimsizliklerinden dolayı evlatlarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek kendilerine rızık olarak, verdiği şeyleri haram eyleyenler, muhakkak ziyan ettiler. Sapıklığa düştüler ve hidayete ermediler.»

(141) «Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bağlarını, tadları ve yemişleri muhtelif hurmaları, tahılları, zeytinleri, narları, birbirine hem benzer hem de benzemez halde meydana getiren Allah'tır. Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yiyin. Devşirme gününde hakkını (yani farz olan zekâtını) verin. İsraf da etmeyiniz. Şüphesiz ki Allah israf edenleri sevmez.»

(142) «Hayvanlardan yük taşıyan ve (tüyünden) döşek yapılanları da (çeşit, çeşit yarattı.) Allah'ın size rızık olarak verdiklerini yiyiniz. Şeytanın adımlarına uymayınız. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.»

(138) *«Onlar bâtıl kanaatlarıyla 'Bu davarlar ve ekinler haramdır. Onları ancak bizim dediğimiz kimseler yerler...'»*

Bu Âyet-i Celîle, müşriklerin küfürlerinin başka bir çeşidini ortaya koymaktadır. Onların cehaletinin başka bir türünü takdim etmektedir. Onlar, bâtıl ma'budları için ayırmış oldukları hayvanlar ve ekinler için, *«Bu hayvanlar ve ekinlerden bizim dilediğimiz kimseler yiyebilirler»* derler.

İbni Zeyd'in rivayet ettiğine göre, *«Ancak erkekler yiyebilirler, kadınlar yiyemezler»* derlerdi.

HAYVANLAR VE EKİNLER HUSUSUNDA MÜŞRİKLERİN ALLAH'A İFTİRA ETMESİ

Bazıları da «Erkekler ile putlara hizmet edenler «SA'DANALAR» ancak bundan yerler» demek istiyorlardı diyor. Tabii bu, onların kanaat ve iddiasıdır.

Diğer bir gurup da, bazı hayvanlar için *«Onlara kimse binemez, onlara yük yükletilmez»* diyorlardı. Yani bunlar kendi inançlarına göre, bâtıl ma'budlar için azad edilmiş, affolunmuş ve bırakılmıştır. Bunlar, o hayvanlardır ki onları boğazlarken Allah'ın ismini zikredip anmazlar. Yani putlar için kesilmiş, Allah'ın ismi üzerinde anılmamış hayvanlardır. Ancak putların ismi onların üzerinde anılıyordu.

İbnü'l-Munzir ve başkası Ebi Vail'den rivayet etti:

«Bu hayvanların üzerinde Allah'ın ismini anmıyorlar, yani onlara binip hacca gitmiyorlar, onların sırtında «lebbeyk Allahümme lebbeyk» demiyorlar demektir»

Mücahid, müşriklerin bir gurup hayvanları vardı. Ne onların üzerinde ne de onlarla ilgili meselelerin hiçbirisinde Allah'ın ismini anmıyorlardı. Bindikleri zaman da anmıyorlardı. Sağdıkları ve kestikleri zaman da, anmıyorlardı. Yani hiçbir zaman anmıyorlardı. Onlar, Allah'ın kesesinden iftira ettiler. Veya bunu, iftiracı oldukları için söylediler. Veya iftira olsun diye böyle yaptılar. Yani onlar bu yaptıklarını yapar ve *«Allah bize bunu emretmiştir»* diye Allah'ın kesesinden iftira ederlerdi. Oysa bu iftiradır. Allah böyle bir şey emretmemiştir. Ve Cenab-ı Hakk gelecekte iftiralarından ötürü onlara cezayı tatbik edecektir.

Bu Âyet-i Celîle, aynı zamanda iftiralarından dolayı onlar için bir tehdidi ilâhidir. Cenab-ı Hakk onları tehdid ediyor. İftiralar, zincirin başka bir halkasıdır.

(139) *«Bu davarların karınlarında olan yavru, erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır dediler...»*

İbni Abbas, Kat'ade ve Şa'bi *«Burada Bahire ve Saibe'nin karnındaki yavrular kastedilmiştir»* dediler. Onlardan diri olarak doğup dünyaya gelen sadece erkeklere mahsustur, kadınlar ondan yiyemezler. Ölü olarak doğanı erkek ve kadınlar müştereken yerlerdi. Zira müşrikler, kendi eceliyle ölen hayvanın etini yerlerdi. Nitekim Cenab-ı Hakk, *«Eğer ölü ise, onlar onda ortaktırlar»* buyurmuştur.

(139) *«Allah, onların bu durumlarının cezasını verecektir. Allah hikmet sahibidir. Gereğini ihmal etmez ve herşeyi bilir.»*

Bu âyetteki *«Vasıflarından»* maksad, helâl kılmak veya haram kılmak meselesinde Allah'ın kesesinden yalan uydurmalarıdır.

Yani bu vasıflandırmaları, ceza çekmelerine sebeb olacaktır. Çünkü harama helâl veya helâla haram demek küfürdür. Madem ki, Allah hâkimdir, hikmetinin gereğini yapar, hiçbir fiili cezasız bırakmaz. Madem ki, Allah âlimdir, o halde her şeyi bilir, ona göre karşılığını verecektir.

KİŞİNİN MALINI SADECE ERKEK ÇOCUKLARINA VAKFETMESİ CAİZ DEĞİLDİR

Bazı âlimler, bu âyetle istidlal ederek demişlerdir ki: *«Bir kişi sadece erkek çocuklarına bir malı vakfederse, caiz değildir. Onun ölümünden sonra dahi olursa, o vakf feshedilir. Çünkü böyle yapmak cahiliyye fiillerindendir.»* Maliki'lerden bazıları da *«Hibe de böyledir, bir insan kız çocuklarını bırakıp sadece erkek çocuklarına hibe yaparsa, hibesi bâtıldır»* demişlerdir.

Buhari «Tarih»inde Hz. Aişe'den rivayet ediyor:

«Herhangi biriniz malına kastedip onu sadece erkek çocuklarına bırakırsa, bu yaptığı Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti gibidir:

«Bizim erkeklerimize mahsus, kadınlarımıza haramdır.»

(140) *«Cehalet ve ilimsizliklerinden dolayı evladlarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek kendilerine rızık olarak verdiği şeyleri haram kılanlar, muhakkak ki ziyan etmişlerdir. Sapıklığa düşmüşler ve hidayete ermemişlerdir.»*

Bu âyetin tefsirinde: İbnu'l-Munzir, İkrime'den rivayet ediyor:

Bu âyet, kızlarını diri diri gömen «Beni Rebia» ile «Mudar» kabileleri hakkında nazil olmuştur. Bu cezalandırmalarına karşılık müstahak oldukları cezayı, Cenab-ı Hakk onlara vermiştir. Yani hem dinleri, hem dünyaları gitmiştir. *«Sefih ve ilimsiz olarak»* tabirinden maksad, yani ilim ve akılları az, Rablerinin sıfatlarını

bilmek hususunda da cahil olduklarından dolayı böyle yaparlar demektir.

«Allah'ın vermiş olduğu rızıktan haram ettiklerinden» maksad, «Bahire, Saibe ve Ham» denilen hayvanlardır. Bunları haram ilân ettiklerinde, *«Allah (C.C.) bunu haram etmiştir»* dediler. Böylece Allah'a iftira ettiler. Kendileri doğru yoldan (İsmail ve İbrahim'in dininden) sapmışlardır. Onlara hidayetin bütün çeşitlerini sergilesen dahi, onlar hidayete ermezler. Sapıklıkta o kadar kök salmışlardır ki, onların dalâletleri zulmet üzerine zulmek, (karanlık üzerine karanlık) olmuş, nerde ise, hidayet olunmalarından ümit kesilmiştir.

İbni Abbas buyuruyordu :

«İslâmdan önceki arapların cehaletini bilmek istiyorsan, el-En'am sûresinin (130) yüz otuzuncu âyetinden (140.) yüz kırkıncı âyetine kadar olan bölümünü oku,» diyordu.

(141) *«Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bağlarını, tadları ve yemişleri muhtelif tahılları, zeytin ve nar (ağaçları)nı birbirine hem benzer hem benzemez halde meydana getiren Allah'tır.»*

Bu âyetin tefsirinde : İbni Abbas'tan gelen bir rivayette «çardaklılardan maksad, halk tarafından bostanlara ve tarlalara ekilen meyvelerdir. Çardaksızlardan maksad, dağlar ve çöllerde Allah tarafından yetiştirilen meyvelerdir.»

Bazıları «çardaklıdan maksad, asmalı üzümler, çardaksızdan maksad, kabak, kavun, karpuz gibi toprakta yetişen meyvelerdir» dediler.

Ebi Müslim rivayet ediyor :

«Çardaklıdan maksad, altında çardak yapmaya muhtaç olan

meyvelerdir. Çardaksızdan maksad, kendiliğinden dikilmiş, başka bir desteğe ihtiyacı olmayan meyve ağaçlarıdır» dedi.

Bu Âyet-i Celîle, hayvanların ileride genişçe izah edilecek bahislerinin bir öncüsüdür. Veya tevhide dair getirilecek delillerin yerine getirilmesidir.

Cenab-ı Hakk, hurma bahçelerini de ekinlerin ve danelerin bütün türlerini de yoktan varedendir. Âyetteki, «ZA'R» kelimesinden insanlar tarafından yenilen ve azık edinilen bütün daneler kastedilmektedir.

«Tadları ve yiyecekleri muhteliftir» tâbirinde maksad, meyvelerdeki tadların çeşitliliğindendir: Bazıları tatlı, bazıları ekşi, bazıları güzel, bazıları çirkindir. Zeytin ile narların benzerlığı manzarada, benzersizlikleri ise tadtadır. Tıpkı iki nar gibi: Renkleri bir, fakat tadları ayrıdır.

Bazıları, *«Zeytinin yaprağı, narın yaprağına benziyor, fakat meyveleri hem cins ve hem de tad bakımından değişiktir»* dediler.

«Meyve verdiği zaman onun meyvesinden yiyiniz» cümlesi, Cenab-ı Hakk kullarına nimet olarak verdiklerini sayıp ortaya döktükten sonra onlardan asıl maksat ne olduğuna temas ederek *«Meyve verdiğinde onun meyvesinden yiyiniz»* buyurdu. Bu emir ibahî (mübah) bir emirdir. *«Yemeyi size helâl kılıyorum»* demek istiyor.

Bazı kimseler *«Emir, Kur'anda daima vacibi ifade etmez»* hükmünü bu âyetten çıkarıyor. Çünkü bu emir, vücûbu ifade etmiyor. Yani «yemesinde herhangi bir sakınca yoktur, yemesi mübahtır.» diye ifade ediyor.

MEYVE VE EKİNLERİN ZEKATI

Bazıları da «Hakkını çıkarmazdan önce —yani zekâtını vermezden önce— bu meyvelerden yemenin helâl olduğunu kastedmektedir. Çünkü Cenab-ı Hakk danelerde ve (bazı görüşlere göre) meyvelerde zekâtı farz kıldı. O vakit zekâtı çıkarmazdan önce sahibinin ondan yemesinin haram olduğu ihtimali ortaya çıkıyor. Çünkü fakirler, zekât yönünden onlarla ortaktırlar. Cenab-ı Hakk, böylece zekâtın çıkartılmasından önce yemeği mübah kıldı. Çünkü nefsin hakkını gözetmek, başkasının hakkını gözetmekten daha önce geliyor» dedi.

Bazıları; *«Eşyadan gayenin yemek olduğu bilinsin diye burada emir sigası kullanıldı»* demişlerdir.

«Hasad gününden» maksad, biçildiği, kökünden kesildiği gündür. *«Onun hakkını hasad gününde veriniz»*den maksad, İbni Abbas'ın ve Enes bin Malik'in tefsirine göre; farz zekâttır. Tavus, Hasan, Cabir bin Zeyd, Said bin Museyyib, Muhammed bin Hanife ve Ata'da böyle demişlerdir.

Kat'ade bu âyetin tefsirinde *«Farz sadakadan olan hakkını veriniz»* şeklinde tefsir etmiştir.

Yine İbni Abbas'tan gelen diğer bir rivayette «Bu haktan maksad, biçim ve harman zamanında miktarı halen belli olmamış ve verilmesi farz olan bir haktır. Sonra bu hakkın farziyeti zekât ile neshedildi.»

Said bin Cübeyr, Rebi' bin Enes ve başka alimler de bu görüşe tarafdar olmuşlardır.

Bazıları, *«Burada farz olan zekâtın irade edilmesi mümkün değildir. Çünkü zekât Medine'de farz oldu. Bu sûre ise Mekke'de nazil olmuştur»* dediler. İmam, bu itiraza, şu cevabı vermiştir :

Biz zekâtın Mekke döneminde farz olmadığı iddiasını kabul etmiyoruz. Zekâtı belirten âyetin Medine döneminde nazil olması da buna işaret etmez. Üstelik En'am sûresinin şu bahsini ettiğimiz âyetinin Medine döneminde nazil olduğunu söyleyenler de vardır.

Şa'bi, «*Buradaki hak'tan maksat zekâttan başka olan bir haktır*» dedi.

İbni Mansur ve İbnü'l-Munzir, Mücahid'den rivayet ettiler :

«*Meyveyi ve ziraatı biçtiğin zaman, fakirler de hazır ise, başaklardan onlara atıver. Onu döğüp temizlediğin zaman, fakirler ve miskinler hazır ise, onlara bir şeyler ver. Onları savurup topladığın ve onun miktarını bildiğin zaman zekâtını ayır.*»

Kat'ade, «Cenab-ı Peygamber; bize yağmur, akan nehir, Nil suyu veya yerdeki rutubet ile biten ziraatlarda onda bir vardır. Eğer hayvan sırtı ile su çekilip sulanırsa veya hayvanlarla döndürülen dolabla sulanırsa, *bu takdirde yirmide bir zekât verilir*» dedi.

Bu hüküm «*Ölçek ile ölçülen meyveler ve ziraatlar hakkındadır. Eğer onlar beş yüke yani (300) üçyüz sa'a yetişirse, onlara da zekât hakkı vacib oluyor.*» diye rivayet etti.

İbni Abbas'tan gelen bir rivayette de «*Buradaki haktan maksat, öşür (onda bir) veya öşrün yarısı (yirmide bir) dır*» demiştir.

İbni Abbas'tan gelen bir rivayette «*Zekât âyeti, Kur'an'da bulunan bütün (farz) sadaka ayetlerini neshetmiştir*» şeklindedir.

Bazı kimseler «*Bu haktan maksad, zekâttan başka olan bir haktır. Hasat gününde farzdır. O da orada hazır bulunan fakirlere*

bir şeyler yedirmektir. Düşen daneleri, ve meyveleri fakirler için bırakmaktır» dedi. Bu Ali bin Hasan, Ata, Mücahid ve Hammad'ın rivayet edilen bir tefsiridir.

Mücahid'in başka bir tefsirine göre; bu hak şöyledir : «Resûlüllah'ın döneminde Medine'de hurma bahçelerinin sahibleri bir hurma dalını (Mescidin kapısına) getirirdi, isteyenler o daldan yerlerdi. Yezid bin Esem :

«Medine'liler hurmaları topladıkları zaman, bir tomurcuk getirirler, onu caminin herhangi bir köşesine asarlardı. Fakir gelir, asasıyla vurur, düşen danelerini alır yerdi» diyor.

Bu tefsire binaen; acaba bu emir vücubu mu, yoksa istihbabı (mübah görmeyi) mi, yoksa nedbiyeti (mendubluğu) mi ifade eder? Burada iki görüş vardır:

1) Bu emir vücubu ifade eder. Ve böylece zekât âyetiyle neshedildiği gibi Cenab-ı Peygamberin bir göçebeye yaptığı açıklamasıyla da nesh edilmiştir :

Göçebe : *«Ey Resûlüllah! Malımda, zekâttan başka —benim boynumda— farz var mıdır?* diye sorunca Hz. Peygamber :

«Zekâttan başka herhangi bir hak yoktur. Ancak sen kendiliğinden sadaka verirsen olur.» cevabını verdi.

2) Bu emir, nedbi ve istihbabî bir emirdir. Böylece Âyet-i Celîle muhkem bir âyet olur. Mensuh değildir.

Said bin Cübeyr :

«Bu hak, İslâmın başlangıcında vardı. Sonra öşrün farz olmasıyla nesholundu» dedi.

Bir de İbni Abbas'ın, *«Zekât âyeti, Kur'an'daki her sadakayı neshetmiştir»* sözü de buna delildir. Taberi bu görüşü seçmiş ve tashih etmiştir. El-Vahidi ile er-Razi birinci görüşü seçmiş ve tashih etmişlerdir.

Eğer desen ki, hasad ve biçim gününde zekât nasıl verilecektir? Oysa daneler daha başaktadır. Ancak tasfiye olunup kuruduktan sonra zekâtı çıkarılır.

Cevab olarak derim ki; ondan çıkartılacak zekâtın edasını takdir ediniz, yani ne kadar zekât çıkacaktır, bunu takdir ediniz demektir. Çünkü hasad zamanı tasfiye ve kuruma zamanına yakın bir zamandır. Bir de hurma toplatıldığı gün, onda vacib olan hakkın çıkarılması lâzımdır. Ziraat da hurmaya hamledilmiştir. Ancak ziraatta tasfiyeden sonra zekât çıkarılabilir.

«ALLAH İSRAF EDENLERİ SEVMEZ» ÂYETİNDEKİ «İSRAF» HAKKINDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞÜ

(141) *«Sakın israf etmeyiniz. Şüphesiz ki, Allah israf edenleri sevmez...»*

Bu Âyet-i Celîle, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir. Bu tefsirlerin çoğunu «Ruhu'l-Meanî» tefsiri kapsamaktadır. O halde onu nakletmek suretiyle hepsinden istifade etmiş olalım :

Yani haddi aşmayınız. Ellerinizi cömertlik hususunda tamamen açıp da her şeyi fakire vermeyiniz.

İbni Cerir, İbni Ebi Hatim, İbni Cüreyc derler ki; bu âyet Sabit bin Kays bin Şemmas hakkında nazil oldu. Bu zat bahçesinden hurmaları topladı. *«Bugün kim gelirse, ona yedireceğim»* dedi. Akşama kadar her gelene verdi. Akşam elinde bir tek hurması kalmadı. Cenab-ı Hakk, onun üzerine bu âyeti indirdi.

Ebu'l-Âliye de bunun benzerini rivayet ediyor.

Ebi Müslim'den gelen bir rivayete göre :

«Ekini biçmezden önce yemesinde israf etmeyiniz. Tâ ki, fakirlerin hakkı azalmasın» demektir.

Abdurrezzak, İbnü'l-Müseyyib'ten rivayet etti :

«Sadakayı yasaklamayınız, aksi takdirde günahkâr olursunuz» demektir, dediler.

Zuhri; *Âyetin manâsı; Allah'ın ma'siyetinde israf etmeyiniz demektir»* dedi.

Bunun benzeri Mücahid'den de rivayet edilmiştir.

İbni Ebi Hâtim, Mücahit'ten rivayet etti :

«Eğer Ebu Kubeys dağı altın olursa, bir kişi onu Allah'ın taatında sarfederse ,o kişi, israf etmiş sayılmaz. Eğer bir kişi tek dirhemi Allah'a isyan için sarfederse müsrif sayılır.»

Mukatil, Âyetin manâsı . *«Ziraat ve hayvanların (yaratılmasında veya infakında Allah'a putlarınızı ortak koşmayınız demektir»* dedi.

Bütün bu tefsirlere binaen buradaki hitab mal sahiblerinedir. Fakat İbni Ebi Hâtim, Zeyd bin Eslem'den rivayet ediyor ki, hitab idarecileredir. Yani *«Ey idareciler, sizin hakkınız olmayan bir şeyi mal sahiblerinden alıp onları zarara sokmayınız»* demektir.

Et Tıbrisi, *«Bu hitab, hem mal sahiblerine, hem idarecileredir»* dedi. Yani *«Ey mal sahibleri! Siz vermekte israf etmeyiniz. Ey idareci! Sen de almakta ve vermekte israfa kaçma demektir»* dedi.

«Cenab-ı Hakk israfçıları sevmez.» Yani israflarından ötürü onlara buğzeder. İsraflarından dolayı dilerse onlara azab tatbik eder.

(142) *«Hayvanlardan yük taşıyan ve (tüylerinden) döşek yapılanları da yaratan O'dur...»*

Bu âyetin tefsiri : Cenab-ı Hakk, burada hayvanların durumuna uzun uzadıya değinerek şunları söylemektedir : Ey müşrikler! Sizin dediklerinizi, Allah'ın kesesinden uydurduklarınızı Allah (C.C.) iptal etmektedir. Sizin kendi heva ve hevesinizle haram veya helâl kıldıklarınızın durumlarını Cenab-ı Hakk belirtmektedir.

«Hamule»den maksad, deve gibi ağır yükleri taşıyan hayvanlar demektir. Döşekten maksat boğazlanmak için yere serilen hayvanlar veya yünlerinden, tüylerinden döşekler, (yataklar) yapılan hayvanlar demektir. Birinci tefsir, Ebu Müslim'indir ve aynı zamanda Rebi bin Enes'ten de rivayet edilmiştir. İkinci tefsir ise, el-Cübbai'nin tefsiridir.

Bazıları «Hamule», yük taşımaya elverişli olan büyük baş hayvanlardır. «FARS» ise, boyu yere daha yakın, küçük ve yük taşıma çağına gelmeyen hayvanlardır» dedi. Bu da, İbni Mesut'tan rivayet edilmiştir. Fakat İbni Mesud, «HAMİHE»yi sadece develerin büyüklerine, FARŞI da sadece develerin küçüklerine tahsis etmiştir.

Bu tevil, aynı zamanda İbni Abbas'tan da gelen bir rivayettir. İbni Abbas'ın diğer bir rivayetinde; «Hamule, deve, at, katır, merkeb ve yük taşıyan her türlü hayvan, Farş ise, koyunlardır. denmektedir.

(142) *«Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyiniz. Ve şeytanın adımlarına uymayınız. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır...»*

Bu âyetin izahı : Cenab-ı Hakk'ın rızık olarak size verdiğinin bir kısmını yiyiniz. O helâldir. Zira «RIZIK,» helâl ve haramın ikisini de kapsamaktadır.

Mu'tezileler : *«Rızık, ancak helâle tahsis edilir»* demişlerdir. Bu âyeti bu şekildeki iddialarına bir delil kabul etmişlerdir. Bu âyetin yorumunda mantikî bir kaziyye yapmışlardır. Bu kaziyyenin takdiri şöyledir:

«Haram, şer'an yenilmeyendir. Bunun böyle olması apaçıktır. Rızık şer'an yenilendir. Çünkü Cenab-ı Hakk, *«Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyiniz»* [A'raf : 142] buyurmuştur. Öyleyse haram, rızık değildir.» Alûsi bunları naklettikten sonra şunu ekliyor:

Malûmundur ki, eğer her rızık şer'an yenilmiş olsa bu kaziyyeleri fayda verir. Fakat âyet buna işaret etmiyor. Eğer âyetteki, «MİN» kelimesi BAZ —bir kısım— manâsını ifade ediyor, ayetin manâsı : Allah'ın rızık olarak size verdiğinin bir kısmını (helâl kısmını) yiyiniz demektir desek, zaten âyetin manâsının ifade ettiği zahirdir. Eğer «MİN» kelimesi ibtida (başlanmak) manâsında işe «Allah'ın size rızık olarak verdiğinden başlayıp yiyiniz» demek ise, bu takdirde bütün rızkın yenilmesine işaret eden bir manâ yoktur.

Bazı tefsir alimleri, *«Ayetin manâsı Allah'ın size vermiş olduğundan helâl biliniz. Helâl ve haram hususunda, aba ve ecdadınızı taklit ederek kendiliğinizden ve Allah'ın kesesinden uydurarak hüküm vermeyiniz. Şeytanın adımlarına uyup ona tâbi olmayınız demektir»* dediler. Şeytanın adımlarından maksat, yollarıdır. Çünkü şeytanın çeşitli yolları vardır. Onların «Bahire, Saibe, Ham» denilen hayvanların etlerini kendilerine haram kılmaları veya erkeklere helâldir, kadınlara haramdır demeleri ancak şeytanın onları kandırmalarından, onların da şeytanın görüşüne tâbi olmalarından ileri geliyor. Şeytanın ,insanoğluna düşmanlığı açıktır. Bu da insanların ilki olan Hz. Adem'in cennetten çıkarılmasına sebeb olmasından ileri geliyor.

ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ
آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۗ نَبِّـُٔوْنِيْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۙ
١٤٣ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ
آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۗ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ
بِهٰذَا ۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ
النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۚ
١٤٤ قُلْ لَّآ اَجِدُ فِيْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَّطْعَمُهٗٓ
اِلَّآ اَنْ يَّكُوْنَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَّسْفُوْحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيْرٍ
فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ١٤٥ وَعَلَى الَّذِيْنَ
هَادُوْا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِيْ ظُفُرٍ ۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا
عَلَيْهِمْ شُحُوْمَهُمَآ اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُوْرُهُمَآ اَوِ الْحَوَايَآ اَوْ
مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۗ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ١٤٦

(143) «Allah o hayvanlardan sekiz çifti yarattı. Koyundan iki, (koç ve dişi) keçiden iki (teke ve dişi). (Ey habibim) De ki: Acaba Allah bunların iki erkeğini mi, iki dişisini mi yoksa iki dişinin rahimlerinin kapsadığını mı haram kıldı? Eğer doğru iseniz bana ilimle cevab veriniz.»

(144) «Deveden ve sığırdan da iki erkek ve dişi yarattı. De ki: — Acaba iki erkeği mi, iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin kapsadığını mı Allah haram kıldı? Veya Allah size bunu vasiyet ettiğinde orada hazır mıydınız? Halkı ilimsiz saptırmak için yalandan Allah'a iftira eden kimseden daha zalim kim olabilir? Kuşkusuz Allah zulmeden kavme hidayet etmez.»

(145) «De ki: — Bana inen vahiyde yiyecek bir kimse için yiyeceği şeyden leş, akan kan, necis olan domuz eti veya Allah'tan başkasının adına bir fısk olarak boğazlanan müstesna, haram edilmiş bir şeyi bulmuyorum. Bununla beraber, kim ki çaresiz kalırsa (başkasının hakkına) tecavüz etmemek ve zaruret miktarını aşmamak şartıyla (bu istisna edilen haramlardan da yiyebilir.) Kuşkusuz senin Rabbin çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.»

(146) «Biz, yahudi olanlara, tırnaklılar [bulunan bütün hayvanlar]ı haram ettik. Sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram ettik. Bunların sırtlarının ve bağırsaklarının üzerinde bulunan veya herhangi bir kemiğine karışan yağları haram etmedik. Onları zulümlerinden ötürü bu cezaya çarptırdık. Kuşkusuz biz, doğru söyleyenleriz.»

143. âyet, Malik bin Avf ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Onlar şunu derlerdi: *«Şu evcil hayvanların karnında bulunanlar, sadece bizim erkeklerimize mahsus olup dişilerimize haramdır.»* Böylece Cenab-ı Hakk, peygamberinin ve mü'minlerin dikkatini bu âyet ile helâl kıldığı nesnelerine çekti ki, Allah'ın helâlini haram kılanların durumuna düşmesinler.

Bu âyette bahsi geçen «Sekiz çift»ten maksat, sekiz ferttir. Çünkü Araplar katında başkasına muhtaç olan her ferde çift deniliyor. Meselâ : Erkeğe çift deniliyor. Dişiye çift deniliyor. Bir de Arap lûgatinde «ZEVC» tâbiri hem tek için, hem de çift için kullanılır. Zira hem, *«Onların ikisi, iki çifttir,»* hem de *«Onlar, çifttir»* deniliyor. Nitekim *«Onların ikisi, iki eşittirler. Onların ikisi eşittir»* denildiği gibi..

Koyunun ikisinden maksat; erkek ve dişisidir. Keçinin «ikisin»den maksad da teke ve keçidir.

İLİMDE MÜNAZARA

Bu Âyet-i Celîle Bahire ve beraberinde bahsi geçen hayvanların müşrikler tarafından haram olarak ilân edilmesine karşı bir delil getirmektedir. Onların *«Bu evcil hayvanların karnındaki, sadece bizim erkeklerimize mahsustur. Bizim kadınlarımıza haramdır»* demelerine karşı delil getirmektir. Böylece bu âyet ilimde münazaranın varlığını isbat etti. Çünkü, Cenab-ı Hakk, Peygambe-

rine, onlarla münazara etmesini ve onlara sözlerinin fasit olduğunu açıklamasını emrediyor.

Bu Âyet-i Celîlede, aynı zamanda düşünce ve kıyasın isbatı vardır. Ve bu âyette «KIYAS»ın «NASS» ile karşı karşıya kaldığında bâtıl olduğunun delili vardır.

Rivayete göre KIYAS'ın üzerine nakz varid olursa bâtıl olur. Çünkü Cenab-ı Hakk, onlara sıhhatlı ve doğru mukayese yapmayı emrettiği gibi nedenlerini araştırıp bulmalarını da emretti.

Âyetin manâsı : Ey Habibim! Onlara de ki, eğer Cenab-ı Hakk, erkekleri haram kılmış ise, o vakit her erkek haramdır. Eğer dişileri haram kılmış ise o vakit her dişi haramdır. Eğer iki dişinin (yani koyun ve keçiden olan dişilerin) rahminde bulunanı haram etmiş ise, o vakit ister erkek olsun ister dişi her doğan haram olur. Çünkü hepsi doğmuştur. Dolayısıyla hepsi haram olur. Çünkü hepsinde bu ilk neden vardır.»

Böylece Cenab-ı Hakk, onların nedenlerinin yıkıldığını, sözlerinin fasit olduğunu açıkladı. Onların yaptığının Allah'a iftira etmek olduğunu bildirdi.

«İlimli olarak bana haber veriniz.» Âyetin bu cümlesi şunu ifade eder · Eğer katınızda bir ilim varsa, sizin uydurmuş olduğunuz haramlık hükmünün nerden geldiğini biliyorsanız, bana haber verin. Halbuki sizin ilminiz yoktur. Çünkü siz herhangi bir kitab okumuş değilsiniz. Yoksa Cenab-ı Hakk, bunları haram kıldığı zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?

Kâfirler Resûl-i Ekrem'in bu delilleri getirmesi karşısında susturulduklarında iftira etmeye başlayıp *«Allah (C.C.) böyle emretmiştir»* dediler. Cenab-ı Hakk, onların bu iftiralarını reddetmek için :

(144) *«Acaba Allah üzerine iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bu iftirayı ilimsiz olarak, insanları sapıtmak için yapanlardan daha zalim kim olabilir?»* buyurdu. Böylece Cenab-ı Hakk, hem onların yalan söylediklerini ,hem de herhangi bir delili ikame etmediklerini açıklamış oldu..

YENİLMESİ HARAM OLAN HAYVANLAR VE BU KONUDA İLİM EHLİNİN GÖRÜŞLERİ

Cenab-ı Hakk 145. âyette :

«Ey Muhammed! Onlara de ki: Benim katıma Allah (C.C.) tarafından vahyolarak gönderilende (şu âyette) *istisna edilenlerden başka bir haramı görmüyorum.»*

Âyetin izahı :

Sizin istek ve şehvetlerinizle haram olarak ilân ettiklerinizin hiçbirisi bana gelen vahyin içinde yoktur. Bu Âyet-i Celîle Mekkîdir ve hicretten önceki dönemde nazil olmuştur. Allah'ın şeriatında o dönemde burada bahsedilen nesnelerden başka bir haram gelmemişti. Sonra el-Maide sûresi Medine döneminde (hicretten sonra), nazil oldu. Ve boğularak öldürülen, dövülerek öldürülen, düşerek veya toslaşarak ölen hayvanların ve içkinin haram olduğunu beyan ettiği gibi diğer haramları da burada belirtti. Resûl-i Ekrem de, Medine'de, her tırnaklı ve yırtıcı hayvanın, her tırnaklı kuşun etinin haram olduğunu bu haramlar listesine ekledi.

Âlimler, bu ayetin hükmünde ve tevilinde çeşitli görüşler ileri sürmüşler : Birinci görüş bu âyet Mekke döneminde nazil olmuş, Resûl-i Ekrem tarafından haram olarak ilân edilen her şeye bu âyetten sonra Kur'an'la gelen haramlar eklenmiştir. Bu, Cenab-ı Hakk tarafından bir hükmün arttırılışıdır. Peygamberinin diliyle onun ilân edilişidir. Dikkatli, zeki ve eser ehli olan âlimlerin çoğunun görüşü budur. Bunun benzeri, kadını halasının veya tey-

zesinin üzerine nikâh etmesinin haram olmasıdır. Zira bu hüküm hadisle sabit olmuştur. Oysa Cenab-ı Hakk, El-Maide'de de nikâh edilmesi haram olan kadınları sıralarken içlerinde hâlâ, yeğenile beraber aynı kişinin nikâhında olamaz demedi. Nitekim «Eğer iki kişi olmazsa, bir erkek iki kadın olsun» âyetinde gelen hükme, bir şahidle beraber yemin olursa hüküm etmeye temel olur, hükmünün hadisle eklenmesi gibi...

Bazıları bu âyet, Cenab-ı Peygamberin *«Ön dişi parçalayıcı olan her yırtıcı hayvanın eti haramdır»* hadisiyle neshedilmiştir, dedi. Hadisi, İmam Malik rivayet etmiştir ve sahihtir.

Bazı âlimler de, *«Bu âyet, mensuh değildir, muhkemdir. Ancak bu âyette haram kılınanlar haramdır. Onun ötesinde haram yoktur.»* dediler.

Bu görüş, İbni Ömer, İbni Abbas ve Aişe validemizden de rivayet edilmiştir. Ve bu görüşün tam tersi de bu zatlardan rivayet edilmiştir.

İmam Malik *«Açıkça haram edilen herhangi bir şey yoktur. Ancak bu âyette olanlar vardır»* dedi.

İbni Huvayze Mendat : Bu âyet, hayvanlardan ve başka nesnelerden helâl olan her şeyi kapsamaktadır. Ancak âyette istisna edilen murdar et, akıtılmış kan, domuz eti müstesnadır. Bunun için yırtıcı ve sair hayvanların etleri mübahtır. Ancak insan ve domuz eti bu hükmün dışındadır, dedi.

İmamı Malik'in talebesi El-Kiya et-Taberi, İmam Şafii *«Haramdır diye kendisinden bahsedilmeyen her hayvanın eti helâldir»* kaidesini, bu âyet üzerine bina etmiştir, dedi.

Ancak bu âyetin içinde bahsi geçmeyen nesnelerin haram olması için özel delilin olması, İmam-ı Şafii'den nakledilen genel kaidenin dışındadır.

Denildi ki, «Bu âyet, muayyen bir şeyin durumunu sorana cevabtır. Sual gibi cevab da, özel olarak vâki olmuştur. Bu görüş, İmam Şafii'nin mezhebidir. Zira İmam Şafii, Said bin Cübeyr'den rivayet etti :

«Bu âyette, birtakım şeyler vardır. Sahabeler onların durumunu Resûlüllah'tan sordular. Cenab-ı Peygamber bu şeylerden haram olanlara dair cevab verdi.»

Bazı alimler, «Âyetin manâsı «Vahiy halinde, vahyin nazil olduğu anda, bana vahyedilenin içinde, burada istisna edilenlerin dışında haram kılan bir şeyi bulamadım. Ama bu vahiyden sonra başka şeylerin haram olarak gelmesini âyet menetmez demektir» dediler.

İbnu'l-Arabi, *«Bu Âyet-i Celîlenin hicretten sonra nazil olduğunu»* iddia ediyor. Oysa bu âyet, âlimlerin çoğunun görüşüne göre Mekkî'dir, Hicretten önce nazil olmuştur. Bu âyet, İbnu'l-Arabi'nin iddiasına göre Cenab-ı Peygambere *«Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim»* [Maide : 3] âyetinin nazil olduğu günde nazil olmuştur. Ve bundan sonra da neshedici bir âyet gelmemiştir. Öyleyse bu âyet muhkemdir. Bu âyette haram olarak ilân edilenlerden başkası haram değildir. Kurtubi, bunları naklettikten sonra derim ki, bu görüşün İbnu'l-Arâbî'den başkası tarafından savunulduğunu görmedim. Ebu Ömer bin Abdulberr, —El-En'am— sûresinin Mekkî olduğunda ittifak bulunduğunu ileri sürüyor. Ancak *«De ki : Geliniz, Rabbınızın size haram kıldığını size okuyayım»* diye başlayan üç âyet müstesnadır. El-En'am'dan sonra birçok âyet nazil oldu. Birçok sünnetler geldi. Medine'de içkinin haram edilişi El-Maide sûresinde indi. Ve alimler Resûl-i Ekrem, dişleriyle parçalayıcı olan yırtıcı hayvanların etinin haram olduğuna Medine döneminde dikkati çektiğinde ittifak ettiler.

İsmail bin İshak dedi ki :

Bütün bunlar işaret eder ki; bu durum Medine'de «De ki : Bana vahyedilenin içerisinde herhangi bir haramı bulamadım. An-

cak leş, akmış kan, domuz eti veya Allah'tan başkası adına kesilenin etinin haram olduğunu görürüm.» âyetinden sonra olmuştur. Çünkü bu âyet, Mekkî'dir (Yani hicretten önceki dönemde nazil olmuştur.)

Ben derim ki, âlimler arasındaki ihtilaf noktası işte budur. Bir cemaat, dişleriyle parçalayıcı olan yırtıcının haram olduğunu belirten hadislerin zahirinden udul (dönüş) etmiştir. Çünkü bu âyet o hadislerden sonradır. Ve bu âyetteki «HASIR» açıktır. Ve bu âyetin hükmüne yapışmak daha evlâdır. Çünkü bu, ya daha öncekileri nesheder veya o hadislerden daha kuvvetli ve daha racihtir.

Haram olduğunu savunanlara gelince; onlara göründü ve onların katında sabit oldu ki, El-En'am sûresi Mekkî'dir ve hicretten önce nazil olmuştur.

Bu âyet, cahiliyet ehlinin «Bahire,» «Saibe,» «Vesile,» ve «Ham» gibi haram kıldıklarına bir reddiyedir. Bu âyetten sonra Cenab-ı Hakk, evcil merkebler, katırlar, dişiyle parçalayıcı olan hayvan ve pençesiyle parçalayıcı olan kuşlar gibi birçok şeyleri haram kıldı.

Ebu Ömer «Ancak bu âyetteki açıklananlar haramdır» diyenlerin kasten Allah'ın ismi üzerine anılmayarak kesilen hayvanın etini haram saymamaları ve lazim gelir ki müslümanların katında haram olduğu sabit olan içkiyi helâl saymaları gerekir. Çünkü müslümanların ittifakiyle sabittir ki üzümden yapılan şarab haramdır. Böylece Resûlüllah (S.A.V.), En'am sûresinde kendisine vahyedilenden başka bir haramı bulmuştur. Bu haramları getiren vahiy de En-am sûresinden sonra gelmiştir.

İmam Malik'ten; yırtıcı hayvanın, merkebin, katırın eti hakkında gelen rivayetler değişik ve muhteliftir.

Mürre, *«Bunlar haramdır çünkü Cenab-ı Peygamberin bun-*

ların hakkında yasağı vardır. Muvatta'da olduğu gibi İmam Malik'in en sıhhatlı sözü budur» dedi. Yine Mürre : «Mekruhtur. El Mudevvene'nin zahirinden bu anlaşılır. Çünkü âyetin zahiri de böyledir» dedi.

Bir de, İbni Abbas'tan, İbni Ömer ve Aişe'den bunların yenmesinin mübah olduğu rivayet edilmiştir. Bu da Evzaî'nin sözüdür.

Buhari, Amr bin Dinar'ın rivayetinden alarak şunları naklet-ti : Cabir bin Zeyd'den sordum :

— *Halkın iddiasına göre Resûl-i Ekrem, evcil merkeblerin etinin yenmesini yasaklamıştır. Siz ne buyurursunuz?*

Dedi ki :

— Bizim Basra'da, El Hakem bin Âmru'l-Gifari böyle derdi. Fakat büyük alim Abdullah İbnu'l-Abbas buna muhalefet ederek şu âyeti okudu :

«De ki; Bana vahyolunanın içinde bu müstesnaların dışında herhangi bir haram bulamıyorum.»

İbni Ömer'den rivayet ediliyor :

Birisi ondan yırtıcı hayvanların etinin haram olup olmadığını sordu. O da *«Onlar da bir beis yoktur»* diye cevab verdi.

İbni Ömer'e Ebu Sa'lebetu'l-Huşeni'nin hadisi nakledildi. O hadis de şöyledir : Allah'ın Resûlü *«Dişleriyle parçalayıcı her canavarın eti haramdır»* demiştir. Cevab olarak dedi ki :

«Biz, Rabbimizin kitabını baldırlarına çiş eden bir göçebenin naklettiği bir hadisten dolayı bırakmayacağız.» Yani rivayet edilen hadisin sıhhatına güvenmedi...

Eş-Şa'bi'den :

«Filin ve aslanın eti yenilir mi?» diye sorulduğunda bu âyeti okuyup ve devamla şunları söyledi :

Hz. Ebu Bekr'in torunu Kasım rivayet etti : Aişe validemiz, halkın *«Dişiyle parçalayıcı her canavarın eti haramdır»* dediklerini işitince, *«O, helâldir»* dedi ve delil olarak bu âyeti okuduktan sonra :

«Çanakda kaynayan su, kan gibi sarımtırak bir reng aldığı halde Resûlüllah onu görüyor, onu haram kılmıyordu» dedi.

Bu hususta ki sıhhatlı görüş daha önce söylediklerimizdir. Bir de bu Âyet-i Celîleden sonra gelen haramların hepsi bunun üzerine atfedilir ve buna eklenir.

Kadı Ebu Bekr bin Arabi de, El-Kabes'inde buna işaret etmiştir. Buradaki işareti, «Ahkâm» adlı eserinde söylediklerinin tam tersidir. İbni Abbas'tan rivayet ederek dedi ki: *«Bu âyet, Kur'an'ın en son inen âyetidir.»*

Bağdadlılar : Bu âyette zikredilenden başka her şey helâldir. Fakat yırtıcı hayvan etinin yenmesi mekruhtur» dediler.

Malik, Şafii, Ebu Hanife, Abdulmelik gibi diğer fâkihler katında her dişiyle parçalayıcı olan canavarın eti haramdır. Bu haramlık, *«De ki : Bana vahyedilenin içerisinde istisna edilenlerin dışında herhangi bir haramı görmüyorum»* âyetinden sonra gelmiştir. Bu da, hakkında varid olan delille sebittir. Nitekim Cenab-ı Peygamber :

«Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisiyle helâl olur küfür, zina ve öldürmekle helâl olur» dedi.

Oysa alimlerimiz *«katlin sebebleri, ondur»* dediler. Bu on sebebin hepsi de gelen delillerle sabit oldu. Çünkü Resûl-i Ekrem, ancak Allah'tan kendisine gelen ilimden haber verirdi. Allah dile-

diğini siler, dilediğini tesbit eder, dilediğini nesheder, dilediğini takdir eder. (Allah dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın annesi onun nezdindedir.) [Râd : 39] Bir de Resûlüllah'tan sabit olmuştur ki,

«Dişiyle parçalayıcı olan her yırtıcının etinin yenmesi haramdır.»

Rivayet ediliyor ki; Cenab-ı Peygamber, dişiyle parçalayıcı her canavarın ve tırnağıyla parçalayıcı her kuşun etini yasaklamıştır.

Müslim, Maan'dan, o da Malik'ten rivayet etti :

«Tırnaklarıyla parçalayıcı her kuşun yenmesi yasaklandı.»

Birinci görüş daha sıhhatlıdır. Dişiyle parçalayıcı olan her canavarın haram olması Maliki mezhebinin görüşüdür. İmam Malik «El Muvatta» adlı kitabında «dişleriyle parçalayan yırtıcı hayvanların haram olması» başlıklı bir bölüm açtı. Bu başlıktan sonra bahsedilen hadisi zikretti. Ondan sonra da şunu söyledi :

«Bizim katımızda emir budur.»

Ve böylece İmam Malik, amelin eserle beraber geldiğini haber verdi.

El Kuşeyri, İmam Malik'in *«Bu âyet, en son inenlerdendir»* demesi, *«Bu eşyanın bu âyetten sonra haram olması sabit olmuştur»* dememize mani değildir. Halbuki Cenab-ı Hakk, temizleri helâl, habisleri haram kılmıştır. Allah'ın Resûlü; her yırtıcı ve dişleriyle parçalayıcı hayvanın, pençeleriyle avını parçalayan kuşların yenmesini, yasakladığı gibi, evcil merkeblerin etinin yenmesini de Hayber fethinde (senesinde) nehyetmiştir. Bu tevilin doğruluğuna işaret eden delil; dışkının, sidiğin ve pis böceklerin

ve merkeblerin haram olmasındaki icmadır. Oysa bunların hiçbirisi bu âyette zikredilmemiştir» dedi.

«TAHRİM» TABİRİ

İbni Atiyye, *«TAHRİM» tâbirini, Allah Resûlü'nün dilinden gelirse hangi şey hakkında gelmişse onu son derece tehlikeli ve menedici olacak raddeye getirmeye de son derecenin altındaki kerahet derecesinde durdurmaya da elverişlidir» diyor.* Binaenaleyh «TAHRİM» tabiriyle hadisleri tevil eden sahabelerden teslim olmak karinesi var ise, hepsi onun üzerinde icma etmişse, hadisin lafızları da orada çarpışık değil ise, şer'an bu şeyin haram olmasının son noktaya vardığı ve kesinlik kazandığı vacib oluyor. Böylece âyette bahsedilen mundara, domuza ve akıtılmış kana ilhak edilmiş oluyor. İşte içkinin haram edilmesinin sıfatı bu. O, «TAHRİM» tabiri ki herhangi bir karine beraberinde yoktur. Hadisleri bilmelerine rağmen imamlar onda ihtilâf etmişlerdir. Meselâ : Cenab-ı Peygamberin «Her yırtıcı ve dişiyle parçalayıcının yenmesi haramdır» hadisi gibi. Sahabeler ve onlardan sonra gelen alimler, bu hayvanların etinin haram olmasında ihtilaf etmişlerdir. Binaenaleyh bu yönlerden ötürü nazar ehli «TAHRİM» tabirini burada «KERAHET» manâsındaki yasağa yorumlayabilirler. Zira o Tahrim tabiriyle beraber tevil karinesi gelmiştir. Mesela : Cenab-ı Peygamber, «Evcil merkeblerin etlerinin haram kılındığı o hâdisede hazır bulunan bazı sahabeler, bunun nedeni «Necis olduğudur» diye tevil ettiler. Bazıları da *«Halkın yükünü taşıyıcılar yok olmasın diye Cenab-ı Peygamber bunu söylemiştir»* diye tevil ettiler. Bazıları da *«Bu, katıksız bir haramdır»* şeklinde tevil ettiler. Böylece onların etlerinin haramlığında ümmetin ihtilaf ettiği sabit oldu. Öyleyse nazar ehli buradaki «TAHRİM» tabirini «KERAHET» manâsındaki yasağa hamledebilir. Tabii, içtihad ve kıyas şartiyle...

Âmr bin Dinar, Ebu Şa'sa'dan, o da, İbni Abbas'tan rivayet etti :

«Cahiliye ehli, bir takım şeyleri yer, bir takım şeyleri de terkederlerdi. Cenab-ı Peygamber, Allah (C.C.) tarafından gönderildi. Ona kitab indirildi. Peygamber, ancak o kitabın helâl ettiğini helâl, onun haram ettiğini haram ilân edebildi. O kitab neyi helâl etmişse o helâldir, neyi haram etmişse o haramdır. O kitab hangi şeyde susmuş ve hakkında bir hüküm vermemişse, o da affedilmiştir» dedikten sonra bu Âyet-i Celîleyi okudu. Yani bu âyetin zahirine göre Cenab-ı Hakk'ın haram etmediği bir şey mübahtır.

Huzuri, Ubeydullah bin Abdullah bin Abbas'tan rivayet etti :

Bu zat bu âyeti okudu ve dedi :

«Cenab-ı Hakk, mundar'ın yenmesini, yani etini haram kılmıştır. Deri, kemik, yün ve tüyler ise helâldir.»

Ebu Davud, Milkam bin Telibe'den, o da babasından rivayet etti :

«Resûlüllah ile arkadaşlık ettim. Ondan yerdeki böceklerin herhangi birisine haram dediğini işitmedim.»

Bu hadisteki böceklerden maksad; Kirpiler, keler ve orman faresi (yani arap tavşanı dedikleri hayvan) gibi yeryüzünde yaşayan küçücük hayvancıklardır.

Bu zatın, *«Ben onlar hakkında haram dediğini işitmedim»* demesi onların helâlliği hakkında delil değildir. Çünkü o işitmemiş, başkası işitmiş olabilir.

Halk Arap tavşanının ve Elveber denilen haşaratın yenmesi hakkında ihtilâf etmişlerdir: Urve, Ata, Şafii, Ebu Sevr *«Arap tavşanı yenir»* demişlerdir. İmam Şafii, *«Vebri yemekte beis yoktur»*, İbni Sirin *«Mekruhtur»* demişler.

El Hakem, Hammad ve rey erbabı *«Mekruhdur»* demişlerdir.

Rey erbabı; kirpinin de mekruh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Malik bin Enes'ten kirpinin hükmü sorulmuş, «*Bilmem*» demiştir.

Ebu Amr, «Malik kirpinin yenmesinde beis yoktur dedi» diyor. Ebu Sevr de «*Kirpi yemekte beis yoktur*» diyordu. Şafii'den de bunu hikâye etti. İbni Ömer'den kirpi hakkında yenilip yenilmeyeceği soruldu. İbni Ömer; bu Âyet-i Celîleyi okudu. İbni Ömer'in yanında bir ihtiyar bulunuyordu. O, «Ebu Hureyre'den dinledim, diyordu ki, Resûl-i Ekrem'in katında kirpiden bahis geçtiğinde;

«*O, pislerden bir pistir*» dedi.

İbni Ömer : «*Eğer Allah'ın Resûlü bunu söylemiş ise, onun dediği gibidir*» dedi. Bunu, Ebu Davud rivayet etti.

İmam Malik; kelerin, arap tavşanının ve kelere benzer elverelin yenmesinde sakınca yoktur demiş. İmam Malik'e göre yılanlar öldürüldüğünde yenilebilir. Bu İbni Ebi Leyla'nın ve Evzâi'nin de görüşüdür. Yılanlar, akrepler, fareler, kirpiler ve kurbağalar da böyledir.

İbn-i Kasım, yeryüzündeki haşaratı, akrepleri ve böcekleri, İmam Malik'e göre yemekte bir sakınca yoktur. Çünkü onların suda ölmeleri, suyu bozmaz, demiştir.

İmam Malik «Arı yumurtalarını, peynirdeki kurtçukları hurma ve benzeri meyvelerdeki kurtçukları (o maddelerle beraber yemekte de beis yoktur» demiştir. İmam Malik'in delili ise, Milkam bin Talib ile İbni Abbas ve Ebu Derda'nın «*Allah, neyi helâl kılmışsa o helâldir, neyi haram kılmışsa o haramdır. Neyin hakkında sükût etmişse, o affolunmuştur*» hadisleridir.

Aişe validemiz, fare hakkında «*Haram değildir*» dedi ve bu âyeti okudu.

Medine ehlinin alimlerinden bir cemaat, yılanlar ve kelerler gibi, yeryüzünün haşerat ve böceklerinin yenmesini haram görürlerdi. Fareler gibi haşerelerin de yenmesi haramdır derlerdi. Öldürülmesi caiz olan her şey bu alimlere göre yenilmez. Kesmek onları helâl kılmaz. Bu, İbni Şahab, Urve, Şafii, Ebu Hanife ve arkadaşlarıyla diğer alimlerin görüşüdür.

İmam Malik ve arkadaşlarının katında vahşi hayvanların yırtıcılarından hiçbir şey yenilmez. Evcil ve Vahşi kediler de yenilmez. Çünkü yırtıcı hayvan (sınıfına dahildir.) Tilki, İmam Şafii'ye, göre yenilir. İmam Malik'e göre Doğan, Kartal, Akbaba gibi yırtıcı kuşların yenilmesinde beis yoktur. İster mundar hayvanı (cifeyi) yesinler, isterse yemesinler.

Evzai *«Bütün kuşlar helâldir. Ancak leş kuşunu mekruh görmüşlerdir»* dedi.

İmam Malik delil olarak Ehli ilimden hiç kimsenin, kuşların yenmesini mekruh gördüğünü duymadığını söylemiştir. Cenab-ı Peygamberin, pençesiyle yırtıcı olan kuşların yenmesini nehyeden hadisin olmadığını İmam Malik savunuyor.

İmam Malik'in talebesi Eşheb'e göre; İmam Malik «Fil etinin yenmesinde kesildiği takdirde beis yoktur» diyor. Bu, aynı zamanda Şa'bi'nin de görüşüdür. İmam Şafii; fil eti haramdır» dedi.

İmam Ebu-Hanife ve talebeleri «Sırtlan ile tilkinin yenmesini kerih» görmüşlerdir. İmam Malik'in bu hususdaki delili; yırtıcı ve dişiyle parçalayıcı hayvanların hakkında gelen umumi yasaktır. Zira Cenab-ı Peygamber burada herhangi bir yırtıcıyı tahsis etmemiştir. Nesei'nin sırtlan hakkında «yenmesi mübahtır» diye rivayet ettiği hadis, bu nehy hadisine ters düşmez. Çünkü bu hadisi, Abdurrahman bin ebi Ammar tek başına rivayet etmiştir. Bu zat da ilmin nakliyle şöhret bulmuş bir zat değildi. Ondan daha alim olanla fikri çarpıştığı zaman, fikri delil olmaz.

Ebu Ömer, «Tevatür olarak birçok yönden dişiyle parçalayıcı olan canavarın etinin yenmesi nehyedilmiştir. Bunu, güvenilir ve alim birçok imamlar da rivayet etmişlerdir. Onlara İbni Ebi Ammar'ın hadisiyle karşı çıkmak muhaldir» dedi.

Ebu Ömer «Müslümanlar, ittifak etmişlerdir ki, maymunun eti yenmez. Çünkü Cenab-ı Peygamber onun yenmesini yasaklamış, onun alış verişi caiz değildir. Çünkü onda menfaat yoktur» diyor.

Er-Ruyani'nin Şafii mezhebinde telif etmiş olduğu «El-BAHR» adlı kitabında İmam Şafii «*Maymunun satışı caizdir*» demiştir. Çünkü maymun eğitilir ve eğlenmek için ondan istifade edilir.

El Keşfî, İbni Şureyh'ten rivayet ediyor: Maymunu satmak ve satın almak caizdir. Çünkü onda menfaat vardır. Soruldu : Hangi yönden onda menfaat vardır? «Çocuklar onunla eğlenirler» diye cevab verdi.

Ebu Ömer, «köpek, fil ve dişiyle parçalayıcı olan bütün hayvanlar benim katımda maymun gibidir. Bu hususta Resûlüllah'ın sözünde delil vardır» diyor:

«CELALE» (PİSLİK YİYEN HAYVAN) HAKKINDA ALİMLERİN GÖRÜŞÜ

Ebu Davud, İbni Ömer'den rivayet etti :

Resûl-i Ekrem «CELALE» veya «CÜLALE» (pislik yiyen hayvan)ın etini ve sütünü nehyetmiştir.

Bir rivayette; «Deveden olan celalenin yenilmesini ve sütünden içilmesini yasaklamıştır.»

El Halimî Ebu Abdullah dedi ki :

Celaleye gelince; *«O pislik yiyen hayvan ve başıboş gezen tavuklardır. Resûl-i Ekrem onların etinin yenmesini nehyetmiştir.»*

Alimler *«Etinden dışkının kokusu veya tadı gelen bu tür hayvanların eti haramdır eğer böyle bir koku gelmezse helâldir»* dediler.

El Hattabi *«Bu yasak ,tenzihi ve nezafet yönündendir»* dedi. Çünkü celalenin yemesinin çoğu pislik olduğu takdirde, pislik kokusu etinde belirir. Fakat hayvan yediği bitki ve danelerle beraber pislikten az bir şey alırsa, o vakit celale sayılmaz. Bu, başıboş olmayan bir tavuk gibidir. Böyleleri pek az pislik karıştırırlar. pisliğin gayrisinden daha fazla yerler. Bunların yenmesinde kerahet yoktur.

Eshab-ı rey, Şafii ve İmam Ahmed *«Cülâle birkaç gün hapsedilip başka yem ona verilmedikçe, eti yenilmez. Birkaç gün hapsedildikten ve eti temizlendikten sonra kesilip eti yenilir»* demişlerdir.

Hadiste rivayet edildi:

«Pislik yiyen sığır, kırk gün tutulduktan sonra kesilip eti yenir.»

İbni Ömer, *«Tavuk üç gün bağlanır, sonra kesilir»* dedi.

İshak, «Kesildikten sonra, eti güzelce yıkanır o zaman yenmesinde bir beis yoktur» dedi.

Hasan Basri, pislik yiyen hayvanın etinin yenmesinde bir beis görmüyordu. Malik bin Enes de aynı görüşte idi.

Rastgele yerlere insan dışkısının atılması nehyedilmiştir. Bazı sahabelerden rivayet edilmiştir:

Biz Resûlüllah'ın arazisini kiraya verirdik. Onu kiralayana dışkı atılmamasını şart koşuyordu.

İbni Ömer'den gelen rivayet :

Arazisini kiraya veriyor, insan dışkısıyla pisletilmemesini şart koşuyordu.

Rivayete göre bir kişi arazisini insan dışkısıyla gübreliyordu. İbni Ömer ona :

«Bu araziden çıkanı insanlara yediren sen misin?» diye ithamda bulundu.

At etinin yenilip yenilmemesinde ihtilaf vardır : İmam Şafii'ye göre mübahtır. Sahih de budur. İmam Malik'e göre mekruhtur.

Katıra gelince, o merkeb ile attan meydana gelen bir hayvandır. Onun bir tarafı olan at ya yenir veya mekruhtur. İkinci tarafı olan merkeb ise, haramdır. Haramın hükmü burada galebe çaldı. Çünkü *«Helâl ile haram bir araya gelirse, haram galib gelir»* kaidesi vardır.

Halef ve selefin cumhuru tavşan etinin yenmesinin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Abdullah bin Âmr bin Ast'tan haram olduğu hikâye edilmektedir. İbni Ebi Leylâ *«Mekruhtur»* dedi. Abdullah bin Âmr, «Tavşan Resûlüllah'a getirildi. Ben de orada oturuyordum. Resûlüllah yemedi ve yiyenleri de yasaklamadı» dedi. İddiaya göre, o hayız görür. Ebu Davud bunu zikretti.

En-Nesei «Mürsel» olarak Musa bin Talha'dan rivayet etti :

«Resûlüllah'a bir tavşan getirildi. Kişi onu kızartmıştı.

— Ey Allah'ın Resûlü! Ben onda kan gördüm,» dedi. Bunun üzerine Resûlüllah onu yemedi, nezdindekilere :

— *Siz yiyiniz! Eğer benim iştahım çekseydi ben de yerdim,»* buyurdu.

Derim ki : Burada onun haram olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Bu ancak Resûlüllah'ın şu hadisine benzer :

«O hayvan kavmimin memleketinde yoktur, (yenmesi âdet olmamıştır, onun için ondan ikrah ediyorum (tiksiniyorum).

Müslim, «Sahih»inde Enes bin Malik'ten rivayet etti :

Biz, «Merru-Zehran» denilen yerden geçtik. Orada bir tavşanı ürküttük. Arkasından koşup tavşanı yoranların kendileri de yoruldular. Bu sefer ben arkasından koşup onu tuttum, Ebi Talha' ya getirdim. Babalığım Ebu Talha tavşanı kesti. Onun bir bud ile bir kolunu Resûlüllah'a gönderdi. Onu Resûlüllah'a getirdim. Kabul etti (1).

Bu Âyet-i Celîlede bahsi geçen murdar, kendiliğinden ölen hayvanın eti demektir. «MESFUH» demek, etin içinden çıkmış akan kan demektir. İşte o haramdır. Ama etin içinde, kemiklerde kalan kan ise, affolunmuştur.

El Maverdi, *«Akmayan kan, (damarlarda, ciğer ve dalakta olduğu gibi pıhtılaşıp kalan kan) helâldir»* diyor. Çünkü Cenab-ı Resûl;

«Bizim için kesilmemiş (çekirge ve balık) ile iki kan helâl kılındı» buyurmuştur.

Eğer kanın üzerinde dondurucu damarlar yok ve etin üzerinde görünüyorsa, onun haram olup olmadığı hususunda iki görüş vardır : Bir görüşe göre, haramdır, yıkanması gerekir. Çünkü

(1) Bkz. El-Kurtubi, c. 7, s. 119-123, Darul-Kâtib el Arabi, Kahire, 1387 - 1967.

akan kanın cümlesindendir. İkinci bir görüşe göre de haram değildir. Çünkü haram kan ancak akan kandır; denilmiştir.

İmran bin Hudayr, «Ben Ebu-Muclez'den etin üzerindeki kanı ve et kaynamakta olan çanağın içindeki kanımsı suyu sordum. «*Beis yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk, akmış kanı haram kılmıştır*» dedi.

Aişe validemiz de bunun benzerini söyledi. İcma-i ulema da, bunun üzerindedir.

İkrime, «Eğer bu âyet olmasaydı, Müslümanlar Yahudilerin tetkik ettiği gibi damarlardaki kanı tetkik etmeye mecbur kalacaklardı» diyor.

İbrahim En-Nehai, «*Damar ve beyindeki kanda beis yoktur*» dedi.

(146) «*Biz, Yahudi olanlara tırnaklı bulunan bütün hayvanları haram ettik...*»

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde şunlar gelmiştir :

Cenab-ı Hakk, Muhammed ümmetine haram kıldığını zikretrettikten sonra Yahudilere de haram kıldıklarını zikretti. Çünkü bunda Yahudilerin şu iddialarının yalanlanması vardır : *Cenab-ı Hakk, bize hiçbir şeyi haram kılmamıştır. Biz, İsrailin nefsine haram kıldığını nefislerimize haram kıldık.*»

Allah tarafından, Yahudilere haram kılınan bu nesneler, bir teklif (yük), bir belâ ve bir cezadır.

Cenab-ı Hakk'ın, onlara haram ettiği tırnaklı hayvanın tefsirinde gelen rivayetler: Mücahid ve Kat'ade «Her tırnak sahibi de-

mek, parmakları arasında aralık olmayan hayvanlar ve kuşlar demektir. Develer, Nuame adlı devekuşu, kaz, toy ve ördekler gibi hayvanlardır» diyor.

İbnu Zeyd, «Sadece deve kastediliyor» dedi.

İbni Abbas «Tırnak sahibi deve ve Nuame kasdedildi. Çünkü Nuame de deve gibi tırnak sahibidir» diyor.

Bazı müfessirler «Kuşlardan her pençe sahibi, hayvanlardan da her tırnak sahibi burada kastedilmektedir» diyor.

Katade, «Sığır ve koyunun iç yağlarından maksad, işkenbenin, üzerindeki ince yağ tabakası ile böbreklerin üzerindeki yağ tabakasıdır» diyor. Süddi de bunu söyledi.

İbni Cüreyc, «Kemiğe karışmamış veya kemik üzerinde olmayan her yağı Allah Yahudilere haram kıldı. Ancak yan yağlar ile arka bacaklardaki yağı Cenab-ı Hakk, onlara helâl kıldı» dedi.

Bu Âyet-i Celîledeki «EL-HEVAYA» kelimesi, «HAVİYE»nin çoğuludur. Ebu Ubeyde, «EL-HEVAYA», karnın yuvarlak kısmı demektir» dedi. Bazılarına göre «EL-HEVAYA», süt hazineleri anlamındadır. Bu hazinenin damarları, dışkıların toplandığı «MESARİN» damarlarıyla birleşiyor.

Bazıları «El-Hevaya üzerinde iç yağı olan barsaklar» demektir, diyorlar. Bu âyetten başka yerlerde «El-Hevaya», devenin hörgücünü kapsayan aba demektir. Cenab-ı Hakk bu âyette, Tevrat hakkında onların yalanlarını reddetmek için bunu haram kıldım haberini veriyor. Allah'ın Tevrat'taki nassı şöyledir :

ALLAH YAHUDİLERE YÜKLEDİĞİ YÜKÜ, ÜMMETİ MUHAMMED'E YÜKLEMEMİŞTİR

«Sizin üzerinize mundarı, kanı, domuz etini ve parmaklarının

arası açık olmayan her hayvanı ve beyazlığı olmayan her balığı haram kıldım.» Sonra Cenab-ı Hakk, bütün bunları Hz. Muhammed'in şeriatıyla neshederek kaldırdı. Daha önce onlara haram kıldığını peygambere helâl kıldı. Hz. Muhammed'in hürmetine bu zorluğu ortadan kaldırdı. Bütün insanlara İslâm dini helâliyle, haramıyla, emriyle, yasağıyla kabulu zorunlu olan bir din olarak sunuldu.

Müslim ve Buhari ittifakla Cabir bin Abdullah'dan rivayet ederler :

Allah'ın Resûlü'nden dinledim. Fetih senesinde Mekke'de şunları söyledi :

«Kuşkusuz Allah içkinin, murdar etin, domuzun ve putların alınıp satılmasını haram kılmıştır.»

Soruldu :

— Ey Allah'ın Resûlü! Murdar hayvanın içyağları ile gemiler ve deriler yağlanır. Halk o iç yağlarını çıralarında yakar, istifade eder. (Bunun hükmünün ne olduğunu) bize haber verir misin?..

Cenab-ı Peygamber :

«Hayır, o haramdır» dedi. Sonra buyurdular:

«Allah (C.C.) Yahudileri katleylesin. Kesinlikle Allah (C.C.) onlara hayvanların iç yağlarını haram kıldığı zaman, onlar yağları erittiler, sonra erimiş yağı satıp parasını yediler» dedi.

(146) *«Bu haramı, onlara zulümlerinden ötürü ceza olarak yaptık...»*

İNSANIN BAŞINA GELEN MUSİBETLER SALDIRGANLIĞININ NETİCESİDİR

Bu Âyet-i Celîle, kesinlikle belirtiyor ki, insanoğlunun başına

gelen musibetler ve önüne çıkan zorluklar, mutlaka onun zülmünün ve saldırganlığının bir karşılığıdır. Yani bunların başına gelen bu musibet, saldırganlıklarından ve zulümlerinden ileri gelmiştir. Zulümleri ve saldırganlıkları; peygamberleri öldürmeleri, Ribayı alıp yemeleri ve halkın mallarını bâtıl yollardan helâl edip de ellerinden almaya kalkışmalarıydı. Cenab-ı Hakk, bunu belirttikten sonra şöyle ferman etti :

«*Şüphesiz ki, biz her hususta doğruyu (söyleyen)leriz.*» Yani onların zalimliğiyle ilgili vermiş olduğumuz örnekler doğrudur. Onlara özel olarak şu şu neşneleri haram ettik demekte biz doğruyuz. Yani biz romantik, aslı astarı olmayan ve hikâyemsi şekilde bunları söylemiyoruz. Bunlar, kesinkes olmuş ve meydana gelmiş şeylerdir.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ
عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ
اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ
فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ
فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۚ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ
﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ
اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۚ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ
رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ ۖ نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا
ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

(147) «Eğer seni yalanlarsa, de ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Onun azabı mücrim bir kavimden geri çevrilmez.»

(148) «Allah'a ortak koşanlar şöyle diyeceklerdir: Eğer Allah dileseydi ne biz şirk koşardık, ne de babalarımız şirk koşardı. Ne de bir şeyi haram yapabilirdik. Bunlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Sonunda azabımızı tattılar. Onlara de ki, sizde bir ilim varsa, onu bize çıkarın, getirin. Siz ancak zannınıza tabi oluyorsunuz. Siz ancak yalan söylemektesiniz.»

(149) «[Ey Habibim!] De ki: Eksiksiz hüccet Allah'ındır. O dileseydi elbette hepinizi hidayete kavuştururdu.»

(150) «[Ey Habibim!] Onlara şöyle söyle: Bu haram saydıklarınızı Allah'ın haram ettiğine dair şahitlik edecek olan şahitlerinizi getiriniz. Eğer onlar yalan yere şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber bulunup kendilerini tasdik etme. Ayetlerimizi yalan sayanların ve ahirete inanmayanların arzularına tâbi olma. Onlar putları Rablerine eş tutuyorlar.»

(151) «De ki: Geliniz! Size Rabbiniz neleri haram etmiştir, okuyayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayınız. Valideyne, (anaya babaya) iyilik ediniz. Fakirlikten ötürü çocuklarınızı öldürmeyiniz. Sizin de çocuklarınızın da rızkını biz veririz. Kötülüklerin ne açığına, ne de gizlisine yanaşmayınız. Allah'ın haram kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyiniz. İşte bu yasaklara uymayı Allah size tavsiye etti. Umulur ki, düşünür ve akıl edinirsiniz.»

Cenab-ı Hakk 147. âyette «Ey Habibim, Muhammed! Eğer Yahudiler sana, Kur'an'da, onlar hakkında göndermiş olduğumuz açıklamalar hususunda karşı çıkar, seni yalanlayıp, *«Böyle bir şey yoktur, Allah (C.C.) bize, o söylediklerini haram kılmamış ve o söylediklerinden bir kısmını helâl kılmamıştır»* derlerse, sen de ki: *«Sizin Rabbiniz, Sizi yoktan vareden Allah'ınız, geniş rahmet sahibi olduğundan dolayı hemen bu yalanlamanızın cezasını size tatbik etmez. Fakat gelecekte bunun cezası size verilecektir.»* Yani cezanın tehiri Allah'ın geniş rahmetinden ileri geliyor. Yoksa sizin bu yalanlamanız size hemen ceza tatbik edilmesini gerektiren bir harekettir. Cenab-ı Hakk, geniş rahmet sahibi olduğundan dolayı hemen kâfir ve asi kullarını cezaya tâbi tutmaz. Mühlet verir, fakat ihmal etmez. Cenab-ı Hakk'ın geniş rahmetiyle beraber onun azabını mücrim kavimden reddedecek hiçbir güç ve kuvvet yoktur.

MÜCRİM KAVİM KİMDİR?

Mücrim kavimden maksat, peygamberleri yalanlayanlardır. Bütün kâfirler, (peygamberleri yalanlayan insanların hepsi) bu âyetin kapsamına girer, hepsi mücrim kavimdir. Peygamberlere karşı çıkanlar, Allah (C.C.) katından gelen ilâhi kitabı yalanlayanlar mücrimlerdirler. Elbette Cenab-ı Hakk'ın mücrimlerin başına getireceği azabı hiçbir güç geri çeviremez.

Cenab-ı Hakk, 148. ayette Mekke putperestleri, Arap müşrikleri, deliller karşısında mağlub olduklarında, üzerinde bulunduk-

ları şirkin bâtıl olduğunu kesinkes gördüler ve kendi kendilerine haram kıldıklarının Allah tarafından haram kılınmadığını gördük lerinde diğer kâfirler ve müşrikler gibi, kendilerini kurtarmak için suçu Allah'a yüklüyorlar: *«Eğer Allah (C.C.), bizim durumumuzdan râzı olmasaydı bizi bu durum üzerinde bırakır mıydı?»* tarzında Hz. Muhammed'e karşılık veriyorlar. Yani Allah isteseydi bizi şirkten, aba ve ecdadımızı putperestlikten uzaklaştırırdı. Mademki uzaklaştırmamış, öyleyse buna râzıdır demek isterler.

Tefsir alimleri, onların bu sözü küfür ve şirklerinin üzerinde devam etmelerinin bir delili gibidir.

Onlar *«Allah (C.C.) bizimle, bizim üzerinde bulunduğumuz mesleğin arasına girmeye kadirdir. Eğer ondan râzı olmasaydı bize yaptırtmazdı. Üzerinde bulunduğumuz şirki irade etmeseydi, onu bize emretmeseydi bizimle o şirkin arasına girecekti. Ve Bahire, Saibe, Vesile, Ham gibi haram kıldıklarımızı bize haram kıldırmazdı. Demek bunlara râzıdır ki, bunları bize mümkün kılmıştır»* diye iddia ederlerdi. İşte Cenab-ı Hakk, onların bu sözlerini reddetmek ve onları yalanlamak için *«Onlardan önceki kâfirler de aynen böyle derlerdi»* buyurdu.

Bütün kâfirler tarih boyunca aynı teraneleri ve sözleri tekrar edip duruyorlardı: *«Eğer Allah (C.C.) dileseydi ne biz şirk koşardık, ne de babalarımız şirk koşardı. Ne de bir şeyi haram yapabilirdik»* derler.

(148) *«Bunlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Sonunda azabımızı tattılar...»*

Bu Âyet-i Celîle, bütün kâfirlerin aynı karakterde olduklarını «CEBR» meşrebine sahib bulunduklarını sergiler.

Müslüman guruplardan El-Kaderiyye ile El-Mu'tezile bu âyete yapışıp şöyle dediler:

Onlar, eğer Allah dileseydi biz Allah'a ortak koşamazdık dediklerinde, Cenab-ı Hakk, onları yalanlayarak, *«Bunlardan öncekiler de böyle tekzib etmişlerdi»* sözüyle onların iddiasını reddetti. Bir de Cenab-ı Hakk, bu kâfirlerden CEBR mezhebinin görüşünü nakletti. O da *«Eğer Allah şirk koşmamamızı dileseydi şirk koşmazdık ve bizi bu küfürden korurdu. Bizi menetmediğine göre, Allah (C.C.) bizim şirkimizi irade ediyor. Allah irade ettikten sonra onu terketmemiz mümteni oluyor.»*

KAFİRLERİN «ALLAH DİLESEYDİ ŞİRK KOŞMAZDIK» SÖZÜNE CEVAP

Cevab olarak deriz ki : Cenab-ı Hakk, bu kâfirlere *«Eğer Allah (C.C.) dileseydi, biz ortak koşmayacak, şirk yapmayacaktır»* sözlerini hikâye (nakl) ediyor. Sonra onun hemen arkasından *«Bunlardan öncekiler de böyle tekzib etmişlerdi»* diye ekliyor. Bu yalanlama, onların *«Eğer Allah dileseydi biz şirk koşmazdık»* sözlerinde değildir. O söz, hak ve doğrudur. Fakat yalanlama, onların *«Allah bize bunu emretmiştir. Bizim üzerinde bulunduğumuza razı olmuştur»* dediklerine, aiddir. Nitekim Cenab-ı Hakk, Âraf sûresinde onlardan,

«Onlar bir günâhı işledikleri zaman, derler ki, bunun üzerinde aba ve ecdadımızı bulduk, Allah bunu bize emretti» sözlerini naklettikten sonra *«Allah kötülüğü emretmez»* âyetiyle onların bu sözünü reddetti. Allah'ın yalanlaması, onların: *«Allah (C.C.) bize bunu emretmiştir, bizden gelen bu fiile râzı olmuştur»* sözleriyle ilgilidir.

«İşte böylece onlardan öncekiler de yalanladılar.» Eğer Cenab-ı Hakk, burada onların *«Allah dileseydi biz şirk koşmazdık»* sözlerinin yalan olduğundan haber vermiş olsaydı bu Âyet-i Celîlede *«Onlardan öncekiler de yalan söyledi»* tarzında «KEZEBE» fiilini şeddesiz getirecekti. Onları yalanlamaya değil, yalana nisbet edecekti.

Hasan bin Fadl, eğer onlar, *«Allah dileseydi biz şirk koşamazdık,» sözlerini* Allah'a ta'zim bakımından ve Allah'ın hakkını tanıyarak söylemiş olsaydılar, Allah onların bu sözlerini onların hakkında ayıp olarak kullanmazdı. Fakat onlar bilmeyerek ve Cenab-ı Hakkı tanımayarak bu sözü yalanlamak ve cedelleşmek bakımından söylediler. Ne söylediklerini de bilmiyorlardı. Onun için Cenab-ı Hakk onları ayıpladı ve kınadı.

Bazıları bu âyetin manasında; onlar, *«Allah dileseydi biz ortak koşmazdık»* sözleriyle hakkı söylüyorlar. Ancak onlar bu durumu kendileri için bir özür sayıyorlar ve iman etmeyi terkettiklerinin haklılığı için bir hüccet olarak kullanıyorlar.

Onların bu sözlerinde reddedilmeleri, şuradan geliyor: Allah'ın emri, istemesinin ve iradesinin haricindedir. Cenab-ı Hakk, bütün kâinatın müridiidir. Fakat bütün irade ettiklerini emretmiyor. Binaenaleyh kul Allah'ın emrine tabi olmalıdır. O'nun istemesine yapışmamalıdır. Çünkü meşiyete (isteğe) yapışmak, hiç kimse için mazeret olmaz. Cenab-ı Hakk, kâfirin küfrünü de irade eder. Çünkü kâfir kulu o küfrü istemiş, o da irade etmiştir. Fakat onun küfrüne râzı değildir, onun küfrünü emretmez. Bununla beraber kuluna peygamberler gönderdi. Ona iman etmeyi emretti. Emrin irade zıddına gelmesi ise, mümkün değildir.

Hülasa: Cenab-ı Hakk, burada kâfirlerin şirklerinde ve küfürlerinde Allah'ın isteğine yapıştıklarını söylüyor. Ve haber veriyor ki, bu yapışmak fasit ve bâtıldır. Yani Cenab-ı Hakk'ın bütün emirlerde isteğinin oluşu peygamberlerin davetini defetmez. Allah hakikatı daha iyi bilir.

(148) *«De ki: Sizde bir ilim varsa onu bize çıkarıp getiriniz...»*

Bu Âyet-i Celîlede, Cenab-ı Hakk, müşriklerin ilimsiz bir iddiada, bir tahminde bulunduklarını sergilemektedir. Yani *«Ey ku-*

lum ve Habibim Muhammed! Şu «Eğer Allah (C.C.) dileseydi biz şirk koşmazdık» diyen müşriklere söyle, Şu *«Allah bizim üzerinde bulunduğumuza râzı olmasaydı bizi onun üzerinde bırakmazdı»* diyen kâfirlere de ki : Bu iddianıza dair sizin nezdinizde bir ilim var mıdır? Yani bir hüccet, bir kitab, bir delil var mıdır ki, sizin bu söylediğinizi tespit etsin? Siz o ilminizi bize açıklar, beyan ederseniz bizi ikna etmeye yeltenirseniz, belki kendinizi kurtarırsınız. Evet biz sizin sözünüzün hatalı ve fiilinizin yanlış olduğunu söylediğimiz gibi, siz de o ilminizi çıkarın, söyleyiniz.

«Siz ancak zanna tâbi olursunuz.» Yani üzerinde bulunduğunuz şirk Allah tarafından haram edilmemiş, sizin kendi kendinize haram kıldığınız nesneler ve hak üzerinde olduğunuzu sandığınız hususta ancak zanna tabisiniz. Bâtıl bir zannın peşinde koşuyorsunuz. Siz bütün bunlarda ,ancak yalan söylüyorsunuz. Allah'ın kesesinden bâtılı uydurmaya kalkışıyorsunuz.

(149) *«De ki : Eksiksiz hüccet Allah'ındır...»*

Bu âyetin tefsiri :

Yani ey Muhammed (S.A.V.)! Bu müşrikler, Allah'ın kendilerine verdiği veya kendilerine verilen herhangi bir hücceti göstermekten aciz kaldıkları zaman, onlara de ki : Halkın karşısında kitab indirmek, ve peygamberler göndermek suretiyle eksiksiz hüccet Allah'ındır. Kendi zan ve bâtıl kanaatlarınızı terkedin. Allah'ın peygamber vasıtasıyla gönderdiği delile tâbi olunuz.

Rebi bin Enes

«Allah'a isyan eden veya Allah'a ortak koşan hiç kimsenin elinde Allah'a karşı bir hüccet yoktur. Kulların karşısında baliğ, eksiksiz ve tam hüccet Allah'ındır» dedi.

Hüccet apaçık beyyine demektir. Hüccet son derece muhkem

ve kuvvetli, ispat gücü yüzdeyüz olan delil demektir. Sahibinin davasını doğruluğa erdirmiş delil demektir hüccet. Hüccet hac kökünden geliyor ve «kast» manâsını taşıyor. Zaten Hüccet sahibi de hüküm ispatını kastediyor. Onu oluşturmaya çalışıyor. Ondan dolayı bu harekete hüccet denilmiştir.

(149) *«Eğer Allah (C.C.) dileseydi elbette hepinizi birden hidayete erdirirdi...»* Bu âyetin izahı :

ALLAH'A YAPTIĞINDAN DOLAYI SORULMAZ

Yani Cenab-ı Hakk, dileseydi hepinizi hüccet getirmek hususunda muvaffak kılacaktı. Hidayete hepinizi götürecekdi. Ancak Cenab-ı Hakk, bir kavmin hidayetini başka kavimlerin sapıklığını istemiştir. Neden istemiş, niçin istemiş diye sorulmaz.

Bu Âyet-i Celîle, işaret eder ki, Allah, kâfirin iman etmesini istememiştir. Eğer isteseydi mutlaka onu hidayete getirirdi. Ama niçin istememiş, bu sorulmaz. Çünkü, *«Cenab-ı Hakk işlediğinden sorulmaz. Ama kullar işlediklerinden sorulurlar.»* [Enbiya : 23] mealindeki âyet vardır.

El-Gurani bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor :

«Lâkin Allah hepinizin birden hidayetini istemedi. Çünkü o biliyordu ki, sizin bir hidayetiniz vardır. O hidayetinizi istidadınız, kabiliyetiniz gerektirir. Belki O'nun için malûm olan sizin hidayet olmanızdı .O da, sizin ezelî kılınmamış istidadınızın isteğidir.»

El Gurani'nin bu tefsiri hakkın tahkikidir. Âyetin başındaki fikre ters düşmemektedir. Çünkü onlar âyetin başında yani *«Allah dileseydi biz şirk koşmazdık»* dediklerinde, neyi kastederler? Onu belirttik. İstidadın oluşuna göre peygamberlerin gönderilmesindeki fayda, fiili veya terkini isteyen sebebleri harekete geçirmektir. Mükellefin seçeneğiyle fiilin veya terkin sebeblerini hare-

kete geçirmektir. Çünkü mükellefin seçeneği de o istidadtan peydah olur. Zalimlerin mazeretinin kesilmesinden ileri geliyor.

İbnu'l-Münir, âyetteki manaya başka bir tevcih getirmiştir. O da şudur : Onların aleyhindeki red, onların *«İhtiyarımız, kudretimiz ve seçeneğimiz bizden alınmıştır»* kanaatinde olduklarından dolayıdır. *«Allah'a ortak koşmamız, bizden mecburi olarak sudûr etmiştir»* dediklerinden dolayıdır. Onlar kendi iddialarına göre hem Allah'ın hem de peygamberin aleyhinde böyle demekle hücceti ikame etmiş ve delil getirmiş oluyorlar. Böylece Cenab-ı Hakk bu *Selb-i-ihtiyar»* (istek ve seçeneği soyup atma) meselesinde onların iddiasını reddetti. Ve daha önce bu iddia ile mağrur olanların halini onlara haber verdi. Onlardan önce mağrur olup bu hayallerinden ötürü peygamberleri yalanlayan, Allah'a ortak koşan ve *«yaptıklarım Allah'ın isteğiyledir»* kanaatine güvenen, böylece peygamberleri susturmak istemeye kalkışanların haline benzetti. Sonra Cenab-ı Hakk, onların böyle bir hayalî iddiaları onlar için bir hüccet olamaz. Ancak eksiksiz hüccet Allah'ındır, onların değildir, dedi. Sonra Cenab-ı Hakk *«Her olan, Allah'ın isteğiyle olur»* izahını yaptı. Allah onlardan, ancak onlardan çıkanı istemiştir.

«Eğer Allah, isteseydi hepinize hidayet ederdi» Cenab-ı Hakk'ın bu beyanından maksadı, onların aleyhindeki reddi katıksız yapmak, MEŞİET nüfüzünün akidesini halisleştirmek ve her olanla bağlı olduğunun genelliliğini red ve tasfiye etmek, reddi onların davalarına yöneltmek, onların *«Bizim nefsimizden istek sel*bedilmiştir» (kaldırılmıştır) şeklindeki iddialarını çürütmek ve bununla özel olarak hüccet getirmelerini boşa çıkarmaktır.

Âyet-i Celîleyi derin bir şekilde tedebbür eder (düşünür)sen, göreceksin ki, âyetin başlangıcı Cebriye Mezhebinde olanların başına tokmak vurmaktır. Âyetin sonu da, Mu'tezile'leri acz içinde bırakmaktadır. Zira âyetin başlangıcı, kul için bir ihtiyar ve bir

yönlendirmenin, hususunda kudretini isbat etmektedir. Bununla kulun muhalefet ve isyandaki mazereti ortadan kalkar. Ayetin sonu ise; Allah'ın Meşiyeti ilâhiyesinin kulda nafiz olduğunu ispat eder. Kulun bütün fiillerinin o ilâhi meşiyete (isteğe) uygun olarak geldiğini sergiler. Böylece Ehl-i Sünnetin Mu'tezile karşısındaki hücceti baliğası sabit olmuş olur. Hamd Âlemlerin Rabbine mahsustur (1).

150. âyetteki «HELÜMME» ismi fiildir. Manası : *«Hazır ediniz»* demektir. Yani şahitlerinizi şahitlik için ,tanıdıklarınızı tanıklık yapsınlar diye hazır ediniz. Bu ismi fiil olan kelime bazan müteaddi —hazır ediniz, getiriniz— manâsına gelir. Bazan da «yönel» manâsına gelir, lâzımî olur. Nitekim bize yönel manâsına olan «Helümme ileyna» sözünde lazımî gelmiştir. Onların şahitlerinden maksad, onlara sapıklık yolunu tesis eden kimselerdir. Onları, hazır edip getirmekten maksad, onları rezil etmek susturmak ve mukallitlerine onların da elinde herhangi bir delilin olmadığını belirtmektir. Bu Âyet-i Celîledeki «HAZA» (yani ismi işaret) daha önce bahsi geçen evcil hayvanlara racidir. Veya Mücahid'in dediği gibi Bahire, Saibe, Ham ve Vesile'ye racidir.

Eğer bu bâtıl hususunda şahitlik yapan belli şahitler gelip de *«Allah bu hayvanları haram kılmıştır»* diye şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlik etme. Yani onları tasdik etme. Çünkü onların söyledikleri katıksız bir yalandır. Onların söylediklerinin fasit olduğunu mukallitlerine söyle. Çünkü onların söylediklerini kabul etmek, bâtıl bir şehadette onlara ortak olmak demektir. Onların bâtılında sükût etmek de, bazan ona rıza göstermek manâsına geliyor...

(150) *«Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin arzularına tâbi olma...»*

---

(1) Bkz. Alusi, c. 7, s. 51-52 Daru'l-Endülüs, Beyrut, Bilâtarih.

Bu Âyet-i Celîle, Hz. Muhammed'e hitab eder. Fakat onun ümmeti kastedilmektedir. Yani ey Muhammed Ümmeti! Allah'ın âyetlerini yalanlayanların hevalarına tâbi' olmayınız. Ve ahirete iman etmeyen putperestlere tâbi' olmayınız. Çünkü onlar Rablerine putları eş tutuyorlar.

KÂFİRLERİN «BİZE HARAM KILINAN NEDİR?» SORUSUNUN CEVABI

(151) *«De ki : Geliniz, Rabbiniz size neleri haram etmiştir, okuyayım...»*

Cenab-ı Hakk, kâfirlerin iddia ettikleri sözlerinin fasid olduğunu beyan ettikten sonra —sanki— kâfirler sordular :

— *O halde Allah (C.C.) bize neyi haram kılmıştır?*

Bunun için Cenab-ı Hakk peygamberine emretti : De ki . Gelin, size Rabbinizin haram kıldığını okuyayım .

Onların birincisi; Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız. Bunun manası; Allah'ın haram kıldığı ve yasak ilân ettiği mahlûkundan herhangi birisini ona eş koşmak veya onun isyanında herhangi bir mahlûka itaat etmek veya ona ibadet ederken gösteriş ve desinleri aramaktır. Nitekim başka bir Âyet-i Celîlede *«Rabbinin ibadetine hiçbir kimseyi ortak koşmasın»* denilmektedir

İkincisi, anneye, babaya, ihsan etmektir. Yani sizin boynunuza farzdır ki bunlara ihsan edesiniz ve bunlara ihsan etmeyi Allah size tavsiye ediyor. Allah'a şirk koşmanın akabinde yani ikinci derecede anneye babaya isyan etmeyi Cenab-ı Hakk beyan etti. Çünkü insanoğluna verilen en büyük nimet Allah'ın nimetidir. Çünkü insanoğlunu Adem'den (yokluktan) varlık sahasına çıkartan ve vareden Allah'tır. Allah'ın nimetinden sonra valideynin nimeti gelir. Çünkü insanın vücudunun sebebidirler. Bir de onların terbiye, şefkat ve çocuğu tehlikelerden koruma hakları vardır.

Üçüncüsü; fakirlik korkusundan evlatlarınızı öldürmemenizdir. Buradaki, öldürmekten maksad, kız çocukları diri diri gömmektir. Araplar cahiliyet döneminde bunu yaparlardı. Cenab-ı Hakk, bunu yasakladı ve onlara bunu haram kıldı. *«Hem onlara, hem size biz rızık veriyoruz»* dedi. Yani rızıktan ve fakirlikten korkarak onları öldürmeye kalkışmayınız. Çünkü Cenab-ı Hakk hem babanın hem de evladın rızkının kefilidir. Ancak babaya, çocuğun hakkını yerine getirmesi ve terbiye etmesi vacibtir. Rızık yönünden Allah'a güvenmesi lazımdır.

Dördüncüsü; *«FAHİŞELERE yaklaşmayınız.»* Yani büyük günahlara veya zinaya yaklaşmayınız. Onun açık olanını da, gizlisini de bırakınız. Zira cahiliyyet ehli, açıkça zina etmeyi çirkin görürlerdi. Fakat gizlice işlenirse, onu zararlı görmezlerdi. Cenab-ı Hakk, böylece zinanın açığını da gizlisini de haram kıldı. Fakat buradaki «FEVAHİŞ» kelimesini zina ile tefsir etmektense bütün haram ve günâhlarla tefsir etmek daha uygundur. Çünkü zina o günâhlardan sadece bir tanesidir. Nefyi (olumsuzluğu) umuma hamletmek daha uygundur. Her ne kadar âyetin sebebi nüzülü *«Zina'nın gizli yapılmasında zarar»* yoktur inanç ve akidesini taşıyorsa da genele hamledilmesi daha evladır. *«Fahişlerin açığından ve gizlisinden sakınınız»* cümlesinde bir incelik vardır. O da şudur : İnsanoğlu zahirdeki günâhlardan sakınır, iç âlemdeki gizli günâhlardan sakınmazsa, bu davranışı işaret eder ki, o bunu Allah'a kulluk yapmak için değil, halkın görüşünden korkarak, *«Halkın kınamasına hedef olurum»* diye yapıyor. Böyle bir düşünce ile günâhları terkeden sanki terketmemiş demektir. Fakat hem görünürde, hem görünmezdeki günâhları terkeden bir insan ise Allah korkusundan ve Allahın emrini ta'zim etmek için terkeder. Ve böyle bir insan, onun rızasına ve sevabına müstahak olur.

Beşincisi Allah (C.C.) tarafından öldürülmesi haram kılınan bir nefsi ancak hak ile öldürebilirsiniz. Nefsi öldürmek, fahişelerdendir. Öyle ise, *«Fahişelere yaklaşmayınız»* âyetine dahildir. İkin-

ci bir kez bunu açıkça söylemesi katlin korkunçluğunu sergilemek içindir. Ve katlin en korkunç fahiş, en korkunç günahların başında geldiğini ifade etmektir. Bir nefis ancak hak ile öldürülür. Mesela : dininden caymıştır veya başka bir nefsi öldürmüştür. Veya evli olduğu halde zina etmiştir. O zaman nefis hükümle öldürülebilir. Müslim ve Buhari, İbni Mes'ud'dan rivayet ettiler.

Allah'ın Resûlü buyurdu :

«Lailaheillallah, diye şahitlik yapan, benim de Allah'ın Resûlü olduğuma tanıklık eden bir müslümanın kanının akıtılması ancak üç şeyle helâl olur :

1 — Evli olduğu halde zina etmek,

2 — Haksız yere bir nefsi öldürmek,

3 — Cemaattan ayrılıp dininden dönmek.»

(151) *«Allah size tavsiye etti. Olur ki, düşünür ve akledersiniz...»*

Bu âyetin izahı :

Yani daha önce bahsi geçen emirleri, yasakları ve haramları Allah (C.C.) size tavsiye etmiş ve açıklamış ki, bu tekliflerdeki faydalar ve menfaatları düşünürsünüz ve onlarla amel edersiniz. Olur ki, nefislerinizi uygunsuzluktan alıkoyar, akıllarınızı kullanmış olursunuz. Çirkin haramlardan çekinmiş olursunuz..

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ
أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ
ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا
السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي
أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ
طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾
أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ
جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ
يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

(152) «Sakın yetimin malına, rüşd çağına varıncaya kadar en güzel bir şekilde koruyup çoğaltmak hizmetinden başka bir suretle yaklaşmayınız. Ölçeği ve tartıyı adaletle ölçünüz, tartınız. Biz her nefse ancak gücünün yettiğini teklif ederiz. Söz söylediğiniz zaman akrabanız için dahi olursa, adaleti gözetiniz. Allah'ın ahdini yerine getiriniz. İşte Allah size iyice düşünesiniz diye bunları vasiyyet etti.»

(153) «İşte bu doğru yolumdur. Ona uyunuz. Diğer yollara uymayınız ki, sizi onun yolundan ayırmasın. Sakınmanız için Allah size bunu tavsiye etti.»

(154) «Sonra iyilik edenlere nimetimizin tamamlanması için ve her şeyin ayrı ayrı açıklanması için hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya kitab verdik. Belki onlar Rablerine kavuşacaklarına iman ederler.»

(155) «İşte bu, mübarek bir kitabtır. Onu biz indirdik. Artık buna uyun, (emirlerine bağlanın) ve Allah'tan korkun. Ta ki merhamet olunasınız.»

(156) «Bizden önce iki taifeye kitab indirildi. Ve biz onları anlamaktan gafilleriz demeyesiniz diye [onu size indirdik.]...

(157) «Yahut, bize de kitab indirilseydi muhakkak onlardan daha fazla hidayette olurduk demeyesiniz diye indirdik. Size Rabbinizden bir beyan, bir hidayet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın ayetlerini inkâr eden ve onlardan yüz çevirenlerden daha zalim kim vardır? Elbette biz ayetlerimizden yüz çevirenleri bu çirkinliklerinden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız.»

Cenab-ı Hak 152. âyette yetimin malına ancak o malın yararına olan bir şekilde dokununuz. Onu geliştirmek için ona yaklaşınız buyuruyor.

Mücahit, «*En güzel şekilden*» maksad, o malı yetim için ticarette kullanınız demektir» dedi.

YETİMİN MALI

Dahhak, «yetimin malını geliştirmek için çalışacaksın, onun kârından bir şey almayacaksın demektir» dedi. Fakat Dahhak'a göre de mala bakan vasî zengin olduğu takdirde hüküm böyledir. Eğer vâsi fakir ise, normal bir şekilde ücretini yetimin malından alabilir.

Yetimin malını, yetim erginliğine baliğ olduğu zamana kadar muhafaza ediniz. O zamana vardığında malını kendisine teslim ediniz.

Şa'bi ve Malik «Âyetteki EŞUDDE kelimesi baliğlik ve erginlik, sevablar ve günâhların yazıldığı zamandır» dediler.

Ebul-Âliye, «Kişi aklını kullanabilecek, kuvvetini derlemiş olacak zamana kadar malını en güzel tarzda koruyunuz demektir» dedi.

El - Kelbi, «*Eşude, on sekiz ile otuz yaş arasındaki zamandır*» dedi.

Bazı tefsirciler *«On sekiz ile kırk, bazıları da on sekiz ile altmış arasıdır»* dediler. Fakat bu görüş zayıfdır.

Dahhak, *«Eşude, yirmi seneliktir»* dedi.

Süddi, «Eşude, otuz senelikdir» dedi.

Mücahid, *«Eşud, (33) otuz üç senedir»* dedi.

Bütün bu sözler, bu âyet hakkında tefsir âlimlerinden nakledilmiştir ve sözlerin hepsi EŞÜDE'nin başlangıcını değil son noktasını gösterirler. Bu Âyet-i Celîlede EŞÜDDE kelimesinden maksad, ergenliğin başlama zamanıdır. Ve bu âyetin tefsirinde en makbul görüş de budur. Yani yetimin, gençlik kuvveti muhkem erginlik çağına erince, onun malını ona teslim ediniz.

İSLÂMDA ÖLÇÜ İLE TARTININ EHEMMİYETİ

(152) *«Ölçü ile tartıyı tamamlayınız. Adaletle ifa ediniz...»*

Yani ölçülen ve tartılan malı, âdil bir şekilde, ne eksik ne de fazla olmaksızın veriniz veya alınız.

Tefsir-i Kebir'de «ölçü ile tartının mazbut yapılması adaletin tâ kendisidir. Acaba neden ikinci kez ADALETLE diye tabir kullanılmıştır?» denmektedir. Cevab olarak deriz ki, Cenab-ı Hakk her hakkı sahibine eksiksiz ifa etmeyi, hak sahibine de hakkını, ziyadeyi taleb etmeksizin almayı emrediyor.

HER NEFSE GÜCÜNÜN ORANINDA VAZİFE YÜKLENMİŞTİR

(152) *«Biz ancak bir nefse gücü yettiğini teklif ederiz...»*

Bu Âyet-i Celîle, bir nefse yapılması imkânsız olmayan ve yapabileceği şeyler o nefse teklif edilmiştir gerçeğini getiriyor. Nef-

se yüklenilen bütün İslâmi (dinî) teklifler, nefsin üstesinden gelebileceği tekliflerdir. Oruç, namaz, hac, zekât, cihad, doğruluk, haramdan kaçınmak gibi. Evet, bütün bunlar, nefsin üstesinden gelebileceği nesnelerdir. Onun için Cenab-ı Hakk bunları teklif buyurmuştur.

Bu cümle, müste'nifedir. Ölçü ve tartıyı adaletle ifa etmeyi emreden cümleden sonra geldi ve insanın takatinden hariç olanlarda ruhsat vardır hakikatini getirdi. Yani insanoğlu ölçü ve tartıda elinden geldiği kadar doğru hareket edecektir. Elinden gelmeyen kusurlardan dolayı da muaheze edilmeyecektir.

İsterse insanlar arasında hükmetmek olsun, isterse şahitlik olsun, isterse benzeri hususlarda olsun hakkı söyleyiniz. Lehinde, veya aleyhinde söylediğiniz akrabanız dahi olsa söylediğiniz zaman âdil davranınız

«Allah'ın size olan ahdine yapışınız.» Âyetin bu bölümünün manâsı: Bahsi geçen helâlleri yapınız, haramlardan da sakınınız demektir. Allah'ın ahdinden maksad, Cenab-ı Hakk'ın kullarına «YAPIN» diye tavsiye ettiği veya insanlara vacib kıldığıdır. Veya adaklar gibi insanın kendi nefsine vacib kıldığıdır. *«İşte bu âyetlerde zikredileni Allah size yapmanız için vasiyet ediyor. Umulur ki bundan öğüt almış ve hatırlamış olasınız.»* Allah'ın size emrettiğini yerine getirmiş olasınız.

(153) *«Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyunuz. Birçok yollara tâbi olmayınız ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırırlar...»*

Bu Âyet-i Celîledeki, ismi işaret (HAZA), Allah'ın insanlara vasiyet ettiğine işarettir. Yani Allah'ın size vasiyet ettiği, Allah'ın dosdoğru yoludur. Veya bu âyetten önceki iki âyette geçenler, Allah'ın yolu (Dinî)dir. Kullarına onu seçmiştir. O dosdoğru yol-

dur. Onda bir eğrilik yoktur. Ona tâbi olunuz. Onunla amel ediniz.

Bazı tefsir alimleri «Allah bahsi geçen iki âyette tafsilatlı bir şekilde vasiyyetini belirttikten sonra bu Âyet-i Celîlede mücmel (kapalı) olarak işaret etti. Ve bu icmal, bahsi geçen her şeyi kapsamaktadır. Ve böylece şeriatın bütün ahkâmı, Resûlüllah'ın beyan buyurduğu bütün şeyler buna girer. İslâm dininin her maddesi buna girer. Dosdoğru yol, İslâm dinidir. Allah'ın mü'min kulları için seçmiş olduğu din, İslâm dinidir. Arkasından gidilmesini emrettiği din odur. Değişik yollara tâbi olmayınız. Sapıtan hevaların ve kötü BİDÂTLARIN peşinde koşmayınız demektir. Değişik yollardan maksad, Yahudiler, Hıristiyanlar, Budistler ve diğer milletlerin ve dinlerin yollarıdır. İslâma muhalif olan bütün yollar bu değişik yolların kapsamına giriyor. Onlara tâbi' olursanız, onlar sizi Allah'ın yolundan (İslâmdan) kaydırırlar.

Begavi, senediyle İbni Mes'ud'dan rivayet etti :

«Resûl-i Ekrem bizim için bir çizgi çizdi. Sonra *«Bu Allah'ın yoludur»* dedi. Sonra o çizginin sağında ve solunda birçok çizgiler çizdi. *«İşte bunlar da, diğer yollardır. Bu yolların her birisinin üzerinde bir şeytan oturmaktadır, insanları oraya çağırırlar»* dedikten sonra *«Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. Ona tâbi' olunuz. Başka yollara tâbi' olmayınız ki sizi Allah'ın yolundan ayırmış olmasınlar»* âyetini okudu.»

(153) *«İşte kötülükten sakınasınız diye size bunları vasiyet etti...»*

Yani değişik ve saptıran yollardan sakınasınız diye dinine tâbi' olmanızı, eğri-büğrü olmayan, dosdoğru yolundan gitmenizi size vasiyet etti.

İbni Abbas, *«Bu âyetler muhkemdir. Cenab-ı Hakk'ın bütün*

semavi kitablarında vardır. Onların hiçbirisi neshedilmemiştir. Ve bu âyetlerde haram edilenler bütün Ademoğullarına haramdır. Bunlar kitabın ana meseleleridir. Bunları işleyen cennete, terkeden cehenneme girer» dedi.

İbni Mesud, *«Kim ki üzerinde Hz. Muhammed'in (mânevî) mührü bulunan sahifeye bakmak istiyorsa şu âyetleri okusun»* dedi.

«De ki : Geliniz, size Rabbinizin neleri haram ettiğini okuyayım : Ona hiçbir şeyi ortak koşmayınız. Anaya ve babaya iyilik ediniz. Fakirlik yüzünden çocuklarınızı öldürmeyiniz. Sizin de onların da rızkını biz veririz. Zina gibi kötülüklerin açığına da gizlisine de yanaşmayınız. Allah'ın muhterem kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyiniz. İşte bu yasakları Allah size tavsiye etti. Olur ki, düşünür ve akıl erdirirsiniz. Yetimin malına buluğ çağına varıncaya kadar, en güzel bir şekilde koruyup çoğaltmak hizmetinden başka bir surette yaklaşmayınız. Ölçeği ve tartıyı tam ve denk getiriniz. Biz herkese gücünün yettiğini teklif ederiz. (Söz sahibi olduğunuz zaman, davacı veya davalı, hasım veya) *akrabanız bile olsa hep adaleti gözetiniz. Allah'a karşı verdiğiniz sözlerinizi, yemin ve adaklarınızı yerine getiriniz. İşte Allah (C.C.) iyi düşünesiniz diye size bunları emretti»* âyetlerinin *«Şu emrettiğim yol, benim dosdoğru yolumdur. Hep ona uyun. Başka yollar* (ve dinlere) *uyup gitmeyin ki, sizi onun yolundan saptırıp parçalamasınlar. İşte Allah, kötülükten sakınasınız diye size bunları emretti»* âyetine kadar okudu.

154. âyette Cenab-ı Hakk, *«Sonra Musa'ya o kitabı verdik...»* buyuruyor.

«SÜMME» kelimesi harfi atıftır. Takib içindir. Oysa Hz. Musa'ya bunlardan sonra değil daha önce kitab verilmiştir. O halde «SÜMME» kelimesinin burada kullanılması haberin tehiri

içindir. Yani bu haberi Cenab-ı Hakk, bunların akabinde veriyor. Yoksa Hz. Musa'ya kitab bunlardan sonra nazil olmuştur demek değildir.

Âyetin manâsı; «Onlara de ki, geliniz. Size Rabbinizin haram kıldığını okuyayım. Onlar, şunlar ve şunlardır. Sonra size haber veriyorum ki, Rabbiniz, Hz. Musa'ya kitab vermiştir» demektir.

Bazı tefsirciler «Bu âyette bahsi geçen haramlar bütün ümmetlere, bütün şeriatlarda haram idiler. Bu âyetin takdiri bu tefsire göre; işte ey Ademoğulları! Bunlar Rabbinizin eskiden de, yeniden de size vasiyet ettikleridir. Bu haramlar belirtildikten sonra Hz. Musa'ya kitab verdi.

Bazı tefsirciler, «Âyetin manâsı : De ki, geliniz. Rabbinizin size haram kıldığını okuyayım. Bundan sonra : Ey Muhammed! De ki : biz Hz. Musa'ya kitabı vermiştik. «İşte âyette *«De ki»* manâsına gelen «KUL» kelimesi mukadderdir, çünkü kelâm ona işaret ediyor.

(154) *«Güzel tatbikçiye olan nimetlerimizi tamamlamak, her şeyi açıklamak, bir hidayet ve rahmet olmak üzere o kitabı verdik...»*

«Güzel tatbikçi»den maksad, güzel tatbik eden veya Hz. Musa'nın kavminden güzel tatbik edenlerdir. Çünkü İbni Mes'ud'un kıraatında «ELLEZİ» yerine «ELLEZİYNE» tabiri kullanılmıştır. Yani tekil yerine çoğul kullanmış.

Bazıları *«Her güzel tatbik eden»* manâsınadır dediler. Yani bizim Hz. Musa'ya verdiğimiz fazileti, güzel tatbik edenlere de verdik. Onlarda Hz. Musa'dan sonraki peygamberler ve mü'minlerdir.

Bazıları da «Güzel tatbikçi»den maksad, Hz. Musa'dır diyor-

lar. Yani Hz. Musa tâat ve ibadette ciddi gittiği, tebliğ ve risalette güzel davrandığı ve emri güzelce yerine getirdiği için, ona bu nimeti tamamlamak maksadıyla kitabı verdik...

Bazıları da «İHSAN» kökünden gelen «AHSENE» kelimesi ilim manâsınadır, diyor. Bu takdirde, âyetin manâsı ilimden, hikmetten güzel bölümü elde eden Musa'ya bu nimeti tamamlamak için kitabı da verdik demektir. Hz. Musa'nın kitabında her şeyin beyanı vardır. Yani din ve dinin hükümlerinden neye muhtaç ise hepsinin beyanı vardır. Bir de işaretten hidayet vardır. Bu da, Cenab-ı Hakk'dan onların üzerine inen bir rahmetti. Umulur ki, onlar Rablerinin likasına (huzuruna varmaya) iman edip inansınlar.

İbni Abbas, *«Tâ ki, onlar, haşre iman etsinler. Sevab ve ikabı tasdik etsinler demektir»* dedi.

(155) *«İşte bu (Kur'an) muazzam ve mübarek bir kitabtır. Onu biz indirdik...»*

Bu âyetin izahı :

Kur'an'ın hayrı, menfaatı ve bereketi çok olduğundan ve Hz Muhammed'den sonra artık Kur'an-ı ortadan kaldıracak bir şeriat gelmeyeceğinden dolayı bereketli bir kitab olarak vasıflandırılmıştır. Ondaki emir ve yasaklara, ondaki hükümlere tâbi olunur. Ona muhalefet etmekten sakınınız. Tâ ki Allah'ın rahmetine mazhar olasınız.

(156) ***«Bizden önce iki taifeye kitab indirildi ve biz onları anlamaktan gafilleriz demeyesiniz diye yahut tâ bize kitab indirilseydi biz onlardan daha ziyade olurduk demeyesiniz diye size Rabbinizden beyyine, hidayet rehberi ve rahmet geldi...»***

Bu âyetin tefsiri :

Böyle dememek için Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Arap lûgati ile indirmiştir. Ey Mekkeliler, ey Arap müşrikleri! Sakınmanız ve böyle dememeniz için veya böyle demekten sakınmanız için yani biz, Yahudi ve Hıristiyanlara inen Tevrat ve İncil'i bilmiyorduk, onların kıraatlarından (okunmalarından), gafildik, onlarda ne olduğunu bilmiyorduk nasıl iman ederdik dememeniz, böyle bir mazerete yapışmamanız için size Kur'an-ı konuştuğunuz dille gönderdik.

Bu Âyet-i Celîleden maksad, Mekkelilerin aleyhinde hücceti ispat etmektir. Hz. Muhammed'e onların diliyle Kur'an-ı indirmek suretiyle özürlerini ortadan kaldırmaktır. Kıyamet gününde, *«Tevrat ve İncil, bizden önce iki taifeye onların dilleriyle indi. Biz onların içindekini bilmiyorduk. Onun için inanmadık, iman getirmedik»* demesinler diye Kur'an-ı onların diliyle indirdik. Böylece Cenab-ı Hakk, Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesiyle onların mazeretlerini ortadan kaldırdı.

(157) *«Kâfirlerden bir gurup 'Eğer Yahudi ve Hıristiyanlara inen kitab gibi bize bir kitab inse', biz onlardan daha hayırlı ve daha hidayette oluruz»* dediler. Bunu da akıllarının sıhhatına güvenerek, zekâlarının kıvraklığından emin olarak dediler. Cenab-ı Hakk *«Size Rabbinizden bir beyyine geldi»* yani Kur'an geldi. Onda beyan ve açık hüccet vardır. Siz onları biliyorsunuz. *«Onda hidayet var, rahmet var. Acaba buna rağmen Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve ondan yüz çeviren ve bunları yapan bir kimseden daha zalim bir kimse olur mu?»* Yani böyle bir kimseden daha zalim, daha kâfir hiç kimse olamaz, diye onlara cevap verdi.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَاْتِيَ
بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ
نَفْسًا اِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِيْٓ اِيْمَانِهَا خَيْرًا ؕ
قُلِ انْتَظِرُوْٓا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا
شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِيْ شَيْءٍ ؕ اِنَّمَآ اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوْا
يَفْعَلُوْنَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ۚ وَمَنْ
جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ اِنَّنِيْ هَدٰىنِيْ
رَبِّيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۚ دِيْنًا قِيَمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٦١﴾
قُلْ اِنَّ صَلَاتِيْ وَنُسُكِيْ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ ﴿١٦٢﴾
لَا شَرِيْكَ لَهٗ ۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ
اللّٰهِ اَبْغِيْ رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ؕ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا
عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ
الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ
فِيْ مَآ اٰتٰىكُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ الْعِقَابِ ۚ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٦٥﴾

(158) «Meleklerin gelmesini ve Rabbinin gelmesini mi veya Rabbinin ayetlerinden bazılarının gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin bazı ayetleri geldiği günde daha önce iman etmemiş veya imanında hayır kazanmamış bir kimseye imanı, fayda sağlamaz. De ki: Siz onları bekleyiniz. Biz de beklemekteyiz.»

(159) «Şüphesiz ki dinlerini parça parça edip bölük bölük olanlar (var ya), sen hiçbir şeyde (şekilde) onlardan değilsin. Onların durumu ancak Allah'a aittir. Sonra Allah onlara yaptıklarını haber verecektir.»

(160) «Kim ki, bir hayrı işlerse, onun on misli ona verilir. Kim ki, bir günâhı işlerse, o ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlar zulme uğratılmazlar.»

(161) «De ki: Bana gelince; şüphesiz ki, Rabbim beni dosdoğru bir yola hidayet etti. Dimdik duran bir dine, İbrahim'in HANİF dinine... O, müşriklerden olmadı.»

(162) «De ki: Kuşkusuz benim namazım, benim ibadetim, benim yaşamım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.»

(163) «Onun şeriki yoktur ve bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim.»

(164) «De ki: Allah'tan başka bir Rab mi arayayım? Oysa o herşeyin Rabbidir. Her nefsin kazandığı kendisi üzerinedir. Hiçbir günahkâr başkasının günahını taşımaz. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Öyleyse hakkında ihtilaf ettiğiniz size haber verecektir.»

(165) «Allah'tır sizi yeryüzünde halifeler yapan. Odur bir kısmınızı diğerinden dereceler yönünden üstün kılan. Ta ki size verdiğinde sizi denesin. Şüphesiz, senin Rabbinin cezası seridir. Şüphesiz ki o kesinlikle çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.»

(158) *«Rabbinin bazı âyetleri geldiği günde daha önce iman etmemiş veya imanında hayır kazanmamış bir kimseye imanı fayda sağlamaz...»*

YE'S HALİNDEKİ İMAN MAKBUL DEĞİLDİR

Bu Âyet-i Celîle, şunları ifade ediyor: Müşrik olan bir kimsenin iman etmeye zorlayan bu alâmetleri gördüğünde, imana gelmesi ona bir fayda sağlamaz. Bu alametler görüldüğü anda fâsıkların tevbesi kabul olunamaz. Yani bu alametlerin belirmesinden önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış bir kimsenin o alametlerden sonra iman etmesi bir fayda temin etmez.

Dahhak; bu alametlerin bazıları geldiği halde, imanla beraber salih amel üzerinde olanın amelini Allah kabul eder diyor. Nitekim daha önce salih amellerini kabul ettiği gibi...

Bu kıyamet alametleri belirliği an, şirkten imana gelen veya günâh ve masiyetten tevbe eden bir kimsenin tevbesi kabul olunmaz. Çünkü bu ıztırar halidir. Yani ister istemez bu halde insan tevbe eder. Nitekim Cenab-ı Hakk, bir Ummete bir azabı gönderdiği an, o azabı gördüklerinden dolayı iman edip peygamberleri tasdik etmeye kalkışırlar. Fakat, o azabları gördüklerinde iman ve tevbeye mecbur olduklarından ötürü imanları onlara fayda vermediği gibi, bu alametleri görenin de imanı fayda vermez.

(158) *«Onlara de ki: Bekleyiniz...»*

Bu Âyet-i Celîle, Allah (C.C.) tarafından «kıyametin alameti olarak gelecektir» diye vaadedilen şeyleri bekleyiniz demek istiyor. Bu âyet vaid ve tehdit dolu bir âyettir. *«Biz de bekleyenleriz.»* Bu cümle şunu ifade eder. Kıyamette size Rabbinizin tatbik edeceği vadini ve azabını dünyada tatbik edeceğini bekleyenleriz. Bu âyetten maksad, müşriklere dünya müddeti kadar ancak mühlet verilir. Öldüklerinde veya kıyametin alametleri görüldükten sonra imanları fayda vermez. Ebedî olarak gerekli cezaya çarptırılırlar.

Bazıları «bu âyetten maksad, kâfirlerin savaşından alıkoymaktır» diyor. Eğer böyle olursa bu âyet «kıtal» (yani savaşın ruhsat ve emrini getiren) âyetle neshedilmiş oluyor. Birinci tefsire göre âyet muhkemdir, mensuh değildir.

Bu âyetle ilgibi bazı hadisler :

Ebu Hüreyre'den :

«Üç şey vardır. Onlar çıktıklarında, daha önce iman etmeyen bir nefsin iman etmesi ona fayda sağlamaz. Onların birincisi güneşin batıdan doğuşudur. İkincisi Deccaldır. Üçüncüsü «Dabbetü'l-Arz»dır.»

Hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Bir de Ebu Said, Resûl-i Ekrem'den bu âyet hususunda şunu rivayet ediyor :

«Bu, güneşin batıdan doğuşudur.»

Hadisi Tirmizi rivayet etti, fakat «garip bir hadistir» dedi.

Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet ediyor: Allah'ın Resûlü :

«Güneş batıdan doğmazdan önce tevbe eden bir kulun tevbesini Allah (C.C.) kabul eder» dedi.

Safvan bin Assal el Muradi der ki:

«Resûlüllah batı tarafında bir kapı vardır. Onun genişliği bir binicinin yürüyüşü ile kırk (veya yetmiş) *senelik bir mesafe kadardır. Allah onu gökleri ve yerleri yarattığı gün yaratmıştır. O kapı durmadan tevbe için açıktır. Kilitlenmez. Tâ ki güneş o kapıdan* (yani batıdan) *çıkıncaya kadar» buyurdu..*

Hadisi, Tirmizi rivayet etti. «Hadisi hasen ve sahihtir» dedi.

Müslim ve Buhari ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet ettiler. Allah'ın Resûlü buyurdu :

«Güneş batıdan doğmadıkça, kıyamet kopmaz. Halk güneşi batıdan çıkar olarak gördüklerinde yeryüzünde yaşayanların hepsi iman edeceklerdir.»

Başka bir rivayette *«Güneş batıdan çıkınca ve halk onu görünce, herkes iman edecektir. Fakat bu, daha önce iman etmemiş bir nefsin imanının kendisine bir şey sağlamadığı zamandır. Veya imanında bir hayrı kazanmayan bir nefsin imanının bir şey sağlamadığı bir devirdir.»*

Müslim, Huzeyfe bin Esed el Girari'den rivayet etti:

Resûl-i Ekrem bir gün bizim yanımıza geldi. Biz müzakere ediyorduk :

— *Siz neyi müzakere ediyorsunuz?* diye sordu.

Biz :

— *Kıyametin kopmasını müzakere ediyoruz ya Resûlüllah,* dedik.

Buyurdular :

— *Siz, (kıyametin kopmasından önce) on alamet görmedikçe kıyamet kopmaz. O alametlerden birincisi DUHANDIR, ikincisi*

DECCAL'dir. Üçüncüsü DABBETÜ'L-ARZ'dır. Dördüncüsü; Güneşin batıdan çıkışıdır. Beşincisi, Meryem oğlu İsa'nın inişidir. Altıncısı, üç bölgede yerin çökmesidir: Doğu, batı ve Cezîret-ül Arap [Arap yarım adasında] dır. Onların sonuncusu da bir ateşin çıkmasıdır. O da halkı mahşere sevkedecektir.»

Müslim, Abdullah bin Amr bin As'tan rivayet etti:

Resûlüllah'tan bir hadis ezberledim ve daha unutmamışım:

«Çıkış bakımından kıyamet alametlerinin ilki, güneşin batıdan doğuşudur. Dabbetü'l-Arz'ın halk için kuşluk zamanında çıkacağıdır. Bunlardan hangisi diğerinden önce çıkarsa, öbürü onun arkasında yakın bir devrede gelecektir.»

Taberi senediyle Abdullah bin Mes'ud'dan bu âyetin tefsirinde şunları rivayet etti :

«Siz sabahlayacaksınız, güneş ve ay şuradan (yani Batı tarafından) *arkadaş olan iki deve gibi görüneceklerdir.»*

(158) *«Bu, öyle bir zamandadır ki, daha önce iman etmemiş veya daha önce imanında hayır elde etmemiş bir nefsin iman etmesi ona fayda sağlamaz.»*

Bu âyetle ilgili eserler :

Tâberi senediyle Ebu Zer'den rivayet etti :

Allah'ın Resûlü bir gün :

— *Bu güneşin nereye gittiğini bilir misiniz?.*

Sahabeler :

— *Allah ve Resûlü daha iyi bilir»* dediler. Resûlüllah :

— *Güneş ,arşın altındaki müstakarrına,* (istikrar yerine) *gider. Orada secdeye kapanır, durur. Tâ ki ona «geldiğin yerden çık» denildiği zamana kadar. İşte o vakit gider, çıkış noktasından*

yeniden çıkış yapar, sonra gelir, müstakarrında arşın altına secdeye kapanır. Tâ ki ona *«çıktığın yerden çıkmak üzere dön»* denince bu sefer gider çıkış noktasından yeniden doğar. Halk onda herhangi bir değişiklik görmez. Böylece gelip arşın altında müstakarrında secdeye kapanır. *Ona «Batış noktasından çık»* emri verilir. Ve o da sabahleyin batış noktasından çıkar.»

Resûl-i Ekrem bunları söyledikten sonra sordu :

«Bunun hangi günde olduğunu biliyor musunuz?

Sahabeler :

— *Allah ve Resûlü daha iyi bilir»* dediler. Resûlüllah:

— *O öyle bir gündür ki, daha önce iman etmemiş veya daha önce imanında hayır elde etmemiş bir nefsin iman etmesi ona yarar sağlamaz.»* âyetini okudu.

Tâberi senediyle Ebu Zer'den rivayet etti .

Bir gün, Resûlüllah'ın terkisinde ve bir merkebin sırtındaydım. Cenab-ı Peygamber batış zamanında bulunan güneşe baktı.

— Bu güneş (zahirde) çamur bir çeşmede batıp gidiyor, arşın altında Rabbine secde ediyor. Kendisine izin verilinceye kadar secdede kalıyor. Batıdan çıkmak istediği zaman, onu hapsediyor (ona mani oluyor).

— *Ey Rabbim! «Benim gideceğim yer uzaktır»* diyor. Ona :

— *«Battığın yerden çık deniyor»* dedikten sonra :

İşte o öyle bir gündür ki, daha önce iman etmemiş bir nefsin iman etmesi o zamanda ona yarar sağlamaz» buyurdu.

Tâberi'nin İbni Abbas'taki rivayet ettiği senediyle şu hadis gelmiştir :

Resûlüllah, bir akşam vakti yanımıza çıkageldi. Ve eshab-ı kirama :

— *Ey Allah'ın kulları! Size bir azap gelmezden önce Allah'a dönüş yapınız, tevbe ediniz. Nerde ise güneşi batı tarafından göreceksiniz. Güneş batı tarafından doğuş yaptığında, artık tevbe kabul olunmaz. Amel defterleri dürülür.»*

Sahabeler Resûlüllah'tan sordular :

— *Ey Allah'ın Resûlü! Bunun bir alameti var mıdır?*

Allah'ın Resûlü :

— *Bunun alameti şudur O gece, üç gece kadar uzundur. Allah'tan korkanlar uyanacaklar, namaz kılacaklar, kaza namazlarını yapacaklar. Halbuki gece olduğu gibi devam eder hiçbir şey eksilmemiştir. Sonra yataklarına gelecek, ikinci kez uyanıncaya kadar yatacaklar. Geceleyin bu durumu gördüklerinde bu büyük bir emrin öncüsüdür. Bunun arkasında dehşetli bir durum vardır diye endişelenirler. Tekrar sabahladıklarında bu gece onlar için oldukça uzun olur. Gözleri güneşin doğuşunu görür. Onlar bakarken ansızın batı tarafından doğduğunu müşahede ederler. Güneş böyle doğdu mu artık daha önce iman etmeyen bir nefsin iman etmesi fayda vermez.»*

İbni Abbas, «Bu alametler belirdiği an, şirk koşanların iman etmesi fayda vermez. Fakat bu alametlerin belirdiği anda, eğer daha önce hayrı elde etmişlerse iman ehlinin imanı fayda verir» dedi.

İbnü'l Cevzi *«Güneşin batıdan doğuşunun hikmeti şudur: Mülhidler ve Müneccimler, (yıldız ilmiyle meşgul olanlar) güneşin batıdan doğması mümkün değildir diyorlar. Cenab-ı Hakk, onu oradan doğdurmak suretiyle kudretini onlara gösterecektir. Doğudan*

çıkardığı gibi, batıdan çıkarabilir» dersini vermek suretiyle onların acizliği tahakkuk etmiş olacaktır.

Bazı kimseler, Rabbin bazı âyetlerinden maksad, DABBETU'L-ARZ, YE'CUC - ME'CUC ve güneşin batıdan çıkışıdır» diyorlar. Bu İbni Mesud'tan rivayet edilmiştir.

Yine İbni mes'ud'tan rivayet edilmiştir ki; tevbe Ademoğluna arzolunmuştur. Üç şey çıkmazdan önce kabul ederse, tevbesi kabul olunur: Birisi,

1) Dabbe'nin çıkışı,
2) Güneşin batıdan doğuşu,
3) Ye'cuc ve Me'cuc'un çıkışıdır.

Aişe validemizden rivayet edildi :

«Kıyamet alametlerinin ilki çıktığında tevbe kalkar. Hafezeler artık amelleri yazmaktan menedilirler. Cesetler amellerin şahidi olurlar.»

Ebu Hureyre *«Veya Rabinin âyetlerinden bazısı gelince»* âyetinin tefsirinde şunu söyledi :

Burada sayılanlar kıyamet alametinin toplamıdırlar : Güneşin batıdan doğuşu, Deccal'in ve Dabbet-ül arzın ortaya çıkması (o alametlerdir.)

(159) *«Şüphesiz ki dinlerini parça parça edip bölük bölük olanlar var ya! Sen hiçbir şeyde onlardan değilsin...»*

Yani dalalet ve sapıklıkta olmalarına rağmen çeşitli guruplara ayrılanlar, dinlerini parçalayıp bir nokta üzerinde bir araya gelmeyenlerden değilsin. Dinlerinden maksad, Hz. İbrahim'den gelen TEVHİD ve kolaylık dinidir. Onu parçalamaktan maksad, Ya-

hudilik, Hıristiyanlık, putlara tapmak, Budizm ve Konfuçyüs dinleri gibi değişik dinlere ayırmaktır. Yani dininin bir kısmını ikrar edip bir kısmını inkâr edenlerle sen hiçbir şeyde onlarla ortak değilsin.

Hasan Basri, «*Burada dinlerini parça parça edenlerden maksad, sadece müşriklerdir. Çünkü onların bir kısmı putlara taptılar. Bu putlar Allah(C.C.) katında bizim şefaatçılarımızdır*» dediler. Bazıları meleklere taptılar. «*Melekler Allah'ın kızlarıdır*» dediler. Bazıları yıldızlara taptılar. İşte bu, onlar tarafından dinlerini parçalamaktır» dedi. Mücahid; bunlardan maksad, Yahudilerdir dedi.

İbni Abbas, Katade, Süddi ve Dahhak «*Bunlardan maksad, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Çünkü onlar dinlerini parçaladılar, değişik guruplara ayrıldılar*» diyorlar.

Ebu Hureyre bu âyetin tefsirinde «*Bunlar ümmeti Muhammed'in saptanlarıdır*» dedi. Zira bu Resûl-i Ekrem'den «Merfu» olarak rivayet edildi. Cenab-ı Peygamber :

«*Şüphesiz ki dinlerini parça parça edenler ve bölük bölük ayrılanların hiçbir şeyinde onlardan değilsin. Onlar da senden değildirler. Onlar bid'at ve şüphe ehlidirler. Onlar bu ümmetin dalalette olan ehlidirler.*» buyurdu.

Tâberi bu hadisi senetlendirmiştir. Bu tefsire binaen âyetten maksat, müslümanları birlik ve beraberliğe teşviktir. Dinde ayrılmamalarını sağlamaktır. Saptıran bid'atları icad etmemeleridir. Hz. Ömer'den rivayet ediliyor. Allah'ın Resûlü, Hz. Âişe'ye dedi :

«*Dinlerini parça parça edenler ve bölük bölük ayrılanlardan maksad, bu ümmetin bid'at ve hevai nefislerine tâbi olan guruplarıdır.*»

Beğavi, bu senedden başka bir senedle El İr'bad bin Sariye' den şöyle rivayet etti :

Bir gün Allah'ın Resûlü bize namazı kıldırdıktan sonra yönelip öyle beliğ bir vaazda bulundu ki, gözlerimiz yaşardı ve kalplerimiz korktu. Cemaattan birisi :

— *Ey Allah'ın Resûlü! Sanki bu vedâ eden bir kimsenin vaazıdır. Bize neyi vaad ve emrediyorsunuz?*

Cenab-ı Peygamber :

«Size Allah'ın takvasını, dinlemeyi ve itaat etmeyi emrediyorum. Velev ki başınıza Habeşî bir köle dahi geçerse. Şüphe yoktur ki benden sonra sizden yaşayan olursa birçok ihtilafı görecektir. Siz benim, Raşid ve hidayet edici halifelerimin sünnetine yapışınız. Onu sımsıkı tutunuz. Ön dişlerinizle ona sarılınız. Emirlerin sonradan peydah edildiklerinden sakınınız. Çünkü sonradan peydah edilen her emir bidattır. Ve her bidat dalalet» buyurdu.

Hadisi Ebu Davud ve Tirmizi rivayet ettiler.

Muaviye'den gelen bir hadiste :

«Allah'ın Resûlü bizim aramızda iken minbere çıktı ve şöyle buyurdu :

— *Dikkat ediniz! Şüphesiz ki sizden önce ehli kitabtan bazı kimseler yetmiş iki guruba ayrıldılar. Şüphesiz ki bu ümmetim yetmiş üç guruba ayrılacaktır. Bunlardan Yetmiş iki gurubu ateştedirler. O grupların birisi de cennettedir. Onlar da cemaattır* (yani ehli sünnet vel-cemaattirler)» buyurmuştur.

Bir rivayette, *«Benim ümmetimden birtakım kavimler çıkacaktır. Av köpeğinin sahibini çekip götürdüğü gibi, heva ve hevesleri onları çekip götürecektir. Onun herhangi bir damarı, herhangi*

bir mafsalı kalmayacaktır ki bu heva oraya girmesin.» Hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.

Abdullah bin Âmr bin As'tan rivayet edildi :

Allah'ın Resûlü :

— *«Şüphesiz ki İsrailoğulları yetmiş iki millet oldu. Benim ümmetim yetmiş üç millete ayrılacaktır. Bir millet hariç hepsi cehennemliktir.»* buyurdu.

Sahabeler :

— O hariç olan millet kimdir, ey Allah'ın Resûlü?

— *O hariç olan millet kimdir, ey Allah'ın Resûlü?* diye sordular. Cenab-ı Peygamber :

«Kim ki benim ve eshabımın üzerinde bulunduğumuzun üzerinde olursa odur.» Hadisi Tirmizi rivayet etti.

El Hitabi, «Bu hadisi şerif, İslâmda oluşan bidatcı gurupların dinden çıkmadığına işaret eder. Çünkü Cenab-ı Peygamber *«Benim ümmetim»* diyor. (Bu tabir onların İslâmda olduklarına delalet eder. Lakin Sünnet vel-Cemaat ehlinden ayrıldıkları için sapıktırlar.) dedi.

İbni Mes'ud :

«Şüphesiz en güzel hadis Allah'ın kitabıdır. En güzel hidayet Hz. Muhammed'in hidayetidir. Emirlerin en şerlisi sonradan icad edilen (bid'at)lerdir.» Hadisi merfu olarak Cabir, Allah'ın Resûlünden rivayet etmiştir.

(159) *«Sen hiçbir şeyde onlardan değilsin...»* Âyetin bu cümlesi hakkında değişik tefsirler ileri sürülmüştür: Bazıları bu Âyet-i Celîle, kâfirlerin savaşında onlarla beraber değilsin demek istiyor. Böylece bu âyet kılıç ve savaş getiren âyetle neshedilmiş oluyor, dedi. Bu tefsir, «Bunlardan Yahudiler, Hıristiyanlar ve sair kâfirler kastolunmuştur» diyenin fikrine göredir.

«Bu Âyet-i Celîleden bu ümmetin hevai nefse ve bid'atlara tabi olan sapıkları kastedilmiştir» diyenlerin görüşüne göre âyetin manası, «Sen onlardan berisin, onlar da senden uzaktırlar.» demektir.

(159) *«Onların emir ve durumları ancak Allah'a aittir...»*

Bu Âyet-i Celîle ,onların ceza ve mükâfatını ancak Allah (C.C). verecektir. Sonra Allah (C.C.) onların yaptıklarını kıyamet gününde kendilerine haber verecektir demektir.

(160) *«Kim ki haseneyi işlerse ona hasenin on misli vardır...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «EL-HASENE» ile «ES-SEYYIE»nin tefsirinde ihtilaf vardır.

Bazıları, «EL-HASENE,» lailaheillallahtır. «Es-seyyie» Allah'a ortak koşmaktır, dediler. Fakat bu tefsire şöyle itiraz edilmiştir :

Tevhid kelimesinin benzeri yoktur ki onu söyleyenin mükâfatı onun on benzeri olsun.

Cevab olarak denilmiştir ki, «Hasene»nin karşılığı, Allah katında malûm olan bir miktardır. Cenab-ı Hakk, mü'minin imanı nispetinde dilediği mükâfatı ona ekler. *«On misli»* sözü sadece iman etmeye terğib etmek (heveslendirmek) içindir. Yoksa sadece «on misli verilecektir» şeklinde bir hudud çizmek için değildir. «Seyyie»nin cezası benzeri ve dengidir, yani misliyledir.

İkinci bir görüşe göre «HASENE», kul tarafından işlenen her iyiliğe denilir. «SEYYİE» ise, kulun kötü hareketlerine, fiillerine denir. Bu tefsir, birincisinden daha iyidir. Çünkü lafzı umuma (genel manaya) hamletmek (almak) daha uygundur.

«ON» tabirinin hudud belirtmek için olmadığını daha önce

ifade ettik. Çünkü Cenab-ı Hakk, «HASENE»ler hususunda dilediği kuluna sevabı yedi yüze kadar arttırır. Bazen hesapsız olarak dilediğine sevabı verir. Haseneyi işleyene sevab vermek, Allah'ın bir faziletidir. Yoksa Allah bu sevabı vermeye mecbur değildir. Bu görüş ehli sünnetin görüşüdür. Seyyienin cezası ise misliyledir. Bu da, Cenab-ı Hakk'ın bir adalet-i ilâhisidir.

(160) *«Onlar zulme uğratılmazlar...»*

Âyetin bu cümlesi, Allah'a itaat edenin sevabından bir şeyin eksiltilmediği gibi, Allah'a isyan edenin azabından fazlasının da ona verilmeyeceğini ifade ediyor. Müslim ve Buhari ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet ediyorlar :

«Herhangi birinize İslâmı güzelce yaşadığında, işlediği her haseneye karşı o hasenenin (en az) on misli, (bazen) yedi yüz misline kadar sevap verirler. İşlediği her seyyie'ye karşı, o seyyie'nin bir misli ona yazılır. Allah'ın huzuruna varıncaya kadar durum budur...»

Buhari, Ebu Zer'den rivayet etti :

«Cenab-ı Hakk, bir Hadisi Kudsî'de buyuruyor ki, hasene'yi getirene hasenenin on misli vardır. Daha fazlası da var olabilir. Seyyie'yi getirene bir misli (seyyie) vardır. Veya onu affederim. Kim ki, bir karış bana yaklaşırsa, ona bir ZİRA' yaklaşırım. Bir ZİRA' yaklaşana bir BA' yaklaşırım. Yürüyerek bana geleni koşarak karşılarım. Yeryüzü dolusu günâh ile benim huzuruma geleni, bana bir şeyi ortak koşmadıktan sonra, günahları miktarı af ile onu karşılarım.»

Müslim ve Buhari ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet ettiler :

«Allah'ın Resûlü, bir Hadis-i Kudsî'de, Cenab-ı Hakk'tan rivayet etti :

«Kulum bir günâhı işlemek istediğinde onun defterine onu yazmayınız. Ancak işlediğinde yazınız. Eğer işlerse onun bir mislini yazınız. Eğer benim için terkederse, onun o niyetini ve terkini ona hasene olarak yazınız. Bir haseneyi yapmak isteyipte yapmazsa onu ona bir hasene olarak yazınız. Eğer yaparsa (en az) onu onun için on misli yazınız. (Bazen de yedi yüz misline kadar yazabilirsiniz» dedi.

Müslimin lafzında «Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed Cenab-ı Allah'dan rivayet ederek buyurdu :

«Kulum bir haseneyi (iyiliği) işlemek hususunda konuştuğunda ona işlemese dahi o bir haseneyi yazarım. İşlediğinde onun on mislini yazarım. Kulum bir seyyieyi konuştuğunda onu işlemedikten sonra onun için affederim. İşledikten sonra ona bir benzerini yazarım.»

Allah'ın Resûlü buyurdu :

«Melekler, *«Ey Rabbimiz! O senin kulundur. Seyyieyi (kötülüğü) işlemek istedi»* derler. Onu meleklerden daha iyi gören Cenab-ı Hakk buyurur :

— Siz onu murakabe ediniz. Eğer onu işlerse, bir mislini onun defterine yazınız. Eğer terkederse, onun için onu bir hasene olarak yazınız. Çünkü o benim hatırım için onu terketmiştir.»

Tirmizi bu hadise şunu da ekledi :

«Kim ki, bir hasene işlerse, ona on misli vardır.»

(162) *«De ki : Kuşkusuz, bana gelince, Rabbim beni dosdoğru yola hidayet etmiştir...»*

Bu âyet hakkında gelen yorumlar :

*«Dosdoğru yol»*dan maksat, İslâm dinidir. O din ki, Allah'ın mü'min kulları için seçtiği dindir. Rabbim beni dimdik ayakta olan bir dine iletti. Yani içinde eğrilik ve sapıklık olmayan bir dine, İbrahim'in dinine, beni iletti ve hidayet etti.

«Millet» tâbiri din ve şeriat demektir. Yani Rabbim İbrahim' in dinine ve şeriatına beni hidayet etti, İbrahim'in dinini ve şeriatını bana tanıttı.

«HAN'IF» kelimesi esasında meyletmektir. Burada, sapıklıktan doğru istikamete meyledip gitmektir. Araplar, her sünnet olan ve hac yapan kimseye HANİF derler. Böylece «bir adamın İbrahim'in dini üzerinde olduğuna işaret ederler.

«İbrahim müşriklerden olmadı.»

Bu cümlenin tefsiri şöyledir :

Kureyş kâfirleri, *«Biz İbrahim'in dini üzerindeyiz»* diye iddia ediyorlardı. Cenab-ı Hakk, *«İbrahim (putlara tapan) müşriklerden olmadı»* demek suretiyle onları yalanladı.

(162) *«De ki : Kuşkusuz benim namazım, benim ibadetim, benim yaşamım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir...»*

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde Mücahid, Said bin Cübeyr, Dehhak, Süddi şunları söylediler :

Bu âyetteki «NUSUK» kelimesi hac ve umrede kesilen kurban demektir. Bazılarına göre; nusuk ibadet, Nâsik, ibadet eden kişi demektir.

Bazıları da «Menasık kelimesinin anlamı, yapılan vazifeler demektir» dediler.

Bazıları da Allah'a yaklaştıran her namaz, her hac, her kurban ve her ibadete «Nusuk» denilir» dedi.

Rahibi, İbnu'l-Arabi'den rivayet etti:

Nusuk, altın veya gümüş çivilerdir. O çivilerin her birisine Nüseyk deniliyor. İbadet edene Nâsik deniliyor. Çünkü o nefsini bir gümüş gibi günâhların kirlerinden tertemiz yapmıştır.

«Kuşkusuz benim namazım, benim ibadetim» sözünde, kulun ihlas üzerinde edâ ettiği bütün ibadetlerin Allah (C.C.) için olduğunun delili vardır.« *«Âlemlerin Rabbi içindir»* tabiri de bunu te'kid etmektedir.

«O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı» cümlesinde de bütün ibadetler ancak tamam ve kemal vechi üzerinde edâ edilirlerse makbuldur delili vardır. Çünkü Allah için olanın ancak kâmil, tam ve ihlaslı olması uygundur. Bu sıfatta olan ibadetler de makbul olur. *«Benim yaşamım»* yani hayatım *«ve ölümüm,»* Allah'ın yaratışıyladır, kaza ve kaderiyledir. Yani beni dirilten O'dur. Veya benim salih amelle yaşamam, öldüğüm zaman, iman üzerinde ölümüm Allah (C.C.) içindir.

Bazı tefsircilere göre âyetin manası *«Hayatımdaki taatim Allah (C.C.) içindir. Ölümümden sonraki cezam da Allah'ındır»* demektir.

Bu kelamın hülasası şudur : Allah, Resûlüne emrediyor ki, namazı, diğer ibadetleri, hayatı ve ölümü, Allah'ın yaratışıyla, kaza ve kaderiyle gerçekleşmiştir. *«Âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur»* cümlesiyle de bu mana kastediliyor. Yani ibadette, yaradılışta, kaza ve kaderde ve diğer fiillerinde hiç kimse O'nun ortağı değildir.

(163) *«Bununla emrolundum.»* Bu cümlenin izahı :

Yani ey Muhammed, de ki *«Ben tevhid ile, Allah (C.C.)ı birleme ile emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim.»*

Katade *«Yani bu ümmetin müslümanlarının ilkiyim demektir»* diyor.

Bazıları da *«Ayetin manası; kaza ve kadere teslim olan ilk insanım demektir»* dedi.

(164) *«De ki Allah'tan başka bir Rabb arar mıyım...»*

Bu Âyet-i Celîle Resûl-i Ekrem'e hitab ediyor. Yani :

— Ey Muhammed! Şu kavminden olan kâfir müşriklere söyle ki, ben Allah'tan başka bir efendi, bir mabud arar mıyım? Oysa Allah her şeyin Rabbidir. Yani her şeyin efendisi ve sahibidir. Hiçbir şeyde, hiçbir kimse O'nun ortağı olamaz.

Âyetin sebebi nuzulu : Kâfirlerin Resûl-i Ekrem'e *«Bizim dinimize dön»* demeleridir.

İbni Abbas :

«Velid bin Muğire *«Benim yoluma tâbi olunuz. Sizin günâhlarınızı ben yüklenirim»* diyordu.

Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, bu kâfirin sözünü reddederek *«Her nefis ancak aleyhinde kazanıp, kesbeder âyetini indirdi»* dedi. Yani câni'nin günâhı onun boynunadır, başkasına gitmez.

«Hiçbir günahkâr başkasının günâhını taşımaz.» Yani hiçbir nefis, başkasının günâhından ötürü cezalandırılmaz. Hiçbir nefis başkasının yükünü yüklenmez. Hiçbir kimse başkasının günâhından ötürü cezaya müstahak olmaz.

(164) *«Sonra dönüşünüz Rabbinizedir...»*

Kıyamet gününde o sizin ihtilaf ettiğiniz konuları size haber verecektir. Dünyadaki diğer din ve milletlerin hakkındaki ihtilafınızı teker teker size açıklayacaktır.

(165) *«Allah'tır sizi yeryüzünde halifeler yapan...»*

Bu âyetin tefsiri :

— Ey ümmeti Muhammed! Allah'tır sizi yeryüzünde halife kılan. Çünkü sizden önceki milletleri helâk eden, sizi onların yerine tayin eden Allah'dır. Onlardan sonra halifeler olarak sizi yeryüzünde kıldı. Siz onların halefleri olarak yeryüzünde bulunuyor, onlardan sonra yeryüzünü tamir ediyorsunuz.

Bunun nedeni şudur : Resûl-i Ekrem peygamberlerin sonuncusudur. Ümmeti de ümmetlerin en sonuncusudur. Muhtemeldir ki buradaki hitap Hz. Muhammed'in davet ettiği bütün beşere olsun. Zira mevcudlar daha öncekilerin halifesidirler.

(165) *«O'dur bir kısmınızı diğerinden dereceler yönünden üstün kılan...»*

Bu Âyet-i Celîle, işaret ediyor ki, Cenab-ı Hakk, kullarının ahvali arasında değişik durumlar yaratmıştır. Bazılarını yaratılışta, rızıkta, şerefte, akılda ,kuvvette, fazilette diğerlerinden üstün kılmıştır. Bazılarını güzel, bazılarını çirkin, bazılarını zengin, bazılarını fakir, bazılarını soylu, bazılarını basit, bazılarını alim, bazılarını cahil, bazılarını kuvvetli, bazılarını zayıf yaratmıştır. Halkın arasındaki bu değişiklik, derecelerdir. Bu da, acizlikten veya cahillikten veya cimrilikten ötürü değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk, eksik sıfatların hepsinden münezzehtir. Bu, ancak iptilâ ve imtihan içindir. Size verdiğiyle sizi denesin diyedir. Yani sizi deneyen bir kimsenin muamelesi gibi, bir muameleye tâbi tutar. Halbuki o, sizin hallerinizi sizden de herşeyden de daha iyi bilir.»

Ayetin daha açık manası : Cenab-ı Hakk, zengini zenginliğiyle, fakiri fakirliğiyle, soyluğu soyluluğuyla, düşüğü de düşüklüğüyle, köleyi kölelikle, hürü hürriyetle deniyor. Başkalarını da başka sıfatlarla deniyor. Ta ki sizden sevab azabın nirengi noktasını teşkil eden hareket sadır olsun. Çünkü kul kendisine teklif edilende kusur gösterdiğinde veya kendisine emredileni yerli yerine getirdiğinde, eğer kusur ise, onun nasibi korku, eğer öbürüsü ise, onun nasibi terğibtir.

(165) *«Kuşkusuz senin Rabbinin azabı seridir.* Çünkü her gelen yakindir. Veya Rabbin böyle bir şeyi irade ettiğinde süratle buna yönelir.»

«Şüphesiz ki, senin Rabbin çokça affedicidir.» Yani Rabbinin düşmanlarını helâk etmek hususundaki cezası dünyada süratlidir. Süratli oluşu *«Her gelen yakındır»* kaidesinden neşet eder. Eğer kul, Allah tarafından emredilenleri yerine getirirse veya yasakları bırakırsa, onunla nasibi terğib, teşrif ve ikramdır. O, dostlarının ve taat ehlinin günâhlarını çokça affedicidir. Bütün mahlûkatı için merhametlidir. Allah muradını ve kitabının esrarını daha iyi biliyor (1).

GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

El - En'am Sûresinin tefsirini bitirirken *«Senin Rabbinin bazı âyetleri, geldiği günde daha önce iman etmeyen bir nefsin iman etmesi ona herhangi bir yarar sağlamaz»* 158. âyeti üzerinde Alûsi'nin naklettiği bazı noktalara işaret etmeden geçmeyeceğiz. Alûsi, Ruhu'l-Meani'sinde şunları söylüyor :

İmamı El-Belkî, *«Güneş batıdan çıktıktan ve bu hadise zamanla unutulduktan sonra iman edenin imanı makbuldur. Çünkü iman etmeye mecbur eden alamet ortadan kalkmıştır»* dedi. El -

(1) Bkz. Lübab üt-Tenzil El Hazin c. 2, s. 518-520, Amire, 1317, İstanbul.

Belkî'nin bu görüşü, isabetli bir görüştür. Zeyneddin-i İraki'nin, «*Zahir, bu durumun uzamayacağı ve unutulmayacağıdır*» demesi pek makbul bir tevil değildir. Çünkü El-Kurtubi «Tezkire»sinde İbni Ömer'den, O da Allah'ın Resûlü'nden rivayet ediyor. Onun bu rivayetini el - Hafız İbni Hacer el - Askalanî de Buhari şerhinde naklediyor :

«*Halk güneşin batıdan çıkışından sonra, 120 sene daha dünyada kalır.*»

Güneşin batıdan çıkışının keyfiyeti hakkında hadis kitablarında da tafsilat vardır: İbn-ül Cevzinin «Sûku'l-Urus» adlı kitabında «*güneş batıdan üç gün üç gece çıkar. Sonra güneşe doğduğun noktaya dönüş yap*» denilir.

Meşhur olan şudur ki; güneş bir gün batıdan doğar, günün yarı hattına (Hat-tı istivaya) kadar seyreder, sonra batıya döner. Ve ondan sonra da eski âdeti gibi doğudan doğmaya başlar. Abdullah bin Ebi Evfa'nın hadisi bu hususta açıktır. Bütün bunlar mümkin emirlerdir. Allah her şeye kadirdir.»

Buhari tarihinde, Ebu Şeyh ve İbni Asakir, güneşin batıdan doğuşu hakkında Kâab'tan şu hadisi rivayet ettiler :

Allah güneşin batıdan doğmasını istediği zaman, güneşi kutbuyla beraber çeviriyor. Batısı doğu, doğusu batı oluyor.

Heyet ehli ve onların peşinden gidenler, güneşin batıdan doğuşunun muhal olduğunu iddia ederler. Güneş ve felekkiyat (gök cisimler) tan olanlar diğer basit (sabit) ler, cihet ve hareket yönünden değişmezler. Onların üzerinde bulundukları vaziyette herhangi bir değişiklik gelmez. Onlar bu iddialarını yıkılmaya mahkûm bir ateş kıyısına bina etmişlerdir. Kirmani, «Onların kaidelerini kabul ettiğimiz takdirde yine güneşin batıdan doğuşuna bir

mani yoktur. Çünkü onlar, «Sabitler yörüngesi» isimli burçlar mıntıkasının «Feleki-Atlas» adlı mintikanın üzerine kapanabileceğini kabul ederler.

Böylece, «doğu batı, batı da doğu olur.» dedi. Fakat katlama ve neticelerine bakıldığında bu görüşün pek sağlam olmadığı ortaya çıkar...

Alûsi devamla şunları söylüyor :

Âyet-i Celîlede bahsi geçen intizar (yani bekleyiş) temsil üzerine hamledilir. O temsil de, küfürde ve iman etmeyi zarurî kılan o alametler belirinceye kadar imansızlıkta israr edenin halini bekleyenlerin haline benzetmek üzere bina edilir. Tefsiri Bi'r-rivaye'nin iktiza ettiği de budur. O tefsirin bir kısmının Resulullah'a, diğer bir kısmının da bazı ashaba nisbet edilmesi sıhhatlı olduktan sonra, o tefsirden başka tefsirlere gitmek uygun değildir. Üstelik Kur'an-ı Kerim'de buna mani olacak bir durum da yoktur. Makam başka bir tefsire müsait de değildir.

Bazı tefsirciler «Meleklerin ve Allah'ın gelmesinden maksad, onların; *«niçin bizim üzerimize melekler indirilmedi veya Rabbimizi biz görmedik. Niçin Allah'ı, melekleri gözgöre göre getirmedin»* tarzındaki istekleridir. Bazı âyetlerin gelmesinden maksad, onların *«göğü niçin parça parça olarak bizim üzerimize düşürmedin»* tarzındaki istekleridir. İman etmelerini bağlamış oldukları diğer büyük alametlerdir.

Bazıları da, «Buradaki Rabbinin bazı âyetlerinden maksad, onların bu isteklerini ve isteklerinin haricinde olan ve insanoğlunun seçenek ve ihtiyarini iptal eden büyük hadiselerdir» demişlerdir. Evet, mükellefiyetin nirengi noktasını teşkil eden ihtiyari insanoğlundan alıp götüren hadiselerdir. Fakat bu görüş de, haddi

zatında düşük bir görüş değildir. *«Ancak Hadis sahih oldu mu, o benim mezhebimdir.»*

«BAZ» kelimesinin kullanılması korkutma, tehvil ve ta'zim içindir. Nitekim tamamen mulkiyete işaret eden RABB kelimesine ÂYETLER kelimesinin izafe edilmesi de korkutmak ve tâzim manasını ifade etmek için olduğu gibi. Rabbi kelimesini peygamberin zamirine izafe etmesi de peygamberi şereflendirmek içindir (1).

BİR SAATLİK KÂFİRLİK CEHENNEMİ GEREKTİRİR

Alûsi *«kim ki iyiliği işlerse ona on misli verilir, kim ki kötülüğü işlerse, o insan bir misliyle cezalandırılır» âyetinin* tefsirinde : Bir saatlik kâfirlik, ebedî cezayı niçin gerektiriyor? Çünkü kâfir, ebediyyen yaşarsa, ebediyyen küfürde kalmak arzusundadır. Yani sonsuz bir şekilde yaşasaydı, sonsuz bir şekilde kâfirlik yapacaktı ve bu inancına devam edecekti. Ondan dolayı da bir saatlik, bir dakikalık, bir saniyelik kâfirlik ebedî azabı gerektirdi.

Mu'tezile'ler, bu Âyet-i Celîle ile aklî olan Husn ve Kubh'un ispatına istidlal ederek demişlerdir ki; *«kim haseneyi getirirse»* cümlesi, açıkca kulun haseneyi ve çirkini işlemekte muhtar olduğuna delalet eder. Bu sabit olduğu zaman, Husn ve Kubh-i aklî de sabit olur» dediler.

Cevab olarak deriz ki; âyet kulun tam müstebit ve muhtar oluşuna delalet etmez. Ancak onun Hasene ve Seyyie'yi işlediğine delalet eder. Zaten ehli sünnet de böyle işlediğini inkâr etmemektedirler. Bazıları da «Âyet delalet eder ki, Cenab-ı Hakk'ın güzel bir fiili vardır. Eğer fiillerin güzelliği memur (emredilmiş) ve mezun (izin verilmiş) olduğundan ötürü olursa, Allah'ın fiili o

(1) Bkz. Alûsi, c. 8, s. 63-65, Daru'l-Endülüs Beyrut, tarihsiz.

vakit hasen olamaz. Çünkü onun fiili ne memurdur, ne de mezun... Bir de, eğer Husn ve Kubh'un bilinmesi şeriatın gelmesine bağlı ise, şeriatın gelmesinden önce Cenab-ı Hakk'ın fiilleri için hasen değildir demek gerekir. Böyle demek ise, dinden çıkıştır.

Birinci itiraza cevab : Biz sadece emrolunan veya yapılması hususuna izin verilen fiilin hasene olduğunu iddia etmeyiz. Ki, bize Cenab-ı Hakk'ın fiillerinin hasen olmaması itirazı vaki olsun. Allah'ın fiilleri, ne emredilmiş, ne de izne bağlıdır. Belki şari'in (Allah'ın) yapılmasını emrettiği ve izin verdiği hasendir. Bunun aksi yoktur. Belki fiil, bazen hedefe uygun olması itibarıyla hasen olur .Bazen fâilini sena etmekten ve memur olduğundan dolayı hasen olur. Bu itibarla Cenab-ı Hakkın fiili mutlaka hasendir.

İkinci itiraza cevab : Husn ve kubh men ve itlakı hususunda her ne kadar şeriatın gelmesiyle tefsir edilmişlerse de, biz husn ve kubhun ancak şeriatla var olduğunu kabul etmiyoruz ki, bize bu itiraz lazım gelsin. Belki Husn ve Kubh onların zikrettiğinden daha geneldir. Nitekim kelam kitablarında belirtilmiştir. Husn ve Kubh'un şeriatın men' ve itlak, tarzında gelmesinin gayrisiyle tahakkuk etmemesi gerektirmez ki, bu fiiller için zati olsun. Araştırmış bir kimseye gizli değildir ki, onların *«Eğer fiillerin güzelliği memur veya mezun oluşundan olsa Cenab-ı Hakk'ın fiili güzel olmaz. Çünkü o ne emredilmiş bir fiildir, ne de izin verilmiş bir fiildir»* sözleri ve bir de *«Eğer HUSN ve KUBH'un bilinmesi şeriatın gelmesine bağlı ise Cenab-ı Hakk'ın şeriatının gelmesinden önce olan fiilleri hasen olamaz»* sözleri, iki müstakil şüpheden meydana gelmiştir. Bu iki şüphe ilzami (susturma) olan on şüphedendirler. Bunları, El Âmidi «EBKAR-UL EFKAR» adlı eserinde zikretmiştir. Ve bu iki takrir de, uzak ihtimal olmaktan hali değildir.

(165) *«Allah odur ki, sizi yeryüzünün halifeleri kılmıştır.»* Yani bir kısmınız diğerinin halifesi oldu. Bir kuşak gidiyor başka

bir kuşak onun yerine geliyor. Kıyamete kadar durum böyledir. Bu da ancak alim ve müdebbir olan bir zatın işidir. Hasan Basri bu tefsire uymuştur.

Başkası : «Allah sizi yeryüzünde kendisine halife kılmıştır. Siz yeryüzünde Allah namına tasarruf etmektesiniz demektir» dedi. Bu ikinci tefsire göre, hitab âmm'dır.

Bazıları «Bu hitab, sadece Ümmeti Muhammed'edir» dediler. Bu tefsir Süddi'den rivayet edilmiştir. Yani Cenab-ı Hakk sizi geçmiş ümmetlerin halifesi kılmıştır.

«Şüphesiz ki Allah çokça affedici ve merhamet edicidir.»

Bu Âyet-i Celîle, Cenab-ı Hakk'ın çokça af ve merhamet etmesinin hiçbir şeye bağlı olmadığına işarettir. Nitekim bir hadisi kudside *«Benim rahmetim gazabımı geçmiştir»* buyurmaktadır. Cenab-ı Hakk, af ve merhamette son derece cömerttir. Ukubet ise, ancak günâhın yapılmasından sonra olur. Yani kul günâhı işledikten sonra ona müstahak olur.

Bu sure-i celîlenin «hamd» ile açılması, mağfiret ve rahmet ile kapanması , ne latif bir ilâhi sanattır. Bizim Cenab-ı Hakk'tan istediğimiz, bunların ikisinden de en dolgun nasibi bize ihsan eylemesidir. Çünkü nimetlerin sahibi O. Hamd başlangıçta ve sonuçta O'na mahsustur.

İbni Kesir sûrenin sonunda şunları kaydediyor :

İmam Ahmed, Abdurrahman'dan, Züheyr'den, Âla'dan babasından, Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet ettiler :

Allah'ın Resûlü: *«Eğer mü'min, Allah'ın katındaki ukubeti (azabı) bilmiş olsaydı, Allah'ın cennetine hiç kimse tema' etmezdi. Eğer kâfir, Allah'ın katındaki rahmeti bilmiş olsaydı, hiç kim-*

se Allah'ın cennetinden ümitsiz olmazdı. Cenab-ı Hakk, yüz rahmet yarattı. Onlardan bir tanesini halkının arasına bıraktı. O bir rahmet ile birbirlerine merhamet ederler. Allah'ın katında (99) doksan dokuz merhamet vardır.»

Tirmizi Kuteybe'den, o da Abdulaziz Deraverdi'den, o da A'la' dan rivayet ettiler. Müslim'de Kuteybe'den Ali bin Acer'den, bunların üçü de İsmail bin Cafer'den, A'la'dan rivayet ettiler:

«Allah, halkı yarattığı zaman, arşın üzerinde ve katında bulunan bir kitabta yazdı:

«Benim rahmetim gazabıma galib gelmiştir.»

ALLAH RAHMETİ YÜZ PARÇA YARATMIŞ YERYÜZÜNE BİR PARÇASINI İNDİRMİŞTİR

Başka bir hadiste:

«Rahmet yüz parça olarak yaratıldı. Doksandokuzu Allah'ın katında saklıdır. Birisi yeryüzüne indirildi. Onun sayesinde mahlûklar birbirlerine rahmet ederler. Vahşi hayvan ayağını kaldırıp yavrusunu emzirir...» diye varid olmuştur.

Allah'a hamd, peygamberine, al ve ashabına selat ve selamlar olsun.

سُورَةُ الْأَعْرَافِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسِتُّ آيَاتٍ

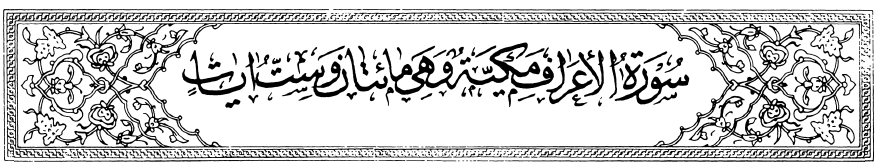

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ
وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ
دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا
فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَآئِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ
اِذْ جَآءَهُمْ بَأْسُنَآ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ
الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۙ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ
بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ۨالْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ
مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ
مَكَّنَّاكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ؕ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اسْجُدُوا لِاٰدَمَ ۖ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَ ؕ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

MEÂL

Rahman ve rahiym olan Allah'ın adıyla başlarız.

(1) Elif, Lâm, Mim, Sâ'd...

(2) [Ey Muhammed! Bu Kur'an] sana indirilen bir kitabtır. Onunla [kâfirleri] korkutman ve müminlere öğüt vermen için indirildi. Ondan ötürü göğsünde bir harac (darlık) olmasın.

(3) Rabbinizden size indirilene tâbi olunuz. Sakın ondan başka dostlara tâbi olmayınız. Siz hep az hatırlıyor (ve nasihat alıyor) sunuz.

(4) Nice karyeyi (kenti) mahvettik. Azabımız onlara, geceleri, uyurlarken veya gündüzleri keylulet (öğle zamanında istirahat) ederken geldi.

(5) Çetin azabımıza gelince, onların duaları «Biz zalimlerden idik» demekten başka olmadı.

(6) Yemin olsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlerden (hesap) soracağız. Ve and olsun ki, gönderilen peygamberlerden de soracağız.

(7) And olsun ki, onlara ilimle haber vereceğiz. Ve biz gaipler, (yaptıklarından gafiller) de değiliz.

(8) O gün tartı, hak ve adalet üzeredir. Öyleyse kimin terazileri ağır çekerse, işte o kimseler kurtulanlardır.

(9) Kimin terazileri hafif gelirse, işte onlar ayetlerimize zulmedegeldiklerinden ötürü nefislerini zarara uğratanlardır.

(10) And olsun ki, kesinlikle sizi yeryüzünde yerleştirdik. Orada sizin için geçimlikler kıldık. Hal böyle iken pek az şükrediyorsunuz.»

(11) And olsun ki, muhakkak sizi yarattık. Sonra size suret (biçim), verdik. Sonra meleklere: «Adem'e secde ediniz!» dedik. İblis hariç, bütün melekler Adem'e secde ettiler. İblis secde edenlerden olmadı.

EL- Â'RAF SÛRESİ

7. SÛRE

El-Â'raf Sûresi Mekke döneminde nazil olmuştur. 206 âyettir.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Bu Sûre-i Celîle Mekke döneminde nazil oldu. Ancak yüz altmış üçüncü âyetten yüz yetmiş birinci âyete kadar olan sekiz âyet müstesnadır.

Neşei, Âişe validemizden rivayet ediyor : *Allah'ın Resûlü akşam namazında zammi sure olarak El A'raf Sûresini okudu. Onu iki rekata böldü. Yani bir parçasını bir rekatta, bir parçasını da öbür rekatta okudu.»* Hadisi Ebu Muhammed Abdulhak rivayet etti.

Bazı tefsir kitablarında «Bu sûrenin tamamı Mekke döneminde nazil olmuştur. Ancak (162.) yüz altmış ikinci âyetten (172.) yüz yetmiş ikinci âyete kadar olan bölüm müstesnadır, diye varid olmuştur.

El Alûsi tefsirinde «Ebu-Şeyh ve İbn Hibban, Katade'den rivayet ettiler: «Bu sûre, tamamen Mekke döneminde nazil oldu. Ancak (162.) yüz altmış ikinci âyeti müstesnadır.»

Başkaları da «Bu âyetten (171.) yüz yetmiş birinci âyete kadar müstesnadır» demişlerdir. Nitekim bu durumu daha önce kaydettik.

Bir çok tefsir alimleri, bu sûrenin tamamen Mekke döneminde nazil olduğunu İbni Abbas ve İbni Zübeyr'den rivayet ediyorlar ve hiçbir âyeti de istisna etmiyorlar.

Bu sure Basra ve Şamlıların sayımında (205) iki yüz beş âyettir. Medine ve Küfelilerin sayımında ise (206) iki yüz altı âyettir. Binaenaleyh ELİF, LAM, MİM, SAD müstakil bir âyet sayılmaktadır. Ve (29.) âyetin sonunda, *«Sizi yarattığı gibi, yine ona döneceksiniz»* cümlesinin müstakil bir âyet sayılması Kûfe'lilere göredir. Aynı âyetin içinde *«Dinde samimi olarak ona yalvar»* manasında bulunan cümle,, Basralı ve Şamlılara göre müstakil bir âyettir. Daha önceki âyetin içinde *«Onlara ateş azabını kat kat ver, derler»* cümlesi ile (137.) âyetin içinde *«El Hüsnâ»* ile başlayan ve meali *«İsrailoğullarına en güzeli sabırlarına karşılık verile geldi»* olan cümlelerde Medine'lilere göre müstakil birer âyettirler.

El A'raf Sûresinin bütün âyetleri muhkemdir. Bazı tefsir alimlerine göre ancak iki âyet muhkem değildir. Onlar da, *«Onlara kasden mühlet veririm. Çünkü benim tuzağım çetindir»* (183) ve *«Sen af yolunu tut. Bağışla. Uygun olanı emret. Bilgisizlere aldırış etme»* (199) âyetleridir. Bunların ilki mutlaka kılıç âyetiyle neshedilmiş, ikincisi de sadece Ebu Zeyd'e göre aynen kılıç âyetiyle neshedilmiştir, diye rivayet edildi. Ve bu görüşün sahibi *«Cahillerden yüz çevir»* âyeti de böyledir, dedi. Fakat bu zayıf bir görüştür.

EL-Â'RAF SURESİ İLE EN'AM SURESİNİN MÜNASEBETİ

El En'am Sûresinde cahil ümmetlerin helâk edilmeleri, tafsilatlı olarak geçmedi. Akıl edinmeyenler ve günâhları irtikâb etmek suretiyle zulmedenlerin helâkları orada açıklanmadı. Bunun için El-A'raf Sûresi geldi. Bu sûrede Adem, Şit, Ad Semud, Lut kavmi, Medyen ehli, İsrailoğulları ve Fir'avn'ın kavmi zikredildi. Onlardan helâk olanların helâk olmalarının keyfiyeti belirtildi. Helâk olmaları, ya ölçek ve tartıda (genel piyasada) hainlik yaptıklarındandır veya (nankörlük edip) nimetin kıymetini bilmediklerindendir. Dağlar, ovalar ve kayalıklarda oyularak yapılan köşkler, saraylara karşı şükretmediklerinden, başkasını öldürmek su-

retiyle yapmış oldukları zulümden, kadınlar var iken onları bırakıp erkeklerle cinsî ilişki kurmak suretiyle yaradanın hikmetine muhalefet ederek çirkinlikleri peyda ettiklerinden, peygamberleri yalanladıkları, hakkı attıkları ve hidayet yoluna muhalefet ettiklerindendir.

Celaleddin Süyûti, el-A'raf Sûresi'nin El-En'am Sûresi'yle olan münasebeti hakkında şunları söylüyor :

«El-En'am Sûresinde yaratılışın beyanı vardır. Orada *«Allah sizi çamurdan yarattı»* buyuruluyor. Yine geçmiş kuşaklar hakkında *«Onlardan önce nice kuşakları helâk ettik»* deniliyor. Peygamberlerin bahsine işaret ediliyor. Onların çoğunu sayıyor. Bütün bunlar icmalî ve tafsilatsız olarak geçiyor. El-Araf Sûresi El-En'am'dan sonra geldi ve onların açıklamasını ve kapsamlı tafsilatını yaptı.

Bu sûrede Adem (AS)in kıssası, ve diğer peygamberlerle ümmetlerin kıssaları açıklanmıştır. Nasıl helâk olmuşlar? Bu, mükemmel bir şekilde izah edilmiştir. Bu, Cenab-ı Hakk'ın *«Allah sizi yeryüzünde halifeler kıldı»* âyetinin tafsili olmaya elverişlidir. Bunun için El-A'raf Sûresi'nin başında yeryüzünde halife kıldığı Adem'in yaradılışından başladı. Âd kıssasında *«sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldık»* dedi. Semud kıssasında *«Sizi Âd'dan sonra halifeler kıldı»* dedi. Bir de Cenab-ı Hakk, El-En'âm Sûresi'nde *«Nefsinin üzerine rahmeti yazdı»* dedi. Bu kısa ve tafsilata muhtaç bir kelamdır. El-A'raf Sûresi'nde bunu kast ederek, (tafsil yaparak) *«Benim rahmetim her şeyi kapsayacak kadar geniştir»* ve *«O rahmetimi ittika edenler için yazacağım»* buyurdu.

El-A'raf Sûresi'nin başlangıcının, El-En'am Sûresi'nin sonuncu âyetiyle olan münasebeti, irtibat ve bağlantısı şöyledir :

El-En'am Sûresi'nin (153.) yüz elli üçüncü âyetinde *«Bu, dosdoğru olan yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yol-*

lara uymayın.» deniliyor. ve devamla *«Bu, indirdiğimiz mubarek bir kitabtır. O'na uyun.» «Onu size indirdik ki, sizden önce iki topluluğa kitab indirildi.» «Bizim onların okuduklarından haberimiz yok» demekten veya «Bize kitab indirilseydi onlardan daha doğru yolda olurduk» demekten sakınasınız» (155) denmektedir.* Bu sûrenin başında ise, kitab tâbi olmayı emretmekle işe başladı. Bir de El-En'âm Sûresi'nin sonunda *«Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. Ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirecektir»* dedi. El-A'raf Suresinin başında ise *«And olsun ki kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız»* dedi. Bu, onlara haber vereceğinin şerhi ve tafsilâtıdır. Bir de El-En'am Sûresi'nin sonunda *«Kim bir iyilik getirirse ona on katı verilir»* denilmektedir. Bu ise, ancak terazide tartılmakla belli olur. Bunun için Cenab-ı Hakk, El-A'raf Sûresi'nin başında, terazide tartmak meselesini gündeme getirerek buyurdu:

«Gerçek tartı kıyamet günündedir. Tartıları ağır gelenler (var ya)*işte onlar kurtulanlardır.»*

El-En'am'da *«Kuşkusuz bu, benim dosdoğru yolumdur, ona tâbi' olunuz. Bu, bir kitabtır. Mübarektir. Onu indirdik. Ona tâbi' olunuz.»* El-A'raf sûresinin başında da: *«Kitaba tabi olmayı emreden âyetle başladı.»*

Bu sûrenin kelimeleri (3325)tir. Harfleri (14010)dur.

«(1) Elif, Lâm, Mim, Sâd...»

Bu Âyet-i Celîlenin tefsirinde gelen rivayetler şunlardır :

İbni Abbas, bu âyetin manası *«Ben, Allah'ım, tafsilat veriyorum demektir»* dedi.

İbni Abbas'tan gelen diğer bir rivayette *«Ben Allah'ım. Herkesten daha iyi bilir ve tafsilat veririm»* şeklindedir.

Başka bir rivayette İbni Abbas diyor ki :

«Elif, Lâm, Mim, Sâd bir yemin tabiridir. Allah (C.C.) onunla yemin etmiştir ve Allah'ın isimlerinden bir isimdir.»

Katade *«Elif, Lâm, Mim, Sâd, Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir»* dedi.

Hasan Basri *«Elif, Lâm, Mim, Sâd, sûrenin ismidir»* dedi.

Süddi, *«Elif, Lâm, Mim, Sâd. Cenab-ı Hakk'ın El-Musavvir isminin bir parçasıdır»* dedi.

Ebul Âliye *«Elif, Allah isminin, Lâm, El-Lâtif isminin, Mim, El-Mecid isminin, Sâd, Es-Sadık ve Es-Sabir isminin anahtarıdır»* dedi.

Bazıları da *«Bunlar, mukattaa yani hece harfleridir. Bunların ilmini, Cenab-ı Hak, zat-ı uluhiyyetine tahsis etmiştir. Bu ve bunun benzerleri Allah'ın kitabında gizli sırlardır»* demişlerdir.

Bazıları da *«Bunlar ism-i âzam harflerdir»* demişlerdir.

Bazı tefsirciler de *«Bunlar birtakım harflerdir. Birtakım manaları kapsıyorlar. Cenab-ı Hakk o manalarla halkını muradına muttali kılmıştır»* görüşündedirler.

Başkası da *«Bu Elif - Lâm - Mim - Sâd'ın manası, ben doğru söyleyen Allah'ım»* demektir dedi.

Muhammed bin Kâb-el Kurezi, *«Elif ve Lâm Allah kelimesinden geliyor. Mim, Rahmandan, Sâd, es-Samed'den geliyor»* dedi.

Bazı tefsir alimleri de «Elif, Lâm, Mim, Sâd'dan maksad, «Elemneşrah leke sadreke» (Yani biz senin için göğsünü genişletmedik mi?) demektir dedi.

Bazıları da «Elif, Lâm, Mimle açılan her sûre üç manayı ve

üç emri kapsamaktadır : Yaradılışın başlangıcını, yaradılışın nihayetini (haşrı), başlangıç ile nihayet arasındaki hayatı. Boğaz, dil ve dudak harfleri olan Elif, Lâm ve Mimi kapsaması da bu üç manaya işaret eder.

Bu Sûre-i Celîlede Elif, Lâm, Mim'e bir de «SAD» eklenmiştir. Çünkü burada kıssaların açıklanması da vardır. Allah muradı ilâhisini daha güzel bilir.

(2) *«(Ey Muhammed!) Bu Kur'an sana indirilen bir kitabtır...»*

Bu âyetin tefsiri şöyledir Elif, Lâm, Mim, Sâd müptedadır. «Kitab'ün» kelimesi onun haberidir. *«Sana indirilmiş»* cümlesi kitabın sıfatıdır. Yani Allah tarafından Elif, Lâm, Mim, Sâd diye isimlendirilen kitab Allah katından sana indirilmiştir.

Eğer Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden delil, Cenab-ı Hakk'ın ona bu kitabı indirmesidir. Biz bunu bilmedikten sonra peygamberin peygamberliğini bilmemiz mümkün olamaz. Onun peygamberliğini bilmedikten sonra onun sözü ile delil getirmemiz mümkün olamaz. Eğer bu sûrenin Allah katından ona indirilmiş olduğunu onun sözüyle isbat edersek «DEVİR» lâzım gelir, diye itiraz edilirse...

Cevab olarak deriz ki, biz mücerred (katıksız) aklımızla biliyoruz ki, bu sûre Allah katından Hz Muhammed'e (S.A.V.) indirilmiş bir sûredir. Onun delili de, Resûl-i Ekrem'in hiçbir hocaya talebelik yapmayışı, hiçbir muallimden okuma yazma öğrenmemiş olması, hiçbir kitabı mütalea etmemesi, alimler, şairler ve haber ehillerine katılmamış olmasıdır. Kırk senelik hayatı geçti, bu durumların hiçbirisiyle o kırk sene içinde karşılaşmadı. Kırk sene geçtikten sonra bu galib gelen, geçmişlerin ve geleceklerin ilimlerini kapsayan kitab onun üzerine indi. Aklın gerçeği şahitlik

eder ki, bu ancak Allah katından gelen vahiy yoluyladır. İşte böylece bu aklî delille sabit oldu ki, bu kitab Allah katından Hz. Muhammed Mustafa'ya inmiştir.

KUR'AN MAHLUK MUDUR?

Kur'an'ın «maklûk» olduğunu savunanlar, delil olarak *«Elif, Lâm, Mim, Sâd, (Ey Muhammed!) Sana bir kitab indirildi»* Âyet-i Celîlesini göstermişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hakk, bu Âyet-i Celîlede Kur'an'ın «indirilmiş» olduğunu beyan ediyor. İndirilmek ise, bir halden diğer bir hale geçmek ve intikal etmektir. Böyle bir intikal «KADİM» olan bir şeye uygun düşmez. Bu da delalet eder ki, (onların iddiasına göre) Kur'an «hadis»tir. Cevab olarak deriz ki, indirilmekle sıfatlanan, Kur'an değil mecaz yoluyla Kur'an'ın görünen harfleridir. Bu harflerin mahlûk olduğunda hiç kimsenin itirazı yoktur.

Allah (C.C.) için mekân isbat etmeye kalkışanlar bu Âyet-i delil göstererek dediler ki, «MİN» kelimesi gayenin başlangıcı içindir. «İLÂ» kelimesi de gayenin sonu içindir. *«Sana indirilmiş»* cümlesi, başlangıç olan Rab ile vardığı yer olan Hz. Muhammed'in arasında bir mesafenin oluşmasını gerektirir. Bu mesafe oluşması delalet eder ki, Cenab-ı Hakk, (Haşa) yukardaki cihettedir. Çünkü iniş, yüksekten aşağıya doğrudur. Ehli sünnetin bu iddiaya verdiği cevab şudur: Kâhir delillerle mekân ve cihetin Allah için muhal olduğu sabit olduğundan ötürü bu âyeti de daha önce zikredilen tevile hamletmek lüzumlu ve gereklidir. Bu tevilde *«Melek, Kur'an-ı yüksekten aşağıya getirmiştir.»*

(2) *«Onunla uyarıp korkutman için ve mü'minlere bir öğüt olmak üzere sana indirildi...»*

«LİTUNZİRE»nin başındaki LÂM harfi neye taallük eder diye çeşitli görüşler ileri sürülmüştür :

El Ferra, «Âyet-i Celîlede geçmiş olan «UNZİLE» fiiline taallûk eder» demiştir. Bu takdirde manası şöyledir: *«Bu bir kitabtır. Sana indirilmiştir. Tâ ki onunla korkutmuş olasın. Binaenaleyh senin göğsünde bundan ötürü herhangi bir sıkıntı olmasın.»*

İbnu'l-Enbari, *«lâm»* burada «KEY» manasınadır. Âyetin takdiri, «Senin göğsünde bir şek ve şüphe olmasın ki, başkasını korkutabilesin.»

Bazıları «Lâm, —EN— manasınadır» dediler. Âyetin takdiri, «senin göğsün daralmasın. Onunla halkı korkutmayacak kadar, zayıf olma» demektir. Zira Araplar, Lâmi EN yerinde, ENİ de Lâm yerinde kullanmaktalar. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in *«Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmeyi irade ediyorlar»* âyetinde bir defasında EN, bir defasında «lâm» kullanılmıştır. Çünkü «EN» ile «Lâm» aynı manayı ifade ederler (1).

Bu âyetteki dördüncü tevil şudur : Bu kitab, şüphesiz ki, Allah'tan sana indirilmiştir. Onun Allah'tan indirilmiş olduğunu bildiğin zaman anla ki, Allah'ın inayeti seninle beraberdir. Bunu da bildiğin zaman senin göğsünde herhangi bir şek ve sıkıntı olmasın. Çünkü Allah kimi korur, kime yardımcı olursa ,o hiç kimseden korkmaz. Korku ortadan kalkar, kalbin darlığı da kaldırılırsa sen halkı korkutmak, Allah'ın hükümlerini onlara tebliğ etmek, onları uyarmakla meşgul ol. Nitekim daha önceki kahramanlar da böyle meşgul olmuşlardır.

«Mü'minler için 'ZİKRA' (uyarma)dır.» Bu cümlenin tefsirinde İbni Abbas, *«Tastik edenler için mevizelerdir»* demiştir.

Eğer, neden mü'minler için zikrâ (hatırlatma) olduğu kaydedildi denirse, cevab olarak deriz ki, bu âyet, Cenab-ı Hakk'ın «El-

(1) Bkz. Tefsiri Kebir c. 4, s. 261 - Âmire 1257, İstanbul.

Bakara» Sûresinin başında «*Muttakiler için hidayettir*» dediği gibidir. Burada aklî inceleme ve araştırma şudur :

Beşerî nefisler iki kısımdır. Bir kısmı rezil, cahil, gayb âleminden uzak, cismanî lezzet ve şehvetlerin talebine dalmış nefislerdir. İkinci kısım, şerif, ilâhî nurlarla pırıl pırıl parlayan, ruhî hadiseleri kabul etmeye hazır bulunan nefislerdir. Peygamberler, birinci kısmı korkutmak için gönderilmişlerdir. Çünkü onlar gaflet uykusuna daldıklarından bir korkutucuya ihtiyaçları vardır. İkinci kısım hakkında peygamberlerin vazifesi hatırlatmaktır. Çünkü bu nefisler, aslî cevherleri itibariyle mukaddes âleme çekilmeye elverişli ve Samedî huzurla irtibat sağlamaya müsaiddirler. Ancak onlara cisim aleminde bazan bir takım perdeler geliyor. Ve bunların sebebiyle de bir nevi gaflet oluşuyor. Peygamberlerin dâvetini işitince ve Resûllerin ruhlarından onlara nurla yetişince esas merkezlerini hatırlar ve esas menşelerini görürler. Orada oluşana müştak olurlar. Ordaki, rahata arzuları kabarır. Böylece sabit oldu ki, Cenab-ı Hakk bu kitabı peygamberine bir gurup nefisleri korkutsun, bir gurup hakkında da hatırlatsın, diye göndermiştir.

(3) «*Rabbinizden size indirilene uyun. Allah'tan başka dostlar edinip onlara uymayınız. Siz ne az düşünüyorsunuz...*»

Bu Âyet-i Celile, hem Kur'an'a uymanın, hem de Kur'an'ın açıklaması olan sünnete uymanın farz olduğunu belirtmektedir. Yani ibare yoluyla değil delalet yoluyla bunları kapsamaktadır. Allah'ın indirmiş olduğuna tâbi olmak, Allah'a tâbi olmak demek olduğundan dolayı bunun akabinde«*Sakın Allah'tan başka velilere (dostlara) tâbi olmayınız*» denildi.

Yani Allah'tan başka cinler ve insanların peşinden gitmeyiniz. Zira onlar sizi putlara tapmaya zorlarlar. Hevaya tabi olmayı ve bid'atlara sokmayı isterler.

Kıyas ile amel etmenin caiz olmadığını savunanlar *«Bu Âyet-i Celîle, bunu ispatlamaktadır» diyorlar.* Zira âyet, Cenab-ı Hakk'ın indirdiğinden başkasına ittiba etmenin caiz olmadığına delalet eder. Kıyasla amel etmek de, Allah'ın indirdiğinden başkasına tâbi olmaktır .Öyleyse caiz olamaz. Eğer kıyas vardır diyenler *«ibret alınız»* cümlesi kıyasla amel etmeye delalet eder. Öyle ise kıyasla amel etmek Allah'ın indirdiğiyle amel etmek oluyor deseler. Onlara şu şekilde cevab verilmiştir :

Eğer kıyasla amel etmek, Allah'ın indirdiğiyle amel etmek oluyorsa, kıyasın gereğiyle (inanmadığı için) amel etmeyi terkedenin kâfir olması gerekir. Çünkü Cenab-ı Hakk *«Kim ki Allah'ın indirdiğiyle (inanmadığı için) hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendisidir»* buyurmuştur. Oysa ümmet *«Kıyas ile amel etmeyi terkeden kâfir olmaz»* görüşünde icma etmişlerdir. Ümmetin icmaından anlaşıldı ki, kıyasın hükmüyle amel etmek, Allah'ın indirdiğiyle amel etmek demek değildir. İşte durum böyle olunca kıyası ispat edenler şu cevabı veriyorlar :

Kıyasın hüccet, (delil) olması sahabenin icmaıyla sabit olmuştur. İcma ise kesin delildir. Sizin söylediklerıniz ise umumun zahirine yapışmaktır. Bu ise, zannî bir delildir. Kesin delil, zanni olan bir delilden daha kuvvetlidir.

Kıyası inkâr edenler, verilen cevaba karşılık şunu söylediler :

Siz, icmaın hüccet olduğunu *«mü'minlerin yolunun gayrisine tâbi olursa»* [Nisa : 115] ve *«Böylece sizi orta bir ümmet kıldık* [Bakara : 143] ve *«siz, insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz, marufu emr, münkeri nehyedersiniz»* [Ali-İmran : 110] âyetlerin umumiyle ve Cenab-ı Peygamberin *«Ümmetim dalalet üzerinde icma etmez»* hadisinin umumiyle istidlâl etmişsiniz. Buna binaen sizin icmaın hüccet oluşunu ispat etmeniz umumlara (Kur'

an ve sünnetteki genel ifadeler) yapışmanın fer'i olur. Fer asıldan daha kuvvetli olmaz.»

Kıyası isbat edenler buna şu cevabı verdiler :

Âyetler, hadisle ve icma, kıyasın isbatında sırt sırta verdiklerinde kuvvet oldukça fazlalaştı ve tercih hasıl oldu.

Allah daha iyisini bilir (1).

Aklî burhan ve delilleri inkâr eden *«El Haşeviyye»* gurubu bu âyeti delil olarak gösteriyorlar. Oysa bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü Kur'an'ın hüccet oluşunu bilmek, aklî delillere yapışmanın sıhhatlı olmasına bağlıdır. Eğer biz Kur'an-ı aklî delillerin sıhhatına tân edici olarak kabul edersek tenakuz lâzım gelir. Tenakuz da bâtıldır.

(4) *«Biz nice ülkeleri yıkıma uğrattık. Geceleri uyurlarken veya gündüzün dinlenirlerken bizim zorlu azabımız onlara geliverdi...»*

Bu Âyet-i Celîle'nin tefsiri şöyledir :

Cenab-ı Hakk peygamberine insanları korkutmak ve emirleri tebliğ etmek emrini verdikten ve halka da peygamberlerin getirdiklerini kabul etmelerini ve ona tâbi olmalarını emrettikten sonra, bu Âyet'i Celîlede, Allah'ın indirdiğine tabi olmamanın, ondan yüz çevirmenin cezasını zikretti. Âyet-i Celîledeki *'yıkıma uğrattık,'* helâk ettik ve onun helâkine hükmettik demektir. Zira önce Cenab-ı Hakk, helâkine hükmetmiş, sonra Allah'ın be'si (diriltmesi) gelmiştir. «KARYE»den maksat, ya köy veya ülke (memleket demektir. Karye'nin yıkıma uğratılmasından maksat, ehlini helak etmektir. Zira karye mecazen orada oturanlara hamledilir. Âyetteki

(1) Bkz. Tefsiri Kebir — Razı c. 4, s. 262 Âmire 1257, İstanbul.

«KAİLUN» kelimesi «kaylulet» kökünden geliyor. «Gündüzün ortasında uyumak» demektir. Veya gündüzleyin yapılan mutlak istirahat demektir. Yani Lut kavmi gibi, bir kısmına azabımız geceleyin geldi. Şuayb kavmi gibi, bir kısmına da tam gündüzün ortasında, kaylulet zamanında geldi demektir. Gaflet ve istirahat anında gelen azab daha korkunç ve dinleyenleri daha fazla gafletten uyandırıcı olduğundan dolayı Cenab-ı Hakk, azabın onların üzerine inmesini bu iki vakte tahsis etti.

Helâk olanların hepsinin uyku veya istirahat sıfatlarıyla sıfatlandırılması, onların tam emniyet ve gaflet içerisinde bulunduklarını ilân etmek içindir. Onlardan bir kısmı belki de bu sıfatta değildi. Fakat genellikle böyle idiler. Bunun için de Cenab-ı Hakk onların hedeflerinden gafil olduklarını ilân ediyor. Çünkü Kaylulet çoğu kez zengin, gâfil ve karanlıklar içerisinde kıvrananların âdetidir. Yorgunluk, çalışmak, dünya maişeti arkasında koşmak ise buna tam ters düşer. Bu Âyet-i Celilede onların mütegallibe, zalim ve hududu aşan kimseler olduklarına işaret vardır.

(5) *«Şiddetli azabımız onlara gelince yakarabildikleri 'Biz gerçekten zulme sapanlardık' demelerinden başka bir şey olmadı...»*

Bu Âyet-i Celiledeki yakarmaları, duaları, feryad etmeleri ve imdad istemeleridir. *«Azabımızın onlara gelmesi»* demek, o azabın emare ve alametlerini görmeleri demektir. Hepsi birden zalimliklerini itiraf ettiler ve üzerinde bulundukları mesleğin bâtıl olduğunu, hasret, nedamet ve kurtuluşa tama' ederek haykırdılar. Fakat artık kurtuluş pek uzaktadır. Çünkü yeis halindeki tevbe makbul değildir.

İbni Abbas, *«Ayetin manası; onlar nefisleri üzerinde şirki ikrar ettiler demektir»* dedi.

İbnul Enbari, *«Onlara azabımız geldiğinde onlar zulmü itiraf*

etmek ve kötülük yaptıklarını ikrar etmekten başka bir kurtuluş yolu bulamadılar demektir» dedi.

(6) *«And olsun, kendilerine peygamberler gönderilen ümmetlerden de ve gönderilen peygamberlerden de soracağız...»*

Bu Âyet-i Celîlenin manası şudur : Cenab-ı Hakk daha önceki âyette peygambere tebliğ etmeyi, ümmete de kabullenmeyi ve tabi olmayı emretti. Kabul etmeyi ve tabi olmayı terkettikleri takdirde, dünyada azabın ineceğini belirtti. Bu âyette ise tehdidin başka bir çeşidini öne sürdü. O da, Cenab-ı Hakk'ın kıyamet gününde hem ümmetlerden, hem peygamberlerden amellerinin keyfiyetini sormasıdır. Bir de Cenab-ı Hakk«*Onların yakarmaları ancak 'biz zalimler idik' demekten başka bir şey değildir»* deyince arkasında sadece onların itirafiyle iktifa edilmez, belki Cenab-ı Hak hepsinden amellerinin keyfiyetini soracaktır ve bu sual, sadece azab ehline mahsus değildir. Belki hem azab ehlinden, hem de sevab ehlinden soracaktır. Cenab-ı Hakk, bu ayette kendilerine peygamber gönderilen ümmetlerden de, gönderilen peygamberlerden de sual soracağını beyan buyurdu.

Bu Âyet-i Celîlenin diğer bir benzeri şu âyettir : *«Senin Rabbine and içerim ki, kesinlikle biz, onların hepsinden işlediklerinin durumunu soracağız.»* [Hicir : 92]

Sormaktan maksat, sorulan kimse amelinin keyfiyetini haber versin diyedir. Oysa Cenab-ı Hakk, daha önceki âyette «onlar zalim olduklarını ikrar ettiklerini» beyan buyurmuştur. Acaba bu ikrardan sonra ikinci kez onlardan sormanın ne faydası vardır?

Cevab olarak deriz ki, onlar zalim olduklarını ikrar ettiklerinden sonra, bu zulmün, sebebi onlardan sorulacaktır. Bu sorgudan gaye, onları kınamak ve kulaklarını çınlatmaktır.

Peygamberlerden (büyük) kusurun sadır olmadığı bilinmesine rağmen onlardan sormanın manası nedir? Cevab :

Peygamberlerden taksirin hiçbir zaman sadır olmadığı sabit olduğu zaman, taksirat tamamen ümmete raci olur ve böylece Allah'ın peygamberler hakkındaki ikramı katmerleşir. Çünkü taksirin bütün gereklerinden beri oldukları ortaya çıkar. Mahrumiyyetin, zilletin bütün sebeblerinin kâfirler hakkında katmerleşmesi de böylece sabit olmuş olur. Çünkü belirmiş oluyor ki bütün taksirat onlardadır.

Bu sualdan maksad, kâfirleri kınamaktır.. Cenab-ı Hakk'ın *«O gün ki hiçbir insan ve cin günâhından sorulmaz»* [Rahman : 36] Âyet-i Celîlesindeki olumsuzdan maksat, isti'lam sualidir. Yani Cenab-ı Hakka bilgi verecek sual onlardan sorulmaz demektir. Binaenaleyh iki âyet arasında zıddıyet yoktur. Bazıları da bu iki âyetin arasını şöyle cemetmişlerdir :

İsbat edilenin yeri ayrı, menfî olanın yeri de ayrıdır. Fahreddin Razi *«Onlar amellerinden sorulmazlar Yani «siz ne işlediniz?»* diye sorulmazlar (1).

Çünkü amelleri onların işlediklerini kapsamaktadır. Onlar ancak o amelleri işlemeye kendilerini zorlayan, sebeblerden sorulurlar. Onları o amellerin tersini yapmaktan alıkoymaya vesile olan nedenlerden sorulurlar.

Sual, bazan istifade etmek içindir, bazan da kınamak ve rezil etmek içindir. Mesela Birisi rezil etmek istediği bir insana *«Ben sana vermedim mi?»* diyor. Cenab-ı Hakk, Yasin Sûresi'nde : *«Ey Ademoğulları! Ben, size, şeytanın apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?»* buyurduğu gibi. Cenab-ı Hakk hiçbir kimseden istifade etmek için bir sual sormaz. Ancak kâfirlerden, onları rezil etmek ve kınamak için sual sorar. Nitekim Cenab-ı Hakk, Kur'anı'nda *«Onların bir kısmı diğer bir kısmına yönelip birbirlerin-*

(1) Bkz. Fahreddin Razi, Tefsiri Kebir c. 4, s. 265-266, Âmire 1257 İstanbul.

den sorarlar.» [Tur : 25] Başka bir âyette : *«O gün, onların aralarında herhangi bir soy ve sop artık yoktur. Ve onlar birbirlerinden soramazlar.»* [Müminun : 101] buyurmaktadır. Birinci âyet delalet eder ki, onların aralarındaki sorgu birbirlerini kınamak maksadıyla olan sorgudur. Çünkü Cenab-ı Hakk, *«Onların bir kısmı diğerine yönelip birbirlerini kınadılar»* [Kalem : 30] buyuruyor.

«O gün onların aralarında soy ve sop artık yok, onlar birbirlerinden sormazlar» âyetinin manası ise, yani şefkat ve lütfetmek suretiyle birbirlerinden sormazlar demektir. Çünkü soy ve sop meyletmeyi, merhameti ve ikram etmeyi gerektirir.

Bir de, kıyamet günü uzun bir gündür. Onun durakları çoktur. Cenab-ı Hakk, *«Vakitlerin bir kısmında sormak vardır»* şeklinde bize haber verdi. Bir kısmından da *«Sormak yoktur»* şeklinde haber verdi.

Bu Âyet-i Celîle, «Allah, bütün kullarını hesaba çeker» hükmünü getirdi. Çünkü kullar ya peygamber olacaklardır veya kendilerine peygamber gönderilenler olacaklardır. Demek ki her iki kısmını da Cenab-ı Hakk hesaba çeker. Böylece *«Peygambere de kâfirlere de sorgu sual yoktur»* diyenlerin iddiaları da ibtal edilmiş oluyor.

Bu Âyet-i Celîle Cenab-ı Hakk'ın mekândan ve yönden münezzeh ve uzak olduğunu da ortaya koyuyor. Çünkü Cenab-ı Hakk bu âyette *«Biz onlardan gaib de değildik»* buyuruyor. Eğer Allah (C. C.) bazı kimselerin sandığı gibi arşın üzerinde, insanın sandelyede oturduğu gibi oturup mekânlaşmış olsaydı, o vakit bizden gaib olurdu. Eğer onlar *«Allah ilmen insanlardan gaib değildir»* diye cevab vermeye kalkışırlarsa, biz «sizin bu cevabınız âyeti tevil etmektir. Oysa kelamda asıl, kelamı hakikatine hamletmektir» deriz. Eğer onlar, *«siz, Allah herhangi bir mekân ve yönle tahsis*

olunmamıştır demek suretiyle Allah'ın gaib olduğuna hükmetmiş olursunuz» deseler. Cevab olarak, *«Sizin bu iddianız bâtıldır. Çünkü gaip odur ki, olmadığından sonra hazır olsun. Bu da ancak herhangi bir mekân ve yönde olabilir. Herhangi bir mekân ve yönle ilişkisi olmayana gelince, onu gaiblikle veya hazır olmakla vasıflandırmak mümtenidir. Böylece fark ortaya çıkmış oluyor.»* deriz (1).

(8) *«O gün tartı hak ve adalet üzeredir...»*

Cenab-ı Hakk, bundan önceki âyette kıyametin hallerinden, sual ve hesabtan bahsettikten sonra bu Ayet-i Celîlede, kıyametin hallerinden birisinin de amellerin tartılması olduğunu beyan etti.

KIYAMETTEKİ MİZÂN (TARTI) NEDİR?

Tartılma iki şekilde tefsir edilmiştir. Birinci tefsire göre, dilli bir terazi kurulur. İki kefelidir. O terazi ile kıyamet gününde kulların amelleri tartılır. Hayrı da şerri de tartılır. Bunları söyleyen İbn Abbas şöyle devam etti

«Mü'mine gelince, onun amelini en güzel bir şekilde getirirler. Onun ameli terazinin bir kefesine konulur. Onun iyiliği günâhlarına göre ağır gelir. Nitekim bu durum *«O gün de kimin mizanları ağır gelirse işte o kurtulmuşların tâ kendisidir»* âyetinden de anlaşılır.

Bu, tıbkı Enbiya Sûresindeki *«Biz adil mizanları kıyamet gününde kurarız. Hiçbir nefse hiçbir şekilde zulmedilmez»* âyeti gibidir.

Bu tefsire göre, amellerin tartılmasının keyfiyeti hususunda iki vecih ileri sürülmüştür. Birincisinde; mü'minin amelleri güzel

(1) Bkz. Fahri Razi, Tefsiri Kebir, c. 4, s. 266, Âmire, 1257, İstanbul

bir şekilde suretlenir. Kâfirin ameli de çirkin bir şekilde suretlenir. Bu iki suret tartılır.

İkinci veche göre, tartı kulların, içinde amelleri yazılı bulunan defterlere aittir. Zira Allah'ın Resûlünden *«Kıyamet gününde tartılan nedir?»* diye soruldu. O da : *«Defterlerdir»* buyurdu. Bu görüş, tefsircilerin ekserisinin görüşüdür.

Abdullah bin Selâm, «Âlemlerin Rabbinin terazisi tam arşın karşısında cinler ve insanlar arasında kurulur. Onun kefelerinden birisi cennet, diğeri cehennem üzerindedir. Eğer gökler ve yerler o kefelerden birisine konulursa, onları alacak kadar geniş (ve kuvvetli) dir. Cebrail onun ortasındaki direği tutar ve terazinin diline bakar» dedi.

Abdullah ibn Ömer, Allah'ın Resûlünden rivayet etti :

Kıyamet gününde bir kişiyi teraziye getirirler. O kişinin doksan dokuz defteri de getirilir. Her defter, gözün alabildiği kadar uzun ve büyüktür. O defterlerde kişinin hataları ve günâhları yazılıdır. O defterler terazinin bir kefesine konur. Sonra kişiye mahsus parmak boğumu kadar, bir kâğıt parçası çıkartılır. Orada *«Eşhedü en lailahe illallah ve Eşhedü enne muhammeden abduhu ve resuluhu»* (Allah'tan başka mabudum olmadığına Muhammedin de Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna şahitlik ederim) ibaresi yazılıdır. Bu da terazinin diğer kefesine konur. Ve o kâğıt parçası dağlar kadar olan o defterlerden daha ağır basar.»

Hadisin metni teşbih (benzetme) istiare ve mecazlarla doludur...

Hasan Basri'den rivayet ediliyor :

Cenab-ı Peygamber bir gün mübarek başını Aişe validemizin kucağına bırakmıştır. Bu esnada Resûlüllah'a ağırlık bastı. Aişe'nin (şefkatten) gözlerinden yaşlar aktı :

— *Ey Allah'ın Resûlü! Sana ne isabet etti? Sana ağırlık veren nedir?* diye sordu. Cenab-ı Peygamber :

— *İnsanların haşre gelmelerini hatırladım,* deyince Aişe validemiz :

— *Acaba (orada) bir kimse, diğer bir kimseyi hatırlar mı?* diye sordu. Cenab-ı Peygamber :

— *İnsanlar yalın ayak, çıplak ve bitkin olarak haşrolunurlar. O gün, her kişinin bir durumu vardır. Onu, başkasının durumu ile ilgilenmekten alıkoyar. Sahifelerin yanında hiç kimse diğer bir kimseyi hatırlamıyor. Hasenat ve seyyiatın tartıldığı günde hiç kimse kimseyi hatırlamıyor»* buyurdu.

Bazıları da; şahıslar tartılır, dediler ve bu tefsirlerini Müslim ve Buhari'nin Ebu Hureyre hadisinden rivayet ettikleriyle teyid etmeye çalıştılar. Kesinlikle durum şudur : *«Kıyamet gününde kocaman ve şişman bir insan getirilir. Allah'ın katında onun o gövdesi ve şişmanlığı bir sivrisineğin kanadı kadar ağır gelmez.*

Alûsi bu fikri naklettikten sonra şöyle devam ediyor :

Bu tefsire göre, kişi terazinin bir kefesine konur, acaba öbür kefeye ne konur? Eğer bir kişi diğer bir kişiye karşı öbür kefeye konur denilirse, o vakit durumu senin gördüğün gibi ben de görmekteyim. Üstelik açıkça anlaşıldığı gibi yukarda bahsedilen Hadis-i Şerif bu davayı isbat etmek için nass da değildir.

İkinci görüşe gelince, Mücahid, Dahhak ve A'meş şöyle demişler :

«Mizandan maksad, adaletle hükmetmektir.»

Müteahhirin alimlerin çoğu, bu görüşe katılmışdır. Mizanın bu manaya hamledilmesi Arap lûgatinde caizdir ve bunun delili

de vardır. Öyleyse mizanı bu manaya hamletmek gerekir demişlerdir. Mutezile de mizanı bu şekilde tefsir etmişlerdir. Ancak Allaf ve Buşr bin Mu'temer *«Buradaki tartı, bilinen tartı manasına da hamledilir»* demişlerdir.

Bazıları da «Bilinen tartı muhaldir. Çünkü ameller arazlardır. Arazlar ise kalmazlar. Yeniden aynen gündeme getirilmeleri mümkün olmayan şeylerdendirler. Faraza «kalırlar» veya «yeniden gündeme getirilmeleri mümkündür» diye teslim edersek yine de gelenler, arazlardır. Arazlık tartılmaya manidir.

Çünkü arazın ağırlık veya yoğunlukla sıfatlanması mümkün değildir. Eğer «tartılması mümkündür» diye kabul etsek bile bunda her hangi bir fayda yoktur. Çünkü tartıdan maksad, amellerin birinin diğerlerinden fazla veya eksik olmasını bilmektir. Allah da bunu bilir. Fayda sağlamayan bir şeyi yapmak çirkindir. Cenab-ı Hakk, çirkini yapmaktan münezzehtir. Fakat bunların cevabı daha önce söylediğimiz eserlerden anlaşılmaktadır.

Evet, Mutezile ve Müteahhir alimleri «Mizan, adalet ve insaftan kinayedir» demişlerdir. El-Âmidî buna itiraz ederek: *«Mizan Kur'an'da ağırlık ve hafiflikle sıfatlanmaktadır. Adalet ve insaf ise ağırlık ve hafiflikle sıfatlanmazlar»* demiştir. Üstelik hadislerde de mizanın cismanî olduğuna dair açık ifadeler vardır. Mesela: El - Hâkim, tashih ederek Selmani Farisî'den, o da Allah'ın Resûlünden rivayet ediyor:

«MİZAN»I BİLDİREN HADİSİ ŞERİF

«Mizan kıyamet gününde kurulur. Onun genişliği gökleri ve yeri kapsayacak kadar geniştir.» Melekler:

— *Ey Rabbimiz! Bu büyük teraziyi kim tartacaktır?* diye sorarlar. Cenab-ı Hakk:

— *«Mahlûkatımdan kimi istersem o tartacaktır»* cevabını verir. Melekler acizliklerini ifade ederek *«Sen ortaktan münezzehsin. Sana yapılması gereken ibadeti gereği gibi yapamadık»* derler.

İbn Merduveyh, Aişe validemizden rivayet ediyor :

Resûlüllah'tan dinledim :

— *Allah, mizanın iki kefesini, gökler ve yer kadar geniş yaratmıştır.*

Melekler :

— *Ey Rabbimiz! Bununla neyi tartacaksın?* diye sordular.

Cenab-ı Hakk :

— *Dilediğimi onunla tartarım,* diye cevab verdi.

Bazı eserlerde varid oldu ki, Cenab-ı Hakk, Davud kulunun gözünden perdeyi kaldırdı. Davud, mizanda kendisini korkutacak bir manzara gördüğünden bayıldı. Ayıldığında :

— *Ey Rabbim! Hasenat yönünden bu mizanın kafesini dolduracak kim var?* diye sordu. Cenab-ı Hakk, cevab olarak buyurdu :

— *«Ey Davud! Herhangi bir kulumdan razı olduğumda o kulumun sadaka olarak vermiş olduğu yarım hurma ile o mizanı doldururum»* cevabını verdi.

Evet bu türden daha nice hadisler vardır.

Zeccac «Hadislerde gelene tâbi olmamız daha uygundur. Zahiri manadan vazgeçerek tartıyı 'ADALET ve İNSAF' üzerine hamletmeye gerek yoktur» dedi.

Eğer; mükellef, Cenab-ı Hakk'ın kıyamet gününde zulüm yapmaktan münezzeh olduğuna iman ederse, böyle bir mükellef için Cenab-ı Hakk'ın amellerin keyfiyet ve kemmiyetleriyle hükmetmesi kâfi gelir. Veya mükellef kişi, Cenab-ı Hakk'ın adil oluşunu inkâr ederse bu takdirde o amellerin bir kısmının diğer kısmından ağır gelmesi, o amellerin esaslarına dönücü olan birtakım özelliklerden ileri geliyor olmasına inanmıyor demektir. Belki bunu, Cenab-ı Hakk'ın bu yönden izhar etmesine bağlıyor. O vakit tartının ne faydası vardır? diye itiraz edilirse cevab olarak deriz ki; o günde durum belirir. Bütün şeyler hakikatlarıyla, sıfatlarıyla, halleriyle, çirkin midir, iyi midir? ortaya çıkar. Müsteâr ve perde sayılan suretlerinden kurtulur. Onu müşahede eden hiç kimse onun dünyada olanın kendisi olduğunda şüphesi kalmaz. Ve hiç kimse şüphe etmez ki her şey ahirette sıfatlarına tâbi' olan hakikatıyla ortaya çıkmıştır. Ve hiç kimsenin kalbine bunun aksi vaki olamaz.

KIYAMET GÜNÜNDEKİ TARTI SADECE MÜSLÜMANLAR İÇİN MİDİR?

(8) *«Kimin terazileri ağır çekerse işte o kimseler kurtulanlardır. Kimin terazileri hafif gelirse işte onlar âyetlerimize zulmedegeldiklerinden ötürü nefislerini zarara uğratanlardır...»*

Bu Âyet-i Celîlenin zahiri delalet eder ki sahifelerin veya amellerin tartılması, sadece müslümanlar için bir özellik değildir. Belki kâfirlerin de amelleri tartılır. Ve bu görüşü bazıları tercih etmişlerdir.

El-Kurtûbi, tefsirinde, «Ebu Talib hakkında varid olduğu gibi, sıhhatlı görüş şudur ki; kâfirlerin güzel amelleriyle, kâfirlerin azabı tahfif olunur» diye iddia ediyor.

Alimlerin çoğu *«Tartı sadece müslümanların özelliğidir, kâfirlere gelince onların amelleri nasıl olursa olsun hepsi yanar»* di-

yor. Nitekim Cenab-ı Hakk, *«Kıyamet gününde onlar için herhangi bir tartı tutmayacağız»* [el-Kahf : 105] buyurmuştur. Kâfirlerin yapmış olduğu güzel amellerden ötürü onların azabından hiçbir şey hafifletilmez.

«Ebu Talib'in azabı, Resûlüllah'a karşı yapmış olduğu iyilikten ötürü hafifletilir.» şeklinde gelen rivayetlere gelince; Sehavi *«Bu, sadece Ebu Talib'in şahsına mahsustur»* der. Bu tefsire bakılırsa âyetteki zahirin hilafını (aksini) savunmak gerekiyor.

Bütün bu tefsirlere rağmen Âyet-i Celîle sevabları ile günahları eşit olanın halinden sükût etmiş oluyor. Onlar da bir görüşe göre A'RAF, ehlidirler. İşte bu noktadan ötürü bazıları A'RAF ehlinin olmadığını söylemiştir. Fakat bu itiraz, A'RAF ehli birinci kısma dahil olabilir ihtimaliyle reddedilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk, *«Onlar salih bir amel ile kötü olan diğer bir ameli karıştırdılar. Umulur ki, Allah onların tevbelerini kabul etsin.»* [Tevbe : 102] buyuruyor. *«Umulur ki»* manasını ifade eden *«A'SÂ»* kelimesi Cenab-ı Hakk'ın kelamında tahkik manasını ifade eder. Nitekim tefsir alimleri bunu açıkça söylemişlerdir.

Tefsir alimlerinin çoğu *«Kimin terazileri hafif gelirse, işte onlar, ayetlerimize zulmedegeldiklerinden ötürü nefislerini zarara uğratanlardır»* âyetinden maksad, kâfirlerdir. Bunun delili Kur'an, hadis ve eserdir. Bunun Kur'an'dan delili *«İşte onlar âyetlerimize zulmedegeldiklerinden ötürü nefislerini zarara uğratanlardır»* cümlesidir. Çünkü insan kâfir olup âyetleri inkâr etmedikçe Allah'ın âyetlerine zulmetmesi bahis konusu olamaz. Öyleyse bu cümle, burada küfür ehlinin kastedilmekte olduğuna delalet eder.

Haberden delili şu hadistir : *«Mü'minin sevabları hafif gelirse, Allah'ın Resûlü koynundan parmak boğumu kadar bir parça çıkarır. o parçayı onun hasenelerinin bulunduğu terazinin sağ kafesine atar. Böylece haseneleri ağır basar. O mü'min kul, Resûl-i Ekrem'e :*

— *Anam ve babam sana kurban olsun. Senin yüzün ne güzeldir. Senin ahlakın ne güzeldir. Sen kimsin?*

Cenab-ı Peygamber :

— «*Ben senin peygamberin Muhammed'im. Bu senin terazine atmış olduğum parça da, senin bana okumuş olduğun salavat-ı şeriflerindir. İşte en muhtaç olduğun devrede onun ücretini sana vermiş oluyorum*» buyurur.

Bu haberi El-Vahidi «El Basit'inde» rivayet etti.

Cumhuru ulemaya gelince, onlar burada «Daha önce şehadeti kapsayan kâğıdı Allah onun hasenat kafesine atar. Orada«*lailahe illallah Muhammedün Resûlüllah* vardır» hadisiyle istidlal etmişlerdir.

Eserden bunun delili ,İbni Abbas ve tefsir alimlerinin çoğu bu âyeti, kâfirler üzerine yorumlamışlardır...

Bu asıl, sabit olduğu zaman, deriz ki, «*imanla beraber ma'siyet (günahkârlık) zarar etmez*» diyen «El-Murcie» taifesi, bu âyete yapışmışlardır ve demişlerdir ki «*Cenab-ı Hakk kıyamet arasatındaki insanları iki kısımda saymıştır. Birisi Hasenatların kefesi ağır basan kısımdır. Onlara «kurtuluş'la hükmetmiştir. İkincisi, seyyiatlarının kefesi ağır basanlardır. Onların üzerinde de Cenab-ı Hakk onların ehl-i küfür oluşuna ve Allah'ın âyetlerine zulmedegelen kimseler olduğuna hükmetmiştir. Buna göre, mü'mine hiçbir zaman ceza* yoktur.»

Fakat biz Mürcielere deriz ki, burada en uzak ihtimal şudur : Cenab-ı Hakk, bu üçüncü kısmı, bu âyette zikretmemiştir. Lakin onu başka âyetlerde zikrederek buyurmuştur:

«*Ondan ötesini dilediği kimse için affeder.*» [En-Nisa: 48]

Söz (yani âyette söylenilen), mefhumdan, daha ağır basar. öyleyse üçüncü kısmın isbatına gitmek vacibtir.

Bir de, Cenab-ı Hakk, buradaki ikinci kısmın sıfatında *«Onlar âyetlerimize zulmedegeldiklerinden ötürü nefislerini zarara uğratanlardır» buyurdu.* Evet biz de, bunun ancak kâfire uygun bir hal olduğunu kabul ederiz. Lakin asi mü'min affolunmadığı takdirde bir müddet için azab görür, sonra kurtulur. Tabii ki Allah'ın faziletiyle kurtulur. O hakikatte küfür derecesinde nefsine zarar vermemiştir. O Allah'ın rahmetini elde etmiştir. Ebedî rahmete nail olmuştur. Allah, doğrusunu bilir. Onun affına sığınırız..

(10) *«Yemin olsun ki, kesinlikle sizi yeryüzüne yerleştirdik Orada sizin için geçimlikler kıldık...»*

Bu âyetin izahı :

Yani yeryüzünü size mekân kıldık, istikrar yeri kıldık. Ve yeryüzünde tasarruf edebilecek kabiliyette sizi yarattık. Yeryüzünde sizin için maişetleri yarattık. Maişetler iki kısımdır : Birinci kısım, Meyveler ve benzerlerinin yaratılması gibi başlangıçta Allah'ın yaratışıyla olur. İkinci kısım, kazançla elde edilir. İkisi de hakikatta ancak Allah'ın faziletiyle hâsıl olmuşlardır. Allah'ın kudret ve imkân vermesiyle hazır olmuşlardır. Böylece hepsi Allah'tan gelen nimetler olurlar. Nimetlerin çokluğu, Allah'a taat etmeyi ve Allah'a teslim olmayı gerektirir. Cenab-ı Hakk, bu nimetlere rağmen *«Bilirim ki siz bu nimetlerin şükrünü tam edâ etmeyeceksiniz»* buyurdu. Cenab-ı Hakk'ın bu beyanı ilâhisi, insanların nimetlere karşı gerektiği gibi şükretmeyeceklerine delalet eder. Çünkü nimetlere karşı az şükür, her akıl sahibinin zaruri bir vazifesidir. Hiçbir insan yoktur ki bazı vakitlerde Allah'a şükretmesin. Ancak aralarındaki fark; bazılarının çok, bazılarının da az şükretmeleridir. Âyet-i Celîledeki «MEÂYİŞ» kelimesi, insanoğlunun yaşantısını sağlayan yiyecek ve içeceklerdir. Aslında

«AŞA-YAİŞU» fiilinin mastarıdır. Fakat burada isim olarak kullanılmıştır.

(11) *«And olsun ki sizi kesinlikle yarattık. Sonra size suret, (biçim) verdik. Sonra meleklere 'Adem'e secde ediniz' dedik. İblis hariç bütün melekler Adem'e secde ettiler. İblis, secde edenlerden olmadı...»*

Bu Âyet-i Celîledeki *«Sizi yarattık»*tan maksat, Hz. Adem'in yaratılmasıdır. *«Suret ve biçim vermek»*ten maksad, Adem'e suret ve biçim verilmesidir. Fakat Adem, muhatabların başlangıcı olmak hasebiyle Cenab-ı Hakk, onun yaratılışını, sanki muhatabların yaratılışıymış gibi kullandı ve muhatabları onun yerine koyarak onlara hitab etti. Cem' (çoğul) zamirinin âyette getirilmesi, Allah'ın Adem'i bütün halk gibi kılmasından ileri geliyor. Çünkü bütün halk ondan çoğalarak gelmiştir.

Tefsir alimlerinden bazıları, *Muzaf, burada mukadderdir.* Yani sizi yaratmaktan maksad, sizin babanız Adem'i yarattık. Babanız Adem'i suretsiz bir çamurdan halkettik. Sonra ona suret ve biçim verdik. Onu en güzel surette kıldık. Bu, size ondan sirayet ederek geldi demektir» dediler.

Abdurrezzak, Azd bin Humeyd, İbni Cerir, İbnu'l-Münzir, İbn Ebi Hâtim, Ebu Şeyh, Hâkim ve Beyhaki, İbni Abbas'tan bu âyet konusunda şunu rivayet etmişlerdir :

«İnsanlar erkeklerin sulblerinde yaratıldılar. Kadınların rahimlerinde suret ve biçim aldılar.»

El-Feryadî, İbni Abbas'tan rivayet ediyor :

«İnsanlar Adem'in (babaların) belinde yaratıldılar. Sonra annelerinin rahimlerinde biçim ve suret aldılar.»

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan rivayet ediyorlar :

«Sizi yarattık» cümlesinden maksad; Âdem'in, *«Sonra size suret ve biçim verdik»*ten maksad, onun zürriyetidir.

Ebu Şeyh, İkrime'den bu âyetin tefsirinde şunu rivayet ediyor :

«İblis, izzet (Kahr ve gazab) ateşinden yaratıldı.»

Hz. Âişe'nin Sahih'te sabit olan hadisinde Allah'ın Resûlü (S.A.V.) buyurdu :

«Melekler nurdan, İblis ateşten Adem de sizin vasfınız olan (toprak) dan yaratıldı.»

KUR'AN'DA İBLİSİN KISSASI KAÇ YERDE GEÇMİŞTİR?

Cenab-ı Hakk, Kur'an'da yedi yerde İblis kıssasını Âdem (A.S.)in kıssasıyle beraber zikretmiştir :

1 — El - Bakara Sûresinde,
2 — El - A'raf Sûresinde,
3 — El - Hicr Sûresinde,
4 — El - İsra (veya Beni İsrail) Sûresinde,
5 — El - Kehf Sûresinde,
6 — Ta - ha Sûresinde,
7 — Sâ'd Sûresinde.

«ADEM'E SECDE EDİNİZ» EMRİNİN ZAMANI ÜZERİNDE ALİMLERİN İHTİLAFI

Bunları bildikten sonra deriz ki, bu Âyet-i Celîlede, bir sual vardır : Cenab-ı Hakk *«Yemin olsun sizi yarattık, sonra size suret - biçim verdik»* dedi. Bu ifade ediyor ki, bu hitabın muhatabları biziz. Bunu söyledikten sonra Cenab-ı Hakk, şunu ekliyor :

«Sonra meleklere: Âdem'e secde ediniz! dedik.» Buradaki «SONRA»yı ifade eden *«SÜMME»* kelimesi, gecikmeyi gerektirir. Böylece meleklerin Adem'e secde etme emrini almalarının bizim yaratılışımızdan ve şekillendirilmemizden sonra olduğunu ifade ediyor. Evet âyetin zahiri; melekler bizim yaradılışımız, suret ve biçim alışımızdan sonra Adem'e secde etmekle emrolunduklarını gerektiriyor. Halbuki durum hiç te böyle değildir. Bunun için tefsir âlimleri bu âyetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir:

1 — Sizi yaratmaktan maksad, sizin babanız Âdem'i yarattık demektir. Size suret ve biçim vermekten maksad, Âdem'e suret ve biçim verdik demektir. Âdem'i yaratıp, suret ve biçim verdikten sonra meleklere *«Âdem'e secde ediniz»* dedi. Bu, Hasan Basri'nin tefsiridir, ve seçkin bir tefsirdir. Çünkü meleklerin Âdem'e secde etmekle emrolunmaları Âdem'in yaratılması ve biçim verilmesinden sonradır. Ademoğullarının yaradılışından sonra değildir.

2 — *«Sizi yarattık»*tan maksad, Âdem'dir. *«Sonra size suret verdik»*ten maksad, zürriyetidir. Yani Âdem'in belinde onlara suret verdik. Bunu yaptıktan sonra meleklere *«Âdem'e secde ediniz»* dedik. Bu görüş de, Mücahid'in görüşüdür. Çünkü Cenab-ı Hakk, önce Âdem'i yarattı. Sonra bütün zürriyetini zerre suretinde O'nun belinden çıkardı. Ondan sonra meleklere Âdem'e secde etmeleri emrini verdi.

3 — «Sizi yarattık. Sonra size sûret verdik. Sonra size haber veriyoruz ki, meleklere *«Âdem'e secde ediniz»* dedik.

4 — «Yaratmak» lûgatta takdir etmekten kinayedir. Cenab-ı Hakk'ın takdiri ilâhisi ise, onun eşyayı bilmesinden ibarettir. İstemesinden kinâyedir. Her şeyi muayyen miktarıyla tahsis etmesindeki meşiyetinden ibarettir. Öyleyse *«Sizi yarattı»* cümlesi Allah'ın hükmüne işarettir. Beşerin bu âlemdeki peyda edilmesi

için olan takdirine işarettir. «*Size sûret verdik*» cümlesi ise, Cenab-ı Hakk'ın Levh-ül Mahfuz'da her şeyin, kıyamete kadar gelen her olanın suretini çizmiş olduğuna işarettir. Nitekim haberde varid olmuştur.

«*Ben kıyamete kadar olan her şeyi yazarım.*»

Bu tefsire bakılırsa, Cenab-ı Hakk'ın yaratması O'nun hükmünden ve meşiyetinden (istemesinden) ibaret olur. Sûret ve biçim vermesi de, eşyanın suretlerini levh-i mahfuzda tesbit etmesinden ibaret olur. Bu iki emirden sonra Cenab-ı Hakk, Adem'i yaratmış, meleklere, Adem'e secde etmeyi emretmiştir.

ALİMLERİN «SECDENİN» ŞEKLİ HAKKINDAKİ İHTİLAFI

El - Bakara Sûresinde bu âyetin benzeri olan âyette secdenin üç tefsire tâbi' tutulduğunu söyledik :

1 — Bu secde, mücerred tazimdir. Yani namaz secdesi gibi değildir.

2 — Bu secdeden maksad, hakiki secdedir. Ancak kendisine secde edilen Âdem değil Cenab-ı Hakk'tır. Âdem kıble gibidir.

3 — Mescûd-u leh Âdem'dir. Fakat Âdem'e secde eden meleklerde ihtilaf vardır. Acaba göklerin melekleri mi, arşın meleği mi veya yeryüzündeki melekler midir? İşte bu niz'a daha önce el-Bakara Sûresinde geçmişti.

Âyet'in zahiri, İblis'in meleklerden istisna edilmiş olduğuna delalet eder. Böylece İblis'in melekliği sabit oluyor.

Hasan Basri, «*İblis meleklerden değildir. Çünkü o ateşten, melekler nur'dan yaratılmıştır. Melekler Allah'a ibadet etmekten dolayı böbürlenmezler. Allah'a isyan da etmezler. Fakat İblis böyle*

değildir. O, Allah'a (C.C.) isyan etti ve böbürlendi. Melekler cinlerden değildir, İblis cindendir. Melekler Allah'ın elçileridir. Cinler öyle değildir. İblis cinlerin ilk yaratılmış olanıdır ve babalarıdır. Tıpkı Âdem'in insanların ilk yaratılanı ve insanların babası olması gibi. İblis meleklerle beraber secde etmekle emrolunduğu için, Cenab-ı Hakk, onu istisna etti» diyor.

İblisin ismi, başka bir şeydi. Allah'a isyan ettikten sonra Cenab-ı Hakk, ona İblis ismini taktı. Daha önce de belirtildiği gibi, kendisi de mü'mindi, Allah'a ibadet edendi. Allah'a isyan edinceye kadar da, göklerde Allah'a ibadet ederdi. Böylece yeryüzüne indirildi.

İbni Cerir, Hasan Basri'den rivayet etti :

«İlk kıyas yapan İblistir. *«Beni ateşten onu çamurdan yarattın»* sözüyle bu kıyası yapmıştır. Hadisin senedi Hasan'a kadar sahihtir.

Ebu Naim ve Deylemi, Cafer bin Muhammed'den, o da babasından, o da dedesinden rivayet ediyor :

«Allah'ın Resûlü, kendi reyiyle din emrinde ilk kıyası İblis yaptı. Allah İblise *«Adem'e secde et»* dedi. İblis de *«Ben ondan daha hayırlıyım Beni ateşten onu çamurdan yarattın»* diye kıyas yaptı.

Cafer «Öyleyse din emrinde kendi reyiyle kıyas yapan bir kimseyi Cenab-ı Hakk, kıyamet gününde İblisle beraber kılacaktır. Çünkü bu şekilde kıyas yapmakla İblise tâbi olmuştur» diyor. Bu hadisi naklettikten sonra Şevkani «Fethu'l-Kadir»inde şunları ekliyor :

«Bu hadisin senedine bakmak gerekiyor. Bu hadisin Resûlüllah'a kadar ulaşmasının doğru olduğunu zannetmiyorum ve bu Peygamberlik kelamına benzemez» diyor. Evet Kıyasda, Makis (Kıyas edilen) ile Makisinâleyh (Üzerine kıyas edilenin) nedenleri bir olduktan sonra fâkihlerin çoğu kıyasda mahzur görmemiştir.

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ
نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ
تَتَكَبَّرَ فِيْهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿١٣﴾ قَالَ اَنْظِرْنِيْۤ اِلٰى
يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٤﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَاۤ اَغْوَيْتَنِيْ
لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيْمَ ۙ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ ؕ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ
شٰكِرِيْنَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُوْمًا مَّدْحُوْرًا ؕ لَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٨﴾ وَيٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ
وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ
فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وٗرِيَ
عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰىكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّاۤ اَنْ
تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَاۤ اِنِّيْ لَكُمَا لَمِنَ النّٰصِحِيْنَ ۙ
﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُوْرٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ؕ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَاۤ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ
تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَاۤ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿٢٢﴾

(12) Allah İblisten «Sana secde etmeyi emrettiğim halde seni secde etmekten meneden neydi» diye sordu. İblis: «Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten onu çamurdan yarattın» dedi.

(13) Allah, «O halde oradan in. Orada büyüklenmeye hakkın yoktur. (Oradan) çık. Kuşkusuz sen zelillerdensin» dedi.

(14) İblis; «Haşrolundukları güne kadar bana mühlet ver» dedi.

(15) Allah: «Kuşkusuz sen mühlet verilenlerdensin», dedi.

(16) «Beni azgın kıldığından ötürü, Âdemoğulları için senin dosdoğru yolun (İslâm'ın üstüne) oturup onları sapıklığa götüreceğim.»

(17) «Sonra kesinlikle onların önlerinden, arkalarından, sağ ve sol taraflarından geleceğim. Onların çoğunu sana şükredici olarak bulamazsın, dedi.»

(18) Allah, İblise: «Oradan ayıplı ve kovulmuş olarak çık. Kesinlikle onlardan sana uyanlarla cehennemi dolduracağım.»

(19) «Ey Adem! Sen ve eşin cennette durunuz. Dilediğiniz yerden yiyiniz. Yalnız şu ağaca yaklaşmayınız. Aksi takdirde zalimlerden olursunuz» dedi.

(20) «Şeytan onlara kapalı ve çirkin yerlerini göstermeleri için vesvese verdi. Rabbiniz iki melek veya ebediyyen yaşayanlardan olmamanız için ikinizi bu ağaca yaklaşmaktan menetti.»

(21) «Kuşkusuz ben ikiniz için nasihat edenlerdenim diye onlara yemin etti.»

(22) «Böylece şeytan onların ikisini aldatarak [mevkilerinden] indirdi. O ağaçtan tattıkları zaman, avret yerleri kendilerine göründü. İkisi başlayıp cennet yapraklarından üstüste koyup (onunla) avretlerini kapattılar. Rabbleri «Ben sizin ikinizi de o ağaçtan yemekten menetmedim mi? Ben size şeytan sizin açık düşmanınızdır demedim mi?» diye onların ikisine seslendi.»

(12) *«Allah, İblisten, 'sana secde etmeyi emrettiğim halde seni secde etmekten meneden neydi' diye sordu...»*

ŞEYTANIN ÂDEM'E SECDE ETMEMESİ

Bu Âyet-i Celîlenin izahı :

Beyzavi, tefsirinde «Cenab-ı Hakk, burada men'i zikrediyor. Fakat Men'in çağırıcısını kastediyor. Sanki Cenab'ı Hakk, İblise *«Seni secde etmemeye çağıran nedir?»* diye soruyor. Çünkü Allah'ın emrine muhalefet, büyük bir haldir. Ondan hayrete düşülür ve o hale insanı çağıran veya başkasını çağıranın ne olduğu sorulur. Usûlcülerden bazı alimler, bu âyetle «EMR» sigasının vücubu ifade ettiğine istidlal ederek şöyle dediler : *«Cenab-ı Hakk, burada İblisi, kendisine emrolunanı terkettiğinden dolayı zemmederek yeriyor. Eğer EMR vücubu ifade etmeseydi sadece memurunbihi (emrolunanı) terketmek, yerilmeye (zemmedilmeye) sebep olamazdı.»*

Eğer muarızlar «Kabul edelim ki, bu âyet buradaki emrin vücubu ifade ettiğine delalet eder. Bu da belki bu âyetin bir özelliğidir. O halde siz niçin bütün EMR sigaları vücubu ifade ediyor diyorsunuz?» derlerse, cevab olarak deriz ki, Cenab-ı Hakk'ın *«Sana secde etmeyi emrettiğim halde, seni secde etmekten meneden neydi?»* sözü, ifade ediyor ki, bu yerilmek ve zemmedilmek EMRİ terketmesinden ileri geliyor. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın *«Sana emrettim»* cümlesi, hükmün illeti ve nedenidir. *«Sana emrettiğim*

halde» mevcud olan emirdir. Emir olmak hasebiyle özel bir sigada, özel bir surette olmak hasebiyle değildir. Durum bu olursa, emirin emir olmak hasebiyle terkedilmesinin yerilmeye neden olması sabit olur. Bu da, ifade ediyor ki, her EMR vücubu gerektirir. Zaten maksad da budur.

Bazıları «EMR», fevriyeti (yani acelece yapmayı) ifade eder» diye iddia etmişler ve bu âyetle istidlalde (delil getirerek) bulunarak demişler ki; Cenab-ı Hakk, derhal secde etmeyi terkeden İblisi yermiştir. Eğer EMR fevriyeti ifade etmeseydi, hali hazırda secde etmemesiyle yerilmesi gerekmezdi. Çünkü İblis *«Ben ilerde secde ederim»* diyebilirdi.

Cenab-ı Hakk'ın *«Sana secde etmeyi emrettiğim halde, seni secde etmekten meneden neydi?»* cümlesi, Cenab-ı Hakk, secde etmemeye çağıranın ne olduğunu açıklamasını İblisten taleb etmiştir. İblis de, bu secde etmemeye çağıranın şu olduğunu ifade etmiştir :

İBLİSİN HZ. ÂDEM'E SECDE ETMEMESİNİN SEBEBİ

«Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın.»

İblis şunu demek istiyor : Adem'e secde etmedim. Çünkü ben ondan hayırlıyım. Başkasından hayırlı olan bir kimse düşüğe itaat etmekle emrolunamaz!..

GURURUN İLK TEMELİ

Alûsi «Ruhu'l-Meani» adlı tefsirinde bu âyetle ilgili olarak özetle şunu söylüyor : «Kibrin temelini ilk atan İblis-i lâindir. HUSN ve KUBHU aklîyi ilk icad eden o'dur. *«Beni ateşten, onu çamurdan yarattın»* cümlesini, İblis, iddiasına neden ve illet yaptı. Yani ben Adem (A.S.) den üstünüm. Ben daha şerefli bir un-

sur (element)dan yaradılmışım. Benim unsurum ülvidir, nurludur. Tesiri kuvvetlidir. Hayat maddesine daha uygundur. Onun unsuru ise, tam bunun tersidir. En şerefliden yaratılan, daha düşük yaratılandan üstündür. Çünkü asl'ın şerefi fer'in (dalın) da, şerefini gerektirir. İşte ben de öyleyim. En şerefli, kendisinden aşağı olana itaat etmek lüzumunu hissetmez» dedi.

Fakat lâin, ateşin topraktan daha şerefli olduğunu iddia etmekle yanılmıştır. Çünkü dört unsurun her birisinde ayrı ayrı özellikler vardır ki, o özellikler başkasında bulunmaz. Ve onların özellikleri zaruridir. Her birisi yerinde bir fazilete sahibtir. Bazılarını diğerine tercih etmekte hiçbir gerek ve fayda yoktur. Bununla beraber yeryüzünün (toprağın) insanlar için menfaatlarla daha dolu olduğunu, onların istikrar yeri olduğunu, maişetlerinin orada olduğunu ve toprağın; hilmin, vakârın gereklerinden olan intizama sahib olduğunu, ateşin ise menfaat bakımından ondan daha düşük olduğunu, ateşte hafiflik bulunduğunu, hafifliğin ise, deliliğin, kibrin gereklerinden olduğunu, düşünen bir insan İBLİS'İN kelamındaki çürük iddiayı görebilir. Bu da asl'ın şerefi, dal'ın şerefini gerektirmez demektir. Çünkü gül dikenden çıkıyor. Nergis soğandan bitiyor. Kâfir, bazen mü'minden çıkar. İBLİS (aleyhillâne), şerefi madde ve unsur yönünden gelen değerlere tahsis ediyor. Halbuki bir şey maddesi ve unsuruyla şereflendiği gibi, yapanı, gayesi ve suretiyle de şereflenir. İşte bu şeref Âdem (A.S.) de vardır. İblis'te yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk, Âdem'i kudret eliyle yaratmıştır. Ruhundan ona üflemiş, onu yeryüzünde halife kılmıştır. Cenab-ı Hakk, onu yeryüzünde (veya ruhu ona) bıraktığı zaman, bunu söylemiştir.

İblis'in «*Üstün, biraz daha düşüğe hizmet ederse, çirkin olur*» iddiasına gelince; bu sadece nefsin yönünü düşünmektir. Hizmet hakikatte Allah içindir. Zafir el İskenderî şu şiirleriyle buna işaret etmiştir :

«Her kasidenin nazmedilmesinden maksad, sensin,
Tebcilinde fehimler üzerinde bina edilen sensin.
Gök meleklerinin Âdem'e secde etmesi gibi.
Onların secdeleri, tevil ile Allah (C.C.) içindi.»

Âyetin zahirinden anlaşılıyor ki İblis, secde ile memur olduğunu kabul etmekle beraber bunu söylüyor. İşte o zaman hatası, dağın doruğunda parlayan ateşten daha belirgindir. Çünkü o zaman bu sözü hikmet sahibi ve her şeyin mâliki olan Allah'a (C.C.) itiraz etmekten ibaret oluyor.

Bazıları, «İblis, kendisinin secde etmekle memur olduğunu kabul etmemiş, nefsini kıyas yapmak suretiyle o umumemr (Secde ediniz) den çıkarmıştır» dediler. İşte bu yorumu getirenler *«Nassın kıyasla tahsisi caiz değildir»* demişlerdir. Fakat biz cevab vererek diyoruz ki, bu tahsis değildir. Belki nassı iptal etmek ve tamamen nassı ortadan kaldırmaktır.

Alûsi bunları söyledikten sonra daha önce Ebu Naim'in «Hilye»sinde Deylemi'nin Cafer bin Muhammed'den, o babasından, onun da babasından rivayet ettiği hadisi naklediyor ve sonunda şunu söylüyor : «Bu hadis, bu âyet ve benzerleriyle mutlak manada kıyası meneden bir kimse istidlal etmiştir.

Fakat ona cevab olarak deriz ki; zemmedilen kıyas, nassın karşısındaki muteber şartlardan boş bulunan kıyastır. Öyle ise, kıyas-ı sahih buraya dahil değildir. Bunun tafsilâtı usul kitablarındadır.»

Bir de bu âyet, İblis ve benzerlerinin kadim ruhlar olmadığına delalet eder. Belki hâdis cisimlerdir.

Bazı tefsirciler «Âdem'in yaratılışını çamura, İblisin yaratılışını ateşe izafe etmek, belki de cüz'i galib olmalarından ileri geli-

yor. Yani, Âdem de galib olan toprak İbliste galib olan ateştir. Zira (sabit olmuştur ki, her cisim, ANÂSIRI-ERBA' (Dört ana element) olan: Ateş, toprak, su ve hava'dan veya daha fazla unsurlardan meydana gelmiştir.

Madem ki bu âyet, nassın umumunun, kıyasla tahsis olunmadığına delalet eder. Böyle olursa, Allah'a karşı kibirlenme olur. Bu âyet, Allah'a karşı tekebbürün de şiddetli cezayı gerektirdiğine delalet eder. Mütekebbiri velilerin zümresinden çıkarır, lânetlenmişlerin zümresine katar. Böylece sabit oldu ki, nassı kıyasla tahsis etmek caiz değildir. İşte, el-Vahidi, «El Basit»inde İbni Abbas'tan yaptığı nakilde bunu kastediyor. Onun nakline göre: İbni Abbas buyuruyor:*«İtaat, İblis için kıyas yapmaktan daha evlâ idi. Fakat İblis, Rabbine isyan etti. Kıyas yaptı .Ve ilk kıyas yapan İblistir. Kıyasından ötürü kâfir oldu. Binaenaleyh reyinden herhangi bir şeyle dini kıyas eden bir kimseyi Allah, İblisle beraber kılar.»*

«Seni secde etmekten meneden neydi?» cümlesi, Cenab-ı Hakk tarafından İblise sorulan bir sualdir. Çünkü *«sana secde etmeyi emrettiğim halde»* eki vardır. Emretmek, ancak Allah'a uygundur. *«Beni ateşten yarattın»* sözü ise İblisindir. *«Oradan in»* sözü, Cenab-ı Hakk'ındır. Çünkü Cenab-ı Hakk ile İblis arasındaki bu tür münazara Sâ'd Sûresinde sonuna kadar sayılarak tesbit edilmiştir.

Bu, sabit olduktan sonra, peygamberlerin büyüklerinden hiç kimseye, Allah'a yakın olmalarına rağmen, böyle bir konuşma nasib olmamıştır deriz. Cenab-ı Hakk, Hz. Musa kulunun şerefini onunla konuştuğundan dolayı pek büyütmüştür. Nitekim: *«Hz. Musa bizim mik'atımıza geldiğinde, onun Rabbi onunla konuştuğunda.»* [A'raf : 143] Başka bir âyette, *«Allah Hz. Musa ile konuştu.»* [Nisa : 163] buyuruluyor. Eğer bu konuşma büyük şerefi ifade ediyorsa, acaba bu konuşma en büyük bir tarzda İblis'e nasıl nasip oldu? Eğer (hâşa) büyük şerefi gerektirmiyorsa, Cenab-ı Hakk, nasıl onu Hz. Musa için kâmil bir şeref olarak sayıyor?

Cevab şudur: Bazı alimler derler ki, Cenab-ı Hakk bu konuşmayı; İblis'e, bazı meleklerin diliyle söyletmiştir. Yani vasıtasız olarak Allah (C.C.), İblis'le konuşmamıştır. Çünkü kaide olarak takarrur etmiştir ki, Cenab-ı Hakk, Peygamberlerden başkasıyla direkt konuşmaz. Ancak vasıta ile konuşur.

Bazıları da «Cenab-ı Hakk, vasıtasız olarak İblisle bunları konuştu. Fakat bunu İblisi rezil etmek suretiyle yaptı» diyor. Çünkü Cenab-ı Hakk, ona : *«Çık! Kesinlikle sen zelil olanlardansın»* dedi. Musa ve diğer peygamberlerle konuştuğu zaman ikram yoluyla konuşmuştur. Görülmez mi ki Cenab-ı Hakk, Hz. Musa'ya : *«Ben seni seçtim.»* [Taha : 41] buyuruyor. Bu ise ikramın en yüksek noktasıdır.

«Oradan in» zamirinde İbn Abbas şöyle diyor *«Bu zamir cennete racidir. İblis, Adem ve Havva hepsi ÂDIN cennetinde idiler. Âdem orada yaratıldı.»*

Mu'tezililerden bazıları, *«Bu iniş emri, gökten inmek emridir»* dediler.

«Orada (göklerde) kibirlenmeye hakkın yoktur» demektir.

İbn Abbas; bu âyet üzerinde Cenab-ı Hakk, şunu kastediyor : Göklerin ehli meleklerdir. Mütevazidirler. Benden korkarlar. Sen çık. Sen zelil olanlardan oldun demek istiyor...

Ez-Zeccac «İblis, gurura kapılmak istedi. Cenab-ı Hakk da, onu zillet ve rezaletle müptela kıldı.» diyor. Bu da, Resûl-i Ekrem' in şu sözünün doğru oluşunun delilidir : *«Kim, Allah (C.C.) için tevazu ederse, Allah (C.C.) onu yükseltir. Kim tekebbür ederse, Allah onu alçaltır.»*

(14) *«(İblis) haşrolundukları güne kadar bana mühlet ver dedi...»*

Bu Âyet-i Celîle, İblis'in haşre kadar Cenab-ı Hakk'tan mühlet istemiş olduğunu sergiler. Bu da ikinci nefha zamanına kadardır. İnsanların mezarlarından kalkıp Allah'a hesab verdikleri zamana kadardır. Bu istekten İblis'in maksadı; ölümü tatmamak idi. Fakat Cenab-ı Hakk, İblis'e bunu vermedi. Ancak Cenab-ı Hakk, *«sen, mühlet verilmişlerdensin»* cevabiyle ona mühlet verdi. Âyetin zahirine bakılırsa, *«Onların haşrolunduğu güne kadar sen mühlet verilmişlerdensin»* manası çıkar. Çünkü İblis'in talebi bu idi. Bu da o talebe karşılıktır. Fakat El-Hicr ve Sâ'd Sûrelerinde *«malûm va'ktin gününe kadar»* diye Cenab-ı Hakk, bu müddeti kayıtlandırmıştır. *«Malûm vakit»te* ihtilaf vardır. Meşhur görüş odur ki, birinci nefha (yani sûra ilk üfürüş) zamanına (gününe) kadardır. *«İnsanların haşre gönderildiği gün»* demek değildir. Çünkü o günde artık ölüm diye bir şey yoktur.

Bazıları, *«Bundan maksad, insanların haşre gönderildikleri gündür»* demişler. Bunun böyle oluşundan İblis'in ölmeyeceği hükmü çıkmaz. Umulur ki İblis, o günün evvelinde ölecek ve aynı günün içinde halk ile beraber haşrolunacaktır.

«Kitabu'l-Arais»te Kâb'ül-Ahbar'dan gelen rivayet «İblis, ölümün tadını kıyamet gününde tadacaktır» şeklindedir. Bu kitabta İblis'in ölüm keyfiyeti, Azrail'in onun ruhunu alması keyfiyeti hususunda hayret verici noktalar vardır. Fakat «Es-Safarinî,» El-Arais'in bu açıklamalarını uygun görmemiştir. *«EL-BUHURU ZAĞIRA»* adlı kitabında şunları söyledi :

Naim bin Hamak «FİTNE» bahsinde, Hâkim «Müstedrek»inde İbn Mes'ud'dan rivayet etti :

«Halk Ye'cuc - Me'cuc'un çıkışından sonra az dururlar. Az zaman sonra güneş batıdan doğar. Kalemler yazmaz olur, sahifeler durulur. Hiç kimsenin artık tevbesi kabul edilmez. İblis secdeye varıp :

— *Ey Mabudum! Bana emret, istediğine secde edeyim der.*

Bütün şeytanlar İblis'in etrafında toplanır ·

— *Ey efendimiz! Sen kime yalvarıyorsun?* diye sorarlar. İblis :

— *Ben Rabbimden beni haşr gününe kadar öldürmesin diye mühlet istedim. O da belli bir vakte kadar bana mühlet verdi. İşte güneş batıdan doğdu. İşte bu doğuş belli vaktin sonudur,* der. *Böylece şeytanlar artık yeryüzünde görünür şekilde gezerler. Hatta kişi :*

«Bu benimle beraber olan şeytanımdır.

Hamd o Allah'a olsun ki, şeytanı böyle rezil etmiştir» der.

İblis'i, DABBET'ÜL-ARZ çıkıp secde halinde öldürünceye kadar İblis secdede ağlar durur.

Bu nakilden anlaşılıyor ki. *«Malûm gün»*den maksad, birinci nefhadan önce olan gündür. Fakat bu görüşü tefsir alimlerinden hiç kimsenin zikrettiğini görmüyoruz. Ancak bu faziletli insan bunu zikrederek demiştir ki, *«Bu haber merfu hükmündedir.»* Çünkü böyle şeyler rey ile söylenilmez. İbn Mes'ud, Kâb'ul-Ahbar gibi ehl-i kitabtan her şeyi arındırmadan alacak bir tip değildir. Allah'ın rızası onun üzerine olsun.

Alûsi devamla şunları naklediyor :

Biliyorsun ki, bu haberin İbn Mes'ud'a nisbet edilmesi, eğer haklı ise, buna ters düşecek şekilde âyeti yorumlamak uygun değildir. Fakat bu haberin İbn Mes'ud'a nisbetinin sahih oluşunda benim tereddütüm vardır (1).

Bazıları *«Malûm vakit»* den gaye, «Cenab-ı Hakk'ın bildiği bir vakittir. İblis'in eceli orada tamamlanır. Bu vakit, hem bizden,

(1) Bkz. Alusi, c. 7-8, s. 92, Daru'l-ihya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilàtarih

hem de lanetli İblis'ten gizlenmiştir. Ve bu vakit, mutlaka ikinci nefhadan öncedir,» dedi.

Bazıları da bu görüşü şu yorumla takviye etmeye kalkıştı!

İblis-i laîn mükelleftir. Mükellef, ecelinin zamanını bilemez. Çünkü bildiği takdirde rahatlıkla günâhları işler. Eceli yaklaşınca da tevbe eder ve tevbesi kabul olunur. Bu ise, günâhlara insanları ve mükellefleri kışkırtmak gibi çirkin oluyor. Bu görüşe şu cevab veriliyor :

Cenab-ı Hakk, peygamberlerin temizlik ve ismet içinde öleceğini, İblis'in ise küfür ve ma'siyet üzerinde öleceğini bildiği için onun ecelinin vaktini ilân etmek günâha kışkırtmak olamaz. Çünkü onun hali bu ilân'dan ötürü değişemez. Kur'an'ın zahirine bakılırsa, Cenab-ı Hakk, burada İblis'in duasını tamamen veya kısmen kabul etmiştir, istediğini ona vermiştir. Bu Âyet-i Celîlede *«kâfirin duası bazan kabûl olunur»* diyenler için delil vardır. Ed-Debbusî ve diğer fâkihler bunu söylemişlerdir. Fakat el-Bezzaziyede bazılarından rivayet ediliyor ki, *«kâfirin duası kabul olunur»* demek, caiz değildir. Çünkü kâfir, Allah'ı gerçek manada bilmiyor ki, Allah'ı çağırıp dua etsin. Fakat fetvâ birinci yoruma göre verilmiştir. Cenab-ı Peygamberin de bir hadisi vardır: *«Mazlumun duası —kâfir de olsa— kabul olunur.»*

Bu hâdisteki «KÂFİR»i nimet küfranı üzerine hamletmek, dinde ki, kâfirliğin üzerine hamletmemek zahirin tersinedir. Bir de «kâfirin duâsının» kabul edilmesinden, Cenab-ı Hakk'ın onu sevdiği, ona ikramda bulunduğu neticesini çıkarmak lâzım gelmez. Çünkü duânın kabul edilmesi bazan istidraç içindir.

İBLİSLE MELEKLER ARASINDA TEVRATIN NAKLETTİĞİ MÜNAZARA

Şehristanî, dört İncil'in şârihinden bu hadiseden sonra me-

lekler ile İblis arasında, meydana gelen bir münazara sûretini naklediyor. Bu münazara sûreti Tevrat'ta da şu şekilde zikredilmiştir :

Lanetli İblis meleklere :

— Benim bir mabudum olduğuna, O'nun beni yaratıp meydana getirdiğine ve bütün mahlûkatı da O'nun yaratmış olduğuna inanıyorum. Bunu teslim ediyorum. Fakat O'nun hikmeti üzerinde benim bazı suallerim vardır :

1 — Kâfirin yaratılışında Cehennemden başka bir şeye müstahak olmadığını bildiği halde acaba onu yaratmadaki hikmeti nedir?

2 — Biliyordu ki, mükelleflerin yaptıklarından O'na ne bir fayda ne de bir zarar gelir. Ve bunu teklif vasıtasıyla olmasa da mükelleflerden tahsil etmesine kadirdi. Buna rağmen niçin teklifi getirdi?

3 — Kabul ediniz ki, O beni tanımasıyla, ibadetiyle mükellef kılmıştır. Acaba Âdem'e secde etmemi niçin bana teklif etti?

4 — Secdeyi terketmek hususunda O'na isyan ettiğimde niçin bana lânet okudu, niçin azabımı gerekli kıldı? Halbuki azabımda, lanetlenmemde O'na herhangi bir fayda olmadığı gibi, başkası için de herhangi bir fayda yoktur. Oysa benim çok büyük zararım vardır.

5 — Bunu yaptıktan sonra niçin beni Âdem'in zürriyetine musallat kıldı? Onları saptırmama imkân verdi?

6 — Onları sapıklığa sürüklemek hususunda O'ndan uzun müddet yaşamayı istediğimde niçin bana bu mühleti verdi?

Malûmdur ki, âlem şer'den hali olursa, hayr olur.

İncillerin şârihi:

Bu suallere karşılık olsun diye, Allah (C.C.) azamet ve kibriya çadırlarından İblis'e şunları haykırdı (1).

— *Ey İblis! Sen beni tanımamışsın. Eğer beni tanısaydın bilecektin ki, fiillerimin herhangi birisinde bana itiraz edilemez. Kesinlikle ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Ben işlediklerimden sorulmam.* (Şehristaninin ibaresi bitti).

Altıncı sualde birinci görüşü takviye eden durum vardır. Gizli değildir ki, bu şüpheler aklî Husn ve Kubh (güzellik ve çirkinlik) vardır diyenler için gayet ağırdır. Onlara, bu suale cevab vermek, gayet zordur.

İmam, eğer daha önce geçmiş ve daha sonra gelecek bütün mahlûkat bir araya gelirlerse aklı, HUSN ve KUBH'a (yani bir şeyin güzelliği veya çirkinliği akıl seçer) hüküm ederlerse onların hepsi bu şüphelerden kurtuluş yolunu bulamayacaklardır ve bütün bu şüpheler o akılcıların üzerine gelecektir.

(16) *«İblis'in: Beni azgın kıldığından ötürü Âdemoğulları için senin dosdoğru yoluna —İslâm üzerinde— oturup onları sapıklığa götüreceğim»* sözündeki, İĞVA (yani dalalete götürmek) Allah'a nisbet edilmiştir. Başka bir Âyet-i Celîlede *«Senin izzetine yemin ederim, kesinlikle onların hepsini azdırıp ifsad edeceğim.»* [Sâd: 82] diyor. Burada da iğvayı kendi nefsine izafe ediyor. Birinci cümlesi İblis'in «CEBİR» mezhebi üzerinde olduğuna delalet eder. İkinci cümle İblis'in «KADERİYYE» mezhebi üzerinde olduğuna delalet eder. Bu da İblis'in bu mesele üzerinde müte-

(1) Bu hadisin manası kapalıdır ve mükzabihtir. Zaman ve mekândan münezzeh olan Allah (C.C.) çadırlara muhtaç değildir.

hayyır ve şaşkın olduğuna delalet eder. Deriz ki; İblis kesinlikle dalalete götürme hususunda, dalalete götüren birisinin lüzumuna inanır. Böylece kendi nefsini, başkasını dalalete götürücü kıldı. Sonra kendisini dalalete götürenin de Allah olduğunu söyledi. Tâ ki teselsül lâzım gelmesin.

İĞVÂ, dalaleti kalbe atmaktır. Zira GAV bâtıl bir inançtır. Bu da, İblis'in hak ve bâtıl'ın Allah tarafından kalbe vâki olduğuna inandığına delalet eder...

Ehl-i sünnetin görüşü şudur ·

Cenab-ı Hakk, İblis'i dalalete götürdü ve onda küfür yarattı. Bunun için bu âyette «İĞVA» Allah'a (C.C.) isnad edilmiştir ve bu bir gerçektir. Varlık âleminde, Allah'ın mahlûku olup da O'nun iradesinden sadır olmayan hiçbir şey yoktur. Kaderiyye ve diğer sapık grupların akılcılık hususunda önderleri olan İblis, bu meselede onlardan ayrılmış oluyor. Onlar; *«İblis, burada hata etmiştir»* diyorlar. Zaten İblis hata etmenin ehlidir. Evet, onların kanaatına göre İblis burada dalalete götürmeyi Allah'a isnad etmiştir. Allah böyle yapmaktan yücedir. Bunun için İblis hata etti derler.

Biz onlara şunu deriz: İblisi biz de genel olarak hata ehli görürüz. Acaba keremlenmiş, ismet sıfatına sahib olmuş Hz. Nuh için ne dersiniz? O da kavmine : *«Eğer Allah, sizi azdırmayı dilemişse, ben size öğüt vermek istesem de öğüdümün size yararı olmaz. O sizin Rabbinizdir ve ona döndürüleceksiniz.»* [Nuh : 34] der? O da mı hata etmiştir. Hâşa ve Kellâ..

Rivayet ediliyor ki, Mescid-i Haram'da oturan Tavus'a bir kişi geldi. Bu kişi kadercilikle itham ediliyordu. Büyük fâkihlerdendi. Tavus'un yanına oturdu. Tavus ona; *«Ya sen kalk veya seni kaldırıp göndereceğim»* dedi. Tavus'a, *«Bu kişi fâkih bir insandır.*

Sen nasıl ona bu sözü söylersin?» denildiğinde, Tavus *«İblis, bundan daha fâkih idi. İblis : «Ey Rabbim! Beni iğva ettiğinden ötürü» diyor. Bu ise 'Ben nefsimi iğva ve idlal ediyorum' diyor»* dedi.

Tefsir alimleri «BİMA» kelimesindeki «BA» ya kâsem harfidir veya sebebiyet içindir, diyor. Yani beni iğva ettiğine yemin ederim. Yahut, beni iğva ettiğinden ötürü senin dosdoğru yolunda oturur, onları beklerim demek oluyor. Yani Âdem ile zürriyetini tıbkı yol kesicilerin yolcuları beklemesi gibi beklerim..

ŞEYTAN ADEMOĞULLARINI NASIL SAPTIRIR?

Ahmed, Nesei, İbni Hibban-, Tabarani, Beyhaki Sibre bin Fâkihe'den rivayet ettiler. Allah'ın Resûlü'nden dinledim :

«Şüphesiz şeytan, Ademoğlu için insanın yolunda (İslâmın yolunda) oturur. Ey Ademoğlu! Sen nasıl müslüman olmak, kendi dinini ve ecdanının dinini terketmek istiyorsun?» (der.)

Ademoğlu, İblis'i dinlemedi ve müslüman oldu. Sonra İblis hicret yoluna gitti, oturdu. Müslümana :

— Sen hicret mi ediyorsun? Kendi arazini, kendi göğünü bırakıp başka yere mi gidiyorsun? Bilmez misin ki, muhacirin meselesi bağlı olan atın meselesine benzer.

Ademoğlu burada da, İblis'e isyan edip hicret etti. Sonra İblis, Ademoğlunun cihad yoluna oturdu. Ona :

— Bu, nefsi ve malı zayi etmektir. Savaşacaksın. Öldürüleceksin. Senden sonra başkası senin hanımını nikâh edecektir. Malın varisler arasında taksim edilecektir.

Ademoğlu burada da İblis'e isyan etti ve cihat açtı.

Resûlüllah bunları söyledikten sonra :

«Kim ki bunu yapar ve ölürse, herhangi bir hayvan tarafından tekmelenir veya ısırılarak öldürülürse, Allah'a, bu kimseyi cennete dahil etmesi haktır.»

Cenab-ı Peygamber, hadisinde sadece İblis'in Ademoğlunun İslâm yolunda hicred yolunda, cihad yolunda oturmasını belirtiyor. Diğer yollarını belirtmiyor. Çünkü bunlar diğer yollara nispetle daha mühimdirler. Bir de Ademoğlunun bütün yollarını belirtmek burada kastedilmemiştir. Ancak bunlar misal olarak verilmiştir.

İbn Abbas, İbn Mes'ud ve başkalarından gelen rivayetlere göre; doğu yolundan maksad, Mekke yoludur. O vakit bu kelam, temsil ve kinaye kabilindendir demek oluyor...

(17) *«Sonra kesinlikle onların önlerinden, arkalarından, sağ ve sol taraflarından geleceğim...»*

Bu âyetin izahı :

Yani dört cihetten onlara hücum edeceğim. Şeytanın bu sözden maksadı «onlara birtakım vesveseler vereceğim, imkân nisbetinde onları ifsad edeceğim, onları ahiretlerinde şüpheye düşüreceğim, onları dünyaya teşvik edeceğim, din emirlerini onlar üzerinde şüpheli bir hale getireceğim, bâtılı onların gözünde hak göstereceğim ve onların çoğunu şükredici ve seni birleyici olarak görmeyeceksin» demektir.

İbni Cerir ve İbn Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan rivayet ediyorlar :

«Sonra onlara önlerinden (gördükleri yerden), «Arkalarından» görmedikleri yerden geleceğim. «Sağlarından» görebilecekleri yerden, «Sollarından» göremeyecekleri yerden «geleceğim» demektir» diyor.

Abd bin Humeyd ve İbn Cerir yine âyette İbn Abbas'dan şunu da rivayet ediyorlar :

«İblis *'onların üstünden geleceğim'* demeye güç yetiremedi. Başka bir lafızda *'bildiki rahmet onların üstüne iner.'* »

İslâm bilginlerinden bazıları buyurdu: Bedende dört kuvvet vardır :

1 — Hayalî kuvvettir. Orada his ile görülenlerin misilleri toplanır. O kuvvetin yeri dimağın ön boşluğudur. Ve *«onların önlerinden geleceğim»* sözü buna işarettir.

2 — Vehmî kuvvettir. O vehmi kuvvet ki, hissedilenlere münasib olan hükümlerle hissolunmayanlara da hükmeder. Onun yeri dimağın son boşluğudur. *«Onların arkasından geleceğim»* sözü de buna işarettir.

3 — Şehvanî kuvvettir. Onun yeri insanoğlunun ciğeridir. O da insanoğlunun sağındadır. *«Onların sağlarından geleceğim»* sözü de buna işarettir.

4 — Kuvve-i gadabiyye'dir. Onun yeri kalbtir. Kalb, sol taraftadır. *«Onların sollarından geleceğim»* sözü de buna işarettir. Şeytan bu kuvvetlerden herhangi bir yardım istemedikçe vesveseyi ininsanoğlunun kalbine atmaya gücü yetmez.

İşte bu dört ciheti tayin etmesindeki hikmet budur. Bu, hakiki ve değerli bir görüştür. Bu dört kuvveden ruhanî saadetleri gerektiren şeyler doğar.

Şakiyki Belhî der ki :

«Şeytan her sabah, bana dört cihetten gelir. Önümden, arkamdan, sağımdan ve solumdan. Önümden gelince, bana *'kork-*

ma! şüphesiz Allah gâfur ve râhimdir' der. Ben de ona şu âyeti okurum :

«Şüphesiz ben, tevbe eden, iman eden, salih amel işleyenler için çokça bağışlayıcıyım.» [Taha : 82]

Arkamdan gelince; beni, çocuklarımın fakir olmasından ötürü korkutuyor. Ben de şu âyeti okuyorum :

«Yeryüzünde hiçbir yürüyen canlı yoktur ki onun rızkı Allah üzerinde olmasın.» [Hud : 1]

Sağımdan gelirken, bana methu-senâ ederek geliyor. Ben de şu âyeti okuyorum :

«Zafer takva ehlinindir.» [A'raf : 128]

Solumdan da bana, şehvetler yönünden geliyor. Ben *«onlar ile onların iştah ettiklerinin arasına perde oldu»* [Sebe : 54] âyetini okuyorum.»

Rivayet ediliyor ki : Şeytan bu sözü söyledikten sonra meleklerin kalbi beşer için rikkate ve merhamete geldi ve dediler :

— *Ey mabudumuz! İnsan bu dört cihette kendisine galebe çalmakta olan şeytanın elinden nasıl kurtulur?*

Cenab-ı Hakk, onlara vahiy göndererek buyurdu :

«İnsanoğlu için iki cephe daha kalmıştır : Alt ve üst yönler. İnsanoğlu ellerini duâda üste doğru kaldırıp, yakarma suretiyle yalvarırsa veya alnını alt tarafa, yeryüzüne koyup yakarırsa, onun için yetmiş senelik günâhı affederim (1).

(1) Bkz. Fahreddin Razi, c. 4, s. 279-280, Amire, 1257 İstanbul.

El Kadi diyor ki : İblis'in bu sözü, tıpkı *«İblis insanoğlunun bedenine giriyor, kana karışıyor»* sözünün bâtıl olduğuna delalet ediyor. Çünkü eğer İblis'in Ademoğlunun bedenine girmesi ve kana karışması mümkün olsaydı mübalağa babında bunu zikretmesi daha gerekli olurdu. Sonra Cenab-ı Mevlâ, İblis'den *«Onların çoğunun şükredici olmadıklarını görürsün»* sözünü hikâye ediyor. Burada bir sual vardır. Bu gaib babındandır. İblis gaybı nasıl bilir? İşte bu sualden ötürü alimler bu cümlede ihtilâf ettiler. Bazıları *«İblis, onu levhi mahfuzda gördü»* deyip bunu kesin bir tarzda söylediler. Başkaları, *«İblis, bu sözü, zanna binaen söyledi. Çünkü o, şehvetleri süslemekte mübalağa etmeye niyetliydi.»* Ve bildi ki, şehvetler, İNSANOĞLU'nun rağbet ettiği şeylerdir. Böylece İblis'in zann-ı galibiyle insanların çoğu şükretmeyenlerden olacaktır kanaatı hasıl olduğu için bu sözü söyledi. Bu ikinci görüşü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözü de teyid etmektedir :

«And olsun, İblis, kendileri hakkında zannını doğrulamış oldu. Böylelikle de iman etmekte olan bir gurup dışında onlar ona uymuş oldular.» [Sebe : 20]

Hayret vericidir ki İblis bu sözü Cenab-ı Hakk'a söyledi. Cenab-ı Hakk da *«Benim kullarımdan azı çokça şükredendir»* buyurdu.

Burada başka bir yön daha vardır ki o da şudur : Nefsi için on dokuz kuvvet oluşmuştur. Hepsi nefsi cismanî lezzetler ve şehvanî güzelliklere davet ediyorlar. Onların beşi zahirdeki duyulardır. Beşi de batındaki duyulardır. On birincisi ŞEHVET, on ikincisi GAZAB ve ÖFKE'dir. Yedisi ise gizli olan kuvvetlerdir. Cezbedici kuvvet, tutucu kuvvet, yıkıcı, defedici kuvvetler, gıda kuvveti, geliştirici ve doğrultucu kuvvet. Bunların toplamı on dokuzdur. Bütün bu kuvvetler nefsi cisim âlemine davet ederler, bedenî lezzetlere teşvik ederler. Akla gelince, o tek kuvvettir. İşte o nefsi Allah'ın ibadetine, ve ruhanî saadetleri elde etmeye dâvet edi-

yor. Şüphe yoktur ki on dokuz kuvvetin istila etmesi bir tek kuvvetin istila etmesinden daha mükemmeldir. İşte bu on dokuz kuvvet, yaratılışın ilk anlarında kuvvetlidirler. Akıl zayıf olur. Akıl kuvvet bulduktan sonra onları zayıf düşürmek akla gayet zor geliyor. Durum böyle olunca kesinlikle halkın çoğunun bu cismanî lezzetleri taleb edeceğine hükmetmek, hakkın marifetinden yüz çevireceklerine karar vermek lazım geliyor. İşte bundan dolayı da şeytan *«onların çoğunu şükredici olarak bulmayacaksın»* dedi (1).

(18) *«Allah, İblise, oradan ayıplı ve kovulmuş olarak çık. Kesinlikle onlardan sana uyanlar ile hepinizden cehennemi dolduracağım dedi...»*

Bu Âyet-i Celîledeki *«orada»* zamiri, cennete racidir. İblis, Ademoğullarını ifsad edeceğini vaadettiğinde Cenab-ı Hakk, onun rezilliğini belirten şekilde ona hitab etti. *«Cennetten veya gökten hakir olarak çık»* dedi. Çünkü âyetteki «MEZMUMEN» kelimesi, hakirlikle tefsir edilmiştir. Ferra, «ayıplı olarak çık» şeklinde tefsir etmiştir. Âyetteki «MEDHUREN» kelimesi, kovulmuş ve uzaklaştırılmış manasınadır. İbn Ebi Hatim, İbni Abbas'tan «Mezmumen'in» kınanmış, «Medhuren'in» buğzedilmiş manasında olduğunu rivayet etmiştir.

Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir, İbn Ebi Hâtim, Ebu Şeyh, Mücahidden «Mezmumen» nefyedilmiş, «Medhuren» kovulmuş manasınadır diye rivayet etmişlerdir.

«LE MENTEBİKE»deki «lâm» lam-ı kasemdir. Bu cümle cümle-i kasemiyye'dir. Yani şeytana —Âdemoğullarından— tâbi olan kimselerden Cenab-ı Hakk, cehennemi dolduracağına yemin ediyor.

(19) *«Ey Adem! Sen ve eşin cennette durunuz. Dilediğiniz*

(1) Bkz. Fahreddin Razi, c. 4, s. 281, 1275 Amire, İstanbul.

yerden yiyiniz. Yalnız şu ağaca yaklaşmayınız. Aksi takdirde zalimlerden olursunuz...»

Bu âyetin izahı :

Tefsir âlimleri bu âyetin tahricini şöyle yapmışlardır. «DUR» manasını ifade eden «USKÛN» taabbüd veya ibaha emridir. Hz. Âdem'in zevcesi Hz. Havva'dır. Bu cennet'ül-Huld,» göklerin cennetlerinden başka bir cennet veya yeryüzünün cennetlerinden bir cennettir. Tafsilâtı EL-BAKARA Sûresi'nde geçti.

«İkiniz yiyiniz» emri ise, *«emri ibâhi»dir, «emri teklifi»* değildir. *«Sakın yaklaşmayınız»* yasağı ise *«Nehyi tenzili»* veya *«Nehyi tenzihi»* veya *«Nehyi tahrimi»dir. «Şu ağaca»* tabiri, şahsiyle ve nev'iyle belirli bir ağacın kastedildiğini ifade ediyor. Ağacın hangi ağaç olduğu daha önce El-Bakara Sûresi'nin tefsirinde bahis konusu edildi.

Hz. Adem (A.S.) den ve Hz. Havva'dan sadır olan «zelle» günâh, büyük günâhlardan mı yoksa küçük günâhlardan mıdır? *«Zalimlerden olursunuz»* tâbiri, acaba Kur'an-ı Kerim'de lânetlenen zalimler kategorisine onları dahil eder mi etmez mi? Bu olay Hz. Âdem'in peygamberliğinden önce mi, yoksa daha sonra mı olmuştur? İşte bu meselelerin tafsilâtı El-Bakara Sûresi'nde geçti. Oraya bakınız.

Âyetin başında ÇAĞRI manasını ifade eden «YA» harfini kullanmak emredilenin mühim olduğuna delalet eder. Hz. Adem'i hitaba tahsis etmek ise, onun telakkide emredileni yerine getirmekte asil olduğunu ifade eder. *«DURMAK»tan* maksad, ikamet ve istikrardır. Harekenin zıddı (tersi) olan durgunluk değildir.

«Sen ve hanımın cennette durunuz» âyetiyle *«istediğinizden yiyiniz»* âyetinden anlaşılan şerefi tamim etti. Yani Hz. Havva'ya da, Hz. Adem'e de cennette durmak ve cennet nimetlerinden ye-

mek şerefini bahşetmeyi bildirmek içindir. İkisinin de emredileni yapmakta müsavi olduğunu belirtmek içindir. Hz. Havva yemek hususunda Hz. Adem (A.S.)in önderidir. Fakat mesken hususunda Hz. Adem'e tâbi'dir.

Cenab-ı Hakk, bu Âyet-i Celîlede Âdem ile eşi Havva'ya cennetin bütün nimetlerini mübah kıldığını, ancak bir tek ağacı yasakladığını ifade buyurmaktadır. İşte bu nimete mazhar olduklarından dolayı şeytan onları kıskandı. Tâ ki içinde bulundukları nimetleri onlardan alsın. Bunun için hileye, vesveseye başvurmaya başladı. İblis yalan söyleyerek: «*Rabbiniz bu ağaçtan yemekten ikinizi menetti ki meleklerden olmayasınız ve burada ebedi kalmayasınız. Eğer bu ağaçtan yerseniz mutlaka meleklerden olmak veya burada ebedî kalmak vasfına kavuşursunuz*» dedi.

İbn Abbas ve Yahya bin Ebi Kisai —MELİKEYNİ— okurlardı. Yani siz iki padişah veya ebedî kalmayasınız diye Allah size bu ağaçtan yemeyi menetmiştir demek istedi. «EL-CENNET»teki elif-lâm ahd-ı haricî içindir. Bu cennet, Hz. Adem'in içinde veya yanında yaratıldığı cennettir. Nitekim başka bir âyette «*Biz cennetin arkadaşlarını (sakinlerini) denediğimiz gibi, onları da denedik*» denilmiştir. Çünkü Hz. Âdem (AS), yeryüzünün toprağından ve yeryüzünde yaratılmıştır. Hz. Adem'in Kur'an'da tekrar edilen kıssasında Cenab-ı Hakk'ın onu mükâfat yeri olan cennete yükseltip götürdüğüne dair hiçbir kayda rastlanmamaktadır. Fakat cumhur bu cennetin ahiret cenneti olduğunda ittifak etmişlerdir. Âyet-i Kerime, Adem'in bir eşi olduğuna delalet eder. Fakat Tevrat'ta olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk, Adem'i uyuttu, bu uyku esnasında onun kaburgalarından birisini çıkardı, ondan Havvayı yarattı, erkek ve dişi manasına gelen «İMRİ» kelimesinden —İMRET— ismini Hz. Havva'ya verdi diye bir şey geçmemektedir. Bu konuda rivayet edilenler ise, İsrailiyyattan alınmıştır. Ebu Hureyre'nin Sahihayn'da sabit olan «*kadın (eğri) kaburgadan yaratılmıştır*» hadisi ise hased üzerine hamledilmektedir.

Nitekim *«insan aceleden yaratılmıştır»* dendiği gibi. Çünkü Cenab-ı Peygamber, o hadisin sonunda *«Eğer kadını düzeltmeye gidersen onu kırarsın, eğer bırakırsan daima eğri olarak kalacaktır. Öyleyse kadınlar için size iyiliği tavsiye ediyorum»* buyuruyor. Yani şiddet kullanarak kadınları düzeltmeye gitmeyiniz.

Hindistan putperestleri Hz. Adem'in annesinin olduğunu kabul etmektedirler. Onlar annesinin kabrinin, Hz. Adem'in kabrinin yanında, Hindistan'daki mukaddes şehirlerinde, olduğunu iddia ederler.

Bazıları, Adem'in annesinden maksad, tabiattır. Yani tabiata işaret etmektir diyorlar.

Âyet-i Celîle kadının meskende erkeğe tâbi olduğunu, maişetin ise fıtratın gereği bulunduğuna işaret ediyor.

(19) *«Zalimlerden olmamak için şu ağaca yaklaşmayınız...»*

Bir şeye yaklaşmayı yasaklamak, onun nefsini yasaklamaktan daha beliğdir. Nitekim başka bir âyette Cenab-ı Hakk *«Onlar Allah'ın hududlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayınız»* [El-Bakara : 187] buyurulmuştur. Bu Âyet-i Celîle şüphe yerlerinden, insanı kışkırtan hâdiselerin bulunduğu yerlerden takva ve ihtiyati olarak durmayı iktiza eder. Şüpheler içerisine giren, haramın içerisine girmiş olur. Tıpkı korunun etrafında sürüyü güden çobanın sürüsünün koruya dalmasının pek yakın olduğu gibi... Nitekim hadiste de böyle vârid olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan ağacın nevi ve vasfı belirtilmemiştir. Tevrat'ın Sıfr-ı Tekvin'in de (âyet 8) *«Mabud olan Rabb, ADN cennetinin doğusuna ağacı dikti. Yaratmış olduğu Âdem'i de oraya koydu. Mabud olan Rabb, yeryüzünde göze güzel görünen veya yemeye elverişli olan her ağacı yarattı. Cennetin ortasında hayat ağacını bitirdi. Hayır ve şerrin bilinmesine yarayan ağacı*

bitirdi» demektedir. Bunları kaydettikten sonra 15. âyet şöyle devam ediyor: *«Mabud olan Rabb, Adem'i* edindi. ADN cennetine koydu. Tâ ki, orada çalışsın ve o cenneti korusun.» On altıncı âyette ise *«Mabud olan Rabb, Adem'e cennetin bütün ağaçlarından yiyebilirsin»* demektedir.

On yedinci âyet de *«Hayır ve şerrin bilinmesi ağacına gelince, bundan yeme. Çünkü sen ,ondan yediğin gün kesinlikle öleceksin»* denilmektedir. Oysa Adem, o ağaçtan yedi ve yediği gün ölmedi. Kur'an-ı Azim, ağaca yaklaşmamanın nedenini *«Yaklaştıkları takdirde nefislerine zulmetmiş olurlar ve o cennet maişetinden mahrum edilirler. Dünyadaki hayatın yorgunluğuna katılırlar»* şeklinde illetlendirmektedir (1).

(20) *«Şeytan, onlara çirkin yerlerini göstermek için vesvese verdi.»* Bu âyetin izahı :

«VESVESE» kötü hatarat (yani kalbe gelen kötü düşünceler)dir. Vesvesenin kökü «VESVAS» lafzıdır. O da, kadının boynunda veya kolundaki süs eşyasından gelen ses ve fısıltı demektir.

Şeytanın vesvesesi, insanlar için nefislerinde buldukları kötü düşüncelerdir. O kötü düşünceler, insanların bedenlerinde veya ruhlarında veya muamelelerinde insana zarar veren şeyleri süslü gösteren düşüncelerdir.

Kur'an-ı Kerim'in zahirine bakılırsa, şeytan orada Hz. Adem ve eşine görünmüş, onlarla konuşmuş ve onlar için yemin etmiştir. Cumhurun görüşüne göre buna herhangi bir engel yoktur.

Bu kıssa, beşerin gelişmelerdeki halinin açıklanmasına misaldir diyen bir tefsirci vesveseyi kötü düşüncelerle tefsir edi-

(1) Bkz. El-Menar, c. 8, s. 345-347, Matbaatü'l Hicazî, Kahire, 1379-1959.

yor. Çünkü insan, herhangi bir isteği, herhangi bir yorgunluğu olmayan çocukluk devrinden erginlik devrine geçtimi —ki bu devir de eksiktir, onun bütün isteklerini elde etmesine imkân yoktur— o zaman şeytanın vesveselerine hedef oluyor. Şeytan ve dostları ona hücum ediyorlar.

Bu vesvesenin amacı ve vereceği netice, Hz. Adem ile Hz. Havva'nın çirkin yerlerinin onlara görünmesidir. Âyet-i Celîlenin akışı bunu göstermektedir. «ÇİRKİN» diye tefsir ettiğimiz «SEV'ET», insanoğluna izafe olunduğunda bundan avret-i galizesi (ön ve arkası) kast edilir. Çünkü bunların açığa çıkması insanoğlunun hoşuna gitmez. Çünkü insanoğlunda fitrî bir haya vardır. Fakat bu haya başkasına avretini göstere göstere ifsad da edilebilir. Ve onların arasından bu perde kalkabilir.

Şeytan vesvesesinde Hz. Adem ile Hz. Havva'ya *«Rabbiniz siz melekler gibi olmayasınız veya ebedî yaşamayasınız diye bu ağaçtan yemeyi size yasaklamıştır»* dedi. Yani melekler gibi meleklerin özelliklerinden olan kuvvet, uzun yaşamak, elem verici ve yorucu olan evrenin hadiselerinden etkilenmemek gibi özelliklere sahib olmayasınız diye size bu ağaçtan yememenizi söylemiştir. Veya cennette ebedî kalıcı, cennette hiçbir zaman ölmeyenlerden olmayasınız diye ağaçtan yemenizi yasaklamıştır.

Şeytan, Hz. Adem ile Havva'ya şu vehmi verdi . Bu ağaçtan yemek, yiyenlere meleklerin sıfatını ve özelliklerini verir. Hayatta ebedî kalmayı sağlar.

Tefsir alimleri, bu âyetle meleklerin Hz. Adem'den üstün olduğuna dair istidlal etmişlerdir. Bazıları —daha önce de belirttiğimiz gibi— «Buradaki melekler, göklerin, kürsinin, arşın, büyük ve mukarrer melekleridir. Yeryüzünün emirlerini tedbir etmekle görevli olan melekler değildir» dediler.

Onların Hz. Adem'e secde etmelerinin manası, Cenab-ı Hakk,

Hz. Adem cinsine yeryüzünün bütün kuvvetleriyle ve bütün alemleri musahhar kılmıştır.

Fahreddin Râzî, bu âyetin tefsirinde şöyle diyor: *«Bu âyet, Hz. Adem'e secde eden meleklerin sadece yeryüzündeki melekler olduğunun delillerindendir.»*

Şeyh Muhyiddin bin Arabi; bütün meleklerin Hz. Adem'e secde etmediğine delil olarak Cenab-ı Hakk'ın Hicr Sûresi'nde belirtildiği gibi İblis'e *«Sen gurura mı kapıldın, Yoksa yücelerden mi oldun?»* demesidir. Yani bu ayet delalet eder ki o yüceler, meleklerin havassından (seçkinlerinden)dirler.

Şeytan, Hz. Adem ile Havva'ya, bu sözleri söyledikten sonra —onlara— sözünde nasihatçı olduğunu yemin etmek suretiyle doğrulamaya çalıştı. Çünkü Cenab-ı Hakk, Hz. Adem'le Hz. Havva'ya şeytanın onlara düşman olduğunu daha önce haber vermişti.

Şeytan onlara: *«Kuşkusuz ben ikiniz için nasihat edenlerdenim»* diye yemin etti..

Bu Âyet-i Celîlede —KÂSEME— yerine —KESEME— tâbiri kullanılmıştır. Oysa «Kâseme» müşareket babındandır. Yani o, Hz. Adem ile Havva'ya, onlar da, ona yemin ettiler manasını ifade eder.

Tefsir âlimleri, bu sigada iki görüş ileri sürmüşlerdir:

Birinci görüşe göre, müşareket sigası, müfred için gelmiştir. Çünkü Arap kelamında müşareket siğası mufred için geliyor. Bu takdire binaen âyetin manası: *«Onlara yemin etti»* demektir.

İkinci görüşe göre, KÂSEME müşareket içindir. Yani şeytan, Hz. Adem ile Hz. Havva'ya nasihatçı olduğunu yemin ile isbata çalıştı. Onlar da «nasihatını kabul edeceğiz diye yemin ettiler» demektir.

Bazı müfessirler de, Hz. Âdem ile Hz. Havva, şeytandan yemin etmesini istediklerinden dolayı, sanki onlar da ona yemin etmişler, onun için müşareket sigası kullanılmıştır dediler. Fakat böyle bir tefsir ancak Resûl-i Ekrem'den nakledilirse kabul edilir.

(22) *«Şeytan onların ikisini aldatarak indirdi...»*

Bu Âyet-i Celîle şunu ifade eder : Şeytan onları ağaçtan yemeye teşvik etmek suretiyle tedrici bir şekilde aldattı. *«Ben size nasihat ediciyim»* diye yemin etmek onları aldattı ve onların üzerinde bulundukları fıtrat selametinden onları düşürdü. Âyet-i Celîledeki «GURUR» kelimesi, aldatmak, bâtıl ile aldanmak demektir. *«Ğurre»* veya *«ğarare»* kökünden gelir. İkisi de, gaflet ve denemesiz manasınadır.

HZ. ADEM'İN İBLİS'E ALDANMASI

Âyetlerin zahirinden anlaşılan şudur: Hz. Adem ile Hz. Havva İblis'in yeminine aldandılar. Onun yeminini duyduktan sonra sözünün doğru olduğunu sandılar. Çünkü onlar, hiç kimse yalan yere Allah adına yemin etmez kanaatini taşıyorlardı.

Bazı tefsir alimleri; Hz. Adem ile Hz. Havva'nın şeytanı tasdik etmeleri iddiası çirkin bir iddiadır demişlerdir. Böyle bir şeyin onların ikisinden sadır olması pek ağırdır. Ve bu müfessir İblis'i tasdik etmek küfrü gerektirir diye iddia etmiştir. Bu tefsirciler; onların aldanmaları şehvetin süslü-püslü olarak onlara gösterilmesiyle olmuştur. Çünkü denemek sevgisi, beşerin tabiatındandır. Bilinmeyeni keşfetmek, menedilene rağbet göstermek, beşerin fıtratı gereğidir. İşte şeytanın vesvesesi bu tabii şehvetlerin akışına üfürücü olarak geldi. Bunları nefiste kabartmaya vesile oldu. Tâ ki Hz. Âdem, Rabbine vermiş olduğu ahdi unuttu. Hanımına uymaktan kendisini çevirecek azmi de yokoldu. Nitekim Cenab-ı Hakk, Taha Sûresi'nde: *«And olsun biz bundan önce Hz.*

Adem'e ahd vermiştik. Fakat o unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık.» buyurmuştur.

Mümin bir insan, Allah adına yemin edildi mi aldanır. Yani inanır, yemin eden aldatmak istiyorsa aldatır.

Katade, bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor: «İblis, Allah adına yemin etti ki, ben aranızda yaratılmışımdır. İkinizden daha fazla bu işleri biliyorum. Bana tâbi olunuz. İkinizi de irşad edeyim!»

Ehli ilimden bazıları *«Kim ki Allah adıyla bizi kandırmaya çalışırsa, biz kandırılıveririz (kanarız)»* demiştir.

Bu âyetlerle ilgili olarak Fahreddin Râzi bazı sualler ve cevablar getiriyor:

Birinci sual: Hz. Adem cennette idi. İblis de cennetten çıkartılmıştı. İblis Adem'in kalbine nasıl vesvese verdi?

Cevab: Hasan Basri buyurmuştur ki, İblis yeryüzünde durur, gökte vesvese yapardı. İblis'in cennette vesvese vermesi, Cenab-ı Hakk'ın, İblis'te yaratmış olduğu kuvvet sayesindedir.

Ebu Müslim el-İsfehani; İblis ile Hz. Adem ikisi de cennette idiler. Çünkü bu cennet yeryüzündeki cennetlerden birisidir. Yani yeryüzündeki bahçelerden veya ormanlardan birisidir, der.

Bazı kimselerin *«İblis yılanın içine girdi. Yılan İblis'i böylece cennete götürdü»* diye rivayet ettikleri ise, karmakarışık bir kıssadır, meşhurdur. Bazıları da Hz. Adem ile Hz. Havva, çoğu zaman cennetin kapısına yaklaşıyorlardı. İblis de cennetin haricinde, kapıya yakın bir yerde duruyordu. O, onlardan birisine yaklaşıyordu ve vesvese veriyordu...

İkinci sual : Hz. Adem (A.S.), İblis'le arasındaki düşmanlığı bildiği halde nasıl İblis'in sözünü kabul etti?

Cevab : İblis, Hz. Adem ile birçok defa biraraya gelmiştir ve birçok yoldan onu ağaçtan yemeye teşvik etmiştir. Daimî bir şekilde bunu yaptığından dolayı konuşması Hz. Adem'de etki yapmıştır.

Üçüncü sual : Âyet-i Celîlede niçin «*Şeytan onların ikisine vesvese verdi*» deniliyor.

Cevab : Ona vesvese verdi demek, onun için vesveseyi işledi demektir.

Dördüncü sual : Bu Âyet-i Celile keşf-i avretin münkerat (çirkinler) tan olduğuna delalet eder. Çünkü keşf-i avretin münker olması, daimi bir şekilde tabiatlarda kabih ve çirkindir.

Beşinci sual : İblis, Hz. Adem'i, ağaçtan yediği takdirde melek olmaya nasıl özendirdi? Oysa Adem meleklerin mütevazi olduklarını ve kendisine secde ettiklerini (faziletini itiraf ettiklerini), müşahede ediyordu.

Bu sualin cevabı : Bu mana, Hz. Adem'e secde eden meleklerin yeryüzündeki melekler olduğuna delalet eden manalardan birisidir. Göklerdeki melek, arşın sakinleri, kürsinin sakinleri ve mukarreb melekler Hz. Adem'e secde etmemişlerdir. Eğer Hz. Adem'e secde etseydiler o zaman Hz. Adem'in bu tamaı (isteği) fasid olurdu.

İkinci cevab : El-Vâhidî bazılarından nakletti : Hz. Adem meleklerin kıyamete kadar ölmeyeceklerini biliyordu. Fakat nefsi için böyle bir şey bilmiyordu. İblis, yaşamak hususunda melek gibi olmayı ona arzetti.

Altıncı sual : Bu Âyet-i Celile, meleklerin derecesinin nübüvvet derecesinden daha kâmil ve daha efzal olduğuna delalet eder mi?

Cevab : Eğer Hz. Adem ile İblis arasındaki bu hâdise, Hz. Âdem'in peygamberliğinden önce olmuş ise, âyet böyle bir şeye delalet etmez. Çünkü Hz. Adem meleklerin derecesine ulaşmak istediği zaman, peygamberlerden değildi.

İkinci cevab : Eğer bu hâdisenin peygamberlik zamanında cereyan etmiş olduğu kabul edilirse, o zaman, belki Hz. Adem, kudret, kuvvet, şiddette veya zatının yaratılışında melekler gibi olmayı arzuladı. Yani nuranî bir cevher olmak hususunda, arş ve kürsinin sakinlerinden olmak hususunda melek gibi olmak istedi.

Yedinci sual : Cenab-ı Hakk,*«o ağaçtan tattıkları zaman»* buyuruyor. Bu, delalet eder ki, onlar ağaçtan az bir şey almışlardı. Onun tadını bilmek için ondan almışlardı. Eğer Cenab-ı Hakk, başka bir âyette onların o ağaçtan yediklerini söylemeseydi bu âyette bulunan tatmak, yediklerine delalet etmezdi. Çünkü tadan bazan yemeksizin tadıyor.

Sonra Cenab-ı Hakk, *«Avret yerleri kendilerine göründü»* buyurdu. Yani avretleri ortaya çıktı, nur kendilerinden zail oldu ve ikisi de cennetin yaprağını diğer yaprağın üzerine koymak suretiyle avretlerinin üzerine örterlerdi. Bu da, avreti açmanın, çirkinliğinin Hz. Adem (A.S.) in döneminden kalma olduğuna delalet eder.

Ata, Cenab-ı Hakk, *«Ey Âdem! Benden kaçıyor musun?»* diye çağırdı. Hz. Adem, *«hayır yâ Rabb, senden haya ediyorum. Hiç kimsenin yalan yere senin isminle yemin edeceğini sanmıyordum»* der.

Sonra Hz. Adem'in Rabbi Hz. Adem'e seslendi : *«Seni kudre-*

timle yaratmadım mı? Sana ruhumdan üfürmedim mi? Meleklerimi sana secde ettirmedim mi? Cennetimde komşuluğumda seni durdurmadım mı? Ve ikinize 'Şeytan size apaçık bir düşmandır' demedim mi?»

İbn Abbas, «apaçık düşmanlıktan, maksad, düşmanlığının açık ve ortada olduğudur» diyor. Çünkü secde etmedi.

«And olsun, onları sapıklığa düşürmek için senin dosdoğru yolunda oturacağım,» dedi.

Said bin Cubeyr, İbni Abbastan rivayet ediyor :

Adem'e yasaklanan ağaç, başaktı. Ondan yedikleri zaman çirkin yerleri kendilerine göründü. Çirkin yerlerini daha önce kendilerine kapatan şey tırnaklarıydı. Cennetin yapraklarını üst üste koyup kendilerini örtmeye başladılar. Yani incir yapraklarını birbirine yapıştırıyorlar, avretlerinin üzerlerine koyuyorlardı.

Hz. Adem (A.S.) cennetten kaçmaya başladı. Onun başına bir ağaç takıldı. Cenab-ı Hakk, *«Ey Adem! Benden mi kaçıyorsun?»* buyurdu. Hz. Adem, *«Hayır! Fakat ey Rabbim! Senden utanıyorum»* dedi. Cenab-ı Hakk, *«Sana cennette verdiğim ,sana helâl kıldığım, senin için haram kıldığımızın yerini tutmuyor muydu?»* dedi.

Hz. Adem, *«Evet, ey Rabbim! Lâkin senin izzetine yemin ederim ki, ben bir kimsenin yalandan senin adınla yemin edeceğini sanmıyordum.»*

İşte onların ikisine *«Ben, sizler için nasihat edenlerdenim diye yemin etti»* şeklindeki âyetin manası budur. Cenab-ı Hakk,*«İzzetime yemin ederim. Seni yeryüzüne indireceğim. Sonra sen maişeti yorulmadan elde etmeyeceksin»* dedi.

İbn Abbas diyor ki : Hz. Adem o zaman cennetten indirildi.

Hz. Adem ile Havva bol bol cennetten yerlerdi. Artık bol olmayan bir yemek ve içmeye indirildiler. Hz. Adem demircilik sanatını öğrendi ve çift sürmekle emrolundu. Böylece ekti, nadas etti, sonra suladı. Yetişince biçti, sonra harman yaptı, sonra savurdu. Sonra öğüttü. Sonra hamur yaptı. Sonra ekmek yaptı. Sonra yedi. Yani bu zahmet ve meşakketlerden geçmeden önce ekmeği elde edemedi.»

Said bin Cübeyr, İbni Abbas'tan rivayet ediyor :

Avretlerinin üzerine koydukları yapraklar, incir yaprakları idi.

Mücahid «*O yaprakları, elbiseler gibi yapıp giyiyorlardı*» dedi.

Vehb bin Münebbih «Hz. Adem ile Hz. Havva'nın elbisesi avret yerlerini örten bir nurdu. İkisinin de avreti görünmüyordu. Ağaçtan yedikleri zaman avretleri kendilerine göründü» diyor.

Hadisi, İbn Cerir «*Sahih*» bir senedle rivayet etmiştir.

Abdurrezzak, Ma'mer'den, o da Katade'den rivayet etti :

Hz. Adem :

— Ey Rabbim! Acaba benim tevbe etmeme, af talebinde bulunmama izin verilir mi? diye sordu. Cenab-ı Hakk :

— «*O zaman seni cennetime dahil edeceğim*» dedi.

İblise gelince, o tevbeyi istemedi. Cenab-ı Hakk'dan kendisine mühlet verilmesini istedi. Her ikisinin de istedikleri kendilerine verildi.

İbn Cerir, Said bin Cubeyr ve İbn Abbas tarıkıyle rivayet ediyor :

Hz. Adem belli ağaçtan yediği zaman ona soruldu.

— *Niçin sana yasakladığım ağaçtan yedin?*

Hz. Adem :

— «*Bana Hz. Havva emretti*» cevabını verince Cenab-ı Hakk :

— «*Ben Havva'ya gebe kalmayı da, doğum yapmayı da zahmetli kıldım*» dedi.

Râvi :

Hz. Havva o zaman inledi, diyor.

Hz. Havva'ya :

Bu inleme senin ve senin çocuklarının üzerine olsun, denildi.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ
مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ
فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيْهَا تَحْيَوْنَ وَفِيْهَا
تَمُوْتُوْنَ وَمِنْهَا تُخْرَجُوْنَ ﴿٢٥﴾ يٰبَنِىْٓ اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ
لِبَاسًا يُّوَارِىْ سَوْاٰتِكُمْ وَرِيْشًا ۭ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ۙ ذٰلِكَ خَيْرٌ ۭ ذٰلِكَ مِنْ
اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿٢٦﴾ يٰبَنِىْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ
كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوْاٰتِهِمَا ۭ اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۭ
اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَاۗءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٧﴾ وَاِذَا
فَعَلُوْا فَاحِشَةً قَالُوْا وَجَدْنَا عَلَيْهَآ اٰبَاۗءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا ۭ
قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ ۭ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَي اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨﴾
قُلْ اَمَرَ رَبِّيْ بِالْقِسْطِ ۣ وَاَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَّادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۭ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُوْدُوْنَ ۭ ﴿٢٩﴾ فَرِيْقًا
هَدٰى وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ۭ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ
اَوْلِيَاۗءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٣٠﴾

(23) *İkisi : «Ey Rabbimiz! Nefislerimize zulmettik...»*

«İkisi»nden maksad, Adem ile Havva'dır. «Nemislerimize zulmettik...» sözü günâh ile nefislerimize zarar verdik demektir. Cennetten onun çıkarılmasına vesile olan işi yaratmak suretiyle nasibini eksilttik. Eğer bundan ötürü cezayı vermeksizin bizi affetmezsen, bizden râzı olmak suretiyle bize merhamet etmezsen kesinlikle biz zarar edenlerden oluruz.

Bu Âyet-i Celîlede, büyük günâhlardan sakınmakla beraber Allah'ın küçük günâhlar için de kullarına ceza verebileceğine dair bir delil vardır.

Mutezile *«Büyük günahlardan sakındıktan sonra küçük günâhların keffaretlendirilmesi vacibtir, kul onlar için tevbe etmese bile»* dediler.

Burada Hz. Âdem ile Havva'nın sözü salih ve veli kullarının âdeti üzerine cari olmuştur. Çünkü onlar günahların küçüğünü büyük, ibadetlerin büyüğünü küçük sayıyorlar. Binaenaleyh Âdem ile Havva'nın böyle demeleri, onların affolunmalarına ters düşmez.

Ehli sünnetin birçoğu «Bu, nefsini düşürmek kabilinden olan bir şeydir, çünkü Âdem ile Havva'dan vaki olan bir nisyandan ötürüdür. Bu vaki olanın beraberinde ne büyük, ne de küçük günâh yoktur» der.

(23) İkisi: «Ey Rabbimiz! Nefislerimize zulmettik. Eğer günahımızı affedip bize merhamet etmezsen, muhakkak ki, zarar edenlerden oluruz,» dediler.

(24) Allah, «bazınız diğerine düşman olarak buradan ininiz. Sizin için yeryüzünde bir vakte kadar istikrar yeri ve nimetlerden tatmak vardır» dedi.

(25) Allah: «Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkartılacaksınız», dedi.

(26) «Ey Ademoğulları! Çirkinlerinizi örten elbiseyi ve süsü indirdik (yarattık). Takva (Allah korkusu) elbisesi, daha hayırlıdır. Bu ihsan Allah'ın ayetlerindendir. Umulur ki, hatırlamış olsunlar.»

(27) «Ey Ademoğulları! Şeytan ebeveyninizin çirkin yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyduğu ve kendilerini cennetten çıkardığı gibi, sizi fitnesiyle iğfal etmesin. Şeytan ve kabilesi onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler. Muhakkak ki biz şeytanları iman etmeyenlere dostlar kıldık.»

(28) Ne zaman bir fenalık yaparlarsa, «Bunun üzerinde atalarımızı bulduk ve Allah bunu yapmayı bize emretti» derler. De ki: «Kesinlikle Allah fahişeliği (fenalığı) emretmez. Acaba bilmediğinizi Allah'ın kesesinden mi söylüyorsunuz?»

(29) De ki: «Rabbim bana adaleti emretti. Her secdegâhın yanında yüzlerinizi doğrultunuz. Dinde ihlaslılar olarak onu çağırınız. Başlangıçta sizi yarattığı gibi, döneceksiniz.»

(30) Allah bir kısmına hidayet etti. Bir kısmı da sapıklığı haketti. Çünkü Allah'ı bırakıp şeytanları dostlar edindiler. Kesinlikle kendilerini hidayete kavuşmuş sanıyorlar...

«İmamiler, ağaçtan yemeye yönelmek küçük günâhtır. Ve Hz. Âdem (AS) in peygamberliğinden öncedir. Çünkü peygamberlerin, peygamberlik geldikten sonra ne büyük, ne de küçük günâhları işlemeleri mümkün olamaz!» diye iddia ettiler.

Cenab-ı Hakk, «(24) Oradan ininiz» dedi. Seleften birçok kimseler «Bu hitab, Hz. Adem, Hz. Havva ve İblis'edir» dedi. Adem ile Havva'ya bağlı olarak İblis'e oradan inme emri tekrar edildi. Bu da, işaret eder ki, İblis dünyada Adem ve Havva'nın cinsinden ayrılmaz. Veya Cenab-ı Hakk, herbirisine ayrı ayrı emretmiş, fakat bu Âyet-i Celîle ise, bilmana olarak o emirleri naklediyor.

El-Ferra, bu hitabın Âdem ile Havva ve zürriyetlerine ait olduğu fikrini tercih etmiştir. Fakat bu tercihte madum (yani mevcut olmayan)a hitab etmek vardır

Bazı tefsirciler «Bu hitab, sadece Hz. Adem ile Havva'yadır.» Çünkü Cenab-ı Hakk, başka bir âyette tesniye zamiriyle *«İkiniz birden (hepiniz) oradan ininiz.»* [Taha 123] buyuruyor. Burada ise tesniye zamiri değil de, cem'i zamirinin getirilmesi, Hz. Âdem ile Havva'nın beşerin kökü olmalarındandır. Sanki onlar beşerin tâ kendisidirler.» dedi.

Bazı tefsirciler de «Bu hitab; Hz. Adem, Hz. Havva, İblis ve yılanadır» demişlerdir.

El-Echuri, Hüccetü'l-İslâm el-Gazali'den rivayet ediyor :

Hz. Adem (AS) ağaçtan yediği zaman, posaları (fuzuliyatı) dışarı çıkarmak için midesi harekete geçti. Böyle bir özellik, cennetin diğer yemeklerinde yok idi. Ancak o ağaçta vardı. Bunun için de Cenab-ı Hakk, Hz. Adem'i o ağaçtan yemekten menetmiştir. Hz. Adem cennette gezmeye başladı. Cenab-ı Hakk, bir meleğe emretti. Melek Hz. Adem'e hitaben :

— *Sen ne istiyorsun ey Adem?* dedi.

Hz. Adem :

— *«Karnımdaki eziyyeti bırakmak istiyorum»* dedi.

Melek :

— *Sen o pisliği nereye bırakacaksın? Ferşin üzerine mi? Sergilerin üzerine mi? Nehirlere mi? Ağaçların gölgeliklerine mi? Acaba burada bu pisliğe elverişli olan bir mekân bulabilir misin?*

Melek bunu dedikten sonra cennetten inme emrini tebliğ etti.

Âlûsi, Gazali'den bunu naklettikten sonra *«Ben bu haberin herhangi bir sıhhatını görmüyorum»* dedi. Ve devamla Muhammed bin Kaystan rivayet edilen şu haber de bunun benzeridir dedi.

Hz. Adem ağaçtan yediği zaman Rabbi ona :

— *Niçin o ağaçtan yedin?» Halbuki «onu sana yasaklamıştım.»* Hz. Adem de *«Bana Hz. Havva yedirdi» dedi.* Cenab-ı Hakk, Havva'dan :

— *Sen niçin Adem'e onu yedirdin?* diye sordu.

Hz. Havva :

— *Bana yılan emretti,* dedi.

Cenab-ı Hakk, bu sefer yılana :

— *Niçin Havva'ya bunu emrettin,* dedi.

Yılan :

— *İblis bana emretti* deyince,

Cenab-ı Hakk :

— *Sana gelince ey Havva! «Ağacı kanattığın gibi her ay sen-*

den kan akıttıracağım. Sana gelince ey yılan, senin iki ayağını keseceğim. Sen yüzünün üzerinde yürüyeceksin ve seninle karşı karşıya gelen herkes senin yüzünü yaralayacaktır. Sana gelince ey İblis, sen lânetlisin.»

(24) *«Sizin için yeryüzünde bir vakte kadar istikrar yeri vardır...»*

Bu Âyet-i Celîledeki «MUSTAKARRIN» kelimesi, ya mimli mastardır (1) veya ismi mekândır. İstikrar yeri veya istikrar manasını ifade eder. Bu müstakâr kelimesinin ismi mef'ul olması da caizdir. Yani mülkünüzün üzerinde istikrar ettiği ve sizin için kendisinde tasarruf etmek mümkün olduğu bir yeri kılacağım. Fakat ismi meful oluşu, zahirin aksinedir. Ve HAZFU-İSALE (2) ihtiyaç vardır.

(24) *«Ve orada sizin için bir zamana kadar tatmak da vardır...»*

Yani ölüm zamanına kadar. Bazıları; kıyamete kadar demişler ve kabirdeki duruşu da yerden lezzetlenmek olarak kabul etmişlerdir. Cenab-ı Hakk :

(25) *«Orada yaşar, orada ölür ve oradan çıkartılacaksınız dedi. .»*

Bu âyetin izahı :

Yani kıyamet gününde kabirlerden gönderildiğiniz an oradan çıkartılacaksınız. Kendisinden yaratılmış olduğunuz bu toprakta sizin için takdir edilen bir müddeti yaşayacaksınız. Veya cinsini-

(1) Başında «MİM» harfi bulunan MADRABUN, MENSARUN gibi masdarlara Mimli masdar denir. Sarf kitablarına bakınız..

(2) Yani «MUSTAKKARUN FİHİ»n takdirindedir. Fİ harfi düşürülmüş, «Hİ» zamiri MUSTAKKARA iliştirilmiştir.

zin tamamına takdir edilmiş olan zamanı (müddeti) yaşayacaksınız demektir. Eceliniz sona erdikten sonra orada öleceksiniz. Hepinizin ölümünden sonra oradan çıkartılacaksınız. Yani YARATAN kıyamet gününde sizi haşretmeyi irade ettiği zaman, çıkartılacaksınız. Çünkü Cenab-ı Hakk, Taha Sûresinde *«O topraktan sizi yarattık, o toprağa sizi gönderdik ve o topraktan ikinci bir kez sizi çıkartacağız»* buyuruyor.

İbn Kesir ·

«Tefsirciler Hz. Adem nereye, Hz. Havva nereye ve yılan nereye indirmiştir? diye birtakım mekânlar belirtmişlerdir. Tefsircilerin dayandıkları haberler İsrailiyyata dönüştüğü gibi, sıhhatı ancak Rabbimizce iyi bilindiği için onlardan kaçınmak gerek. Eğer Hz. Adem'in ve Hz. Havva'nın düştüğü yerin tayininde, mükelleflere din ve dünyaları için bir yararı olsaydı, mutlaka Cenab-ı Hakk, kitabında Resûlüllah'a bu haberleri zikredecekti» diyor.

El-Menar, *«Bu kıssadaki müşkilatlar» başlığı* altında şunları söylüyor :

Hz. Adem ilk yaratıldığı zaman, bütün ulemanın ittifakıyla gönderilmiş bir peygamber değildi. Zaten peygamberliğe o dönemde ihtiyaç da yoktu. Peygamberler hakkında varid olan âyetler ve sarih hadislerin bir kısmından zahir olan husus Hz. Âdem (A.S.)nin Resûl olmadığıdır. Yani Nebidir. Fakat, Resûl değildir. Resûlüllerin ilki Hz. Nuh'tur. Peygamberlerin hem peygamberlikten önce, hem peygamberlikten sonra RESÛL olmaları iddiası ancak bazı rafizilerden nakledilmiştir.

El-Menar devamla «Biz buraya gelen rivayetlerden, o meşhur reylerden herhangi birisini kaydetmedik. Çünkü ne Allah'ın (C.C.) ne de peygamberlerin kavlinde onlara delalet eden herhangi bir

delil yoktur. Cenab-ı Hakk'ın yaratışındaki kanununda da herhangi bir delil yoktur. Çünkü burada varid olanların hepsi veya ekserisi israiliyattandır. Onlara pek güvenilmez. Tefsircilerin çoğu onları nakletmek suretiyle yanılmışlardır. Mesela . yılan meselesi, İblis'in cennete girme meselesi, İblis ile Havva'nın arasında geçen konuşmalar gibi...

Hz. Adem (A.S.)in kıssasında gelen İsrailiyyat hakkında bir görüş :

İsrailiyyatı dileyen (isteyen) bir kimse, ehli kitabın katında muttefekûn aleyh olana müracaat etsin. Tâ ki bizim katımızdaki kıssa ile onların katındaki kıssa arasındaki fark görülsün, Tekvin'in üçüncü faslında hülasa olarak şöyle deniliyor :

Yılan yeryüzünün en hilekâr hayvanı idi. Rabbin söylediği gibi «Sen ve kocan ağaçtan yediğiniz takdirde ölmeyeceksiniz.» Diğer mabudlar gibi olursunuz. Hayr ve şerri bileceksiniz. O ağacı güzel, tatlı yiyişli, güzel manzaralı, nefse hoş gelir gördü ve ondan yedi. Kocası da yedi. Bunun üzerine ikisinin gözleri açıldı. İkisi de çıplak olduklarını anladılar. Nefisleri için incir yaprağından peştemallar diktiler. Mabud olan Rabbin sesini işittiler. O cennete gidiyordu. Ağaçlar arasında onun gözünden gizlenmeye çalıştılar. Rabb, Hz. Adem'e seslendi. Hz. Adem, gizlenmesinden ötürü özür diledi. Çünkü çıplaktı. Rabb ona :

— *Senin çıplak olduğunu kim sana bildirmiştir? Sen ağaçtan yedin mi?*» diye sordu :

Hz. Adem özür beyan ederek hanımı Hz. Havva'nın kendisine o ağaçtan yedirdiğini söyledi. Rab, Havva'dan sordu. O da yılanın kendisini aldattığı için özür diledi. Mabud olan Rabb yılandan sordu :

— *Onu yaptığından dolayı bütün hayvanlar ve yeryüzünde*

yaşayan bütün vahşiler arasında sen lânetlenmişsin. Karnının üzerinde yürüyeceksin. Hayatın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadının arasında düşmanlık kılıyorum. Senin neslinle onun nesli arasında düşmanlık olacaktır. Onun nesli senin başını ezecektir. Sen de onun topuğundan tutmayı gözetleyeceksin.»

Kadına :

«O, gebe kalmasında, doğum elemlerinde birçok meşakkat görecektir. O, kocasına teslim olacak, kocası ona baş olacaktır» dedi.

Hz. Adem için :

Ondan ötürü yeryüzü lanetlenmiştir. O, meşakkatle, hayatı boyunca ancak bir şeyler yiyecektir. Yüzünün teriyle ancak bir ekmek yiyecektir. Kendisinden yaratıldığı toprağa dönüşünceye kadar bu hal devam edecektir» dedi.

Ve Rabb buyurdu : İşte Hz. Adem bizden herhangi birimiz gibi oldu. Hayır ve şerri biliyor. Şimdi umulur ki, o elini uzatsın, hayatın ağacından alsın ve ondan yesin, (son) zamana kadar diri kalsın.

Bunun üzerine mabud Rabb, Hz. Adem'i, Adn cennetinden çıkardı.

İşte görüldüğü gibi bu kıssada birtakım müşkülâtlar vardır. Ama Kur'an-ı Kerim'de varid olan şekilde herhangi bir müşkül yok. Hıristiyanlar da İblis'in yılanın ağzına girip cennete dahil olduğunu ve öylece tevessül edip Havva'yı aldattığını söylüyorlar.

Bazı müslüman alimler de, kitab ehlinden bunları nakletmişlerdir. Biz Kur'an'a muhalif düşen herhangi bir şeye güvenmeyiz. Sünnetin sahihine ters düşene itibar etmeyiz. Bunları bildikten

sonra, *Tefsir-i Bil-me'sur'de* bu kıssanın tafsilatı hakkında varid olan hiçbir şey seni aldatmasın. Çünkü o tür tefsirin çoğu sıhhatlı değildir. O da, hile için İslâma girmiş Yahudi zındıklarından alınmış İsrailiyyattandır.

Raviler, açıklamadan sahabi veya tabiiinden kaynağı İsrailiyyat olan bir eseri naklederlerdi. Halk da bu rivayetlere aldanıp zannederler ki, onun peygambere yetişen merfu' bir aslı vardır. Çünkü böyle şeyler, kendiliğinden ve reyle söylenemez. Böylece halk bu tür eserleri, merfu'un hükmünü taşıyan mevkuf hadislerden sayarlar. Hatta rivayet ediliyor ki, İbni Abbas, bazı Yahudi hahamlarına yazıp Kur'an-ı Kerim'le gelen bazı şeyleri sordu. Tâ ki onların bu şeyler hakkındaki bilgisine de sahib oldu. Bazı müslümanlar, Allah'ın (C.C.) kelamına ve Resûlüllah'ın sıhhatlı hadislerine muhalefet etmediği takdirde kitabehlinden gelen yorumları, tasdik ederlerdi. Bunun yanında muhalefet eden rivayetleri de naklederlerdi. Bunun için o rivayetleri birbirinden ayırmak, ancak büyük âlimlerin işidir. Sünnete muttali, sünneti anlayan, Kur'an-ı hakkıyla anlayan alimler ancak ayırdedebilirler bunları. Böyle alimler de, ümmetin içinde azaldı. Böyle alimler azaldıkça Tefsir, Tarih ve Mev'ize kitablarıyla gelen İsrailiyyatın tamamını kabul ederek zikredenler çoğaldı. Halbuki Resul-i Ekrem, *«Sakın onları ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız Çünkü onlar kitabı tahrif etmişler, artırmışlar, eksiltmişler»* buyuruyor. Cenab-ı Hakk da onlar hakkında buyurmuştur : *«Onlar kitabtan bir nasibi almışlar. Kendilerine hatırlamak olandan da bir nasibi unutmuşlar.»* Binaenaleyh biz rivayetlerini tasdik etmiyoruz. Çünkü mümkündür ki, o rivayet onların tahrif ettiklerinden olsun. Tekzib de etmiyoruz, zira mümkündür ki, o Allah (C.C.) tarafından onlara verilen nasibten olsun. Ancak bizim sıhhatli kaynaklarımıza muhalif düşerse, o vakit tekzib ederiz.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsir konusunda bir kitabı vardır. İmam Süyûtî «El-İtkan» adlı kitabında tefsirciler ve tef-

sirdeki ihtilaflar hakkında o kitaptan uzun bir bahsi nakletmektedir. İmam Süyûtî *«Bu kitab, nefis ve cidden emsalsiz bir kitabtır»* diyor. Bu kitabın bir faslı, ancak nakil yoluyla bilinen tefsir konusundadır. Bu iki kısımdır · Bir kısmı sahihini sahih olmayanından ayırdetme imkânı vardır. Bir kısmı da böyle bir imkândan yoksundur. İşte bu ikinci kısma İsrailiyatlar dahildir. Şeyhu'l İslâm orada şunu söylüyor :

Tefsirin Resûl-i Ekrem'den sahih bir şekilde nakledilen kısmına gelince o tereddütsüz kabul edilir. Böyle olmayan yani Kâbu'l-Ahbar ve Vehb b. Münebbih gibi kitabehlinden müslüman olan zatlardan gelenler ise, onun ne tasdikinde ne de tekzibinde bulunmamak gerekir. Çünkü Cenab-ı Peygamber *«Kitab ehli, size bir hadisi söylediği zaman ne onları tasdik, ne de tekzib ediniz»* buyuruyor (1).

Tabiinlerden bazıları her ne kadar ehli kitabtan aldığını söylemese de onun rivayetleri bu kabildendir. Tabiinler, ihtilâfa düştüklerinde, bazılarının sözü diğerinin üzerine hüccet olamaz. Sahih bir şekilde sahabeden nakledilen kısma gelince, nefis bunu tabiin yoluyla gelenden daha tatminkâr buluyor. Çünkü sahabi için Resûlüllah'tan dinleme ihtimali veya Resûlüllah'tan dinleyenlerden dinleme ihtimali daha kuvvetlidir. Bir de sahabelerin ehli kitabtan nakli, tabiinin naklinden daha azdır. Sahabi kesin olarak bir şeyi söylerse, bunu ehli kitabtan almıştır, denilemez. Çünkü Resul-i Ekrem onları tasdik etmekten sahabileri menetmiştir.

O kısım ki sahihinin bilinmesi mümkün olan kısma gelince pek çoktur. Her ne kadar İmam Ahmed, «Büyük Savaşlar ve Gâzilerin menkibeleri(hakkında gelen rivayetlerin aslı yoktur)» demiş ise de. İmam Ahmed'in bunu söylemesi bu üç konunun

(1) Kitab ehlinden İslâma giren zatların rivayet ve yorumlarına daima ihtiyatla bakmak gerekir. Zira İslâma ciddî olarak girenleri dahi kendisini eski bağlılığından kurtarmayabilir. Dikkat edile.

ekserisinin mürsel hadislerle gelmiş olmasından kaynaklanıyor (1).

(26) *«Ey Adem oğulları! Çirkinliklerinizi örten elbiseyi ve süsü indirdik (yarattık). Takva (Allah korkusu) elbisesi daha hayırlıdır...»*

Bu âyetin izahı :

Âlusi «Bu hitab bütün insanlaradır» diyor. Ve bu Âyet-i Celîle, torunların da babalarına yapılan vakfın hükmüne girmiş olduklarının delilidir.

«Sizin üzerinize libas indirdik». Yani sizin için elbiseyi yarattık demektir. Tabiî bu da yağmur gibi gökten (gök tarafından) inen sebeblerle yaratılmıştır. Yağmur iner, onunla pamuk biter. Ondan elbise yapılır. Sanki inen yağmurun mahsulû olan pamuktan yapılan elbiseyi Cenab-ı Hakk, indirmiş gibi oluyor. Hasan Basri bu te'vili söyledi.

Ebu Müslim «Âyetin manası; bunu size verdik, size hibe ettik» demektir diyor.

Cenab-ı Hakk'ın kuluna verdiği her şey, Allah (C.C.) tarafından o kul üzerine indirilmiştir. İndirmek için yükseklik veya alçaklık burada bahis konusu değildir. Belki bu tabir, tazim yerine geçiyor. Mesela : *«Ben ihtiyacımı falan adamın yanına ilettim. Hadisemi Emire yükseltip götürdüm»* diyorsun. Halbuki orada alçaktan yükseğe nakledilmiş diye bir şey yoktur. Fakat burada tazim meselesi vardır.

(1) Bkz. El-Menar, c. 8, s. 355-357, Matbaatü'l-Haclai, Kahire, 1379.

Bazı tefsirciler âyetin manası : *«Sizin için buna hükmettik»* demektir diyor. Yani onu taksim ettik, ona hükmettik, demektir. Cenab-ı Hakk'ın taksimi gökten inmekle vasıflanıyor. Çünkü «LEVHU'L-MAHFUZ»da yazılıdır.

El-Cübbai «burada kelam hakikati üzerindedir» dedikten sonra Adem ile Havva cennetten indikleri zaman elbise de onlarla beraber indirilmiştir diye ilâve ediyor. Fakat Alûsi «Cübbai'nin te' vilini destekleyecek bir nakle rastlamadık» diyor. Ancak İbn Asakir zayıf bir senedle Enes'ten şunu rivayet ediyor : Adem ve Havva cennetten üryan olarak indirildiler. Onların üzerinde cennetin yaprakları vardı. Hz. Adem'e hararet isabet etti. Oturdu, ağladı. Hz. Havva'ya :

— «Ey Havva! Hararet bana eziyyet etti, dedi. Cebrail (A.S.) ona pamuk getirdi. Havva'dan eğirmesini istedi ve eğirmeyi de Havva'ya öğretti. Hz. Adem'e dokumacılık öğrenmesini emretti» dedi..

Başka bir haberde *«Adem (A.S.) indi. Beraberinde tohumlar vardı. İblis elini tohumların üzerine koydu. Elinin isabet ettiği yerden bir fayda gelmedi.»*

İbn Münzir'in İbn Cüreyc'ten rivayet ettiği diğer bir hadiste *«Adem'le beraber cennetten sekiz çift indirildi. Develerden, sığırlardan, koyunlardan, keçilerden, sapan, sanatçıların aletleri, çuval, örs, sindan, kerpeten, üzüm ve reyhanın tohumları veya fideleri.»*

Bütün bu rivayetler hakkındaki zayıflık bir tarafa atılsa dahi iddia edilen üzerine delalet etmezler. Bunların bazılarında her ne kadar örtenin başlangıç maddeleri varsa da, iddia edileni tesbite elverişli değildirler.

Bu âyetin nüzul sebebini şöyle rivayet ediyorlar: Araplar pey-

gamber gelmezden önce üryan olarak Kâbeyi tavaf ederlerdi.«*Allah'a isyan ettiğimiz elbiseler içinde tavaf etmeyiz*» derlerdi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, bu âyeti indirdi. Hz. Adem'in kıssasının bu duruma karşı indirilmesi işaret eder ki, avretin açılması insanoğluna şeytan tarafından isabet ettirilen ilk felakettir. Şeytan insanoğlunun ilk babası Hz. Adem ve annesi Hz. Havva'yı kandırdığı gibi, kandırmaya çalışır ve birçoklarını da kandırmıştır.

Bu âyetteki «RİŞ» kelimesi kuşun kanadındaki tüy demektir. Burada ziynet manasına kullanılmıştır. Yani Cenab-ı Hakk, «*İki elbise yarattık. Birisi avretlerinizi örten elbise, birisi de süs elbisesidir*» der. Böylece «RÎŞ» kelimesi sıfat olur, mevsufu olan libas kelimesi de hazf edilmiş olur. Riş'i ziynet ile tefsir etmek İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve Süddi «RÎŞ»ten maksad maldır. Çünkü «TEREYYEŞER - RECÜLÜ» (kişinin kanadı tüylendi) mal edindi manasını ifade eder» dediler.

Ahfaş «Bolluk ve maişet demektir» dedi.

Et-Tıbrisî «Muhtaç olunan şeyleri derlemektir» dedi. Hz. Osman «RÎŞ» kelimesini «RİYAŞAN» şeklinde okumuştur.

«Takva libası»na gelince, salih amel demektir. Nitekim İbn Abbas ve Urve bin Zübeyr'den rivayet edildiğine göre, Allah korkusu demektir. Hasan Basri'ye göre «haya» demektir. Katade veya Süddi'ye göre iman demektir. Veya harpte giyilen elbise, başa geçirilen miğfer ve harp aletleri demektir. Zira insan, onlar vasıtasıyla düşmanlardan korunur. Nitekim bu durum Ali bin Hüseyin'in oğlu Zeyd'den rivayet edilmiştir. Ebu Müslim de bu tefsiri seçmiştir. Veya burada takva libası, HACC menasıkında, hacc yaparken, hacc'ın ibadetlerinde giyilen elbise demektir. Yünlü elbi-

seler gibi tevazu elbisesidir. El-Cübbai bunu kabul etmiştir (1).

Hülasa : Birinci elbise, zaruri elbiselerdir. Riş'ten kastedilen elbise ise, zaruriden fazla olan elbiselerdir.

İbn Cerir «RİŞ Arap kelamında evin sergileri, eve konulan zaruri süs eşyası demektir. Aynı zamanda üste giyilen elbiselere de denir» diyor.

İmam Ahmed, Zeyd bin Harun'dan, o da Esbağ'dan, o da Ebu'l-Ulâ Es-Şamî'den rivayet ediyor :

Ebu-Umame yeni bir elbise giydi. Elbise onun gırtlağına kadar yetişince *«Hamd o Allah'a olsun ki, bana avretimi kapatacak ve bedenime süs olacak bir «RİŞ»* (elbise) *giydirdi»* dedikten sonra, ben Ömer bin Hattab'tan dinledim : *«Allah'ın Resûlü, kim ki, bir elbiseyi iyi görüp giyerse ve o elbise boynuna yetiştiği zaman 'Hamd o Allaha ki avretimi kapatan ve hayatımda süs olan elbiseyi bana giydirdi' dedikten sonra eski elbisesini sadaka olarak verirse, o kimse hem hayatında hem de ölümünde Allah'ın zimmetinde, Allah'ın komşuluğunda, ve himayesinde olmuş olur.»*

Hadisi Tirmizi, İbn Mace, Yezid bin Harun tarikiyle Esbağ' dan o da İbn Zeydi el-Cehemî'den rivayet etmiştir. İhya bin Muin ve başka bir muhaddis bu zat için «Mevsuktur» demişlerdir. Fakat şeyhi Ebu'l-Ulâ Es-Şami bilinmemektedir. Ancak bu hadisle biliniyor. Fakat hiç kimse bu hadisi istihraç etmemiştir (2).

İmam Ahmed, Muhammed bin Ubeyd'den, o Muhtar bin Nafi'den, o Ebi Metar'dan rivayet ediyor: Hz. Ali'nin genç bir tüccara gelip üç dirhemle bir iç gömlek aldığını ve o iç gömleğinin el

(1) Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. O da şudur : Asr-ı Seadette yünlü elbise, kaba ve sert elbise idi. Zira kumaşların imalı pek gelişmemişti. Bugünkü gibi yünlü kumaşlar başta gelmezdi.

(2) Bkz. İbn Kesir c. 3. s. 154-556 Daru'l-Endülüs, Beyrut, Bilâtarih.

bilekleriyle ayak bilekleri arasındaki bütün bedeni kapattığını gördüm. O da gömleği giydiği zaman *«Hamd o Allah'a olsun ki (Riş' (elbise) den bana insanlar arasında süsleneceğim bir şeyi ve avretimi kapatacağım bir elbiseyi rızık olarak vermiştir»* dedi. Hz. Ali'den soruldu :

«Bunu sen kendiliğinden mi söylüyorsun, yoksa Resûlüllah' tan mı dinledin?»

Buyurdu : *«Bu bir şeydir ki, ben Resûlüllah'tan dinledim. Elbise giydiği zaman «Hamd o Allah'a olsun ki, bana Riş'ten rızık olarak halk arasında süslendiğim ve kendisiyle avretimi kapattığım bir elbiseyi vermiştir»* diyordu.

İkrime «Takva libası; kıyamet gününde muttakilerin giydiği elbisedir» dedi.

Zeyd bin Ali, Katade, Süddi, İbn Cüreyc «Takva elbisesi imandır» dediler.

el-U'Fî, İbn Abbas'tan *«Salih ameldir»* diye rivayet etti.

Deyyal bin Âmr; İbn Abbastan «yüzdeki güzelliktir» diye riyet etti.

Urve bin Zubeyr, daha önce dediğimiz gibi, «Takvâ libası, Allah'ın korkusudur» dedi.

Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem «Takva libası, o libasdır ki, insan Allah'tan korktuğu için onunla avretini kapatır» dedi.

Bütün bu manalar birbirlerine yakın manalardır. Bunu İbn Cerir'in rivayet ettiği hadis, takviye etmektedir: Bana el-Musanna, Ona İshak bin Haccac, ona İshak bin İsmail, ona Erkan bin Süleyman, ona da Hasan Basri rivayet etti : Üçüncü halife Osman

bin Affan'ı Resûlüllah'ın minberi üzerinde gördüm. Sırtında düğmeleri açık ve geniş bir gömlek vardı. Baktım ki, köpekleri öldürmeyi emrediyor, güvercinlerle oynamanın yasak olduğunu ilan ediyordu. Sonra şunları söyledi :

«Ey nas'. Şu gizliler hususunda Allah'tan korkunuz. Ben Resûlüllahtan dinledim, buyuruyordu. Muhammed'in nefsini kudreti elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, herhangi bir kimse herhangi bir şeyi gizlerse, Allah o gizlenen şeyin elbisesini açıkta ona giydirecektir. Eğer hayır ise hayır elbisesini giydirecektir. Eğer şer ise şer elbisesini giydirecektir.»

Bunları söyleyen Osman (RA) şu âyeti okudu :

«Süsle indirdiği takva libasına gelince, o daha hayırlıdır. İşte o Allah'ın âyetlerindedir.»

Hasan Basri «Takva libası, güzel nam bırakmaktır» diyor.

İbn Cerir, Süleyman bin Erkam'ın rivayetinden böylece rivayet etti. Fakat İbn Kesir bunu naklettikten sonra *«Bu hadiste zaafiyet vardır»* dedi. Şafii imamlar, Ahmed ve «EDEB» kitabında Buhari sahih yollarla Hasan Basri'den rivayet ediyor ki Emiru'l-Mü'minin Osman ibn Affan'ı gördüm. Başı bozuk köpekleri öldürmeyi ve oyunda kullanılan güvercinlerin kesilmesini cuma günü minber üzerinde iken emrediyordu (1).

(26) *«Ey Ademoğulları! Şeytan ebeveyninizin çirkin yerlerini kendilerine göstermek için libaslarını soyduğu ve kendilerini cennetten çıkardığı gibi sizi fitnelendirip iğfal etmesin...»*

Bu âyetin izahı :

İkinci kez «Ey Ademoğlu» diye çağırmayı tekrarlamanın ne-

(1) Bkz. İbn-i Kesir, c. 3. s. 157-1256, Daru'l-Endülus, Beyrut, Bilâtarih.

deni, çağrının arkasında gelenin mühim bir mesele olduğuna işarettir. Şeytanın fitnelendirmesi, fitne ve meşakkate sokması demektir. Vesvese yapar, sizi cennete götürmeye engel olan şeyler çıkarır önünüze. Ona itaat ederseniz fitneye girmiş olursunuz. Nitekim daha önce ebeveyninizi (Adem ile Havva'yı) fitnelendirip mihnet ve meşakkate soktuğu gibi. Bu da, onları cennetten çıkarmakla oldu. Âyette : Ebeveyninizin çıkarılışına benzer bir fitne ile şeytan sizi fitnelendirmesin veya ebeveyninizi çıkardığı gibi, bir çıkarışla sizi fitnelendirip çıkarmasın şeklinde de takdir mümkündür.

Çıkarma fiilini şeytana nisbet etmenin nedeni, şeytan onları ifsad etmeye sebeb olduğundan ileri geliyor. Onların libaslarını şeytan soydurdu diye soyunma fiili şeytana nisbet edildi.

ŞEYTAN VE KABİLESİ GÖRÜNEBİLİRLER Mİ?

(27) *«Şüphesiz şeytan ve kabilesi, onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler»* âyeti celilesindeki hüküm, mutlak bir hükümdür. Daimi değildir. Binaenaleyh bu âyet, Mu'tezilenin *«Cinler, hiçbir zaman insanlara görünmez ve herhangi bir insanın şekline girmez»* şeklindeki sözlerine herhangi bir delil yoktur. Cinlerin göründüklerine dair Resûlüllah'ın kendisini namazda meşgul eden bir cinni tuttuğu, sabahleyin Medine çocukları kendisiyle oynasın diye onu mescidin herhangi bir direğine bağlamak istediği, Hz. Süleyman'ın davetini hatırladıktan sonra onu bıraktığı ile ilgili hadise ile Nusaybin cinlerini gören İbn Mes'ud'un hadisesi şahitlik eder.

İmam Şafii; *«Cinleri gördüm diyen bir insanın şahitliği kabul edilmez ve Kur'anın zahirine muhalefet ettiği için cezalandırılır»* demesine gelince, bazı kimselerin dediği gibi, bu cinleri Allah tarafından yaratılmış oldukları şekilleriyle görmeye hamledilir. Çünkü onları başka şekillere girdikten sonra görmek, ehli sün-

netin görüşüdür. İmamı Şefii de ehli sünnetin ileri gelen kahramanlarından bir zattır. Onların mezhebini nasıl reddedebilir?

Bazı kimseler *«Eğer cinler istedikleri şekle girerlerse, o vakit hiçbir şeye güven kalmaz. Çünkü çocuğunu gören bir insan muhtemel ki çocuğunun şekline girmiş bir cini görmüş olur»* şeklindeki sözleri ise, reddedildi. Çünkü Cenab-ı Hakk, bu ümmeti, dinlerine şüphe getirecek ve güveni ortadan kaldıracak hadiselerden korumuştur. Böylece şeriatça bu mahzurun lâzım gelmesi muhal olur.

Beyzavi; cinlerin tarifini Cin Sûresinde yaptıkdan sonra şunu ekliyor : *«Bunda delil vardır ki, Hz. Peygamber onları görmemiş ve onlar için Kur'an okumamıştır. Ancak onlar Resûlüllah'ın bazı okuyuşlarında hazır olup dinlemişlerdir. Böylece Cenab-ı Hakk bunu haber olarak bildirmiştir.»*

Beyzavi'nin bu sözü, sarahaten Resûlüllah'ın cinleri gördüğünü ve onlar için Kur'an okuduğunu ve onların Resûlüllah'tan kendileri ve hayvanları için azık istediklerini belirten birçok sahih hadislere muttali olmamasından neşet ediyor! Alûsi bunları söyledikten sonra şöyle devam ediyor :

Benim kanaatime göre; Cenab-ı Peygamberin, cinleri aslî suretlerinde görmesinde herhangi bir mani yoktur. Çünkü Resûl-i Ekrem iki defa Cebrail'i (AS) bile aslî suretinde görmüştür. Cinlerin aslî suretlerinde Resûlüllah'a görünmeleri Cebrail'in aslî suretinde görünmesinden daha uzak bir ihtimal değildir. Her mevcudun görülmesi, biz ehli sünnete göre imkân dahilindedir.

Mu'tezileler katında cinlerin rüyetini meneden cismi lâtif olduklarına gelince, bu onların görülmelerinin muhal olmasını gerektirmez. Adeti yırtmak bakımından böyle bir şeyin vaki olmasını da menetmez. Eş'arilerin, cinleri görmemek için Cenab-ı Hakk,

insan kuvvetinde, insanın gözünde onları görmek kudretini yaratmamıştır diye getirdikleri sebeb de onları görmeyi muhal kılmıyor. Cenab-ı Hakk, Resûl-i Ekrem'in gözünde o kuvveti yaratmış olup ve Resûlüllah'ın da onları görmesi mümkündür. Miraç gecesinde en sıhhatlı görüşe göre normal gözleriyle Cenab-ı Hakk'ın cemalini gören Resûlüllah onları da görmüştür. Hatta velilerin bile cinleri görmeleri uzak bir ihtimal değildir. Fakat ben velilerin cinleri gördüğüne dair herhangi bir sarahate rastlamadım. Velilerin başka şekillerde cinleri görmesi, hatta veli olmayan insanların başka şekillerde cinleri görme meselesine gelince; ehli sünnetin kitabları bu iddialarla doludur. Tarihçilerin ve kıssacıların defterleri bununla dolup taşmaktadır.

Buna binaen *«Ben cinleri asıl suretinde gördüm»* diye iddia eden bir kimsede keramet zannı varsa fasık sayılmaz. Âyet-i Celîlede en fazla şu vardır : Adet yönünden onları asıl suretlerinde görmek yoktur. Bununla beraber mümkün ki, âyet onların hilelerinin inceliği ve gizliliği için temsil şeklinde gelmiş olsun. Böylece Âyet-i Celîleden maksad, gerçekten onları görmemek değildir. İşte bu yorumlardan anlaşılıyor ki *«cinleri gördüm» diye iddia* eden bir kimsenin kâfir olduğuna hükmetmek insaf dışı bir hükümdür. Düşün (1).

(27) *«Muhakkak ki, biz şeytanları iman etmeyenlere dostlar kıldık...»*

Bu âyetin izahı: Yani iman etmeyenlere musallat ettik. Onları ifsad etmelerine imkân verdik. Çünkü aralarında uygunluk vardır Birbirleriyle uyum sağlıyorlar. Cenab-ı Hakk, onları iman etmeyenlere musallat kılmak için göndermiştir. İman etmeyenleri iğva etme imkânlarını onlara vermiş demektir.

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l-Meani, c. 8, s. 105-106, Daru'l-İhya-it-Turasil, Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

Âyet-i Celîlede bahsi geçen «KABİYL» kelimesi, cemaat manasınadır. Üçten başlayarak milyonlara kadar olan kitlelere denir. Değişik kavimlerden olurlarsa, böyle olurlar. Kabile, kelimesi ise, tek babadan gelen kütleler demektir.

İbn Kuteybe *«Şeytanın kabilesi, onun arkadaşları ve askerleridir»* dedi.

El Leys *«Şeytanın kabili onun soyundan olanlardır»* dedi. Fahreddin Razi *«Onları, görmeyeceğiniz yerden sizi görürler»* cümlelesi üzerinde şunları söylüyor · *«Bu cümle insanların cinleri görmeyeceğine delalet eder.»*

Bazı alimler «Eğer cinler, kendilerini herhangi bir surete sokma kabiliyetine sahib olup, irade ettikleri her surete girme imkânına sahib olsaydılar, o vakit insanların tanınmasında güven kalkardı. Çünkü insan, «Benim müşahede ettiğim, benim oğlumdur veya hanımımdır dediğim kişi belki bir cinnidir. Nefsini çocuğumun veya hanımımın suretiyle suretlendirmiştir» zehabına kapılabilir, bu takdirde şahısların tanınmasında güven kalkardı. Bir de eğer şeytanlar insanların aklını çelmeye (karıştırmaya) muktedir olsaydılar, Cenab-ı Hakk'ın beyanına göre insanın şiddetli düşmanı olan şeytan acaba niçin beşerin çoğu hakkında bunu yapmıyor? Hele alimler ve fazıllar hakkında niçin buna başvurmuyor? Çünkü onlarla alim, fazıl ve zahidler arasındaki düşmanlık daha fazladır. Bunlar mevcut olmadığına göre, sabit oluyor ki, onların beşer üzerinde hiçbir yönden herhangi bir kudretleri yoktur. Bu görüş, Cenab-ı Hakk'ın *«Benim için sizin üzerinizde herhangi bir sultanım yoktur. Ancak sizi çağırdım, siz de bana icabet ettiniz»* [İbrahim : 22] âyetiyle de tekid edilmektedir.

Mücahid'den nakledilen bir haberde İblis; *«Bize dört haslet verildi. Biz görürüz ve görülmeyiz. Yerin altından çıkarız. İhtiyarımız genç olur»* dedi.

Fahreddin Razî devamla : *«Biz şeytanları iman etmeyenlere dost kıldık»* Âyet-i Celîlesi ki, *«lanetli şeytanı insanlara musallat kılanın ve onları sapıklığa sürükleyenin Cenab-ı Hakk olduğuna delalet eder.»*

Zeccac; bu tevil*«şüphesiz ki biz şeytanları kâfirler üzerine gönderdik»* [Meryem : 83] âyetiyle de takviye edilmektedir diyor.

El Beyzavî *«Biz şeytanları iman etmeyenlere dost kıldık»* âyetinin manası şeytanlar, iman etmeyenlerin dostudur demektir. Yani fiilen musallat kıldık demek değil, hükmettik demektir.

Yine Beyzavi *«Biz şeytanları kâfirler üzerine gönderdik»* demek, biz onlarla kâfirlerin arasından çekildik demektir diyor. Tıpkı evine köpeği bağlayıp da evine girenlere hücum etmesine engel olmayan, bu köpeğini girenler üzerine kışkırttı (gönderdi) denildiği gibi.

Fakat cevab olarak deriz ki : Eğer birisi *«Falan adam bu elbiseyi beyaz veya siyah kıldı» dese, beyazlığına veya siyahlığına hükmetti»* manası ibareden anlaşılmıyor. Belki anlaşılan şudur : Bu siyahlığı veya beyazlığı oluşturdu. Bu elbisede bu rengi meydana getirdi. İşte bu âyette de, durum böyledir. Kılmayı, tesir etme ve oluşturma manasına almak gerekir. Sadece hüküm üzerine hamledilmemelidir. Bir de, Cenab-ı Hakk, bununla hükmetti desek dahi, Allah'ın kendi hükmüne muhalefet etmesi Cenab-ı Hakk'ın (hâşa) yalan söylemesini gerektiriyor. Bu da, muhal olduğuna göre, öyleyse böyle bir hükmün geri kalmasının da muhal olması ortaya çıkıyor. Kulun, bunun aksine muktedir olması muhal oluyor.

Beyzavi'nin *«Şüphesiz ki biz şeytanları kâfirler üzerine gönderdik —yani onlarla kâfirlerin arasından çekildik—»* şeklindeki tefsiri ise, zayıftır. Pazardakilerin bir kısmının diğerine eziyet ettiğini, bir kısmının diğerine küfrettiğini görmez misin? Orada bulu-

nan Zeyd ile Amr onların bir kısmının diğerine saldırmasına mani olamazlarsa Zeyd ile Amr onların bir kısmını diğerine saldırttı denilmez. Zira saldırtma (irsal) tabiri, ancak onların cihetinden gelen bir sebebten dolayı bir kısmı diğerine musallat olursa, kullanılır. İşte burada da öyledir (1).

(28) *«Ne zaman bir fenalık yaparlarsa, atalarımızı bunun üzerinde bulduk ve Allah bunu yapmayı bize emretti derler.»*

Bu Âyet-i Celîledeki «FAHŞA» tabiri büyük günâhtan ibarettir. Onun kapsamına bütün büyük günâhlar girer. İster Bahire, Saîbe gibi salıverilen develer olsun, ister çıplak olarak kâbe'yi tavaf etmeleri olsun. Bütün büyük günahlar bu lafzın kapsamına girmektedir. Onların yaptıkları bu işler haddi zatında çirkin, fena ve fahiş idiler. Fakat onlar bunların ibadet olduklarına inanıyorlardı. Ve *«Allah bize bunları yapmayı emretti»* kanaatinde idiler. Sonra Cenab-ı Hakk'ın onların bu çirkinlikleri yaptıklarına izin verdiğine dair delil olarak iki emri getirirlerdi :

a) Atalarını bunun üzerinde görmeleri,

b) Allah'ın bunları emretmesidir.

Birinci delillerine gelince; Cenab-ı Hakk, ona herhangi bir cevab vermedi. Çünkü o kuru bir taklide işarettir. Herkesin aklında karar kılan kuru taklit, fasid bir yoldur. Zira bütün taklit, ancak çarpışan dinlerde oluşur. Eğer taklit hak bir yol olsaydı, o vakit, çarpışan her dinin hak olduğuna hükmetmek gerekirdi. Halbuki böyle bir hükmün bâtıl olduğu ortadadır. Bu yolun fasit olduğu açıkça bilindiğinden dolayı Cenab-ı Hakk, bunun cevabını vermemiştir.

İkinci delilleri olan : *«Allah bize bunu emretti»* sözüne ge-

(1) Bkz. Fahreddin Razi, c. 4, s. 288-289, Amire, 1257, İstanbul.

lince Cenab-ı Hakk, *«De ki, şüphesiz Allah kötülükleri emretmez»* âyetiyle ve peygamberin diliyle bu fiillerin çirkin olduğunu ortaya koymuştur. O halde, nasıl olur da Allah bunları emretti denilebilir?..

(28) *«Acaba bilmediğinizi Allah'ın kesesinden mi söylüyorsunuz?..»*

Bu Âyet-i Celîlede «KIYASI» yoktur diyenler için herhangi bir delil yoktur. Onlar derler ki *«Kıyasla sabit olan, mezmumdur, (yani zemmedilmiştir)* Malûm değildir... *«Öyle ise, mezmum bir şeyi tesbit etmek Allah'ın kesesinden söylemektir!»*

Biz de deriz ki *«Kıyas sahabenin ve sözüne itimad edilenlerin icmaiyle veya başka bir delille bu âyetin umumundan tahsis (istisna) edilmiştir. Yani bu âmdan ayrılmış bir hastır.»*

Bazıları da buradaki ilimden maksad zandır demişlerdir.

KIYAS yoktur diyenler, *«kıyasla sabit olan hüküm mezmumdur, malûm değildir. Malûm olmayan bir şeyi söylemek de caiz değildir.»* Çünkü Cenab-ı Hakk, *«Acaba bilmediğinizi Allah'ın kesesinden mi söylüyorsunuz?»* diyerek böyle söyleyenlerle alay edercesine onları yermiş ve;

(29) *«De ki : Rabbim bana adaleti emretti...»* buyurmuştur.

Es Süddi «Âyetteki «KIST» adalet demektir» dedi.

İbn Abbas «Ayetteki kıst, —Lâilahe illallah— kelimesidir» buyurdu. Bunun delili de Cenab-ı Hakk'ın başka bir âyette *«Ondan başka adaletle kâim olan bir mabudun olmadığına. Melekler de, ilim erbabı da şahitlik ettiler.»* [Ali-İmran : 18] İşte bu âyetteki «KIST» ancak *«lailahe illallah»* şahitliğidir. Böylece sabit oldu ki kıst, *«lailahe illallah»* sözünden ibarettir.

Rabbimiz bu âyette üç şeyi emretti: Evvela kıstı (yani lailahe illallah), bu inancı, Allah'ın marifetini, zat, fiil ve hükümleriyle Allah'ın bilinmesini kapsamaktadır. Sonra Cenab-ı Hakk'ın ortaksız olduğunun bilinmesini kapsamaktadır. İkinci derecede, Cenab-ı Hakk, namazı emretti.

(29) *«Her mescidin yanında yüzlerinizi doğrultunuz»* dedi. Üçüncü derecede, Cenab-ı Hakk, ibadet ve itaatta ihlası emretti. Dinde onun için ihlaslılar olarak onu çağırınız dedi.

«Her mescidin yanında» ibaresinden maksad, her secde vaktinde, veya her secde yerinde demektir. Yani MESCİD kelimesi ya ismi zaman veya ismi mekandır. Secde burada namazdan ibarettir.

Bazı müfessirler de, Allah'ın namazda yönelmenizi size emrettiği cebheye (Kâbeye) yöneliniz. Bu iki yoruma göre de, emir burada vücubu ifade eder.

El-Mağribi «Âyetin manası; herhangi bir mescidde namaza yetiştiğinizde namazı kılınız, geciktirmeyiniz, *«camilerimize gidip de orada kılalım demeyiniz»* demektir dedi. Bu yoruma binaen emir burada vücubu değil nedb'i ifade ediyor.

İbn Abbas «Ayetten maksad, namaz vakti geldiğinde, herhangi bir mescidin yanında iseniz orada namazı kılınız. Sakın herhangi biriniz *«Ben ancak kavmimin mescidinde veya mahallemin mescidinde namazımı kılarım demesin»* dedi.

Fakat Razi bu te'vili şöyle yorumluyor: Bu te'vil, uzaktır. Çünkü âyetin lafzı her mescidde kıbleye yönelmenin vacib olduğuna delalet eder. Âyet, bir camiyi bırakıp başka bir camiye gitmenin haram olduğuna veya caiz olmadığına delalet etmez!..

İhlas meselesine gelince, ihlas dinde ve amellerde şarttır. İhlassız yapılan ameller, temelsiz yapılan binalara benzer. Yıkılma-

ya ve yok olmaya mahkûmdur. İhlassızlık munafıklığın veya fasıklığın belirti ve işaretlerindendir.

Âyet-i Celîledeki «DİN» kelimesi, tâ'at manasınadır. Dua kökünden gelen «UD'ÛHÜ» fiili namazdaki işlemleri yapın demektir. Ve Allah'ı çağırınız. Çünkü Namazın amellerine ve parçalarına «DUA» denilmesinin sebebi, SALAT (namaz) kelimesi aslında dua demek olduğu içindir. Bir de namazın içindeki parçaların en şereflisi dua ile zikirdir.

Bu duanın ihlasla beraber yapılmasının vacib olduğunu Cenab-ı Hakk'ın açıklamasıdır. Nitekim Cenab-ı Hakk, El - Beyyine Sûresi'nde *«Oysa onlar, dini yalnızca ona halis kılan hanifler olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekten başkasıyla emrolunmadılar»* [el-Beyyine : 5] buyurmuştur.

(29) *«Başlangıçta sizi yarattığı gibi döneceksiniz...»*

İbn Abbas *«Sizi mü'min veya kâfir olarak yarattığı gibi —yani mü'min iseniz mü'min, kâfir iseniz kâfir olarak döneceksiniz—»* demektir. Binaenaleyh mü'mini mü'min, kâfiri de kâfir olarak Cenab-ı Hakk, dünyaya göndermiştir. Çünkü Mevlâm, emrin başında birisini isyankâr olarak yaratmış ise, ona asi olanların ameliyle amel etmeyi nasib eder. Onun akibeti asilik olur. Onu saadet için yaratmış ise, ona ehli saadetin ameliyle amel etmeyi emreder, akibeti saadet olur» demiştir.

Hasan Basri ve Mücahid *«Sizi dünyada* (başlangıçta), *yarattığı gibi, siz hiçbir şey iken sizi varettiği gibi ölümden sonra da böylece diri olarak döneceksiniz demektir»* dediler.

Birinci yorumu kabul edenler, bu yorumun doğruluğuna delalet eden bu âyetten sonra gelen *«Bir gurubu hidayet etti, bir guruba da sapıklık hak oldu»* [A'raf : 30] âyetidir. Bu Âyeti Celile

kendisinden önceki âyetin tefsiri ve açıklaması mesabesindedir. Çünkü Cenab-ı Hakk, *«size başladığı gibi, siz döneceksiniz»* buyuruyor. *«Bu da bizim söylediğimiz tefsiri gerektiriyor»* dediler.

Kadı *«Bu tefsir bâtıldır. Çünkü hiç kimse Cenab-ı Hakk, bizi müminler ve kâfirler olarak başlayıp yaratmıştır diyemez. Çünkü iman ve küfürde tari' olmaları* (sonradan gelmeleri) *lâzımdır»* diyor.

Fakat Kadı'nın bu suali zayıftır. Çünkü cevabı şudur : Sizi iman ve küfür, saadet ve şekavetle (şakilikle, âsilikle) başladığı gibi, kıyamet gününde de hal bunun üzerinde olacaktır, hal böyle olacaktır. Cenab-ı Hakk, bu âyette önce «KIST» yani *«lailahe illallah»* kelimesini emretti. İkinci kez namazı emretti. Sonra bu amellerin yapılmasındaki fayda ancak ahirette belirip ortaya çıkar beyanında bulundu...

Muhammed bin Kâab'dan gelen bir rivayet: Âyetten maksad, Allah kimin yaratılışını şekavet (âsilik) üzere başlatmış ise, o şekavete dönecektir. Velev ki, saadet ehlinin amelleriyle amel etsin. Kimin yaradılışını saadet üzerine başlatmış ise, o da saadete dönüşecektir. İsterse şekavet ehlinin ameliyle amel etsin. Bu te'vili, Tirmizi'nin Âmr bin As'tan rivayet ettiği şu hadis desteklemektedir :

Allah'ın Resûlü, elinde iki kitab olduğu halde bizim yanımıza çıktı ve buyurdu :

— Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz?

Bizler :

— Ey Allah'ın Resûlü! Bilmiyoruz, dedik. Allah'ın Resûlü, sağ elindeki kitab için :

— Bu Rabbü'l-Âlemin'den gelen bir kitabtır. Orada ehli cennetin isimleri, aba ve ecdadının isimleri, kabilelerinin isimleri vardır. Kitabı hülâsa ettikten sonra, onların içine kimse ziyade edilmediği gibi hiçbir zaman onlarda bir eksiklik de olmaz» dedikten sonra solundaki kitab için :

— Bu da, Âlemlerin Rabbinden gelen bir kitabtır. Orada ehli narın (cehennemliklerin) isimleri, ecdadlarının ve kabilelerinin isimleri vardır» dedi. Sonra hülasa yaptı ve :

— *Sonunda onlara herhangi bir kimse ilâve edilmez ve onlardan herhangi bir kimse eksiltilmez»* dedi. Eshabı Kiram :

— *Ey Allah'ın Resûlü «O halde niçin amel ediyoruz? Madem ki bu bir emirdir, daha önce o emir bitmiştir, amel niçin?»*

Cenab-ı Peygamber :

— *«Doğru ve yakın adımlar atınız. Yani normal amele devam ediniz. Kesinlikle cennet arkadaşı hangi ameli işlerse işlesin cennet ehlinin ameliyle ameli sonuçlanır. Kesinlikle cehennem sahibi, hangi ameli, işlerse işlesin sonunda cehennem ehlinin ameliyle ameli sonuçlandırılır!..»*

Bunları söyleyen Hz. Peygamber iki eliyle işaret ederek o kitabları attıktan sonra buyurdu :

Rabbiniz kullarının işini bitirmiştir. Bir grup cennette bir gurup cehennemdedir.»

Alûsi tefsirini tedkik ve tahkik eden âlim :

— Bu hadis temsil yoluyla Resûl-i Ekrem'den sadır olmuş-

tur. Yani Cenab-ı Peygamberin elinde yazılı kitab yoktu da, farazi ve misal olarak söylemiştir diyor.

Buna İbn Cübeyr'den gelen hadis de yakındır. İbn Cübeyr :

— Âyetin manası, *«Allah sizin üzerinize yazdığı gibi olacaksınız»* demektir.

Ümmet'in Allâmesi (yani İbn Abbas'tan) rivayet edildi ki; âyetin manası; sizi mü'min veya kâfir olarak başlayıp yarattığı gibi kıyamet gününde sizi diriltip haşredecektir. Bu âyet, tıbkı şu âyet gibi oluyor :

«Allah sizi yarattı. Sizden kâfir ve sizden mü'min olanlar oldu.» [Teğabun : 2]

Bu tevile binaen Cenab-ı Hakk'ın *«Bir gurubu hidayet etti, bir gurubun üzerine de sapıklık hak oldu»* Âyet-i Celilesi, birinci âyetin beyan ve tefsiridir. Tıpkı Cenab-ı Hakk'ın *«Onu topraktan yarattı, sonra ona ol dedi ve oluverdi»* [Âli-İmran : 59] âyetinin *«Şüphesiz Hz. İsa'nın meselesi Allah katında, Hz. Adem'in meselesi gibidir»* âyetiyle tefsir olduğu gibi. Denildi ki, âyetin sıyakına en münasib tefsir de budur.

Et Tayyibi «Burada gizli bir nokta vardır. Şöyle ki Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celîlede «Müşebbehu bihi'yi Müşebbehten evvel getirmiştir. Yani dönüştürmek başlangıca benzetilmiştir. Oysa sizi dönüşterecektir, başlandığı gibi demesi lâzımdı. Yani evvelâ müşebbehi (benzetileni), sonra kendisine benzetileni zikretmeliydi. Oysa âyet tam aksine geldi.»Ki, akıllı bir insanın dikkatini *«Durumların hükmü, kadere ve ezeli ilme hiçbir zaman muhalefet etmez»* noktasına çeksin. Tefsir edilen âyette bu incelik dikkate alınmış olduğu gibi ona tefsir olan âyette de aynı incelik dikkate alınmıştır (1).

(1) Bkz. Alusi, c. 8, s. 108, Daru'l-İhya-it- Turasil Arabi, Beyrut.

Fahreddin Razî «Bizim arkadaşlarımız bu âyetle hidayet ve sapıklığın Allah'tan olduğuna dair istidlal etmişlerdir» diyor.

Mu'tezile ise «Bu âyetten maksat, bir gurubu cennete ve sevaba hidayet etti. Bir gurubun da üzerine sapıklık hak oldu, yani azap hak oldu. Sevab yolundan ters dönmek hak oldu.

Beyzavî «Bunun nedeni sapıklığa düşenlerin hakkı sapıklıktır, başkası değildir. Zira kul dinden sapıtmayı hiçbir zaman haketmez. Eğer böyle bir şeyi hakederse, o vakit, Cenab-ı Hakk'ın peygamberlerine onları dinden kaydırmayı, —hak olan hadleri ikame etmeyi emrettiği gibi— emretmiş olması imkân içerisine girmiş oluyor. Bu olursa, peygamberliklerine güven kaybolmuş oluyor!»

Fakat bu cevab iki yönden zayıftır :

1 — *«Bir gurubu hidayet etti»* âyeti, maziye (geçmişe) işarettir. Mutezilenin zikrettiği tevil üzerine mâna şöyle olur : Cenab-ı Hakk, onları gelecekte hidayet edecektir. Eğer onların bu tevilinden maksatları Cenab-ı Hakk mazide hükmetti ki onları müstakbel (gelecek)de cennete hidayet etsin şeklinde olursa, bu zahirden dönüş oluyor. Zahirden dönüş de, ihtiyaç olmaksızın iyi değildir. Çünkü biz kesin ve açık delillerle açıkladık ki, hidayet ve sapıklık ancak Allah'tandır.

2 — Deriz ki, hidayet ve sapıklıktan maksad, Cenab-ı Hakk'ın buna hükmetmesidir. Ancak bu hüküm oluştuğu zaman artık kuldan bu hükmün gayrisinin sadır olması memnu oluyor. Aksi takdirde hükmün yalan olması gerekiyor. Allah'ın yalan söylemesi ise, muhaldir. Muhale götüren şey de muhaldir. Öyleyse o filin gayrisinin kuldan sadır olması muhal (imkânsız) oluyor. Bu da Mu'tezile'nin mezhebinin fasit olmasını gerektiriyor (1).

(1) Bkz. Fahreddin Razi, Tefsir-i Kebir, c. 4, s. 292 Amire, 1275, İstanbul.

(30) *«Onlar şeytanları dostlar edindiler. Allah'ı bıraktılar...»*

Bu âyetin izahı : Şeytanların emirlerine uyup şeytanlara itaat ettiler, Allah'ın emrini ise, kulak ardı ettiler. Bu Âyet-i Celîle, Cenab-ı Hakk'ın ezeldeki ilminin kulu sapıtmakta herhangi bir etkisi olmadığına delalet eder. Ancak sapıklığı kullar kendileri seçerler. Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmeleri kendiliklerindendir. Öyleyse *«onlar şeytanları dost edindiler»* cümlesi *«Bir gurubun üzerine sapıklık hak oldu»* âyetinin tefsiri ve nedenidir. Bu yorumu, «İNNEHUM» yerine «ENNEHUM» okunması da desteklemektedir. Muhtemel ki, bu onların sapıklığının te'kidi ve tahkiki olsun.

Ben, hakka tâbi olmak en gerçek yol olduğu için söylüyorum, *«Allah'ın ilmi, maluma tesir etmez»* diyenle beraberim. Cebrî bununla sebeplendirenin sözü bâtıldır diyenlerle beraberim. Nasıl böyle olmayacak? Halbuki bütün kelamcılar, bir şey ne üzerinde ise ilim o şekilde ona taallük eder demişler (1).

Fahreddin Razi, Tefsir-i Kebir'de şunları söylüyor :

Sonra Allah, bu fırkanın üzerinde sapıklığın sabit olması *«Onlar şeytanları dost edinip Allah'ın dostluğunu bırakmaları»*ndan ve şeytanların çağrısını kabul etmelerinden ileri geliyor. Hak ile bâtılı ayırdetmek hususunda düşünmemelerinden ileri geliyor.

Eğer *«Bu tafsilat nasıl doğru olabilir? Halbuki siz daha önce hidayet ve sapıklık ancak Allah'ın yaratışıyla olur dediniz»* diye itiraz edilirse cevab olarak deriz ki; bizim katımızda kudret ve fiili yapma çağrısının nedeni birleşip fiili gerektiriyor. İşte bu sapıkları o sapıklığa çağıran onların Allah'ı bırakıp şeytanları dost

(1) Bkz. Alusi, Ruhu'l-Meani, c. 8, s. 108, Daru'l-İhya-it-Turasil Arabi Beyrut.

edinmeleridir (1).

«Kendilerini kesinlikle hidayet bulmuşlar sanıyorlar...»

Bu Âyet-i Celîle hakkında İbn Abbas şöyle diyor:

Allah burada Âmr bin Luhay'in onlar için açıkladığını irade ediyor, manasındadır. Fahreddin Razî, İbn Abbas'tan gelen bu tevilin uzak olduğunu söylüyor ve şunları ekliyor : Bu âyet, umum üzerine hamledilir. Binaenaleyh bâtıla başlayan herkes yerilmeye ve azab görmeye müstahak olur. İsterse kendisini hak üzerinde sansın isterse sanmasın. Bu Âyet-i Celîle, delalet eder ki, ZAN ve «SANMAK» dinin sıhhatı için kâfi değildir. Belki din ve inanç meselelerinde kesinlik ve yakîn lâzımdır. Cenab-ı Hakk, kâfirleri *«kendilerini hidayette sanıyorlar»* diye ayıpladı. Eğer bu «SANMAK» ve «ZAN» mezmum olmasaydı, Cenab-ı Hakk niçin onları ayıplasın?

(1) Bkz. Fahreddin Razi, c. 4, s. 292-293, Amire, 1277, İstanbul.

يَا بَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوا۟ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا۟ وَاشْرَبُوا۟ وَلَا
تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِىٓ
أَخْرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزْقِ ۚ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَ وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْىَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ
أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾
يَا بَنِيٓ اٰدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى ۙ فَمَنِ
ٱتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسْتَكْبَرُوا۟ عَنْهَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ
﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦ ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا
يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوٓا۟ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالُوا۟
ضَلُّوا۟ عَنَّا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾

(31) «Ey Adem oğulları! Her mescidin yanında süsünüzü takınınız. Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Zira Allah israf edenleri sevmez.»

(32) «Ey Habibim! De ki, Allahın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? Bunlar dünya hayatında iman edenlerindir. Kıyamet gününde ise, yalnız onlar içindir. Bilen kimseler için ayetlerimizi böylece uzun uzun açıklıyoruz.»

(33) «[Ey Habibim!] De ki: Rabbim sadece açık ve gizli fenalıkları, günâhı, haksız yere tecavüzü, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyi, Allaha ortak koşmanızı, Allaha karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.»

(34) «Her ümmet için belirli bir zaman vardır. Vakitleri gelince ne bir saat gecikebilir, ne de öne geçebilirler.»

(35) «Ey Ademoğulları! Size aranızdan ayetlerimizi okuyan peygamberler geldiğinde, kimler onların bildirdiklerine karşı gelmekten sakınır ve gidişini düzeltirse, işte onlara korku yoktur. Onlar üzülmezler.»

(36) «Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onları kabule tenezzül etmeyenler var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada (ateşte) ebedi kalacaklardır.»

(37) Allah'a iftira eden veya onun ayetlerini yalan sayandan daha zalim kim vardır? Kitab'taki payları kendilerine erişecek olanlar onlardır. Elçilerimiz canlarını almak üzere geldiklerinde onlara:

— Allahtan başka taptıklarınız nerededir? deyince:

— Bizi bırakıp kaçtılar, derler. Böylece inkârcı olduklarına kendi aleyhlerine şahitlik ederler.»

31. nolu âyetteki «ZİYNET» kelimesi elbise manasınadır. Çünkü elbise avretleri kapatan ve insana süs verendir. Bu emirden ziynet edinilmesinin vacib olduğu ortaya çıkıyor. Vacib olmak da, avreti setreden (örten) elbisedir. Aynı âyetteki «HER MESCİDİN YANINDA» tabirinden Kâbe'yi tavaf ederken ve namaz kılarken kasdedilmektedir, Mücahid, Ebu Şeyh ve başkaları böyle tefsir ettiler.

«ZİYNET»İN MANASI

İbn Abbas'tan geldiğine göre, âyetin sebebi nüzûlü şudur :

Göçebelerden bazıları Kâbe'yi anadan doğma çıplak olarak tavaf ederlerdi. Hatta onlardan kadınlar dahi çıplak olarak Kâbe'yi tavaf eder ve önüne bir takım sicimler sarkıtmak suretiyle edep yerlerini kapatmaya çalışırlardı. Tıpkı merkeblerin yüzünden sivrisinikleri ve sinekleri uzaklaştırmak için sarkıtılan sicimler gibi. Böyle yapan kadın hem tavaf eder, hem de şunları söylerdi :

«Bugün bir kısmı veya tamamı ortaya çıktı. Ondan ortaya çıkanı (yani uzvunu kastediyor) *ben helâl etmem.»*

Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celileyi nazil etti.

Bazı tefsir alimleri «Ziynet, burada süs için giyilen elbiselerdir ve ziynet sözünden insanın aklına ilk gelen de budur» diyorlar. Bu tefsir Muhammed Bakır'a nispet edilmiştir.

Hasan ibn Ali bin Ebi Talib'den rivayet ediliyor :

Namaza kalktığı zaman en güzel elbisesini giyiyordu. Sordular :

— *Ey Allah Resûlünün oğlu! Niçin elbiselerinin en güzelini giyiyorsun?*

Buyurdular :

— *Cenab-ı Hakk güzeldir, güzelliği sever. Rabbim için süsleniyorum, Rabbim, her mescidin (her secdegâhın), her namazın, her tavafın yanında ziynetinizi takınız, buyuruyor. Ben de en güzel elbisemi giymeyi böylece seviyorum.»*

Eğer âyetin manası bu ise, emir burada vücub üzerine hamledilemez. Çünkü süslenmek sünnettir, vacib değildir.

Bazıları; birinci ihtimale binaen âyetin süslenmenin sünnet oluşuna işaret ettiği düşüncesindedir. Çünkü âyet, birinci ihtimale göre setri avretin vacib oluşuna delalet ettiğinden güzel elbise giymek suretiyle süslenmek de güzeldir.

Bazıları «Buradaki ziynet taranmaktır. Sanki her namazın vaktinde taranınız denmiştir diye tefsir ediyorlar. Fakat taranmak süslerin bir çeşididir. Bütün süsler taranmaktan ibaret değildir. Çünkü İbn Adiy ve İbn Merduveyh, Ebu Hureyre'den rivayet ettiler: Allah'ın Resûlü *«Namazda süsünüzü edininiz»* dedi. Eshabı Kiram *«Namazın süsü de nedir ya Resûlüllah»* diye sorunca *«Nalınlarınızı giyiniz ve onlarla namaz kılınız»* cevabını verdi...

İbn Asakir Enes'ten, o da Resûlüllah'tan rivayet ediyor ·

«Süsünüzü edininiz, yani nalınlarınızla namaz kılınız. Sizin hoşunuza giden ve size helâl olandan yiyiniz, içiniz.»

İSRAF ETMEKSİZİN YEMENİN VE İÇMENİN HÜKMÜ

El Kelbi der ki: Cahiliyet dönemindeki millet yemeklerden ancak çok az miktarı yerlerdi. Hacc mevsiminde yağlı yemekler yemiyorlardı. Bu perhiz ile haclarını büyütmek istiyorlardı. Müslümanlar:

«— Ey Allah'ın Resûlü! Madem ki halk böyle yapıyor biz bunu yapmaya daha müstahak değil miyiz?» diye sordular. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu Âyet-i Celîleyi indirdi. Yani israf etmeksizin yiyiniz, içiniz, halkın âdetlerine kulak asmayınız demektir. İsraf, helâli haram sanmakla olur. Sebebi nüzüle en münasibi de budur. Veya helâli bitirip harama saldırmakla olur. Nitekim İbn Zeyd'den bu, rivayet edilmiştir. Veya yemeklerde oburluk yaparak ifrata kaçmak şeklinde olur. Birçok tefsir alimleri böyle demişlerdir. Ebu Naim Ömer ibn Hattab'tan rivayet etti:

— *Sakın karnınızı tıka basa doldurmayınız. Tıka basa yemeği ve içeceği karnınıza doldurmayınız. Çünkü o bedeni fesadata götürür. Sizi namazda gevşetir. Normal hareket etmeye yapışınız. Yemek ve içmek hususunda normalden ayrılmayınız. Çünkü bu beden için daha elverişli, israftan daha uzaktır. Kesinlikle Cenab-ı Hakk, çok yemekten dolayı şişman olan alime buğzeder. Kesinlikle kişi şehvetini dinine tercih etmedikçe helâk olmaz.*»

Bazıları israftan maksad, hududu aşmaktır diyor. İster bizim söylediğimiz şekilde olsun ister başka türlü olsun. Kişinin her iştahı çektiğini yemesi de, israftan sayılmıştır. Kişinin günde iki defa yemesi de bazılarına göre israftandır. İbn Mace ve El - Beyhaki, Enes'ten rivayet ettiler. Allah'ın Resûlü:

«*Şüphesiz her canının istediğini yemen israftandır*» buyurdu.

El Beyhaki zayıf bir rivayetle Hz. Aişe'den rivayet etti.

Resul-i Ekrem günde iki defa yediğimi gördü ve buyurdu :

— *«Ey Ayşe! İstemez misin karnından başka bir meşgalen olsun? Günde iki defa yemek israftandır.»*

Alûsi bu hadisi naklettikten sonra şunu söylüyor :

Benim kanaatımca bu şahıslara göre değişen bir durumdur. Uzak bir ihtimal değildir ki yemekteki ifrat burada kastedilsin. Yine muhtemeldir ki, yemeği gül suyu gibi çeşitli baharatlarla pişirmek ve misk gibi şeyleri yemeğe ilave etmek, iştahı çekmekten başka bir maksadı olmayan şeyler de bunlardan olsun.

Bazıları yasaklanan israf gerek yemek gerekse elbiselerde olan israfın tamamını kapsadığı fikrindedir. Bu, İkrime'den rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Şeybe ve başkası İbn Abbas'tan İsraf ve gurur hastalığı sana isabet etmedikçe istediğini ye, istediğini giy diye rivayet ettiler. İbn Abbas'tan Buhari de muallak olarak bu hadisi rivayet ediyor.

KUR'ANDA TIB İLMİ

El-Kermani'nin «el-Acaib»inde Hıristiyan bir doktor Vakıd oğlu Hüseyin oğlu Aliye :

— *Sizin kitabınızda tıp ilminden bir şey yoktur. Halbuki ilim ikidir : Bedenler ilmi, dinler ilmi»* dedi. Ona cevab olarak Ali şunları söyledi :

— *Cenab-ı Hakk, tıp ilminin tamamını kitabının yarım âyetinde derlemiştir.*

Hıristiyan doktor :

— *O yarım âyet hangisidir?*

Ali :

— O âyet *»Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz»* âyetidir.

Hıristiyan :

— *Sizin peygamberinizden de tıp hakkında hiçbir şey rivayet edilmemiştir.»*

Ali :

— Resûl-i Ekrem tıbbın tamamını az sözle ifade etmiştir.» dedi.

Hıristiyan :

— *O lafızlar (sözler) nelerdir?*

Ali :

— *Allah Resûlünün şu lafızlarıdır*

«Mide hastalığın evidir. Korunmak, perhiz, her tedavinin başıdır. Her bedene âdet edindiğini ver.»

Bunu dinleyen Hıristiyan tabib :

— *«Sizin kitabınız ve peygamberiniz, Calinos için herhangi bir tıp konusunu bırakmamıştır»* diyerek Kur'an ve Sünnetin faziletini itiraf etti.

Halbuki Ali bin Hüseyin'in Resûlüllah'a nisbet ettiği hadis, El Hars bin Kelde'nin kelamıdır. Bu da Arap tabibi idi. Bunun *Resûlüllah'a maledilmesi sıhhatlı değildir. İhya'da merfu olarak* şu hadis rivayet edilmiştir :

«Karnı doldurmak her hastalığın kökenidir. Perhiz her tedavinin aslıdır. Her beden neye alışmış ise ona alıştırınız, onu veriniz.»

Oysa İHYA'daki hadisleri tahriç eden El - Irakî, bu hadisin aslına rastlamadığını kaydediyor.

Şuabü'l-İman'da Beyhaki, İbn Cevzi'nin «Lakit'un-Menafi» adlı eserinden Ebu Hureyre'den merfu olarak *«Mide bedenin havzıdır. Damarlar mideye varırlar. Mide sıhhatlı oldu mu damarlar sıhhatı götürürler. Mide fesadata gitti mi damarlar hastalığı bedene götürürler»* diye rivayet etti.

Darekutni bu hadis hakkında «Resûlüllah'ın kelamında böyle bir şey bilmiyoruz» der. Bu ancak Abdülmelik Said bin Ebhurun kelamındandır» dedi.

Ed Durrul Mensur'da Süyûti, Hz. Aişe'den şu hadisi rivayet etti :

«Resul-i Ekrem benim odama geldi. Ben hasta idim. Resûlüllah bana :

— *«Ey Aişe! Korunmak ve perhiz tedavidir. Mide, hastalıkların evidir. Beden neye alışmış ise, ona alıştırınız. Ona onu veriniz»* dedi. Bu hadisin üzerinde konuşanları görmedim. Evet, İbn Esir'in nihayesinde gördüm ki, Âmr, El-Hars bin Kelde'den sordu :

— *Tedavi nedir?*

Cevab olarak :

Himye (sakınmak), perhiz, korunmak, dişleri sıkmaktır, dedi. Evet, sahih hadisler tıka basa yemenin aleyhindedirler. Onlar da, bütün ümmetin hikmete irşad edilmesi vardır.

(31) «Şüphesiz ki, Allah israf edenleri sevmez» onlara buğzeder. Onların fiillerine razı değildir. Bu cümle daha önceki âye-

tin nedeni mesabesindedir. Bu Âyet-i Celîle, ahkâmın tüm asıllarını derlemiştir: İBAHE, YASAK ve HELÂL'leri derlemiştir.

(32) « (Ey Habibim!» *De ki. Allah'ın kulları için çıkartmış olduğu süsünü kim haram kılmıştır?»* Bu âyetin izahı :

Yani Cenab-ı Hakk'ın kullarının menfaatı için pamuk gibi bitkilerden, ibrişim gibi hayvanlardan, yüzükler ve zırhlar gibi madenlerden, yün gibi yapraklardan yaratmış olduğu elbiseler için kim haramdır diyebilir. Hiç kimse diyemez. Bir de rızkın lezzetlileri için hiç kimse haramdır diyemez. Yemeklerin ve içeceklerin helâl olanlarına, (koyun eti, koyun yağı, koyun sütü gibi helâllara) kim haram diyebilir?

Bu âyetten elbiseler ve süs çeşitlerinde aslın mubah olduğuna istidlal etmişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın *«Kim haram eder?»* sorusunda, bunların haram olduğunu söyleyen bir kimseyi şiddetle kınamak ve reddetmek vardır.

İbn-Furs'tan naklediliyor :

Bu âyetle, ipeklinin ve ibrişimin erkekler için de helâl olduğuna dair istidlal etmiştir. Fakat altın, gümüş (1) ve ibrişimin haram olduğu hususunda varid olan nass olmasaydı, İbn-Furs'un nakli mümkün olurdu. Ve hakikaten bu âyetin umumunun altına girerdi. Fakat bu nass olduktan sonra, o nakil yanlıştır.

Rızkın tayyibeleri umumuna, lezzet veren ve iştah çeken bütün yiyecek ve içecek maddeleri dahil olur. Eşlerden ve güzel kokudan alınan lezzet de buna dahildir.

---

(1) Gümüşün erkeklere haram olması ancak kap ve kaşık gibi hususlardadır. Yoksa gümüş yüzüğü takmak sünnettir...

PEYGAMBERİMİZDEN NEFSİN VERDİĞİ VESVESELER HAKKINDA NAKLEDİLEN HADİS-İ ŞERİF

Osman bin Mez'un'dan rivayet ediliyor «*Resûlüllah'a vardım, nefsin konuşması* (yani nefisteki vesveseler) bana galib geldiler. *Ben yumurtalıklarımı çıkartıp kendimi iğdiş yapmak istiyorum!*» dedim. Cenab-ı Peygamber :

——«*Ey Osman, sakin ol. Şüphesiz benim ümmetimin iğdişleşmesi, oruç tutmaktır.*»

Osman :

— «*Ey Allah'ın Resûlü, nefsim bana ruhbaniyeti,* (tamamen ibadete dalmamı) *söylüyor*» dedi.

Cenab-ı Peygamber :

— « *Benim ümmetimin ruhbaniyeti camilerde namazı beklemek için oturmaktır*» buyurdu.

Osman :

— «*Benim nefsim, bana seyahat etmemi söylüyor*» dedi.

Hz. Peygamber :

— «*Benim ümmetimin seyahatı, gazaya, hacca ve umreye gitmektir*» buyurdu.

Osman :

— «*Benim nefsim, bana bütün malımı hibe etmemi söylüyor.*»

Cenab-ı Peygamber :

— «*En güzeli kendi nefsine ve çoluk çocuğuna malını sarfetmen, yetime ve miskine merhamet edip vermendir, öyle yapmak bütün malı hibe yapmaktan daha üstündür*» dedi.

Osman :

— *«Benim nefsim, bana, zevcem (eşim) olan Havle'yi boşamamı söylüyor.»*

Cenab-ı Peygamber :

— *«Benim ümmetim hakkında, Cenab-ı Hakk, haram kıldıklarından uzaklaşmalarını gerekli kılmıştır.»*

Osman :

— *«Benim nefsim bana Havle ile cinsi ilişkide bulunmamamı söylüyor.»*

Cenab-ı Peygamber :

— *«Şüphesiz ki, bir müslüman, ailesi veya cariyesiyle birleştiğinde, eğer o birleşmeden bir çocuk meydana gelmezse, o birleşmenin mükâfatı cennette bir cariyenin verilmesidir. Eğer ondan bir çocuk doğup babasından önce veya babasından sonra ölürse, o çocuk babası için göz aydınlığı olur ve kıyamet gününde sevinç olur. Eğer çocuk erginlik çağına ermezden önce ölürse, babası için şefaatçı olur ve kıyamet gününde babasına rahmet edilmesine vesile olur»* buyurdu.

Osman :

— *«Benim nefsim, bana et yememi söylüyor. (Et yemeyi yasaklamamı istiyor.) »*

Cenab-ı Peygamber :

— *«Ey Osman, yavaş ol, şüphesiz ki, ben eti bulduğum zaman yiyorum, Eğer Cenab-ı Hakk'ın her gün bana et yedirmesini istesem, Cenab-ı Hakk, onu da bana verecektir.»*

Osman :

— *«Benim nefsim, benden koku kullanmamamı istiyor.»*

Cenab-ı Peygamber :

— *«Ey Osman, yavaş ol. Şüphesiz ki, Cebrail, bana zaman zaman koku sürmeyi emretti ve cuma gününde kokuyu terketme dedi.»*

Resûlüllah daha sonra şunları söyledi :

— *«Ey Osman, benim sünnetimden yüz çevirme. Çünkü benim sünnetimden yüz çeviren, tevbe etmezden önce ölürse, melekler onun yüzünü benim havzımdan çevirirler.»*

Bu hadisi şerif, delalet eder ki, Şeriat-i Muhammediye kâmildir, ziynetin her çeşidinin mubah olduğuna delalet eder. Haramlılığı veya yasaklılığı hakkında özel bir delil gelmeyen her şeye, izin verir. İşte bunun için, biz hepsini *«De ki : Allah'ın kulları için çıkartmış olduğu ziyneti kim haram kılmıştır?»* âyetinin umumuna dahil ettik.

İkinci mesele :

Bu âyet gerektirir ki, insanın süs olarak kullandığı her şeyin helâl olması vacib olsun. İnsanın lezzet aldığı her şeyin de helâl olması gerekli bulunsun. İşte bu âyet bütün menfaatlerin helâl olmasını gerektirir. Bu, şeriatın tamamında itibar edilir bir kaidedir. Çünkü her hadise oluştu mu, menfaat ve zarar orada ya yüzde yüzdür ya yüzde ellinin üstündedir. Ya zarar ile menfaat orada eşittirler veya zarar ile menfaat ikisi birden orada yoktur İkinci ve altıncı kısımlarda olanı, olduğu gibi bırakmaya hükmetmek vacibtir. Eğer menfaat yüzde yüz ise, mutlaka hükmetmek vacibdir. Çünkü bu âyet bunu gerektirir. Eğer menfaat yüzde ellinin üstünde, zarar yüzde ellinin altında ise, benzer benzer ile karşılaştırılır, fazla kalan yüzde yüz menfaat olur. Böylece yüz-

de yüz menfaatlı olan hâdiseye iltihak etmiş olur. Eğer zarar yüzde yüz ise, onu terketmek yüzde yüz menfaat demektir. Bu da birinci kısma iltihak etmektir. Eğer zarar yüzde ellinin üstünde ise, fazla kalan miktar katıksız zarar olarak kalmış oluyor. Onu terketmek katıksız menfaat oluyor. İşte bu yoldan, bu Âyet-i Celîle, helâl ve haramlık konusunda sonsuz hükümlere delalet edici oluyor. Sonra eğer herhangi bir hadisede katıksız bir nass görürsek orada menfaatta helâl olmaya hükmederiz. Zararda haram olmaya hükmederiz. Bu yoldan nihayetsiz olan hükümlerin tamamı nassın altına girmiş oluyor.

Sonra kıyası nefyedip *«kıyas yoktur»* diyenler demişlerdir: Eğer kıyasla Allah'a kulluk yaparsak, bu kıyasın hükmü, genel nassın hükmüne muvafık olacaksa o vakit kıyas zayi olur. Çünkü bu nass, kıyassız olarak bu hükmü getirmiştir. Genel nassa muhalif olursa böylece bu kıyas, bu nassın umumunu tahsis etmiş oluyor. Böylece de bu kıyas, reddedilmiş oluyor. Çünkü nass ile amel etmek, kıyas ile amel etmekten daha iyidir.

Demişler ki; *«İşte bu yoldan Kur'an tek başına şeriatın bütün ahkâmlarının beyanını yerine getirmiş oluyor. Kur'an ile beraber başka bir yola ihtiyaç yoktur.»*

İşte bu *«Kur'an, tek başına bütün hâdiselerin beyanını yapmaya kâfidir»* diyenin sözünü, (görüşünü) takrir etmektir. Allah hakikatı daha iyi bilir.

«SÜS» DÜNYA HAYATINDA BÜTÜN İNSANLAR İÇİN, AHİRETTE İSE SADECE MÜ'MİNLER İÇİNDİR

(32) *«De ki: o ziynet, dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet gününde ise halisen (sadece) onlara mahsusdur»* âyetinde iki mesele vardır:

Birincisi : âyetin tefsiridir. O da; ziynet dünya hayatında sadece iman edenlere mahsus değildir. Müşrikler de, onlarla ziynette ortaktırlar. Kıyamet gününde ise, sadece onlara verilecektir. Hiç kimse onlarla ortak olamazlar.

Eğer denilirse; *«Niçin, Cenab-ı Hakk, hem dünyada iman edenler içindir, hem de başkaları içindir demiştir?»*

Cevab olarak deriz *«Bu âyetten anlaşılıyor ki, esasında ziynet iman edenler için yaratılmıştır, kâfirler ise onlara tâbi' olarak onu kullanıyorlar.»* Nitekim Cenab-ı Hakk :

«Kim ki küfre kayarsa, ona az bir meta' verir, sonra onu ateşin azabına mecbur ederiz.» [Lukman : 24] buyuruyor.

Hülasa şudur : Bu tabir, bu nimetlerin, ancak kıyamet günün de zahmet ve zorluklardan tasfiye olunacaklarına dünyada ise, bunların bulanık ve karışık olduklarına dikkati çekti..

(33) *«De ki . Rabbim ancak fahişelerin (çirkin ve fenalıkların) gerek görüneni, gerek gizlisini, günâhı, haksız olan zulmü, Allah'ın indirdiği bir sultan olmaksızın Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'ın kesesinden bilmediğinizi söylemenizi* (uydurmanızı) *haram kıldı...»*

Bu Âyet-i Celîlenin Rivayet ve Dirayet tefsirleri :

Bu âyetteki «FEVAHİŞ» kelimesi, «Fahişe»nin çoğuludur. Fahişe, çok çirkin ve hududu aşan söz veya fiil demektir.

Hatibi Şerbini, «Es-Sıracu'l-Münir» adlı tefsirinde «Fevahişi kebair (büyük) günâhlarla tefsir ediyor ve devamla «kebire (büyük) günâh, o günahtır ki Cenab-ı Hakk onu işleyeni lanetle veya gazabla tehdid eder. Zina gibi. Zira zina edenlere âyet ve hadislerde lanet edilmiştir. Ve gazab da edilecektir. Çünkü zinanın açık-

ta olanını da gizli olanını da Allah haram kılmıştır. Ve Allah, «ism'i» de (küçük günâhları da) haram kılmıştır. Küçük günâhlar, büyük günahlardan başka olan günâhlardır. Mesela: Ecnebi bir kadının bedenine bakmak küçük günâhdandır. Allah, insanlara zulmetmeyi de insanlara karşı böbürlenmeyi de haram kılmıştır. Bu, kebair (büyük) günâhlar kısmına dahil olmasına rağmen bundan kaçınmak için ikinci kez Cenab-ı Hakk, zikretmiştir. Yani bunun büyük günâhlardan olmasını mübalağalı bir şekilde belirtmek için zikretmiştir. Haksız olarak zulüm yapmayı haram kılmıştır ve Allah'tan hakkında herhangi bir hüccet gelmeyen bir şeyi ortak koşmamızı da, Allah haram kılmıştır. Bu Âyet-i Celîle müşriklerle alay etmektedir. Burhansız (delilsiz) bir şeyi ileri sürmenin haramlığı konusunda insanları uyarmaktır. Ve Allah, bilmediğinizi Allah'ın kesesinden uydurmanızı da haram kılmıştır. Yani Cenab-ı Hakkın haram kılmadığı bir şeye haram demeniz, veya başka bir konuda Allah'ın kesesinden ahkâm kesmenizi de haram kılmıştır (1).

Hülasa olarak âyetin manası şudur: «Ey Muhammed, şu elbiselerinden soyunup çırılçıplak Kâbe'yi tavaf eden ve şu helâlleri haram kılan müşriklere söyle; Allah bunları haram kılmamıştır, siz niçin haram kılıyorsunuz? Belki Allah, kulları için onları helâl ve lezzetli kılmıştır. Onlara de ki, Rabbim fiiller ve sözlerin fahişelerinin (çirkinliklerinin) gizlisini de açığını da haram kılmıştır.»

Abdullah bin Mes'ud tarikiyle gelmiştir:

Allah'ın Resûlü buyurdular: «Allahtan daha gayretli hiç kimse tasavvur edilemez. İşte bu sonsuz gayretinden dolayı Cenab-ı Hakk fahişelerin (çirkinliklerin) açıkta işlenenlerini de, gizlide işlenenleri de haram kılmıştır. Ve hiç kimse yoktur ki, Allah'dan

(1) Bkz. Es-Siracü'l-Münir, c. 1 s. 472-473, Beyrut, Bilâtarih.

daha fazla övülmeyi sevsin. Bunun için Cenab-ı Hakk, kendi zatını methederek övmüştür.»

«FAHİŞE» kelimesi ile «İSM» kelimesi arasındaki fark hususunda ihtilaf edilmiştir! Daha önce naklettiğimiz gibi, bazı müfessirler; «Fahişeler, büyük günâhlar demektir, çünkü onların çirkinlikleri çoktur ve haddi aşmıştır «İSM» ise, küçük günâhlardan ibarettir. Yani Allah hem büyük günâhları hem de küçük günâhları haram kılmıştır» dedi.

Bazıları da, «Fahişe, haddi (cezayı) gerektiren günâhlardır. İsim ise, haddi gerektirmeyen günahlardır» demişlerdir. Fakat bu iki görüşe de şu şekilde itiraz edilmiştir : İsm kelimesi lûgatta günâh demektir. Günâh tâbirine büyükler de küçükler de girmiş oluyor.

Bazıları da; «Fahişe, büyük günâhın adıdır 'İsm' kelimesi ise, mutlaka günâh demektir, isterse büyük, isterse küçük olsun» dedi. Bu görüşe göre, âyetin faydası şu : Cenab-ı Hakk, büyük günâhı haram kıldıktan sonra, mutlak günâhı da ister büyük ister küçük olsun haram olduğunu «İSM» kelimesiyle ilân etti ki, herhangi bir kimse *«Haramlık ancak büyük günâhlara mahsustur»* kanaatine kapılmasın.

Bazıları da «Fahişe kelimesi, her ne kadar lûgata göre çirkinliği hududu aşan bir günâha deniliyorsa da fakat örfen zinaya tahsis edilmiştir. Çünkü Fahiş kelimesi mutlak (kayıtsız) olarak zikredildiği zaman insan ondan zinayı anlamış oluyor. Öyleyse, fahişeyi burada zina üzerine hamletmek gerekiyor. İSM kelimesi ise, bazı müfessirlere göre şarabın adlarındandır. Hasan ve Ata bunu söylemişlerdir.

El Cevheri de Sabah'ında «Şaraba bazan isim denilmektedir» diyor ve şairin *«İsm içtim, aklım kayboluncaya kadar. İşte ism böylece akılları gidericidir.»* şiiriyle istidlal ediyor ve İbn

Seyyidihi « (El - Muhkem) adlı eserin sahibi, *«Benim katımda şaraba «İSM» demek sahihtir. Çünkü şarabın içilmesi, günâh manasına gelen isimdir.»* dedi. İşte böylece Fevahiş ile «İSM» kelimelerinin arasındaki fark ortaya çıkmış oluyor.

Tefsir alimlerinden Ebu Bekr el-Enbari, şaraba İSİM demeyi inkâr etmiştir, böyle bir şey yoktur, demiştir. Çünkü ne cahiliyette, ne de İslâmda, Araplar hiçbir zaman şaraba İSM dememişlerdir. Fakat şarab da İSM kelimesinin manasının umumuna dahil olabilir. Çünkü Cenab-ı Hakk :

«De ki, onlardaki, 'İSM' (günah) daha büyüktür.» [Bakara : 219] buyurmuştur (1).

Es-Süddi : *« 'İSM' günâh demektir. 'BAĞİ' ise halka haksız yere zûlmetmek demektir»* dedi.

Mücahid, *«İSM, bütün günâhları kapsamaktadır»* ve Cenab-ı Hakk, bâği'nin zulmünün kendi nefsine dönüşeceği haberini veriyor dedi. Mücahidin bu tefsirinin hülasası şudur: İSM, failin zatiyle ilgili hatalar, Bağyi failin zatını aşıp halka varan zulümdür. Böylece Cenab-ı Hakk iki sınıfı da haram kıldı (2).

Bu Âyet-i Celîle, akaid hususunda taklidin caiz olduğunu savunan görüşün bâtıl olduğuna en kuvvetli delillerden biridir (3).

(34) *«Her ümmetin bir eceli vardır. Öyleyse onların ecelleri geldiğinde ne bir saat geri verilir, ne de bir saat ileri alınır...»*

Bu âyet hakkında gelen tefsiri bir'Rivaye ve tefsiri bid'Diraye :

İbn Abbas, Hasan ve Mukatil, bu âyetin manası şudur : «Ce-

(1) Bkz. El-Hazin, c. 2, s. 544-545, Amire, İstanbul, 1378.
(2) Bkz. İbn Kesir, c. 3, s. 163, Darül Endülüs, Beyrut, Bilâtarih.
(3) Bkz. Fahreddin Razi, Tefsiri Kebir, c. 4, s. 297, Amire, İstanbul.

nab-ı Hakk, her ümmete mühlet verdi. Yani peygamberlerini yalanlayan her ümmete belli bir vakte kadar mühlet vermiştir. Onlar o vakte yetişinceye kadar Allah onlara azab göndermez. Köklerini kazıyacak azaba müstahak olduklarında ve o vakit geldiğinde Cenab-ı Hakk, yüzde yüz o azabı indirecektir» dediler. Bazı müfessirler «Bu ecelden maksad, ömürdür. O ecel bitip (kemale erdi mi) artık onda geri verdirmek veya ileri aldırmak imkânı yoktur» demişlerdir.

Birinci görüş, daha evlâdır. Çünkü Cenab-ı Hakk, «*Her ümmet için*» demiş, «*Her ferd için*» dememiştir. İkinci tefsire göre, Cenab-ı Hakk, niçin her ümmet için demiş de, her ferd için dememiştir? Çünkü ümmet cemaat demektir, her zamanda Cemaatleri oluşturanların hallerinin birbirine yakın olduğu da malûmdur. Bir de, ümmetin burada zikredilmesi tehdid konusunda daha mübalağalı olur. Bir de, birinci görüşe bakılırsa, ne kadar ümmet yaratılmışsa ,her ümmetin belli bir vakti vardır. O vakitte köklerini kazıyacak azab inecektir. Halbuki durum (mutlaka) böyle değildir. Çünkü bizim ümmetimiz (yani Ümmeti Muhammed)in kökü kazınmayacaktır (1).

Burada «*geri verdirmez ve ileri aldırmaz*»dan maksad, Ceneb-ı Hakk, bu şekilde haber vermiştir. Yoksa «*Allah, buna kadir değildir*» demek değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk, her şeye kadirdir.

(35) «*Ey Ademoğulları, size içinizden âyetlerimi anlatan* peygamber geldiğinde ittika edip ıslahı hal edenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar...»

Bu âyet hakkında gelen tefsirler :

Cenab-ı Hakk, bu âyette çoğul olarak «RÜSÜL» kelimesini

(1) Bkz Fahri Razi, Cild 4, Sayfa 298, Amire, İstanbul.

getirdi. Fakat murad, Hz. Muhammed'dir. O halde böyle bir tabiri kollamanın nedeni, peygamberlerin sonuncusu oluşundan ileri geliyor. Ve bütün halka peygamber olarak gönderilmesinden kaynaklanıyor. Ta'zim kabilinden çoğul tabiri ile Cenab-ı Hakk, onu zikretti. Bu tevile binaen *«Ey Ademoğulları»*ndan maksad, ilk etabta Mekke ve etrafındakilerdir.

Bazı müfessirler *«Bütün peygamberler burada kastedilmiştir»* demişlerdir ve buna binaen de hitab, bütün Ademoğullarınadır. *«Sizden olmasını»* söylemesi, yani sizin cinsinizden ve sizin gibi Adem zürriyetindendir demesi şundan ileri geliyor: Peygamberler, onların cinsinden oldu mu, Allah'ın huzurunda özürleri daha azalıyor. Aleyhlerinde daha sabit bir delil oluyor. Çünkü onlar peygamberi tanır ve onun durumlarını bilirler. Onlara kudretinin üstünde veya benzerlerinin kudretinden üstün olan bir vahyi peygamber getirdiğinde, bilmiş olurlar ki, bu getirdiği dava peygamber için bir mucizedir ve ona muhalefet edenlerin aleyhinde bir delildir.

Şeyhu'l-İslâm Ebu's-Suud Efendi, *«Bu şart cümlesinden anlaşılıyor ki, peygamberleri göndermek caiz (mümkün) bir emirdir. Aklen vacib değildir. Yani Allah (C.C.) peygamberleri göndermeye mecbur değildir»* diyor (2).

(35) *«O peygamberler, size benim ahkâmımı ve nizamlarımı beyan ederler.»* Yani kitabımı okurlar, ahkamımın delillerini belirtirler. Kim ki, şirkten ve peygambere muhalefet etmekten kaçınırsa, peygamberin kendisine getirmiş olduğu emri, (amelini) yerine getirirse, bana kulluk yapmaya yapışıp masiyetten uzaklaşırsa ve yasaklarımı gözetirse, başkalarının korkmakta olduğu kıyamet gününde onlar için korku yoktur. Onlar dünyada terketmiş oldukları nesnelerden dolayı da üzülmezler.

(2) Bkz. Ebu's-Suud, c. 4, s. 299, Amire, İstanbul. (Fahri Razi Kenarı)

(36) *«Âyetlerimizi yalanlayanlar, onlara iman etmekten böbürlenenler var ya, işte onlar ateşin arkadaşlarıdırlar, onlar ateşte kalıcıdırlar...»*

Bu âyet hakkında gelen bir'Rivaye ve bid'Diraye tefsirler :

Yani âyetlerimizi inkâr eden ve peygamberlerimizi yalanlayan ve o âyetlere ve o peygamberlerin getirdiklerine iman etmek hususunda böbürlenenler var ya, işte, o buğzedilen sıfatlarla muttasıf olanlar, ateşin arkadaşlarıdırlar. İşte onlar ateşte ebedîdirler. (Yani hiçbir zaman ateşten çıkmazlar.)

Hakaik ulemasının bir kısmı, bu Âyet-i Celîleye yapışarak «Müslümanların namaz kılan fasıkları, ateşte ebedî kalamazlar. Çünkü Cenab-ı Hakk bu âyette *«Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar,* onları kabul etmekten böbürlenenler, ateşte ebedî kalıcıdırlar» buyuruyor.

Âyetteki «HÜM» kelimesi, hasrı *«ancak onlar»* manasını ifade eder. Yalanlama sıfatına ve bu böbürlenme niteliğine sahib olmayan kimselerin ateşte ebedî kalmayacağını gerektirir (1).

(37) *«Acaba Allah'ın kesesinden yalandan iftira uyduran ve âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır?..»*

Bu âyet hakkında gelen tefsirler :

Acaba Allah'ın demediğini, Allaha isnad etmek veya Allah'ın yaratıklarından birisini getirip Allah'a ortak koşmak suretiyle veya Allah'ın, kulu ve Resulü olan Muhammed'e indirmiş olduğu Kur'an-ı yalanlamak suretiyle zulmedenin zulmünden daha büyük bir zulüm işleyen var mıdır? İşte bu niteliklere sahib olanlar var ya, onlara levhi mahfuzda yazılmış ve onlar için takdir edilmişten payları onlara dokunacaktır.

(1) Bkz. Fahri Razi, c. 4, s. 300, Amire, İstanbul.

Bu âyetteki «PAY» hususunda iki görüş vardır:

«Bundan maksad, levhil mahfuzda onlar için belirtilen azabtır» demişlerdir. Sonra bu hususda da ihtilaf etmişlerdir.

Hasan Basri ve Süddi, *«onlar için azabtan yazılan, yüzün kararmasından ve gözlerin donup kalmasından takdir edilen, onlara isabet edecektir»* demişlerdir.

İbn Abbas'dan rivayet ediliyor:

«Allah'a yalan isnad edenlerin yüzü kömürden daha siyah olacaktır.»

Zeccac *«Buradaki paydan maksad, 'alev alev yanan bir ateşten sizi korkuttum'* [Leyl: 14] âyetinde belirtilen azabdır» demiştir. *«Hatırla o zamanı ki, boyunlarında bukâğılar vardır»* [Gafir: 71] âyetinde belirtilen azabtır. İşte bu şeyler onların kitabtan nasibleridir. Günâhları nisbetinde, küfürdeki ilerlemeleri oranında onlara verilecektir.

«Kitabta zikredilen nasibten maksad, azabın ötesinde bir şeydir» denildikten sonra bu hususta ihtilaf edilmiştir. İbni Abbas, Mücahid, Said bin Cübeyr ve Atiyye, *«Bu nasibten maksad, saadet veya şekavettir»* diyorlar.

İbn Abbas'ın başka bir rivayetinde *«Onların aleyhinde yazılan amellerdir.»*

Başka bir rivayetinde *«Kim ki, hayrı işlerse, onunla mükâfatlandırılır, kim ki, bir şerri işlerse, onunla cezalandırılır»* demiştir.

Katade, *«işlemiş oldukları amellerinin cezasıdır»* demiştir.

Bazıları da *«Âyetin manası; kitabta onlara vaadedilen hayır*

ve şerden onların nasibleri onlara isabet edecektir» demişlerdir. Bu görüş, Mücahidin ve Dahhak'ın görüşüdür. Ve aynı zamanda İbn Abbas'tan da böyle rivayet edilmiştir.

Rebi' bin Enes; *«kitabta rızıktan onlar için ne yazılmışsa, onlara isabet edecektir»* şeklinde tefsir etmiştir.

Muhammed bin Ka'b el-Kurezi, *«Onun rızkı ve ömrü ona isabet edecektir»* demiştir.

İbnü Zeyd, *«kitabtan onların ameller, rızıklar ve ömürlerinden olan onlara isabet edecektir. Bu bittikten sonra elçilerimiz onlara gelip canlarını kabzedecektir»* diyor.

Taberi, bu son görüşü tashih ederek demiştir ki, Cenab-ı Hakk, *«Bunun arkasından elçilerimiz onlara gelip ruhlarını aldığında Allah'tan başka çağırdıklarınız nerededir»* derler. *«Onlar (putlar), bizden kaçtı, uzaklaştı dediler. Nefisleri aleyhine kâfirlerden olduklarına dair şahitlik ettiler,»* denilmektedir. Böylece ortaya çıktı ki, onlara isabet eden, dünyada onlar için takdir edilendir. Bu bittikten sonra elçiler gelip ruhlarını alırlar.

İmam Fahreddin Razi, *«Bu pay meselesindeki ihtilaf, pay kelimesinin bütün bu manaları içermesinden ileri geliyor»* dedi. Bazı müdekkikler, *«pay kelimesini ömür ve rızık üzerine hamletmek daha uygundur»* diyorlar. Çünkü Cenab-ı Hakk, onların küfür hususunda o büyük ve tehlikeli noktaya geldiklerini beyan ettikten sonra onlara yazılmış rızıkla ömrün verilmesine herhangi bir engel yoktur .Bu da Allahtan gelen bir fazilettir. Tâ ki onlar ıslah ve tevbe etme imkânını bulsunlar» buyurdu.

Onlara (yani Allah'ın kesesinden yalan uyduranlara, peygamberleri yalanlayanlara) ölüm meleği ve yardımcıları geldiğinde, ruhlarını kabzetmek için hazır olduklarında, ömürlerinin son noktasında elçiler kendilerinden soruyorlar :

— *Allahtan başka çağırmakta olduğunuz* (putlar), *ortaklar nerede?*

Bu sual, kınamak, kulaklarını çınlatmak ve onları susturmak için olan bir sualdir. Yoksa malûmat sahibi olmak için sorulan bir sual değildir.

Âyetin manası : *«Allah'tan başka kulluk yaptığınız nesneler nerede, onları çağırınız ki sizden ölümü ve sizin başınıza geleni uzaklaştırsınlar.»*

Bazı müfessirler, «bu sual, ahirette olur» demişler. Bu tefsire binaen âyetin manası; «Bizim elçilerimiz (azab melekleri), onlara gelip, onları ateşe haşredecekleri anda, «Allah'a ortak koştuğunuz mabudlarınız veya ibadet etmekte olduğunuz velileriniz nerede? Onları çağırınız ki, sizden Allah'ın gelen emrini uzaklaştırsınlar? Kâfirler o elçilere cevab olarak derler ki :

— *Onlar bâtıl oldular. Bizden uzaklaştırıldılar. Onlara muhtaç olduğumuz bir çağda bizi bıraktılar. Bize hiçbir faydaları dokunmadı.*

Böylece nefislerinin üzerinde kâfir olduklarına dair şahitlik ettiler. Cenab-ı Hakk, «Bu kâfirler, azabı gördüklerinde Allah'ın vahdaniyetini inkâr edici olduklarına dair şahitlik ettiler ve nefislerinin aleyhinde bu itirafta bulundular» diyor.

Bilmiş ol ki, âyete getirilen bütün tefsirlere binaen âyetten maksad, kâfirleri küfürden uzaklaştırmaktır. Çünkü bu durumları zikretmek suretiyle meydana gelen tehdid ve korku, akıllı bir kimseyi engin bir düşünceye, istidlal etmeye ve inançda taklid etmekten son derece kaçınmaya davet ediyor.

قَالَ ادْخُلُوا فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ
الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِ ۭ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ اُخْتَهَا ۭ حَتّٰٓى اِذَا
ادَّارَكُوْا فِيْهَا جَمِيْعًا ۙ قَالَتْ اُخْرٰىهُمْ لِاُوْلٰىهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَاۗءِ
اَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۭ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ
وَّلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ ۝٣٨ وَقَالَتْ اُوْلٰىهُمْ لِاُخْرٰىهُمْ فَمَا كَانَ
لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ۝٣٩
اِنَّ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ
السَّمَاۗءِ وَلَا يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِيْ سَمِّ الْخِيَاطِ ۭ
وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِيْنَ ۝٤٠ لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَّمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۭ
وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ۝٤١ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ ۡ اُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيْهَا
خٰلِدُوْنَ ۝٤٢ وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ تَجْرِيْ مِنْ
تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ ۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰىنَا لِهٰذَا ۫ وَمَا كُنَّا
لِنَهْتَدِيَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ ۚ لَقَدْ جَاۗءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۭ
وَنُوْدُوْٓا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٤٣

(38) Allah onlara: «İnsan ve cinden olan ve sizden önce geçen ümmetlerle ateşe giriniz» dedi. Herhangi bir ümmet ateşe girdikçe kardeşine lanet eder. Hepsi ateşte bir araya gelince onların sonuncusu önce geçenler için, «Ey Rabbimiz! İşte bunlar bizi saptırdılar. Bunlara ateşten katmerli azab ver,» derler. Allah, «Her birisine katmerli azab vardır, fakat siz bilemezsiniz» dedi...»

(39) «Öndekiler kendilerinden sonra gelenlere: «Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Hemen kazandığınızdan dolayı azabı tadın» derler.»

(40) «Kuşkusuz ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara iman etmekten kaçınıp böbürlenenlere gök kapıları açılmaz. Deve iğne deliğinden geçmedikçe, cennete girmezler. İşte böylece mücrimleri cezalandırırız.»

(41) «Onlar için cehennemde döşekler ve üstlerinde yorganlar vardır. İşte böylece zalimleri cezalandırırız.»

(42) «İman edip salih amelde bulunanlara, ancak gücünün yettiğini yükleriz. İşte onlar cennetliktirler. Onlar orada sonsuza dek kalıcıdırlar.»

(43) «Biz onların göğüslerinde bulunan kini çıkarırız. Altlarından nehirler akar. Onlar «Bizi buna hidayet eden Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bizi hidayet etmeseydi, biz buna (doğruya) erişemezdik. Kuşkusuz Rabbimizin elçileri hak ve gerçek ile geldiler» derler. «İşte bu amelleriniz sayesinde elde ettiğiniz o cennettir» diye seslenilir.»

(38) *«Allah onlara : İnsan ve cinden olan ve sizden önce geçen ümmetlerle ateşe giriniz dedi. .»* Bu âyetle ilgili tefsir ·

Her ümmet ateşe girdikçe kendi dininden ve milletinden olan diğer ümmete lanet ediyor.

Süddi, *«Bir dinin ehli ateşe girdikçe o din hususunda arkadaşları olanlara lanet okuyorlar.»* Yani müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hıristiyanlar Hıristiyanlara, Sabiinler Sabiinlere ve Mecusiler Mecusilere lanet okur. Yani bir gurup diğerine suçu atar ve böylece aralarında lanetleşme olur. Bu durum, hepsi ateşte bir araya gelinceye kadar devam eder. Yani bir kısmı gelip diğerine yetişinceye ve ateşte istikrar buluncaya kadar devam eder.

En son gelenler en önce gelenler için : *«Ey Rabbimiz, bunlar bizi saptırdılar»* derler.

İbn Abbas, *«yani her ümmetin son gelenleri o ümmetin önce girenlerinden ötürü;*

— *Ey Rabbimiz, bunlar bizi saptırdılar»* derler.

Süddi, «Ahir zamanda olan sonuncuları, o dini onlara o biçimde takdim eden öncüleri için;

— *Ey Rabbimiz, bunlar bizi saptırdılar, derler»* dedi.

Mukatil, «Ateşe en son girenleri daha önce girenlere tâbi'dirler, yani başlar daha önce, tâbi'leri daha sonra gelirler ve tâbi'ler, başlar için: *«Ey Rabbimiz, bizi saptıran bunlardır»* derler. Yani ey Rabbimiz, bu önderlerle başlar, bizi hidayetten saptırdılar, şeytanın kulluğunu bize süslü gösterdiler, derler. Öyleyse onlara ateşten katmerli azab ver. Yani azabları kat kat olsun, demektir» dedi.

Ebu Ubeyde, «Âyetteki «Dİ'FEN» kelimesi, bir şeyin bir benzerini üzerine arttırmak demektir. Yani bir katını daha fazlalaştır demektir» dedi.

El Ezheri, «Ebu Ubeyde'nin bu yorumu, halkın mecazı kelamlarında kullandığıdır. Allah'ın kitabına gelince, o apaçık bir dille gelmiştir. Onun tefsiri Arap kelamının konusuna dönüştürülür. «Dİ'FEN» kelimesi, Arap kelamında artan demektir. İki misli olmak üzerinde durmaz, yüz misli de olabilir. Arap kelamında, bu onun «Dİ'FİDİR» denir. Yani iki mislidir, üç mislidir, daha fazlasıdır, demektir. Çünkü «Dİ'F» esasında artış demektir. Herhangi bir noktada duracak artış değildir. «Dİ'FEN»in tefsirinde en uygunu, on mislini arttırmak ve kılmaktır. Binaenaleyh «Dİ'FEN» in en azı, bir misli, artırmaktır. En fazlasının ise hududu yoktur.

Zeccac; bu âyetin tefsirinde *«onlara katmerleştirilmiş azab ver»* şeklinde demiştir. Çünkü Arap kelamında Dİ'F kelimesi, iki çeşitte kullanılmıştır :

a) Misil (denk) manasında kullanılmıştır,

b) Bir de artırmak manasında kullanılmıştır, dedi.

Cenab-ı Hakk, onlara cevaben *«Her birisine katmerleştirilmiş azab vardır»* buyurur. Yani daha önce cehenneme girenlerinize de ve daha önce bu bâtıl dinin başında gelenlere de, daha sonra gelenlere de katmerli azab var. Yani izleyene de, katmerli azab var, izlenilene de... Çünkü iki sınıf da küfre girmişlerdir. Ama Allah'

ın her gurub için hazırlamış olduğu azabı siz bilemezsiniz. Veya her gurub, diğer guruba hazırlanan azabı bilemez.

Küfürde öncüler (yani önderler) izleyicileri için, *«Sizin, bizim üzerimizde bir fazlalığınız yoktur.»* Yani biz sapıklığa gittiğimiz gibi, siz de sapıklığa gittiniz. Biz kâfirliğe kaydığımız gibi, siz de kaydınız.

Bazı müfessirler âyetin tefsirinde şunu söylemişlerdir :

Dünyada geçen her ümmet, kendilerinden sonra gelen izleyicilerine gelip de yollarında devam eden etbalarına, «Sizin bizim üzerimizde herhangi bir fazlalığınız yoktur. Sizin küfrünüzden ötürü Allah'ın azabından bize isabet edeni bildiniz. Allah'a karşı isyanımızdan dolayı başımıza geleni bildiniz. Peygamberler bu hususu size getirip sizi uyardılar. Buna rağmen siz sapıklıktan ve küfrünüzden dönüş yapmadınız. Öyleyse azabı tadınız» derler!..

Bu cümle, muhtemel ki, önderlerin, etbalarına söylemiş olduğu bir cümle olsun. Muhtemel ki, ilk ümmetin son ümmete söylemiş olduğu bir cümle olsun. Muhtemel ki bu söz Cenab-ı Hakk'ın sözü olsun. Yani Allah hepsine birden, *«azabı tadınız»* diyor ve bunun nedeni de daha önce kazanmış olduğunuz pis amelleriniz ve kâfirliğinizdir.

(40) *«Kuşkusuz âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara iman etmekten kaçınıp böbürlenenlere gök kapıları açılmaz...»*

Bu âyet hakkında gelen tefsirler :

«Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar»dan maksad, tevhid delillerini, Allah'ı birleyen hüccetleri yalanlayan ve onlara inanmayan, Allah'ın peygamberlerine uymayan kimselerdir. Onlar bu âyetlere iman etmek hususunda böbürlenirler. Onları tasdik etmezler

ve onlara baş eğmezler. O âyetlerin istediği şekilde amel etmekten de böbürlenirler. İşte bunlara gök kapıları açılmaz. Yani bunların ruhları cesedlerinden çıkınca, gök kapıları açılmaz ki, o ruh yücelip Allah'ın huzuruna varsın. Onlar hayatta iken de sözlerinden ve amellerinden dolayı gök kapıları açılmaz. Duaları için gök kapıları açılmaz. Çünkü onların hem ruhları, hem sözleri, hem amelleri habis (pis) tir. Allah'ın huzuruna ancak tayyib kelimeler yükselip gider. Salih ameller yükselip gider.

İbn Abbas, *«göklerin kapıları kâfirlerin ruhları için açılmaz, fakat mü'minlerin ruhları için açılır»* dedi.

Başka bir rivayette İbn Abbas; *«Onların sözleri ve amelleri yükselip Allah'ın huzuruna gitmez»* dedi.

İbn Cüreyc, *«Göklerin kapıları ne onların amellerine ve ne de ruhlarına açılmaz»* dedi.

İbn Cerir, Taberi, Berra bin Azib tarikiyle Allah'ın Resûlünden rivayet etti :

Peygamber, facir bir kimsenin ruhunun kabzedilmesini ve onun yükseltilip göğe götürülmesini zikrederken şunları söyledi :

«Melekler onu yükseltip götürürler. O, melek gurublarının hangisinin yanından geçerse, o gurublar, *«Bu habis (pis) ruh nedir?»* diye onun pis kokusundan şikâyet ederler. Getirenler, onun dünyadaki en çirkin isimlerini anarak *«Filanın ruhudur»* derler. Bu ruhu, göklere götürünceye kadar durum böyledir. Göklerin açılmasını isterler, gök de onlara açılmaz.»

Peygamber bunu dedikten sonra, *«onlar için göğün kapıları açılmaz, deve iğnenin deliğinden geçmedikçe onlar cennete girmez»* âyetini okudu.

Bazı müfessirlere göre, âyetin manası şöyledir: Onlar için gök kapıları açılmaz, yani onların üzerine bereket ve hayır inmez. Çünkü bereket ve hayır ancak gökten (yücelikten) iner, gök kapıları onlar için açılmayınca onlar üzerine hayır, bereket ve rahmetten bir şey inmez, demektir.

(40) *«DEVE İĞNE DELİĞİNDEN GEÇMEDİKÇE CENNETE GİRMEZLER...»*

Bu Âyet-i Celîlede bütün canlıların arasından deve seçilmiştir.

Çünkü Kur'an'ın ilk muhatabları olan Araplar katında en büyük hayvan deve idi. Bir de iğnenin deliği zikredilmiş, çünkü o da deliklerin en darıdır. Devenin o büyük vücuduna rağmen o daracık iğne deliğinden geçmesi muhaldir. Öyleyse kâfirlerin de cennete girmeleri muhaldir. Cenab-ı Hakk, onların cennete girmelerini bu şarta bağladı. Bu şartın oluşu muhal olduğundan dolayı, bu şarta bağlanan meşrut (onların cennete girmeleri) da muhal oldu. Böylece sabit oldu ki kâfirin cennete girmesi yüzde yüz yasaktır ve kesinlikle olmaz.

Bu âyetin tefsirinde Fahri Razî şunu ileri sürüyor :

Tenasuha hükmedenler, tenasuhun oluşuna dair bu âyetle istidlal ederek dediler : «Ruhlar beşerin cesedlerindeyken isyan ettiler ve günâha kaydılar. O bedenlerin ölümünden sonra başka bedenlere geçiriliyorlar. Böylece azabta devam ederler. Tâ ki devenin bedeninden, iğnenin deliğinden geçen kurtçuğun bedenine intikal edinceye kadar, böyle devam ederler. Böyle olduktan sonra o günâhlardan da, isyanlardan da tertemiz olur. o zaman cennete girer, ebedî saadete varırlar!»

Fakat bilmiş ol ki, tenasuh bâtıldır. Bu istidlal da zayıftır. Allah daha iyisini bilir (1).

(1) Bkz. Fahri Razi, c. 4, s. 305, Amire, İstanbul, 1378.

(40) *«İşte böylece mücrimleri (suçluları) cezalandırırız...»*

Bu âyet hakkında gelen tefsir :

Yani bu zikrettiğimiz ceza gibi, mücrimleri cezalandırırız. Allah (C.C.) daha iyisini bilir, fakat mücrimlerden maksad, kâfirlerdir. Çünkü daha önce geçen vasıfları, Allah'ın âyetlerini yalanlamaları ve buna iman etmekten böbürlenmeleridir. Böyle yapanlar kâfirlerdir. Böylece «MÜCRİM» kelimesini kâfir manasına almak vacib oldu.

GARİB VE HOŞ BİR KONU

İmam Ahmed, Ebu Muaviye'den, A'meş'ten, El Minhal'den, Zazan'dan, Berra bin Azib'ten rivayet etti

Resûlüllah ile beraber Ensardan ölen bir kişinin cenazesine katılıp kabre vardık. Kişi lahde konulduktan sonra Allah'ın Resûlü oturdu. Biz de etrafında oturduk. Sanki başımıza kuşlar konmuştu. Yani kıpırdamak yoktu. Peygamberin elinde bir ağaç parçası vardı. Onunla yeri deşiyordu. Bir an başını kaldırdı ve buyurdu :

«Kabir azabından Allah'a sığınınız!..»

Bu sözünü iki veya üç defa tekrar etti. Sonra, «Mü'min bir kul dünyadan ayrılıp ahirete yöneldiği halde, gökten ona melekler gelir, yüzleri pırıl pırıl parlar. Sanki yüzleri güneştir. O meleklerin yanında cennetin kefenlerinden kefenler, cennetin kokulu Hanutundan, Hanut vardır. Onlar gözle görülecek kadar o meyyitten uzak otururlar. Sonra ölüm meleği gelir, onun başının ucunda oturur ve :

«Ey itmi'nana kavuşmuş nefis, Allah'dan gelen bir mağfiret ve ridvana çık» derler. Bunun üzerine damlanın su kabından damla-

ması gibi, ruh cesedden çıkar. Ölüm meleği ruhu alıyor, o ruhu aldığı zaman, gözü açıp kapaması kadar da olsa, melekler o ruhu bırakmazlar. Derhal alırlar, o kefenler ve hoş kokulu hanutla onu sararlar. Ondan miskin en hoş kokusu gibi koku çıkar. Yeryüzünde bulunan en hoş kokulu miskin kokusundan daha hoş koku çıkar. Onu göklere doğru götürürler. Onu melek gurublarının hangisinin yanından geçirirlerse *«Bu ne güzel bir ruhtur»* derler. Götüren melekler de, *«Bu filan oğlu filanın ruhudur»* derler ve o adamın dünyadaki en hoş isim ve künyelerini anarlar. Tâ ki bunu göğe götürünceye kadar bu devam eder. Gök kapısını açmak isterler. Onlara kapı açılır. Her gökten diğer göğe kadar o göğün en yakın melekleri onu teşyi ederler. O ruh için yedinci göğe varıncaya kadar durum budur. Cenab-ı Hakk buyuruyor ·

«Benim kulumun kitabını İlliyyinler (cennetlikler) içinde yazınız. Onu yere iade ediniz. Çünkü ben onları yerden yarattım. Onları yere iade edeceğim ve ikinci bir kez onları yerden çıkarıp haşre göndereceğim.»

Cenab-ı Peygamber devamla O ruh yere iade olunur. İki melek, yani Nekir ve Munker, gelirler, onu oturturlar ve ondan :

«Senin Rabb'ın kimdir?» diye sorarlar. O da, *«Benim Rabbim Allah'dır»* der. İki melek :

«Senin dinin hangi dindir?» diye sorarlar. O da;

«Benim dinim İslâmdır» der. İki melek;

«Size peygamber olarak gönderilen şu kişi kimdir?» derler. O da;

«O, Allah'ın Resûlüdür» der. Melekler ona;

«Senin amelin nedir?» derler. O da;

«Allah'ın kitabını okudum, ona iman ettim. Onu doğruladım» cevabını verir. Böylece gökten Allah tarafından bir dellal seslenir :

«Kulum doğru söyledi. Cennetten ona döşekler yayınız ve cennet elbiselerini ona giydiriniz ve cennete açılan bir kapıyı ona açınız denir. Böylece cennetin hoş kokusundan onun kabrine bir koku geliyor. Onun kabri göz görebildiği kadar onun için genişliyor.»

Cenab-ı Peygamber devam etti :

«Ona güzel yüzlü ve güzel elbiseli birisi gelir. Ona :

— *«Sana dünyada vaadedilen ve bugün seni sevindiren bir şey nedir!»* der. Ölü, o gelenden soruyor :

— *Sen kimsin? Senin yüzün hayırla gelen bir yüze benziyor.*

O gelen de :

— *Ben, senin dünyada işlemiş olduğun salih amelim* der. Kabir sahibi :

— *Ey Rabbim, kıyameti kopar. Ey Rabbim, kıyameti kopar ki ben aile efradıma ve malıma dönüş yapayım,* niyazında bulunur.»

Cenab-ı Peygamber devam etti :

— Kâfir bir kul dünyadan ayrılıp ahirete yönelince, göklerden, yüzleri simsiyah, beraberlerinde sivri kıldan yapılmış elbiseler olan melekler inerler. Gözün görebileceği kadar onun uzağında otururlar. Sonra ölüm meleği gelir, onun başının ucunda oturup;

— *«Ey habis nefis, Allah'ın gazab ve öfkesine dönüş yap!»* der.

Böylece ruh, o kâfirin bedeninde parçalanır. Herhangi biriniz ıslanmış yünleri dikenli bir ağacın üzerine atıp, çektiğiniz gibi, ruh cesedden çekilir. Ölüm meleği ruhu eline alır. Onu eline aldığında göz açıp kapayıncaya kadar da olsa, onu elinden bırakmazlar. Onu, o katı kıldan yapılmış sargıya sararlar. Yeryüzünde bulunan en pis cife kokusu gibi, pis bir koku ondan çıkar. Onu göklere doğru götürürler. O hangi melek gurubunun yanından geçerse o gurub, *«Bu habis ruh kimin ruhudur?»* diye sorarlar. Götüren melekler de, yeryüzünde en kötü isim ve lakabı ne ise, onunla onu anarak *«filan oğlu filanın* ruhudur» derler. Böylece ruh, yeryüzüne en yakın olan göğe kadar getirilir. Gök kapısı açılmak istenir, fakat açılmaz.»

Hz. Peygamber bunu söyledikten sonra :

«Onlar için göğün kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçmedikçe, onlar cennete girmez» âyetini okudu. Cenab-ı Hakk, o anda, *«onun kitabını yerin en alt tabakası olan SİCCİN de yazınız»* der. Böylece onun ruhu o yükseklikten atılır.»

Cenab-ı Peygamber bunu söyledikten sonra :

— Kim ki Allah'a şirk koşarsa sanki o, gökten düşmüştür. Kuş onu kapar veya rüzgâr onu alıp uzak bir mekâna götürür [Kur'an : 30] âyetini okudu. Böylece onun ruhu cesedine geri gelir. Ona iki melek, yani Nekir ile Münker gelir, onu oturturlar. Ondan sorarlar :

— *Senin Rabbin kimdir?*

O :

— *«Ah, Ah, ben bilmem»* diye cevab verir. İki melek ondan sorarlar :

— *Senin dinin hangi dindir?*

O yine :

— *«Ah, ah ben bilmem»* diye cevab verir. İki melek :

— *«Size peygamber olarak gönderilen kişi kimdir?»* diye sorarlar. O yine :

— *«Ah, ah, ben bilmem»* der. Böylece gökten Allah tarafından bir dellal seslenir :

— *«Kulum yalan söyledi. Ateşten ona bir döşek seriniz. Onun kabrinden cehenneme açılan bir kapı açınız»* der. Böylece cehennemin sıcağından, zehirlerinden ve dumanından onun kabri dolar ve kabri onun üzerinde daralır. Öyle ki, onun kaburgaları birbirine geçer. Yüzü ve elbiseleri çirkin birisi onun kabrine gelir. O gelenden en kötü kokular saçılmaktadır. O gelen, ölüye :

— *«Sana dünyada vaadedilen ve bugün senin halini kötüleyen bir şeyle müjdelen»* der. Ölü :

— *«Sen kimsin? Senin yüzün şerri getiren bir yüzdür»* der. O :

— *«Ben senin habis (pis) amelinim»* der. Ölü :

— *«Ya Rab Kıyamet kopmasın»* der.»

İmam Ahmed, yine Abdurrezzaktan, Ma'merden, Yunus bin Habab'tan, el-Minhal bin Amr'dan, Zazan'dan, Berra bin Azib'ten rivayet etti :

Biz Resûlüllah ile beraber bir cenazeye katıldık dedi ve bahsi geçen hadisin benzerini zikretti. Fakat bu ikinci hadisde şu da vardır :

«Mü'min kulun ruhu çıktığı zaman ,yer ile gök arasında ne kadar melek varsa, ona dua ederler. Göklerdeki melekler de ona dua ederler. Onun için göğün kapıları açılır. Herhangi bir kapıda vazifeli bulunan melekler Cenab-ı Hakk'a :

— Yarab, bu mübarek ruhu, bu kapıdan yükselt diye yalvarırlar. Ve hadisin sonunda;

«O [kâfir] kimseye, iki gözü kör, sağır, dilsiz, elinde bir dağa vurduğu takdirde dağı tuz buz edecek kadar dehşetli bir sopa olan birisi musahhar kılınır. Ona bir darbe indirir, o toprak olur. Tekraren Cenab-ı Hakk, onu cisme çevirir, eskisi gibi yapar. O gelen tekrar ona vurur. O öyle bir sesle bağırır ki insanlar ve cinlerden başka her şey onun sesini işitirler.»

Hadisin ravisi Berra devamla :

«Sonra ona ateşten bir kapı açılır. Ateşten ona döşek serilir.» dedi.

Said bin Yesar, Ebu Hureyre'den, Allah'ın Resûlü'nden rivayet etti :

Ölümle pençeleşenin yanında melekler hazır bulunur. Eğer ölü salih bir kişi ise melekler :

— *«Ey güzel cesedde bulunan mutmain nefis! övülerek rahmet, güzel koku ve gazabsız bir Rabbe müjdelenerek çık,»* derler ve onu göklere götürünceye kadar bunu söylerler. Onun için gök kapısının açılmasını isterler. Deniliyor ki :

— *Bu gelen kimdir?*

Götüren melekler :

— *Falan zattır derler.* Deniliyor ki :

«Güzel cesedde olan güzel nefse merhaba. Övülerek, rahmetle ve gazabı olmayan bir Rabbin mulakatıyla müjdelenerek gir.»

Bu söz Cenab-ı Hakk'ın bulunduğu semaya kadar söylenir. (Allah'ın semada bulunması, keyfiyet bakımından bizim meçhulümüzdür. Zira Allah zaman ve mekândan münezzehtir. Hadisin bu cümlesi müteşabihtir. Yani manası kapalıdır. Bazı kimseler Allah'ın arşının bulunduğu semâdır demişlerdir.)

Ölü kötü bir kimse ise, melekler :

«Ey pis cesedde bulunan pis nefis! Mezmum olarak cehennemin irini ile müjdelenerek çık» derler. Onu göğe götürünceye kadar bu sözü tekrar ederler. Onun için gök kapısının açılması istenir. Deniliyor ki:

— *Bu kimdir ?*

Götüren melekler :

— *«Bu filandır»* derler. Oradakiler :

— *«Pis cesedde bulunan pis nefse merhaba olmasın. Yerilerek dönüş yap. Çünkü senin için göğün kapıları açılmaz,»* derler. Böylece o nefis yer ile gök arasında bırakılır, kabre varır.

(42) *«İman edip salih amelde bulunanlar —ki bir nefse ancak gücü yettiğini yükleriz— İşte onlar cennetliktirler. Onlar orada sonsuza dek kalıcıdırlar...»*

Bu Âyet-i Celîlenin tefsiri :

Bizim âyetlerimize iman eden, âyetlerimizi yalanlamayan, salih amellerde bulunan, salih amelleri yapmaktan böbürlenmeyen, işte onlar cennetin arkadaşları (ehlidir)ler.*«Biz bir nefse, ancak*

gücü yettiğini yükleriz» cümlesi, mübteda ile haber arasında gelen ihtirazi (ara) bir cümledir.

Bazı tefsirciler «Bu cümleye şu manayı vermişlerdir: Biz herhangi bir nefse ancak o nefis için genişlik meyvesini vereni yükletiriz. Yani genişliği gökle yer arası kadar olan cenneti, meyve veren amelleri yükletiriz» demişlerdir. Fakat bu mana, zahirin hilafınadır. Her ne kadar âyet bu manaya da hamledildiği takdirde teşvik ve terğibten uzak kalmıyorsa da, bu mana âyetin zahirine uzak düşer.

«Onlar orada kalıcıdırlar» cümlesi, cennet ehlinin halidir. Yani cennet hayatı ebedî ve sonsuzdur. Bazı safsatacıların duygusal olarak *«Uzun bir müddet devam eder, sonra sonuçlanır»* demelerine bakılmamalıdır. Zira ikisi de sonsuzdur. Allah daha iyi bilir!..

Âyetteki «VUSU'» kelimesi, insanoğlunun genişlik halinde güç yitirdiği, darlık ve şiddet halinde yapılması kolay olan demektir. Bunun delili de, Muaz bin Cebel, âyette «İLLA VUA'HA» yerine «İLLA YUSREHA LÂ U'SREHA» (ancak onun kolay olanı teklif kılınmıştır, yapılması mümkün olmayanı değil) şeklinde okumuş veya tefsir etmiştir. Gücün son noktasına gelince, ona «VUSU' değil de «CEHD» denilir. Vusu'un gücün bütün varlığını vermek manasında olduğunu zanneden bir kimse yanılmıştır.

El-Cübbai; bu âyet cebircilerin mezhebinin bâtıl olduğuna işaret eder. Şöyle ki cebirciler, «Cenab-ı Hakk, kula gücünün yetmediğini de teklif kılmıştır» derler. Fakat Cenab-ı Hakk, bu cümlede onları yalanlamaktadır.

(43) *«Biz, onların göğüslerinde bulunan kini çıkarıp attık.. Altlarında nehirler akar. Onlar bizi buna hidayet eden Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bizi hidayet etmeseydi biz buna (doğruya),*

erişemezdik. Kuşkusuz Rabbimiz elçileri hak (ve gerçek) ile geldiler, derler.»

Bu âyet hakkında gelen tefsirler :

Yani tabiatın isteği olarak kalblerinde gizli bulunan kin ve düşmanlığı sökeriz. Bu kin ve düşmanlık, dünyada aralarında cereyan eden birtakım emirlerden ileri geliyordu.

İbn Cerir, İbn Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Süddi'den rivayet ettiler :

Cennet ehli, cennete sevkolunduklarında oraya varırlar. Cennetin kapısında bir ağaç bulurlar. Onun kökünden iki çeşme akıyor. O çeşmelerin birisinden içerler. Böylece onların kalbinde bulunan kin sökülüp düşer. İşte temiz içecek budur. Diğer çeşmeden yıkanırlar. Onların üzerinde nimetin parıltısı görünür... Onlar artık hiçbir zaman kirlenmezler.

İbn Ebi-Hâtim, Hasan Basri'den rivayet etti:

Kulağıma geldi ki, Allah'ın Resûlü, *«Cennet ehli köprüyü geçtikten sonra durdurulurlar. Onların bazısının diğerinde olan —dünyadaki— hakları alınır. Böylece kalblerinde kin ve buğz olmaksızın cennete girerler!..»*

Bazı tefsircilere göre bu âyetden maksad, onların kalblerini temizledik, kalblerini cennetin derecelerinden ötürü kıskanmaktan koruduk. Allah'ın dergâhı izzetine yaklaşmak mertebelerinden dolayı birbirlerini kıskanmıyorlar. Yani alt derece sahibi, en üst derece sahibini kıskanmıyor. Bu cümle, Cenab-ı Hakk'ın daha önce cehennem ehli hakkında *«Bazıları diğerine lanet eder»* cümlesine karşılıktır. Âyetin manası bunlardan hangisi olursa olsun, *buradaki «SÖKÜLMEKTEN» maksad, ahiretteki sökülmektir.*

Ancak Cenab-ı Hakk, mazi sigasıyla bunu tabir ediyor. Çünkü yüzde yüz olan bir şey olmuş gibidir.

Bazı tefsircilere göre ise; bu kinin sökülmesi, ancak dünyadadır. Maksad, onlar ilk başta bu kinle sıfatlanmamışlardır. Bu olmayan kini söküp atarız tabiri ile ifade etmek mecazidir. Umulur ki bu, Resûlüllah'ın ashabı gibi en kâmil müminlere nazaran böyle olabilir. Çünkü o sahabeler aralarında merhametli idiler. Bazıları diğerini nefsini sevdiği gibi severlerdi. Veya âyetten maksad, Allah'ın tevfiki ile ölümden önce o kini izale ederiz, demektir. Yani kin, beşeriyet mizacının gereği olduğundan dolayı, ölümden önce onu söküp atarız.

Muhtemel ki, Hz. Ali'nin bu âyet hususunda *«Ümid ederim ki, ben, Osman, Talha ve Zübeyr bunlardan olalım»* dediği bu iki vecih üzerine hamledilsin.

Onların bulundukları köşkler ve sarayların duvarlarının dibinden nehirler akar. Bu, onların lezzet ve sürurunu artırmak içindir. Onlar, hamd o Allaha mahsustur ki, bizi bu büyük zafere, bu sonsuz nimete hidayet etmiştir. Buradaki hidayetten maksad, kişiyi o büyük zafere götüren kalbi ve kalbi amellerden meydana gelen hidayettir. Bu da, buna muvaffak olmakla ve bununla nitelenmenin manilerini ortadan kaldırmakla olur.

Tefsir alimlerinin bazıları: «HAZA» kelimesinin işaret ettiği, o kinin kalblerden sökülmesidir. Yani *«Hamd, o Allaha mahsus olsun ki, bizi kinin kalblerden sökülmesine hidayet etmiştir»* demişlerdir. Bu tefsir için Alûsi «Hiçbir kıymet taşıdığını görmemekteyim» diyor.

Eğer Allah bizi buna muvaffak kılmasaydı, biz bu büyük zafere veya bunun cümlesinden olan herhangi bir isteğe varamazdık. Cennet ehli, bu sözü, sevinçlerini izhar etmek ve elde ettikleri nimetlerden ötürü sevindiklerini belirtmek için söylemişler-

dir. Bunu ikinci bir lezzet alsınlar diye, söylemişler. Allah'a yaklaşmak veya kulluk etmek manasıyla söylememişlerdir. Çünkü cennet artık kulluk yeri değildir. Cennetlilerin bu sözü dünyada hayırlı bir rızka mazhar olup da böyle konuşan bir kimsenin sözüne benzer. Bu kimse, bu sözü söylemekten nefsini alıkoyamaz. Bunu yaklaşmak için söylemiyorum.

«Yemin olsun, Rabbimizin elçileri bize hak ile geldiler.» Bu cümle ile de cennet ehli Allah'a yaklaşmayı kastetmediler. Bu, peygamberlerin dünyada onlara cenneti vaadetmelerinin doğru oluşunun beyanıdır. Bazı müfessirlere göre de, bu onların hidayetinin nedenidir.

Bu Âyet-i Celîlede Kadercilerin mezhebini reddedecek açık delil vardır. Zira kaderciler, *«Hidayette olan herkes, nefsi için hidayeti yaratır. Allah ona hidayeti yaratmış değildir»* derler.

Mu'tezile'nin *«Dünyada hidayet olunan nefsi ile hidayet olmuştur»* sözlerini, cennet ehlinin *«Eğer Allah (C.C.) bizi hidayet etmeseydi biz hidayet olunmazdık»* sözleriyle karşılaştır. İki guruptan hangisini nefsine seçersen seç. Fakat ey akıllı kişi, Cenab-ı Hakk'ın övmüş olduğu bir kitlenin itikadını bırakıp heva ve taassubu ile yuvarlanıp giden bir kimsenin sözünü seçeceğine kanaatim yoktur.

Keşşaf sahibi Zemahşerî, bu âyetin Mu'tezile'nin aleyhinde olduğunu görünce, *«Buradaki hidayet lûtuf manasınadır. O lûtuf ki ondan ötürü kul, kendi nefsi için hidayeti yaratır»* demiştir.

Alûsi, «Hayatıma yemin ederim, Zemahşehri'nin bu sözü, lutuftan mahrum olan bir kimsenin sözüdür. Allahtan af ve afiyet diliyoruz» der (1).

(1) Bkz. Alusi, c. 8, s. 121, Daru'l-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

(43) *«İşte bu amelleriniz sayesinde elde ettiğiniz o cennettir diye seslenilir.»*

Bu âyet hakkında gelen yorum :

Çağıranlar, meleklerdir. Cennet ehlini çağırırlar. Bazı müfessirlere göre, çağıran Allah (C.C.)tır. Fakat bu âyetle ilgili eserler çağıranın melekler olduğunu kuvvetlendirmektedir.

«TİLKE» ismi işarettir. Uzakta olan bir nesneye işaret eder. Acaba cennet, cennet ehlinden uzak mıdır ki Cenab-ı Hak *«Tilke»* tabiriyle cennete işaret etmiştir? Buradaki uzaklık, ya cennetin mertebesinin yüksekliğinden veya o mertebenin uzaklığından kinayedir veya cennetliler cenneti uzaktan gördükleri zaman, onlara bu söz söylenilmiştir. Veya bu tabir dünyada onlara vaadedilen cennetin bu olduğuna işarettir. Nitekim Zeccac'ın konuşması, buna işaret ediyor.

URİSTUMUHA'daki «Miras» tabiri vermekten kinaye ve mecazdır. Miras yoluyla elde etmişsinizden maksad, Allah tarafından size verilmiştir, demektir.

Âyetin sonunda «BİMÂ» tabirindeki «Bİ» harfi, sebebiyet içindir. Yani dünyada işlemiş olduğunuz salih amellerden ötürü o cennet size miras olarak verilmiştir. Vermek yerine Miras tabirinin kullanılması, sebebinin burada mucib (gerekli kılan), olmadığına işaret eder. Yani salih amel, cennet sahiblerine cenneti vermeyi Allah'a farz kılmıyor. Zira amel her ne kadar zahirde sebeb ise de, esasen mucib (gerektiren) değildir. Nitekim miras, çalışmaksızın elde edilen bir mülktür. Her ne kadar soy bu mülk edinmenin zahiri ise de.

Cenab-ı Peygamberin *«Hiçbiriniz cennete amelinden ötürü girmez»* hadisi ile, Sahihayn'den Ebu Hureyre ve Cabir'den gelen *«Hiç biriniz amelinden ötürü kurtulamaz»* hadislerindeki «BE»

harfi, tam bir sebebtir. Yani katıksız olarak amelinizden ötürü hiç biriniz cennete girmez ve katıksız olarak ameliniz hiç birinizi kurtaramaz. Onunla Allah'ın lûtfu olursa, kurtuluş olur. Böylece, bu iki hadis ile ayet arasındaki çelişki kalkmış oluyor. Çünkü âyetteki «BE» harfi tam sebeb için değildir. Hadislerdeki «BE» harfi de tam sebeb içindir. Böylece çelişki kaldırılmış oluyor. Mümkün ki, bu âyetteki «BE» harfi ivaz (bedel) için olsun. Yani bu miras olarak elde ettiğiniz cennet, amellerinizin ivazı ve karşılığıdır.

Bazı müfessirler, «TİLKE» kelimesi, cennette bulunan ve esasında cehennemlikler için yaratılmış olan birtakım konaklara işarettir. Eğer cehennemlikler Allah'a itaat etseydi Allah o konakları onlara verecekti. Fakat Cenab-ı Hakk, bu konakları mü'minlere miras olarak vermiştir, diyorlar. Bu hususta İbn Cerir ve Ebu Şeyh, Süddiden rivayet ettiler :

Hiçbir mü'min ve hiçbir kâfir yoktur ki, onun hem cennette hem de cehennemde belli bir konağı olmasın. Ne zaman ki cennet ehli cennete ve cehennem ehli de cehenneme girip konaklarına varırlarsa, cennet; cehennem ehline görünecek şekilde yükseltilir, cehennemlikler, cennete bakarlar, oradaki konakları görürler. Cehennemliklere : *«Eğer siz Allah'ın tâ'atiyle amel etseydiniz işte bunlar sizin konaklarınız olacaktı»* denildikten sonra *«Ey cennetlikler, dünyada yapmış olduğunuz amellerinizin karşılığı olarak bu konakları miras olarak alınız»* deniliyor. Ve cennet ehli konakları aralarında taksim ederler. Alûsi bunları naklettikten sonra şunu ekliyor.

Biliyorsun ki, bu garib miras hükmü dahi mecaza olan ihtiyacı defetmez.

Mu'tezile'ler, «cennete girmek, bu âyete istinaden Allah'ın fazliyle değil, katıksız olarak amellerden ötürüdür,» demişlerdir. Fakat gizli değildir ki, hiçbir mü'min Allah'ın faziletinden bu hususta kurtulamaz. Zira âmellerin bizzat cennete girmeyi gerektir-

meleri veya Allah'ın o amellerin sahibini cennete göndermek mecburiyetinde olduğu düşünülecek bir durum değildir. En fazla düşünülecek şudur: *«Allah lûtufta bulunmuş, bu salih amelleri üzerine kişinin cennete girmesini tertib etmiştir. Eğer Allah'ın lûtfu olmasaydı bu olmazdı.»*

Ben bu hususta, bir çok konuda olduğu gibi, Mu'tezilelerden daha fazla cüretli bir kimseyi görmüyorum. Çünkü onların kelamının neticesi şu noktaya geliyor: Cennet ve cennetin sonsuz nimetleri, Allahın üzerinde hak olacaktır. Bu gerekli olan bir hakla onların olmuştur.» Oysa Allah hiçbir şeyden ne yararlanır, ne de her hangi bir şeyden zarar görür ve bu konuda onların kanaatine göre Allahın hiçbir lutfu onlar üzerinde yoktur. Belki bu, bir borç mesebesindedir ve bu alacak, sahibine (Alacaklıya) verilmiştir. Ey Allahım, sen ortaktan münezzehsin, Mu'tezilelerin bu hükmü büyük bir buhtan ve korkunç bir yalanlamadır. Bu konuda sıhhatli bir haber de yoktur (1).

(1) Bkz. Alusi, c. 8, s. 122 Daru'l-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâtarih.

وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا
حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُّمْ مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ؕ قَالُوْا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَّعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ﴿۴۴﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ؕ﴿۴۵﴾ وَبَيْنَهُمَا
حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَّعْرِفُوْنَ كُلًّۢا بِسِيْمٰهُمْ ۚ
وَنَادَوْا اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ ۫ لَمْ يَدْخُلُوْهَا وَهُمْ
يَطْمَعُوْنَ ﴿۴۶﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحٰبِ النَّارِ ۙ قَالُوْا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۚ﴿۴۷﴾ وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْاَعْرَافِ
رِجَالًا يَّعْرِفُوْنَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ قَالُوْا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا
كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۴۸﴾ اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ
بِرَحْمَةٍ ؕ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ﴿۴۹﴾
وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ النَّارِ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيْضُوْا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ
اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ؕ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۙ﴿۵۰﴾
الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَهْوًا وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰىهُمْ
كَمَا نَسُوْا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ﴿۵۱﴾

(44) Cennetlikler cehennemliklere: «Biz Rabbimizin bize vaadettiğini hak olarak bulduk. Acaba siz de Rabbinizin size vaadettiğini hak olarak buldunuz mu?» diye seslenirler. Cehennemlikler: «Evet [hak olarak bulduk]» derler. Bunun üzerine aralarından bir müezzin (dellal) «Allahın laneti zalimlerin üzerindedir» diye ilân eder.»

(45) «O zalimler ki, Allahın yolundan (ona tabi olmaktan) halkı menederler ve o eğri olsun isterler. Onlar ahireti de inkâr ederler.»

(46) «Cennet ile cehennem (veya iki kitle) arasında bir perde (sur) vardır. (O surun) yüksek noktalarda iki tarafı da nişanlarıyla tanıyacak erkekler (nöbetçiler) vardır. Bunlar, cennetliklere «sizin üzerinize selam olsun» diye seslendiler. Oysa cennetlikler cennete girmeyi arzuladıkları halde hâlâ cennete girmemişlerdir.»

(47) «A'raf ehlinin gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman: Ey Rabbimiz, bizi zalim kavimle beraber kılma, derler.»

(48) A'raf ehli, nişanlarıyla tanıdıkları bazı adamlara «Ne topladığınız, ne de böbürlenmeniz, size bir yarar sağlamadı» diye seslendiler.

(49) (yine A'raf ehli) «kendilerini Allahın hiçbir rahmete erdirmeyecek diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıdır? diye seslendiler. (Sonra Allah cennetliklere) girin cennete, sizin için artık ne bir korku vardır, ne de mahzun olacaksınız.»

(50) Cehennemlikler, cennetliklere seslenir: «Sudan veya Allahın rızık olarak size verdiğinden bize aktarınız.»

Cennetlikler, «şüphesiz Allah bu ikisini de kâfirlere haram kılmıştır» derler.

(51) «O kâfirler ki dinlerini eğlence ve oyun edinmişlerdi. Dünya hayatı onları aldattı. Onlar şu günleriyle karşılaşmayı ve ayetlerimizi inkâr edip tanımadıkları gibi, biz de bugün onları öylece unuturuz.»

(44) *Cennetlikler cehennemliklere: «Biz Rabbimizin bize vaadettiğini hak olarak bulduk. Acaba siz de Rabbinizin size vaadettiğini hak olarak buldunuz mu? diye sesleniyorlar.»*

Bu âyetin tahlili:

Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde istikrar bulduktan sonra bu kelam onlarca söylenir. Nitekim âyetin zahirinden de bu anlaşılıyor. Burada mazi sıgasının kullanılması, yüzde yüz oluşacak bir şeyin olmuş gibi sayılmasından ileri geliyor. Ayetin manası: Cennet ehlinden her gurub dünyada tanıdıkları cehennem ehlini; onların ayıplarını sergilemek, onları daha fazla üzmek için çağırırlar: «Peygamberlerin diliyle Allah'ın bize vaadettiği nimet ve kerameti elde etmek suretiyle hak olarak bulduk. Acaba aynı peygamberler diliyle size vaadedilen rezalet, zillet ve azabı, siz de hak olarak buldunuz mu? Cennet ve cehennem ne kadar uzak olursa olsun cennetliklerin cehennemliklere bu şekilde seslenmesi ve duyurması bunların da cevab vermesi, uzak bir ihtimal olarak sayılmamalıdır. Çünkü o ahiret âlemi bizim âlemimizdir. Birtakım maniler ve engellerden uzak olan bir âlemdir. Cehennemliklerin cennetliklere verdikleri cevabta: «*Evet, biz de Rabimizin peygamberlerin diliyle bize vaadettiklerini hak olarak bulduk*» itirafı vardır.

El-Kissî, âyetteki «NAAM» kelimesini «NİAM» şeklinde okumuştur. Bu okuyuş, Kinane ve Huzeyle kabilelerine nisbet edilen bir lehçedir. Böyle bir kıraat gelmiş ve nakl-i sahih ile lûgatçılar

bunu ispat etmişlerdir. Buna rağmen bunu inkâr edenin sözüne itibar edilmez. Hz. Ömer'in bir kavimden bir şey sorduğunu, onların da onun cevabında «NİAM» dediklerini ve Hz. Ömer de «NİAM» develere denilir. «NAAM» deyiniz» dediğinin sahih olduğunu görmüyorum. Çünkü burada, fasihin en sıhhatlısına muhalefet vardır (1).

Âyet-i Celîlede geçen «MÜEZZİN» kelimesi, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, sûra üfleyen melektir.

Bazı müfessirler de «Cehennem hazini olan Malik isimli melektir» demişlerdir.

Bazıları da «Herhangi bir melektir, Allah ona böyle bağırmasını emreder» demişlerdir.

İmamilerin, İbn-i Abbas'tan ve Er-Riza'dan rivayet ederek «Bu müezzin Hz. Ali'dir» demeleri, ehli sünnet tarikiyle sabit olmamıştır. Bir de Kuds'un hazirelerinde (Allah'ın huzurunda) müezzinlik yapmak Hz. Ali'yi aşar.

«Allahın laneti zalimlerin üzerindedir» cümlesi, cennet ehlinin sürurunu ve cehennem ehlinin de üzüntüsünü artırmak için yapılan bir ilândır.

«Allah'ın yolundan menederler» cümlesinden maksad, nefislerini Allah'ın dininden menederler ve Allah'ın dininden yüz çevirirler. Veya başkalarını Allah'ın dininden menederler, yani oraya girmemeleri için halka yasak koyarlar, demektir.

«O dini eğri olarak ararlar.» Yani onun aleyhinde bulunurlar. Ona iman etmezler. Veya ona yanlış tevil ararlar. Bâtıla kaydıracak teviller getirmeğe çalışırlar.

(1) Bkz. Alusi, c. 8, s. 122-123, Daru'l-İhya-it-Turasil Arabi, Beyrut, Bilâ tarih.

Deniliyor ki «İVEC» esre ile okunduğu zaman din ve yolda olan eğrilik demektir. Üstün ile «AVAC» okunduğu zaman yaradılıştaki eğrilik demektir. Nitekim, *«onun bacağında «AVAC» vardır, onun dininde ivec vardır denildiği gibi.»* Rağib el İsfehanî, *«AVAC» dikilmiş ağaç gibi gözle görülen nesnelerde kullanılır. «İVEC»* ise, fikir ve basiretle idrak edilen nesnelerde kullanılır.» diyor.

A'RAF BAHSİ

(46) *«Cennet ile cehennem veya iki kitle arasında bir perde vardır...»* Bu âyet hakkında gelen tefsir :

Bu «PERDE»den maksad, cennet ile cehennem arasına gerilen SUR'dur. Bu büyük bir perdedir, cennetin etkisinin cehenneme, cehennemin etkisinin cennete ulaşmasını önler. Fakat bu SUR seslerin işitilmesine engel olmuyor. Zira ahiret emirleri, dünya emirleriyle kıyas edilemez.

İbn Cerir; «âyetteki HİCAB (perde)tan maksad, Cenab-ı Hakk, onların aralarında bir sur kılmıştır. O surun bir kapısı var. Onun iç kısmında rahmet, dış kısmında azab vardır» demektir. İşte bu sur, Cenab-ı Hakk'ın *«Â'RAF üzerinde erkekler vardır»* diye buyurduğu Â'RAF'tır. Bu SUR, Â'RAF ismini bu kelimeden almıştır. Sonra İbn-i Cerir, Süddi'nin, *«Onların aralarında perde (yani sur) vardır. O sur da, Â'raf'tır»* dediğini nakletti.

Mücahid, «Â'RAF, cennet ile cehennem arasında bir perde (sur)dur; onun kapısı vardır» diyor.

İbn Cerir, «Â'RAF, ARAF'in çoğuludur. Â'raf, yerin yüksek tepelerine denilir. Araplar, her yüksek yere Â'raf derler. horozun ibiğine Â'raf denilmiş, çünkü tepesinden yüksektir» diyor.

Â'RAF hususunda gelen rivayetler :

Süfyan bin Veki' bize, ona İbn Uyeyne, Abdullah bin Ebi Yezid'den, o da İbn Abbas'tan rivayet etti :

Â'raf, yüksek olan şey demektir.»

Sevri, Cebir'den, Mücahid'den, İbn Abbas'tan rivayet ediyor :

«Â'raf, horozun ibiği gibi bir surdur.»

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette, *Â'raf, cennet ile cehennem arasında bulunan tepelerin çoğuludur, denilmektedir. O tepeler üzerinde günâhkârlardan bazı kimseler, cennet ile cehennem arasında hapsedilmekte ve durdurulmaktadır.»*

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre *Â'raf, cennet ile cehennem arasında bir surdur.»*

Dahhak ve tefsir alimlerinden birçok kimseler de böyle demişlerdir.

Es Süddi, «Â'raf'a, bu adın verilmesinin nedeni, Â'raf'ta duranların halkı tanımalarından ileri gelir.» dedi.

Â'raf ehli hakkında, onların kimler olduğu hususunda, Müfessirlerin ibareleri değişik bir şekilde gelmiştir. Fakat hepsi bir tek manaya yakındırlar. O da şudur : *«Onlar bir kavimdir, sevapları ile günâhları eşit olmuştur.»*

Huzeyfe, İbn Abbas, İbn Mes'ud, selef ve haleften daha birçok kimseler, bu manayı kabul etmişlerdir.

Hafız Ebu Bekir bin Merduveyh'in zikretmiş olduğu merfu bir hadiste şöyle gelmiştir : Allah'ın Resûlü'nden, sevablarıyla günâhları eşit olan bir kimse cennetlik midir, cehennemlik mi? Hali ne olacaktır? diye soruldu. Cenab-ı Peygamber :

«Onlar, Â'raf ehlidirler. Onlar, cennete girmeyi arzularlar, fakat girmemişlerdir» buyurdu.

Bu hadis bu vecihle garibtir (1).

Başka bir vecihten, Said bin Seleme'den, Ebul - Hisan Muhammed bin Munkedir'den, Müzeyne kabilesinden olan diğer bir kişiden rivayet ediliyor : «Allah'ın Resûlü'nden sevablarıyla günâhları eşit olan kimseler ile Â'raf ehlinin durumu soruldu. Cenab-ı Peygamber cevab olarak :

«Onlar bir kavimdir. atalarından izin almaksızın âsi olarak yola çıkmışlar ve Allah yolunda öldürülmüşlerdir» buyurdu.

Said bin Mansur, Ebu Ma'şer'den, o da Yahya bin Şibl'den, o da Yahya bin Abdurrahman el - Muzeni'den, o da babasından rivayet ediyor :

Allah'ın Resûlü'nden Â'raf ehli soruldu. Buyurdular :

Onlar bir gurubtur, Allah (C.C.) yolunda atalarına isyan ettikleri halde öldürülmüşlerdir. Atalarına isyan etmeleri, onları cennete girmekten Allah yolunda öldürülmeleri de onları cehenneme girmekten menetti.»

Hadisi, İbn Merduveyh, İbn Cerir, İbn Ebi Hatım birçok yoldan Ebi Ma'şer'den rivayet etmişlerdir.

İbn Mace de, merfu olarak Ebu Said el-Hudri ve İbn Abbas'ın hadisinden rivayet etmiştir. Bu merfu haberlerin sıhhatını Allah daha iyi bilir. Bu hadisler hususunda ,en fazla şu denilebilir : Bu haberler mevkufturlar. Fakat bunlarda belirtilen manaya delalet eden deliller de vardır.

(1) Bkz. İbn-i Kesir, c. 3, s. 171, Daru'l-Endülüs, Beyrut, Tarihsiz.

İbn Cerir, Şa'bi'den rivayet etti :

Huzeyfe'den, Â'raf ehli kimlerdir? diye soruldu. Huzeyfe :

«Onlar bir kavimdir ki sevablarıyla günâhları eşit olmuştur. Seyyieleri (günâhları) onları cennete girmekten haseneleri (sevabları) da onları cehenneme girmekten menetmiştir. Ve böylece onlar, orada bir surun üzerinde, Allah (C.C.) onlar hakkında hükmedinceye kadar durdurulurlar!..»

Başka bir vecihten, bundan daha basit bir şekilde rivayet ederek şöyle dedi :

Bize İbn Humeyd, ona Yahya bin Vazı', ona Yunus bin Ebi İshak ona da Şa'bi buyurdu : Abdulhamid bin Abdurrahman, yanında Kureyşin mevlası Ebu Zennad, Abdullah bin Zekvan olduğu halde bana gönderildiler. Baktım ki, onlar Â'raf ehli hakkında söyledikleri gibi olmayan bir şey zikrediyorlar. Onlara dedim ki, eğer dilerseniz size Huzeyfe'nin bu hususdaki sözlerini söyleyeyim.

Onlar kabul ettiler. Onlara Huzeyfe, «Â'raf bir kavimdir ki, haseneleri onları cehennemden korumuştur. Seyyieleri de onları cennete girmekten menetmiştir. Onların gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman :

Ey Rabbimiz, bizi zalim kavimle beraber kılma, derler. Onlar bu halde iken, Allah (C.C.) onlara; muttali olur, görür. Onlara, gidiniz, cennete dahil olunuz, ben sizi affettim, der» hadisini naklettim...

Abdullah bin Mubarek, Ebu Bekir el - Huzeli'den, o da Said bin Cübeyr'den, o da İbn Mes'ud'dan rivayet etti :

«Kıyamet gününde halk hesaba çekilir. Kimin haseneleri sey-

yielerinden fazla ise, bir tek fazlalığı varsa da, o cennete girer. Kimin bir seyyiesi hasenelerinden fazla ise o cehenneme girer.»

Bunları söyledikten sonra *«kimin terazileri ağır basarsa»* [el-Karia : 6] Âyet-i Celîlesini okudu. Sonra, *«Terazi, bir habbe miskaliyle hafifleşir ve ağırlaşır»* dedi. Ve devamla : *Kimin haseneleri ve seyyieleri eşit ise o Â'raf ehlinden olur. Onlar SUR üzerinde durdurulurlar. Sonra onlar cennet ehlini de, cehennem ehlini de tanırlar. Cennet ehline baktıklarında «Selam sizin üzerinize olsun» diye bağırırlar. Gözleri sollarına çevrildiklerinde, cehennem ehline bakarlar ve «Ey Rabbimiz, bizi zalim kavimle beraber kılma» derler. Cehennem ehlinin konaklarından Allah'a sığınırlar.»* Devamla, «Hasenat ehline gelince, onlara bir nur verilir, o nur, onların önlerini ve sağlarını ışıklandırır, o nurla yürürler. O gün her kula bir nur verilir, her ümmete bir nur verilir. Onlar köprünün üzerine geldiklerinde, Allah her münafığın nurunu alır. Cennet ehli münafıkların karşılaştıklarını görünce :

— *Ey Rabbimiz, bizim için nurumuzu tamamla* derler. Â'raf ehli ise :

Bu nur onların elindedir, onlardan alınmamıştır. İşte orada Cenab-ı Hakk, *«onlar istedikleri halde cennete girmediler»* buyuruyor. İstemek, girmektir, dedi.

İbn Mes'ud rivayet etti :

«Kul, bir haseneyi işlediği zaman, onunla on hasene ona yazılır. Bir seyyie işlediği zaman, ona ancak bir seyyie yazılır.» Sonra İbn Mes'ud;

«Tekleri, on (on iyilik) larına galib gelen bir kimse helâk olmuştur.» Hadisi İbni Cerir rivayet etmiştir.

Yine İbn Cerir, Veki' tarikiyle Cerir, ona Mansur, ona Habîb,

ona Ebi Sabit, ona Abdullah bin Haris, İbn Abbas'dan rivayet etti :

Â'raf, cennet ile cehennem arasında bir sur'dur. Allah (C.C.) kendilerini affetmeye başlayıncaya kadar Â'raf'ın ehli orada durur lar. Bundan sonra onları bir nehre götürürler. O nehre, «HAYAT NEHRİ» denilir. Onun iki kenarı da altın kamışlarla örtülüdür. Lü'lü ve incilerle süslüdür. Onun toprağı misktir. Onlar o nehre atılırlar. Renkleri ıslah olsun ve göğüslerinde, tanınmalarına vesile olan beyaz bir ben belirsin diye orada yıkanırlar. Renkleri ıslah olunca, Cenab-ı Hakk, onlara *«Dilediğinizi temenni ediniz»* der. Onlar da, temennilerde bulunurlar. Her temennilerini alıncaya dek temennide bulunurlar. Cenab-ı Hakk, onlara, «Sizin bütün istekleriniz size verildi. Onun yetmiş katı ve daha fazlası da sizin olsun» der. Böylece onlar cennete girerler. Onların göğüslerinde bilinmelerine nişan olacak beyaz bir ben vardır. Onlara, *«Cennet ehlinin miskinleri»* deniyor!..

İbn Ebi-Hâtim de babasından, Yahya bin Muğire'den, Cerir' den bu şekilde rivayet etmiştir. Süfyanı Sevri de Habib bin Ebi Sadık'tan, Mücahid'den, Abdullah bin Haris'ten bu hadisi rivayet etti. Süfyan'ın hadisi daha da sıhhatlidir. Allah (C.C.) daha iyisini bilir.

Said bin Davud, Cerir tarikiyle Âmar bin Cerir'den rivayet etti :

Allah'ın Resûlü'nden Â'raf ehli soruldu.

«Onlar, kullardan en son —aralarında— hüküm verilecek kimselerdir. Alemlerin Rabbi kulların arasında hükümden fariğ olunca onlara hitaben :

«Siz bir kavimsiniz ki haseneleriniz sizi cehennemden çıkar-

mıştır, fakat cennete sokmamıştır. Siz benim azadlılarımsınız. Dilediğiniz gibi cennette yayılınız» cevabını verir.

Bu hadis, mürsel ve hasendir.

Bazı kimseler; *«Â'raf ehli zinadan doğan çocuklardır»* der. Bu görüşü, El-Kurtubi hikâye ediyor. Hâfız bin Asakir, Hasan-ı Basri tarikiyle Enes bin Malik'ten, o da peygamberden rivayet ediyor :

«Cinlerin mü'minleri için hem sevab hem de ikab vardır.»

Peygambere onların sevab alma durumunu ve mü'minlerini sordum. Buyurdu :

«Onlar Â'raf'ın üzerindedirler. Cennette ümmeti Muhammed' le beraber değildirler.»

«Biz : Â'raf da ne demektir?» diye sorduk. Buyurdular :

— *«Cennetin duvarı (suru)dur. Orada nehirler akar, orada ağaçlar biter ve meyveler yetişir.»*

Hadisi, Beyhaki rivayet etmiştir.

Süfyan-ı Sevrî, Mücahid'den rivayet etti :

«Â'raf ehli salih, fâkih ve alim kimselerdir.»

İbn Cerir, Yakub bin İbrahim tarikiyle İbn Ebi Mecrezeden rivayet etti :

Cennet ile cehennem arasında bir perde vardır. *«Â'raf'ın üzerinde kimseler vardır. Herkesi nişanlarıyla tanırlar.»* âyetindeki Â'raf ehli meleklerdir. Bazıları, cennet ehlini de cehennem ehlini

de tanırlar. Cennet ehline, *«sizin üzerinize selam olsun»* derler. Â'raf ehli cennete girmeyi istedikleri halde girememişlerdir. Gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman da, *«Ey Rabbimiz, bizi zalim kavimle beraber kılma»* diye niyazda bulunurlar. Â'raf ehli, nişanlarıyla tanıdıkları bazı adamlara :

— *Sizin topladığınız ve böbürlenmeniz size hiçbir fayda sağlamadı. Yemin edip de Allah'dan onlara bir rahmet yetişmeyecektir dedikleriniz bunlar mıdır?»* derler.

Ravi diyor ki; cennet ehli cennete girdiklerinde *«Cennete giriniz sizin üzerinize herhangi bir korku yok ve siz hiçbir zaman üzülmeyeceksiniz»* deniliyor.

Bu hadis, Ebi Mecleze'ye kadar sahihtir. Ebi Mecleze, Lahık bin Humeyd tabiinden bir zattır. Fakat bu sözü garibtir. Siyakın hilafınadır. Cumhurun kavli onun sözünden üstündür. Çünkü âyet, cumhurun söylediğini takviye eder.

Mücahidin, bunlar salih, alim ve fakih bir kavimdir, demesinde de tuhaflık vardır. Allah daha iyisini bilir.

El Kurtubi ve başka alimler, Â'raf ehli hakkında on iki görüş nakletmişlerdir (1).

«Â'raf ehli, cennetliklerin ve cehennemliklerin her birisini nişanlarıyla tanırlar» âyetinin yorumunda Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'dan şunları rivayet etti :

«Cennet ehlini yüzlerindeki bir beyazlıkla, cehennem ehlini de yüzlerindeki siyahlıkla tanırlar.»

El - Ufi, İbn Abbas'tan şunları rivayet ediyor :

(1) İbn Kesir, c. 3, s. 173, Darul Endülüs, Beyrut, Bilâtarih.

Allah, Â'raf ehlini Â'raf üzerine yerleştirmiş ki, cennette ve cehennemde kimlerin olduğunu tesbit etsinler. Onlar, cehennem ehlini yüzlerinin siyahıyla tanırlar. Onlar, zalim kavimle beraber kılınmaktan Allah'a sığınırlar. Onlar, oradan cennet ehline selam verirler. Halbuki arzu ettikleri halde cennete girememişlerdir. Eğer Allah dilerse, gireceklerdir.»

Mücahid, Dahhak, Süddi, Hasan, Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem ve başkaları da böyle demişlerdir.

Ma'mer, Hasan Basri'den rivayet etti :

«*Onlar tama ettikleri halde cennete girmezler*» âyetini okuduğu zaman buyurdu :

— «Allah'a yemin ederim, Allah bu tamahı onların kalblerine, ancak onlara bir keramet kastettiğinden dolayı koymuştur.»

Katade buyurdu :

«Cenab-ı Hakk, onların cennete girme arzusunu size haber verdi.» Bu âyetin yorumunda Dahhak, İbn Abbas'tan şunları rivayet ediyor : Â'raf ehli, cehennem ehline bakıp onları tanıdıklarında, «*Ya Rab, bizi zalim kavimle beraber kılma*» niyazında bulunurlar.

Süddi, «Cehennem ehlinden bir zümre Â'raf ehlinin yanından cehenneme götürülürken Â'raf ehli :

— *Ey Rabbimiz, bizi zalim kavimle beraber kılma*» diye Allah'a yalvardılar.

Abdurrahman bin Zeyd bin Esleme, bu âyetin tefsirinde; «onlar, cehennem ehlinin yüzlerini siyah, gözlerini masmavi olduğu

halde görüyorlar. O zaman, *Ey Rabbimiz bizi zalim kavimle beraber kılma»* derler (1).

(48) *«Â'raf ehli nişanlarıyla tanıdıkları bazı adamlara : Ne topladığınız, ne de böbürlenmeniz size bir yarar sağlamadı, diye seslendiler...»*

Bu âyetin tefsiri :

Â'rafta bulunanlar, ateşte olan müşriklerin ileri gelenlerinden bazılarını birtakım nişanlarla tanıdıklarından soruyorlar :

— Sizin çokluğunuz ve gururunuz, sizi Allah'ın azabından uzaklaştırmadı. Belki siz şu anda görmekte olduğunuz azaba sürüklendiniz, diye seslenirler.

Bu Âyet-i Celîledeki CEM' kelimesinden, kastedilen ya mealde geçtiği gibi maldan topladıkları nesnelerdir veya bir araya gelip de toplanmalarıdır. Böbürlenmelerinden maksad ise, hakkı kabul etmekten kaçınmaları, haklı insanlara karşı gurur göstermeleridir.

Bu söz, Â'raf ehlinin, muhatablarının azaba düşmesiyle sevinmelerine ve onların kulaklarını çınlatmalarına ve bir de o muhatabları ileri derecede susturduklarına delâlet eder. Â'raf ehli, bu söz ile sadece onları susturmakla kalmamış, daha ileri giderek cennete giren bazı kimselere işaret etmek suretiyle «kendilerini Allah'ın hiçbir rahmete erdirmeyecek diye iddia ve itham ettiğiniz kimseler bunlar mıdır?» diye soruyorlar... Yani müşriklere dünyada zayıf saydıkları, durumlarını azımsadıkları, kendileriyle istihza ettikleri BİLÂL'ler, ÂMMAR'lar, SUHEYİB'ler gibi zatları göstererek bu sözü söylerler. Tabiî bu söz, cehennem ehlinin üzüntüsünü, daha da büyütür, pişmanlıklarını daha da kabartır.

(1) Bkz. İbn Kesir, c. 3, s. 173-174, Darul Endülüs, Beyrut, Bilâtarih.

(49) *«Giriniz cennete. Sizin için artık ne korku vardır, ne de mahzun olacaksınız»* cümlesi hususunda tefsir alimleri ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları: «Bu hitab, Â'raf ehlinedir. Bu sözü Allah (C.C.) onlara söylüyor. Veya bu hitab *Allah'ın emriyle bazı melekler tarafından Â'raf ehline yapılmış bir hitabtır»* dediler.

Bazıları da; «Bu hitab Â'raf ehlinden bir gurubun diğerine yapmış olduğu hitabtır. Âyetten maksad, Cenab-ı Hakk, Â'raf ehlini cennete girmeye ve Allah (C.C.) tarafından onlar için cennette hazırlanan mertebeye erişmeye teşvik ediyor» dediler.

Bu tefsire binaen *«Kendilerini Allah'ın hiçbir rahmete erdirmeyecek diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıdır?»* cümlesi, A'raf ehlinin kelamından olur. *«Cennete giriniz»* cümlesi de, Allahın kelamından olur.

(50) *Cehennemlikler cennetliklere seslenir «Sudan veya Allah'ın rızık olarak size verdiğinden bize aktarınız...»*

Bu âyet hakkında gelen tefsir :

Cenab-ı Hakk, Â'raf ehlinin cehennemliklere söylediklerini açıkladıktan sonra hemen cehennemliklerin cennetliklere söylediklerini haber verdi.

İbn Abbas, «Â'raf ehli, cennete gittikleri zaman, ümidsiz olan cehennemlikler cennete varma ümidine kapıldılar. Ve, *«Ey Rabbimiz, cennet ehlinden yakınlarımız vardır. Bize izin ver de onları görelim, onlarla konuşalım»* diye temennide bulunurlar. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, cennete emir verdi, cennet süslendi. Sonra cehennem ehli, cennetteki yakınlarına ve içinde bulundukları nimetlere baktılar. Onları tanıdılar. Cennet ehli de, cehennemliklere ve akrabalarına baktılar, onları tanımadılar. Çünkü yüzleri simsi-

yah kesilmiş, başka bir mahlûk gibi görünüyorlardı. Bunun üzerine cehennemlikler, cennetliklerin isimlerini alarak seslendiler: *«Sudan bizim üzerimize birazını dökünüz, bize aktarınız.»*

Özel olarak su istemeleri, içlerinde bulunan yangından ve cehennem hararetinin şiddetinden meydana gelen hararetten ileri geliyor. «Bizim üzerimize dökünüz manasını ifade eden «EFÎDU» sigasını (kipini) kullanmak, delalet eder ki, cennet ehli mekân yönünden cehennem ehlinden daha yüksektirler.

Eğer denilirse; cehennemlikler bu isteklerini ümid ve imkânla beraber mi yoksa ümitsizlikle mi yaptılar?

Biz cevab olarak deriz ki; İbn Abbas'tan yapılmış nakil delalet eder ki, bunlar, ümitlenerek su istemişlerdir.

Kadî Beyzavî, *«ümitsizlikle beraber istemişlerdi. Çünkü onlar azablarının sonsuz olduğunu bilirler. O azabın onlardan gevşemeyeceğini kestirirler. Fakat bir şeyden ümitsiz olan bir insan, bazan onu ister. Nitekim darbımeselde 'Boğulmak' üzere olan bir insan köpüğe sarılır»* denildi. Her ne kadar köpüğün onu kurtaramayacağını biliyorsa da bunu yapar.

Veya *«Allah'ın size rızık olarak verdiğinden bize aktarınız»* cümlesinden maksad, meyvelerdir. Bazı müfessirlere göre yemektir.

Bu Âyet-i Celîle, cehennemde hem şiddetli susuzluğun, hem de şiddetli açlığın olduğuna delalet eder. Nitekim Ebu Derda'dan rivayet edildi :

Azabları artsın diye Cenab-ı Hakk, açlığı ehli cehennem üzerine gönderdi. Onlar feryad ederler, fakat onlara kan ile irin ve-

rilir. Ne o onları geliştirip, semizleştirir ne de açlıklarını giderir. Sonra tekrar feryad ederler. Bu sefer boğazlarında kalan bir yemekle kendilerine cevab verilir. Sonra suyu hatırlarlar, feryad ederler. Onlara Hamîm (yara ve berelerinden akan irin) verilir. Bu da, demirden yapılmış çengellerle verilir. O çengeller takılıp onların iç organlarının tamamını parçalar. Bu sefer, cennet ehline yalvarıyorlar. Cennet ehli de: «Allah, hem suyu, hem de rızkı kâfirler için haram kılmıştır.» Bu cevabtan sonra cehennemin hazini (bakıcısı) olan Malik'e dönüp :

«*Senin Rabbin bizi yoketsin*» diye yalvarıyorlar!..

Rivayetlere göre; bu yalvarıştan sonra Malik onlara cevab veriyor. Sonra «*Ey Rabbimiz, bizi cehennemden çıkar*» diye sesleniyorlar. Onlara Allah tarafından, «*orada ümitsiz olunuz, benimle konuşmayınız*» hitabı geliyor. İşte bu hitabtan sonra her hayırdan ümitsiz olurlar ve feryada başlarlar. (Ya Rab! Bizi ümidsizlerden eyleme!..)

İbn Abbas, cennet ehlinin sıfatı olarak şunları zikretmiştir.

Onlar, her cuma günü Allah'ın cemalini görürler. Onların her birisinin konağının bin kapısı vardır. Allah'ı gördüklerinde her kapıdan bir melek girer. Ellerinde mümtaz hediyeler vardır!..»

İbn Abbas devamla :

Cennetin hurma ağaçları zümrüt, toprakları kırmızı altın, o ağaçların yaprakları, cennet ehli için ziynet ve libastır. Meyveleri kırbalar veya kovalar kadardır. Gümüşten daha beyaz, kaymaktan daha yumuşak ve baldan daha tatlıdır. O meyvelerin çekirdekleri yoktur. İşte cennet ve cehennem ehlinin sıfatları budur.

Bir kitabta okudum; biri kâfirlerden hikâye ederek, «*Bize sudan veya Allahın size rızık olarak verdiğinden aktarınız*» âyeti-

ni üstad Ebu Ali Dakkak'ın vaaz meclisinde okudu. Bunun üzerine üstad; «*İşte, bu kâfirlerin dünyada istekleri sadece su ve rızıktır. Bunun için ahirette de bu hal üzerinde kaldılar*» dedi. Bu durum, delalet eder ki, kişi neyin üzerinde yaşamış ise, onun üzerinde ölür, neyin üzerinde ölmüş ise, onun üzerinde haşrolunur!..

(51) «*O kâfirler ki, dinlerini eğlence ve oyun edinmişler...*»

Bu âyetin tefsiri. Bu âyette iki vecih vardır :

Birinci veche göre; dinleri olduğuna inandıkları nesne ile oynadılar ve o dinde ciddi değildiler» demektir.

İkinci vecih, onlar eğlence ve oyunu kendi nefisleri için din edindiler, demektir.

İbn Abbas, «Allah bu âyette din ile istihza eden kimseleri kastetmektedir» diyor.

Sonra Cenab-ı Hakk, «*Dünya hayatı onları aldattı*» buyurdu. Bu, mecazdır. Çünkü dünya hayatı hakikatte insanı aldatmaz. Belki o hayatta aldanma meydana gelir. Çünkü insan uzun yaşamaya, güzel yaşamaya, çok zengin olmaya, çok mertebe sahibi olmaya tamah eder. İşte bu şeyleri şiddetle isterse dinin talebinden uzaklaşır, dünyanın geçici isteklerine gömülür.

(51) «*Onlar bu günleriyle karşılaşacaklarını unutup âyetlerimizi inkâr ederek tanımadıkları gibi, bugün biz de onları öylece unuturuz...*» Bu âyetin tefsiri :

Allah, kâfirleri dünyada dinlerini eğlence ve oyuncak edinmeleriyle, dünyanın süslerine kanmaları ve ahiret için yapılan ameller hususundaki emirleri bırakmalarıyla nitelendirdikten sonra, onların bu vasıflarını belirtti. Yani onları unutan bir kim-

senin muamelesi gibi, onlarla muamele edeceğini belirtti. Zira Cenab-ı Hak için unutmak sıfatı muhaldir. Onun ilminden hiçbir şey dışarda kalmaz, o hiç bir şeyi unutmaz. Nitekim başka bir âyette: *«Onların ilmi Rabbim'in yanında bir kitabtadır ki Rabbim onu kaybetmez ve unutmaz»* [Taha : 52] buyurmuştur. Yani buradaki unutmak kelimesi, onların kıyamet günü ile karşılaşmalarını unuttuklarının karşılığında kullanılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hakk, başka bir âyette *«Böylece sana âyetlerimiz geldi. Sen onları unuttun. İşte böylece bugün de sen unutulacaksın»* [Taha : 126] buyurmuştur. Başka bir âyette de *«Bugün sizi unutacağız. Nitekim siz bugününüzle karşılaşacağınızı unuttuğunuz gibi.»* [Secde: 14] buyurulmuştur.

El Ufi, İbn Abbas'tan rivayet etti :

«Allah, hayır hususunda onları unuttu, yani kulak ardı yaptı. Şer hususunda onları unutmadı. Yani şerri onlara tatbik etti.»

Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etti :

Âyetin manası «Onlar, bu günleriyle karşılaşacaklarını terkettikleri gibi, onları terkedeceğiz demektir.»

Mücahid, *«Onları ateşte terkedeceğiz demektir»* dedi.

Süddi, *«Onlar, bugünlerle karşılaşmak için amel etmeyi terkettikleri gibi onları rahmet hususunda terkedeceğiz demektir»* dedi.

Sahihte varid olmuştur. Cenab-ı Hakk kıyamet gününde kula der ki :

«Ben seni evlendirmedim mi? Ben sana ikram etmedim mi?» At ve develeri senin hizmetine vermedim mi? Ben seni itaatı yapılan bir baş kılmadım mı?»

Kul, «*Evet, bunların hepsini yaptın*» der.

Cenab-ı Hakk :

— «*Sen benimle karşılaşacağını sanıyor muydun?*» diye sorunca kul :

— «*Hayır*» dedi. Cenab-ı Hakk :

— «*İşte beni unuttuğun gibi, bugün seni unutacağım*» buyuruyor.

Fahreddin Razî diyor ki :

Bu âyette acaib bir latife vardır; şöyle ki: «Allah, evvelâ onları kâfir olmakla, dinlerini eğlence ve oyuncak edinmekle vasıflandırdı. İkincide dünya hayatı onları aldattı, diye nitelendirdi. Üçüncüde bütün bu haller ve derecelerin neticesi, olarak onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, dedi. Ve bu da delalet eder ki, dünya sevgisi her afetin ve felaketin başlangıç noktasıdır. Nitekim Allah'ın Resûlü «Dünya sevgisi her hatanın başıdır» buyurmuştur. Dünya sevgisi bazan insanı küfür ve sapıklığa götürür (1).

Â'RAF EHLİ HAKKINDA SON BİR İZAH

Huzeyfe dedi ki :

— Â'raf ehli öyle bir kavimdir ki; iyi amelleri onları cennete götürmek hususunda geri kalmış, seyyieleri de onları cehenneme götürmekten geri kalmamıştır. Böylece A'raf'ın üzerinde durdurulmuşlardır. Halkı nişanlarıyla tanıyorlar. Cenab-ı Hakk kullar arasında hükmettikten sonra onlara şefaat talebinde bulunma iznini verdi. Onlar Hz. Âdem'e gelip :

(1) Fahri Razi, c. 4, s. 317, Amire, İstanbul, 1378.

— *«Ey Adem, sen bizim babamızsın, Rabbinin katında bize şefaat et»* diye yalvarırlar. Hz. Adem onlardan sorar.

— *«Acaba benden başka bir kimseyi biliyor musunuz ki, Allah (C.C.) onu eliyle yaratmış olsun. Ruhundan ona üflesin. Allah'ın rahmeti onun hususunda Allah'ın öfkesini geçsin ve Allah'ın melekleri ona secde etsin?»*

Onlar :

— *«Hayır, biz senden başka böyle bir lûtfa mazhar olan kimseyi bilmiyoruz»* derler.

Hz. Adem :

— *«Gücümün hakikatını bilmedim ki, size şefaat edeyim? Lâkin oğlum İbrahim'e gidiniz»* der.

Onlar İbrahim'e varırlar. Rablerinin katında onlara şefaat etmesini isterler. İbrahim :

— Benden başka Allah tarafından dost edinilen ve benden başka Allah için kavmi tarafından ateşe atılan bir kimseyi biliyor musunuz? diye sorar.

Onlar *«hayır, bilmiyoruz»* derler.

Hz. İbrahim :

— *«Ben gücümün hakikatını bilmiyorum ki size şefaat edeyim. Lâkin oğlum Musa'ya varınız»* der. Bunun üzerine Musa'ya varırlar.

Hz. Musa :

— *«Benden başka Allah'ın şifahen kendisiyle konuştuğu ve*

yalvarıcı olarak kendisine yaklaştırmış olduğu bir kimseyi biliyor musunuz?» diye sorar.

Onlar, *«Bilmiyoruz»* derler.

Hz. Musa :

— *«Ben güç yetireceğimin hakikatını bilemiyorum ki; Size şefaat edeyim. Lâkin İsa'ya varınız»* der. Onlar, İsa'ya varırlar :

— *«Bize Rabbinin katında şefaat et»* niyazında bulunurlar.

Hz. İsa :

— *«Pederi olmaksızın benden başka yaratılmış bir kimseyi biliyor musunuz?»* diye sorar.

Onlar, *«Hayır bilmiyoruz»* derler.

Hz. İsa :

— *«Benden başka Allah'ın izniyle ölüleri dirilten, alaca hastalığına tutulanları ve âmâları sıhhate kavuşturan bir kimseyi biliyor musunuz?»* der.

Onlar, *«Hayır»* derler.

Hz. İsa :

— *«Ben nefsimin delil getiricisiyim, gücümün hakikatını bilmiyorum ki size şefaat edeyim. Lakin Hz. Muhammed'e varınız»* der. Bunun üzerine onlar bana gelirler. Ben elimle göğsüme vurduktan sonra derim ki :

— O şefaati ben yapacağım! Sonra gider arşın önünde duru-

rum, Rabbimin manevi huzuruna varırım. Bana, SENA ETMEKTEN öyle bir imkân kapısı açılır ki, dinleyenler onun benzerini hiçbir zaman dinlememişlerdir. Bu senadan sonra secde ederim. Bana :

— *«Ey Muhammed, başını kaldır, iste, isteğin verilecektir. Şefaat et, şefaatin kabul edilecektir, denilir. Başımı kaldırırım. Sonra Rabbime sena ederim, tekraren secdeye varırım. Bana denilir ki :*

— *Başını kaldır, iste, isteğin verilecektir. Şefaatin kabul edilecektir.* Bunun üzerine başımı kaldırarak:

— *«Ey Rabbim! Benim ümmetim,* derim.

Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bana .

— *«Onlar senin içindir»* der. Bu manzara karşısında, gönderilmiş hiçbir peygamber, Allah'ın dergâhına yakın hiçbir melek yoktur ki, bana bu makamdan ötürü gıbta etmesin. İşte «MAKAM-I MAHMUD» budur. Ben onlarla cennete gelirim. Kapımın açılmasını isterim. Bana ve onlara kapı açılır. Onlar hayat nehri denilen bir nehre götürülürler. O nehrin iki tarafı incilerle süslenmiş olan kamışlarla örtülmüştür. Toprağı misk, içindeki kumlar yakuttur. Orada yıkanıyorlar. Cennet ehlinin renkleri ve kokusu onlara veriliyor. Onlar, pırıl pırıl parlayan yıldızlar gibi, oluyorlar. Onların göğüslerinde beyaz nişanlar kalır. O nişanlarla tanınırlar ve onlara *«Cennet ehlinin miskinleri» denilir!..*

Beşinci cilt burada sona erdi. Allah (C.C.)a hamd, Resûlü Muhammed Mustafa (S.A.V.) ya selat-ü selam olsun.

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ BEŞİNCİ CİLDİN FİHRİSTİ

KONU	SAHİFE
El-En'am Sûresi'nin 53'den, 59. Âyete Kadar Meali	6
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri	7
Gaybı Allah'tan Başka Kimse Bilmez	19
Levhu'l Mahfuz	23
En'am Sûresi'nin 60'dan 69. Âyete Kadar Meali	27
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri	28
Melekler İnsanın Amelini Takip Ederler	29
Hafaza Melekleri	33
Ölüm Meleği (Meleku'l-Mevt)	34
Melekler Emri Geciktirmezler	35
Allah Kulunu Nasıl Hesaba Çeker?	38
Hz. Peygamberin Ümmeti İçin Kabul Edilen Duası	42
Hz. Peygamberimizin Kavmi	48
Allah'ın Âyetleriyle Alay Edenlerin Meclisinde Oturulmaz	50
Resûlüllah'ın Unutması	52
En'âm Sûresi'nin 69'dan 73. Âyete Kadar Meali	56
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri	57
Helâk Olmakta Günâhın Rolü	60
İmandan Sonra Şirke Girenin Durumu	62
Mülk Allah'ındır	66
Gaybı Yalnız Allah Bilir	67
En'am Sûresi'nin 74'den 81. Âyete Kadar Meali	71
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri	72

KONU SAHİFE

Hz. İbrahim'in Nemrud ile Mücadelesi 78
Hz. İbrahim'in Yıldızlar Hakkında;
«Bu Benim Rabbimdir» Sözünde Alimlerin İhtilafı 83
Nemrud'a Gelen Azap 87
Hz. İbrahim Devrinde Yıldızlarla İlgili İlim Yaygındı ... 93
Müşrikleri Hayattayken Ziyaret Caizdir 97
Peygamberler Müşrik Olan Yakınları İçin Af İsteyebilir Mi? 98
Mühim Bir Nokta 104
Peygamberlerin Ataları Kurtuluşa Ermişler Midir? 106
En'am Sûresi'nin 82'den 90. Âyete Kadar Meali 110
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 111
Allah'a Şirk Koşmak Zulümdür 111
Saltanat Verilmiş Peygamberler Hangileridir? 118
Kur'an'da İsmi Geçen Peygamberlerin Soyu 119
Allah İnkârcı Kavmin Yerine İnkâr Etmeyecek Kavmi Geçirir 126
Peygamberimiz Bütün Peygamberlerden Üstündür 128
Kur'an Öğretme Karşılığı Ücret Alınabilir Mi? 129
En'am Sûresi'nin 91'den 94. Âyete Kadar Meali 131
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 132
Şehirlerin Anası Mekke 137
Yalancı Peygamber Müseylemetü'l-Kezzap 139
Yalancı Peygamber Esved El - Anesi 140
Resûlüllah'ın Kâtibi İken Dinden Çıkan Kimdir? 142
Kıyamet Gününde İnsanların Durumu 143
En'am Sûresi'nin 95'den 101. Âyete Kadar Meali 147
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 148
En'am Sûresi'nin 102'den 110. Âyet'e Kadar Tefsiri 173
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 174
Mü'minler Cennette Allah'ı (C.C.) Göreceklerdir 174

KONU — SAHİFE

Allah'ın Kıyamette Gözle Görüleceğini Bildiren Hadis-i Şerif 176
«LÂTİF» ve «HABİR»in Manası 180
Müşriklerin Peygamberimize *«Sen Ders Okumuşsun»* Demeleri 182
Hz. Peygamber (S.A.V.) Gözetleyici Değil, Tebliğ Edicidir 185
Mü'minler Müşriklerin Putlarına Sövmekten Menedilmiştir 187
Kureyşlilerin Ebu Talib'e Müracaatları 188
Hz. Peygamberimizin Kureyş Müşriklerine Cevabı 189
Ümmetlere Amelleri Süslü Gösterilmiştir 193
Müşriklerin İman Etmek İçin Mucize İstemeleri 194
Müşriklere Açık Mucize Gelse de İman Etmezler 196
İman Etmemekte Direnenler Azgınlıklarıyla Başbaşa Bırakılacaktır 197
En'am Sûresi'nin 111'den 118. Âyet'e Kadar Meali 200
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 201
İman ve Küfür Allah'ın Dilemesiyledir 201
Her Peygamberin İnsan ve Cin Şeytanlarından Düşmanları Vardır 203
Dünya Hayatı Cihaddır 205
Yirminci Asrın Şeytanları 207
Kitap Ehli Kur'an'ın Allah (C.C.) tan Geldiğini Bilirler ... 212
Şefaatçılar Allah'ın İradesini Etkiler Mi? 217
Kur'an'ın Koruyucusu Allah'tır 218
Hayvanın Kesim Şekline İslâm Önem Vermiştir 220
En'am Sûresi'nin 119'dan 124. Âyete Kadar Meali 223
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 224
Zarurret Halinde Haramdan Ölmeyecek Miktarda Yenir ... 225
Açık ve Gizli Günâh 226

KONU — SAHİFE

İman «Hayat» Küfür «Ölüm»dür 231
Helâl ve Haramın Belirlenmesi 236
Hayvanı Allah'tan Başkasının Adıyla Kesmek 237
Müşriklerin Peygamberlik İstemesi 242
En'am Sûresi'nin 125'den 131. Âyete Kadar Meali 249
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 250
Her Şey Allah'ın İradesiyle Oluşur 252
Rics Nedir? 253
Hidayete Erme ve Küfre Kayma Konusunda Kelamcıların Tartışması 254
Tevfik ve Hızlan 256
Kaderî ve Mu'tezileler Allah'ın Hasmıdır 258
«Mu'tezile», «Kaderiye», «Cebriye» ve «Eş'ariye»lere Reddiye 264
«Hüsn» ve «Kubh» 268
Allah'ın Kulları, Kulların Allah Üzerindeki Hakkı 274
Ahiretteki Faziletin Dereceleri 278
Selamet Yurdu Nedir? 280
İnsanların Cinlerden Yararlanması 283
Allah'ın (C.C.) İstisnası Nedir? 285
En'am Sûresi'nin 132'den 137. Âyete Kadar Meali 293
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 294
Amellerden Dolayı «Dereceler» ve «Derekeler» Vardır ... 294
Müşriklerin Çocuklarını Öldürmeleri 300
En'am Sûresi'nin 138'den 152. Âyet'e Kadar Meali 305
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 306
Hayvanlar ve Ekinler Hususunda Müşriklerin Allah'a İftira Etmeleri 306
Malı Sadece Erkek Çocuklara Vakfetmek Caiz Değildir ... 308
Meyve ve Ekinlerin Zekâtı 311
«İsraf» Hakkında Alimlerin Görüşü 314

KONU SAHİFE

En'am Sûresi'nin 143'den 146. Âyete Kadar Meali 319
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 320
İlimde Münazara 320
Yenilmesi Haram Olan Hayvanlar 322
«Tahrim» Tabiri 329
Pislik Yiyen Hayvan Hakkında Alimlerin Görüşü 333
Allah (C.C.), Yahudilere Yüklediği Yükü, Ümmeti Muhammed'e Yüklememiştir 338
İnsanın Başına Gelen Musibetler Saldırganlığının Neticesidir 339
En'am Sûresi'nin 147'den 151. Âyete Kadar Meali 342
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 343
Mücrim Kavim Kimdir? 343
Kâfirlerin «Allah Dileseydi Şirk Koşmazdık» Sözüne Cevap 345
Allah'a, Yaptığından Dolayı Sorulmaz 348
Kâfirlerin «Bize Haram Kılınan Nedir?» Sorusuna Cevap 351
En'am Sûresi'nin 152'den 157. Âyete Kadar Meali 355
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 356
Yetimin Malı 356
İslamda Ölçü İle Tartının Ehemmiyeti 357
Her Nefse Gücünün Oranında Vazife Yüklenmiştir 357
En'am Sûresi'nin 158'den 165. Âyet'e Kadar Meali 365
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 366
Ye's Halindeki İman Makbul Değildir 366
Güneşin Batıdan Doğması 383
Bir Saatlik Kâfirlik Dahi Cehennemi Gerektirir 386
Allah Rahmeti Yüz Parça Yaratmış, Yeryüzüne Bir Parçasını İndirmiştir 389
El-A'raf Sûresinin 1'den 11. Âyete Kadar Meali 391

KONU SAHİFE

Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 392
El - A'raf Sûresi ile En'am Sûresi'nin Münasebeti 393
Kur'an Mahlûk Mudur? 398
Kıyametteki Mizan (Tartı) Nedir? 407
«Mizan»ı Bildiren Hadis-i Şerif 410
Kıyamet Günündeki Tartı Sadece Müslümanlar İçin Midir? 412
Kur'an'da İblis'in Kıssası Kaç Yerde Geçmiştir? 417
«Adem'e Secde Ediniz» Emrinin Zamanı Üzerinde Alimlerin İhtilafı 417
Alimlerin «Secdenin» Şekli Hakkındaki İhtilafı 419
A'raf Sûresinin 12'den 22. Âyete Kadar Meali 422
Ayni Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 423
Şeytanın Hz. Adem'e Secde Etmemesi 423
Gururun İlk Temeli 424
İblis'le Melekler Arasında Tevrat'ın Naklettiği Münazara 431
Şeytan Ademoğullarını Nasıl Saptırır? 435
Hz. Adem'in İblis'e Aldanması 447
A'raf Sûresi'nin 23'den 30. Âyet'e Kadar Meali 455
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 456
Şeytan ve Kabilesi Görünebilir Mi? 471
A'raf Sûresinin 31'den 37. Ayet'e Kadar Meali 487
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 488
«Ziynet»in Manası 488
İsraf Etmeksizin Yemenin ve İçmenin Hükmü 490
Kur'anda Tıp İlmi 491
Nefsin Verdiği Vesveseler Hakkında Nakledilen Hadis-i Şerif 495
«Süs» Dünya Hayatında Bütün İnsanlar İçin, Ahirette İse Sadece Mü'minler İçindir 498

KONU SAHİFE

«İsm» Nedir? 502
A'raf Sûresi'nin 38'den 43. Âyet'e Kadar Meali 510
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 511
Deve İğne Deliğinden Geçmedikçe Cennete Giremezler ... 515
Garib ve Hoş Bir Konu 516
A'raf Sûresi'nin 44'den 51. Âyete Kadar Meali 531
Aynı Bölümün Dirayet ve Rivayet Tefsiri 532
A'raf Bahsi 534
A'raf Ehli Hakkında Son İzah 549